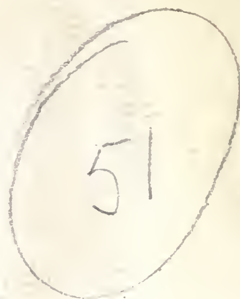
coll-cplt-E

(XVIIIe.) 706 pp. (XV ll.)

39 folding copperplates.

Only Amst. v. The Hague

Pl. 14 + 27

Pierre Dionis

† 1718

VERHANDELING
VAN ALLE DE
CHIRURGICALE
OPERATIEN,
NA DE
Nieuwste, zekerste en gemakkelykste manier:

Verrijkt met verscheide

AANMERKINGEN,
Uitgelezene en Nieuwgevondene
GENEES-MIDDELEN,
EN
INSTRUMENTEN:

Zeer naauwkeurig in Koopere Plaaten afgebeeld;
In 't openbaar in den Hof des Konings van Vrankryk vertoont

Door de Hr: DIONIS,
Voor deze Eerste Chirurgyn van Wyle Mevrouwe de Dauphine; en nu van Mevrouwe de Hertoginne van Bourgonje, en Gezwooren Heelmeester te Parys.

Uit het Frans vertaalt

Tweeden druk, en van veele Fouten verbetert.

TE LEYDEN,
By JAN vander DEYSTER, Boekverkooper in de Koorn-brug-steeg. 1730.

Aan de zeer ervaarene en geleerde Heeren

De Hr. HERMAN LUFNEU, M. Dr.

De Hr. HERM: van LEEUWEN, M. D.
Stads Artzen, binnen ROTTERDAM.

De Hr. WILHEM VINK, M. Dr.
Lector der Ontleed- en Heel-konst binnen dezelve Stad.

De Hr. CORN. de WITH, A. Z. M. Dr.

De Hr ABR. MUNTENDAM, M. Dr.
In de bovengemelde Stad de Practyk oeffenende.

De Hr. ABR. Sal. vander VOORT, M. Dr.
De Practyk oeffenende binnen LEYDE:

Alle BEMINNAARS en KENDERS der GENEES- en HEELKUNDE, zijne byſondere VRIENDEN en BEGUNSTIGERS.

Word de VERTALING dezer

CHIRURGICALE OPERATIEN

met alle ſchuldige eerbiedigheid, tot erkenteniſſe van genootene Vriendſchap, en ten bewys van een welverdiende dankbaarheid opgedraagen,

Van haar E. dienſt- en bereidwillige Dienaar,

J. HOFHOUT.

Aan den

KONING.

SIRE,

D*Eze Verhandeling van de Heelkundige Operatien, die ik uwe* Majesteyt *wel durf aanbieden, is een bewys van onderdanigheid, die uwe* Majesteyt *toekomt; want 't is op haar order en bevel dat dezelven in haaren Koninklyken Hof vertoont zyn geweest. Uwe* Majesteyt, *altyd bezorgt voor het welwezen haarer Onderdanen, en voor de bevorderinge en voortzettinge der Wetenschappen en Kunsten, heeft niet alleen door een bysondere Willekeur bevoolen, dat de opsnydingen der lichamen aldaar in het openbaar zouden geschieden; maar ook begeert dat de Heelkundige Operatien ter zelver plaatze met ope deuren en voor niet zouden vertoont worden; wel wetende dat het den Heelmeester niet genoeg is, den Mensche te kennen, ten zy dat hy volkomentlyk onderregt zy omtrent alle de Operatien die op*

het

het menschelyke lichaam gedaan worden. Indien de Ontleedkunde haare voornaamste kennis aan deze instellinge dank moet weten, zo is de Heelkunst aan de goedheden van uwe Majesteyt *niet min verschuldigt, dewelke haar de middelen bezorgt heeft, om ten top der volmaaktheid te stygen. Het gezag der eerste Ontleders, 't welk ons als geboeit hielt, liet ons de vryheid niet om nieuwe ontdekkingen in 't ligt te geven: en men was zoo gehegt aan de oude manier in het doen der Operatien, dat wy na geene middelen konde omzien, om dezelve op een zekerder, gelukkiger en zagter manier te verrigten. Maar door de vaderlijke zorg van uwe* Majesteyt, *zyn wy van die blinde zugt voor de Ouden eindelyk verlost. Ik wierd,* SIRE, *in het jaar* 1672 *gekozen, om de Anatomische waarheden, en de Heelkundige Operatien te vertoonen: ik heb myn uiterste best gedaan, om dit met alle yver en oplettentheid, dewelke uwe* Majesteyts *beveelen toekomen, uit te voeren. De vier drukken van 's menschen Anatomy, zoo als ik die in den Koninglyken Hof vertoont had, zyn een goed bewys datze door het gemeen gunstig is ontfangen.*

Maar dewyl dat deze gelukkige uitkomst buiten alle twyfel moet toegeschreven worden aan den doorlugtigen naam van uwe Majesteyt ; *en dat dezelve my toegelaten heeft , om dien naam wederom voor deze Verhandeling van de Operatien ter zelve plaatze vertoont , te stellen, zoo hoop ik dat dit werk met geen minder gunst van de Heelmeesters in 't algemeen zal ontfangen worden ; te meer om dat zy die gloeijende Yzers , en die vervaarlyke Instrumenten , door dewelke de Ouden hunne Lyders deeden zidderen en beven , hier niet zullen vinden. Ik durf zelf vertrouwen dat dit boek niet alleen nut en dienstig zal zyn voor de aankomende Chirurgyns , maar ook voor alle de geenen die de Heelkunst in uwe* Majesteyts *Legers zoo loflyk beoeffenen : en ik agt my maar al te gelukkig dat myne schraale kennis en begaaftheid my noch de gelegentheid bezorgt heeft , om te toonen met welke vierigheid en diepe eerbiedigheid dat ik ben ,*

SIRE,

Uwe Majesteyts

Allerootmoedigste , gehoorzaamste en getrouwste Dienaar en Onderdaan

DIONIS.

VOOR-REDEN.

Lle de Philosophen komen hier in over een, dat'er groot nut steekt in de natuurkunde, dewelke om ons in de Historie der natuure te onderwyzen, niet te vreeden is met ten Hemelwaart op te klimmen, en te onderzoeken wat dat 'er al in de lugtstreeken omgaat, nogte met in 't onderste van de Zéén te daalen, en de ingewanden van de Aarde op te wroeten: maar daar-en-boven nog ieder wezen door en door bekykt, om ons aldus alles te doen kennen daar 't geheel-al uit bestaat, en dat tot des zelfs cieraad verstrekt.

Het waar voor de natuur-kunde onmogelyk, om de beweeg-adertjes, die alle de zigtbaare lichaamen aan 't bewegen helpen, sonder de hulp van de Ontleedkunst te ontvouwen; maar 't is door haare hulp dat zy alle de deelen tot de kleinste toe, die zamen een geheel uitmaaken, doorsnyden en van een scheidende, alle de geheimenissen der natuure ontdekt. Ook zou eene Verhandeling van de Philosophy onvolmaakt zyn, by aldien dat ze verstoken was van de onderregtingen die zy van de Anatomische Vertooningen ontleent.

Indien de natuurkundige onvermydelyk verpligt is sijnen toevlugt tot de Anatomy te nemen, om het inwendige van ider weze te doorsnuffelen, wat moet een Heelmeester niet doen, die het menschelyke lichaam, het voornaamste werk dat door de handen des Scheppers is voortgebragt, tot het

 voor-

voorwerp van sijne wetenschap heeft? de eerste voldoet sijne nieuwsgierigheid maar met sijne wetenschap door de kennis die de Anatomy hem geeft te vermeerderen; maar de andere, die op den mensch moet werken, moet ontrent geen een beweeg-adertje, dat hem aan 't bewegen helpt, onkundig zyn, wil hy een goed Heelmeester wezen.

Zoo moet dan de kennis van het menschelyke lighaam gaan voor de kennis van de Operatien die daar op gedaan worden, en 't is om deze reden, dat men in elke winter eerst een begin maakt met het eerste lyk dat ons voorkomt in den Koninklyken Hof te ontleden, en daar na alle de heelkundige Operatien op een ander lyk te vertoonen: en deze zelve reden heeft my ook bewogen om voor af de Anatomy van den mensch in 't ligt te geven, en daar op deze Verhandeling van de Operatien te doen volgen.

Den Koning, die beter als iemand van het gansche Ryk verstaat wat dat het welwezen van sijne onderdanen kan bevorderen, belaste door een bysondere willekeur, die hy in de maand Maart 1673 in sijne tegenwoordigheid deed bekragtigen en op stads boek zetten, dat de Vertooningen van de ontledingen der lichamen, en van de heelkundige Operatien s'jaarlyks in sijnen Koninklyken Hof met ope deuren en voor niet zouden gedaan worden, op dat de leerlingen de gelegentheid zouden hebben, om sig in deze Kunst, die hy altyd voor een van de allernoodzakelykste Kunsten in een Staatendom heeft aangezien, te volmaken. Ik

Ik noem de Chirurgye eene Kunst, om my aan den oorsprong van haaren naam te houden, want dezelve komt van twee Grieksche naamwoorden, te weten van *Cheir*, 't welk een *Hand* betekent; en van *Ergon*, dat zoo veel te zeggen is als *Werk* of *Werking*; diervoege dat Chirurgyn en Handwerker, twee gelyknaamige woorden zyn, begrypende onder haar alle de geenen die met de hand arbeiden: hoewel dat de Heelmeester door deze oorspronkelyke betekenis in een gelyken graad met de andere Ambagts-lieden schynt gestelt te worden, zoo is het egter deze oorspronkelykheid daar hy al sijnen roem uit trekt, dewyl dat dezelve hem boven alle de anderen verheft en doet uitmunten. De Ouden die alle de Kunsten haare eige benamingen gegeven hebben, hebben den geenen die schilderyen maakt, een Schilder; den geenen die beeldwerk maakt, een Beeldhouwer genoemt, enz. Maar den naam van Chirurgyn, hebben zy by uitmuntentheid gelaten aan den geenen, die op het menschelyke lichaam werkende, het edelste van alle wezens tot sijn voorwerp had.

Het zou nogtans al met eenig regt zyn, dat men de Chirurgie eene wetenschap noemde, tegen het gevoelen van sommigen, die haar niet hooger als een gemeene werktuigelyke Kunst stellen: 't is waar dat ze met de hand werkt; maar nadien dat ze niets verrigt als 't geen haar door de redenering voorgeschreven word, zoo verdient ze niet min den naam van Wetenschap als de Wiskunde, de-

welke de figuuren en bewyzen die de geest verzint, op het papier tekent: beide deze wetenschappen hebben, de eene zoo wel als de andere, haare eige en bysondere Instrumenten: en gelyk het gebruik van de eenen bysonder is aan den Wiskundigen, zoo is het gebruik van de anderen eigen aan den Heelmeester; want de bespiegeling van de Practyk te willen scheiden, is eene zaak die even onmogelyk is in beide die wetenschappen. En gelyk als een Wiskundige voor onwetend zou gehouden worden, die sijne figuren niet zoude konnen tekenen, nog sijne bewyzen op het papier stellen; zoo moet die ook voor onbequaam gehouden worden om een sieken te helpen, die een ander mans hand van nooden zoude hebben, om eenige quaalen, die hy waant ontdekt te hebben, te genezen.

Niet alleen kan de Heelkunst onder de wetenschappen gerekent worden; maar zy moet ook aangezien worden als de edelste, de zekerste, en de noodzakelykste van alle wetenschappen. De edelheid van eene wetenschap bestaat in de waardigheid van haar voorwerp. De Heelkunst heeft het zelfde tot haar voorwerp, 't welk God gehad heeft tot het voorwerp van sijne almogentheid, en daar hy met sijne hand wel heeft willen op werken, want, zoo als de Schriftuur ons leert, om alle de andere dingen te scheppen, heeft hy maar gesprooken, en ze zyn gemaakt geweest: en als deze wetenschap door een gevolg, dat zy uit haare begin-

ginselen trekt, iets gebied in 't werk te stellen, dan werkt zy op het eigen en zelfste lichaam. Kan 'er wel ieds heerlyker tot des Chirurgyns lof gezeid worden, als dat God, na dat hy den mensch geschapen, en aan alle de deelen van des zelfs lighaam een bequaame gedaante en figuur gegeven had, om de werken daar ze toe geschikt waren te verrigten, hem in de handen van den Chirurgyn overgeeft, om voor sijne behoudenisse te zorgen, en om hem in die gelykmatigheid van alle sijne deelen, zoo als hy die van den Schepper ontfangen heeft, te bewaaren? Dit heeft God zelf, als hy op de aarde verkeerde, in 't werk gestelt, en in allerhande gelegentheden die Heelkunde gepleegt, die in alle haare deelen volmaakt is, en die de quaal kennende, de handen daar aanstonds aanslaat, en het geneesmiddel ter genesing van dezelve quaal daar op legt De Apostelen die de navolgers zoo wel van sijne liefde, als van sijne magt waren, verontwaardigden sich niet de handen op de krankheden der sieken te leggen, en door deze liefdadige hulpbiedingen, bekeerden zy eene ontelbaare menigte van volkeren, dewelken siende, dat ze zulke ongewoone genesingen uitvoerden, hun verstand onder de waarheden, die zy verkundigden, gevangen gaven. De Koningen en Vorsten deeden eertyds hunne voornaamste besigheid bestaan in het verbinden der sieken die hunne hulp versogten; agtende hunne hoogheid niet verkleint, dat ze haare koninklyke handen te werk

stelden

ſtelden om het zelve lichaam, dat God met ſijne Goddelyke handen gemaakt had, te genezen en te verligten. En ſonder diergelyke voorbeelden in de Oudheid op te zoeken, zo hebben wy zelf geſien dat de Koning een geneesmiddel, 't welk hy van den *Prior van Cabrieres* ontfangen had, in ſijne tegenwoordigheid deed bereiden, en aan alle de geenen die 'er na vroegen, mildadiglyk uitdeelen. Dies is de Heelkunſt van alle tyden niet gering geagt geweeſt, om door de Grootſten van de weereld beoeffent te worden.

De zekerheid der Heelkunde word duidelyk bewezen door de wonderbaare uitwerkingen die zy voortbrengt: met het vlies te ligten, doet zy de blinden op ſtaande voet weer zien: met de borſt door het *Empyema* te ontledigen, doet zy de ſtommen ſpreeken: met een omwrigten voet en been te herſtellen, doet zy de kreupelen wandelen: eindelyk daar is niets zekerder als het geen zy verrigt, 't zy dat ze aan een lichaam toevoegt, 't geen daar aan ontbreekt, 't zy dat ze daar afneemt, 't geen 'er te veel is, 't zy dat ze het zelve in de volmaaktheid bewaart, dewelke het van den Schepper heeft ontfangen. En alhoewel dat wy alle deze Operatien ſchier als mirakelen aanzien, om dat ze de menſch op eenen oogenblik genezen; zoo zyn het egter niet meer als gemeene uitwerkingen van de Heelkunſt, over wiens zekerheid men ſig niet genoeg kan verwonderen.

Om deze volkome noodzakelykheid van de Heel-

Heelkunſt toe te ſtaan, heeft men maar te overdenken dat alle de andere wetenſchappen en kunſten den menſch maar noodig zyn om gemakkelyk te leven; maar dat de Heelkunſt hem t'eenemaal noodig is om te leven; dewyl dat hy van het eerſte oogenblik ſijner geboorte af haare hulp verſoekt, om hem den navelſtreng te binden, of om hem van de tongriem, daar hy dikwils mee ter wereld komt, te ſnyden, ſonder welke hulp hy zoo ras als hy het ligt geſien had, zoude moeten ſterven. Hier kan men byvoegen dat de aarde ſonder deze wetenſchap byna ontvolkt en onbewoont zou wezen, dewyl dat'er weinige menſchen zyn, of zy hebben in haar leven de eene of andere Operatie uitgeſtaan die haar van de dood heeft bevryd. Indien een ſteek met een degen of musket-ſchoot die dwers door het lyf gaat, niet verbonden word, indien'er in een gebrooke hoofdpan geen Trepaneering gedaan word, indien de Operatie van de Liesbreuk in een darmſtikkinge niet in 't werk geſtelt word, zo ſtaat de dood van den Lyder vaſt: en vervolgens kan de noodzakelykheid van de Heelkunſt niet tegengeſproken worden, dewelke dagelyks menig menſch uit het graf houd, daar hy ſonder haar hulp in zou vallen. Hoe veel gequetſten heeft zy in de Legers niet wel geneſen? Hoe menig dapper Krygsoverſte zou 'er niet aan ſchrikkelyke wonden geſtorven zyn, had zy hen de hand niet geboden? De Legers en de belegeringen zyn de plaatſen daar de Heelkunde zegepraalt: daar is 't

dat

dat alles onder haar gebied zwigt, en haare noodzakelykheid erkent: daar is het daar de daaden en niet de woorden haaren lof uitgalmen: hier hoort men eenigen het verhaal van haare wonden doen, en bekennen datze haar leven aan de Heelkunst schuldig zyn: ginder ziet men anderen hun leven met nog grooter kloekmoedigheid ten dienst des Konings wagen, sig met reden verzekert houdende dat ze by de Heelkunst alle de verwagte hulp zullen vinden.

Het zyn de Operatien, die door het te weeg brengen van zoo wonderbaare uitwerkingen, de Heelkunst zoo aansienlyk maken. Over zulks die sig tot dit beroep begeeft, moet niets verzuimen om daar eene volkome kennis van te krygen, en dezelve op het volmaakste te verstaan. Parys verschaft hem daar bequaamer middelen toe als eenige Stad in gantsch Europa: en daar worden op drie verscheide plaatsen openbaare Vertooningen gedaan, in den Koninklyken Hof, in de Schoole der Genees-kunde, en in St. Kosmas Collegie; dewelke allegader door gezwoorene Heelmeesters van Parys gedaan, en met de uitterste naauwkeurigheid vertoont worden.

Ik heb die van den Koninklyken Hof agt jaaren agter een gedaan, alwaar de toeloop der Studenten zoo groot was, dat de grootste Zaal, die tot deze Vertooningen geschikt was, de helft daar van niet kon bevatten: 't welk ons noodzaakte om gezegelde briefjes te maken, dewelke wy aan de Chirur-

rurgyns Knegts, die in dienst van de Meesters waren, en die daar alleen mogten binnen komen, deeden uitdeelen; 't welk geschiede om door de uitsluiting van de geenen die op de Barbiers-winkels waren, of die daar maar uit nieuwsgierigheid hadden willen komen, alle verwarring en wanorder te vermyden.

Deze zelve Verhandeling van de Operatien, die ik zoo meenigwerf in den Koninklyken Hof vertoont heb, geef ik nu in 't ligt, hoopende dat ze niet alleen nut zal zyn aan de geenen die verre van de hand, en in de afgelegene Provincien geplaatst zynde, dezelven niet hebben konnen bywoonen, maar ook aan de Chirurgyns van Parys, dewelke eenige van deze Operatien te verrigten hebbende, hier zullen vinden, 't geen haare geheugenisse mogt ontvlogen zyn.

Indien deze Verhandeling van de Operatien door de Studenten gunstelyk ontfangen, en door de kenners waardig geagt word, om 'er haare goedkeuring aan te geven, zoo moet alle de lof daar van aan 't Genootschap van St. Kosmas gegeven worden. Als ik Meester wierd, heb ik de onderregtingen, dewelke ik in die vermaarde Schoole ontfangen had, maar herhaalt: de vier Hoofdluy, dewelken sorg moeten dragen dat de geene die sijne proef wil doen, alle de Operatien in de Anatomische week, op het daar toe geschikte lighaam verrigt, laaten niet eene omstandigheid van belang voorby gaan; zoo hy dezelve wel doet,

vor-

vorderen zy hem de reden af, waarom dat hy die aldus verrigt; zoo hy ergens in mist, wyzen ze hem sijnen missag aan, en leeren hem beter: zoo dat die sijne proef te Parys gedaan heeft, sig buiten alle tegenspraak voor een Heelmeester van goed allooy mag uitgeven.

De Heer *Felix*, de Vader, genegen zynde om sijnen zoon eens in sijne plaats te stellen, wilde hem Meester doen worden: hy deed hem ten dien einde sijne proef doen met alle de strengheid, die hy in zulke gelegentheden vereischt. De Heer *Marechal*, die het zelfde ampt van 'sKonings eersten Heelmeester bekleed, heeft ook begeert dat sijn zoon dit voorbeeld zou volgen: en dezelve heeft alle de beproevingen met dezelfde nauwkeurigheid als alle de anderen uitgestaan. Wat my aangaat, ik heb twee Zoonen die sig tot deze Kunst hebben willen begeven; waar van de eene gewoon Heelmeester is van Mevrouwe de Hertoginne van Bourgonje, en de andere Opper-Chirurgyn in 't Leger van den Koning van Spanje; maar ik heb hen op de Schoolbanken doen sitten zoo ras als ze gesint waren om Heelmeesters te worden: zy hebben de vyf en-twintig Acten van de Proef met alle strengheid afgedaan, en zy hebben in dat Genootschap kennis en onderregtingen gekregen die nergens anders gevonden worden. Verscheidene, die sig niet bequaam genoeg oordeelden om in dat lichaam door den gewoonlyken weg van de Proef ingelyft te worden, hebben sig zedert eenigen tyd

vorderen zy hem de reden af, waarom dat hy die aldus verrigt; zoo hy ergens in mist, wyzen ze hem sijnen misslag aan, en leeren hem beter: zoo dat die sijne proef te Parys gedaan heeft, sig buiten alle tegenspraak voor een Heelmeester van goed allooy mag uitgeven.

De Heer *Felix*, de Vader, genegen zynde om sijnen zoon eens in sijne plaats te stellen, wilde hem Meester doen worden: hy deed hem ten dien einde sijne proef doen met alle de strengheid, die hy in zulke gelegentheden vereischt. De Heer *Marechal*, die het zelfde ampt van 'sKonings eersten Heelmeester bekleed, heeft ook begeert dat sijn zoon dit voorbeeld zou volgen: en dezelve heeft alle de beproevingen met dezelfde nauwkeurigheid als alle de anderen uitgestaan. Wat my aangaat, ik heb twee Zoonen die sig tot deze Kunst hebben willen begeven; waar van de eene gewoon Heelmeester is van Mevrouwe de Hertoginne van Bourgonje, en de andere Opper-Chirurgyn in 't Leger van den Koning van Spanje; maar ik heb hen op de Schoolbanken doen sitten zoo ras als ze gesint waren om Heelmeesters te worden: zy hebben de vyf en-twintig Acten van de Proef met alle strengheid afgedaan, en zy hebben in dat Genootschap kennis en onderregtingen gekregen die nergens anders gevonden worden. Verscheidene, die sig niet bequaam genoeg oordeelden om in dat lichaam door den gewoonlyken weg van de Proef ingelyft te worden, hebben sig zedert eenigen tyd

door

door den weg van inlyvingen, van aannemingen, en van ligte onderzoekingen daar weten in te draaijen; maar God geve dat de oude luister van dit Genootschap daar door niet verminderт werde; en dat het in de ordentelyke naauwkeurigheid van zyne beproevingen niet kome te verslappen, met den Tytel van Meester te verspillen aan menschen die zoo een eernaam niet verdienen te draagen: en eindelyk dat 'er nog gezeit mag worden, zoo als 'er voor dezen gezeit wierd, dat de Chirurgynsschool van Parys de eerste van de gansche wereld is.

Dewyl dat deze Operatien vertoont zyn in een van de Zaalen van 's Konings Hof, alwaar een soort van een Schouwburg gemaakt was, ter tyd toe dat de Koning, zoo als reeds overlegt is, een ander, dat pragtiger, en zyner Grootheid waardiger zou zyn, zou hebben doen maaken, zoo heb ik het binnenste van St Kosmas Schouwburg, dat gyl. voor het hoofd van dit werk ziet, en daar alle de toekykers vergadert zyn, op een Plaat doen snyden. Ik heb dit model genomen, als zynde het pragtigste dat te Parys is, en zoodanig als het wezen moet om openbaare Vertooningen op het gemakkelykste te verrigten.

Ik heb deze Verhandeling van de Operatien, zoo als ik myne Anatomy ook gedaan heb, in tien dagen verdeelt. De eerste handelt van de

 Ope-

Operatien in 't algemeen, en van de Hegtingen; de tweede van de Operatien die op den onderbuik gedaan worden: de derde van de gene die op de blaas op de roede en op de Baarmoeder gedaan worden: de vierde van die in de liessen, het balzakje, en den aars te pas komen: de vyfde van die van de borst: de zesde van die op het hoofd, aan de oogen en aan de hals gedaan worden: de zevende van die tot alle de deelen van 't aanzigt vereischt worden: de agtste van die op de bovenste, en de negende van die op de onderste ledematen in het werk gestelt worden: eindelyk de tiende en de leste, van die op alle de deelen van 't lighaam te pas konnen komen. Ik heb deze order gemakkelyker voor de leerlingen geagt, dan of ik de Operatien zonder order en in 't honderd verhandelt had, zo als men de Auteurs doorgaans ziet doen.

By het begin van elke Operatie heb ik een plaat gezet, vertoonende den Toestel zoodanig als de Heel-meester den zelve gereed moet zetten eer dat hy de Operatie begint. Voor de ligte Operatien, die geen toestel van nooden hebben, heb ik geene plaaten gezet; en daar niet veel toestels van noode was, heb ik verscheide Instrumenten op dezelve plaat doen snyden. Daar zyn 39 plaaten, waar uit wel te zien is dat ik 'er niet kaarig op ben geweest; want ik heb 'er zoo veele ingevoegt als ik noodig agte tot onderregting van de leerlingen, en tot volmaaktheid van het werk.

Daar ſtaan hier en daar A B C-letters in de text van elke Operatie, dewelke op de letters paſſen die op de plaat geſneeden ſtaan: zoo dat de geene, die de manier om eene Operatie te doen, uit dit boek wil leeren, het eerſte Inſtrument dat hy gebruiken moet, zal vinden afgebeeld door A: en dus op order voortgaande, zal hy het leſte Inſtrument of de ſwagtel afgebeeld vinden door de leſte letter van de plaat.

Ik heb zoo veel als ik kon, gemyd de harde en onbeſchaafde woorden, die de Grieken aan de ziektens, en aan de Operatien die daar tegen vereiſcht worden, gegeven hebben. Ik heb getragt myne moederlyke taal te ſpreeken, en in het verhandelen van de gemelde quaalen en Operatien de bekenſte woorden van onze taal te gebruiken.

Ik leg egter eerſt de oorſprong van haare namen uit, op dat de jonge Heel-meeſter zou weten waar dat die woorden die zo moeijelyk om te onthouden zyn, van daan komen: dan geef ik vorders de beſchryving, de verſcheide ſoorten, de oorzaaken en de tekenen van ydere quaal: en ik breng bequame hulpmiddelen by, om de zelve te geneezen. En byaldien de quaal voor deze Genees-middelen niet wil wyken, en men tot de Operatie moet komen, zoo toon ik wat dat 'er voor, onder en na de Operatie moet gedaan worden, en hoe men ſig in het verbinden moet dragen, zoo dat het aan my niet

zal schorten, indien men zyn oog-wit, te weten de volkome genezing, niet bereikt.

Ik maak verscheide opmerkingen, en ik verhaal dikwils eenige geschiedenissen, dewelke dienen om den Heel-meester tot het ondernemen van de Operatien aan te moedigen. Sedert zes en-veertig jaar dat ik de Heelkunst binnen de Stad en aan 't Hof geoeffent heb, heb ik zoo veele gelegentheden gehad om de Operatien te verrigten, dat al 't geen ik zeg, op myne eige ondervinding steunt: daarom mag men my vry gelooven; en te meer, om dat ik geene of zeer weinige zaaken verhaal op het geloof van een ander.

Ik geef hier en daar de afbeeldsels of beschryvingen van verscheide Persoonen die zig op het Toneel vertoont hebben, om allerhande rollen in de Genees-kunde en in de Heel kunst te speelen; maar die zyn altemaal naar het leven getrokken: men mag 'er vry volkomen geloof aan geven, nadien dat ik 'er de origineelen van gekent heb, en haare avontuuren met myne gewoonlyke opregtigheid verhaal. Myn inzigt is maar door dit verhaal dienst aan het gemeen te doen, op dat het zig zoude wagten van zyn leven onder de handen van zulke menschen te waagen, die oneindelyk meer belooven als ze kunnen uitvoeren; of die maar een goed Genees-middel hebbende, het zelve reukeloostyk aan alle de geenen die haar voorkomen, aanbieden.

Is 'er iemand die ſig hier door in ſig zelve, of in zyne vrienden beledigt agt, aan dien verklaar ik dat ik niet voor heb, iemand over zyn gedrag, zeeden en vroomigheid te hoonen of te na te ſpreeken; maar dat ik het alleenlyk op die gemunt heb, die ſig, zonder dat zy 'er over gemoeit worden, den tytel van Genees-heer of van Heel-meeſter aanmatigen, om dat ze miſſchien een weinigje op een van die twee Wetenſchappen geſtudeert hebben. Ik miſprys die niet, dewelke aan de armen die 'er na vragen, eenige Genees-middelen uitdeelen: ik weet dat 'er verſcheidene luyden zyn, die het zelve doen om de zieken te helpen, en zonder dat zy op eenig voordeel komen te oogen: en ik weet ook dat men zeer meedogend, en op den zelven tyd een ſlegt Genees-heer, of Heel-meeſter kan zyn.

BERICHT

Van den

VERTAALDER.

EN zou een klein gevoelen van het begrip des Lezers hebben, indien men noodig agte de voortreffelykheid, ja de noodzakelykheid van deze Chirurgicale Operatien door veele Pronk-woorden te doen gelden. Wy durven die den alderkeurigsten Lezer, hy zy dan zoo vies of zoo streng als hy wil, wel aanbieden, zonder sijn oordeel alvoorens door eenige lofredenen in te nemen: ja wy verzoeken maar dat hy dit werk zonder eenig vooroordeel, zo wel ten goede als ten quaade, gelieve te doorbladen, verzekert zynde dat het leezen alleen op alle opregte kenners en onpartydige liefhebbers van de Kunst veel grooter indruk zal doen, wegens de deftigheid van deze Verhandelinge, als al het aanpryzen van eenen Vertaalder. Het zou ons anders, indien wy den gemeenen trant van de Vertaalders wilden volgen, aan geene stoffe ontbreeken, om dit Werk met een zwierige Voor-reden op te pronken: wy zouden konnen zeggen dat de Fransche Boek-keurder (die wegens sijne bequaamigheid, behalven verscheidene andere Ampten, gekozen is om het * *Journal des Sçavans* te helpen opstellen, en die op verre na de mildste niet is in 't pryzen) dit Werk niet alleen als waardig om gedrukt te worden, maar ook als noodzakelyk aanpryst: dat alle de Operatien aldaar op de nieuwste, zekerste en gemakkelykste manier verhandelt, en de oude onderzogt en verbetert worden: dat de Autcur sijne Onderregtingen en Opmerkingen uit eige ondervindinge gehaalt, en op een praktyk van veele jaaren gebouwt heeft, maar niet uit dezen en geenen Schryver, by stukken en brokken by een heeft geschrafelt, zo als sommige doen dewelke allerley lappen en vellen van allerhande kleur en stoffe opgeschooit hebbende, uit alle die stukken als eenen mantel maken, en daar mee gaan pronken als met hun eigen kleed. Men zou daar al verders konnen byvoegen dat de Engelschen, die den naam nogte de daad niet hebben van de Schriften der Uitlanderen ligt te pryzen, en die al fyne kenders ontrent het stuk van geleerdheid zyn, dit Boek ten eersten vertaalt en cierlyk gedrukt hebben:

* Dag-register der Geleerden.

ben: dat verscheidene Professoren en Geneesheeren, en onder anderen eenigen van de voornaamsten van Rotterdam, het Boek zo ras niet gesien en doorblaad hadden, of zy oordeelden het noodig om ten dienste der Nederlandsche Heelmeesteren en Leerlingen in onze taal overgezet te worden, en hielden niet op van de Boekverkooper tot het ondernemen van dit Werk aan te moedigen; tot zo verre, dat een van die Heeren, niet tegenstaande sijn veelvuldige besigheden, sig wel heeft willen belasten met het nasien van de Vertaalinge en van de proeven. Dog voornamentlyk konden wy doen gelden dat onze Nederlandsche Chirurgyns, die van alle andere boeken, rakende de Genees- en Heel-kunde, zo wel versien waren, egter tot den dag van huiden toe, het geluk niet gehad hebben van alle de Heelkundige Handwerken op eene bondige wyze in een boek verhandelt te sien: en waarlyk 't is te verwonderen dat in eene eeuw die zo ryk is van geleerde Mannen en deftige Schriften, en in een Land daar zo een oneindig getal van treffelyke boeken uitgegeven en nagedrukt word, nog geen Werk voor den dag is gekomen dat alle gemelde Operatien, volgens de nieuwste en zekerste manier bevatte: wy willen hier door geensins den Lof van sommigen onzer Landsgenoten vermindert hebben; ja wy pryzen den arbeid en de nagelatene Schriften van *van Solingen*, *Roonbuyzen*, *van Mekren*, *Muys*, *Barbette*, *van Hoorn*, en van eenige anderen; en wy weten 't hun dank dat zy de vrugten van hunne langduurige ondervindingen den aankomenden Heelmeester wel hebben willen mede deelen, en de Chirurgy merkelyk verbeteren: maar men moet ons ook toestaan dat die Mannen maar eenige byzondere opmerkingen en onderregtingen ontrent de Heelkunst of ontrent eenige van haare deelen nagelaten hebben, sonder alle de Operatien by een te vergaderen, en den Leerling by manier van een Systema, of aan-een-geschakelde Leerstellinge voor te stellen; behalven nog dat die Heeren, schoon dat ze zeer veel geholpen hebben om de Heelkunst van haare oude gebrekkelykheden te ontlasten, en ten top der volmaaktheid op te vyzelen, dezelve egter in alle haare deelen nog niet op haar volmaakste, gelyk men mag roemen dat ze tegenwoordig is, gesien hebben. En inderdaad, indien wy overwegen wat al gaven in eenen en den zelven persoon vereischt worden om dusdanig een Werk in 't ligt te geven, zullen wy ons zoodanig niet meer behoeven te verwonderen, dat zoo eene volkome Verhandeling niet eerder te voorschyn is gekomen: want wat eene langduurige Kunst-

oeffening word 'er vereischt om alle deze Operatien van de meeste tot de minste, van de gewigtigste tot de ligste toe, bygewoond en uitgevoert te hebben, en vervolgens op eige ondervinding, zo als de Schryver doet, voor te dragen? wat eene kennis in de Ontleed-kunst, om alle de deeltjes die in het snyden gemyd moeten worden, aan te wyzen? wat een geleerdheid om de manier der huidendaagsche Meesters by die van de Ouden te vergelyken? en te weten hoe alle de deftigste Meesters van alle Landen, tyden en partyschappen sig in het verrigten van yder Operatie gequeeten te hebben? wat een oordeel, om beide de manieren tegen malkander op te wegen, en de beste altyd te verkiezen? wat eene onzydigheid, om sig nog door te groote eerbiedigheid tot de Oudheid, nog door al te onbezuisden yver tot de nieuwigheid te laaten vervoeren, maar alles in de weegschaal van de reden en de ondervindinge op te wegen? eindelyk die in praktyk is, kan genoeg weten wat het te zeggen is zoo veel werks te hebben, dat men alles door eige ondervinding weet, en dan nog tyds genoeg te hebben om alle oude en nieuwe Schryvers over dezelve zaak na te zien, tyds genoeg om dat aan een groot getal toehoorders te vertoonen, tyds genoeg om het op eene beknopte en bondige manier op 't papier te brengen. Dierhalve mogen en moeten wy 't den nieuwen Leerlingen tot een bysonder geluk rekenen dat sig eindelyk zo een Man in onze dagen heeft opgedaan, die niet alleen de bequaamigheid, maar ook den wil heeft gehad om dezen dienst aan 't gemeen te doen.

Dit alles zeg ik, en nog meer zouden wy breed konnen uitmeeten; maar zoo als wy reeds gezeid hebben, wy hebben liever dat de Lezers op hun eigen oordeel aangaan, en hun vonnis op geen hooren zeggen, maar volgens eige ondervinding stryken.

Omtrent de Vertaaling hebben wy dit maar te berigten, dat wy ons best gedaan hebben om verstaanbaar te zyn; dog wy zyn juist altyd zo vies niet geweest van eenige basterd-woorden, die van de Griekze of Latynse Taal ontleend zyn; ten deelen om dat de Schryver zelf, door het aanhaalen van den oorsprong der namen ons daar toe genoegzaam genootzaakt heeft; ten deele om dat verscheide quaalen en Tuigen beter bekend zyn door haaren Latynschen of Griekschen als Nederduitschen Naam: dog om den geenen, die beter met den Nederduitschen Naam gedient mogten zyn, ook te voldoen, hebben wy den zelven daar doorgaans bygevoegt: en wy versoeken den Lezer dat hy sig niet gelie-

ve te stooten aan de veranderinge, die hy in het spellen of in den styl mogt merken, dewyl 'er meer als eene hand met de Vertaaling is besig geweest, en de geene die de eerste 13 of 14 bladen begonnen had, om sijne bysondere besigheden het werk heeft moeten staken.

Vorders heeft de Boekverkooper geene onkosten ontsien om de Plaaten op het naauwkeurigste en mooyste te doen snyden, en wel zoo, dat dezelve hier twee derde parten grooter zyn als in den Franschen Druk: men heeft goedgevonden, tot beter gemak des Lezers, dezelve Plaaten agter ydere Aantooning daar zy verhandelt of gebruikt worden te plaatzen; zoo dat hy de Plaat open leggende, de Instrumenten onder het lezen van elke Aantooninge, geduurig voor sijne oogen kan hebben. Dog de Lezer zal somtyds op eene en dezelve Plaat Instrumenten afgebeeld zien die tot twee onderscheide Operatien behooren; in welken gevalle de Instrumenten, die tot de eerste Operatie behooren, afgebeeld en aangewezen worden door de Capitale Letters ABC, enz. maar die in de tweede Operatie te pas komen, door de Letters *a*, *b*, *c*, enz.

BLADWYSER
VAN DE
CAPITTELEN
EN
AFDEELINGEN

van dit Boek, 't welk in AANTOONINGEN is verdeelt.

Eerste Aantooning.

Tweede Aantooning.

van

Derde Aantooning.

Vierde Aantooning.

Vijfde Aantooning.

Sesde Aantooning.

Sevende Aantooning.

Achtste Aantooning.

Ne

Negende Aantooning.

Tiende Aantooning.

Keer

Keur van den Koninklyken Boekkeurder.

IK ondergeschreven Koninklyke Raadsheer, Leermeester en Hoogleeraar, regerend Doctor van de Faculteit der Medicine te Parys, hebbe door order van Mynheer den Cancellier gelezen deze Verhandeling van de Chirurgicale Operatien, in 's Konings Hof vertoont door *den Heer Dionis, eersten Geneesheer van Mevrouwe de Hertoginne van Bourgonje:* en ik verklaar dat ik die niet alleen waardig gevonden heb om gedrukt te worden, maar dezelve ook noodzakelyk acht voor alle jonge Chirurgyns, om hen in de Operatien die zy moeten verrigten, te bestieren.

Gedaan te Parys.

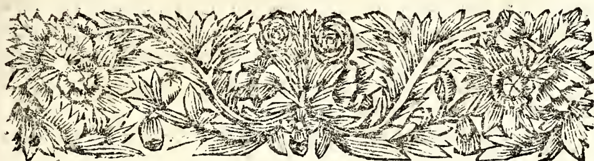
Den 26 Juny 1706.

ANDRY.

Aan de Boekbinder.

HEt wit papier dat aan de linker zyde der Plaaten is, moet men niet affnyden, op dat dezelve zodaanig gevouwen moete worden, dat ze buiten het Boek open ſlaan. De Nombers zal men agter een plaatzen tegen de pagina die aangewezen word, als volgt:

De Plaat N. 1,2,3,4 en 5.	tegen pag.	60
- - - No. 6,7,8.		132
- - - No. 10.		140
- - - No. 9,11,12,13,14.		232
- - - No. 15,16,17,18.		314
- - - No. 19,20.		366
- - - No. 21,22,23,24. voor de zevende Aantooning.		433
- - - No. 25,26,27,28.		496
- - - No. 29,30,31.		564
- - - No. 32,33,34.		626
- - - No. 35,36,37,38 en 39.		706

VERHANDELING
Van alle de
CHIRURGICALE OPERATIEN,
Ofte
Heelkonstige Handwerken,
In den Hof des Konings vertoond.

Eerste Aantooning.

YN Heeren, wy zyn naar gewoonte vergadert, volgens de wijse en roemwaardige instellinge des Konings, tot bevorderinge der Heelkonst, om heden met het Lighaam, dat voor u l. oogen leyd, een aanvang te maken van de Verhandelinge der Heelkonstige Handwerken: dewelke ik hoop te sullen afdoen binnen den tijd van tien dagen, die men tot deze oeffeningen gemeenlyk besteed.

't Geen wy hier u l. aan te toonen hebben, is t' eenemaal noodsakelyk voor die geenen die zig schikken tot de Heelkonst, en die den naam van een Heelmeester willen verdienen; een Naam die eertyds in zoo groote waarde was, dat zelfs de vermaardste Vorsten zig niet verontweerdigden de zelve te voeren, haar latende

noemen na dat deel der Heelkonst daar zy in uitmunteden; gelyk men oordeelen kan uit den oorsprong dezer Namen, *Hercules*, *Æsculapius*, *Machaon*, enz. dewelken door haare fraye Genezingen zoo beroemt zyn geweest.

In der waarheid, dewyl onse Konst geheel en al strekt tot onderhouding en herstelling van de Gezontheid des Mensche, (zynde het volmaakste Konstwerk des werelds) zo moet men toestaan, dat sy soo verre alle andere Bedieningen overtreft, als haar voorwerp boven alle andere geschapen wesens, en als haar eynde boven al 't geen men kan ondernemen, te waarderen is. Hoe weinig men ook zijn gedagten laat gaan over de groote diensten die men dagelyks uit die aansienelyke Konst trekt, die niet als op sekere en gegronde beginselen steund, sal men haast overtuigt zyn, dat 'er niets nutter in een Statendom is, als goede Heelmeesters.

Afbeeldsel van een Heelmeester. Door goede Heelmeesters verstaa ik niet die geene die na dien Eernaam staan, om datse een Plaaster hebben leeren maken, en een Aderlating konnen doen; nogte die geene die niet anders hebbende als de laage insigten van geld-gewin, zig in zoo een aanzienelijk Lighaam, als dat van de Heelkonst is, als ingedrongen hebben: maar ik verstaa daar door die geene die nevens een loffelyke Opvoeding, door schrandere Heelmeesters in de beginselen der Heelkonst onderwesen zyn; die daar na in de *Gasthuysen* en in het Leger hunne Konst geoeffent hebben, volgens de onderregting en veilige manier diese uit de Schoole van *Cosmus* geput hebben, 't welk sekerlyk de plaats is, daar de beste en de bequaamste Heelmeesters van *Europa* aangequeekt worden. Ik spreek eindelyk van die geene, welker voornaamste oogmerk in haar werk en arbeid niet is, een vuil gewin, maar de Eer, om soo veel in haar magt is, in 't generaal al die geene die haar hulp van nooden hebben, te genesen, of te verligten.

Bepaling van de Heelkonst. De Heelkonst is verscheidentlyk door verscheide Autheuren bepaald: sommige hebben haar met den Naam van een wetenschap vereerd: andere hebben gewild, datse een Konst was enkelyk bestaande in Konst-werktuygige handgrepen: Andere hebben staande gehouden datse een

Konst

Konst en Wetenschap te gelyk was, en dat deze twee dingen niet van een konden gescheiden worden zonder haar onvolmaakt te maken: Wat my belangt, die het met de laatste houde; ik zeg, dat de Heelkonst in zyn geheele uitgestrecktheid is een hebbelykheid van 't verstand, gemaakt of verkregen door studie en opmerkingen over de ervarentheid; en te gelyk een bequame handigheid, om met de handen soo wel als met de werktuigen, op die plaatsen daar het van noden is, hulpmiddelen toe te brengen.

Alle de Ouden hebben ook de Heelkonst in twee deelen verdeelt, namentlyk in de * *Theorie*, en in een werkstellige *Practyk*; zeggende dat de eerste is een wetenschap, dewelke de manier leert om de genesing der zicktens te bevorderen: en willen, dat de tweede is een Konst die inder daat geneest door de behendiglyk bestierde handwerking. Eenige Genees-heeren hebben de voorschreve verdeeling gevolgt, en op verscheide wyzen uitgedrukt, verdeelende de gantsche Heelkonst in een Geneeskundige en bereden-kavelde, en in een handelyke en werkelyke Heelkonst. In gevolge van dese onderscheidinge, soo stellenze twee soorten van Heelkonst; welke verscheide Menschen in 't bysonder konnen besitten, willende, dat de eerste de Geneesheeren, en de laatste de Heelmeesters raakt. *Verdeeling der Heelkonst.*

Maar men moet toestemmen dat een Heelmeester, die geen andere kennis heeft als van de *Practyk* en 't *Manuaal*, dikwils zoude gevaar lopen van zyne lyders, zoo hy geen Geneesheer tot leidsman hadde, om hals te brengen ofte te verminken: ja zelfs zou hy, in jegenwoordigheid van den Geneesheer, in gevaar zyn van misslagen te begaan, soo het verstand de handen niet en bestierde. Want om veilig te gaan moet men zoo wel klaar ziende oogen, als buigzame en vlugge beenen hebben: het eene is niet genoeg zonder het andere. Een blind mensch, by voorbeeld, die wakkere en snelle beenen hadde, en die door een wel klaar siende en getrouwe Leidsman geleyt wierde, zal nogtans al gaande beven, om dat het Ligt hem ontbreekt; zoo is het ook dat een Heelmeester, hoe ervaren hy ook zyn mag, zoo hy de kennis die hem in zijn werk bestieren

* Bespiegeling.

moet, niet heeft, als een blind man sal arbeyden; en zoo hy geen goed redeneerder is, zal hy nooit een goed Praktizijn wezen.

De Theorie is van de Praktyk onafscheydelijk. Een Heelmeester behoord derhalven beide deze deelen der Heelkonst te besitten. De eerste word verkregen door de kennis der ziektens die den Mensch overkomen; de tweede door ervarentheid, die men allengskens verkrijgt om alle die operatien, die tot de genesing der gemelde ziektens vereist werden, uit te voeren: de eerste word door den vermaarden *Guido*, in zes Tractaaten begrepen: in het 1ste. handelt hy van de Gezwellen: in het 2de. van de Wonden: in het 3de van de Zweeringen: in 't 4de. van de * *Fracturen*: in 't 5de. van de † *Dislocatien*: in 't zesde. van die Ziektens, die in deese vyf vorige Tractaaten niet begrepen zijn; gelijk de Dauworm, de Jigt, de Pokken, de Pest, en meer anderen. In de kennisse van dese zes deelen bestaat eigentlyk de Heelkonstige *Theorie*; op dewelke het tweede deel, namentlijk de *Practyk*, moet gegrondvest zijn

Ik onderstel dan dat al die gene die hier tegenwoordig zijn, reets dese eerste kennis der Heelkonst hebben; en ik meen u l in deze Verhandeling nergens anders van te spreken als van 't geene gemeenlyk verstaan werd door Heelkonstige Handwerken, die ik voorneem u l. alle te vertoonen; en waar toe ik den volkomen tyd die men gemeenlyk tot deze Openbaare Lessen besteed, zal van noden hebben.

Om een goede Heelmeester te zijn moet men een goed Anatomist wesen. Een yder weet hoe noodzakelyk een Heelmeester verpligt is kennis te hebben van de Ontleedkonst, eer hy aanneemt de qualen, die wy onderworpen zyn, te leeren kennen, en derft waagen eenige *Operatien* te doen: de kennis van het gebouw onzer Lighamen is de grondslag en het aldervaste steunsel van de Heelkonst, ook geeft men haar de voorrang onder alle de Wetenschappen die een ervaren Chirurgyn uitmaken; daarom beginnen wy altyd onze jaarlykse onderwysingen met de *Anatomische Demonstratien* of Aantooningen, op dat wy daar door onse toehoorders bereyden, om met vrugt de Heelkonstige Handwerken, die daar na getoond werden, by te woonen. Door

* Beenbreuken.
† Ontledingen.

Door de Heelkonstige Handwerken verstaat men een wyse en geregelde werking des hands op des Menschen Lighaam, om hem zijn gezontheid te bewaren, of weder te geven.

Alle de Heelkonstige Operatien werden onder vier soorten begrepen: de eerste voegt te samen het gene gescheiden is, en werd *Synthesis* genaamt; de tweede scheyd van maalkander het geene vast gegroeid, en de natuur hinderlyk is; en voert den naam van *Dieresis*: de derde, *Exeresis* genaamt, neemt weg het gene overvloedig is: en de laatste, die men *Prosthesis* noemt, doet 'er by het geen 'er ontbreekt. *Vier soorten van Operatien.*

De *Synthesis* is een Operatie, dewelke te samen voegt en voorzigtiglyk hersteld de deelen onses Lighaams die gescheiden of verplaatst zyn tegens den gemeenen loop der natuur: zy is tweederhande, te weten, gemeen of bysonder; de eerste dient tot alle de Handwerken; tot deeze behoord het leggen der Spalken, Compressen, Windsels, behoorlyke plaatsing van 't zieke deel, en in 't algemeen al de werktuigen en alle de maniere dewelke kunnen helpen tot het herstellen en versterken van yder deel in zyn plaats. De tweede werd zo wel geoeffend op de zagtste als op de harde deelen: die van de zagte deelen geschied op twee manieren; te weten, zonder verdeeling, en dan werdse *Taxis* genaamt, dat is schikking: of met verdeeling, en dan noemt mense *Raphe*, ofte hegting. Die van de harde deelen heeft ook twee soorten, dewylse bezig is omtrent het weder by een brengen der gebroke, en herstellen der verwrikt en ontlede beenderen. De *Synthesis* overtreft alle andere Operatien, om datze, behalven datse de noodzakelykste is, zig bedient van de eenvoudigste middelen, om aan des Menschen Lighaam die volkomene welgesteltheid der deelen, die hy van de Schepper der Natuur verkregen heeft, weder te geven. *Wat Synthesis is.*

De *Dieresis* is een Operatie, scheidende die deelen, welkers vereeniging de geneesinge hinderlyk is, ofte die samen gevoegt, en als samen gelymt zyn tegens de natuurelyke ordre. Dese Operatie geschied op vierderhande manieren; te weten, door snyden, steeken, uittrekken, en branden: dese vier soorten van scheidinge *Verdeeling van de Dieresis.*

raken zo wel de zagte als de harde deelen, en dat geschied in zoo veelderhande omstandigheden, dat de onder-verdeeling die ik 'er van maken zou, u l. meer zoude verdrieten dan nut zyn, dewyl ik ze u lieden alle hoop te toonen in de verhandeling van alle dese Operatien.

Wat Exeresis *is.* De *Exeresis* is een Operatie die uit het Lighaam al het geen overvloedig en hinderlyk is, weg neemt. Dese Operatie geschied op twee manieren: 1. als men genoodzaakt is dingen weg te nemen die natuurlyk in het lighaam gegroeid zyn, en die nogtans 't selve tegennatuurelyk zyn geworden; gelyk een dood Kind, of opstopping van 't water: 2. als men uit het lighaam dingen weg neemt die tegen-natuurelyk zyn, en 'er van buiten zyn ingebragt; men doet het selve, of met een wonde, of met geen wonde te maken; gelyk wanneer de stoffen in holligheden, die redelyk wyde uytgangen hebben, als die van de neus en ooren, enz. gevloeid zyn. Eindelyk om wel te volbrengen 't geen de *Exeresis* vereist, zoo moet men eerst onderzoeken wat deel het is daar men iets uit te trekken heeft; ten tweede wat voor tegen-natuurelyke dingen het zyn die men weg wil nemen, ten derde wat voor werktuygen het zyn die men daar toe gebruiken kan.

Beschryvinge van de Prosthesis. De vierde soort der Heelkonstige Operatien is de *Prosthesis*, die aan het Lighaam iets voegt, 't welk de plaats van die deelen, die het zelve ontbreken, kan vervullen: dese gebreken komen of natuurlyk, gelyk als wanneer een Kind van 't begin van zyn geboorte af eenig deel mist, of by ongeluk, als men in 't Leger een Oog, Arm, of Been verlooren heeft. In dit geval neemt men zyn toevlugt tot eenig werktuig, 't welk dat deel, daar wy zo ongelukkig van zyn berooft, vergoeden kan.

De nuttigheid der Prosthesis. De *Prosthesis* heeft vier verscheide gebruiken: de eerste ziet op de noodzakelykheid van eenige werkinge, gelyk in het byvoegen van een houte been om te gaan: de tweede dient om sommige deelen haar gebruik weder te geven, of om haar actie of werking ligter te maken; gelyk wanneer men aan 't verhemelt van de mond, van die gene wien 't zelve doorknaagt of doorboort is, een klein zilver of loode plaatje voegt, zonder 't welke zy niet als door de neus zoude spreeken, en naauwlyks konnen

nen zwelgen: de derde is, tot çieraad, gelyk wanneer men in des oogs holligheid een glaase oog plaatst, geschildert en gemaakt even of het natuurlyk was, de vierde is, om de quade gesteltenis van een deel te herstellen: ten dien opsigte doet men kleine kinderen, welkers ruggegraat en ribbens zig na buite zetten, en die een quade bogt nemen, een ysere harnas aan.

Onder deeze vier soorten van Operatien werden alle de geene, die ik u l. aan te toonen heb, begrepen; maar men is niet eens over de ordre die men houden moet: sommige, daar *Theveninus* onder begrepen is, willen dat men zou beginnen met die geene die tot de *Synthesis* behoren; dat men zou vervolgen met die de *Dieresis* raken; dat men daar na zoude komen tot die gene die van de *Excresis* afhangen, en eindigen met die de *Prosthesis* gebied te doen. De andere, onder welke *Fabricius Aquapendens* is, stellen voor alle andere Operatien, die gene, die aan het hooft gedaan werden; daar na gaanse tot die van de borst over; en komen tot die van de buyk; om met de uiterste ledematen te eindigen. Andere meenen eindelyk, dat men, om een Lighaam lang te houden, de meest gebruikelyke *Anatomische* ordre volgen moet; en daarom beginnen met de onderbuyk, om die, na de Operatien die men in die ommetrek pleeg in 't werk te stellen, aanstonds ledig te maken: van de buyk willen zy tot de borst, en tot het hoofd opgeklommen hebben, om aldus de uyterste ledematen voor de alderlaatste plaats te bewaren. Wy zullen ook die ordre volgen, als zynde de gemakkelykste voor de bewaringe van het onder handen zynde lighaam, en de gebruikelykste in de openbare vertooningen.

Wat ordre men houde moet om de Operatien aan te toonen.

Onder alle deeze Operatien zyn 'er die zagtzinnig en heel ligt in 't werk te stellen zyn, gelyk een Aderlating; daar zyn 'er andere, daar veel zwarigheid en gevaar in steekt, gelyk de Operatie der * *Bubonocele*; andere, die met groote pyn gemeenelyk vergezelt, en de aanschouwers tot een schrik zyn, gelyk het afzetten van een Arm of Been.

Ja dat meer is, daar zyn Operatien die voor 't leeve heel noodsakelyk zyn, zoo dat men niet en kan na-

Dat de Operatien.

* Liesbreuk.

 laten

noodsakelijk zijn. laten dezelve in 't werk te stellen, zonder de Lyders in doods gevaar te brengen: gelyk de *Trepaan*, of de *a Empiema*, en anderen die niet noodzakelyk zyn als voor het gemak des levens, gelyk als men tragt een *b Fistula lachrimalis* toe te heelen, of een *c Cataract* te ligten. Eindelyk van het grootste getal der Operatien, die men in de Auteuren beschreven ziet, zyn 'er veele verworpen, om datse al te wreed of t'eenemaal onnut waren, gelyk die groote insnyding op het hoofd, het zetten van de *Cauterien* op de lever, milt, en gewrigten.

De Heelkonst werd heden beter als ooit gepractiseert. 't Is niet alleen over het getal der Operatien, dat wy met de Oude niet zullen over-een-komen; wy zullen nog verder van haar meininge afwyken als wy de manier zullen aanwyzen, om veele van die Operatien diese ons geleert hebben, in 't werk te stellen. Sy hebbense zoo verhaald, gelykse in haaren tyd, als men zeer weinig kennis hadde van de dierlyke huyshouding van 's Menschen Lighaam, geoeffend wierden: Maar heden, om dat de Heelkonst door de vlyt en 't verstand van zeer veele wyze luyden, meer ligt en cierlykheid heeft gekregen alsse ooit gehad heeft, zoo heeft men al 't geen zy ruw en wreeds bevattede, daar afgescheiden; men heeft afgekeurd die gloeyende ysers en die afgryssélyke werktuigen, die nog de Lyders nog zelfs de omstanders niet zonder beven konden aanschouwen, en egter geneest men nu de Zieksens nog zekerder door zo een zagtzinnige en menschelyke manier, als men eertyds deed met die groote toerustingen, die nergens toe dienden als om zelfs de onbeschroomsten een schrik aan te jagen.

Omstandigheden die noodzakelyk syn om een Operatie wel te doen. Om na behooren een Operatie te doen, zoo moet men het doen met vaardigheid en verzekering van een goeden uitslag; met goed genoegen van de zyde des Lyders; en met behendigheid en zekerheid van de zyde des Operateurs: door de vaardigheid werd verstaan de naarstigheid die men aanwend in 't Opereren, ofte in de genezinge; de zekerheid is kenbaar als men middelen die de Kunst voorschrijft om de quaal gantschelyk te genezen, weet

a Paracentesis in de borst.
b Traanfistel.
c Staar op het oog.

weet in 't werk te ſtellen, en te beletten dat dezelve niet weder komt, of dat men u de ſchuld niet en geeft van een grooter quaal: het genoegen beſtaat daar in, dat men den Lyder zo weinig pyne aandoet als het mogelyk is, en dat men hem niet en bedriegt, dat is te zeggen, niets zonder zyn toeſtemming doet; om niet gelyk te zyn aan de Quakzalvers, die altyd in weinig tyds een volkomene genezing beloven; want een Heelmeeſter moet zig altyd van zulke onwetende menſchen onderſcheiden, en na de belofte altyd de uitwerkinge doen volgen. Eindelyk, de behendigheid en voorzigtigheid des Heelmeeſters behoord niet alleen in de zindelykheid en nauwkeurigheid van zyn werk te blyken, maar ook in de rype overleggingen die hy verpligt is te doen op zes of zeven omſtandigheden die men gemeenlyk door dit Latynſche Vaars uitdrukt:

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quo modo, quando.
Dat is,
Wie, wat, waar, door welke middelen, waarom, hoe en *wanneer.*

Wie, dat is ten opzigte des Lyders, of hy zwak of klock is; *wat*, dat ziet op de eigenſchap van de quaal, of het een ſtuk van een hand-granaat, kogel, of ſtuk van een hout of yſer is dat uitgetrokken moet werden; *waar*, daar door werd verſtaan de plaats van 't Lighaam daar men de Operatie moet doen, en van de plaatſe daar men den Lyder in zal ſtellen, of op een bedde of op een ſtoel; *door wat middelen*, dat zyn de Inſtrumenten ende geneesmiddelen dienſtig tot de Operatie, en tot de behandeling van de quaal; *waarom*, dat is het einde het welke men zig voorſteld met het inſlaan van de beſte wegen tot des Lyders genezing; *boe*, beteekent de manier van doen, en die word door de Konſt geleerd; *wanneer*, beduid de gelegentheid om zyn tyd wel waar te nemen: Daar zyn twee ſoorten van Tyden; de eerſte werd genaamt de Tyd van noodzakelykheid, die geen uitſtel kan lyden, gelyk als by voorbeeld; om het bloed te ſtelpen als 't 'er op aan komt, enz. de andere noemt men een Tyd van verkiezing, deeze laat toe,

een gemakkelyker dag en saisoen te verkiesen, als 'er geen dringende nood is, gelijk in het Steensnyden.

Het is niet genoeg dat een Heelmeester agt genomen heeft op al 't geene nu gezegt is, om wel te volvoeren 't geen zyn Konst vereist: hy moet daar-en-boven met zyn oogen nauwkeurig toezigt nemen; eerstelyk, op zig zelven; ten tweeden, op zynen Lyder; ten derden, op de bystanders; en ten vierden, op de uiterlyke zaken.

Bequaamheden die in een Heelmeester vereist worden. Een Heelmeester moet met drie soorten van hoedanigheden begaaft zijn; de eerste bestaat in een wel-opgevoede Natuur; de tweede in een wel geoeffend verstand; de derde in een langduurige ondervinding: Onder de Natuur worden begrepen de gaven des lighaams, de goede zeden, en een natuurlyke genegentheid, dewelke ons de Heelkonst boven alle andere Konsten doet verkiesen: door de Reden wil men dat hy een leersame Geest heeft, bequaam om een wetenschap van soo grooten uitbreiding te verkrygen: en door ondervinding verstaat men dat hy veel ervarentheid heeft verkregen door de langduurige oeffening. Een Heelmeester moet met de linker- zoo wel als met de regter-hand kunnen omgaan, dewijl 'er Operatien zyn die men noodsakelijk met de linkerhand doen moet: maar hy moet voor al zijn eigen Regter zyn, en over zig zelven zoodanig een vonnis vellen als hy verdiend; dat is te seggen, als hy hem zelfs niet genoeg bequaam of geoeffend agt, om zeekere moeijelyke of zwaare Operatien te doen, moet hyse liever een ander over geven, als dezelve roekeloos ondernemen.

Noodzakelyke gesteltenisse des Lyders. Drie hoedanigheden van 't gemoed werden vereist in een Lyder die genezen wil werden; te weten een groot vertrouwen, lijdzaamheid, en gehoorzaamheid: ten zelven tyde dat de Lyder een Heelmeester verkiest, moet hy gelooven, dat 'er geen wyzer nog bequamer is; en zig daar van verzekert houdende, moet hy niet meer luisteren na al die geene die hem ingebeelde geheimen of byzondere hulpmiddelen zullen voorstellen, en zig aldus volkomentlyk aan hem overgeven, met eene groote blijdschap, als of hy zijne gezontheid reeds zag in handen van den geene, dewelke zijn uiterste best aanwend

wend omſe hem weder te geven; de lijdzaamheid is een gevolg van zijn vertrouwen, want een Lyder moet ſonder knorren, al 't geen den Heelmeeſter aan hem doen wil, uitſtaan, geenſints twyffelende, of al 't geen aan hem gedaan werd, hem zijn genezing meer en meer doet naderen; en zoo hy hem eenige pyne aandoet, dat het is om datſe onvermydelijk is, of om datſe gelegentheid verſchaft tot eenige nutte beooging; voorts is 'er voor een yder niet gevaarlyker dan ongeduldig te zijn, en al de kragt en geeſt die hy bezit, te verquiſten met zig te vergeefs te quellen: de gehoorzaamheid is nog een uitwerkſel van 't vertrouwen; want een Lyder moet blindeling al 't geen een Heelmeeſter hem voorſchrijft, opvolgen, wetende dat 'er geen zekerder middelen zyn om zijne gezontheid weder te krygen.

't Geen in de Byſtanders vereyſt werd.

De Byſtanders behooren ook met drie Deugden begaaft te zijn; te weten, met wijsheid, getrouwigheid, en beſcheidentheid: by aldien zy niet wys en voorzigtig waren, zoo zouden zy dikwils den Lyder dingen in 't hoofd brengen die zyne gezontheid nadeelig zoude zijn, en zijne begeertens involgende, zouden zy hem al 't geen hy zoude vragen, toeſtaan; zy zullen nogtans alle ruwe en ſtuurſe manieren myden, en gedienſtig zyn in al 't geen hem niet zal kunnen beledigen; zo men niet verzeekerd was datſe getrouw waren, zoude men niet kunnen vaſt gaan op 't geen men haar zoude belaſten, en in plaats van de gezontheid te bevorderen, zouden zyze doen veragteren, of verhinderen, veranderende of niet uitvoerende die dingen welke vaſtgeſteld en bevoolen waren. Eindelijk, indien zy niet beſcheiden waren, zouden zy onbedagtelyk den Lyder gaan vertellen al wat zy van zijne ziekte hadden hooren zeggen; want een onvoorzigtig verhaal kan den Lyder in een hoogdringend gevaar van zijn leven brengen, gelijk menigmaal gebeurd is. Die zelve deugt noodzaakt haar, geheim te houden zeekere onvolmaaktheden die zy ontdekken, of die men haar openbaard.

Aandagt op de uiterlyke ſaken.

De uiterlijke zaken die men te bezorgen heeft tot des Lyders gemak, en genezing zyner ziekte, beſtaan hier in; dat het huis of de kamer, daar hy in is, in een goe-

de lugt zy; verre van 't geraas, en van alles wel voorzien dat tot zijn volkomene herstelling noodzakelyk is: het Eeten en Drinken diend geschikt te werden na den staat des Lyders, daar in zyne lust wat toegevende. Men moet de menigvuldige Bezoekingen beletten, de vreugd en blijdschap verwekken, de droefheid verbannen, als zijnde te nadeelig. Hier toe behooren de Instrumenten zelfs, en de hulpmiddelen, die men zal laten bereiden na het vermogen des Lyders: en nog veele andere omstandigheden, welke alle op te haalen, te veel tyd zoude weg nemen.

Uit dese algemeene regelen moeten wy byzonder onderrigtingen trekken, dewelke ons geleiden om yder Operatie wel in 't byzonder te doen, en dewelke besluiten al 't geene men voor, in, en na de Operatien in agt moet nemen.

Wat men voor de Operatie doen moet. Eer men zig in staat steld om een Operatie te doen, moet men over-een komen over 't groot belang en de mogelijkheid der Operatie, 't geen men aan de gesteltenisse, aan de bedieningen, en vermaagschappingen van 't beschadigde deel, aan de kragten des Lyders, en aan de omstandigheid van tyd en plaats, &c. kan weten. Alles besloten zijnde, moet men al 't geen men tot de uitvoeringe noodzakelijk agt, vaardig maken: dat bestaat in 't geen men noemt, *Toestel des verbands*; 't is de gewoonte, eenigen tijd te vooren eer de Heelmeester tegenwoordig is, in des Lyders Kamer Dienaars te zenden om alles klaar te maken; maar dikwils, door de groote menigte van linnen dat sy snyden, door de groote hoopen pluksels die zy maken, door het voor oogen leggen van veele Instrumenten, jagen zy den Lyder een schrik aan, en geven hem een wreede verbeeltenis van die Handwerkingen die men aan hem gaat doen. Ik wenschte wel dat de Heelmeesters voor haar niet verscheenen als op dat oogenblik dat zy de Operatie zullen doen, en dat al 't geen zy van noden hebben, by haar klaar stond, of in een kamer aan die des Lyders naast gelegen, om hem het gezigt van zulke toerustingen te spaaren, die niet als een schrik kunnen inblasen tegens die geene, die dezelve doen.

Wat men 't Geen men onder de Operatien moet in agt nemen, is

is byzonderlyk 't geen men noemt, *Modus faciendi*, of de Manier van doen, hier in bestaande; dat men in de voorvallende gelegentheden, alle de regels die de Konst in zodanige gevallen leert, metter daad werkstellig maakt, zig in zijn pligt altijd quytende met zagtzinnigheid, behendigheid, nettigheid en tederheid. Ik begeer dan dat een Heelmeester tegens zyn Lyder vrindelijk zy, dat hy hem aanporre en aanmoedige, dat hy deernisse met hem hebbe, en dat hy hem beloove zoo weinig pyn als 't mogelijk zal zijn, aan te zullen doen.

moet waergenemen onder de Operatie.

Een Heelmeester moet Natuurlijk handig zijn om zyne Operatie na behooren te doen, en deze handigheid moet nog door eene groote oeffening in sijne Konst versterkt wezen; want door zoodanige oeffening zal hy geleert hebben zijn *subject* of onderwerp wel te plaatsen, de gemakkelijkste Instrumenten te verkiezen, en in byzondere gevallen Nieuwe uit te vinden, en zig van de zelve op zoo een wyze te bedienen, dat de Lyder daar door verligt, en de Aanschouwers vergenoegt blyven. De nettigheid geeft dadelijk een goed gevoelen van een Heelmeester; en 'e is geen van de minste omstandigheden die in een Operatie vereist werden. De scherpzinnigheid is ook te pryzen, maar ze moet niet te ver getrokken zijn, dat is te zeggen, dat in plaats van spoediglijk tot het werk over te gaan, men het deel te veel behandeld en op honderderley manieren keerd en wend, en al te zorgvuldiglijk agt geeft op verscheide omstandigheden die weinig noodzakelijk zijn. Door de tederheid verstaa ik die behendigheid, en voorzienige toepassing des Heelmeesters hand, die den Lyder doet bekennen, dat men zijne gevoeligheid zeer heeft in agt genomen; en aan die geene die tegenwoordig waren, dat het onmogelijk was die Operatie beter te doen.

't Geen te doen staat na de Operatie.

En hoewel de Operatie nu volbragt is, zoo heeft de Heelmeester daar nog niet mede gedaan, zoo hy in de ongemakken, diese kan verwekt hebben, niet en voorziet: onder welke de voornaamste is, het verlies van bloed, dat hy terstond moet stelpen door die middelen die de konst hem leert, en ik u l. verklaren zal, als ik elke Operatie in 't byzonder vertoon. Daar na moet men de wonde verbinden, een steekwiek daar in steeken,

ken; en drooge wieken, of daar eenig genees-middel op gesmeerd is, na dat de natuur van de quaal het vereist, daar op leggen: daar vorders, een plaaster, een compres, en een bequame band moet op volgen. Als dan zal de Heelmeester nog hebben te oordeelen, wat stand of plaatsing hy aan het zieke deel geven zal; verkiezende altijd zoo een plaatsing die den Lyder de minste pijn aendoet, die het deel minst drukt, en in welke de etter meest na buiten kan zakken. Eindelijk moet hy den gene die den Zieken oppast, en de vordere omstanders onderregten wat dat hun te doen staat, de rust des Lyders beveelen, en hem ten hoogste vermanen om zig gerust te houden, op hoope van een spoedige en volkomene genezinge: en eindelijk als hy van hem afgaat, hem versekeren, dat de Operatie die hy aan hem gedaan heeft, het eenigste middel was om hem zijn gezontheid weder te geven.

Quade manieren, die men moet vermyden.

Het is niet genoeg dat ik u l. getoond heb hoe een Heelmeester zig in het Opereren dragen moet, ik moet u l. nog verscheide dwalingen en aanstootelijke manieren die hy gantschelyk moet myden, doen aanmerken: Daar zijn Heelmeesters die qualijk in des Lyders kamer getreden zyn, of zy brengen 'er de schrik in, door 't geraas dat zy maken, en door duizend onnutte vragen die zy doen, of die om een grooten yver te toonen, haar hayr knoopen, en haar mouwen opstroopen, even als of het 'er op aan quam om al haar kragten in 't werk te stellen; 't geen den Lyder en de vrinden de schrik in 't hart jaagt: dezen handel of manier van doen is misprijsselijk; als ook die ontydige pligt-plegingen die sommige onder haar hebben, wie dat de Operatie doen zal, de een aan den anderen de schaaren of 't snymes aanbiedende, en dat in de tegenwoordigheid des Lyders, die zig daar door in gevaar ziet, om in de handen van den onbequaamsten te vallen: zoo 'er verscheide zijn die het regt hebben om d'Operatie te doen, zoo staat het aan des Lyders keur; den gene die hem best aanstaat, te verkiezen: en als de gewoone Heelmeester, wien het toekomt de handen aan 't werk te slaan, zig verpligt oordeeld het aan een ander, die door zyn rang of ouderdom boven hem is, aan te bieden, zoo moeten

deze

deze soorten van beleeftheden niet gepleegt worden in tegenwoordigheid des Lyders, die genoeg door zijn quaal bedroeft is, zonder nog meer door ontydige pligtredenen vermoeid te werden.

Ik keur meede niet voor goed, dat onder de Operatie alle de tegenwoordig zijnde Heelmeesters de wonde entteren, of haar vingers daar in steeken; het zyn zo veele nieuwe pynen die men den Lyder doet uitstaan, en die den tyd van zijne pynigingen maar verlengen. Die gene die de Operatie doet, moet overleggen, 't geen hy te doen heeft: en uit alle de Heelmeesters die daar tegenwoordig zijn om hem met hunne raad by te staan, behoord hy 'er maar eenen te kiezen om de wonde te betasten. Daar zijn Heelmeesters die zig verstooren over 't geschreeuw des Lyders, en die zig op hem vergrammen, als of hy ongevoelig moeste zijn omtrent de pijne die hy hem doet uitstaan; die manieren van doen zyn al te wreed, een Heelmeester moet menschelijk zijn, hy moet zijne Lyders tot geduld aanmanen, hy moet deernis hebben met de pijne die zy uitstaan; en zoo hy niet kan na laten om haar pijn aan te doen, laat hy haar ten minsten de vryheid geven om te roepen en te zugten: ik zoude ook liever hebben dat 'er niemant in het verrigten van de Operatie tegenwoordig waar, als die gene die 'er van noden zijn; want al die nieuwsgierige of onnutte aanschouwers doen niet als in de weeg loopen.

Onnutte Pligt plegingen.

De Operatie is naulyks geëindigt, of de Lyder en de Vrinden vragen den Heelmeester wat 'er hem van dunkt: als dan moet hy zijne voorzigtigheid doen blyken, met den Lyder niets te zeggen 't gene hem bedroeven kan, en met de waarheid aan de Vrinden en Bloedverwanten niet te ontveinsen: hy moet derhalven die geene niet gelijk zijn, die door qualijk gegronde vrees haare Lyders op de kant van 't graf stellen, zoo dat naar haar zeggen, zy als gereet zijn om daar in te daalen. Ik weet wel dat 'er eenige zijn, die 'er zoo mede handelen door een loose streek, om dat, indien de Lyder komt te sterven, men zeggen zal dat de Heelmeester het voorzeyt hadde; en dat in tegendeel, zo hy 'er van opkomt, men zal gemeen maken, zeggen zy, dat hy hem het leven behouden heeft. Men moet nogtans niet een heel

Een Heelmeester moet omzigtig zijn in zyn beloften.

tegenstrydige weg inslaan, onfeilbaare genesingen belovende; ik weet ook wel dat al die gene die zo doen, door dat middel meenende meer te doen te krygen, geloovende dat het natuurelyker aan een Lyder is, zig in handen te stellen van die gene die hem verzekert van zyne genesinge, als van een Heelmeester, wiens droevige aannadering, zedige reden, en onsekere en droevige voorzegging, schijnen de voorloopers des doods te sijn: dese twee uitersten sijn als zoo veele klippen die een Heelmeester myden moet, om dat de menschen van die loosheden genoegsaam overtuigt zijn, en niet en oordeelen van de opregtigheid en behendigheid des Operateurs, als by de uitkomste der genesinge die zy ondernomen hebben. Hy moet een middelweg houden tusschen de hoop en vrees, nogtans meer hoop dan vreesgevende, om dat de eene niet als heel goede uitwerkingen voortbrengen kan, en de tweede nergens anders toe bequaam is als om heel gevaarlyke ontrustingen te verwekken.

Men moet het Verband klaar hebben voor de Operatie.

Ik heb u l. gesegt, dat eer men eenige Operatie onderneemt, men 't geen tot het Verband behoord, moet klaar hebben: men verstaat daar door alle die zaken, sonder welke de Operatie niet kan in 't werk gesteld worden, die men onder zes voorname begrijpt; te weten, de Instrumenten, de steekwieken, de platte wieken, de plaasters, compressen, en de bandages. Ik zeg de voornaamste en de algemeenste, want daar zijn een groote menigte van dingen, gelijk stroppen, spalken, banken, doosen, en andere werktuigen die tot die bysondere Operatie dienen, daar ik u l. tegenwoordig niet van zal spreken, mijn voornemen heden alleen zijnde om u te leeren kennen al 't geen de Operatien in 't algemeen aangaat.

Verwonder ul: niet dat ik begin met de Instrumenten, en dat ik de Bandages voor 't laatste stel, ik volg daar in de ordre op welke de Heelmeester al zijn middelen in het Opereren gebruikt; ik heb die manier leerzamer als eenige andere geagt; ik heb ook geoordeeld, deze zes soorten van zaken, yder op een plaat bysonder te moeten laten snyden, op dat gy l. daar klaarder en netter denkbeelden van zoudet hebben.

Het

Het is onmogelijk in de Chirurgicale Practijk de Instrumenten te konnen missen:de Oude hebben aan de nakomelingen veele afscheltingen, die wy in haar boeken sien, daar van nagelaten; maar men kan zeggen, tot lof der huidendaagse Heelmeesters, dat de Instrumenten die men tegenwoordig gebruikt, veel gemakkelyker en beter gemaakt zyn; men heeft zig niet te vrede gehouden met eenige oude of die onbequaam of al te ruw bevonden wierden af te keuren; maar men heeft nog netter en volmaakter gemaakt die geene, welkers gebruyk men behouden heeft, en men heeft er ook menigte andere uitgevonden. *Waarom men na de Instrumenten begint.*

Wy zien het Instrument aan als een tweede oorsaak, dewelke door een wyze hand bestierd zynde, iets doet of helpt doen;soo dat de hand en 't Instrument twee uitvoerende oorzaken zyn sonder dewelke een Operatie niet soude kunnen uytgevoert werden, maar met dat onderscheyd,dat de hand de voornaamste is,dewyl het die is,dewelke voortbrengt en bestiert de beweging van 't Instrument,in plaats dat de andere een ondergestelde oorsaak is.

Onder de Instrumenten zyn 'er die gemeen aan de Heelmeesters en aan meer andere Konstwerkers zyn, gelyk als Scharen, Naaldens, Scheermessen of Messen; de andere zyn eygen aan de Heelkonst, gelijk als een Lancet: onder die, die eygentlijk aan de Heelmeester toebehooren, zyn 'er die men gemeene noemt, om dat zy dienen tot verscheyde qualen en tot verscheyde deelen des lighaams; gelijk een Incisimes, en andere, die men eyge noemt om dat se niet als tot sekere qualen gebruykt werden: en in soodanige of soodanige Deelen, gelijk een *Trepaan* voor de *Fractuur* des bekkeneels.

De reden en de ervarentheid moeten ons het regte gebruik van de Instrumenten leeren: de reeden doet ons verkiesen zoodaanig Instrument, als dienstig is tot het geen wy voornemen; en de ervarentheid die ons de behendigheid geeft, maakt ons vrymoedig om se te handelen dewyl 'er niets is dat een Operateur meer verstekert en aanmoedigt in 't gebruik der werktuygen dan de gelukkige ondervindingen die hy 'er van gehad heeft.

Onder de verscheide Instrumenten die tot een Operatie konnen gebruikt werden, zijn 'er die nootsaakelijk zijn

om ſe te doen, en andere die alleen dienen om ſe te beter te volbrengen: het getal van de eerſte, dewelke dienen om de gekliefde deelen te vereenigen, om, die aan malkander vaſt zijn, te ſcheiden, om verſcheide ſchikkingen te geven, enz. zijn ontelbaar; en dikwils ſou de hulp die wy 'er van trekken ons nooit door geneesmiddelen, nog door eenig ander middel gegeven worden. Want hoe ſou men het ſtellen om het Water uit de blaas zonder een *Catheter* af te tappen? Of hoe ſou men een *Cataracte* ſonder Naalde konnen ligten?

De tweede ſoort, gelijk de Beddens, Kuſſens, of Banken, dewelke dienen om een Operatie met ſoo veel te meer gemak te volbrengen, is ook in een ſeer groot getal, en moeten niet verſuimt werden, dewyl 't gebruik der ſelven tot de volmaaktheid van het werk veel toebrengt.

Van de Inſtrumenten in het algemein geſproken hebbende, moeten wy die nu wat nader onderſoeken. Die gene die gy l. in deſe Plaat No. 1. geſneden ſiet komen te pas tot alle de Operatien: dierhalven moet gy ſe boven alle andere kennen, ik ſal ook met die ſelve een aanvang van deze aantooninge maken.

A *Schaaren.* De Schaaren zijn de gemeenſte Inſtrumenten van een Heelmeeſter: de eerſte Schaar A die ik ul. aantoon is ſterker als de andere; deſe gebruikt hy om windſels, drukdoeken, en plaaſters te ſnyden, en om het grofſte werk te doen: ook zijn deſelve tot dat gebruik gepaſt.

B *Incisie-Schaaren.* Aan de tweede Schaar B die fijnder, dunder en langer van blad is, geeft men de naam van Inciſie Schaaren: De Heelmeeſter moet 'er een hebben die nergens anders toe dient: aan 't einde van het blad, dat in de wonde gebragt moet worden, is een klein knopje; dat knopje belet dat 'er de wonde niet van kan geſtoken worden, en dat men dus geen prikkeling nog pyn aan het deel doet. Het ſtaal van deſe Schaaren moet fijn en wel ſnydent weſen, op dat ſe net en vaardig af ſnyden, om den lyder te minder pyn te doen uitſtaan.

C *Kromme-Schaaren.* De derde Schaar C noemt men Kromme-Schaaren, welkers twee bladen krom zijn, om op die plaatſen daar men zig van geen regte bedienen kan, te kunnen ſnyden: daar is ook een knopje aan het uiterſte van het buytenſte

tenste blad, 't welk het geene is dat altijd in de wonde gebragt moet werden, als men die wil verwyden: men moet aanmerken dat een Heelmeester de Schaar niet moet houden zoo als de Vrouwen en Snyers, die haar duym in een van de oogen, en haar voorste vinger in het ander steken; maar hy zal zijn laaste vinger in het tweede oog in plaats van zijn voorste vinger steken, 't geen hem meer behendigheid en kragt zal geven, om dat op die wyse de voorste en middelste vingers op de beugels van de Schaaren zullen steunen en dezelve bestieren.

'T Scheermes D is een van de oudste Instrumenten der Heelkonst; men gebruikte dezelve eertijds in verscheyde Operatien, om te snyden en te kerven: maar dewyl het niet vast in zijn hegt staat, en dat 'er andere gemakkelijker Instrumenten voor handen zijn, zoo gebruikt men dezelve weynig meer, als om die plaatsen daar hair is gegroeyt, af te scheeren. D *Scheermes.*

Hoewel 't Scheymesje E bysonderlyk in het ontleden dient, zoo kan het nogtans in vele Operatien dienstig zijn, gelijk in de * *Amputatie*, daar men het vleys en de vliesen die tussen de twee beenderen van een arm of been zitten, moet affnyden eer men ze afzaagt. Dit werktuyg is aan beide zyden snydend, en heeft een ebbenhoute of yvoore hegt, 't welk dun zijnde en aan 't einde plat, tot het scheyden der vliesige en veselagtige deelen in de *Anatomische* bereydingen, te pas komt. E *Scheymesje.*

Dit ander Scheimesje F heeft een rugge, dat is te zeggen, snyd maar van eene zyde: 't is een mes wiens lemmer krom is, en is heel gemakkelijk om 't vleys af te haalen van een lighaam als men het wil balsemen, of tot een geraamte toestellen. F *Ander Scheimesje.*

De Spinnekops-poot G is ook een Instrument dat in het ontleden wel te pas komt. Het is aldus genaamt om dat het aan 't einde twee kromme punten heeft, op de wyse van Spinnekops-pooten; maar bevonden zijnde dat deze twee punten ongemakkelijk waaren, zoo maakt men 'er tegenwoordig niet meer als een aan, 't welk dient om door een knegt, een vat of band die men ontleeden wil, te laaten vast houden. En als men het tot eenige Operatien van nooden heeft, gelijk tot de Liesbreuk, zoo neemt men 'er zoo een, die een botte of platte punt G *Spinnekops-poot.*

 heeft,

* Afzetting van een Been.

heeft, om door het steeken van eenige gevoelige deelen, geen pyn of trekking der zenuwen te veroorzaaken

H *Een Lancet.* 't Lancet H is het noodzakelijkste van alle Instrumenten voor een Heelmeester, dewyl hy zonder 't zelve de gemeenste Operatie der Heelkunst, te weeten de Aderlating, niet in 't werk kan stellen, en dewyl hy het alle oogenblikken gebruikt, zoo moet hy 'er verscheide hebben; sommige willen dat ze heel puntig zijn, andere willen die wat breedagtig hebben: de eerste meenen dat zy het punt van haar Lancet dus beter in de ader kunnen bestieren, en dat zy het min of meer opheffende de opening zoo groot maken, als zy best te rade vinden De laatste zeggen dat zy met een breed lancet dadelijk de opening groot genoeg maken, zonder haar Instrument te moeten opligten, als zy de ader openen: en dat zy alzoo te meer den lyder van pyn bevryden, die zoo veel niet door het steeken als door deze opligtinge veroorzaakt werd. Die ik gebruik, houden de middelmaat tussen de puntige en breede, en maken dat men maar een kleine opheffing behoeft te doen. De pyn die zy veroorzaken is zeer klein, en ze worden Lancette met gerstgraane punten genoemt. De kas is gemeenelijk van schiltpad gemaakt; ze moet dun en in twee gescheide zijn, om ze beter te kunnen schoon maken, 't is een misbruik dezelve met zilver beslag te hebben, want vermits zy als dan te zwaar zijn, zoo kan de Heelmeester dezelve met die behendigheid die in een Aderlating vereyst word, niet bestieren.

I *Lancet tot de Gezwellen.* Dit ander Lancet I is veel grooter als de voorgaande, het is geschikt om diepe openingen te maken, die men met geen Lancet daar men mede aderlaat, zou kunnen doen: de punt moet niet heel fijn en 't scherp niet al te dun zijn, op dat het niet stomp zou worden, als men hard vleys of harde vellen daar mede komt te snyden: men maakte eertijds de lancetten puntig aan het einde en breet in 't midden; zoo dat zy een blad van een olyfboom geleeken: maar tegenwoordig maakt men ze effe van 't midden af tot de kas toe; onder die gedaante houd men ze vaster, en zy wankelen niet als men ze gebruikt: voorts moeten ze heel plat en glad zijn, om de opening

in

in de ader zoo klein te maken als 't mogelijk is, op dat ze wederom des te gemakkelijker zou sluiten.

Dit kleine Instrument wierd een *Sonde*, of *Tentyser* genaamt; het is rond, en over al effen, uitgezondert aan 't einde daar het een klein knopje heeft, om het steeken der wonde die men sondeeren wil, te beletten. Daar zijn 'er verscheide zoo in dikte als lengte. Door 't middel der *Sonde* is 't dat wy de weg en de diepte van een wonde kennen: 't is de *Sonde* die ons verzekert datter tegen natuurlijke dingen in zijn; of de schoot doorgegaan is in de holligheid van Borst of Buyk, en of de beenderen ontbloot zijn: 't is de *Sonde* eindelijk die ons de eerste kennis geeft die wy van noden hebben om tot de geneesing van een wonde te geraken. K *Een Sonde.*

Dit andere met L getekent, werd een platte *Sonde* genaamt: ze is van een groote hulp op die plaatzen daar men met geen ronde by kan komen; want het geeft ons te kennen of 'er fissuren of scheuren in de beenderen zijn, en of 't panvlies gescheiden is, zoo dat het niet minder nut is als het eerste. L *Een platte Sonde.*

Dit derde zoort M is een holle *Sonde*, als een goot gemaakt, hebbende doorgaans in hare lengte een holligheid by manier van een groef, om het punt der Instrumenten die de incisie maken, te geleiden, ze is om die reden veel dikker en sterker als de twee andere, en de twee oortjes die zy aan het einde heeft maken dat de Heelmeester ze op die tijd als hy ze gebruikt, met de linkerhand sterk vast kan houden. Die Tentysers zijn gemeenlijk van Yser, maar het is beter dat zy van Zilver zijn. M *Een soort van een holle Sonde.*

Het Incisimes N is een Instrument dat heel zeer in 't gebruik is, daar zijnder van verscheide soorten: dit is snydent van een heele zyde, maar van d' andere die men zijn rugge noemt, snyd het niet als tot zijn midden: het kan van vooren en van agteren gebogen werden gelijk een *Apostematie-Lancet*, in welkers plaats het dikwils word gebruikt. Het is bequaam tot verscheide zoorten van Incisien, byzonderlijk tot die geene die aan het hooft gedaan werden. Men weet genoegsaam dat men in 't gebruik van die Instrumenten onmiddelijk met de vingers de bladen moet houden, die op haar hegten rond N *Een Incisi-mes.*

om draijen, en dewelke aan de hand terwyl ze doende is, als tot een tegenwigt verftrekken, en tot een koker aan de bladen op een ander tijd.

O *Een regt Incisimes.* Het Incisimes O werd een regt genaamt, om dat het van agtere niet kan gebogen werden gelijk de andere, en om dat de lemmer in een regte linie blijft met de kas, gelijk in een mes; het fnyd ook niet als van eene zyde, zijnde van de andere zyde plat gemaakt: Men fet somtijds een kleine knop van was aan de punt, op dat het niet en quetse als men het in de wonde moet fteken: dit Inftrument is heel nut voor de Leger-heelmeefter, die alle oogenblikken in alle foorten van deelen Incifien maken.

P *Een krom Incisimes.* Dit andere P is een krom Incifimes, halfmaans gewys gemaakt, het fcherpe van het lemmer is na binnen, en de rugge na buiten toe: daar zijn 'er kleine, middelbaare, en heel ftarke; deze laatfte werden kromme meffen genoemt, en zijn gefchikt tot de groote handwerken. Men kieft de kromme maar, wanneer men zig van geen regte kan bedienen, gelijk als men in de Operatie van de Liesbreuk de ringen van de fchuins nederdalende fpier wil verwyden. In dat geval brengt men de punt van 't Incifimes in de groef van de holle *Sonde*, 't geen de moeite fpaart van een knopje aan 't einde des lemmers te zetten.

Q *Een Spatel.* De Spatel Q is een Inftrument dat een Heelmeefter noodig is om een plaafter te maken, of om de falven op de wieken te fmeeren: zy behoort ftark te zijn, wyder aan het eene eind als aan het andere, aan de eene zyde plat, en half rond aan de overzyde: de Heelmeefters die een weinig zindelijk zijn, hebben 'er liever een van zilver als van yzer, die nooit zoo zwaar is, en de handen meer vuil maakt.

R *Een Mirteblad.* Dit Inftrument R werd Mirteblad om zijn gelijkeniffe wil genaamt: andere hebben het een halve Spatel geheten, om dat het by na de figuur heeft van een Spatel, die nogtans puntig, wyder, en dikker is: het dient om het buitenfte van een wonde fchoon te maken; het heeft aan 't einde een foort van een Oorlepel, waar mede men de tegen natuurelijke dingen die in 't Oor gekomen zijn, of de kleine fteentjes die in de pisgang blyven zitten, uithaalt.

Dit

Dit andere soort van Mirteblad S is veel dunder dan de voorgaande, zijnde half snydend, het is krom aan 't einde gelijk 't Instrument daar men de tanden van 't tandvlees mee losmaakt. Behalven 't gebruik dat het met het eerste gemeen heeft, zoo dient het ook in het ontleden, als men vliesen of veselen wil scheiden. Ik heb het altijd gelukkiglijk gebruikt in de Operatie des Liesbreuks daar ik het boven de snydende Instrumenten stelle, uit vreeze van den darm te quetzen. S *Een ander soort van Mirteblad*

Het Heftuyg T is een Instrument dat zijn Naam van zijn gebruik heeft: gy l. zult 'er van verscheide figueren in 't vervolg van deze Operatie zien; maar dit is aan zijn twee einde gebogen; het eene einde is vierkant, en 't andere rond, om het eerste in de lange, en wyde openingen, en het tweede in ronde gaten te steken: zy zijn beide van binnen tands gewys, om onder het been dat men op wil ligten, niet te glyen. Het dient somtijds tot het uithalen der tegen-natuurlijke dingen, gelijk kogels, of stukken van hand-granaten; maar is in 't byzonder nuttig om een stuk been op 't harde herssenvlies ingedrukt, op te ligten. T *Heftuyg, of Elevatorium*

Daar zyn Tangen van verscheide fatsoen, die haar naam hebben van die deelen die zy gelijken, gelijk Endvogels, Raave, en Kraane-bekken; zy hebben elk haar verscheide gebruik, gelijk gy l. zult zien. Ik toon u l. hier niet meer als een paar V dat het gemeenste van allen is, die de Heelmeesters over al waar zy gaan in een koker moeten by haar dragen; het voegt beter dezelve van silver als van staal te hebben, om dat het laatste metaal het roesten meer onderworpen is; 't bovenste end van dit paar diend om eenige schilfers weg te nemen, of om eenige hairen af te trekken; zy heeft een veer die ze altijd open houd; en de onderste takken langer zynde als de bovenste, zyn zy heel gemakkelijk om wieken van een wonde af te halen, of om ze daar in te steken. V *Tangen.*

De Naald X is zeer in 't gebruik by de Heelmeesters, zy bezigen ze in zoo veel verscheide gevallen, dat zy ze van alderhande zoorten moeten hebben; ik zal 'er wydloopig over spreken, als ik van de Hegtinge handel: deze is een regte Naald, zeer puntig, welkers twee zyden zig een weinig verwyden: zy snyden tot het midde toe, 't o- X *Een regte Naald.*

verige is rond, en aan 't hoofd is een oog om een draad door te steken, zy diend om een lichaam in de Anatomische preparatien, of in 't balsemen toe te naayen.

Y *Een kromme Naald.* Deze is een kromme Naald Y dik en sterk: zy moet van goed staal zyn, want dikwils buigt of breektse, voornamentlyk als men ze gebruikt om 't vel van een dood mensch toe te naayen, dat veel moeyelijker is om door te steken als dat van een levend, zy heeft het zelve gebruik als de regte, en daar en boven is zy t' eenemaal noodzakelijk in de Buiks-hegtinge.

Z *Een Zaag* De Zaag Z is een werktuig dat eenen Heelmeester, en meer andere Ambagts-luiden gemeen is, maar die van de Heelmeester, als zynde altijd gemaakt door goede Messemakers, gaat al die anderen te boven in nettigheid, fraayigheid, en in de schielijke en nette verdeelinge dier deelen daar zy op gezet werd: zy moet klein en ligt zyn, om ze met meer vryheid te kunnen handelen, en heeft een handgreep om ze vaster te houden; 't moet een uitgeleze lemmer zyn, en de tanden wel scharp, om met meer zagtigheid te zagen, en om in zoo weinig tijd als 't mogelijk is de beenderen van een arm of been, als men ze afzet, te scheiden: men kan ook geen Zaag missen als men het Bekkeneel moet openen om 't hoofd te balsemen, of om de hersenen te vertoonen.

't Klein getal van Instrumenten die gy L. nu hebt gezien, behoort eigentlijk maar tot die geene, die men algemeene noemt; daar zyn zeer veel andere byzondere, die ik u L. in deze Plaat niet getoont heb, om dat ik ze u hier ter in 't byzonder zal aanwyzen in de Operatien, daar ze te pas komen.

Van

Van de Steekwieken, en Canullen, of holle Pypen.

DE Steekwieken moeten het laatste niet zyn, dat men in 't klaarmaken van een verband moet aanmerken, daar zyn zoo veel Operatien die ze vereissen, dat een Heelmeester van alles wat daar toe behoort moet onderregt zyn: dit kan alles begrepen worden onder drie zaken, die wy nu zullen onderzoeken, te weten haar stoffe, haar fatsoen, en haar gebruik.

Ik vind vyf zoorten van stoffe, daar men Steekwieken van maken kan; het staat aan een Heelmeester die te verkiezen, die met 't geen hy voorgenomen heeft best over een komt: want men maakt ze van plukzel, van doek, van toebereide sponsie, van zilver, en van loot.

De Steekwieken van plukzel zyn de zagtste; zy vermoeyen een wonde minder als de andere, men gebruikt ze om een genees middel aan, of in de grond van een wonde te houden; zy drinken de vogtigen etter, en de bloedige en *corrosive* materie in; en beletten daar door die vuiligheid het deel te beschadigen.

Die geenen, die men van linne maakt, zyn gemeenelijk de dikste van alle, zy zyn lang en hart, hebbende op de wyze van een spyker een dik hoofd, en breeder als al de overige, op dat zy in de holligheid van de borst, of van de buik, die de plaatzen zyn, daar men ze gemeenelijk gebruikt, niet zouden komen te vallen.

Men noemt toebereide Spons, die geene, die men in een vogt daar was in komt laat kooken, waar na men ze nog heel warm zynde bind met dun bindgaren, om ze de gedaante van Steekwieken te geven: als men een wonde wil verwyden, zoo steekt men een van de Steekwieken daar in, dewelken zig komende te vervullen

met de vogtigheden van de Sweeringe, zoodanig opzwelt, dat men moeyte heeft om z'er weer uit te krygen: 't is niet quaat dezelve somtijds te gebruiken, maar het gedurige gebruik zoude gevaarlijk zijn, om dat zy opgeswollen zijnde zoo hard blyven dat zy die deelen die zy aanraken door hare drukking *calleus* of *schirreus* zouden kunnen maken.

De zilvere Steekwieken werden *Canullen* of holle Pypjens genaamt, om dat zy een pyp gelijk zynde, langs hare heele lengte doorboort zyn, men maakt ze op verscheide manieren, gelijk gy l. ze hier vertoond ziet, en gelijk ik u l. dadelijk verklaren zal; zy dienen om de stoffen in de groote holligheden besloten te doen uitloopen; en zy hebben dat gemak in, dat men met een kleine Steekwiek van linde, die ze stopt, den lyder kan verbinden, zonder ze van de wonden af te nemen.

Men maaktze ook van loot, die dezelve gedaante en gebruik hebben, als de zilvere; daar zyn menschen, die het loot boven alle andere metaal stellen, zeggende dat het een vrind der Natuure is, nademaal men loode kogels in 't lighaam van verscheide menschen al haar leven lang heeft zien blyven, zonder dat zy 'er eenig ongemak van geleden hebben. Maar behalven dat deze kogels daar zoo lang, zonder ongemak te veroorzaken, niet hebben kunnen zitten, als om dat haare gedaante zig schikt na die plaatze, daatze opgehouden wierden, en om dat zy buiten het bereik der bewegende vezelen en buiten de gemeene weg der vogten waren, zo geloof ik dat een zilvere Steekwiek nog minder quetzen zou, om dat zy zig in haar gedaante beter zou kunnen houden, als zynde van een heel harde substantie, en daar men minder van te vreezen heeft, dat 'er eenige metallische deeltjes van zouden afschaven door de byting of knaging der sappen. 't Gemak dat men in 't loot heeft, is, dat een Heelmeester zelfs zulke Steekwieken kan maken, als 'er geen Zilversmit by de hand is, om zilvere te maken, of als de lyders zoo arm zyn, dat zy 'er de onkosten niet van konnen dragen.

Onder alle de Steekwieken die men zig niet veel beter kan verbeelden, dan gelijk spykers met ronde koppen; zyn'er, die kort en lang, dun en dik, plat en rond zyn; de

de eene en de andere moeten altijd geproportioneert zijn na de gedaante, grootte, en diepte der wonde, daarom kan men haar fatsoen in 't byzonder niet bepalen, om dat deselve van een Heelmeester afhangt die se moet doen over-een-komen met 't eynde waar toe hy se gebruikt.

Men trekt vier nuttigheden uit de Steekwieken; de eerste is, om de geneesmiddelen te brengen en te doen blyven aan 't diepste der wonden; de tweede is, den vuylen etter in te slurpen die daar in soude blyven sitten, en die ligtelijk doorsijgt in de openingen of lugtgaten der Steekwieken, welkers lugt door de hitte van 't deel is verdunt: de derde is, een wonde open te houden op dat haar lippen zig niet vereenigen eer de grond vervult is; en de vierde is, de stoffen die 'er uit moeten, te doen uitlopen; daarom steekt men se altijd in 't laagste der wonde.

Hoewel 't voordeel dat wy van de Steekwieken trekken groot is, zoo zyn 'er nogtans die haar gebruik veroordeelen, zy zeggen eerstelijk; dat men in de wonden, en sweeringen moet myden al 't geen pyn verwekt, uit vreese datter fluxie of ontsteeking op zou volgen; nu, de Steekwieken maken pyn, volgens haar gevoelen, derhalven zoo moet men dezelve niet gebruiken: ten tweede voegen zy 'er by, verkneusen en vermorselen zy door haar hardigheid het vleesch, 't welk van zyn huyt ontbloot zynde, teer is: ten derde zeggen zy, dat de Steekwieken een wonde toestoppende daar in de vuylen etter ophouden, die dan dezelve knaagt en hol maakt: en ten vierde meenen zy, dat men al 't geen de vereeniging van een wonde verhindert, myden moet. Nu de Steekwieken in een wonde gestoken beletten hare vereeniging, zoo moet men dan besluyten, dat zy 't gebruik der Steekwieken verwerpen.

Maar men kan ligt op die vier redenen antwoorden; wat de eerste belangt, men staat toe dat men zyn lyder zoo veel als 't mogelijk is van pyn bevryden moet, maar ten dien einde heeft men hier niet als kleine en effe Steekwieken te maken, en die zoo glad zyn dat zy geen pyn verwekken; wat de tweede aangaat, ik kan niet begrypen hoe Steekwieken kneusingen aan een wonde konnen veroorsaaken, want zy moeten zoo zaft zyn dat zy haar

ligt

ligt voegen na de natuurelijke beweging der deelen. Aangaande de derde; ik ben verzekert dat een Steekwiek den etter indrinkende alzoo belet, dat de wonde niet dieper zweert en daar door holder word; en zoo der nog al in bleef dat de Steekwiek of Plattewiek niet geheel zoude kunnen inslurpen, zoo zou men de wonde eens te meer moeten verbinden, of de Steekwiek zoodanig maken dat 't overige van die scherpe etterstoffe uit de wonde kan vloeyen: Om de vierde reden te beantwoorden, zeg ik, dat, indien men hartnekkig was om de Steekwieken al te lang in de wonde te houden, zoo zou men hare vereeniging beletten; maar men gebruiktse in 't begin om 'er de tegen natuurelijke dingen, gelijk als gestolt of buiten gevate bloed te doen uitkomen: vervolgens als ze gezuyvert is, en 't vlees fraay en hoog rood word, zoo neemt men de Steekwieken af om haar tot *Cicatriseeren* te doen komen: zoo dat de oplossing van dit geschil nergens anders van afhangt als om den tijd te weeten daar men ze gebruiken, en daar men ze verwerpen moet.

a *Kleine steekwiek van plukfel.* Laaten wy tegenwoordig eens onderzoeken de Steekwieken die gy I. op deze Plaat No. 2. gesneden siet; de eerste *a* is zeer klein, men maakse van gedraayt plukfel, zoo dat zy een hooft heeft dat van dezelve stoffe als 't overige is gemaakt; men gebruiktse in de openingen van kleine etter geswellen, daar byvoegende eenige zuyverende middelen om 't vlees dat door 't verblijf des etters bedorven is, te zuyveren.

b *Middelmatige steekwiek van plukfel.* Deze tweede *b* is dikker en langer als de eerste; zy is insgelijks van plukfel gemaakt met een hooft, 't welk de wiek belet dieper in te schieten als men nodig agt: ze is zagt om niet te kwetsen, en nogtans heeft ze stevigheid genoeg om zig een weg te maken en de wonde open te houden; men maaktse nat in eenig vogt, of men spreyt 'er eenige salf over; zy is dienstig tot verscheide wonden, voornamentlijk als 't versse wonden zyn.

c *Dikke steekwiek van plukfel.* De derde *c* is ook van plukfel, zy heeft meer uitbreydinge als de voorgaande, en ze is van eene dikte haar geheele lengte door: de behendigheid van een Heelmeester blykt in 't maken van deze soorten van Steekwieken, want alle zyn niet even gelukkig daar in: zy dienen

tot

tot verscheide wonden, en byzonderlijk om in den aars te steken, na dat men de Operatie van de † *Fistula ani* gedaan heeft.

De vierde *d* is een Steekwick van linne, gemaakt van verscheide kleine stukjes lywaat, het eene op 't andere gerold; de punt is bot en uitgevefelt om die deelen die zy raken moet niet te beledigen, en hoewel zy een dik hooft heeft van 't eige linne gemaakt, zoo doed men 'er nog een lange draat aan, om ze te kunne wederhouden ingevalle zy in eenige holligheid quam te schieten, want men gebruikt ze in de Buik-hegtingen, en men plaatst ze aan het laagste deel der wonde, om 'er een uitgang door te behouden. d *Steekwiek van linne.*

Dese groote *Canul*, of holle Pyp *e* is van zilver zoo wel als de vier volgende; zy heeft twee kleine oogen aan beide de zyden van het hoofd daar men een kleine band doet doorgaan, om ze in de wonde vast te houden, en hoewel se van 't eene eind tot het andere doorboort is, soo heeft se nog twee kleine gaatjes digte by haar binnenste uiteinde, om den etter en de pis te laten uitloopen, als de vliesen der blaas eenige velletjes, of stukken geronne bloed, in 't uiterste van dit einde indringen, en het zelve aldus stoppen: 't is voornamentlijk na het Steensnyden en de * *Punctio perinæi* dat men deze *Canul* gebruikt. e *Groote Canul.*

Hier is een andere *f* die men *Plaat canul* noemt, om dat ze aan 't hoofd een kleine ronde plaat heeft met twee kleine gaatjes doorboort, daar een band door gaat; men gebruikt ze in de opening van de Borst of van den Buik, en men bevind ze bequamer als een pyp met oogen, om dat de etter en het water beter wederhouden worden door een plaat, dewelke rondom de uiterlijke opening van de wonde die men gemaakt heeft, naauwkeuriglijk tegen de huyd aan word gedrukt f *Plaat Canul.*

Deze *g* is een platte *Canul* met een plaat beslagen even gelyk de voorgaande, van welken zy niet verschilt, als dat haar lighaam ovaal is gelijk een Pilaar aan de zyde plat gemaakt, in plaats dat 't lighaam van de andere geheel rond is gelijk een gemeene pilaar: zy moet zoodanig zyn als men lighamen vind die de ribben zoo nauw g *Een platte Canul.*

gesloten

† Fistel van den aars.
* Steeking van 't Perinæum.

geslooten hebben dat men 'er geen opening tusschen kan maken die groot genoeg zy om een ronde *Canul* te ontfangen.

h *Kromme Canul.* Deze *Canul h* is krom, zy heeft ook een plaat tot 't selfde gebruik als d'andere: 't midden van dese *Canul* is krom, om sig te voegen na de gedaante der wonden, daar de regte niet te pas komen.

i *Kleine Canul.* De laatste *i* is een zeer kleine *Canul*, die twee oogen aan 't hoofd heeft, en welkers eind dat in de wonde moet gaan, zydelings met twee gaaten, het eene boven 't andere doorboort is, om de lugt die door de mond ingaat, door te laaten, na de Operatie van de *Strotsnee*, waar zy byzonderlijk toegeschikt is.

Dat ik hier de *Setons* onder de rang der Steekwieken stelle, is om dat men ze beide tot het zelve oogwit beſigt, en om dat het uitwerksel van deze met die van de Steekwieken zeer over een komt.

Men noemt *Seton* een kleine band, dewelke door een wonde gaat van hare ingang af tot hare uitgang toe; k *Seton.* dezen kleine band *k* was eertijds van paarden hair gemaakt; maar dewyl bemerkt wierd dat het de wonde quetste, en haar tot een groot ongemak verstrekte, zoo hebben sommige sig bediend van katoen dat men in de lampen steekt, en andere van verscheide kennipdraden aan malkander vast; voor my, ik vind niets beter als een kleine band van lywaat, om dat het linde tot de wonden voegd.

l *Seton-naald.* Om de *Seton* door de wonde te steken, moet men een klein Instrument *l* hebben dat men een *Seton-naald* noemt: zy is rond, en haar punt is als 't hoofd van look gemaakt, om in 't doorbooren de wonde niet te steken; zy is met een groot gat aan 't hoofd daar men den draat in doet doorboort, en ze moet zeer lang zyn om in een wonde, die door en door de dye gaat, van den ingang der wonde tot den uitgang te reiken.

Hoe dat men de Seton gebruiken moet. De *Seton* is van een groot behulp om 't geneesmiddel langs de wonde heen te brengen: zy moet van een groote lengte zyn, om dat men in elk verbant moet uithalen 't eerste stuk dat men heeft door doen gaan, en een tweede laate volgen dat men met zalf zal bestreken hebben, zoo veel als noodig is om de heele lengte der wonde

de te bezetten : daar na ſnyt men af 't geen 'er uitgekome is, en 't geen met ſig de materie en etter heeft medegeſleept : als de heele *Seton* verbezigt is en dat men dezelve nog meer diend te gebruiken, moet men 'er geen nieuwe met de naalde doorſteken, maar men zal dezelve aan 't eind van de oude vaſt maken : men moet in agt nemen de *Seton* door de zyde van de bovenſte wonde in te ſteeken, en dezelve te laaten uitkomen door de zyde daar den uitgang van de wonde is.

Nuttigheden van het Seton.

Sommige zullen tegenwerpen, dat de *Seton* iets tegennatuurelijk is dat men in een wonde onderhoud, en dat aldus haar gebruik moet verboden werden: maar nademaal zy alle de nuttigheden heeft van een Steekwick, te weeten, te beletten dat den ingang en uitgang der wonde ſig niet eer toeſluiten als het midden, de geneesmiddelen in geheel haare diepte te brengen, en de ſchadelijke ſtoffen na buiten te doen loopen &c. zoo zyn 'er altijd gevallen daar men niet kan nalaaten dezelve te gebruiken: de wonde gezuivert zynde, neemt men de *Seton* af, en dan geneeſt ze heel wel.

Men kan niet wel volſtrektelyk den tijd voorſchryven, die de *Seton* in de wonde moet blyven, 't ſtaat aan de Chirurgyn daar van te oordeelen na den ſtaat daar in hy dezelve vind, de eene zyn trager in het afvegen of zuyveren, als de andere. En men moet ze zoo ras niet wegnemen uit een geſchoote wonde, als uit een wonde die met de ſteek van een degen gemaakt is, maar men moet voor al zorg dragen van ze daar niet al te lang in te laten, want de wonde zou *Calleus* en hol worden.

Wat men moet verſtaan door Seton.

't Geen ik hier *Seton* noem is het kattoen of de kleine band die men in de wonde brengt, en men 'er eenige dagen in laat, ik meen hier tegenwoordig niet te ſpreken over de Operatie van de *Seton* die men aan de nek zet, en die ik u l. op zyn plaats zal aantoonen.

Van

Van de Plattewieken.

Als na een Operatie de wonde een Steekwiek of Canul vereist, zoo zet men 'er een in van die geene die ik u l. nu getoond heb maar in de wonden daar 'er geen van nooden zyn; gebruikt men dan *Bourdonnetten* dat proppen van pluksels zyn daar men de holligheid mede vult, en *Plumaceolen* daar men ze mede bedekt.

Waar 't woord van Plumaceole van daan komt. De naam *Plumaceolen* neemt zyn oorsprong hier uit dat de Oude sig bedienden van pluimen of veeren tussen twee doeken genaayt, die niet alleen sig vervulden met de stoffen, maar die ook zeer bequaam waren om het deel te beschermen tegen de koude lugt, die altijd een vyand van de wonde en zweeren is, om dat zy de velelen die heel teer zyn, daar in naauwer toeslutende, derselver schikking bederft, en de beweging ophoud door dewelke zy haar zelven tragteden te herstellen.

Wy bemerken dat men in de voorige Eeuwen sig bediende van een soort van *Campernoelje* om de wonden te verbinden; op andere tyden van lond en werk van vlas; en weer op andere van Katoen en Spons; maar heden nu het Lywaat gemeender is, heeft men het gebruik van die andere soorten van stoffe agter gelaten: en wy gebruiken niet als pluksel dat zekerlijk boven 't geen de Oude in die gevallen hadden uitgevonden, te stellen is.

Wat pluksel is. 't Pluksel is gemaakt van uitgerafelt linne, daar toe scheurt men lywaat in verscheide kleine stukken, daar men de draden de een na de andere van uittrekt: 't lywaat moet nog grof nog fijn zyn, nog nieuw nog al te oud; het eerste maakt rouw pluksel dat de wonde queist, en men verliest te veel tijd in de tweede en derde soort uit te rafelen, behalven dat de draaden van het fijne ligtelijk aan malkander kleven, en die van het nieuwe al te rouw en te vast blyven; en het vierde maakt het pluksel tot stof en wolagtig: het moet dan een midden houden tussen deze vier hoedanigheden, en voornamentlijk moet het schoon en wit van loog zyn.

Van

Van dit pluksel maakt men Plattewieken, en Proppen die den naam van de Oude gehouden hebben, hoewel men de stoffe daar van verandert heeft: men schiktse na het fatsoen van de wonden omze daar op te leggen, of droog, of met zalf bedekt, of in eenige vogt nat gemaakt, volgens 't oogmerk dat men heeft om z'er op te leggen.

Gebruyk der Plumaceolen en Proppen.

De Proppen en Plattewieken hebben vyf gewigtige gebruiken: door het eerste dienen zy ons om het bloed dat overvloedig uit een wonde loopt, te stelpen, en 't is om die reden dat men in 't eerste verband gemeenlijk niet als droog pluksel in de wonde steekt: ten tweede maakt men door haar middel een wonde wyder, als 't 'er op aan komt, om eenige tegennatuurelijke dingen of splinters daar uit te halen: ten derde brengen zy de geneesmiddelen in al de deelen van een wonde: sy suygen 'er de vuyle stoffe, en de scherpe vogtigheden uit, en beletten alzoo dat die vuiligheden de wonde niet bederven: eindelijk beschermen zy de wonde tegen 't aanvallen van een lugt die met koude beset of vol van schadelijke deeltjes is: 't zyn eygentlijk de Plattewieken daar men de wonde mee bedekt, die dit laatste gebruik hebben.

Knagen pluksel.

Men bereid een soort van pluksel dat even gelijk de Lonten van Cicilie 't quaat vlees dat aan de wonden en sweeren komt, verteert en wegknaagt: ten dien einde wast en berookt men stukken van lywaat met zwavel, salpeter en andere diergelijke dingen, waar na men ze tot pluksel maakt: men gebruikt ook nog geschrapt pluksel, waar toe men lywaat met een mes schrapt: dit pluksel is zeer fijn, en 't voornaamste gebruik van 't zelve is, een wonde op te drogen, om des te eerder met vel te doen betrekken.

Men maakt ook Plumaceolen op de manier van stopsels die men *Bourdonnetten* noemt; daar zyn ook andere die plat zynde de naam van Plattewieken houden; de eerste vervullen de wonden, en de tweede bedekkense, de eersten hebben gemeenelijk de figuur van olyven; en van de tweeden zyn de sommige rond en de andere ovaal, gelijk als ze in de Plaat die ik u l. gaa uitleggen, afgebeeld staan.

A. B. C. *Drie Bourdonnette.* Deze drie eerste Proppen A. B C. die gy I. ziet, op de Plaat N. 2. welkers eene klein, de tweede middelbaar, en de andere grooter is, zyn gemaakt van samengedraayd plukſel, zo dat ze ſteene van olyven gelyken: men maakt-ſe hard als men den ingang van een wonde wil verwyden, maar als men niet anders voor heeft als de geneesmiddelen in te brengen, of de materien uit te wiſſchen, maakt men ze ſaft, om 't deel niet roekeloos in gevaar van vermorſeling en kneuſing te ſtellen: zoo de wond niet groot was zou men die kleine gebruiken, en als zy wyd en diep is zet men 'er dikker in: het zou nogtans beter zyn dezelve met een grooter getal kleine te vervullen om dat ze zig beter zouden ſchikken.

D. E. *Twee gebonde Plumaceolen.* Deze twee andere D. E. hebbende dezelve gedaante als de voorgaande, maar ze zyn grooter; zy zyn in haar midden met een draat gebonden, die vier of vyf duymen lang is, het zyn Proppen die men eerſtelijk in de grond van eene wond of groot gezwel ſteekt; men bind niet als de twee of drie eerſte, niet van nooden zynde de andere te binden, om dat zy 't laatſte in de wonde komende altijd daar uit komen zoo haaſt men de voorige die ze bedekt hebben, begind af te halen; deze draat diend ook om de Plattewieken te ontloſſen, en geeft te kennen of 'er niet meer in de wonde zyn, dewyl die, daar hy met het eind vaſt aan is, de laatſte zyn die uitkomen moeten.

F. *Groote Dot.* Die groote Dot F. is aan een dubbelde draat na 't hoofd toe, vaſt, om dat zy net na de grootte van de wonde gemaakt zynde, dikwils zoodanig opzweld en door de wonde gedrukt word dat de draat ſterk moet zyn om 'er den Dot weer uit te krygen: men gebruikt ze voornamentlijk na de Operatie, om de opening te ſtoppen, die men gemaakt heeft aan de ringen der Buikſpieren, met oogmerk om 't net en de darmen weder in haar plaats te brengen.

G. H. *Ronde en Plattewieken.* Deze twee Plattewieken G. H. zyn van een ronde figuur, de eene is klein en de andere is grooter na de plaatſen daar men ze moet opleggen; men geeft haar weinig dikte; maar daar is oeffening, en behendigheid van nooden om ze net te maken.

I. K. *Wieken.* De twee laatſte I. K. zyn groote Wieken plat en ovaal;

vaal; men gebruiktse zeer dikwils, men legt 'er veele naast malkander als de wonde breet is; en als een Heelmeester zyn verbant klaar maakt, moet hy'er meer maken als hy schynt van nooden te hebben; want dikwils moet hy'er verscheide op malkander leggen, en voornamentlijk als hy een hartnekkige bloedstorting wil stelpen; waar toe dikwils eene groote drukking der slagaderen en aderen, daar het bloed uit loopt vereischt word; en dit word gemeenelijk gemakkelijker te weeg gebragt, door die middelen dewelke de bindingen die men heeft goed gedagt aan de vaten te doen, vaster maken: en die de bloedstelpende poeyers en wateren langer op de openingen houden Dit zal genoeg zyn om u l. een verbeelding te geven van de Proppen en Plumaceolen; laat ons nu tot de Plaasters over gaan. *plat en ovaal.*

Van de Plaasters.

De Plaasters zyn compositien die harder en vaster zyn als de Zalven en Ceroenen die men week maakt om ze over een linde doek of leer te smeeren: men legtse uiterlijk op al de deelen des lighaems Het woord van Plaaster komt van 't Griekse woord ἐμπλάττειν, 't welk is te zeggen, iet ergens opleggen of maken, om dat se op de huyt die haar als tot een vorm verstrekt, gelegt worden. De kennis van de Plaasters hangt af van de kennisse van hare stoffe, gedaante, en gebruik. *Oorsprong van de naam Emplastrum.*

Door de stoffe verstaat men twee dingen, of de stoffe daar men se van maakt, of de compositie daar se mede bedekt worden. In de tedere en pynelijke deelen, gelijk de lippen en oogen, gebruikt men zwarte zyde en fijn lynwaat: in de starke, gelijk armen en beenen, neemt men grof linde, of geweven catoen, zomtijds leer. Wat de compositie belangt, het is heel moeyelijk haar soort voor soort uit te drukken, want men maakt de Plaasters gemeenlijk van al 't geene op de aarde gevon- *Stoffe van de Plaasters.*

den word: als was, pik, olyen, en vettigheden worden 'er meest toe gebruikt: men voegter by Lithargyrium, loodwit, gommen, vogten, en zeer veele soorten van poeyers, volgens de natuur en vereischte eigenschappen van de Plaaster die men wil maken, agtgevende op de bysondere gevallen daar men ze in gebruikt: van alle dese verscheide drogues maken de eerste de grond van de Plaaster, en geven het lyf, en de andere worden'er bygedaan om hare kragten tot in 't deel daar de Plaaster op gelegd word, te verspreyden. De vermenging en zamenkooking van alle dese verscheide ingredienten maken een geheel dat tot Plaasters gebruikt word, dat ligtelijk aankleeft, en dat men lang in rollen kan bewaren, zonder dat des zelfs kragt verminderd. Dit soort van hulpmiddel daar men een redelijke dikte aan geeft is door de Oude uitgevonden, om de deelen te stooven, te versagten en te versterken door zoodanige hulpmiddelen, die bequaam zyn om'er eenige uuren en selfs verscheide dagen zonder te smelten op te blyven leggen. Als men dese aldus bereide rollen wil gebruiken, zoo houd men ze digt tegen 't vier om ze te kneden, en over eenige zagte stoffe te smeeren.

Afbeeldsel van de Plaasters. De gedaante van de Plaasters verandert op zoo veel manieren dat men se alle niet kan uitdrukken; men begrypt se alleenelijk onder twee generale soorten, te weten onder die van een regte en van een kromme figuur: onder de eerste zyn bevat de Plaasters die bepaald zyn door regte linien, gelijk de langwerpige en de vierkante: en tot de tweede behooren die geene die een kromme ommetrek hebben, gelijk de ronde, de ovaale, en halfmaansgewyse: zy worden ook alle verdeeld in kleine, middelmatige, en groote, zynde geschikt na de gedaante en dikte des deels daar men ze op wil leggen: vorders zyn 'er die algemeyn zyn, die tot alle de deelen des lighaams passen, gelijk de ronde en vierkante; en byzondere die tot verscheide deelen dienen, maar niet tot alle, gelijk die na het Kruys van Maltha gemaakt zyn, en nog een derde soort die men eigene noemt, om dat se geen gebruik hebben als in een eenige plaats van 't lighaam, gelijk op de bilnaat in 't Steen snyden.

Gebruyk. De Plaasters zyn noodzakelijk in 't algemeen om andere

dere hulpmiddelen die in een wonde gebragt of over de oppervlakte gespreyd zyn, daar in of op te houden; en in 't byzonder om de kragt der hulpmiddelen daar zy uit 't samen gesteld zyn, daar in te drukken. Wat belangt dit laatste insigt, zyn 'er sommige die opdroogen en vel over een wonde doen groeyen gelijk de Diapalma, andere kooken en verteeren de stoffe van den Etter gelijk de Diachilon, andere halen uit en zuyveren gelijk de Mundificative of suyverende Plaaster, en de andere verzagten en verdryven gelijk de Diabotanum, en zoo de overige. *der Plaasters.*

Van deze twaalf Plaasters op de Plaat No. 3. onder verscheide gedaantens afgebeeld, en die alle tot grooter nettigheid rondom een rand ter breedte van een of twee * linien moeten hebben, die met de compositie niet bedekt zy.

A *Een ronde Plaaster.*

De eerste A is rond, zynde de gemeenste en 't meeste in 't gebruik.

B *Vierkante Plaaster.*

De tweede B is vierkant, men maakter kleine en groote van.

C *Een ovaale Plaaster.*

De derde C is ovaal; dat is te zeggen, langer als breeder onder een kromme gedaante; men gebruiktse in alle de wonden die meer lengte als breete hebben, en men knipt se met de schaar, om se gemakkelijker te schikken als men se over de wieken legt.

D *Is een Plaaster na de lengte gesnede.*

De vierde D is langagtig, men geeft hem die gedaante als men een arm of been in een fractuer rond om beleggen wil; men maakt ook andere kleinder van deselve gedaante om rontom een vinger te leggen.

E *Halfmaens gewyse Plaaster.*

De vyfde E is halfmaans gewys gesneede, zy voegd tot de fistel des aars, als die aan de eene zyde staat: en men snyd deselve ook seer klein, dewelke dienen tot de oogscheelen.

F *Een driehoekige Plaaster.*

De sesde F is de driehoekige Plaaster, zynde van die gedaante gemaakt, om zig na 't vouwen der lieschen te schikken: men maakt ook driehoekige tot de *Fistula lacrimalis*, maar zy zyn veel kleinder als dese.

G *Een Plaaster als een Kruys van Maltha gesneden.*

De sevende G is als een Kruys van Maltha gesneden, zy is heel dienstig om over de stomp te leggen, dat is te zeggen, over 't uiterste dat over blyft na het afzetten van een lit. Men geeft een gelijke gedaante aan de kleine

* Een linie is het twaalfste deel van een duym.

Plaaſter die men gebruikt na het wegnemen van een vinger.

H *Plaaſter met venſters.* De agtſte H is de Plaaſter *met venſters*, zoo genaamt om dat zy in haar midde doorboort is, zy is dienſtig tot de gecomponeerde fractuuren, deſe opening maakt dat men de wonde kan verbinden zonder de Plaaſter van de rondom zynde deelen te moeten opligten; zy komt ook te pas in de *Bronchotomie*, of Strotſnee.

I *Slimboekige Plaaſter.* De negende I werd *Slimboekig* genoemt, zy is aan haar twee einden geſneden, zoo dat zy ſig gemakkelijk ſchikt op ongelijke en oneffe leden.

K *Plaaſter een ſchild van een wapen gelykende.* De tiende K werd genaamt het ſchild van een wapen om dat zy die figuur heeft; men ſnyd op die manier een groote Plaaſter, als men een ſpaanſe vlieg tuſſen de twee ſchouder-bladen wil leggen.

L *Plaaſter, als een Y gemaakt.* De elfde L werd *Ypſiloides* genaamt om dat zy de figuur van een Y heeft; zy is aldus gemaakt om ſe te gebruiken aan of op de bilnaat na 't Steenſnyden.

M *Plaaſter, als een T gemaakt.* De twaalfde M heeft de naam van T om dat zy die letter gelykend; men legt ſe op *Inciſien* die ſulke gedaante hebben: daar zyn verſcheide andere ſoorten van Plaaſters die ik hier niet en verhaal, om dat het dikmaals van 't verſtand des Heelmeeſters afhangt haar die gedaante te geven die met het deel en ſiekte daar ſe vereiſt worden, beſt over een komt.

Van de Compreſſen, of Drukdoekken.

DE *Compreſſen* of *Drukdoekken*, zyn ſtukken van linde in verſcheide diktens gevouwen, waar mede men eenig deel bedekt of omzwagtelt; men gebruikt ſe droog of in eenig vogt nat gemaakt na het oogwit dat men ſig voorſteld om ſe te gebruiken.

Waarom men ſe De naam van Drukdoekken is haar gegeven om dat ſe op die plaats daar men ſe legt drukking maakt. En op dat de

de plaats over al eenparig gedrukt zy gelijk het wesen moet, moeten zy naaden nog soomen hebben: een omstandigheid die een Heelmeester in agt moet nemen in alle soorten van linde dat hy gebruikt tot het verbinden der gequetste. *Drukdoekken noemt.*

Gy l. sult een volkome kennis van de Drukdoekken hebben als ik u l. sal aangetoond hebben waar van, hoe, en waar toe dat se gemaakt worden.

De stoffe der Drukdoekken is altijd het linne dat effen, zagt, schoon, en wit van loog moet zyn; zy moeten seer dik zyn als 'er een groote drukking vereischt word, of als 't sieke deel tegen een strenge koude voorsien moet worden: men moet se niet maken van nieuw linnen: want het is een algemeene regel, dat 't linnen 't welke een Heelmeester gebruikt, altijd half gesleten moet zijn, op dat het schikbaarder en zagter zoude zijn. *Waar van zy gemaakt zyn,*

Wy kunnen hier niet als zeer algemeen voorschryven de gedaante en grootte der Drukdoekken; want men moet se de figuur van 't deel, na 't gemak der lyders, en na de meenigvuldige omstandigheden van de siekte, schikken: wy zullen alleenelijk zeggen dat ze rondom een vinger of twee boven de plaaster daar men se over heen legt moet uitsteken: daar zyn 'er vierkante, dwersse, rondagtige, en van verscheide andere figuuren, in welke alle men zoo veel regulierheid niet waar neemt als in die van de Plaasters: Ik heb de voornaamste in de Plaat No. 3. doen snyden, die ik u l. zal uitleggen als ik een woord zal gesproken hebben over haar gebruik. *Hoe men die maakt.*

De Drukdoekken dienen tot vyfderhande zaken, eerstelijk maken zy de bandagie vaster en styver: ten tweeden onderhouden zy de warmte van 't deel dat zy voor de koude beschermen: ten derde dienen zy om de vogt waar mede zy doordrongen zijn op 't sieke deel te houden: ten vierde zoo vervullen zy de oneffenheden van een arm of been, en maken daar door dat men se gemakkelijker den band daar om slaat: ten vyfden beletten zy dat de stroppen 't deel niet verkneusen en 't vel af halen als men 't zelve uittrekt, om dat men als dan die voorzorg gebruikt om met een Drukdoek die rondom 't deel gaat, te omringen. *Waarom men ze maakt.*

a *Vierkante Compres.* De eerste van alle deze Drukdoekken *a* is de vierkante; die men 't aldermeeste gebruikt om dat zy tot zeer veele qualen voegt, en op zeer veel plaatsen kan gelegt werde. Men maaktse grooter of kleinder na de gelegentheid het vereist.

b *Mildgewyse Compresse.* De tweede *b* werd door de oude *Splenique* of *Miltswyze* genaamt, om dat zy langer als breeder zijnde de figuur van een milt heeft: zy krygt nog verscheide namen na de verscheide wyze van ze te leggen: na de lengte gelegt zynde noemt men ze een lange drukdoek, als ze over dwers gelegt is, zoo noemt men ze een dwersse, en als men ze schuyns legt noemt men ze een schuynse compres.

c *Langwerpige Compres.* De derde *c* werd langwerpig genaamt, als men ze langs een arm of been legt, en zy krygt de naam van rondagtig als men ze gebruikt om rontom de deelen te leggen, zy is veel smalder als lang; men legt ze gemeenelijk na de lengte van 't deel niet als onder een spalk; en als ze rontom gelegt is, zoo is 't om een deel gelijk te maken, en om te beletten dat de banden die 'er over heene gebonden worden, pyn verwekken.

d *Rontagtige Compres.* De vierde *d* is een rontagtige Compres, zijnde tot in haar midden aan een van haar enden gespleten; 't geen gemak geeft om ze te voegen na de oneffenheden van 't deel, en om ze te leggen op de fracturen van de armen en beenen, 't welk de gevallen zijn daar men ze niet kan missen.

e *Drieboekige Compres.* De vyfde *e* is een Compres die men om haar figuur 's wil driehoekig noemt; zy voegt tot de liesschen, en men maaktse altijd zeer dik, om dat ze sterk drukken moet, om te beletten dat 't net of de ingewanden door de verwyderingen van de spieren des buyks doorglippen.

f *Compresse op de wyze van een Kruys van Maltha* Deze sesde *f* is gesneden als een Kruys van Maltha, op dat zy des te beter de stomp zoude kunnen omvatten, want men gebruiktse gemeenelijk na 't afzetten van eenig lid; en men moet aan elke hoek een steek of twee met de naalde doen, op dat de verscheide stukken van het lywaat die haar dikte maken, in 't leggen uit haar plaats niet zouden raken.

g *Compresse* De zevende *g* werd een Compres met vensters geheten, hebbende eene opening in haar midden om aan de lugt

lugt de vryheid te laten om na de Operatie van de ſtrot- *met ven-*
ſnee door de longepyp in en uit te gaan; zy is ook van *ſters.*
een groote hulp in de fracturen met wonden.

De agtſte *h* is de Slimhoekige, gemaakt even gelijk h
de plaaſter van de eige naam; dat is te zeggen, dat zy *Slimhoe-*
geſpleten is aan haar twee einden, om zig beter te voe- *kige.*
gen na de deelen van een oneffe oppervlakte, daar men
ze altijd rontom legt.

De negende *i* is een groote vierkante drukdoek ge- i
ſpleten aan haar twee onderſte hoeken af tot haar mid- *Compres*
den toe, om zig beter na de ſchouder te voegen die ze *voor de*
moet bedekken in de *luxatie* van den opperarm met het *ſchouder.*
ſchouderblat.

Deze tiende *k* is een ruytsgewyſe drukdoek genaamt, k
om dat haar kanten of hoeken die zes in 't getal zijn on- *Ruytsge-*
der malkander ſchuynſe hoeken maken, van welke die *wyſe Com-*
welke tegen malkander over zijn, zoo wel als de kanten *pres.*
gelijk zyn. Men geeft dikwils aan een drukdoek die ge-
daante liever als dat men ze rond maakt, om dat zy 't
zelve gebruik heeft als de rontagtige, en om dat het ge-
makkelijker en vaardiger is aldus in regte linien te ſnyden
de vierhoeken van een vierkante Compres, die de ge-
meenſte is, als ze regt ront te ſnyden.

De elfde *l* is gemaakt van drie ſmalle en lange Com- l
preſſen, waar van de twe ſchuynſe kruysgewys over mal- *Schuynſe*
kandere leggen, in de gedaante van het *St. Andries* kruys: *Compres.*
en de andere die zig regt van om hoog na om laag toe
ſtrekt, gaat door de puntige hoeken van de eerſte door;
dus geſchikt zijnde worden ze gelukkelijk gebruikt in
een *Aneuriſma* of Slagaders breuk, en in geborſte aders,
om datter drie drukdoekken in 't midden zijnde, de plaats
daar 't vat geopent of ſlapper is, als 't zijn moet, of uit-
gerekt is, aldus zeer wel gedrukt word.

De twaalfde *m* is een ront gemaakte drukdoek, daar m
zijn 'er die geheel ront zijn gelyk klooten, en andere die *Ronde*
't niet als van eene zyde zijn, gelijk halve klooten: beide *Compres.*
worden zy onder den oxel gelegt eer men de bandagie
doed na het herſtellen van den ontleden opperarm;
men legt 'er ook een in de handen van die gene die
beenderen van den arm of ontleed of gebroken hebben
gehad.

n n. Kleine Drukdoeken. Eindelijk deze laatste zijn kleine Drukdoekken, waar van de eerste *n n* vierkant en dik zijn tot aderlatingen van den arm of voet: de twee *o o* zijn langagtig: men gebruiktse tot de toebindinge der vaten om den draat daar over heen te knoopen, en de twee andere *p p* zijn opgerold en zeer klein, om ze te gebruiken in de hegtingen, voornamentlijk in die van de pesen.

Van de Bandagies, of *Zwagtels.*

Beschryving van de Bandagie. NA dat men de wonde met Steekwiecken en Plattewieken voorzien, en met een Plaaster en een Drukdoek bedekt heeft; zoo eindigt men met de Bandagie die niet anders is als een behendige of konstige omwinding van windsels rondom eenig deel van 't lighaam om het zijne gezontheid te bewaren of weder te geven.

Wat een windsel is. Eer men een Bandagie kan doen, moet men weten wat een windsel is. Men noemt een windsel een lange en wyde band, waar mede men de deelen die het tot haar herstelling van nooden hebben, bedekt en omwind. Merkt dan aan, dat het onderscheid dat 'er tussen een windsel en een bandagie is, daar in bestaat, dat een windsel is te gelijk het werktuyg en de stoffe daar de bandagie van gemaakt is, en dat de bandagie is, het gebruik en het leggen van de band.

Onderscheid van windsels. De windsels verschillen onder haar op verscheide manieren, te weten in haar stoffe; want daar zijn 'er van leer en van linden; in haar gedaante, dewelke moet voegen na de verscheide deelen die men zwagtelen moet; in haar groote, dewyl de eene lange en wyt, de andere kort en smal, en d'andere lang en smal zijn: en in haar maaksel, zijnde de een min de andere meer konstig gemaakt; dewyl men 'er expres moet maken tot verscheide byzondere gevallen, en dat men andere gemaakt vind, van een dagelijks gebruik, gelijk een servet, een gordel, &c.

Men

Men merkt in een windſel aan het lighaam dat 'er het grootſte en ſtarkſte deel van is; de eindens worden genomen of na de breette, of na de lengte der windſels: dat is 't geen men de einden noemt: zoo zijn 'er altijd vier in een windſel hoe klein het ook mag zijn, om dat het altijd twee einden heeft in zijn lengte, en zoo veel in zijn breette.

Vier conditien vereiſt tot een windſel.

De meeſte windſels vertoonen even wydige regthoekken, of lange vierhoekken; maar men maakt ſomtijds in haar einden en zelfs in haar midden verſcheide inſnydingen, gelijk gy l. uit deze Plaat kunt zien. Men wil dat een windſel vier conditien moet hebben om volmaakt te zijn; de eerſte is, dat de ſtoffe der zelve goed zy, dat is te zeggen, dat zoo het linde is, het niet te oud nog al te nieuw zy, op dat zy zagt of ſlap, dun en ligt zouden zijn; de tweede, dat zy ſchoon en wit zy, om geen quaade hoedanigheid in te prenten; de derde, dat zy van een effe digt en gewerkt lywaat zijn; en dat ze regtsdraads geſneden zy, dewyl 't geen dwers geſneden is, los word en ſcheurt; de vierde, dat zy effen zy zonder zoomen of knoopen, gelijk de drukdoekken, om niet te quetſen; voegt 'er by dat ze geen zelf kanten moeten hebben zoo men wil dat de bandagie volmaakt zy: voorts zal men het zelve in agt nemen om windſels van leer of ſtoffe te maken.

Generale verdeelings der Bandagies.

De Bandagies zijn of gemeen, of eige: de gemeene kunnen op verſcheide deelen tot verſcheiden qualen gelegt werden, gelijk de enkelde, zoo effe als oneffene bandagies; en de eigene dienen niet als in zekere plaatſen en in zoodanige of zoodanige ziektens; 't getal van de laatſte is zoo groot als men verſcheide deelen in 't lighaam teld; ik heb niet voorgenomen dezelve u l. hier allen te verklaren; haar onderzoek is van zoo een groote uitbreidinge dat ze een byzondere verhandeling zou vereiſſen. Ik zal u ook van de bandagies niet ſpreken, als voor zoo veel 't noodig is om u l. de Operatien die ik u l. aan te toonen heb, te doen begrypen.

De Bandagie is of *ſimpel* of *gecomponeert*, men noemt *ſimpele* die maar een ſoort van ommetrek heeft, en die gemaakt werd met een zwagtel daar men niets afgeſneeden of bygevoegt heeft; deze bandagie is tweederley, effen

effen of oneffen; de simpele effene is rontagtig; zy omvat het deel in 't ronde, gelijk een hoepel, de zwagtel der zelve eindigt eenpariglijk zonder eenig ongelijkheid in haar omrollingen. De simpele oneffe word in vier soorten verdeeld: men noemt se schuyns als de omdrayingen maar een weinig schuyns gaan, en de een den ander overdekken. Men noemtse een stompe bandagie als de windsels wat meer hellen en wat schuynser loopen. Zy heeft de naam van slangs gewys kruypende, als de omwindigen zoodanig van malkander afwyken, dat 'er onbezwagtelde plaatsen tusschen beide open blyven: en men noemtse omgeslagen, als de oneffendheid van 't deel den Heelmeester noodzaakt om omslagen en averegtse omvouwingen te doen, en de zwagtel dan onder, dan boven te leggen. De *gecomponeerde* bandagie is, die gene, die van verscheide zwagtels aan malkander vast, of van een alleen in verscheide hoofden gesnede, gemaakt word.

Het leggen der Bandagies. Alle de Bandagies worden niet op een en dezelve wyze begonnen en geëindigt; sommige begint men met een van de einden der windsels gelijk die van de fracturen; andere een weinig van een van haar einden af, gelijk die van de aderlatinge, of zelf, met het midden van het windsel, als zy aan twee einden opgerolt is; gelijk de hoofdband.

Men legt dikwils het eerste eind van 't windsel op 't zieke deel, somtijds op het naastgelegene, op een ander tijd op een ver en tegen over gelegen deel; en altijd volgens 't inzigt om het welke de bandagie gelegt word: maar men moet nooit eindigen op de plaats daar de wonde is, want de spelde daar men 't laatste eind mede vastmaakt, zou ongetwyffelt pyn verwekken.

Haar gebruik. De Bandagies zijn dienstig tot de hulpmiddelen, of dienen zelfs in plaats van genees-middelen. 't Getal van de laatste is zeer groot; want alle de bandagies die men in de fracturen en ontledingen maakt, genesen ze by na alleen: de verscheide gebruiken die men in de bandagies erkend, maken dat men ze verscheidentlijk noemt: men noemt *incarnative* of vlees vereenigende die gene die de lippen van een wonde by een brengt, *expulsive* of uitdryvende, die de vuyle materie der gezwellen en zweeringen

na

na buiten toe leiden; deze qualen werden gemeenlijk genoeg genezen door deze laatste middelen: wat de eerste belangt, die niet als tot hulpmiddelen dienen, men noemt ze *retentive* of vasthoudende, zy zyn heel gemeen, ten aanzien van andere bandagies; zy helpen ook niet tot de genesinge, als met de genees-middelen op het zieke deel vast te houden. Daar zyn 'er nog verscheide die niet als tot zekere ziektens dienen, gelijk tot de keel of tot de buik, dewelke geen andere bandagies kunnen verdragen.

Als de stoffe der bandagie alle de boven gemelde conditien heeft, zoo hangt het overige af van den Heelmeester, dewelke het onderscheid der bandagies kennende, en de gevallen daar zy gebruikt moeten worden, wetende, niets te doen heeft als windzels net te leggen, en dezelve behendiglijk af te halen.

Manier om een Bandagie wel te doen.

Men zal een deel gelijkmatiglijk bezwagtelen, zoo men de navolgende omstandigheden in agt neemt: de Heelmeester moet den lyder in een gemakkelijke *situatie* zetten; hy moet 't deel, dat hy bezwagtelen wil, door een of meer van zijne dienaars laten vasthouden; hy moet de zwagtel, die vast gerold is, zoodanig dat haare rollen effen en t' eenemaal de eene door de andere als even middelpuntige ringen bedekt zyn, met de eene hand vatten, en houdende 't einde met de andere hand, moet hy de zwagtel zonder zukkelen om het deel slaan, zonder vermoeden te geven, dat hy niet weet op wat plaats hy moet beginnen, van 't zelve oogenblik af moet hy, om sijnen lyder niet lang op te houden, met zoo veel naarstigheid als naauwkeurigheid 't zieke deel met de zwagtel rondom beleggen. De bevalligheid en nettigheid zyn 'er van nooden, op dat de lyder, de bystaanders, en de Operateur zelf over 't werk vergenoegt mogt zyn, de bandagie gedaan zynde, zal hy met aandagt overwegen, of de omdrayingen effen leggen, en wel verzekert zyn: of de bandagie niet al te vast of al te los is, en of ze voegt na de gedaante en uitbreidinge van het deel: daar na zal hy het deel op kussens leggen, zoo dat het niet kan wankelen of pyn lyden; voor een generale regel houdende, dat den arm een weinig gebogen zy, en 't been geheel uitgestrekt.

Een

Wat men moet aanmerken om de zwagtels af te halen.

Een Heelmeester doet ſijne behendigheid niet minder blyken met de zwagtels op een ordentelijke en gemakkelijke manier af te halen, als met dezelve net en fraay te leggen. Om het deel te omzwagtelen zoo moet hy het leggen in de eige geſtalte, als het was doen hy het zwagtelde; hy moet het van de byſtanders vaſt doen houden, en als dan 't verband los makende, en de zwagtels zagtelijk en zindelijk afhalende, moet hy ze dan met de eene, en dan met de andere hand, zonder ze uit zijne handen te laten glyen, ontrollen, en voor al letten, dat hy geen pyne en verwekke: zoo de zwagtels aan malkander, of aan 't deel vaſt zyn, moet hy, om ze gemakkelijker los te maken, met eenig vogt nat maken, 't geene men zal veranderen na de ſtaat der ziekte, zig by voorbeeld van olie bedienende, als het deel pynelijk is, van wyn, als 'er koude en zwakte is, van azyn, als 'er ontſtekinge is.

Byzondere bandagies.

Laaten wy nu eens eenige Bandagies, die in de Plaat No. 4. vertoont zyn, onderzoeken: ik heb 'er die geene maar in laten ſnyden, die men dagelijks gebruikt, en die een Heelmeeſter noodzakelijk moet weten.

1 A *Hoofddekzel.*

De eerſte A is de Hoofddekſel of alzoo genaamt, om dat zy het heele hoofd bedekt en bezet; zy is gemaakt met een zervet in tweeu gevouwe om op het hoofd gelegt te werde; en van de vier hoeken die aan de zyde van 't hoofd hangen, worden 'er twee onder de kinne toegebonden, en de twee andere aan de nek; deze bandagie 't meeſte van allen in gebruik zijnde, komt te pas tot alle de wonden des hoofds.

2 B *Voorhoofds windzels.*

De tweede B is een band die men voor het voorhoofd doet; zy is van twee zoorten, de eene is ſimpel, die men maakt van een zwagtel die rondom het hoofd gedraaid word; en de andere is oneigen, die gemaakt word van verſcheide zamen genaide ſtukken of verdubbelingen van lywaat, hebbende aan de vier hoeken vier banden, om ze agter 't hoofd te binden; deze bandagie is in 't byzonder voor 't voorhoofd.

3 C *De ſchouderband.*

De derde C is de ſchouderband, zoo genaamt om dat zy op de ſchouders ſteunt: zy is gemaakt van een ſtuk lywaat twee of drie voeten lang, en zeven of agt vingers breed, zy is in 't midden na de lengte geſpleten,

om

om daar 't hoofd te doen doorgaan, zy diend om al de bandagies die men aan de borst en buyk doet, te onderſteunen. De eene C ſtaat buyten het lighaam afgebeeld, en de andere worden vertoond op het gewonde deel.

De vierde D is een ſervet; men neemt 'er een dat lang genoeg is om rondom het lighaam te gaan, men voud het in zijn lengte in drie of vieren, en men bewind daar mee alle de wonden van de borſt en onderbuyk; men maakt van voren en van agtere de einde van de ſchouderband daar aan vaſt, die het ſervet belet af te vallen. 4 D *Het ſervet.*

De vyfde E F G is een laadband; zy is omtrent een elle lang en twee vingers breed; E vertoond ze u l. eer men ze gebruikt; F vertoond een arm die daar mede bezwagtelt is geweeſt na de aderlatinge; en G leerd hoe men de bandagie van de aderlatinge des voets moet doen, die een ſteegelreep genaamd word. Ik zal wydloopiger over deze twee bandagien ſpreken als ik van de aderlatinge handele, daar zy te pas komen. 5 E F G *Bandagie van de Aderlating.*

De zeſde H I is een bandagie voor een arm af been die men ſlangsgewys kruypende noemt; en men maakt ze met een zwagtel die aan een einde opgerold, twee of drie vingeren breed, en omtrent twee ellen lang is; als men ze op den arm legt, zoo begint men met een ſlag of twee rondom de voorhand, en men vervolgt ze tot aan den ſchouder tuſſen elke ſlagen openingen latende: en als men ze om 't been legt, zoo begint men met een ſteegelreep, 't eerſte einde onder de zool van de voet brengende, en klimmende alzoo al kruypende tot het bovenſte van de dye: deze bandagie is enkeld *contentif* of vaſt houdende; om dat zy niets doet als de hulpmiddelen op het deel te houden: H is 'er een om den arm geſlagen, en I toond de zwagtel die men gebruikt om ze te maken. 6 H I *Slangsgewys kruypende Bandagie.*

De zevende L is de eenvoudigſte van allen; zy werd gemaakt met een zwagtel en die geen grooter lengte heeft, als om twee of drie ſlagen rondom het deel te doen, zonder na boven of beneden te gaan. 7 L *Simpele Bandagie.*

De agtſte M is nog een enkele *contentif* of vaſthoudende bandagie, maar om dezelve te maken moet men een ſtuk lywaat breeder als voor de voorgaande hebben: 8 M *Andere ſimpele Bandagie.*

men

men zet 'er al te met een kleine band aan of mên naaid ze op het deel.

9 N *Bandagie met omslapen.* De negende N is een bandagie bequaam tot een been dat men voornemens is sterk te bezwagtelen; zy word gemaakt met een zwagtel even gelijk de slangswys kruypende; men slaat de eerste slag onder de zool van de voet, en in 't opklimmen doet men ze zoodanig kruyssen, dat men op de voorvoet als een kruys van *St Andries* maakt, daar na vervolgt men de slagen tot de knieschyf toe; en men moet aanmerken dat men op de plaats daar de kuyt begint de zwagtel averregts om moet slaan, en dit vervolgen tot dat men aan 't dikste van dit deel gekomen is, want anders zou de bandagie gaapen, en het been niet gelijk sluiten zoo als 't van nooden is.

10 O *Swagtel aan twee enden opgerolt.* De tiende O is een zwagtel aan twee gelijke einden opgerolt: men begint ze gemeenelijk met het midden op te leggen, houdende de twee einden in eene hand: men maakt deze zwagtel min of meer wyt of breed na 't onderscheid der deelen, of der ziektens: zy dient om de hoofdband te doen, als ook de *spica* 't welke bandagien zijn die zeer dikwils in 't werk gesteld worden.

11 P *Vereenigende Bandagie.* De elfde P is een kleine zwagtel twee vingers breed en lang genoeg om twee slagen over 't deel te doen; zy is gespleten digt by een van hare einden om 'er 't andere eind te doen doorgaan. Deze bandagie werd *incarnative* of vereenigende genaamt, om dat zy de lippen van een wonde die na de lengte gemaakt is vereenigt, om daar door een hegting te sparen: men begint ze met het midden van de zwagtel op het tegen over gelege deel der wonde; by voorbeeld, zoo men ze gebruiken wil aan 't voorhoofd daar ze byzonderlijk voegd, zoo zal men 't midden van de zwagtel om 't agterhoofd slaan, en van weer zyde de twee einden over de twee ooren heen latende glyen, zal men de eene door de opening van de andere regt op de wonde laaten doorgaan, dan zal men ze beide toehalen, en alzoo de kante van de wonde zoo digt by een voegen dat zy zouden kunnen toeheelen zonder eenige mismaaktheid.

12 Q *Vierhoofdige Bandagie.* De twaalfde Q is een vierhoofdige bandagie, zy word gemaakt met een zwagtel van lywaat wiens twee einden na de lengte genomen zijnde elk in tween gespleten

ſpleten zijn; als ze in drien geſpleten zijn, is 't een zeſhoofdige bandagie, en als ze elk in viere zijn geſpleten is 't een bandagie met agt hoofden: deze bandagie paſt tot verſcheide deelen. Wy ſtellen die byzonderlijk onder 't getal van de *incarnative* of vereenigende, dewyl men 'er zig van bedient om de lippen van een wonde overdwers gemaakt te vereenigen. Met deze twee laatſte bandagies zal men veele hegtingen voorkomen, daar de Heelmeeſter zijne lyders, zoo veel als 't mogelijk is, van bevryden moet; om dat zy om genezen te worden altijd liever zullen willen onderworpen wezen aan een dof gevoele van een bandagie, als de geweldige pynen van een hegtinge uitſtaan.

De laatſte R is een Bandagie hebbende de figuur van een T zy is gemaakt van twee ſamengenaaide zwagtels; daar zijn 'er ſimpele gelijk deze, en andere die geſpleten en dubbelt zijn, die men in verſcheide gevallen gebruikt: deze bandagie is dienſtig tot verſcheide deelen: men gebruikt ze voornamentlijk na de Operatie van 't ſteenſnyden en van de * *Fiſtula ani.* 13 R *Bandagie die de figuur heeft van een T.*

Indien ik voor hadde tot de byzonderheden der Bandagies te komen, zoo zou het meer tijd vereyſſen als wy in onze by een komſten mogen beſteeden; 't geen ik u l. geleert heb, zal genoegſaam zijn om 'er u l. zoo veel kennis van te doen hebben als gy voor 't tegenwoordige hebben moet; laat ons tot de Hegtingen overgaan.

Van de Hegtingen.

DE Hegting is een heelkundige Operatie, dewelke door middel van een aangeregen naalde, helpt om de deelen onzes lighaams, die door geweld van malkander geſcheiden en nog bloedig zijn, te vereenigen en volkomentlijk aan malkander te brengen. *Beſchryving van een Hegtinge.*

Het woord Hegting werd op twee manieren genomen; of voor de vereeniginge van de beenderen des bek-

* Fiſtel van den aars.

kenceels die even eens ſamengevoegt zijn als de tanden van een zaag (of liever van twee zagen) die tuſſchen malkanderen ſluyten; of voor een hegtinge die men doet aan de wonden die het van nooden hebben; en 't is in deze laatſte zin dat wy 't verſtaan, als wy zeggen dat de hegting het beſte middel is dat men kan gebruiken tot de vereeniging van de verſſe wonden, als de bandagie geholpen door de bequaamſte ſituatie het niet kan te weeg brengen; om dat de lippen der wonden door de hulp van de naalde by malkander gebragt zijnde, de einden van de voornaamſte vezelen die doorgeſnede of geſcheurt zijn geweeſt, weder by een gebragt worden, zoo als zy waren, eer zy gebroken of geſcheide zijn geweeſt.

Haar verdeelingen. De Ouden hebben veelerhande Hegtingen uitgevonden die zy alle in drie ſoorten verdeelt hebben, in * *incarnative*, *reſtrinctive*, en *conſervative*.

De *incarnative* werd aldus genaamt om dat zy de kanten van een wonde vereenigende, en vereenigt houdende door middel van de draaden, die 'er met een naalde doorgehaalt zijn te weeg brengt dat die kanten met vlees begroeyen en als ſamelymen, en aldus toeheelen gelijk zy te vooren waren. Men verdeelt haar nog nader in vyf ſoorten; de tuſſegeſnede, de omgevlogte, de vaſt gepende, of gevederde, de hegting met haaken, en de drooge hegting; van deze vyf hegtingen verwerpen wy 'er twee, als te wreet en gants onnut zijnde, te weeten de ſamengepende, en de hegting met haken. De eerſte wierd ſamengepende genaamt als men kleine yzere of houte pinnens gebruikte, en gevedert als men ſchaften van pennens nam: men reeg twee of drie naaldens met een dubbelden draat die men door de kanten van de wonden doorſtak, makende de gaten een duym van malkander af, en door de einden van die draaden wierd een penne geſtoken, en met de andere einden van dezelve draat bond men 'er nog andere pennen aan, op dat die pennen, als de draaden toegetrokken wierden de kanten der wonde zouden vereenigt houden, waar door ze dezelve zoodanig drukten dat zy geduurige pynen, verſtoppingen met andere droevige toevallen verwekten; en

* Vleeſchvereenigende, bloedſtelpende, beſchuttende.

en om de tweede te maken, had men haken krom en puntig aan haar twee einden, en men stak 'er een in 't bovenste deel der wonde, en een in 't onderste deel om de lippen by een te brengen: gy l. kunt wel oordeelen uit het verhaal dat ik van deze twee hegtingen doe, hoe wreet, en te gelijk, hoe onnut zy waren, nademaal men in die gevallen daar ze het aldernoodsakelijst schynen te zijn, als in de diepe wonden, daar de intrekkinge der afgesnedene deelen de kanten verre van malkander doet afwyken, en in die der pesen schrikkelijke samentrekking der senuen zouden te verwagten hebben, en vermorsselingen die men voorkomt door de verwyding van die wonden zoo veel mogelijk is te verminderen, tot dat de vezelen zig rekken en verlengen om aan den anderen te groeyen. Ik zal u l. van dezelve dan niet meer spreken, en in 't kort de drie andere verklaren, te weten de tussegesnede, de omgevlogte, en de drooge hegtingen.

Men had den naam van *restrinctive* of bloedstelpende gegeven aan een soorte van hegtinge, met de welke men meende 't bloed te stelpen in groote wonden, daar een opening van aanzienelijke vaten was; en daarom had men 'er van verscheide fatsoen versonnen, onder welke waren die van de schoenmakers, van de snyers, en van de bontwerkers &c. alle te zamen ondienstig, dog d'eene meer als de andere; want hoe weinig men over die hegting zijn gedagten laat gaan, zal men niet kunnen nalaten dezelve te veroordeelen. En zekerlijk genomen dat men de huyd zoo naeuwkeuriglijk had toegenaayt datter het bloed niet uit kon komen, zoude het niet benede door snappen door het geopende vat, van waar het zoude vloeyen in alle de tussenwytens der spieren, het geen het deel zoude doen opzwellen, bederven, en doen versterven? Zoo dat het met regt en rede is dat wy deze hegting verwerpen, zoo veel te meer om datter andere middelen zijn die zekerder en ligter zijn om 't bloed te stelpen; men heeft nogtans 't gebruik van die van de bontwerkers tot de hegting van de wonden der armen behouden; op morgen zal ik u l. dezelve aantoonen, als ik van de buyks hegting zal handelen.

Reden van deze verwerpinge.

Men noemde de *conservative* of deel-bewarende deze zoort van oude hegtinge, door welke men belettede dat in de groote wonden, daar verlies van substantie was, de kanten te zeer van malkander afweeken; maar gelijk een bandagie daar genoeg toe is, zoo zou het te vergeefs zyn, dat men lange draden door een wonde zou halen, alwaar zy maar hinderlijk zyn zouden in 't verbinden, en zonder ophouden pyn maken door 't heen en weer trekken, die de beweging en natuurlijke te rug springing der vezelagtige deelen zou veroorzaken tot dat zy afgesneden, of hare draden gebroken zouden zyn: daarom verwerpe ik die met de *restrinctive*.

't Is door mijn eigen gezag niet, dat ik deze hegtingen verwerp, ik ben de eenigste niet die ze heeft veroordeelt; 't weinig voordeel dat men 'er van getrokken heeft, en de qualen die zy verwekt hebben, hebben ze voor altoos doen verwerpen: t' zedert meer als dertig jaren dat ik de Heelkonst geoeffent heb, heb ik ze nooit in 't werk gestelt of zien in 't werk stellen; en van meer als vier hondert Heelmeesters, die hier verzamelt zyn, geloof ik niet, dat 'er een is, die ze ooit heeft zien gebruiken.

Nuttigheden der hegtingen.

't Eenigste nut dat men uit de hegtingen trekt, is de vereeniging; twee middelen worden vereist om dezelve te bevorderen, den Heelmeester, en de Natuur. Van des Heelmeesters kant moeten twee omstandigheden t'eenemaal in agt genomen worden; de eerste is de lippen der wonde by een te brengen, en de tweede haar in deze gestalte te onderhouden; en van de zyde van de Natuur, zo moet zy zig bedienen van haar balsem als van een cement, dat het alderbequaamst is deze lippen te lymen en met malkander te vereenigen: verwondert u l. niet, dat ik den Heelmeester voor de Natuur stel; zy zouden vrugteloos op een wonde arbeiden, zoo hy door sijn kennis de deelen niet in staat stelde om herstelt te worden door de beweging en door de sappen, die deze wyze huishouster aan dezelve deelen daar toe verschaft.

Hoe de vereeniging geschied.

Om te kunnen begrypen hoe deze vereeniging geschied, zoo moet men weten dat alle de deelen onzes lighaams zamengestelt zyn van pypen, gedurig doorlopen wordende door vogten, de welke in gedurige beweging zyn om zig over al door 't gantsche lighaam te verspreyden, en die

ie geduurig voortgedreven worden om van 't eene deel tot d'andere over te loopen. Zoo dat zoo haast de Heelmeester de lippen van een wonde door middel van de hegtingen of van een bandagie by een gebragt heeft, en dezelve aan deze gestalte heeft onderworpen, de vogten dewelke zoeken heen en weer van 't eene lid tot het andere te gaan, vindende hare doortog gebroken, buiten de vaten loopen, en hare lymagtigste en balsemagtige deelen zig ophoudende in de tussenwytens die altijt in een wonde zelf op 't aldernaukeurigst gesloten blyven; worden 'er verdikt en verhart door de hitte van de plaats; en terwyl zy aan de kanten van de wonde blyven hangen, houden zy die zoodanig vereenigt, dat de einden der vezeltjes en hairvaatjes verzagt en al herknéet zijn, en in weinig tijds alles tot een geheel hermaken van het zelve fatsoen als het voor de scheiding was. In de verssé wonden kan men niet nalaten een hegting te doen, en wel byzonderlijk in die geene die de bandagie niet kan vereenigen; want als de bandagien, gelijk de vereenigende en *incarnative*, onmiddelijk de lippen van een wonde kunnen by een brengen, zoo heeft men den Lijder juist niet te doen uitstaan de proef van alle de andere middelen die 'er nog overig zijn. De gescheurde wonden daar stukken van vlees by neer hangen, en die van de half afgesneeden neus en ooren, vereissen ook vastgenaayt te zijn: maar het is een mislag een hegting te willen doen aan de deelen, gelijk de neus en oor, als zy geenemaal van haar geheel gescheiden zijn, hoewel 'er Autheuren zijn die ze aangeraden hebben: en 't is een dwaasheid te gelooven dat men een neus die weggenomen is kan hermaken, met eerst in zijne plaats te passen een stuk vlees dat uit de dye of den arm genomen is, en aan 't zelve de gedaante van neusgaten te geven, gelijk sommigen voorgeven met een goeden uitslag bezogt te hebben.

Gevallen daar de hegtingen onnut of schadelijk zyn.

Hoewel de hegtingen onfeylbaare middelen zijn om een wonde zamen te voegen, en haar vereeniging te bevorderen, zoo zijn 'er nogtans gevallen daar wy ze niet mogen gebruiken. Daar zijn 'er zes of zeven in dewelke dezelve niet mogen in 't werk gestelt worden: eerstelijk in de wonden die men vermoed venynig te zijn; om dat men

men het fenyn een uitgang moet geven, en de hulpmiddelen tot in 't binnenste van die deelen daar het zig heeft ingedrongen in brengen: ten tweede, in de wonden van de borst, om hare gedurige beweging; ten derde, in die geene die met groote ontstekingen verzelt zyn, om dat de steken van de naald die nog meer zoude verzwaren; ten vierde, in de gekneusde wonden, dewyl 't vlees geen vastigheid genoeg zoude hebben om den draad te onderſteunen; ten vyfde, in die geenen daar groote vaten zyn geopent, want het komt op het toesluiten van dezelve aan, 't zy door de binding of door zamentrekkende middelen; ten zesde, in wonden daar de beenderen zyn ontbloot, om dat men de af-schilfering moet verwagten; ten zevende, in wonden daar een groot verlies van ſubſtantie is, want daar moet etter uitkomen om 't vlees weer te doen groeyen.

Toestel tot de hegtingen. Als een wonde zonder die omſtandigheden is, die ik u l. zoo even getoond heb, en als een Heelmeester overtuigt is van de noodzakelijkheid om 'er eene hegting te doen, zoo moet hy, eer hy tot deze Operatie komt, behalven 't gemeene verband tot een wonde, drie noodzakelijke dingen hebben om ze in 't werk te ſtellen; een naald * A, een draad B, en een pypje C; men kieſt een naalde die na de natuur van een wonde gefatſoeneert is, want daarom moeten 'er van verſcheide figuren en groote zyn; daar zyn 'er regte, en andere die meer of min krom zyn, maar de kromme zyn de beste, om dat 'er geen plaatzen in 't lighaam zyn of men kan 'er zig van bedienen, en gemakkelijker als van regte; 't ſtaal moet 'er zagt van zyn, nogtans een weinig ſtyf, op dat het niet en buyge; ze moeten glad, driepuntig, en zonder roest zyn, op dat zy vaardiger doorſteken, en in een wonde komende niet afſchrabben; 't hoofd van dit werktuig moet geſpleten zyn, om 'er het garen of den draad door te ſteken, en hol aan de twee zyden, op de wyze van een kleine goot, op dat de draad in de holligheid geplaaſt zynde, de naalde niet zou tegen houden, of haar beletten ligtelijk door te gaan, wegens de dikte die zy anders aan 't hoofd van de naalde zou maken. De draad moet glat, ront, effen, zagt, en van een bequame dikte, zoo als de naald, zyn; het Spinet of Florentins garen

** Plaat No. 5.*

Gedaante van de Naaldens.

Hoedanigheid van den draad.

garen word beter geagt als zyde, om dat de zyde 't vlees snyt, en nog meer als het geverwt is, dewyl alle deze verwen knagende en doorbytende zijn. Men legt den draat enkeld of dubbelt na de kragt die hy moet wederstaan, en men moet niet vergeeten dezelve met was te bestryken op dat hy niet en verrotte, en des te beter houde. Het pypje moet van zilver zijn, eer krom als regt, om het in alle de deelen des lighaams te gebruiken: het moet gevenstert zijn om de naalde doorgang te geven, en aan 't einde een rond oog hebben om den draat door te laten. Daar zijn 'er die meenen dat de vingers van een Heelmeester beter zijn als een pypje, om de kant van een wonde onder het toenaayen vast te houden: en inderdaad daar zijn gevallen daar men 't ontbeeren kan maar niet in alle. C wyst aan hoe het gemaakt moet zijn.

Regels die men moet waarnemen in 't maken der hegtingen.

In 't maken van een hegtinge zijn 'er zes of zeven algemeene regels aan te merken; welkers eerste is, de wonde wel van alle geronne bloed, als ook van alle de tegennatuurelijke dingen te suyveren; de tweede, haar lippen door een knegt te doen by een brengen die ze aldus geduurende de Operatie vasthout; de derde, de huyd niet te veel na de lengte te nemen als men ze dwers wil doorsteken; de vierde, niet dieper in 't vlees te snyden, als voor zoo veel 't wezen moet om in de grond van de wonde geen spatie te laten daar de vogten zig zouden kunne verzamelen en bederven: de vyfde, de steken van malkanderen door middelbaare tussen spatien te scheiden; de zesde, het steken in de zenuwen, vliesen en pesen te myden; en de zevende bestaat daar in, dat men somtijds een steekwiek zelfs aan de laagste plaats van de wonde brengt om 'er een uitloop voor te maaken. Van deze algemeene regels dan onderwezen zijnde, zal men de handen aan 't werk kunnen slaan: maar gelijk de tussegesnede, de samengevlogte, en de drooge hegtingen verscheidentlijk geschieden, zoo zal ik u l. deze drie soorten van hegtingen, de eene na d'andere gaan vertoonen.

Manier om de tussengesnede in te maken.

De tussengesnede word aldus genaamt om dat men op yder steek van de naalde den draat afsnyt na dat men 'er een knoop heeft gemaakt: zy word op twee maniere

in 't werk gestelt, of met een enkelde, of met een dubbelde draat: om de eerste te doen, vat men met de regter hand de gereege naalde, en 't pypje met de linker: daar zijn 'er die willen dat men de punt met olye bestryke op dat zy in 't doorgaan minder pyn verwekke, en als dan met 't pypje op de bovenste lip van de wonde steunende, zoo steekt men de naalde door van buyten na binnen, en als ze half in 't oog van 't pypje door is, zoo neemt men ze heelemaal uit, en doende 't zelve in de onderste lip zoo haalt men dezelven draat van binnen na buiten toe; zoo de wonde verscheide steken vereist, maakt men 'er zoo veel als van nooden is, en daar na zoo bint men elke steek van de naalde byzonder toe, zig wagtende van de knoop op de wonde te leggen, maar knoopende op haar bovenstendeel; men moet de Heelmeesters knoop maken, dewelke bestaat in den draat 't eige gat tweemaal door te steken, om dat hy beter hout als de enkelde knoop: daar zijn 'er die zeer kleine drukdoekjes van lywaat D. onder elke knoop leggen. De andere soort van tussengesnede hegtinge word gemaakt met een dubbelde draat in de naalde gestoken; hy heeft een bogt aan zijn einde, en als men hem door de wonde heeft gesloken gelijk de voorgaande, dan verheft zig de bogt die aan 't onderste deel van deze wonde is na het bovenste deel, en men steekt een van de draaden door die bogt, daar na bint men den draat met een dubbelde knoop toe, en men snyt hem met de schaar E af: deze hegting verschilt van de andere niet alleen in de enkelde of dubbelde draat, maar ook om dat men ze beginnen moet met de onderste lip der wonde daar de plaats is daar de draat zijn bogt moet maken; en zy heeft dat voorregt boven de andere dat zy beter past tot diepe wonden, om dat zy starker is, en starker toebint.

Om deze hegtingen wel te maken, moet een Heelmeester een kussen F hebben met alderhande naaldens, G als regte, kromme, groote, kleine, ronde, platte, driehoekige, daar verscheide soorten van draaden doorstoken zijn, op dat hy voor hem gereet hebbe die best voegt tot het deel dat hy moet toe naayen; andersins zouw hy dikmaals genootzaakt zijn of een naalde te gebruiken die hem niet dienstig zoude zijn, of na een andere te moeten wagten daar hy om gezonden had. Na

Na de hegting volbragt te hebben zijn 'er nog noot-
sakelijke omstandigheden in agt te nemen, welkers
voornaamste is, zorg te dragen dat de lippen van een
wonde met alle mogelijke naauwkeurigheid samen ge-
voegt zijnde in dien staat mogen blyven. Verscheide
raaden een poeyer op de wonde te leggen, dewelke
zy noemen bezwaarster der hegtingen; zy is gemaakt
van lymagtige en klevende geneesmiddelen, gelijk de
mastic, myrre, aloë, de bolus; daar zijn 'er in dit flesje
G: Andere meenen dat het beste geneesmiddel is 't voe-
dende sap dat tot aan 't deel zijnde gevoert, de vereeni-
ging daar van te weeg brengt; men gebruikt gemeenelijk
den balsem van *Arcæus* die in deze kleine pot H is, waar
mede men deze kleine wiek I bestrykt, die men over
de hegting legt, en die men met die andere wiek K be-
dekt, welke groot genoeg is om zig tot over de knoo-
pen uit te strekken, op dat de plaaster zig aan deze
knoopen niet vast makende, men geen pyn verwekke
in het opligten van 't verbant: men legter daar na de
plaaster L op, dewelke moet gemaakt zijn van kleven-
den en samentrekkende hulpmiddelen, gelijk die in de
breuken gebruikt worden, en dan de drukdoek M, in
eenig vogt dat versterkt en de bedervinge tegenstaat,
nat gemaakt: wat de bandagie belangt men moet zig
schikken na de gedaante van 't gewonde deel, dierhalve
kan men ze niet in 't byzonder uitdrukken; maar zy
moet zoodanig gemaakt zijn, dat zy de lippen van de
wonde digt aan malkander vereenigt hout. De in mal-
kander gedrayde of samegevlogte heeft deze naam ver-
kregen om dat men de naaldens in de wonden laten-
de, den draat rondom de naaldens wint, even eens ge-
lijk de snyders het doen rondom de gereege naaldens
die zy op haar mouwen houden: Deze hegting geschied
ook op twee manieren; want of de naaldens zijn door
de wonden gehaald gelijk die geteekent staat met N,
of zy zijn aan de zyde der wonde ingestoken, gelijk die
geene die u l. word aangewezen door O, zy worden
beyde gemeenelijk met twee naaldens gemaakt; in de
eerste neemt men twee regte naaldens scherppuntig die
men de eene na de andere met hulp van 't pypje door
de wonde steekt; men begint met se voort te duwen

Omstandigheden noodsakelyk tot deze uitvoering.

van buyten na binnen, en men laat ſe daar na van buyten na binnen uitkomen: en dewyl ſe ſoodanig geſchikt zijn dat haar vier einden een effe vierhoek maken, zoo neemt men een draat die men onder deze vier einden draayt, en die men over de wonde drie of viermaal doet kruyſſen zoodanig dat hy de lippen der wonde naauwkeurig vereenigt; dan maakt men den draat vaſt, men ſnyt de punten van de naaldens af met ſcherpe nyptangen, en men eindigt met twee kleine drukdoekjes P P, die men onder de naaldens legt. De tweede ſoort van ſamengevlogte hegtinge verſchilt niet van de andere als dat de naaldens in plaats van door de wonde te gaan, geſtelt zijn na de lengte van de lippen, gelijk gy I. ziet by deze figuur: Ik ſta toe dat deze twee naaldens twee tegennatuurelijke dingen zijn, die onophoudelijk kunnen quetſen; maar zoo men ze wel kan verdragen dwers door een wonde, zullen zy geen quaat doen in deze geſtalte, dewyl zy daar minder pyn moeten verwekken, en zy een wonde toeſluyten zonder datter iets binnen is dat de wonde nadeelig kan zijn: deze hegtingen zijn goet tot die deelen die men niet kan beletten zig te bewegen gelijk de lippen.

Van de drooge hegtingen van haar twee verſcheide ſoorten.

De drooge hegting is aldus genaamt geweeſt, om dat men geen bloed in 't doen van dezelve behoeft te vreeſen; zy heeft nog naald, nog draat, nog pyp van nooden; men doet ze zonder pyn: men verdeelt haar in twee ſoorten gelijk de voorgaande, want men maakt ze ſomtijds met een ſtuk ſtof, en ſomtijds moeten 'er twee zijn. Om de eerſte te maken zoo neemt men een ſtuk lywaat of leer, gemaakt op de eige manier als u I. door Q word aangetoond; men dekt het met vislym of met eenig hulpmiddel dat aan 't vel kleeft, gelijk met meel dat met het wit van een ey gemengt is; men legt de helft op een van de zyde van de wonde, en als het vaſt aan 't vel is zoo trekt men 't lywaat by zijn andere helft om het op de andere zyde te leggen, alwaar het ſtark genoeg aanklevende, bevinden zig de twee lippen der wonde aan malkander vaſt vereenigt; deze hegting is heel ligt te doen, maar zy dient niet als in oppervlakkige wonden: de andere ſoort van drooge hegtinge heeft wat meer werk in; men neemt twee kleine ſtukjes leer R R,

drie-

drichoekig gesneden, op een van welkers kanten drie inlandingen zijn, die elk een kleinen draat hebben: men bedekt deze stukjes met iets dat ze aan 't vel doet kleeven, men legt het eene op de eene lip der wonde, en 't andere op de andere zyde. De twee plaatsen daar zy aan vast gehegt zijn, zijn van de einden der kanten van de wonde omtrent een duim afgelegen, gelijk uitgedrukt is door F; daar na de einden van den draat trekkende, brengt men de lippen der wonden by een, en bindende dese draaden met een dubbelden knoop, soo hout men dese lippen aan malkander, soo dat de vereeniging gemakkelyk kan geschieden; sommige naayen dese tanden aan een, of settender haken aan om 'er een draat door te halen; en andere gebruiken niet als twee kleine stukjes leer geteekent S S, bedekt met het selve hulpmiddel, en met deselve draaden of banden voorsien, maar dat verandert de soort niet, en komt op het selve uit: dese hegting is wonderlijk goet tot de wonden van 't aansigt, om dat men de mismaaktheid mydende, die anders door de steken van de naald veroorsaakt soude worden, sy oorsaak is dat na de genesing het litteeken weinig gesien kan werden.

Verscheide praktijken tot deze hegting.

Ik spreek u l. niet van de hoekige wonden, en die van een andere gedaante zijn, om datter van zoo veelderhanden manieren kunnen voorkomen, dat het onmoogelijk is u l. hier te toonen hoe men ze alle moet toenaayen; ik zal u l. alleenlijk zeggen dat men begint met de steken van de tussegesnede hegtinge in de hoeken als 'er zijn, en in 't midden van haar linien 't zy regten 't zy ronde als zy zonder hoeken zijn: men doet zoo veel steken als haar lengte vereist, agt gevende dat men ze niet te digt nog niet te ver make, maar op een behoorlijke tusschen wydte van malkanderen, naar dat de wonde in gevaar schynt te wesen omme weder open te gaan: gemeenelijk trekt men de eerste wat sterk toe, en nog sterker de plaats, die meer gewelt doet om zig te verwyden, om dat als die plaats vast vereenigt gehouden word, alle de andere als van haar zelven in die gestalte blyven daar men ze heeft ingebragt.

Als een wonde vereenigt is, zoo moet men de hegtingen weg nemen; en om het met voorzigtigheid en met behen-

Op wat manier

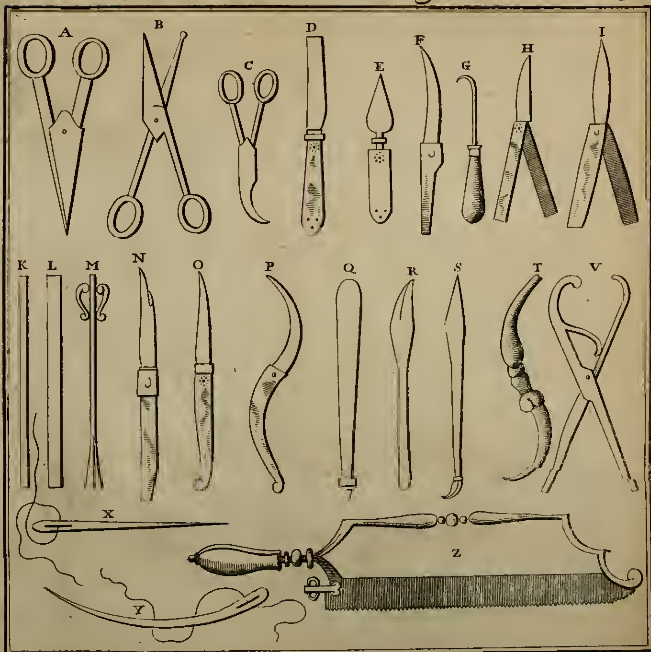
men de begtingen na de vereening van de wonde afhaalt.

behendigheid te doen, zoo moet de Heelmeester twee dingen weeten; den tijd om ze weg te nemen, en de manier hoe: hy kent den tijd om ze weg te nemen, als hy de wonde t'eenemaal genesen ziet; want als dan zijn 'er niet als de kleine steken van de naald met vel te overdekken, welke steeken de gaten altijd open houdende, haar beletten zig toe te sluyten; de manier van ze weg te nemen is verscheide na de natuur van de hegtingen: een tussengesnede werd anders opgeligt, een samengevlogte anders, en een drooge hegting nog anders: zoo het een tussengesnede is, zoo moet men een klein tentyzer onder den draat steken, en dan hem met de punt van de schaar op het tentyzer naast de knoop afsnyden, en daar na by de knoop trekkende met de vinger op de wonde steunen, op dat zy zig niet zoude kunnen weder openen; zoo het een samengevlogte is, zoo neemt men den draat rondom de naaldens gedraayt af, en men trekt met behendigheid die zelve naaldens af, wel oppassende dat men niets met gewelt aftrekke, uit vreeze dat men de wonde op nieuw zou doen opengaan: en zoo het een drooge hegting is, zoo is 'er niets van nooden als water om de stukken lywaat of leer aan 't vel vast zijnde te bevogtigen, dewelke nat zijnde gemakkelijker daar van los gemaakt worden.

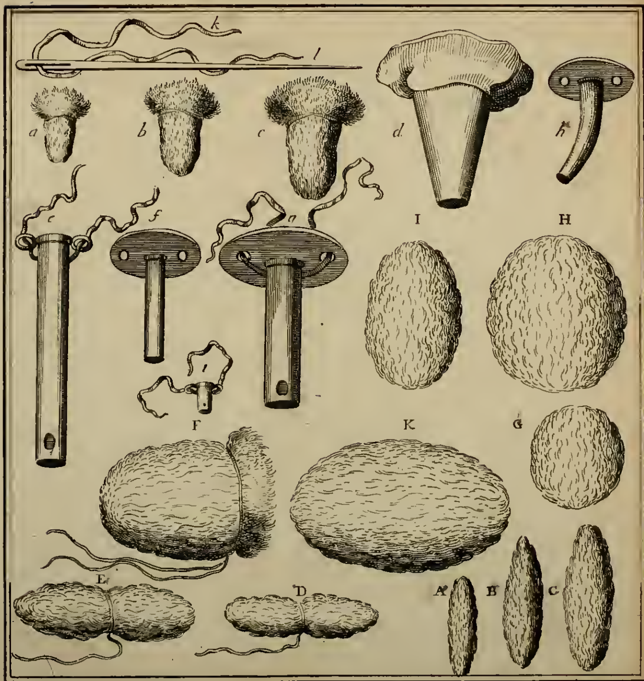
Dit is, Mijn Heeren, al 't geen ik u l. heden te vertoonen had over de algemeene Handwerken en Hegtingen; morgen zullen wy beginnen met de Operatien die men op den onder buyk in 't werk steld, om de ordre van de Anatomische vertooningen te volgen, naar wy eerst onderzogt hebben de deelen dewelke in die omtrek begrepen zijn, als zijnde de bedervinge 't aldermeest onderworpen, en als de plaats zijnde daar de eerste bereidingen der sappen, die daar na aan alle de overige deelen des lighaams moeten uitgedeeld werden geschieden: wy hebben nog een andere reden om met dezelve deelen te beginnen, te weten, om dat zy meer ziektens onderworpen zijn dan de andere deelen, welkers genezing de Heelmeester voornamentlijk moet ondernemen.

Eynde van de Operatien in 't algemeen.

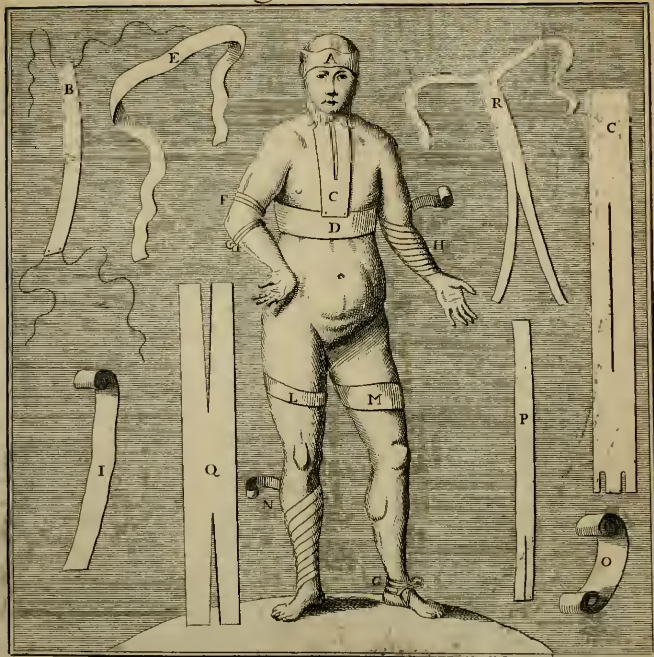
CHI-

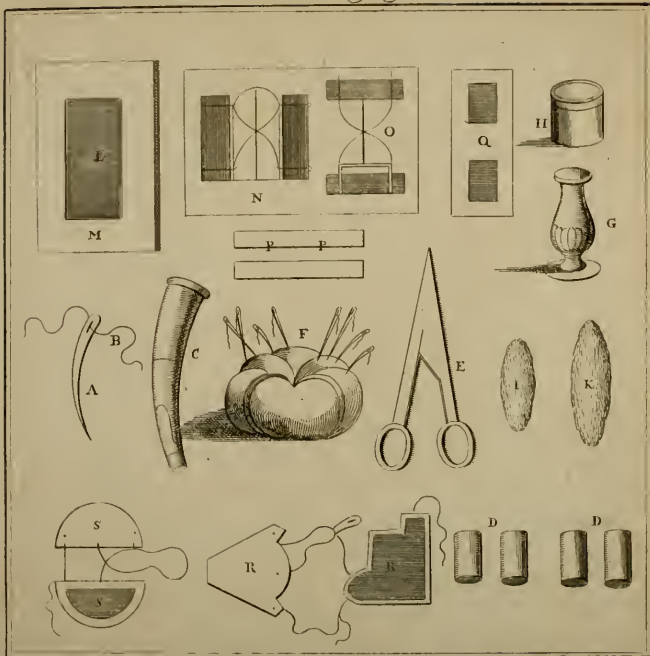

A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L
M
N
O
P
Q
R
S
T
V
X
Y
Z

Steek Swicken, Canullen, en Platte Swicken,

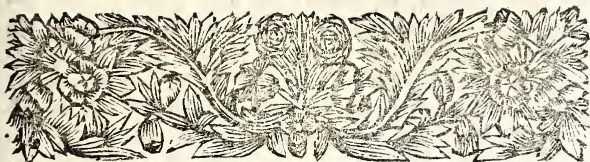

A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L
M
a
b
c
d
e
f
g
h
i
k
l
m
o
o
p
p
n
n

A
B
E
C
F
C
D
G
H
R
C
L
M
I
Q
N
P
O

L
M
N
O
Q
H
G
P P
B
A
C
F
E
I
K
S
S
R
R
D
D

CHIRURGICALE OPERATIEN,

Tweede Aantooning.

Operatien die men op of aan den onderbuyk doet.

YN Heeren, den Mensch is nauwlijks gebooren, of hy moet zig aan den Heelkonst onderwerpen; hy moet dadelijk een van haar Operatien uitstaan zonder welke hy in gevaar zou zijn om weinig tijd na zijne geboorte te sterven; nauwlijks ziet hy 't ligt van den dag, of hy heeft des Heelmeesters hulp van nooden, die hem de binding en afsnyding van zijne navelstreng moet doen: de noodsakelijkheid om zoodanige een Operatie te ondergaan, zoo ras wy in de werelt komen, bewyst de nootzaakelijkheid van de konst die ons dezelve leert in 't werk stellen, dewyl wy zonder haar, zoo haast wy beginnen adem te haalen, aanstonds zouden genoodzaakt zijn de laatste snik te geven.

Men behoeft niet te zeggen dat 't geen als dan aan de navel werd gedaan, 't werk niet en is van een Heelmeester, om dat men de Vroetvrouwen tot die Operatie gebruikt; want al hoe wel door een qualijk gegronde rede van schaamte, de Heelmeesters eertijts de Vroetvrouwen in de kunst van de Kraamvrouwen te helpen

helpen verloſſen, onderwezen hebben nogtans zoo is het waaragtig, als men zeyt, dat het verloſſen van barende vrouwen niet minder van de Heelkonſt af hangt, als de ziektens van de oogen, tanden, ſteen, beenbreuken, en ontledingen; dewelke nogtans behandeld worden door menſchen die men afmaalt onder den namen van oogmeeſters, tandetrekkers, ſteenſnyders, leedezetters, dewyl alle deze ſoorten van Operateurs in de genezinge van deze qualen niet gelukken als voor zoo veel zy haar ſchikken na de regels die onze Konſt haar voorſchrijft.

De weetenſchap der Heelkonſt is van zoo een groote uitgeſtrektheid dat men genootzaakt is geweeſt haar in verſcheide bedieningen te verdeelen, tot welke verſcheide menſchen zig volgens haare genegentheid alleenelijk hebben overgegeven. Inderdaat de deelen van de Heelkonſt zijn zoo veel in getal, dat het zeer moeyelijk is dat een Heelmeeſter in allen even zeer uitſteken kan; maar hy mag 'er niet onkundig van zijn, nog aan zijn kenniſſe paalen ſtellen, en dat is 't geene hem onderſcheid van deze ſoorten van byzondere Operateurs.

De Heelmeeſters die haar voornaamſte werk niet maken van de kraamvrouwen te helpen verloſſen, of die zelfs van voornemen zijn zig in 't geheel daar niet mee te bemoeyen, moeten egter weeten hoe men de navelſtreng moet binden; om dat indien zy geroepen wierden op die ſtond dat een vrouw in de kraam komt zonder andere menſchen, of zig alleen by haar bevonden, zy het kind zouden moeten zien ſterven tuſſchen haar armen zoo zy de manieren niet wiſten hoe zy met deze ſtreng moeten omgaan.

Men moet niet lang wagten met deze afbinding te doen, om de reede die ik u l. zoo aanſtonds zal geven: gy l. hebt in mijne Anatomie kunnen leeren, dat het bloed gebragt wierd van de moeder tot het kind langs de ſtreng door de navelader, en dat het wederkeerde van 't kind tot de moeder door de ſlagaderen van de eige naam; 't geen blykt door de klopping die men voeld in die ſlagaderen langs de ſtreng, en die over een komt met de beweginge van 't hart des kinds; zoo dat gy l. wel oordeelen kunt dat by 't uitſtel van de afbin-

dinge,

dinge, 't kind al zijn bloed zoude kunnen verliesen, om dat dewyl dat de slagaders deze vogt zonder ophouden brengen na de * *placenta*, van waar het door dezelve openingen waar door het tot de moeder wederkeerde, zoude kunnen ontsnappen, en dat 'er geen nieuwe vogt wederom keert door de naveladeren in de plaats van 't geen nu ledig gemaakt is, zoo zoude deze uitgang niet lang open konnen blyven, of het kind zoude moeten sterven. Deze Operatie dewelke genoemt word *Embruotomia* is afkonstig van *Embruon*, dat is te zeggen kind, en *Temnein*, 't welk is te zeggen snyden, om dat het bestaat in 't affnyden van de navel van een kind dat pas is gebooren; dit handwerk zeg ik, hoewel een van de eenvoudigste der Heelkonst, vereist nogtans al de aandagt van den geene die het doet, om dat het vergeselschapt is met nootzakelijke omstandigheden die heel teer zijn, dewyl men verscheide kinderen heeft zien sterven by gebrek van het niet wel gedaan te hebben, zie hier de manier om het in alle zijne deelen wel te doen.

Men neemt garen, dat men vyf of zes dik vouwt, en omtrent een voet lang; men legt een knoop aan elk end van deze draaden, om ze t'samen te houden, en te beletten dat zy onder malkander verwarren als men de binding doet; met dezen draat † A. aldus gereet gemaakt, bind men de streng twee vingeren breet van 't kind zyn navel, en men legt eerst een dubbelde knoop; en dan den draat naar d'andere zyde draaijende, legt men ook zoo een knoop, die men een derde reis hervat, tot meerder zekerheid; daar na snyd men met een goede Schaar B. de streng af, een vinger verder als de binding, zo dat 'er van de streng aan 't kind zyn buyk niet meer als de lengte van drie vingers overblyve.

† Plaat No. 6.
A. *Garen, dienstig om de Navel-band toe te binden.*
B. *De Schaer.*

Deze binding moet niet te sterk gedaan worden, want zoo zy al te vast was, zoo zoude zy de streng kunnen affnyden, voornamentlyk als men 't doet met fyn garen, daarom neemt men altyd grof garen: zy moet ook niet al te los zijn, op dat het bloed niet zoude uitvloeijen; 't geen het kind de dood zoude veroorzaken, eer men 't vloeijen zou gewaar worden; om dat het kind als dan in de luyren gewonden is; en zulks is niet dan al te

* Geboortekoek.

te dikwils geschied: men moet dan een middelweg houden tussen deze twee uytersten, en men onderzoekt na de binding gedaan, en den band afgesneden te hebben, of'er geen bloed uitkomt, en zo 'er geen bloed uitkomt is 't een klaar bewys dat de Operatie wel gedaan is.

Men doopt in oly een stuk lywaat, drie vingers breet, of men bedekt het met versse boter, om 'er 't overige van de gebonde streng rontom meede te bedekken, en dan de streng na boven opligtende, legt men ze op een kleine drukdoek, daar men 't kind zyn buik meede zal voorzien hebben; men legt een tweede drukdoek op de navel, en men swagteltalles met een doek vier vingere breet, die rontom 't lighaam gaat.

Ongeval dat te myden is. Deze streng verdroogt somtijds, en maakt dat de draat niet stark genoeg toesluit, en dat 'er eenige druppels bloet uitkomen, door de menigvuldige voortstuwingen van het bloed der slag-aderen, 't welk geduerig zyn kragten inspant, om zyn ouden weg te loopen: in dat geval moet men den draat nog meer toe halen; daarom moet de Heel-meester de eerste reis de draden niet affnyden by de knoop, in tegendeel zal hy ze wat lang laten om nog eenige reyzen rond te gaan als de nootzakelijkheid het vereist.

Als de Heelmeester al het geen wy zoo even aangetoont hebben, zal gedaan hebben, zoo zal hy 't overige aan de natuur over laten, dewelke zorg zal dragen om die streng te scheiden, 't geen zy gemeenlijk in zeven of agt dagen volbrengt; en men moet ze altijd van zelfs laten afvallen, uit vreese dat men ze al te vroeg en eer de slagaderen t' eenemaal vereenigt en toegesloten zijn, afscheurende, daar al te groot verlies van bloed zou volgen.

Gevaarlijke dwaling. Daar zijn over dese Operatie niet als al te veel gemeene dwalingen, op welke de Heelmeester geen agt behoeft te slaan. Eenige vrouwen meenen dat eer men de binding aan de navel doet, men al het bloed dat in de vaten van deze streng is, in 't kind zijn buyk moet te rug dryven: dit doen soude verderffelijk zijn, en men zal zig wel wagten dat na te volgen, dewyl dat bloed door d'uiterlijke lugt verkoud, en daar door gemeenelijk geklontert zijnde; bequaam zoude zijn om

ver-

verſtoppingen te maken en in 't lighaam te bederven: daar zijn andere dewelke verzekeren, dat een vrouw nog zoo veel kinderen zal hebben als 'er knoopen langs die ſtreng zijn, en zy voegen 'er by dat de roode knoopen jongens, en de witte dogters betekenen. Maar gelijk deſe knoopen niet gemaakt zijn als door de verwyding der vaten die volder van bloed zijn in de eene plaats als d'andere, zoo is het een misſlag te gelooven dat zy 't getal van kinderen betekenen, die een vrouw zal hebben, dewyl men 'er al zoo veel ſiet aan de ſtreng van 't laatſte kind van een vrouw die in haar vyf-en-veertigſte jaar in de kraam komt, als aan de ſtreng van 't eerſte kind van eene die in haar agtiende of twintigſte jaar in de kraam zal gekomen zijn: andere willen nog, dat men de ſtreng binden zal digte by den buyk van 't kind als 't een dogter is, en wat verder als het een jongen is, om dat zy ſig inbeelden dat de voorteelende deelen haar opſigt hebbende op deſe ſtreng in 't gevolg ſullen geſchikt ſijn na de maat die men ſe als dan geeft: maar gy l. moet geen agt geven op die vooroordeelen die niet als voor oude wyven praat kunnen doorgaan.

Van de Gaſtroraphia ofte *Buyk-hegtinge.*

AL hoe wel de * *Gaſtroraphia* een van de voornaamſte Operatien is, zoo is het nogtans niet als een hegting die men maakt in de wonden des buyks, de naam is afkomſtig van twee Griekſe woorden, te weeten van *Gaſter* 't welk betekend buyk, en *Raphe* dat is hegting; en dewyl deſe hegting niet alleen gemaakt word op of aan den onderbuyk, maar ook aan de maag en darmen, zoo is het noodig dat een Heelmeeſter kundig zy van die wonden die aan deſe deelen voorvallen.

... rong van dien naam.

* Buyk-hegting.

De wonden des buyks zijn tweederley; want zy zijn of doorgaande, of zy quetsen niet als de houdende deelen zonder in de holligheid te gaan; als dan vereissen zy niets tot hare genesing als even eens gehandelt te worden als de simpele wonden van alle de andere deelen des lighaams.

Van de voorgaande wonden zijn de eene zonder quetsinge der gehoudene deelen, en andere met quetsinge; die geene die de innerlijke deelen niet beleedigen, zullen ook verbonden werden als de enkele wonden, tragtende metter haast de vereeniging daar van te bevorderen: maar wat die geene belangt daar de gehoudene deelen eenig nadeel hebben gekregen, moet de Heelmeester naauwkeuriglijk onderzoeken, welke van die deelen kunnen beschadigt zijn; want zoodanige wonden hebben alle hare byzondere teykenen die ons te kennen geven 't ingewant en de plaats daar de slag is aangekomen.

Van alle dese wonden, zijn de eene met het uitgaan van eenige deelen zonder quetsinge, de andere zijn met uitgaan en quetsinge: en zoo wel in de eene als in de andere komt het net of de darm uit, of beyde te samen. Eindelijk in die soorten van wonden daar de deelen onlangs zijn uitgekomen, zijn de darmen nog niet opgezwollen, nog 't net bedorven. In tegendeel zoo die deelen lang in de lugt zijn geweest, de darmen als dan bollagtig gezwollen zijnde, hebben windbrekende en verdryvende genees-middelen om haar te doen ontzwellen van nooden: en zoo het deel van het net dat na buyten gedreven zal zijn, bedorven is, zal men daar een binding moeten maken, om het op die manier als ik u dadelijk zal toonen, weg te nemen.

Men moet het Werktuyg daar de wonde mede gemaakt is onderzoeken.

De onderbuyk kan een quetsing krygen door al 't geene bequaam is om een van alle de andere deelen des lighaams te quetsen; maar in wat plaats dat een wonde komt, zoo vereist de voorzigtigheid sig het werktuyg daar de lyder mede beledigt is te laten vertoonen, en het te onderzoeken, gelijk men deed toe Koning Hendrik de derde gewond wierd; men bevond dat het mes daar de verrader hem mede gestoken had een voet lang was, en meer als vier vingers bebloed; 't geen

deed

deed oordeelen dat de darmen doorstoken waren, agt gevende op de plaats van de wonde; in welk oordeel men bevestigt wierd door de toevallen die daar op quamen, en door de dood die agtien uuren na dat hy de wonde gekregen had, volgde.

Hoe men een doorgaande wonde kent.

Men weet of een wonde doorgaat, door het tentyzer, of door 't geen 'er uitkomt, gelijk 't net en de darm: en om dat de doorgaande wonden allen de gehoudene deelen in de onderbuyk kunnen kwetsen, zoo staat het ook aan den Heelmeester door de tekenen die sig zelven opdoen, te onderscheiden, wat voor deelen het zijn die beledigt zijn: zie hier te naasten by alle de generale teykenen, waar in men sig weinig kan bedriegen.

Door de situatie of plaats.

De plaats van de wonde geeft den Heelmeester de eerste kennis van het deel dat beschadigt kan zijn; want deweyl de entleed konst aanwyst wat voor deelen het zijn die in elke streek van den buyk geplaatst zijn, zoo is het waarschynelijk te gelooven, dat zoo de wonde by voorbeeld in de regter zyde van den bovenbuyk is, de lever gekwest zal wezen; en zoo de wonde is in de linker zyde, zal het de mild zijn; en zoo van de anderen.

Door de uitwerpsels.

De uitwerpsels zijn zekere tekens van de natuur van 't beschadigde deel; by voorbeeld, zoo het de lever is, zoo zal 'er uit de wonde een groote meenigte bloed redelijk hoog rood van kleur, komen; zoo het de mild is, zal 'er zoo veel niet uitkomen, maar het zal zwarter en dikker zijn, om dat dit vogt minder verdunt is en langer in dit laatste ingewand blyft; zoo het de maag is, zoo zal 'er spyze uitkomen; zoo het de dunne darmen zijn, zal 'er verlies van een witagtige en chylagtige suptantie zijn: uit de dikke darmen doorstoken zijnde sal men vuyle stoffe sien uitkomen: uit de geopende blaas, sal pis vloeyen.

Toevallen die eige zyn aan de gequetste deelen.

De wonden van de deelen des buyks hebben nog elk haer eige toevallen die ze ons van malkander doen onderscheiden; men noemt eige toevallen, die aan elk deel byzonder zijn: de gequeste lever doet een bittere pyn voelen die sig uytstrekt tot het zwaarts-wyze kraakbeen,

been: de nieren, waterpeten en blaas zijn met malkander of in 't byzonder niet beledigt, of daar is moeyelijkheid by om zijn water te maken, of de lyders maken water als bloed en somtijds wel suyver bloed: de maag gewond zijnde veroorsaakt hikkingen, braekingen, wringingen des buyks, uitbreking van 't koude zweet aan de uiterste deelen van 't lighaam. En de wonden van de darmen, voornamentlijk van de dunne, zijn vergeselschapt met menigvuldige flaauwtens, groote pynen, verstikkingen, walgingen, gedurige koortsen, onverdraagelijken dorst, en groote ongerustheid. Dit waren ook alle de toevallen die Guillemeau verhaalt dat 'er quamen op het quetsen van Hendrik den derde Koning van Vrankryk en Polen.

Zekere teykenen van een doorsteken darm. Al hoe wel een wonde van de buyk niet van de grootste is, zoo gebeurt het nogtans zeer dikwils dat de darm daar uitkomt: een ervaren Heelmeester kent alleenelijk door 't gezigt of hy gequest is of niet; al was het zelfs in een andere plaats als in 't gedeelte dat uytgekomen is: als de darm verslenst of slop is, zoo is 't een teyken datter een opening is waar uit de winden haar uitgang hebben; maar als hy gespannen en opgezwollen is, zoo is het een klaar teyken, dat 'er geen wonde is die doorgaat.

Waarom 't net altijd met den darm niet uitkomt. Men moet sig niet verwonderen dat de darm dikwils alleen uitkomt, zonder van 't net versélt te zijn; de rede is ligtelijk te begrypen; het is om dat het net gemeenelijk niet lager komt als de navel, 't geen de oorsaak is dat in de wonden die onder de navel zijn dese smeersak sig niet van buyten vertoont: of het moet in menschen zijn daar hy een grooter uytbreyding beslaat, vallende in sommige tot in 't * *Scrotum.*

De voorzegging over deze wonden is twijffelagtig. Wy zullen hier niet spreken als van de genesinge van de wonden der darmen, en van 't net, om datter niet als dese zijn die de Operatie die ik u l. gaa aantoonen, van nooden hebben. Maar eer het eene Heelmeester onderneemt, zoo moet hy 'er een twyffelagtige voorzegging van doen, want daar sterven 'er meer van als 'er van opkomen: hy moet ook weten dat de dunne darmen bezwaarlijker te geneesen zijn als de dikke, zoo

om

* Kloodsak.

om haare dunheid en teerheid van haar ſubſtantie die minder vleeſig is, en by gevolg min bequaam om te *cicatriſeren*, of met vel overtoge te worden, als ook om dat 't geen door dezelve doorgaat, weeker zijnde, gemakkelijker door de wonde uitvloeyt.

Laten wy nu overgaan tot de manier om den darm als hy uitgekomen en niet gequeſt is, weder in zijn plaats te brengen; wy zullen daar na handelen van die wonde daar een darm doorſtoken is en tot zijne geneſing een hegting van nooden heeft.

Hoe men een darm die uytgekomen is weder in zyn plaats brengt.

Een Heelmeeſter die een darm ſiet uitgekomen, en die gelijk ik u l. al gezegt heb, aan zijne ongemeene opzwellinge kent dat hy niet geopent is, moet hem met der haaſt weder in den buyk brengen, indien hy bemerkt dat hy zoo even maar is uitgekomen; want als dan zal het ligter zijn hem vaardiglijk weder in zijn plaats te brengen, voornamentlijk als de wonde van den buyk groot genoeg is: hy zal aldus te werk gaan: hy zal den lyder ſoodanig plaatſen dat de wonde aan de hoogſte plaats is; zoo zy boven den navel is, zal hy ſig overeinde of zittende houden: zoo zy onder dezelve is, zal men hem doen leggen, en men zal hem de billen en dyen veel hooger als de reſt van 't lighaam leggen; als zy in de regter lende ſyde is, ſal men hem doen leggen op de linker ſyde, en in tegendeel ſoo de wonde in de ſlinker is, ſal men hem op de regter doen leggen, op dat in dusdanige geſtalte de overige innerlijke deelen niet dringen na de wonde; dan moet men met de twee voorſte vingers en niet met waſligt, gelijk eenige oude wilden, allengskens den darm in den buyk te rugge dringen, wel lettende dat men die vinger die binnen is niet uit en trekt, of die buyten is moet 'er ingeſtoken ſijn, uit vreeſe dat ſoo het gedeelte van den darm dat men weder in heeft gebragt niet altijd met een vinger gehouden wierd, het aanſtonds 'er weer uit ſou komen. Men moet den darm beginnen in te brengen met het einde dat 't laatſt uit gekomen is, en eindigen met dat eerſt is uit geweeſt, op dat elk in ſijn gewoonelijke plaats ſou gebragt werden: ſoo de lyder kon blyven uitademen, terwyl men de darmen na

Aanmerking.

binnen brengt, dan soude hy gemakkelijker ingaan, want dewyl gedurende de uitademing het (a)*Diaphragma* sig na boven trekt, sou de holligheid van de onderbuyk daar door grooter sijn. Men moet met eene door een knegt de twee lippen van de wonden met twee handen doen houden om te beletten dat de darm niet weer uitkomt; en eindelijk den lyder sterk bewegen en schudden, op dat de deelen haar natuurelijke plaats wederom krygen.

De lyder verligt de Operatie met het uitademe.

Maar soo het lang geleden waar, dat de darm uitgekoome was, en indien hy soodanig dik en geswollen was dat 't onmogelijk sou sijn hem indien staat in de buyk te brengen, soo sou men die herplaatsing moeten bevorderen door eene van dese twee dingen, te weten, de winden te verdryven, of de wonde grooter te maken.

Oorzaak van 't opswellen des darms.

Tot verdryving van de winden, welkers oorzaak altijd is den indruk van de uiterlijke lugt die den darm verkouwende, verstoppingen in zijne vaten maakt, en stuip trekkingen in zijne vleesige een peesagtige veselen verwekt die hem doen opzwellen, zal men het deel stoven met laauw water en wyn, als men 't gemak of den tijd niet zal hebben om stoovigen te maken met roode wyn, in den welke men anys, venkel, kamille-zaat, en Melilote zal hebben laten kooken, daar by voegende een weinig gemeen zout; zoo men by ongeval buiten op 't land was, daar men niets had om den darm te verwarmen en te verzagten, zoo zoude men den gequesten moeten doen pissen, en met zijn water dat deel stoven om de winden daar uit te verdryven: sommige schryvers gebieden dieren, gelijk kleine honden, levendig opgesneden daar op te leggen; en *Paré* stelt ons voor om in den darm verscheyde steken met deze Naalde C te doen: hy verzekert goede uitwerksels daar van gesien te hebben; maar de naalde moet rond zijn, op dat zy de veselen van dese pype alleenlijk van een scheide zonder dezelve te snyden, gelijk een snydende, platte, of driekantige naalde zou doen.

Eerste middel om daar in te voorzien

Plaat No. 6. C *Naalde.*

Zoo

(a) Middelrift.

Zoo dit eerste middel aldus bezogt niet genoegsaam gelukte om den darm weer in te brengen, zoo zou men tot het tweede moeten komen, 't welk zoude zijn de wonde te verwyden; en om het met ordre te doen zoo moet men vier dingen in agt nemen; het eerste is de plaats die men verwyden moet. 2. de groote van de openinge die men 'er doen moet. 3. de werktuygen die men daar toe gebruyken zal, en 4. hoe dat men te werk gaan zal om deze vergrooting te doen. Wat het eerste belangt, men moet op twee dingen agt slaan; het eerste, dat de darmen niet uit komen springen door de plaats die men zal verwyden; en ten tweede dat de wonde zig ligtelijk kan toeheelen en samen voegen zonder dat 'er eenige toevallen toe slaan, die belemmering geven, en die men myden zal met zig, zoo veel mogelijk zijn zal, af te houden van de witte linie die niet als uit peesagtige en zenuwagtige deelen bestaat. *Vier aanmerkinge zijn hier in agt te nemen* *Het eerste.*

Wat het tweede aangaat, dat de wydte van de opening raakt; men moet ze maken na de grootte van het gedeelte des darms dat uitgekomen is, en dat men voorheeft weder in te brengen, zig wagtende van de wonde niet grooter te maken als zoo veel als van nooden is om den darm een weg te maken, en hem in zijn plaats te helpen brengen. *Het tweede.*

Het derde bestaat in de verkiesinge die men doen moet van de werktuygen, die van twee soorten zijn; te weeten een tentyzer D, en een incisimes F, het tentyzer moet hol zijn, lang, sterk, en van zilver voor de nettigheid; het incisimes dat men zal gebruyken moet krom zijn, scherp aan de eene zyde en plat aan de andere, hebbende voor al een knop aan de punt, om den darm niet te steeken. *Het derde.*

Eindelijk de vierde zaak is, over de manier van doen; om het wel te volbrengen zal men zagtelijk den darm schikken regt over de plaats van de wonde, daar men de verwyding wil doen, en de wonde meer opspouwen; men zal hem bedekken met een drukdoek in warme wyn bevogtigt, en men zal hem door een knegt vast doen houden; dan zal men het holle tentyzer moeten nemen, met behendigheid en in de wonde brengen, *Het vierde.*

en daar na aan de eene en de andere zyde draayen, agt gevende dat den darm niet tussen de pens-sak en het tentyzer in raakt, men houd daar na het tentyzer met de linker hand, om door desselfs middel de plaats daar men snyden wil, na buyten op te ligten; dan trekt men den darm een weinig met de regterhand om versekert te zijn dat hy niet vast en sit, daar na met dezelve hand het incisimes nemende, zoo laat men 'er de punt van glyen in de groef van het tentyzer, en men snyt in een of meer reyzen gelijkelijk in de pens-sak, door de spieren en de huyd; en men moet passen de snee te doen met de scherpte van het mes voor zoo verre die zig uitstrekt van het hegt tot een stuk weegs van de punt af: want de punt moet in 't geheel niet snyden, om dat zy altijd moet blyven in de groef van het tentyzer, terwyl men het incisimes na buyten uittrekt stootende het scherpe tegen 't geen 'er te snyden is.

De wonde genoegsaam verwyd zynde moet men den darm weder in brengen op die wyze als ik u l. te vooren getoont heb. Dit is 't geen ik te zeggen had wegens den darm die niet gequetst is; laat ons nu onderzoeken 't geen 'er te doen staat als 'er een wonde by is.

Wat men doen moet in de openingen van de darmen door een wonde gemaakt.

Als men verzekert is door de teykenen die ik u l. aangetoont heb, dat den darm doorstoken is; zoo de wonde in dat gedeelte dat men buyten ziet niet en is, moet men den darm nog meer uithalen, om te kunnen weeten waar ze is; en als men ze ontdekt heeft, zoo onderzoekt men of ze klein of groot is; of 'er maar een, en of 'er meer zijn: Als zy zeer klein is gelijk een wonde door een priem of pennemes gemaakt, zoo is het niet noodsaakelijk dezelve toe te naayen, de natuur kan ze genezen, geholpen zijnde door een zeer geregelde manier van leven: maar zoo zy groot was en door een mes of degen gemaakt, of dat 'er twee of drie waren, gelijk somtijds gebeurt, zoo zoud men 'er de bondwerkers hegting aan moeten doen.

Van de Bondwerkers heg-

Men noemt deze hegting aldus, om dat de bondwerkers gewoon zijn de sneeden, die door de vleeshouwers onder het villen in de vellen gemaakt zijn,

op

op die manier toe naayen : men heeft haar ook den naam gegeven van hegtinge met een ronde verheven naat, om dat de steeken de eene na d'andere beworpen worden op de lippen der wonde : men neemt gemeenelijk zyde F, plat, en onbereyt; zy moet plat zijn gelijk die de vrouwen gebruyken in haar tapytwerken, op dat elke steek wyder zijnde, beter de openingen van de wonde toesluyten ; ze moet onbereyt zijn, dat is te zeggen, niet geverwt om de verscheide dingen die in de verwen komen, en die de wonden zouden kunnen vergiftigen als ze daar in afweekten; en men gebruikt een regte en ronde naalde G, om die reede die ik u l. al gezegt heb.

tinge of naat met beworpinge.

Vingerhoeden van lywaat gemaakt H, H, H, H,

Men maakt vier kleine vingerhoeden van lywaat H, H, H, H, van welke de twee dienen om 'er twee vingers van een dienstknegt in te steken, te weeten den duim en de voorste vinger van een van zijne handen, en de twee andere voor de twee zelve vingers van des Heelmeesters linker hand: men gebruikt die vingerhoeden, op dat den darm met dese vingerhoeden weerhouden zijnde, niet zou glippen gelijk hy zou doen als de vingers bloot waren. Den Operateur vat met zijn regter hand de naalde daar de zyde door is, hy steekt die door de twee lippen van de wonde op een verheve plaats, en hy doet een weinig lager een tweede steek op deselve wyze, niet vergetende 't eind van de zyde om dese tweede steek te winden, in plaats van de zyde te knoopen. Hy vervolgt zoo veel steken als de lengte van de wonde het vereist, en hy laat tussen elke steek een tussenwyte van omtrent de dikte van een drie gulde stuk; hy eindigt met een steek die hy verder als 't einde van de wonde doet, gelijk hy begonnen heeft met een steek die verder was als 't beginsel van dezelve wonde, op dat zy zoo naauwkeurig toegenaayt zy, datter geen kleine opening is daar iets uit kan komen: en eindelijk zoo wint hy in malkander onder de laatste steek 't geen 'er van de zyde overblyft, om niet genoodzaakt te zijn een knoop te leggen.

Van de steken die men doen moet.

Men wil dat men uit de wonde van den buyk na dat den darm in zijn plaats gebragt is, een einde zyde een voet lang laat uithangen, om de zyde te kunnen uit-

Voorzorg om de zyde uit te balen.

 halen,

halen, als het lidteken aan de wonde des darms gemaakt zijnde, de zyde daar 't eenemaal van gescheiden is; het is een werk dat men niet moet verzuymen, en men is gewoon, de hegtinge voleindigt zijnde, de zyde by de naalde af te snyden, en alzoo het eind aan 't uiterste van de hegtinge te laaten.

Byzondere manier boven alle andere te stellen. Maar ik meen dat het veel beter is het in 't begin te laten, en aldus ga ik 'er mede te werk; van mijn eerste steek af, in plaats van de heele lengte van de zyde door te haalen, laat ik 'er een eind, omtrent een voet lang van hangen, en ik haal 'er niet meer door als ik noodig agt om de wonde toe te naayen; ik maak de twee einden vast, met dezelven om de steken die aldernaast zijn, om te winden gelijk ik u l. al gezegt heb, en ik bevind dat men op dese voet te werk gaande twee voordeelen daar uit trekt, het eene, dat de hegting eerder voleindigt wordende den darm korter tijd voor de lugt bloot is geweest, en eerder in zijn plaatst hersteld word: en 't ander, dat men den lyder de pynen spaart die dese langte van een voet zyde hem zouden verwekken, die zoo dikmaals door zijn wonde zou gaan, als men steeken zoude doen om ze toe te naayen.

Onnuttigheid van de Mastich. De Autheuren gebieden over de hegting een weinig poeyer van Mastich te strooyen, op dat zy eerder vast zoude groeyen: maar vermits ik de poeder onnut agt en dat zy, al was zy 'er noodig, daar niet lang op zoude blyven, zoo rade ik de darmen metter haast in haar plaats te brengen, om dat de natuurelijke hitte van den buyk haar meer goet zal doen als alle de genees-middelen die men 'er toe zoude kunnen gebruyken.

Herstelling van 't net. Zoo haast als de darm in zijn plaats is, zoo denkt men om het net ook te herstellen als het ook uit zijn plaats is; maar te vooren ziet men of het bedorven is; 't geen altijd gebeurt als het maar een weinig buyten gebleven is: men moet het dan binden, en het bedorven deel 'er van scheyden eer men het in zijn plaats brengt; en om het met ordre te doen zoo neemt men grof garen met was bestreken, of klein bindgaren I aan wiens eind is een naalde K, die regt, en met een draad doorregen is.

Men

Men trekt uit het lighaam wat meer van 't net als 'er uit hangt, om de afbinding niet te maken op 't geen bedorven is: men bind daar na dit vlies, draayende twee of driemaal 't garen rondom het gezonde deel, en 't zelve van passen aanhalende; want zoo men 't al te sterk aanhaalde zou men het konnen doorsnyden, of zoo men het te weinig aanhaalde zouden de bloedvaten die daar in groote meenigte zijn, haar bloed konnen uitstorten in de holligheid van de buyk. Men steekt de naalde door de eige substantie van het net, op dat de band niet los zoude gaan, en dan snyt men het gaaren een halve vinger van den band af, latende een eind garen buyten hangen, zoo lang als dat van de zyde, om het uit te halen als de korst gescheiden is; daar na brengt men het net weer in den buyk, en op dat het zig zoude konnen uitbreiden over de darmen, daar zijn natuurelijke plaats is, zoo beweegt men den lyder heen en weer. Dit is de manier van doen zoo veel het net aangaat, die ons door onze voorzaaten is aangewezen, en tot nog toe gevolgt door de vermaarste Practisijns: maar de Heer *Mareschal* verzekert ons dikmaals 't net, dat ten deelen uitgekomen was, herstelt te hebben, zonder het af te binden of af te snyden, zonder dat 'er toevallen van zijn gekomen. Zijn groote oeffening zoo in 't Gast-huys van Parys als in de Stad, en zijne groote naam die hem tot de hoogste trap van de heelkonst verheven heeft, laaten ons niet toe aan de waarheid van zijn zeggen te twyfelen, en een jong Heelmeester kan hem naarvolgende niet missen. Na dat men zorg zal gedragen hebben voor 't net en voor den darm, zoo zal een dienaar met zijn twee handen de twee lippen van de wonde des buyks by een houden, op dat die deelen niet weer uitkomen, terwyl de Heelmeester zig klaar maken zal om de hegting van den buyk te doen. De Auteuren stellen ons verscheide manieren voor om dezelve te doen: *Guido* wil dat men aan de eene zyde van de wonde de pens-sak met de spieren samen naayt, en dat men van d'andere zyde maakt dat de spieren de pens-sak raken, om dat hy meend dat de pens-sak zig beter vereenigt met de spieren als met zig

Manier om 't net af te binden.

Manier van doen van de Hr. van Mareschal eerste Heelmeester.

't Geen men doen moet als die deelen weer ingebragt zyn.

zig zelve; *Albucasis* gebruikt 'er toe de in malkander gedraayde hegting: *Lanfrank* keurt die geene voor goed, om dewelke men van twee tot twee steken een knoop maakt; *Celsus* gebied twee kromme naaldens te nemen daar een en dezelve draad doorgestoken is, dat men die van binnen van de wonde na buyten toe steekt, en daar na den draad met de hand verandert hebbende, zoo veel steken doen zal als de wonde het vereist: daar zijn andere die de samengepende hegting aanraden; maar ik gebruik met *Galenus* de tussengesnedene, die de gemakkelijkste en zekerste van allen is: hier volgt de manier om ze te doen.

De manier van de Operatie.

Men zal twee groote en kromme naaldens M, M, hebben met dezelve luskoort N doorgeregen, welk luskoort beter is als garen om dat het dikker zijnde de lippen der wonde niet snyt. Men zet een van de voorste vingers in de wonde om de pens-sak, de spieren, en de huyt samen te houden; en dan brengt men met de andere hand een van de naaldens in de buyk, haar punt op de voorste vingers geleydende, om 't net en de darmen niet te steken: Men doorsteekt van binnen na buyten een van de kanten der wonde, en dat verre genoeg van de kanten af, op dat de hegting beter houde, en de geduurige beweging van den onderbuyk wederstaa; en hebbende dese naalde na buyten getrokken, zoo neemt men d'andere waar mede men de andere kant van de wonde op d'eige manier, en met dezelve voorzorg, als in de eerste steek doorsteekt, agt gevende dat zoo men de eerste naalde met de regterhand gevat heeft, om den draad door te halen van de regter tot de linker zyde, men de tweede moet doorhalen van de linker na de regter zyde met de linker hand: zo de wonde groot genoeg was om 'er twee, drie, of vier steken te doen, zoo steekt men zoo dikwils een ander luskoord door de naalde, en men haald het op de eige manier door als de eerste; daar na maakt men zoo veel knoopen als 'er luskoorden zijn, en men maakt ze dubbel op de bovenste lip; in de eerste steek haald men 't luskoord tweemaal door het zelve oog, 't geen de Heelmeesters knoop genoemt word, om dat hy beter houd als de anderen.

Aanmerking over het gebruik.

Als

Als men genoodzaakt is verscheyde steken te doen, zoo zal men ze beginnen met het onderste deel der wonde: en zy moeten digter by malkander zijn in den buyk als in andere deelen, ter oorzaake van zijne beweging; maar eer men de luskoorden knoopt, zoo moet men een dikke steekwiek van lywaat O aan de laagste kant van de wonde brengen, en aan 't bovenste van die steekwiek een draat P vast maken; hoewel zy een hooft Q heeft van 't eige lywaat gemaakt, uit vreese dat zy in den buyk zou raken: zy is 'er zeer noodsakelijk, zoo om dat zy het bloed dat buyten de vaten geloopen is, den etter, en de andere tegennatuerelijke stoffen een weg baant om uit te gaan, als om dat zy een opening onderhoud tot dat de darmen en 't net geheelt zijnde, men de draden daar uit zou konnen trekken: zy moet kort zijn om niet verder als de penssak door te dringen, en haar punt moet uitgevefelt zijn, op dat zy 't net nog de darmen, die tegen haar aan mogten stooten niet kome te beledigen.

Hoe men de Operatie voleindigt.

Men bedekt de wonden, de steekwiek, en de knoopen van de hegtinge met plaattewieken R, R, die met een digestyf of eenige balsem bestreecken is: daar na legt men een groote astringerende plaaster S, daar na een drukdoek T, in heete wyn bevogtig; en daar over heen de bandagie die rondom gaat, en gemaakt is met het servet V, en vast gehegt aan de schouderdoek X. Men moet een stryking doen over den geheelen buyk met rosen olye en brandeweyn; en zoo men 'er in de eerste dagen verzagtende en verdryvende stoovingen toe gebruikt, zoo zal men de spanningen en ontstekingen beletten; toevallen, die zeer dikwils dese soorte van wonden vergezelschappen.

Verband van de wonde na de Operatie.

Zommige Auteuren willen dat men aan de maag zoodanige hegtingen als aan de darmen moet doen; zy meenen dat dezelve dikker en vleessiger zijnde als de darmen, ligtelijker kan toeheelen; maar de zeer groote menigte van zenuwen daar zy mede doorweven is en de schrikkelijke toevallen die een gequetste maag veroorzaakt, zouden my eer doen vreesen voor de dood, als een goeden uitkomst doen verhoopen van dese manier; des te meer dat ik groote zwaarigheid zie, om niet

Hegting aan de maag niet wel in 't werk te stellen.

te zegggen ommogelijkheid, om de maag toe te naayen ter oorzaake van hare plaatsing, en om hare gewoonlijke beweging van intrekkinge en verwydinge; nogtans dewyl men eerder een twyffelagtig genees-middel moet beproeven, als den lyder over geven aan een zeker ongeluk, zoo geloof ik dat de Heelmeester zijn uiterste best behoort te doen om dit deel toe te naayen, voornamentlijk als de wonde in een plaats is daar men de hegting kan in 't werk stellen.

Van alle de darmen konnen maar alleen de jejunum of nugtere, en den ileon, of omgewonde gehegt worden

Men vint Heelmeesters dewelken toelaten een hegting te maken aan de gequetste darmen, als het de dikken zijn, en die ze verbieden als het de dunne zijn; maar ik wenste dat zy ons de manier toonden om de dikke darmen toe te naayen, die men weet dat zoodanig in haar plaats vast zijn, dat zy nooyt door eenige wonden uitkomen. Indien die Practisijns dan niet kunnen nalaten de hegting van de darmen toe te staan, zoo moeten zy toelaten dat men ze eer aan de dunne darmen, en voornamentlijk aan den nugteren en ongewonden doe; dewyl 'er niet meer als dese twee zijn die uit de buyk kunnen komen.

De manier van leven alleen zal niet genoegzaam zyn in groote wonden.

Daar zyn andere, die nog de dunne nog de dikke darmen willen genaayt hebben, zeggende dat een goede levenswys een zekerder weg is als een hegting. Ik sta toe dat na de gedaane hegting, een zeer sobere manier van leven ook noodzakelijk is; maar zoo de wonde wat groot is, zoo zou de neerwaarts drukkende en gedurige beweginge der darmen elk oogenblik de lippen van de wonde van malkander doen wyken, zoo zy niet te zamen vereenigt waren door de hegting: zoo dat de vereeniging der wonde niet zoude kunnen geschieden door de levenswys alleen. Het is nogtans waar, dat als de wonde in een van de dikke darmen is, men zig aan dat middel moet houden door de ommogelijkheid die 'er is om daar een hegting te doen; en ik heb verscheide menschen genezen, welkers dikke darmen doorstoken waren, zoo dat de vuyle stoffen uit de wonde quamen, met haar in de eerste dagen niet als een paar lepels kragtig vlees-nat en een doyer van een ey te doen nuttigen.

't Geen

't Geen aan een Soldaat in 't Gasthuis der verminkten gebeurt is, is een al te byzonder voorval om tot een voorbeelt te dienen in de praktyk, dewyl het de natuur alleen is die hem genezen heeft, en des Heelmeesters nyverheid daar geen deel aan heeft gehad: zy heeft haar zelve een afloop gemaakt door de wonde van den buyk, daar de gewonde darm zig aan vast gemaakt hadde: door deze opening leedigt hy alle dag de vuiligheden, die hem tegen sijn wil afloopen, 't geen hem noodzaakt gedurig op die plaats een blikke bus te hebben om de vuylighe-den daar in te ontfangen; hy lost niet door de * *anus*, en 't geen uit de wonde komt heeft geen quaade reuk, om dat 'er de zuivere chyl nog niet t' eenemaal van is gescheiden, en om dat de zwavelagtige dikke vogten daar den tijd niet hebben gehad om zig te ontwinden door de gisting, die de uitwerpsels, dewelken daar eenigen tijd vertoeven, uitslaan. *Ongemeene genesing.*

De ouden verbieden de klysteren in de wonden der darmen, en daar zyn hedendaagsche Auteuren, die dezelve voor goed keuren: deze laatste zeggen dat deze geneesmiddelen verkoelen, en als een waterstoove dienen om de beweging van 't bloed te stillen, en den voortgang der toevallen op te houden: deze twee gevoelens zyn ligt te vereenigen, dewyl zy beyde op de rede steunen; men moet geen klysteren zetten, als de dikke darmen gequetst zyn, om dat ze door de wonde zouden uitkomen, en alzoo de vereeniging beletten; maar men moet ze zetten als de dunne darmen geopent zyn, om dat de klysteren tot de plaats van de wonde wegens het klapvlies van den blinden darm, niet komen konnende, geen quaad konnen doen. *Gebruik der klysteren.*

Om een einde te maken van 't geen ik u l. te vertoonen had over de buyks-hegting, is 'er niet meer overig als den lyder een goede gestalte te geven; de beste is hem op sijn wonde te doen leggen, want de andere gehoudene deelen des buyks op de gewonde deelen steunende noodzaken haar om zig stilder te houden, 't geen het groeyen van 't litteken verhaalt; vorders bevordert deze plaatsing het uitkomen van den etter, en van de stoffen in den buyk gestort; want al lag de lyder op een andere *Van de voordeeligste situatie des lyders.*

* Het aarsgat.

andere manier, zoo moet men hem onder 't verbinden, na de steekwiek uitgehaalt te hebben, over de opening doen hellen, om 't geen in de holligheid mogt zyn, te ledigen: als de draden gevallen zyn, en dat 'er niet meer te doen is als de wonde toe te laten sluiten, zoo vermindert men alle dag de dikte en lengte van de steekwiek, en alsdan doet men den lyder op de gezonde zyde leggen.

Van de Exomphalos ofte *uitpuilinge des navels.*

Oorsprong van den naam Exomphalos.

DE *Exomphalos* bevat alle de gezwellen die aan den navel komen: dit woord is afkomstig van *Ex* of *Extra*, 't welk is te zeggen buyten, en van *Omphalos*, dat is, navel, dewyl dese ziekte is een opheffing van de navel die zig na buyten zet meer als hy moet.

De *Exomphalos* dewelke alle uitpuilingen des navels bevat, word onder twee verscheyde soorte begreepen, welkers eene bevat de gezwellen die van de deelen gemaakt zijn, en d'andere ontstaat uit een verzameling van vogten; en dese soorte van ziektens krygen verscheiden namen ten opzigt van het onderscheid der deelen of vogten daar ze uit ontstaan.

Onderscheid van dese siekte.

Die, dewelke van de deelen zelfs voortkomen, bestaan uit drie soorten: de eene word genoemt (a) *Enteromphalos*, dat is als de darm uitkomt; de andere (b) *Epiplomphalos*, die van het *Epiploon* of 't net voortkomt; en de derde (c) *Entero epiplomphalos*, dewelke door den darm en 't net te gelijk veroorzaakt word.

Vier soorten van Exomphalos door de humeuren gemaakt.

Die van de vogten gemaakt zijn, worden in vier soorten verdeelt; de eerste genaamt (d) *Hidromphalos*, word door

(a) Darmbreuk.
(b) Netbreuk.
(c) Darm en Netbreuk.
(d) Waterbreuk.

door 't water veroorzaakt, de tweede door de winden, en word genoemt (e) *Pneumatomphalos*; de derde, die niet als verhart vlees is, word *Sarcomphalos* (f) genaamt, en de vierde, te weten de (g) *Varicomphalos*, bestaat in de verwyding en verbrekinge van eenige vaten.

By de twee eerste soorten van de uitpuilingen in 't algemeen voegt men nog een derde, die zoo wel van de eene als van de andere gemaakt is, te weten, van de deelen en van de vogten te samen: als het de darm en 't water is, die de zwelling veroorzaakt, zoo noemt men ze (h) *Entero-hydromphalos*; en als het net en 't vlees is noemt men ze (i) *Epiplosarcomphalos*, en zoo van de andere. *Andere soort van Exomphalos.*

Alle de oude zeggen ons dat die gezwelling of door verwyding, of door scheuring, of verbreking gemaakt werden, afhangende van een innerlijke of uiterlijke oorzaak; maar eenige nieuwe Auteuren staan de verbreking niet toe, menende dat ze alle gemaakt worden alleen door de verwyding van de pens-sak, die volgens haar zig uit kan strekken en rekken, zoo veel als 't noodig is om dese gezwellen te maken hoe groot zy ook zijn mogen, nademaal de gemelde pens-sak zig nog wyder uitrekt, en nog meer verwyd word in de waterzugtige. *Dese quaal geschied door de verwyding van de pens-sak of door de verbreking van dat vlees voornamentlijk regt op de navel.*

Dese verscheide gevoelens verdienen in 't byzonder naarstelijk onderzogt te werden: nogtans ken ik niet als eene oorzaak van de uitbultingen of uitpuilingen des navels, te weten, de breuk, ik spreek van de *Exomphalos* of Navelbreuk die door de deelen gemaakt is: want de verwyding die de oude en eenige nieuwe toestaan, schynt my ommogelijk te zijn in de plaats van de navel, die niet als een knoop zijnde in dat deel gemaakt na de binding van de streng, ook niet meer vryheid kan hebben om zig uit te rekken als een litteken van eenige wonden des huyds. En om 't geen ik zeg, toe te stemmen, heeft men maar alleen aan te merken dat de navel gemaakt is door de vereeniging van de navel-

(e) Windbreuk.
(f) Vleesbreuk.
(g) Geborste Aderbreuk.
(h) Darm Waterbreuk.
(i) Net en Vleesbreuk.

navelvaten, die na de geboorte inkrimpen, en opdroogende, banden worden; en dat in haar t'zamestel verscheide vaten van de pens-sak, als ook eenige (k) *Aponevroses* komen alles te samen zoodanig gemengt en zamen gevlogten dat hy de gedaante heeft van een lighaam dat uit een stuk gemaakt is en onbequaam schynt om zig op eenige wyze te verlengen.

De ervarentheid bewyst het. Ik bekenne dat de pens-sak zig in al zijn uitbreidinge kan uitrekken, maar niet in den navel; en ik durf zeggen dat ik de ondervinding voor my heb, dewyl ik verscheide van deze gezwellen geopent heb, zoo in levendige als in doode menschen, daar ik niet heb kunnen merken dat ze innerlijk door de pens-sak doorvlogten waren, zoo als het had moeten wezen, indien ze enkelijk door des zelfs verwyding veroorzaakt waren geweest. De huyt doorsnede hebbende vond ik geen vlies meer, en mijn vinger in de openinge die aan de navel was, stekende, ging hy in de holligheid des buyks zonder eenige wederstant, 't geen my in 't gevoelen daar ik nog in volharde bevestigt heeft, te weten dat de breuk alleen de uitbulting of navelbreuk van de navel maakt.

Onderscheid te maken tussen de breuk van de navel en van de klootsak. Men moet onderscheid maken tusschen de breuken van de navel en die van 't *Scrotum*; want dewyl de pens-sak zig uitstrekt na de liessen om de saatvaten tot de klooten te geleiden, zoo hebben het net of de darmen veel gelegentheid om zig langs deze verlengingen te laten glyen, en tot in de klootsak te vallen, zonder de pens-sak te breken; maar het is zoo niet gelegen met den navel, dewelke niet bequaam zijnde tot zoo een uitrekking, aan geen deel doorgang kan geven, ten zy dat hy te vooren gebroken is, en dat alle zyn deelen van malkander wykende, het net of de darmen laten uit komen.

Oorsaken van de uitbultinge des navels. Die geene dewelke gelooven dat de uitpuilingen van den navel kunnen geschieden door de verwyding van den navel, schryven 'er de oorzaak van toe aan eenig vogt dat hem gedurig bevogtigt: maar zoo het waar was dat dit aldus geschiede zoo zouden deze gezwellen een zeer klein begin hebben, en zouden by

(k) Tendonen of Peesen.

by trappen vermeerderen; in plaats dat zy gemeenelijk op een bot gemaakt worden, 't geen geschied, als door een groot geweld de knoop van de navel gebroken en gescheiden is. Mijn gevoelen word hier door nog bevestigt, dat 'er de vrouwen veel meer aan onderworpen zijn als de mans, ter oorzaake van 't geweld en de pynen, dewelke zig in de moeyelijke verlossingen der vrouwen meer en meer verheffende, dikwils den navel breken om de hollligheid van de buyk te vergrooten, die op 't einde van het zwanger gaan in zoo een uitbreydinge is dat hy zig niet verder kan uitzetten, zonder dat de navel komt te bersten.

Dese swellingen zijn van verscheide diktens.

Alle de uitpuilingen van den navel zijn niet van eene dikte; daar zijn 'er die zoo klein zijn als een cy, men ziet 'er middelmatige, zoo dik als een vuyst, en men bevind 'er somtijds die dikker zijn als de vorm van een hoed; maar deze verscheide diktens beletten niet dat zy alle voortkomen van verbreking en van scheyding, dewyl ze schielijk voor den dag komen, en geschikt zijn na de meerder of minder geweldige pogingen die de uiteinden van de gebrooke of gescheurde navel meer of min van malkander doen wyken. Elke *Exomphalos* of uitpuiling heeft haare byzondere tekenen daar men ze aan kent, en waar van de Heelmeester een volmaakte kennis moet hebben om zijn oordeel daar over te geven, en om elke na haar soort te handelen.

Tekenen van dese qualen.

Van de Enteromphalos.

De *Enteromphalos* of uitpuiling van den darm in de navel maakt een gespanne en redelijk harde zwelling, dewelk grooter werd als den adem ingehouden word, om dat het middelrift op de darmen drukkende, haar nootzaakt na die plaats die 't meest wyken kan, dat is te zeggen, na de zyde van de zwellinge weg te wyken: zy is naauwer in haar grond, vermindert als men ze met de hand drukt, en men hoord een klein geruysch veroorzaakt door het gerommel der darmen als ze weder in den buyk keeren.

Van de Epiplomphalos.

De *Epiplomphalos* of navels uitpuiling door het net verandert de couleur van de huyt niet, de zwelling is zonder pyn, zafter en grooter aan de eene zyde als aan de andere, hebbende een wyder gront, en als men ze drukt om ze in te brengen, zoo gaat het deel in zonder geruysch te maken.

 De

Van de Enteroepiplomphalos. De *Enteroepiplomphalos* of navel uitpuiling door darm en net, heeft tekenen die aan beide de twee soorten daar ik u l. nu van gesproken heb, gemeen zijn: de zwelling is 'er grooter, pynelijker, en meer oneffen; en zoo 'er nog iets in de sak blyft na dat men den darm in zijn plaats zal gebragt hebben, zoo is men verzekert dat het net een gedeelte van de zwelling maakte.

Tekenen van de Hydromphalos. De *Hydromphalos* of navel uitpuiling door water word onderscheiden van de andere zwellingen, om dat zy zagt is, en nogtans in het tasten meer wederstaat, en niet vermindert of vermeerdert als ze gedrukt word; en als men ze door 't ligt heen ziet zoo vint men ze doorschynende te zijn.

Van de Pneumatomphalos De *Pneumatomphalos* of navel uitpuiling door wind, is een zagte zwelling die terstond voor de vingeren wykt, en die zoo haast men met het drukken ophoud even groot weder komt als ze te voren was: als zy vry is, zoo schynt zy altijd van dezelve gedaante en dikte, in wat gestalte de lyder zit: en zoo men 'er op slaat, zoo geeft zy een geluyt als een leere bal, die opgeblasen is door de daar in besloote winden.

Van de Sarcomphalos. De *Sarcomphalos* of navel uitpuiling door vlees, maakt een harde zwelling die de vingers wederstaat als men ze aanraakt: zy vermeerdert allenskens na maate dat het vlees daar ze uit bestaat dikker werd. Daar zijn soorten van *Sarcomphalos* die pynelijk zijn, en daar zijn 'er andere zonder pyn; en wat kragt men inspant om de eene en d'andere weder in te brengen, kan men 'er niet mee te regt raaken, om dat het aanwassen van vlees zijn die aan de navel vast zijn gegroeit.

Van de Varicomphalos. De *Varicomphalos* of navels uitpuiling door een geborste ader, maakt een oneffe zwelling en vol geborste aderen, welkers kleur bruyn of zwart is, ter oorzaak van het stilstaande bloed dat daar in is. En als zy gemaakt is door de verwyding of breuk der slagaderen, zoo voeld men 'er een klopping gelijk in de slagadersbreuken.

Van de voorzegging over deze qualen. Door de kennis van alle dese teykenen zal een Heelmeester zijn voorzegging doen, alle de uitpuilingen des navels aanmerkende, als ziektens die gevaarlijk zijn door de toevallen die ze vergeselschappen, en die daar konnen toeslaan; want in die geene die van de deelen ge-

gemaakt zijn, komen dikwils verstikkingen die de dood veroorsaaken; en in die gene die uit humeuren voortkomen, moet 'er meest altyd een operatie gedaan worden om ze te genesen: zoo dat die geene die met deze soorten van quaalen gequelt zijn in gevaar van haar leven zijn; of een verstandig Heelmeester moet 'er raat toe schaffen; en hy moet aldus te werk gaan.

Als een naveluitpuiling door den darm of net, of door beyde te samen is gemaakt, zoo moet men met 'er haast die deelen weder in den buyk brengen: om sulks wel te doen, moet de lyder op de rug leggende, en zijn knien wat hoog hebbende, een weinig tyd blyven zonder zijn aassem te scheppen en zonder schreeuwen, terwyl de Heelmeester de swelling sagtelyk drukkende de deelen de eene na d'andere weder sal in brengen: beginnende met den darm dewelke onder het net geplaatst zijnde de eerste in zijn plaats gebragt moet worden: hy sal kennen dat dit inbrengen volbragt sal zijn door de vermindering van de swellinge, en door 't geraas dat die darm in het ingaan sal gemaakt hebben; daar na sal men het net drukken om het in zijn plaats weder te doen gaan, zig niet al te zeer haastende in dese herstellinge, uit vreese van de deelen te verkneusen, die hy sal oordeelen alle binnen te zijn als hy de sak geheel ledig ziet.

Genesing van de Exomphalos.

Zoo die deelen egter soodanig gespannen zijn dat de Heelmeester dezelve met de handen alleen niet kan herstellen, zoo moet hy weten wat verhinderingen het zijn die syn oogmerk tegen staan, op dat hy se te boven kome; ik vind 'er twee; de eene is, als de darm vol vuiligheden of winden is, en de andere, als de opening daar hy door gekomen is al te nauw is. In die gevallen moet men zijn toevlugt nemen tot de geneesmiddelen, van welke de bequaamste zijn de windbrekende, om de winden te verdryven, ende versagtende, om de plaats die de verstikking veroorsaakt te ontspannen. Men zal het deel wryven met olie van lelie wel heet gemaakt, of met de salf van *althæa*, en men sal 'er een pap opleggen gemaakt van alle de versagtende en bevogtigende kruiden, van welken men het af kooksel sal kunnen laten drinken, of voor klisteren gebruiken, en selfs een bad klaarmaken om 'er den lyder tot zijn half lyf in te setten.

Beletzels die zig in deze operatie opdoen.

Middelen om se te boven te komen.

De deelen verſagt zijnde ſal de Heelmeeſter weder van nieuws tragten de ſelve in haar plaatſe te brengen; de gemakkelykheid met de welke men gemeenlyk in deſe tweede reis zijn oogwit bereikt, raed ons aan 't gebruyk van ſulke geneesmiddelen niet te verſuymen: het komt 'er daar na op aan om te beletten dat het geen men heeft ingebragt 'er niet weder uitkomt; want tot nu toe heeftmen niet als de helft van de operatie uitgevoert, dewelke beſtaat in twee dingen, de eene is, de deelen in haar plaats te brengen, en de andere haar in haar plaats te houden.

Hoe dat men de operatie met vrugt ſal doen.

Dit tweede gedeelte van de operatie wort uitgewerkt door een goede bandagie die rontom gaat, expres daar toe gemaakt en na de dikte van de perſoon geſchikt; de bant moet ſeven of agt vingers breet, van een ſterk lywaat gemaakt en in verſcheyde diktens gevouwen zijn: hy moet in zijn midden een hoogte B hebben als een halve kloot of kampernoelje, die regt op de navel ſal gelegt worden, op datmen de holligheyd vervullende de deelen belet daer weder uyt te komen; deſe bandagie moet

Van de bandagie die men daar toe maken moet.

onderſteunt zijn door een ſchouderband, of door helpſeelen, gemaakt van een band van wit garen, en ſoo als de gene die een al te dikken buyk hebben gewoon zijn te dragen, om haar broeken op te houden. Eer men de band legt moetmen een plaaſter D, *contra rupturam*, diemen in de breuken gebruykt, daar op leggen, daar over hene leggende een groote drukdoek E in warme wyn bevogtigt, daarmen verſcheyde ſoorten van ſamen-trekkende middelen ſal in laten koken hebben.

Ik heb u l. geſegt dat de uitpuilingen des navels door de humeuren gemaakt, vier ſoorten hadden; dat het water de winden en 't bloet elk een ſoort daar van maakte, en datmen voor de vierde rekende die uitpuiling die uit 't vlees ontſtont: zy vereiſſen alle vier tot haar behandeling vier verſcheide manieren: en dewyl de genees-middelen dikwils niets uitrechten, zo hebben zy tot haar geneſing de hant van den Heelmeeſter van noode.

Dikwils kanmen de *hydromphalos* door verdryvende middelen verwinnen, voornamentlyk als ſe klein is;

men

men moet dan op die swelling een spons leggen in wyn nat gemaakt, in welke men de zaden van cumyn en wolfs-boonen, decamille, vlier, en roosen-bloemen, de granaat-schillen, de laurier-besien, en het gemeene sout sal hebben laten koken; en zoo niet-tegenstaande dese genees-middelen, of andere, die men sal gebruykt hebben, 't geswel grooter word, en te kennen geeft dat 'er geen hoop van genesinge is door de resolverende of verdryvende middelen, salmen sig moeten bereiden om in 't midden van de navel een steek te doen op dese manier: men heeft een werktuig F, drie vingeren lang, en zoo dun als een kleine schaft van een penne, met een handvat aan 't eene einde, en met een driekantige punt aan 't andere, om de huit te kunnen doorsteken, men voegt het doorgaans in een silvere en zeer dunne pyp G, welkers holligheid gemaakt is na de dikte van dit werktuig, het welke gestoken word in 't midden van 't geswel: dan dringtmen de pyp wat sterk aan, om ze in de opening te duwen; en het instrument dat de pyp vervulde, uitghaalt hebbende, siet men 'er 't water uitkomen, dat men laat loopen zoo veel als de siekte en de kragten des lyders toelaten: de pyp die in de wonde zal blyven, moet toegestopt worden met een kleine steekwiek als een swik gemaakt, die men zoo dikwils wegneemt als men water wil aftappen.

Genees-middelen voor de hydromphalos.

Manier om de navel te steken.

Dit instrument kan een *Trocart* genaamt werden, dewyl het genoegsaam gelykt na zoo eene als eenige hedendaagse Auteuren meenen uitgevonden te hebben, om den buik van de watersugtigen te openen; en het verscheelt 'er niet anders van, als dat het gemeene instrument maar dient om het gat te maken tot inbrenging van de pyp; en dat de *Trocart* na sijn lengte open zynde als een schaft, te gelijk de bediening van de priem en pyp waarneemt: zy hebben beide haar nuttigheden; dat van de hedendaagse Auteuren is in der daat zeer gemakkelyk tot de buik-openingen, maar het zou tot het steken van de navel niet dienen; want vermits hier niet als de huit is, zou men by aldien men het instrument daar uithaalde, sonder daar een pyp in te laten, geen meester zyn over het water, en het geduurig

Onderscheid van 't werktuig dat men hier toe gebruikt, en de Trocart.

rig uitloopen van 't zelve niet konnen beletten.

Behandeling van de Pneumatomphalos, door geneesmiddelen.

De *Pneumatomphalos* word genesen door windbrekende genees-middelen, die men daar op legt; zy hebben de kragt om de winden te verdryven, verdunnende, snydende, en verdryvende door haar doordringende en scharpe deeltjes, de slymagtige en dampige stoffen, die de quaal onderhouden; waar toe men de wynruit, de rosemarin, laurier, alssem, anys, cumyn-zaat, rosen, camille, en welriekende klaver-bloemen, sout van wynsteen, of van armoniac zal gebruiken, en daar stoovingen of pappen van maken, na dat men het goed zal vinden: zo na 't gebruik van deze middelen de spanning nog zoo sterk bleef als te vooren, zal men sijn toevlugt nemen tot een operatie, dewelke nergens anders in bestaat als een groote naalde H te nemen, die een kleine hegt zal hebben, even eens gelyk die, daar men de cataracte mede ligt. Met de punt van deze naalde zal men verscheyde steeken in 't geswel doen, waar door de winden zouden konnen henen gaan, gelyk zy doen als men een opgeswolle blaas prikt, die dadelyk nedersakt, en zoo al de winden door deze kleine openingen 'er niet uit gekomen zyn, zal men weder keeren tot het gebruik van de voorgaande middelen, die het overige zullen verdryven.

't Geen te doen staat tot de Sarcomphalos.

De *Sarcomphalos* is zeer moeyelijk om te genesen, en eer men dit onderneemt, moet men ondersoeken of ze handelbaar is of niet. Die handelbaar is, dat is te zeggen, daar hoop is van een gelukkige uitkomst, is meest sonder pyn, de swelling is 'er oneffen, een weinig wankelende, en middelmatig hart. In zoodanige moet men een incisie na de lengte op het geswel doen met dit incisimes I, om 't vlees, daar zy uit gemaakt is, te ontdekken: dan zal men alle de aangroeisels door dewelke dit vlees aan de naburige deelen vast sit af-snyden, om het geheel en al weg te nemen. Maar dewyl men in het scheiden en snyden van dit vlees genootzaakt is de vaten, die het zelve voededen, af te snyden, het welke als ze groot zyn, bloedstorting veroorzaakt, zoo moet men alsdan gebruiken de bloedstelpende waters, of het poeyer van vitrioel om het te stelpen. Men zal de wonde in de eerste dagen verbinden met een zagt *digestyf*, om

de

de ettermaking te bevorderen, en daar na met een scharp suiverend middel om af te byten en te verteeren de kleine wortels van dit vleesagtige uitwas. Daar na sal men tot het cicatriseeren komen, gelijk in de andere wonden: maar soo de *Sarcomphalos* onhandelbaar waar, dat is te seggen dat zy kankeragtig van natuure was, 't geen men soude kennen aan haar seer groote vastgroeyinge, aan de ongerustheid des lyders, aan de doove pyn die hy sou voelen, en aan de geborste aderen die sig in 't geswel op doen sou het gevaarlijk zijn daar aan te raken: nogtans soo 'er eenig middel is om haar te genesen, soo is het door de boven gemelde operatie. Ik sou nogtans een Heelmeester niet aanraden dezelve te ondernemen, als na dat hy de bloedverwanten voor oogen sal gestelt hebben de droevige gevolgen die 'er van konnen komen.

Van de ongeneeselyke Sarcomphalos.

Nademaal de *Varicomphalos* veroorsaakt word door de breuk of verwydingen van eenige slagaders ofte aders: moet men soo 't geswel klein is, het selve tragten te verdryven door een samen trekkend middel, gemaakt van *Bolus armenus*, draken-bloed, gesegelde aarde, en sluysmeel met 't wit van een ey gemengt, men sal dit over het deel slaan, en men sal het door een styf aangehaalde band daar op-houden: zoo zy groot is, en dat men geen hoop heeft om haar door de genees-middelen te helpen, moet men se openen na haar geheele lengte met dit mes K, het bloed daar uit ledigen, en knopjes vitriool LL, L, gelijk men in de slag-ader breuken doet, in de openingen der vaten steken, daar na laat men 'er de korst van selfs afvallen, men doet het vlees weder groeien, en bevordert het vel maaken.

Genees-middelen tot de Varicomphalos.

Operatie tot die selve quaal.

Eer-men een van de operatien, die dese vier soorten van *Exomphalos* van humeuren gemaakt, vereisten in 't werk steld; sal men niet vergeeten de lyders daar toe te bereiden door de generaale genees-middelen, gelijk de aderlatingen, het purgeren; en haar na de operatie voorschryven een manier van leven die bequaam is voor haare siektens, waar door men de genesing sal te weeg brengen. Maar behalven alle dese soorten van operatien die ik u l. zoo even getoont heb, zijn 'er

Voorbereiding van 't lighaam.

nog gevallen daar nog grooter operatien vereischt worden, gelijk als wanneer de darm uitgekomen zijnde, niet weder in zijn plaats gebragt kan werden: 't geen den lyder in zoo groot gevaar stelt dat hy sonder twyffel om hals soude raken soo hem dese buis metter haast niet weder in 't lyf wierd gebragt.

Aanmerkelijker operatie om verscheide gevallen te helpen.

Het gebeurt dan dikwils aan die geene die een *exomphalos* van darmen hebben, dat terwyle zy een band versuymen te dragen, die deelen sig met winden opspannen en met stoffe vervult worden: en alsdan niet kunnende wederkeeren door het zelve gat daar zy door gekomen zijn, verwekken zy onverdragelijke pynen en brakingen, die zoo lang duuren als de darmen buiten de holligheid van den buyk blyven. Als se niet kunnen ingebragt worden door de middelen die ik u l. hier vooren getoond hebbe, zoo zal men daar in even eens als in de lies-breuk voorsien, te weeten, een incisie makende op het geswel met het incisimes M, zig wel wagtende van niet anders als de huit te snyden, sonder de darmen die 'er regt onder zijn te beledigen: als men de huit een weinig opgesneeden heeft, zoo laat men door hulp van de holle sonde in de wonde glyen de punt van de schaar N, waar mede men het overige van 't geswel opent; en zoo 'er een sak of draaden in de weg waren, soude men deselve affsnyden met dit schey-yzer O; en dan den darm ontdekt hebbende, sal men hem nog vorder na buyten trekken als hy uitgekomen is, om de stoffe die 'er binnen zijn, een grooter uitbreiding te geven; daar na doet men de holle sonde Q in de holligheit gaan; men houd haar met de linker hand vast, en heft se aldus na buitenwaart op, dan brengt men in haar holligheit met de regter hand de punt van een krom incisimes, waar mede men affsnyt 't geen de verstikking veroorsaakte. Eyndelijk de opening bequaam zijnde brengt men de darmen weder in, de selve sagt in den buyk stootende, en agt gevende de genen die 't laatste uitgekomen zijn, eerst in te brengen. Zoo men in 't geswel een deel van 't net vint, na de darmen ingebragt te hebben, bint men het met een dubbelden draat R, aan wiens einde een regte naalde g is, en eer men 't af snyt, soo laat men een groot ent ga-

ren uit de wonde hangen om het daar weer uyt te halen als de natuer self sal gescheiden hebben: men sal in de wonde steken een groote prop T, die van pluksel gemaakt, en aan een lange draat V gehegt is om haar te konnen uyt halen, ingevalle zy in 't leege van den buyk quam te vallen. Men zal agt geven dat de draden van 't net en van de prop van verscheide kleur zijn, om indien 'er de prop by ongeluk ingevallen was, en men se daar weder uit wilde halen, sig niet te bedriegen met den draat waar het net gebonde was, na sig te trekken. Men zal de wonde met platte wieken X X voorsien die men met de plaaster Y en met de drukdoek Z sal bedekken, om den band op de eyge manier als ik u in de buykshegtinge getoont heb, te leggen.

Aanmerking ontrent het verband.

Gy I. kunt wel oordeelen dat deze operatie zeer gevaarlijk is en meestentijd doodelijk, om dat men genoodzaakt is de peesen die het gat van den navel omcingelen af te snijden, ik heb het nogtans eens met geluk gedaan: de lyder gevoelde sulke wreede pynen dat hy elk oogenblik om de dood wenste: maar soo haast als de darmen in haar plaats gebragt waaren, klaagde hy niet meer en genas volkomentlijk; ik heb het nog twee anderen reisen gedaan: maar om de waarheit te seggen, de lyders bestorven het. Het is ook seker dat 'er van dese operatie meer om hals raken als 'er van op komen: daarom moeten die gene die uitpuilingen van de navel hebben, liever haar hernt als een bandagie missen.

Gevaar van dese operatie.

Het schynt dat de oude vermaak hebben genomen om tot de uitpuilingen van de navel verscheide soorten van operatien alle zeer wreed, hoewel de eene minder als de andere, uit te vinden: sommige willen dat men d'*Exomphalos* tussen twee stukjes hout zal sluiten tot dat se versterft: verscheyde andere gebieden een dubbelden draat door 't geswel te halen, waar van zy vier einden laten maken om 'er twee aan d' eene zyde van de sak en twee aan d'andere zyde te binden, dewelken zy allen dag toehalen tot dat het geswel van 't lighaam gescheiden is: daar zijn andere dewelke willen dat men twee naalden door d'*Exomphalos* gestoken hebbende een kleine ronde incisie sal maken in de huyt, op dat de draad

Wreede manieren van de ouden.

waar-

waar mede men 't geſwel ſal aanhalen, het zelve vaardiger zoude konnen af ſnyden: ik geloof niet dat die gene die ons deſe operatien hebben in geſchrift nagelaten ſtoutmoedig genoeg zijn geweeſt om ſe in 't werk te ſtellen: ik voor my, ik heb ſe nooit zien doen, en ik ſal my niet op houden met dezelve aan u l. te vertoonen, om dat ik verſekert ben dat zy u l. meer ſchrik en veragting voor de oude heel-konſt ſouden aanjagen, als ul. onderwyſen en uwe nieuwsgierigheit voldoen.

Van de Hernia of *breuk des buyks.*

Onderſcheid der breuken. ALle de ſwellingen die veroorſaakt zijn door het uitkomen van 't net en van de darmen, dragen de algemeene naam van breuken; en zy hebben byſondere namen na de plaatſen daar zy voorvallen. Als deſe deelen uitkomen in den navel, zoo noemt men ſe *Exomphalos* of navel-breuken, als zy een dikte in de lieſſe maken noemt men ſe *Bubonocele* of lies-breuken, als zy tot in de klootſak vallen, hebben zy den naam van *Oſcheocele* of ſak-breuk. Deſe twee laaſte woorden zijnde afkomſtig van *Bubon* en *Oſcheon*, welkers eene de lieſſen, en d'andere de klootſak betekent, en van *cele*, dat is nederſakking; en als deze zelve deelen middel vinden om in eenige andere plaats des buyks te ſakken, zijn het breuken des buyks.

Oorſaken van deſe qualen. De oorſaak van deſe ſoorten van breuken is een ſcheuring die in de pens-ſak geſchied, want het is niet waarſchynlijk dat zy konnen geſchieden door de enkele verwyding van dit omtrekſel dat al te vaſt is aan de ſpieren en peeſen die het aanraakt, om ſig zoo veel te rekken als het ſou moeten doen, om ſulke groote geſwellen te maken: het is dan altyd een ſcheuring die niet gebeuren ſal als door een al te ſtecken gewelt, en als in plaatſen daar een ettergeſwel of wonde ſal geweeſt zijn die niet wel geheelt zijnde geweeſt, de pens-ſak onderhevig laat om te ſcheuren of weder open te raken.

De

De tekenen daar men dese breuken aan kent, zijn dese, dat zy na een stark gewelt volgen, dat zy te gelijk en als op een bot geschieden, dat zy weder ingaan hoe weynig dat se gedrukt worden, en dat zy weder ingegaan zijnde daar geen swelling meer in de plaats daar se geweest was over blyft. ***Haar tekenen.***

Om dese soorten van breuken te genesen sou men moeten tragten de twee lippen van de wonde van de pens-sak by een te brengen, en haar by een te houden op dat zy aan malkander vereenigt souden worden: maar ik zie niets moielijker als dit: en de middelen die *Celsus* voorsteld om sulks uit te voeren schynen my te wreed om de zelve u l. aan te raden. Hy segt, dat men de sak moet binden met een dubbelde draat, die door de grond van 't geswel doorgesteken is, en dat men den selve sterk toehalende de lippen van de wonde van de pens-sak sal by een brengen; of dat men twee half maans gewyse incisien kan maken die tegen over malkanderen zoude zijn en die zig met haar punten souden vereenigen, om het midden dat zy omvatten weg te nemen; welk middendeel langer zijnde als breet de gedaante van een laurier-blad sal hebben: daar na gebied hy in dese wonde een hegting te maken, even eens als men in de buyks-hegtinge doet. Behalven de wreedheyd van de eerste dezer twee operatien, is 't dat zy zeer dikwils mist; want men is niet versekert de wonde van de pens-sak te sullen vereenigen, met het geheele geswel door de binding te doen versterven, dewyl dese binding niet als de huyt en spieren, en geensins het ander deksel kan toe-haalen. En men zou zig niet kunnen versekeren dat de incisie beter zou gelukken, want dewyl de breuken des buyks altyd volgen na de qualyk geheelde wonden van de pens-sak, zou het een onbedagtheid zijn de zelve voor de tweede reis te openen, en de genesing van dese nieuwe wonde te ondernemen, na dat de Heelmeester geen volmaakte genesing van de oude heeft konnen te weeg brengen. ***Van de genesinge.*** ***Midddelen van Celsus voorgeschreven.*** ***Ongemakken van dit gebruyk.***

Het sou dan onbedagt zijn, een volmaakte genesing van dese breuken voor te stellen of te belooven; men moet zig met de versagtende te vreden houden, en de middelen soeken om dit ongemak verdraagelijk te maken ***Versagtende genesingen van die siektens.***

ken: weshalven men een goede band als een gordel gemaakt gebruyken sal, dewelke de deelen in bedwang houdende het geswel sal beletten grooter te worden, 't geen 't al en 't eenigste is dat men zou konnen doen tot verligting des lyders.

Van de Paracentesis.

Betekenis van 't woord Paracentesis.

EEnige Auteuren geven den naam van *Paracentesis* aan alle de operatien, die 't zy met het lancet 't zy met de naalde in wat deel van 't lighaam het ook zijn mag geschieden; zy sonderen zelfs daar niet van uit de operatie die men aan 't oog doet om een vlies te ligten, daar in steunende op de oorspronkelijke betekenis van dit woord, afkomstig van *Para* 't welk beduyt verder, en *Kentein* doorsteken of prikken. Veele anderen geven haar zoo een groote uitbreiding niet; de naam van *Paracentesis* niet gevende, als aan de openingen die op of aan het hooft, borst, buyk, en 't klootsakje gedaan worden, om de wateren die daar in op-gesloten zijn af te tappen; en eyndelijk de meeste bepaalen alleenelijk de *Paracentesis* tot de operatie die in den buyk der watersugtigen in 't werk gestelt word. Wy sullen het met de laatste houden, om dat 'er geen operatie is of zy heeft haar byzondere naam, en dat de geene die op de vier genoemde deelen tot het uit-haalen van 't water volbragt werden op verscheide manieren geschieden; zoo dat wy geen *Paracentesis* noemen als die in de watersugt des buyks vereyst word, en 't is deze die ik u sal gaan aantoonen.

Bepaaling en oorsaak van de watersugt.

Haar verscheyde namen.

De waterzugt word aangemerkt als een geswel tegen de natuur; in de welke 't geheele lighaam of eenige van desselfs deelen van een onmatige opswellinge en dikte zijn. Men merkt aan dat dese opswelling door drie verscheide stoffen kan voortgebragt zijn, te weten van slym, winden, en water: Die door slym gemaakt is, word genaamt *Anasarca* of *Leucophlegmatia*, die door winden

is

is veroorzaakt, noemt men *Tympanites*, en die door 't water is voortgebragt, heeft den naam van *Ascites*. Sie daar de verscheidentheden van dese siektens, genomen uit de verscheide stoffen of oorsaken daar dezelve uit bestaan, en zoo als die by de ouden, die van dese siekte gehandelt hebben, beschreven staan; maar zy schynen my niet wel bepaelt te zijn, want vermits het woort *Hydropisis* af-komstig is van twee griekse woorden, *Hydor* 't welk water betekent, en *Piein* dat drinken te seggen is; zoo scheynt het dat die haar desen naam gegeven hebben, niet hebben willen spreken als van die siekte die door water is veroozaakt: zoo dat de *Anasarca*, en *Tympanites*, welkers eene van slym, en de andere van winden gemaakt is, byzondere siektens zijn die geen watersugt behoorden genaamt te worden.

De *Anasarca* is een aanwassing en een algemeene opswelling van 't geheele lichaam, voort gebragt en onderhouden van een vuyle en raauwe slym tussen de huit en spieren verspreidt, 't geen de huit bleek of witagtig maakt. *Anasarca* is af-komstig van *ana* of over en *sarx* vlees om te betekenen een vogt die over 't vlees verspreit is: men noemt se nog *Leucophlegmatia*, welk woort is af-komstig van *Leucos* wit, en *phlegma* slym; om dat zy bestaat uit een wit slym. Dese siekte is ligt te onderscheiden, 't aangesigt is zoodanig opgeswollen dat men selfs moeite heeft om de oogen te openen, de kleur van de huit is geelagtig of wit, en zoo sagt dat soo men met de vinger ergens daar op douwt de putten daar in blyven, en het ingedouwde deel niet als eenigen tyd daar na wederom op-ryst. Die gene dewelke geloofden dat de lever 't eerste werktuig van de bloet-makinge was, hebben de selve eenpaarlijk beschuldigt als de oorsaak zijnde van dese siekte: zy zeiden dat dit ingewant, in plaats van de bedieningen waar toe het geschikt was volgens de natuurlijke insetting waar te nemen, en een goet en suiver bloet te maken, dat bequaam zou zijn om alle de deelen te voeden, aan de zelve deelen in dese gelegentheid niet als een slymagtig bloet af-sond: dat dezelve maar deed opswellen en verkouden in plaats van haar levendig te maken en te voeden. Maar heden doet men de lever regt, en men vind

Oorsprong van alle dese namen.

Tekenen van de Anasarca.

Haar oorsaak volgens de ouden.

andere

Haar genesinge bestaat in de generale geneesmiddelen alleen.

andere oorsaken van dese siekte, waar over ik niet zal spreken nog ook over haar genesing, welke niet bestaande als in generaale genees-middelen, geen chirurchicale operatie van nooden heeft om genesen te worden, maar door een verstandig Genees-heer moet behandelt worden.

Waar de tympanites van daan komt.

De *Tympanites* is een groote opswelling des buyks veroorsaakt door winden in des selfs holligheid besloten Men noemt dese siekte *Tympanites*, om dat de huit van den buyk opgespannen is gelijk als een trommel Hippocrates noemt haar een drooge watersugt, om dat zy van winden gemaakt is, tot onderscheid van de *Anasarca* en *Ascites*, die hy vogtige watersugten noemt, als van slym en water ontstaande. De tekenen daar men se aan kent, zijn, dat de buyk zoo swaar niet en is als in de *Ascites*, dat men hem met de vinger drukkende, daar geen merkteken over blyft, dat men hem klaar en doorschynende siet, en dat hy als men daar op klopt geluit geeft als een trommel De lever aan wie men eertyds de oorsaak van dese soorten van siektens toeschreef, heeft 'er geen deel aan; daarom moet men de oorsaak daar van elders soeken, en men zal se vinden in de maag, en darmen, als zy de verteering der spysen niet na behooren kunnen volbrengen.

Ik zal u l. hier niet aanhalen alle de genees-middelen die men kan gebruyken tegen de overteertheden der spysen, en by gevolg tegen de gesteltenis tot de *Tympanites*.

Bereydingen van des Konings rossolis.

De genees-konst verschaft 'er ons een groote menigte van, ik zal 'er u l. maar van een spreecken, dat genoemt word Rossolis des Konings, om dat zijn Majesteit het langen tyd gebruykt en 'er zig wel van bevonden heeft. Het word aldus gemaakt: Men neemt een pint brandewyn van spaanse wyn gemaakt, waar in men drie weeken lang te weyken set de zaden van anys, venkel dil, suykerwortel, geelepeen, coriander van elk een half once; na de wykinge doet men 'er by een half pont suyker kandy in camille-water gesmolten en gekookt tot de dikte van een Julep, en men laat alles door een hypocras-sak door-loopen; men neemt 'er een lepel van 's avonts als men te bedde gaat. Dit hulpmiddel is uitnemend tegen de raauwigheden en kolijken van de maag, want

Haar kragten.

het

het verdryft alle de raauwe stoffen ende winden, en het versterkt de werktuigen van de voedinge. Indien de winden in de holligheid van den buyk besloten door 't gebruyk van de hulpmiddelen zoo generale als byzondere niet verdreven wierden, zoo zou men 'er eenige steeken met een naalde in kunnen doen, gelijk wy hebben aangetoond in de *Pneumatomphalos* en in de *Gastroraphia*. Maar nademaal hier meer dikte is als in de deelen daar men die twee laatste operatien doet, en vermits de huit, de spieren, en de pens-sak hier te doorsteken zijn, zoo gebeurt het, dat de naalde uit gehaald zijnde, de vliesen en spieren malkanders opening bedekken, en alzoo de winden beletten uit te komen: alsdan moet men zijn toevlugt tot de *Trocar* A nemen, en 'er zig van bedienen op die wyze als ik u gaa toonen in de *Ascites*, want dit instrument zijn heele lengte door hol zijnde, geeft gelegentheit aan de dampen om met gemak uit te loopen. Men trekt het niet uit als na dat de buyk geheel nedergesakt is; want daar is geen gevaar in, de winden teffens te ledigen; tot onderscheid van de wateren die op verscheide reisen moeten geloost worden, want de vliesagtige en spieragtige veselen gewoon zijnde sterk gespannen en ondersteunt te zijn door die wateren, zouden te gelyk dit steunsel niet kunnen missen, zonder gevaar van een geweldige stoot aan de gehecle gesteltenis des lighaams te veroorsaken, en de beweeging van 't hart en andere voornaame werktuygen te beletten.

De *Ascites* is een swelling of een ongemeene verheffing van den buyk veroorsaakt door een groote menigte van water in dien ommetrek besflooten. De naam van *Ascites* die deze siekte heeft, is af komstig van *Askos*, 't welk beduit een bokke-vel, om dat de wateren die haar veroorzaken in den buyk versamelt zijn, even eens als een vogt in een bokken vel daar het ingedaan is om van de eene plaats na d'andere vervoert te worden. Zoo dikwils als 'er water in eenige plaats verspreid of verzamelt is, noemt men het *Hidropisis* volgens de oorsprong des naams die ik u l. daar van heb aangehaalt. Men stelt 'er twee soorten van, te weten de generale en byzondere; de generale is, daar het water 't geheele lighaam door

Beschryving, oorsprong, en verdeeling van de Ascites.

is verspreid, en de byzondere is, daar het in eenige holligheid is verzamelt. Van deze laatste zyn 'er verscheide, die verschillende namen hebben, na de deelen, die met dit water vervult en doortrokken zyn: als het een zwelling op of in het hoofd maakt onder de hairige huyt, noemt men het *Hydrocephalos* of waterhoofd: als het de borst vervult noemt men het *Pleurocele*, of borst-water: zoo het in de buyk besloten is, noemt men het *Ascites*, of buyk-water: en als het in de klootsak versamelt is, zoo word het *Hidrocele*, of water-kloot genoemt Maar hoewel alle deze gebreken waaragtige watersugten zyn, nogtans noemen wy doorgaans maar watersugtige die geene, die de buyk vol water hebben, en 't zyn deze ook alleen die geholpen konnen worden door een *Paracenthesis*, of buik opening, dewelke ik u l. gaa aantoonen, na dat ik u l. zal hebben leeren kennen de natuur van dese sicktens voor zoo veel een Heelmeester daar van behoort bewust te zyn, om te weten of hy de geneesing behoort te ondernemen, en een goeden uitslag mag verhoopen.

Tot welke watersugt de Paracentesis dient.

Deze quaal wort aan het gebrek van de lever of milt toegeschreven.

Daar zyn geen Auteuren of zy hebben getragt de oorsaak van de watersugt uit te vinden: sommige hebben die eerst in de lever gesogt, en anderen in de milt. 't Getal van die geene, die de lever daar van beschuldigen, was het grootste, want voor af ingenomen zynde met die waan, dat dezelve het bloed maakte, schreven zy aan dat deel alle ongeregeltheden toe, die deze vogt overquamen, en voornamentlyk des zelfs verandering in weyagtige vogtigheden, welke van het geheele bloet afgescheiden zynde, en eenig deel overstromende alle de ongemakken die uit dese siekte ontstaan, veroorsaakten. 't Geen haar zeer in dit gevoelen bevestigde, was, dat zy de doode lichamen van watersugtige geopent hebbende, haar lever hart, schirreus, en in haar geheele substantie van kleur verandert vonden. Dit was genoeg, om haar te doen gelooven, dat dit ingewant de eenigste oorsaak van de watersugt was.

Die geene welke meenden dat de milt tot de bloedmaking holp, en die haar daar om de medehulp van de lever noemden, geloofden regt te hebben om haar van de gebreeken, die zy in de bloedmakinge bemerkten, te beschul-

beschuldigen. De pijn die de lyder in den ommetrek van de milt gevoelde, de hardigheid en swaarte die 'er by waren, de verstoppingen die men daar in stelde, en eyndelijk den staat daar se na de doot van de watersugtige in gevonden wiert, scheenen haar genoegsaame tekenen te zijn, om staande te houden, dat zy een oorspronkelijke oorsaak van de watersugt kon zijn, zoo wel, als de lever; en daarom was het dat zy ons bevolen hebben de *Paracentesis* aan de linker zyde te doen, alsmen wist dat de watersugt door de lever veroorsaakt was, en aan de regter, als men tekenen had dat zy van de milt voortquam; de eene zyde liever als d' andere verkiesende om de reden die ik u aanstonds zal seggen.

Raat van de oude volgens deze redenering.

Ik weet dat men in het openen van een mensch die watersugtig gestorven is, de lever en milt zoodanig verhart vint dat men somtyds moeite heeft om se te snyden; maar de staat daar die deelen alsdan in zijn, komt daar van daan, dat zy al te lang in deze vogtigheid die den buyk vervulde hebben geswommen, welke vogt gelijk zijnde aan het pekel daar men vleis in legt, den buyk metter tyd soude hard maken; zoo dat deze verhartheden van de lever en van de milt niet moeten aangesien worden als de oorsaak van de watersugt, maar als een toeval dat haar volgt.

't Gebrek van de lever en milt is het uitwerksel dog niet de oorsaak van de watersugt.

De Auteuren die de oorsaaken van waterzugt nauwer uitgepluist hebben, seggen ons dat zy van tweesoorten zyn, welkers eerste oorspronkelyke oorsaken zijn, en van sig selven opkomen; de andere ontstaan maar uit een over-een-komste met de eersten: de eerste zijn, die geene die zy van de lever en milt doen afhangen, en die zy enkelijk meenen te bestaan in de quade gesteltenisse, en 't gebrek van 't eene of 't andere van deze twee deelen. In plaats dat die oorsaken die de quaal door medelydigheit voortbrengen, zig elders anders ophouden als in de plaats daar ze zig openbaart, als in de longe, maag, darmen, darmscheil, galblaas, nieren, en lysmoeder.

Onderscheid van de oorspronkelijke en medelydende oorsaken van dese quaal.

Om ons niet langer op te houden met het gevoelen van de ouden over de oorsaken van de watersugt, zal ik ul. seggen dat ik 'er niet als een erken die wettelijk is,

Haar waaragtige oorsaak.

is, te weeten het beletfel waar door de weivogten belet worden door de nieren en blaas van 't bloed te fcheiden: want als men zijn water wel maakt word men noyt waterzugtig, en gy l. zult altyd bevinden dat die geene die het geworden zijn, niet en wateren zoo veel als zy gewoon waren, het is dan een opftopping van 't water of in 't geheel, of ten deele, die deze ziekte veroorzaakt. Nu ftaat te ontdekken wat verhinderingen daar kunnen zijn die 't water niet toelaten zijn gemeene loop te nemen: ik ken 'er geen als twee, welke zijn of de verbreeking van eenige watervaten, of 't gebrek van pisagtige fouten.

Verhinderingen aan de fcheidinge van de weiagtige vogtigheid.

Gy l. weet dat 'er ontallijke kleine vaatjes zijn vol van een klaar vogt gelijk als water, water-vaten genaamt, die over het geheele vlies van de lever kruypen, en die over het geheele net en darm-fcheil verfpreid en doorfait zijn; dat het vlies van die vaten zeer dun is; dat zy geduurig het water voeren om het zelve in 't geheele bloed uit te ftorten, en dat zoo een van deze vaten door wat oorzaak het zijn mag komt te berften, gelijk als ligtelijk door de teerheid van haar vliefen kan gebeuren, dit water by druppels komt te zypelen en neder te druypen in de holligheid des buyks, en dezelve by verloop van tyd vervult: zoo dat men ligt zal begrypen dat dit vogt, dat anders moet dienen om het bloed te verdunnen, en zig met desfelfs fcherpfte en foutagtigfte deelen te beladen, middel vindende om allenskens door de plaats daar een van deze vaten geopent of geborften is te fakken, niet meer in zoo grooten overvloet na de nieren fal gebragt worden, en dat 'er zoo veel pis niet zal gefcheiden worden, als eer dat deze weiagtige vogtigheid een andere loop genomen had; zoo dat men niet zeggen moet dat de waterzugt de oorzaak is van het weinig fcheiden van de pis, maar dat die geene die feer weinig water maken, waterfugtig worden; en verwonder ul. niet dat de oude van deze oorzaak der waterzugt niet gefproken hebben, dewyl deze watervaten haar onbekent waaren, en niet als in de laafte eeuw zijn ontdekt.

Waarom de ouden van deze oorfaak onkundig zijn geweeft.

'T gebrek van de pisagtige fouten dat ik ul. gefegt heb een andere oorzaak van de waterzugt te zijn, is niet min waar-

waarschynlijk als de voorgaande oorsaak. Gyl. weet dat de nieren zeer in een gedronge van substantie zijn, dat zy verscheide tepelagtige lichamen hebben met ontallijk onsienelijke gaten doorboort, waar door de pis zig van 't bloet scheid en gedurig in het nierbekken af druipt, om van daar door de pis-leiders in de blaas gevoert de worden. Zoo deze weyagtige vogtigheid in de nieren door de nier-slag-aderen gebragt, of al te dik of al te soet is, is het ligt te begrypen dat ze moeite zal hebben om door de zeefgaten van deze tepelagtige lichamen (welkers substantie harder is als die van de andere klieren) door te dringen. Zy zal derhalven niet genoegsaam kunnen afgekleinst worden, of ze moet deze twee hoedanigheden hebben, dat ze dun en soutagtig zy: dun, om tijdelijk door die zeer kleine gaten door te snappen: soutagtig, op dat ze met scherpe en stekende punten die de souten met zig dragen, gewapent zijnde zig een weg opene, die aan een laffe vogt, en wiens deeltjes al te buygzaam zoeden zijn, geweigert zou worden. *Waar dit gebrek van de pisagtige souten van daan komt.*

Wat aanmerking men over deze siekte ook mag maken, men zal altyd bevinden dat se van een van deze twee oorsaken voort komt. Zoo ze na een quade verteering der spysen komt, gelijk dikmaals gebeurt, zoo is het, om datter geen zuer in de maag en in de darmen is dat sterk genoeg is om het voetsel teenemaal te ontbinden: de chyl nu nog raauw en half gemaakt in het bloet gebragt zynde, zal beletten dat de weyagtige vogtigheid, vol van die grove deeltjes van de chyl, door zoo kleine gaten als die van de tepelagtige lichaemen der nieren zijn, niet kan doorbooren, waarom zy in het bloet te rug vloeyende en des selfs hoop al te veel vermeerdert ende een andere plaats soekt om zig van 't bloet te scheiden; ze verspreit zig in de tussen ruymten daar ze door moet: en zoo ze over alle de deelen uytgestort blyft, zoo maakt ze een algemeene watterzugt, of eenige holligheid vindende om 'er zig in te versamelen, maakt ze eene byzondere. *Bewys van de oorsaken die men aangewesen heeft.*

Als de chyl nog onvolmaakt in 't hart gebragt word, zoo is het, om dat de zuure vogten die zy in de mont, maag, en de darmen gevonden heeft, qualyk gestelt waren, *Oorsaak en vervolg van een*

onvolmaakte chyl. waren; en zoo dezelve niet verzien waren met sulke scharpe punten die magtig genoeg zijn om haar teenemaal te ontdoen, en zoo vloeibaar te maken als zy behooren te zijn, zoo zullen de zelve zuure vogten al te soet zijnde ook de kragt niet hebben, die vereyst word om zig een weg in de nieren te maken, door gaten daar men zonder geweld niet kan door komen: want zoo zy open genoeg waren om de weyagtige vogtigheit zonder eenige moeielijkheid te laten uitgaan, zoo zoude het bloed en de andere vogten met haar gemengt ook deze weg nemen, 't geen wy sien gebeuren, als de pis door een onmatige scherpigheid al te schielijk doorloopende nog heel bloedig uitkomt.

De bloedstorting is dikwils de voorgaande oorsaak van de watersugt. Voor de watersugt is dikwils een groote bloedstorting gegaan, 't zy door den neus, 't zy door de lyfmoeder, 't zy door de speen-aders, 't gene niet veel moeite zal hebben om te verklaren. Na 't verlies van bloed, de chylagtige stoffe en het drinken in de vaten gebragt zijnde, spannen deselve op, en komen in de plaats van 't bloed dat 'er ontbreekt, en onderhouden aldus den omloop van 't zelve bloed, daarom zoo haast men bloed is quyt geraakt, moet men den lyder zeer dikwils vleesnat ingeeven; op dat dit vogtige voetsel haastelijk de plaats beslaa van het bloed dat 'er uitgeloopen was; maar het kan geschieden dat deze vogten dezelve vloeybaarheid en doordringende kragt als het bloed niet hebbende, ergens in een holligheid van 't lighaam door een onbekenden weg inglyen, en alsdan begonnen hebbende zig die weg te banen, zouden zy deze overstroomingen naderhand vervolgen, zoo men door hulp van de openende hulp-middelen niet arbeide om haar den natuurelijken weg der nieren, die ze niet moeten verlaten, te doen nemen.

Hoedanigheden van de hulpmiddelen die hier toe dienstig zijn. Zoo men zijn gedagten laat gaan over de hulp-middelen die men gebruykt om water te doen lossen, sal men sien, dat het souten zijn dewelke met de weyagtige vogtigheid vermengt zijnde dezelve scherp maken, en dewelke de plaatsen daar ze moet doorvloeyen prikkelende haar alle de wegen openen, 't zy met dezelven te verwyden, 't zy met het gaande-maken en prikkelen van de spieragtige draaden, dewelke de vogt moeten dwingen

dwingen om die wegen in te slaan. Dit doen bewyst ons en doet ons beseffen dat de pis al te slymagtig zijnde van nooden heeft aangewakkert te worden om na haare gewoonlijke wegen weder te keeren, en niet weder tot eenig ander deel te rug te loopen.

De dagelijkse ondervinding komt met het geen ik voorstel, over-een; de Bourgondische wyn dikker en min scherp zijnde als die van Champanje gaat ook zoo haastelijk niet door als de laaste, dewelke fijnder zijnde en meer deelagtig van een wyn-steenig sout, een snydende kragt heeft, en zoo haastelijk omloopt, dat dezelve het water maken verwekt, zoo haast als hy gedronken is. Ik zou u l. nog verscheide redenen kunnen aanhalen om myn gevoelen te bevestigen; maar het zou ons al te ver brengen, en dit is genoeg om ul. te overtuygen dat de verbreeking van eenige water-vaten of 't gebrek van de pisagtige souten de twee voornaamste oorsaaken van de waterzugt zijn. *Ondervinding van 't geen ik daar heb gesegt.*

Daar zijn weinige siektens die sulke sekere tekenen hebben als deze. Men kent het begin van een waterzugt wanneer men minder water makende als men gewoon is, den buyk allenskens siet opswellen door de versameling van weiagtige vogtigheden die daar in neder druypen. Als den lyder op de rug leit zoo is zijn buyk over al even eens gespannen; maar als hy op een van de zyden leit, zoo is 't dat het water geheel na de laagste zyde sakkende door zijn eyge swaarte en dikte een groote sak maakt; en hoe weinig hy zig roert, hoort men het water in de holligheid schommelen even eens als in een vat dat half vol is. 'T *Scrotum* swelt daar na op door een deel van de weyagtige vogtigheid die daar uit den buyk na toe druypt; de mannelyke roede en de lippen van de lyf-moeder worden ook door de zelve weyagtige vogtigheid opgeblaasen: de dyen, beenen, en voeten doen door haar laage plaatsing de humeuren na haar toe sakken; en die deelen worden ongemeen dik door de toevloeying van deze wateren: 't hooft in tegendeel, de borst en de armen vermageren dagelyks. Men moet hier nog aanmerken, dat de opswelling van de voeten en beenen altyd voor de *Anasarca* *Tekenen van deze quaal.*

Sarca gaat, en dat ze na het buykwater volgt, zoo dat het laatste eyndigt daar de andere begint.

Haar voorname toevallen.

Verscheide toevallen vergeselschappen deze siekte. Sie hier de voornaamste: de traagheid van de pols, veroorsaakt door de raauwe en onverteerde chyl, dewelke het bloed swaarder en grosser makende zyne beweginge veragtert. De swaarte van 't geheele lighaam, dewelke komt van dat de geesten in de wateren als uitgebluft zijn. De swaarheid in het ademen veroorsaakt door de spanning des buyks die het (a) *Diaphragma* na boven toe drukkende, en de wydte van de borst verminderen aan de long de vryheid niet en laat van zig genoegsaam uit te breiden. De geweldige dorst hangt hier van af, dat de vogtigheid die uit de klieren van de slokdarm en maag zypelt om de vogtigheid van deze deelen te onderhouden en te verkoelen, elders afgeleit zynde, die selve deelen meer verhitten en verdroogen, en daar door een gedurigen dorst verwekken. De binnen koorts is een uitwerksel van de raauwigheid van de chyl en andere gisten die 'er zig mee vermengt vinden, en die door haar gistingen ontsteltenis in de beweginge van 't hart verwekken, of die niet als een klein getal van geesten hebbende de beweging van deze spier maar konnen verswakken. Ik spreek niet van de moeilijkheid in 't water maken die van allen deze watersugten niet kan gescheiden worden, om dat ik dezelve aansie als de oorsaak, en niet als een toeval.

Oorsaak van de bleekheid der watersugtigen.

Vorders bespeurt men een bleekheid in 't aangesigt en in 't geheel lighaam, die haar lyders niet verlaat; ze komt voort van twee oorsaken: te weeten, dat 'er in de vaten te veel water is dat het bloed verdunt en spoelt, of dat het bloed nog niet genoeg gegist is om den trap van de gemeene rootheid te bereiken. De eerste hangt af van een gebrek der nieren die de weyagtige vogtigheid van het bloed niet afscheiden, en de tweede van een onmatig getal van raauwe voetsels die onder de plas van 't bloed vermengt zijn, gelijk na een groote bloedstorting gebeurt. De lyders blyven zeer lang bleek, om dat de chyl door de forneisen van 't hart moet gaan, en dat hy aldaar door de warmte die hy daar vint, en door

(a) Middelschot.

door de perssing die hy 'er uyt slaat, gekookt, verdunt, en op verscheide reisen gegist moet worden om een root bloed te worden, en bequaam om aan de huit die hoogroode kleur, dewelke een teken van een volmaakte gesontheid is, in te drukken.

Wat de voorsegging over de watersugten aangaat, men kan antwoorden, dat ze alle doodelijk zijn, op deze grond steunende dat men een algemeenen regel moet maken van 't geen den meesten tyd gebeurt; en gelyk 'er meer van sterven als van opkomen, zoo behoort men eer te kennen te geven dat 'er de lyder van sterven kan als de genesing daar van roekelooselijk verseekeren of belooven; nogtans zijn ze alle niet t'eenemaal doodelijk, dewyl sommige daar van genesen zijn. De doodelyke zijn voornamentlijk die geene, daar de lever hard en schirreus is geworden, die na een geweldige siekte volgen, die veroudert zijn, en op welke de buykloop volgt, die in een swak of oud lighaam voorvallen, of in de geene die sig niet kunnen over end houden of blyven sitten; en eyndelijk die geene, die met een groote hoest zijn vergeselschapt. De geneeselijke zijn, die zig in de quade omstandigheden die ik u daar gemelt heb niet bevindende, een kloek en jong mensch aantasten, die kragt en moets genoeg heeft om de hulpmiddelen te gebruyken, en de noodige operatien tot genesing van deze quaal uit te staan.

Voorsegging over deze siekte.

Ik weet niet waarom dat 'er zijn die een onderscheid maken tussen een opkomende watersugt, en een die reeds gemaakt is; want als men een versameling van water in eenige holligheid gewaar word, zoo is die siekte niet als al te wel gemaakt, en zoo men nergens weyagtige vogtigheden verspreid siet, zoo is 'er geen watersugt; maar hoe weynig ze in eenige plaats vermoed word, zoo moet men niet verwaarloosen hulpmiddelen te gebruyken; want deze siekte geduurig aanwassende en vermeerderende, helpt meest altyd haar lyders in 't graf, als 'er de voortgang by tyds niet van gestut word met de al te zeer verwyde sweetgaten, of verslapte en ontspanne vesel-draden door de genees-middelen te sluyten, en de weyagtige vogtigheid onder den hoop van de andere vogten weder te vermengen,

Men moet 'er vaardiglijk raad tegen doen.

gen, want de hulp die den Heelmeester hem door middel van de buyk opening kan toebrengen, tot de oorsaak niets doende, helpt maar tegen de toevallen.

Nu gaan we over tot de genesing van deze siekte; en om daar in wel te gelukken, zoo sal men twee dingen doen; het eerste is, de wateren in den buyk besloten te ledigen; en het tweede, te beletten dat 'er geen andere wederom inkomen

Twee middelen om de wateren te ontlasten.

Men loost de wateren op tweederhande manieren, of op een ongevoelijke, of op een gevoelijke wyze: dat is te seggen, of door de artseny-konst of door de heel-konst.

Twee soorten van hulpmiddelen.

Eygenschappen van die uyterlijk gebruykt werden.

De geneesmiddelen die de artseny-konst verschaft zijn ook tweederley, of het zijn hulpmiddelen uyterlijk gebruykt, of inwendiglijk ingenomen. De eerste moeten sterk opdroogende zijn. *Fabricius* verhaalt zeer goede uitwerksels gesien te hebben van 't gebruyk van een groote spons in kalkwater bevogtigt en op den buyk gelegt. *Galenus* raat den lyder van sig naakt in een hoop koren te dompelen, om dat, segt hy, de arbeyders om haar koren dikker en swaarder te maken, daar flessen vol water in setten dewelke allengskens leeg worden, waar uit het gevolg hem redelijk schynt te zijn, dat zoo het koren de kragt heeft om 't water van de flessen allengskens na zig te trekken, het op de zelve wyse het water dat in den buyk is wel sal konnen doen wegloopen; en hy voegter by, dat men in Egipten de waterzugtigen genas met haar met den buyk in de son te setten, of haar in 't sant te leggen dat door de sonnestralen heet gemaakt is.

Kragten van de innerlyke geneesmiddelen.

De geneesmiddelen die men inwendig gebruykt, zijn zoo veel in getal dat het my onmogelijk zoude zijn die allen op te haalen. Het zijn die geene, dewelke de pis versterkende dezelze na de nieren voortsetten, en die door haar snydende en stekende deeltjes zig een weg kunnen banen om weg te wyken; deze hulpmiddelen worden openende of pisdryvende genoemt; van welke de sterkste zijn, de souten van pissebedden, van wynruyt, byvoet, wynsteen, van jeneverbesie, en het Sal Polychrestum.

Myn Heer de Prioor van Cabriere, die zijne geheymen aan

aan den Koning gegeven heeft, heeft'er tot een genees-middel tegen de waterſugt by gevoegt een poejer gemaakt van vylſel van ſtaal en van geeſt van vitriool, waar van hy alle dag ſes greyn dede in nemen; hy liet ook wilde ſeldery in roode wyn kooken, daar by voegende wat ſene-bladeren en *Sal Prunellæ*, om 'er alle morgen een glas van te drinken, en zyne lyders belaſtende by beurte van deze wyn en poejer te gebruyken, en haar voor al bevelende eenige druppels van *Spiritus ſalis* in haar vleis nat te gieten. Met deze hulpmiddelen meende hy alle ſoorten van waterſugt te geneſen; maar hoewel ze van de beſte zijn die men kent, zoo is het nogtans niet ſeker dat zy doorgaans wel gelukken. Zoo de lyder dan na het gebruyk der zelven ſlimmer wort, zal men zijn toevlugt nemen tot de heel-konſt, die ons twee middelen voorſtelt, de eene, den buyk te openen, en d'andere alleenelijk eenige ſchervingen te maken op eenig ander deel, gelijk als op de klootſak, de dyen, beenen, en voeten. Men maakt ze op de klootſak, en ſomtyds op de roede of op de lippen van de lyf-moeder, als die deelen zoodanig opgeſwollen zijn dat het onmogelijk ſchynt die wateren anders uyt te loosen als door kleyne wonden, daar ze by druppels uit lekken, en het deel merkelijk doen ontſwellen naar maete dat ze daar uit loopen. Men moet dezelve ook in 't werk ſtellen in de dyen, beenen, en voeten digt by de enkels, of op de voorvoet, om deze deelen, die men als fleſſen vol water doorſchynende ſiet, te ontlaſten en te doen ſlenken. De natuur wagt altijd niet tot dat men haar zoodanige verligtinge toebrengt, want die deelen berſten dikwils van zelfs door den overvloed van weyagtige vogtigheid, die dezelve vervult en opſpant; als dit gebeurt, zoo ſchynt de lyder verligt te zyn, maar hy wint 'er niet by, als dat ſijn ongeval wat ſleepende houd.

Heelkonſtige hulpmiddelen.

Plaatſen daar men ſcarficeren moet.

Men ſiet 'er ſommigen in welke alle de wateren van den buyk ſig door deze openingen ontlaſten, maar vermits 'er de oorſprong niet van gedempt word zo kunnen deze openingen ook niet toeſluiten: 't water dat 'er gedurig van uitloopt, maakt de kanten van die zweeringen witagtig en doodverwig van vlees, en dikwils komt-

Nuttigheden en ongevallen van die oppervlakkige openingen.

'er

'er het vuur by door gebrek van natuurelijke warmte, die verloore raakt of uitgebluſt wort door de gedurige toevloeying van deze wateren. Men ſchryft geen byzondere plaatſen voor daar men die ſcarificatien moet maken; maar de bequaamſte zijn die plaatſen die d' alderdoorſchynenſte zijn, en daar 't geſwel dreigt te berſten zoo men het zelve metter haaſt geen uitgang beſorgt. *Fabricius* meent het beter te klaaren, ſeggende, dat hy een cauterie op het been ſet om aan die wateren een uitloop te geven, en door dat middel haar looſing te bevorderen.

De ſteeking is heylſamer. Hoewel het zoo wreet niet ſchynt te ſcarificeeren als den buyk te doorſteken, nogtans agt ik het doorſteken beter om verſcheide redenen: de eerſte is, dat men om het voordeel te genieten, 't geen men 'er zig van kan beloven, niet moet wagten met de doorſteking te doen tot dat de voeten of beenen genoegſaam opgeſwollen zijn om ze te ſcarificeeren: de tweede is, dat men door het ſteken meer water in een quatier uurs ledigt, als men in agt dagen door de ſcarificatien doet, en alzoo den lyder ſpoediger kan helpen; de derde is, *Redenen die haar boven de ſcarificatien doen ſtellen.* dat dewyl de wateren de ſpieren en de vlieſen van alle deze deelen bevogtigen, de ſcarificatien der zelve veſelen los maken en verſlappen, zoo dat haar een ſwakheid daar van over blyft daar ze zig ſelden van herſtellen: en de vierde is, dat alle dusdanige waterzugten eindigen met het vuur, dat niet en miſt vroeg of laat op die plaats daar die openingen door 't ſcarificeeren gemaakt zijn zig op te doen.

Sonder ons met de redenkavelingen van die geene die de *Paracenteſis* voor quaat keuren op te houden, ſal ik altyd aanraden dezelven in 't werk te ſtellen, liever als den lyder over te geven aan zijn nootlot, en hem ſonder hulpe te ſien ſterven. Inder daat zy vertoonen ons genoegſaam de ſwarigheden die ze vinden om haar in 't werk te ſtellen, maar zy leeren ons niets dat beter is: ik ſal dan de ondervindingen, die ik 'er van heb geſien in verſcheide lyders, die 'er heel wel door zijn geneſen, boven haare eygenſinnigheden ſtellen. En ik *Geneſinge by toeval geſchied.* ſal *Paré* geloof geven als hy ſegt dat een waterſugtige kruyer te Orleans door een ſteek met een mes die hem

hem zijn medemakker al vegtende gaf, genesen wierd.

De steking die voorgeschreven wordt om de wateren uit den buyk te tappen kan op twee verscheide plaatsen van dezen omtrek gedaan worden: te weten, binnen of buiten den navel. Die men op de navel in 't werk stelt verschilt niet van die ik ul. in de *Hydromphalos* heb aangetoont; men gebruykt dezelve instrumenten en men volgt de zelve manier om d' operatie te doen; want die twee sicktens verschillen niet als van meer tot min, het is altyd het water dat men ledigen moet: en het s somtyds gebeurt dat men maar een weinigje water dat in de swellinge van de navel besloten was, meenende te loosen, al het water dat den buyk vervulde, door de wonde heeft sien uitkomen, om dat de *Hydromphalos* dikwils niet als een gevolg van de *Ascites* is. Daar zijn twee manieren om de opening buiten de navel te doen, of volgens oude met het lancet, of volgens de hedendaagte met de *Trocar*; zy zijn beide goet, nogtans is 'er een die beter is als d' anderen: gy l. sult 'er van oordeelen na dat gy ze zult gesien hebben.

De plaatsen daar men de steekingen in 't werk stelt.

Wy vinden in 't meeste gedeelte van onze Auteuren vry onnutte redekavelingen over de plaats van den buyk daar men de opening moet doen: zy willen dat men de linker zyde opent als de watersugt van de lever komt, de regter zyde, als ze van de milt is veroorsaakt; en dat men de steking in 't midden doet als men bespeurt dat het quaat van de darmen komt. Om haar gevoelen te ondersteunen, brengen zy drie of vier redenen by die niet zeer vast gaan. Zy seggen, dat een zyde die reets door de siekte verswakt is, niet nog meer door d' incisie behoort verswakt te worden: die daaren-boven op die eyge zyde gemaakt zynde, den lyder zoude noodzaken, om op de tegen-overige zyde te gaan leggen, en zou alsdan het verhart ingewand, dat is de lever, de milt, en de darm, na beneden hangende pyn veroorzaken door de drukking, die dezelve op de gesonde deelen zoude doen. Dat het nog slimmer zoude zyn, zoo de lyder op de wonde ging leggen, om dat de snyding de gewonde zyde reets pyn genoeg doet lyden

Valse redeneringen over de verkiesing van die plaatsen.

den, zonder dezelve aldus nog meer te vermoeyen; en eyndelyk, dat men evenwel op de zyde van het sieke ingewant moet leggen, om het zelve door de warmte van het bedde te versterken.

Voorsorg aangaande de plaats van deeze steekinge. Maar het is ligt hier op te antwoorden, dat deze wonde al te klein is, om de ongemakken eer in de eene, als in de andere plaatsinge merkelijk te vermeerderen, of dat men niet wel weten kan wie van twee, de lever, of milt, het meeste in een watersugtigen beledigt is; men zal dan op de voorgaande redenen geen agt geven, en men zal de steeking sonder onderscheid, of aan de regter, of aan de linker zyde doen, en de Heelmeester zal die zyde verkiesen, die hem best na sijn hand is. Nogtans zou ik niet aanraden in 't midden van de buyk vier vingers beneden den navel te steken, om de pesen van de buyk-spieren, die men zou moeten doorsteken, dewelken, behalven de pyn die ze den lyder onder de operatie zouden aandoen, zeer moeyelyk zouden zyn, om toe te heelen. Men kan dan de steeking doen aan een van de twee zyden, of om beter te spreeken dan aan de eene en dan aan de andere zyde: want nademaal men al het water niet gelijk op eene reys moet aftappen, en dat men dikwils genootsaakt is het in vyf of zes reizen te leedigen, moet men alsdan dezelve by beurten openen, dan aan de eene, en dan aan de andere zyde. Nu is het de tyd om ul. aan te toonen de manier om deze buyk-steking te volvoeren. En om sulks met goede ordre te doen, moet men hier als in een gewigtige onderneminge ondersoeken, wat men voor, tussen en na de operatie moet doen.

Toerustingen tot dese operatie. Eer men de operatie doet zijn 'er drie saken nodig; eerstelijk, de toestel klaar te maken; ten tweede, den lyder te plaatsen; en ten derde, de plaats daar men steken moet, af te tekenen.

Men moet voor al in deze operatie zoo wel als in d'andere zijn toestel klaar maken, 't welk bestaat in instrumenten, plaasters, drukdoekken en bandagies die 'er toe behooren, zoo als gyl. die hier in deze plaat geschikt siet. De instrumenten zijn drie, een lancet B, een tent-yser C, en een canul D; het lancet moet zoodanig wesen als die daar men mede aderlaat, dat is te seggen

Hoedanigheid van de instrumenten.

zeggen klein, om de opening niet al te groot te maken. Men zal het lemmer met een linde band omwinden, en 'er niet meer van bloot laten als van nooden is om tot in het water door te dringen. Het tentyser is een klein silver stilet, gelijk als 't geene daar men mede gewoon is de wonden te sonderen: het moet dun genoeg zyn om door de holligheid van de canul, die van loot of silver zal zyn, door te gaan; hebbende de navolgende hoedanigheden: eerstelijk, dat het glad zy, om niet te quetsen; de tweede, dat het iets aan 't hoofd hebbe, dat tegen houd, uit vreese van te diep in de holligheid te gaan; ten derde, dat het na de geheele lengte en aan de zyden doorboort zy; ten vierden, dat het zoo lang niet zy, dat het de innerlijke deelen kan raken, ten vyfde, twee kleine gaten aan 't hoofd te hebben, om een band EF, daar door te halen, die het zal beletten uit te komen; ten sesde, na het instrument, daar men de steeking meê doet, geproportioneert te zyn; want zoo het dikker was, zoo zoude het 'er niet kunnen ingaan, en zoo het dunder was, zouden de wateren tussen 't zelve en de kanten van de wonde doorsnappen.

Situatie van 't ligbaam.

't Verband klaar gemaakt zynde, zal men den lyder behoorlijk plaatsen: daar zyn 'er, die hem in sijn bed al sittende setten, en andere, die hem doen opstaan, om hem in een gemakkelijke leen-stoel te doen sitten: dese laatste situatie is de dienstigste; want behalven dat de wateren aldus vryelijk in een vat vallen, 't geene op de vloer tussen de beenen van den lyder geset is, zoo loopt men geen gevaar van het water in 't bedde te storten, dat altijd gereet moet zyn, om den lyder straks na de operatie te ontfangen, vermits hy dan rust van nooden heeft.

De plaats daar men den buyk van de watersugtigen moet doorsteken.

Daar na ligt men den lyder sijn hemt op, om hem sijn buyk te ontblooten, en men tekent met wat inkt de plaats af daar men steken wil. De Auteuren zeggen ons, dat het wezen moet vier vingeren beneden en ter zyde den navel, om de peesen te myden, en de steeking te doen in 't lichaam van de spieren des buyks: maar zoo men in den tijd dat de buyk opgeswollen en vol water is niet als vier vingeren liet tussen den navel en de plaats daar men de punt van 't lancet set, zoude

de het buiten twyffel gebeuren dat de steeking op de peesagtige uitspannige zoude gedaan werden. Men moet dan om sekerder te gaan de zelve seven of agt vingers ter zyde en beneden de navel doen; en men sal sien dat de buyk ledig en in zijn natuurelyke stant gekomen zijnde, de steek niet meer als vier vingeren van het midden sal gevonden worden; en 't is geloofelyk dat de Auteuren het zoo verstaan hebben. Zy zyn ook daar in niet eens, of men de incisie over langs, schuyns, of dwars moet doen. Die geene, die ze na de lengte voor stellen, zeggen, dat men daar door de veselen van de regter spier mijd te snyden: die geen, die ze schuyns doen, geven voor de schuynse spieren niet te beledigen: en die ze over dwers belasten, stellen de bewaring van de dwerse spier boven die van al de anderen. De eerste doolen, want zoo de steeking wat van de navel af gedaan word, zoo geschiedze niet op de regte spieren; de tweede treffen het niet beter in 't geen zy voorgeven, want met dezelve schuyns te doen, snyt men altyd de veselen van een van de twee schuynse spieren, vermits ze over malkander kruysen; maar men moet ze doen, gelijk de laatste zeggen: te weten over dwers, dewyl op die wyze de sneede alleenlijk de veselen van de dwerse spier scheyd, sonder dezelve af te snyden; en als men de canul komt weg te nemen, zoo komen zy weer by een, en vereenigen de lippen van de wonde des pens-saks, die aan haar vast is, 't geen het toeheelen daar van bevordert.

Wat directie de incisie moet hebben.

Omstandigheden die men in agt heeft te nemen op die tijd als men de operatie doet.

De omstandigheden, die men tussen de operatie moet waarnemen, zyn deze. Een knegt moet agter den lyder geplaatst zyn, op dat hy met sijn handen de twee zyden van den buyk persende, de plaats die gestoken moet zyn na buiten doet uitpuylen, op dat de punt van 't lancet geen van de gehoudene deelen zoude raaken. Daar na neemt de Heelmeester met sijn regter hand dat instrument dat hy dwers in steekt tot dat hy de schuynse spieren doorstoken heeft: aldaar rust hy wat; dan met sijn andere hand de huit een weinig na beneden strekkende, zoo gaat hy voort met sijn lancet tot in de holligheid voort te stooten, en als hy door de wateren, die aan de twee zyden van het lemmer uitloopen, bespeurt

bespeurt dat hy daar ingekomen is, vat hy de *Sonde* met de linker hand, en brengt dezelve in den buyk door hulp van dit lemmer, dat hem tot een leydsman dient, en dan 't lancet uitgehaalt en aan een jonge gegeven hebbende, ontfangt hy 'er met de eyge hand de canul van, in wiens holligheid hy het end van de Sonde steekt: en van hand verandert hebbende, zoo stoot hy se met eenig geweld tot dat ze in de holligheid is; alsdan de sonde uithalende, siet hy het water door de uiterlyke opening van de canul uitloopen, even eens als de wyn uit een vat loopt, dat men ontstoken heeft, en daar men een swik heeft in-gestoken.

Het is niet te vergeefs dat ik u l. gesegt heb, dat men den buyk op twee tyden moest doorsteken, en de huit een weynig nederwaarts houden, want de wonde door dat middel niet heel regt zijnde, sal de opening van de eene wonde door de huit die neder getrokken was toegesloten worden, en de vereeniging daar van zal veel eerder geschieden. Als de canul zal weg genomen zijn, zoo moet men zig wel wagten van die misslag die een Heel-meester van Montfort beging, dewelke deze operatie aan een vrouw van een officier des Konings in 't werk stelde, en de canul willende inbrengen, de *Sonde* onvoorsiens verliet, dewelke in de holligheid des buyks ingegleden zijnde, daar niet weder kon uitgehaalt worden als na de doot van de lyderesse; en hoewel dit toeval de eenigste oorzaak van de dood niet geweest is, nogtans het volk dat doorgaans gewoon is zig te vergapen aan iet dat in 't oog loopt, liet niet na hem de schuld daar van te geven. Men zal dan de *Sonde* niet moeten los laten, met de zelve van hand te veranderen, of men moet wel versekert zijn dat men ze met de andere hand vast hout. *Misslag die men myden moet.*

De quantiteit van water dat men dese eerste reys moet af tappen word niet voorgeschreven. Men zal dezelve schikken na de kragten des lyders; men zal 'er twee, drie of vier pinten kunnen af tappen, en zoo men de lyders geloofden, zoo zou men 'er nog meer uithalen, want na mate dat het 'er uit komt, zoo vinden zy haar zelven verligt, en scheppen vryelyker adem; maar volgt *De quantiteit van 't water dat men moet uit laten loopen.*

daar in het gevoelen van goede practisyns, die ons verbieden den buyk geheel op eene reis te ledigen; en waarlijk het is beter het op drie of vier reisen te doen, als teffens van een zeer groote volheid tot een zeer groote leedigheid over te gaan, om dat de sterke en onmatige uitlegingen doodelyk zijn; en dat in 't algemeen al wat onmaatig is, vyand is van de natuur, die langsaam en by trappen voort gaat. Terwyl het water uitloopt, kan men den lyder een druppeltje wyn of eenig ander vogt dat hem belet in flaauwte te vallen, ingeven; en als 'er een genoegsaame quantiteit is uitgeloopen, zoo stopt men het gat van de canul met een kleyn stopsel van pluksel F: eenige tyd daar na komt men weder, en alleenelijk het stopsel af halende laat men zoo veel water uitloopen als men goet agt, en men vervolgt aldus het zelve op verscheide reisen af te tappen, tot dat de buyk geheel van deze tegen natuurelyke weyagtige vogtigheden leedig zy.

't Geen men na de operatie doen moet. Maar kort na de eerste evacuatie, en het gat van de canul toegestopt zijnde, zal men 'er een vierkante plaaster G omslaan met een 't samentrekkend middel bestreeken, en men zal het met een drukdoek H die een weinig uitsteekt, bedekken: men legt een tweede plaaster I van de eyge figuur, en een andere drukdoek K daar over heen, het alles bedekkende met een derde plaaster L die nog grooter is, en eyndelijk met een groote drukdoek M, die de plaats daar de opening is sterk drukt. De plaaster en drukdoekken worden vastgehouden door het servet, waar mede men een rondom gaande band maakt, dewelke door de schouderdoek O vastgehouden word: daar na zet men den lyder weder in zijn bedde, zig wagtende van hem op die zyde daar de steeking gedaan is te laten leggen, uit vreeze dat de wateren het stopsel na buiten mogten stooten, en dat ze ontydelijk, of in zoo een groote quantiteit uit mogten loopen, dat het den lyder in gevaar van zijn leven zoude stellen.

Dit is de manier om de *Paracentesis* met het lancet volgens de ouden in 't werk te stellen. Laat ons nu de manier zien van ze met de trocar volgens de hedendaagsen uit te voeren.

Deze hebben om de *Paracentesis* te doen zoo veel toerustinge als de ouden niet van noode: hier moeten maar twee dingen zijn, een Werktuyg P, en een Plaaster Q.

Het werktuig wert genaamt Trocar, om dat zijn punt driekantig is; het heeft de figuur van een priem, en zijn lengte is van twee of drie vingeren; zijn heele lengte door doorboort zijnde gelyk een pyp, behalven na de punt daar het zydelings vier kleine gaten heeft, waar door het water middel vint om in zijne holligheid te dringen en uit het lighaam te loopen: het is gelyk een pyp voorsien van een hooft, het welke maakt dat men met den duym daar op drukkende, de kragt heeft om het teffens in te flooten, en dan den duym van de openinge afhalende, ziet men het water daar uit loopen als uit een kraan. Sommige van die trokarts worden gemaakt met een heft, en hebben een naalde in de sleuf van een kleine pyp: om een van beiden te gebruyken, zoo laat men den lyder in een leenstoel sitten, en men beveelt aan een knegt op de zyden van de buyk te persen, terwyl men de huit daar van een weinig na bovene of na beneden toe trekt, ter plaatse daar men voorgenomen heeft te steeken: dan stoot men het teffens in den buyk, gelyk men een swik in een oxhoofd wyn stoot; men zet een bekken aan de voeten des lyders, daar men het uitloopende water in ontfangt, het welke men na zijn goetdunken uit laat loopen. Als men bevint dat de lyder water genoeg is quyt geworden, zoo trekt men de trocart uit, het water houd dadelyk op met te loopen, en men ziet 'er niet een druppel meer uitkomen, om dat de huit, de spieren en de pens-sak sig herstellende, malkanders openingen toesluiten. Men legt alleenelyk over de steking een plaaster van ceruys zoo groot als een stuk van vyftien stuyvers. Als men water wil af-tappen, dan steekt men op nieuw by beurten aan de twee zyden zoo dikwils als men 't noodig agt, op dat de eene niet qualyker gehandelt zy als d'andere, sorg-dragende dat de stekingen die op eene zelve zyde vernieuwt zullen worden, omtrent twee vingeren breed van malkanderen gescheiden zijn.

Manier van de hedendaagse.

Reden, waarom men deze tweede manier daar de trocart gebruykt werd, beter agt.

Deze tweede manier gaat d'andere verre te boven, en is door alderhande reden boven haar te stellen, daar is zoo een groote toerusting niet van noode, de steeking is kleinder, en by gevolg de pyn minder; ze is ook rasser gedaan, men is versekert dat de wateren niet uit sullen berslen, en daar zijn nog drukdoekken, nog banden die dikwils maar in de weeg zijn, van noode. Ik raade ul. dan het met deze laaste manier te houden: gyl. sult 'er sekerlyk sulke goede uitwerkingen van sien dat gyl. de oude manier sult verlaten, en ul. nergens van als van de *Trocar* bedienen, die verscheyden het leven heeft bewaart; onder anderen den Stalmeester van Mevrouw de Chateau-neuf, aan wien men meer als festig pinten water, door vyf-en-twintig stekingen, heeft afgetapt, en die nog in 't leven is.

Ik heb ul. flus gesegt dat 'er om een watersugt te genesen twee dingen noodig zijn, de eene de wateren te doen uitloopen, en d'andere te beletten dat 'er geen anderen zig versamelen: De eerste intentie word verkregen door al de middelen die ik ul. daar getoont heb; en de tweede door genees-middelen inneriyk gebruykt: oversulks na dat de Heelmeester van zijn kant gedaan heeft, en al 't geene van de operatie afhangt, zoo behoort de lyder daar niet by te blyven: hy moet in tegendeel zig zelven onderwerpen aan 't gebruyk van openende en pis-dryvende middelen, die bequaam zijn om deze weyagtige vogtigheden van de streek des buyks af te wenden, en haar de gemeene koers, die de natuur aan dezelven tot haare ontledsiging voorgeschreeven heeft, te doen nemen. In dit wyze voornemen zal hy zijn toevlugt nemen tot een wys Genees-heer, die 'hem voor zal schryven 't geen de pharmacie en manier van leven belangt, waar van hy de bevestiging van zijne gesondheit moet afwagten.

Van

Van de Keyserlyke sneede.

DE Keyserlyke sneede is een insnyding die men op den buyk van een swangere vrouw doet, om het kint in haar baarmoeder beslooten, als het daar op geen andere wyze kan uit-komen, uit te haalen. Men noemt ze keizerlyk, om dat Scipio den Africaan uit zijn moeders buyk *cæsim*, dat is door een sneede, gehaalt zijnde, om die reden Cæsar genaamt wierd; en dewyl deze naam zijne nakomelingen, en die geene die alzoo in de werelt gekomen waren, is by ge leven, zoo wiert de operatie die op dusdanige manier Cesars gemaakt had, de Cesars of Keiserlyke operatie genoemt. Maar Plinius die deze historie verhaalt, zeit niet of die opening in het leven of na de dood van de moeder gedaan wierd, eene omstandigheid die hy niet had behooren te vergeeten; 't is nogtans waarschynelijk dat de moeder dood was; want men zal selden menschen vinden die zoo wreed zijn, om zoodanige een operatie op een levende vrouw te doen.

Oorsprong van 't woort Keiserlyk.

Hendrik de VIII. Koning van Engelant had in zijn derde huwelijk getrouwt Johanna Seimour staat-Juffer van Anna de Boulein zijn tweede vrouw. De Koninginne in barens noot zijnde van haar eerste kint, ging men den Koning vragen wien hy in 't leven wilde behouden hebben, of het kint of de moeder, om dat men geen kans sag om ze beide te behouden: 't kint, antwoorde hy, want moeders kan ik genoeg vinden.

In wat geval men deze operatie in 't werk gestelt heeft.

Theveninus die deze operatie beschryft, zegt ons, dat ze in drie verscheide voorvallen kan gedaan worden, te weeten, als de moeder en 't kint levendig zijn, of als de moeder leeft en 't kint dood is; of eyndelyk als de moeder dood en 't kint in 't leven is. Hy is stout genoeg om ons de uitvoering der zelve aan te

raden; maar om ons daar toe aan te moedigen, zoo zegt hy ons niet, dat hy ze in 't werk gestelt heeft, of zelfs iemand heeft zien in 't werk stellen.

Daar zijn eenige nieuwe schryvers die van zijn gevoelen zijnde, ons die operatie zoo ligt maken door de beschryving die zy 'er van doen, dat zoo wy haar daar in geloof gaven, wy dezelve in 't werk zouden stellen zoo haast als wy de minste swarigheden in het baaren zonde vinden: maar zoo zy dusdanige een operatie bygewoont hadden, zouden zy wel haast van gevoelen veranderen, en toestaan dat een Heelmeester onmenschelijk moet zijn om dezelve te onderneemen.

Wreedheid van deze operatie. Haar verbeelding alleen zoude den onbeschroomsten doen beven: denkt ook eens wat een hardvogtigheit men hebben moet om een levende vrouws buyk te openen, en 'er een incisie van meer als een halve voet lang in te maken; daar na de holligheid van den buyk doorwroetende, een diergelyke opening aan 't ligchaam van de baarmoeder te doen, daar na de vliesen te doorsteeken, en het kint door allen die openingen uit te haalen. Deze operatie ontstelt een Heelmeester als hy ze zelfs na de dood van de moeder moet doen; wat schrik moet ze dan niet wel aanjagen, als ze vergeselschapt is met het geschreeuw van een moeder, die men een weergalooze pijn doet uitstaan, en met een zeer groote meenigte bloed, dat uit sulke groote wonden uitborlende, de moeder op staande voet, en onder de handen van den operateur kan doen sterven.

Redenen die dezelve veroordeelen. Zoo het waar is dat een kleine krabbel met de nagel aan de baarmoeder inflammatien en dikwils de dood veroorsaakt, en dat een sweering, hoe klein zy ook mag zijn, daar meest altyd ongeneeselijk is, wat een droevig gevolg moet men dan van een sneede ses of seven duymen lang, niet verwagten? Die geene die ze voor goet keuren, stellen twee dingen voor, die met de ondervindinge niet overeen komen; het eene, dat de vrouw zeer weinig pyn uitstaat als men haar in de baarmoeder snyt; en het andere, dat de bloedstorting die 'er op volgt, zoo groot niet is als men zig wel inbeeld: de groote gevoeligheit van de baarmoeder stoot het eerste gevoelen omverre, dewyl alle de vrou-

wen

wen bekennen dat de pynen die ze in dat deel uitſtaan, onverdragelijk zijn, en een kleine ſweering daar veel pynelijker is, dan in eenig ander deel des lighaams. 't Groot getal van vaten die over de lyfmoeder verſpreid zijn, en haar dikte in den tyd dat ze een kint in zig beſluit, veroordeelen de tweede reden die zy bybrengen: want indien zy een vrouw in die ſtaat geſtorve geopent hadden, zouden zy verwondert zijn daar zoo veel aderen en ſlagaderen te zien; en die vaten, die als een vrouw niet ſwanger gaat; de groote van een ſnaar van een luit niet te boven gaan, hebben op het eynde van 't ſwanger gaan de wydte van een groote ſchagt van een ſchryf-pen gekreegen: hoe zal men dan zoo veel buiſen met bloed vervult afſnyden, en met eene beletten dat dit vogt in een zeer groote overvloed daar uit komt? 't Geen zy daar op antwoorden is geenſins aan te neemen; zy ſeggen, dat het kind naauwlyks uit de baarmoeder gehaald is, of zy krygt haar gewoone groote weder, en inkrimpende ſluit zy alzoo de mondjes der vaten, die door de ſneede geopent waren: maar dit deel trekt niet in, als allengskens; en heeft ten minſte twee of drie dagen van noode om weder in zijn natuurelyke ſtaat te komen; en binnen den tyd van een half uur, op zijn meeſt, zal een vrouw tot ſtervens toe al haar bloed kunnen quyt raken.

Hiſtorien die deſelve doenelyk ſchynen te ſtellen.

Zy voegen daar by, dat men kinderen geſien heeft die de ſak, daar zy in beſlooten waren, hebben doen berſten, en in de holligheid van den onderbuyk zijn gevallen, alwaar zy eenige jaren lang, zonder dat 'er de moeders van geſtorven zijn, zijn gebleeven. Het is waar dat ik eenige hiſtorien aangaande zoodanige voorvallen geleeſen heb. Myn heer Bayle heeft ons zoo eene geſchiedenis, die te Thoulouze voorgevallen was, vry wydloopig verhaalt; en hy vertelt dat het kind ontrent vyf-en-twintig jaar in zijn moeders buyk bleef. Een andere diergelyke hiſtorie is my te Pont Mouſſon verhaalt; Als 't Hof in 't jaar 1673 door die ſtad paſſeerde, zoo toonde Broeder Barbilart, Apoteker van de Jeſuiten van die ſtad, aan de Koningin die haar huys beſigtigde, een kint dat hy in brandewyn bewaarde, en

dat na zijn zeggen, in den buyk van de moeder na haar dood gevonden was geweest.

Ik vroeg hem zijn gevoelen over zoo een bysonder voorval; en hy antwoorde my in tegenwoordigheit van haare Majesteit; dat hy geloofde dat het een tweeling met de moeder was; en dat het op den eigen tyd ontvangen was als zy, gelijk alle de tweelingen op den zelven tyd ontfangen worden; en dat hier alleenlyk dit onderscheid was, dat de eene in 't lighaam van de andere geformeert was. Ik toonde hem dat zijn gevoelen niet goet te maken was, dewyl deze vrouw tot haar ses of seven en twintigste jaar geen dikte in de buyk had gehad, dat zy swanger geworden zijnde, waarschynelijk groote pynen uitgestaan had, die niet opgehouden waren te gelijk met haar verlossinge; dat na alle waarschynelykheit 't kint op den tyd van haar pynen de sak daar het in was beslooten, had doen bersten, en dat het in de holligheid des buyks gekomen zijnde, aldaar had kunnen blyven al die twintig jaren lang, dat ze die dikte gedragen had. Dies te meer, om dat de wateren zelf daar het kint in die sak in dobberde, uitgestort, en 't zelve gevolgt zynde, 't kind dien geheelen tyd hadden kunnen bewaaren, om dat ze het zelve verstrekten voor pekelnat, waar in het ingekrompe was, en als een steen verhart, nauwlyks meer de figuur van een kint hebbende.

Ondersoek van die twee histoPrien. Deze twee historien bewysen de mogelykheid niet van de operatie, daar wy van spreeken, ten opsigt van een levende vrouw, om dat het seker is dat die kinderen in 't leege van den buyk gevonden zijnde, niet zijn geformeert in de gemeene holligheid van de baarmoeder die wy haar gront noemen, maar in een van de trompetten; niet onmogelijk zijnde dat een ey zig daar heeft vast geset, en daar tot een zekere groote vermeerdert zijnde, deze trompet die zig niet meer kon uitrekken gebroken is, om het kint in eenige plaats van den onderbuyk te laten vallen, en dat de vaten van deze zelfde trompet zoo groot niet zijnde als die van de baarmoeder, geen bloed genoeg, om de dood van de moeder te veroorsaken, uitgestort hebben. Derhalve blyve ik by mijn gevoelen, te weeten, dat een kint, wat

krag-

kragten het daar toe ook aanwend, de baarmoeder niet kan doen bersten, om dat zy zig zoo veel kan uitrekken als van nooden is om het te besluiten; en wy zien zelf dagelyks, dat ze bequaam is om 'er twee en dikwils drie in te houden, die haar nogtans niet doen breken.

Ik slaa geen twyfel aan die twee historien, die ik bevind mogelyk te zijn op die wyze als ik daar gelegt heb: maar ik ben nog meer versekert van de geene die ik ul. met een woord gaa verhaalen, en die myn seggen bevestigt.

In de maand Juny van 't jaar 1681. een van de kamer Juffrouwen van Mevrouw de Dauphine, zijnde ontrent ses maanden swanger, wierd overvallen van onmatige pynen in den ommetrek van de baarmoeder: 't geschreeuw dat zy maakte, toonde dat dat deel van de ongevoeligste niet en was, de stuyptrekkingen overvielen haar, men zag haar buyk opswellen, en ze stierf een quartier-uurs daar na. De Koningin en Mevrouw de Dauphine over zoo een schielyke dood verbaast staande, bevoolen my haar lighaam te openen, om 'er de oorsaak van te weeten: ik deede het 'sanderendaags in tegenwoordigheid van Myn heer *Daquin*, toen ter tyd eerste Genees-heer des Konings, en van Myn heer *Fagon* eerste Genees-heer van de Koninginne. Ik vond de holligheid van den buyk met bloed vervult, en een kint boven op de darmen leggen: ik ondersogt de baarmoeder die na de andere niet geleek; zy had twee gronden, in de eene vond ik een misdragt, en in d'andere die daar boven 't getal was, was het kint geformeert, dat aldaar tot de sesde maand geleeft hebbende dat deel had doen bersten: 't welk zoo vast en dik niet zijnde als de grond van een gemeene baarmoeder, geen langer weerstand had konnen doen; maar de vaten die het zelve voededen, hebbende door haar breuk het bloed in overvloed in den onderbuyk uitgestort, stierf de vrouw in weinig tyd. Ik gaf een historie daar van in 't ligt, onder den tytel van een Anatomische Historie van een ongemeene baarmoeder, met de goedkeuringen van Myn heeren de twee eerste Genees-heeren.

Andere redenen waarom men deselve moet verwerpen. Niet alleen moeten de wreetheid van deze operatie, en de byna onvermydelijke dood die daar op volgt, ons de gedagten benemen van dezelve in 't werk te ſtellen; maar ook de Godsdienſt die dezelve verbied: want de Godsgeleerden der Sorbonne, en de voornaamſte Kaſuiſten ondervraagt zijnde welk van beiden, of de moeder of 't kint, men in 't leven moeſt behouden, als de Vroetmeeſters en de Vroetvrouwen zig onmagtig vonden om ze beide te behouden, hebben geoordeeld, dat men liever de moeder moeſt behouden als het kint: op die grond moet men zig wel wagten van een operatie op haar te ondernemen, die haar buyten twyfel zoude om hals helpen.

Daar zijn 'er die ons ſeggen dat ze t'Amſterdam en te Londen is gedaan, en men hoort dagelijks oude vrouwen, ja mansperſoonen die alzoo ligt geloovig zijn als deze, ſtaande houden, dat men dezelve aan haar buurvrouwen en na-beſtaande heeft in 't werk geſtelt; maar ik ſtel al die hiſtorien onder 't getal der geene die men van de geeſten en tooveraars verhaalt; ik geloof 'er niets van. Men verbreid zoo veel ſotternyen, dat een eerlyk man alles moet verdagt houden, en niets gelooven als 't geen door geloofwaardige menſchen verhaalt word; en nademaal 'er niet een van onze vermaarde Heelmeeſters is die dezelve zou durven in 't werk ſtellen, zoo heb ik ook regt om ze na haar voorbeelt te verwerpen.

Wederlegging van een hedendaagſch Schryver. Een Auteur die deze operatie aanraad en voor goet keurt, ſeyt, om zijn doen te regtvaardigen, dat een vrouw van Chateau Thierry in 't Gaſthuys van Parys quam, om zig te laten geneeſen van een buyk-breuk die boven maten groot was, dat zy na drie maanden meeſterens ſtierf, en dat vermits deze vrouw in haar leven verſekert had dat de Keyſerlijke ſneede in haar was gedaan; de Heelmeeſters van die plaats de nieuwsgierigheid kreegen om ze na haar dood te openen: zy vonden dat de wonde van den buyk niet wel vereenigt zijnde geweeſt, de oorſaak van die breuk geweeſt was; en men bevond in 't lighaam van de baarmoeder zoo uiterlijk als innerlijk, ſtreepen die de plaats daar 't litteken

teken was gemaakt aanwezen. Maar ik antwoorde eerstelijk dat het streepen konden zyn, die 'er natuurlijk gevonden worden, en die eenige Auteuren zoo verre hebben bedrogen, dat zy sonder reden zeggen, dat die streepen de baarmoeder in twee holligheden scheyden, waar van de regte voor de knegtjes zou zyn, en de linker voor de meisjens.

Verklaring van 't geval, dat hy verhaalt.

Ik voeg 'er by, dat de wonde van den buyk kon veroorsaakt zyn door eenig groot ettergeswel in dat deel, en dat zoo die vrouw versekerde, dat deze operatie aan haar was gedaan, zy de eerste niet en was die men, na dat zy in stuiptrekkingen en als buiten kennis verlost waren, wys gemaakt had, dat men haar het kind door de zyde had uitgehaalt, en eindelijk besluit ik, dat schoon zoodanig een historie waar was, zy ook bewyst dat deze operatie moet gestelt worden onder 't getal der geenen, die de menschen daar ze aan gedaan word, om hals helpen, dewyl deze vrouw van dien tijd af haar leven ellendiglijk heeft gesleeten, en in zoodanige ongemakken, die haar eindelijk in een Gasthuis, daar ze gestorven is, gebragt hebben. De aanmerking, die wy nu zullen verhalen, schynt het gevoelen, daar wy in zyn, nog meer te begunstigen.

Andere geschiedenis daar op geantwoort word.

De Heer Raleau Heelmeester van Xaintes, zegt, dat hy in 't jaar 1619. de Keiserlyke sneede aan een koopmans vrouw van die Stad deed, die na drie dagen in arbeid gezeten te hebben, niet had kunnen verlossen; dat hy het volvoerde in tegenwoordigheid van de Heer Jolain sijn medebroeder: 't kind leefde twee dagen, en de moeder genas 'er van. Door Xaintes met den Koning van Spanjen en de Princen reisende, ging ik logeren by mijn Heer Morreau, ervaren Geneesheer, van wien ik vernam of die historie waar was: hy gaf my tot antwoord, dat hy die operatie niet had bygewoond, dat hy de lydster veertien dagen daar na met drie of vier van sijne medebroeders gesien had, en dat zy haar genesen gevonden hadden; dat die vrouw daar kreupel van was gebleven; dat zy daar na geen kinderen meer gehad heeft, en dat zy sig na haar mans dood uit de Stad begeven heeft, om op een Hofsteede te gaan woonen.

Maar

Maar deze historie, wiens uitkomst gelukkiger als de voorgaande schynt geweest te zyn, bevestigt 't geene van dien Heelmeester gezegt wierd; te weten, dat hy al te ondernemende was, dewyl drie dagen arbeids geen genoegzame tijd is, om te wanhoopen dat een vrouw door de gemeene wegen in de kraam zou komen; wat weet men ook of de baarmoeder wel gecicatriseert is geweest, en of 'er geen sweering of fistel gebleven is, die gedurig vogt van sig gevende, haar voor dien kleinen tijd, dat zy in de wereld na de operatie gebleven is, een quynend leven heeft doen leiden?

Ik geef my niet over aan zoodanige historien, nogte aan de reden van die geenen, dewelke zeggen, dat men de operatie niet moet doen, dan wanneer het onmogelyk is, dat de vrouw op eenige andere wyze kan verlossen: want gyl. zult zeer weinig vrouwen vinden, die natuurelyk niet konnen verlossen: 't is altyd het ongedult, of van de vrouw, of van de Vroedmeester, of van de bystaanders, 't welke doet wanhoopen, dat het kind na de gemeene wys niet zal voor den dag komen; men moet maar wat uitstel geven; zoo een baarmoeder van een zeer harde substantie zynde, traag is, om sig te openen, weest niet ongeduldig, ze zal in vyf of zes dagen doen, dat zy in twee niet heeft kunnen doen. Men moet zig altijd juyst niet stooren aan 't geschreeuw van de vrouw; daar zyn 'er die om de minste vlagen, die zy beginnen te voelen, meer kermen, als andere in haar grootste pynen. Dit moet men in agt nemen, en voor al gedult hebben, om dat de natuur, wiens werk de verlossing is, het altijd tot een goed einde brengt, voornamentlyk als de Vroetmeester, en de Vroetvrouwen haar door middelen, die de kunst haar leert, en die de voorsigtigheid haar in de bysondere gevallen ingeeft, te hulp komen. Men moet dan de natuur laten begaan, dewyl het zeker is, dat alle de vrouwen gemeenelyk alle de noodige gesteltenissen tot het baaren hebben, het welke in de eene wat vroeger, en in de andere wat later geschied.

Bevestiging van de voorgaande redenen.

Door deze geheele redenvoering siet gyl. wel, dat ik 1°. eenemaal ben tegen die geenen, dewelke de Keiserlyke

ke ſneede op een levendige vrouw aanraden. M. *Mauriceau*, een van de vermaardſte Vroedmeeſters van deezen tijd, en die zeer wel geſchreven heeft over al 't geen de baring belangt, mispryſt ze t'eenemaal in dat geval: gyl. kunt 'er de reden van zien in het hoofdſtuk, daar hy van die operatie ſpreekt; maar ik ben met hem van gevoelen, dat men ze behoort te doen, en dat men zelf door een uitdrukkelijk gebod van de wet verpligt is den buyk van alle de zwangere vrouwen te openen, zoo haaſt zy de geeſt hebben gegeven, als zy van haar vrugt niet verloſt zyn. Twee voorname beweegredenen verpligten een Heelmeeſter, om de Keiſerlijke ſneede te doen op een zwangere vrouw, zoo haaſt zy de geeſt heeft gegeven; de eerſte, om te tragten het leven van 't kind te behouden, de andere, om het te doopen.

De gevallen daar ze behoort gedaan te worden.

Zoo 'er een Heelmeeſter tegenwoordig is, als een vrouw, die agt of negen maanden ſwanger is, verraderlijk omgebragt, of door eenig ander ongeval gedood, of ſchielijk door een beroerte of ſchrik geſtorven is, zoo is het niet onmogelijk, dat hy haar dadelijk den buyk opeende, het kind nog levendig daar uithaalt, en het door dat middel van de dood bevryd, die het zelve ſonder twyfel zou overkomen, zoo het nog eenige oogenblikken na de dood van de moeder in de baarmoeder bleef. Daar zyn voorbeelden, dat kinderen op die wyze uitgehaalt zynde, nog den tijd van een gemeen leven geleeft hebben. Daarom, om geen tijd met redenkavelen te verliezen, moet de Heelmeeſter vaardiglijk tot de operatie treden, om te tragten het kind in 't leven te behouden, gelyk ſomtyds is gebeurt.

Indien de vrouw maar in de vierde, vyfde, of ſeſde maand van haar dragt was, zoo zou het in zulken gevalle niet zeer waarſchynlijk zijn dat het kind lang in 't leven zou konnen blyven: nogtans zou men de Keiſerlyke ſneede nog in 't werk moeten ſtellen, op hoop van het kint nog levendig te zullen vinden, en voor zijn dood te laten doopen. Overſulks door wat oorſaak, en op wat voor tyd van haar ſwanger gaan dat eene vrouw aan haar dood mag gekomen zijn, zoo moet haar de buyk altyd geopent worden: want is het niet moge-

mogelyk het kint in 't leven te houden, zoo heeft men ten minste nog de hoop van 't Sacrament des Doopsels aan 't zelve te besorgen, het welke sekerder en rasser op deze manier kan te weeg gebragt worden, als op een andere.

De naam van *Embrioulcia*, die de Grieken aan deze operatie gegeven hebben, af komstig zijnde van *Embryon* 't welke betekent een kind, en van *Helking* 't welk betekent uithalen, toont ons dat ze in 't werk gestelt wierd, eer 'er nog Cæsars waren, als ook dat Scipio den Africaan de eerste niet is geweest, die op die wyze in de werelt is gekomen; en dat zoo de naam van Keizerlyke sneede gebleven is, zulks is, om dat die gemaakkelyker is uit te spreeken als *Embrioulcia*. Hier volgt de manier om ze te doen.

Middel om zem 't werk te stellen. Die geene die deze operatie in een levendige vrouw aanraden, zeggen dat men met dit incisimes A een groote sneede aan de zyde van den buyk half maans gewyse moet maken, en vervolgens de gront van de baarmoeder openen, om het kind door de openingen, in dat ingewant en in den onderbuyk met het eygen Instrument gemaakt, uit te halen: dat men in deze Sponse B, B, al het bloet moet doen intrekken dat door de operatie is uitgestort; dat men aan de baarmoeder geen hegting moet maken, om dat ze van zelf inkrimpende, de lippen van de wonden zig ook samen vereenigen; maar dat men den buyk moet toe naeyen even als in de buykhegtinge, met deze twee kromme naaldens C, C, daar het garen D, D, doorgestoken is en dat de hestinge gemaakt sijnde, men dezelve moet bedekken met een plaester E en dan met de druk-doek F, daar na met de rondomgaande bandagie G, die men door de schouderband H doet vast houden, zorg dragende om de wonde dagelyks te verbinden, die na dat ze zeggen, zoo ligt geneest als die van de andere deelen des ligchaams.

Die geene die ze niet als op doode vrouwen in 't werk stellen, wagten zoo lang tot dat ze de geest hebben gegeven: en straks daar na gaat de Heelmeester met alle mogelyke naarstigheid aan 't werk. Daarom legt men het lichaam op geen tafel, gelyk men in de ge-

meene

meene openingen doet; men tekent de plaats, daar men de sneede wil maken, niet af met inkt, men maakt ze niet in een van de twee zyden van den buyk, om dat 'er meer dikte is als in 't midden; en om den tyd te verkorten, zoo maakt men geen half-maans-wyse sneede gelyk als sommige belasten. Hy begint met dit stuk hout I in de mont van de vrouw te steeken, om dezelve open te houden, hy ontbloot haar den buyk, en met dit Scalpel K maakt hy een lange sneede in 't midden van den buyk, beginnende onder het swaartwyze krakebeen, en eyndigende boven de schaambeenderen: zoo haast hy de pensfak op eene plaats doorstoken heeft, brengt hy een van de vingers van zijn slinker-hand daar in, om dezelve op te ligten, en met de schaar L opent hy die volkomentlyk na de geheele lengte van den buyk. Terstont word hy de baarmoeder gewaar, om dat het net na boven geweeken is, en de darmen aan de kant geschikt zijn; en met het zelfde mes opent hy de baarmoeder, aldaar een bequame sneede makende om 't kint doorgang te geven, dat gewonde legt in zijn vliesen, die men zal moeten scheuren zoo zy teer zijn, en af-snyden zoo men ze te hart oordeelt om ze te openen, en met de nagels van een te scheiden.

't Geen men in dezelve in agt moet nemen.

'T kint ontdekt zijnde, zoo ligt men met de slinker hand desselfs hooft op, en met de regter hand besproeit men het met water, dat in de pulle M staat, en men doopt het zonder uitstel. Dan zoo haalt men het uit de baarmoeder, men bint de streng met deze draad N omtrent een duim van den buyk, en men snyt ze een halve vinger boven de binding af. Eyndelijk geeft men het kint aan d'een of de andere vrouw over, die het in een zeer warme luur omwonden hebbende by 't vuur brengt, daar men alderhande middelen in 't werk stelt om het van zijn flaauwte te doen opkomen, 't zy met het te verwarmen, of met laauwe wyn te wassen, of in zijn aansigt te blasen, en zijn mont te openen, op dat hy eenige druppels geestige vogt zoude kunnen inslikken.

Ik heb u l. gesegt dat men tusschen de operatie de moeders mont moest open houden, maar het is niet om dat ik over die zaak in de dwaling ben van 't gemeine

meine volk, 't welk geloofc dat het kint in zijn moeders buyk adem schept, en 't welk het kint dood vindende; gelyk het menigmaal gebeurt, zig zou laaten voorslaan dat het de schult van den Heelmeester zoude zijn, om dat hy geen stuk hout in des moeders mont gestoken hadde: ik weet wel dat die omstandigheid niet veel nuttigheit heeft, maar men moet ze egter niet overslaan, om de bystanders genoegen te geven, en om alle de zotte redenen voor te komen, die tegen den Heelmeester gevoert zouden worden door eenige vroutjens, of door luiden die geen kennis van de ontleed-konst hebbende, niet en weeten dat 'er zoo weinig gemeenschap is tusschen de mont en de baarmoeder, dat de lugt eer door de schamelheid als door eenig andere plaats tot het kint zou dringen.

Andere Voorsorgen. Men moet de opening aan de baarmoeder met geene al te groote haastigheit maken, nogte het Scalpel teffens al te diep steeken, denkende dat ze de dikte van twee vingeren breet zoude hebben, gelyk de meeste Autcurs voorgegeven hebben; want men mogt het kint quetsen, dewyl het seker is dat ze dunder is in den laatsten tyd van 't swanger gaan als in den eersten, en dat zy, zoo wel als de andere vliesen, in dikte vermindert naar maate dat ze uitgerekt word; zijnde somtyds zoo dun als een sterk parkement. 'T geen de Ouden bedrogen heeft, is, dat zy dezelve geopent hebbende op de plaats daar de geboorte koek vast aan was, dat is te zeggen, in haar gront, en dat sy de dikte van de nageboorte genomen hebben voor de eyge substantie van de baarmoeder, onderscheide van haar bloed en water-vaten, die waarlijk zeer dik, maar welkers vliesen zeer dun zijn: zy hebben ons nogtans daar over veele redekavelingen gemaakt, die door de ervarentheid zelf omverre geworpen worden.

Een Heelmeester moet van die natuurelyke gestelteniffe van de baarmoeder kundig zijn, om zig in zoodanig een geval niet te bedriegen: maar hoe weinig behendigheid hy heeft, zal hy het kint niet quetsen; want onder de baarmoeder leggen de vliesen, die het water daar het kint in swemt, besluiten: 't geen de operatie helpt, en belet dat men het kint niet en quetst,

of

tif men moet 'er onbedagtelyk en dom mede te werk gaan.

Men weet of een kint levendig of dood is door het aanraken van zijne streng, zoo men'er klopping voelt; zoo is het een teken dat het leeft, en zoo men geen klop pen voelt, heeft men alle redenen om te gelooven dat het dood is. *Tekenen die ons te kennen geven of het kind in de baarmoeder leeft.*

Hier uit ontstaat dan een verschil of men het kind moet doopen of niet; dewyl dat'er *Kasuisten* zijn de- welken het Sacrament des Doopsels niet willen beregt hebben, ten zy dat men door gewisse tekenen versekert zy van het kind zijn leven, voorgevende dat men dat Sacrament zoude ontheyligen met het aan een doode romp te bedienen. Wat my belangt, ik doop ze alle-gader; en dat om twee redenen: ten eerste, om dat het kan geschieden dat een kind in 't leven zy, en nog eenige snikken zal geven, schoon dat men geene dui-delijke klopping aan zijne navelstreng gevoelt: in wel-ken gevalle men zig jammerlijk zou vergrypen, met den doop aan een levendig kind te weigeren, om dat het geene genoegsaame kragten zoude hebben om ze-kere tekenen van zijn leven te geven. De tweede re-den is, om dat de kamer in dusdanige operatien altyd vol is van bloedvrindinnen of buurwyven, welkers inbeelding doorgaans vreesagtig, en met de alleron-redelykste vooroordeelen bezet is. Ik heb 'er gesien die een kind, dat pas uit zijn moeders buyk gehaalt, en daar al sedert eenige dagen dood was geweest, in haare ar-men namen en by het vuur gingen warmen: en die op de minste beweging, die zy het kint sagen doen, als zou-de zijn, zijn oogscheel eenigsins te openen, of zijn lip wat te vertrekken, aanstonds schreeuwden en verse-kerden dat het levendig was, zonder te overwegen dat zy zelve de oorsaak waren van deze bewegingen, met het hooft van 't kind gedurig te sollen, om het zelve te doen herleven. Indien een Heelmeester in diergelyke gelegentheid het kind niet begeerde te doopen, zou hy den algemeenen haat op zynen hals haalen; en alle die wyven zouden 't hem nimmermeer vergeven.

Daar is nog eene vond om alle twatigheden weg te nemen, hier in bestaande, dat men het doopsel aan 't kint *Hoe men een kind in*

zyne moeders buyk zal doopen. kind bedienende, zulks zal doen onder deze voorwaarde, indien het levend is. Men zal dan de volgende woorden over het kind spreeken, hebbende een wil van alles te doen het welke de Christene Kerk in diergelijke gelegentheid voorschryft: *By aldien gy levendig zyt, doop ik u in den Name des Vaders, ende des Soons, ende des Heyligen Geestes, Amen.* Indien men op deze wyze te werk gaat, zoo het kind in 't leven is, is het wel gedoopt: indien het doot is, zoo doopt men egter geen zieleloose romp. Zelfs die de allerteerste van gemoed zyn, konnen deze manier van doen niet laken; vermits de Kerk zelfs de kinderen, die in eene dringende noodsakelijkheid zonder plegtelijkheid gedoopt zyn geweest, niet plegtelijk en doopt, als onder de gemelde voorwaarde, dat die eerste doop, die uit nood gedaan was, niet goed is geweest.

Als ik een Heelmeester voorschryf, hoe dat hy zig moet dragen, om een kind te doopen, zoo onderstel ik, dat 'er geen Priester by de hand is om zulks te doen, en dat men zulken haast gehad heeft. dat 'er geen tijd was om een Priester te waarschouwen, gelijk by voorbeeld, als een vrouw door eenen slag op staande-voet dood is gebleven. Dog wanneer de siekte eenig uitstel verleent, moet men niet nalaten eenen Priester, voornamentlyk dien van de Parochi, te laten halen, en den zelve verzoeken, dat hy by de zieltogende blyft, om het kind als de tijd verschenen zal zyn te doopen. De Heelmeester heeft zig dan nergens mede te bemoejen, als met het geene sijne operatie aangaat

Een Heelmeester moet niets verzuimen, om te ontdekken of het kint leeft of dood is, om dat volgens de gewoonte in veele landen gebruikelijk, zoo het kind de moeder overleeft, de vader erfgenaam is van alle de roerende goederen: in tegendeel zoo het voor de moeder dood is, zyn 't de bloedvrienden van de moeder; zoo dat indien 'er een Proces valt tusschen den vader en de bloedvrienden, gelijk het menigmaal is gebeurt, zoo moet 'er de Heelmeester van oordeelen, en hy is meester om het Proces aan den eenen of aan den andere te doen winnen of verliesen, en de Regters spreeken haar vonnis niet uit als op sijn verhaal: dit moet hem derhal-

ve

ve verpligten om de zaak zo naeuw te onderfoeken dat hy zijn gewiffe daar mede niet en befwaart.

De operatie met alle de voorforgen die ik ul. daar verhaalt heb, volbragt zijnde, zullen de Bloetvrienden wel zorg voor het kind dragen indien het leeft; maar zo het dood is, moet men het weder in de buyk van de moeder leggen, en daar na den zelve op de eygen manier als men de doode lighaamen doet, toe naeyen

't Geen 'er te doen staat na het uithaalen van 't kint.

Dit zijn, myn Heeren, alle de operatien die men aan den onderbuyk in 't werk stelt, onder welke gyl. niet en fiet de brandingen van de maag, lever en milt, die eenige Geneesheeren zig hebben ingebeeld dat gedaan konden worden. Zy meenden dat, wanneer die deelen als verdooft zijn, of dat ze te traag in haare bedieningen fchynen te wezen, ter oorfaak van eenige koude ongetemperheid die haare werkingen vertraagt, men dezelven moet opwekken, en verwarmen door het zetten van verfcheide warme of gloeiende yfers op de naaste streek van die deelen; maar de pynen die de lyders in die foorten van operatien moeten uitstaan zonder eenige vrugt, doen ons dezelve verwerpen: en die gene die de reukeloosheid zouden hebben om ze in 't werk te stellen, van wreedheid befchuldigen.

De nieuwe Heelkonst heeft in alle de operatien die op 't vlees gedaan worden, het vuur afgekeurt; zy bedient zig niet als van eenige gloeyende knopjes op de beenderen die ongevoelig zijn, en nog gebruykt men die niet als zeer felden; zy heeft alle die ruwe manieren aan de fmits overgelaten, die de arme paarden, die ze wel anders zouden konnen genefen, met gloeiende yfers pynigen: en indien haare manier van 't yfer en 't vuur te gebruyken eenen fchrik aanjaagt aan de genen, die het op beesten zien doen, die 'er niet over klagen kunnen: wat zoude het dan zijn, als men de buyk van een Menfch zag branden, die door zijn gefchreeuw een steenen hert zoude bewegen.

Verfagting van de nieuwe Heelkonst.

Veroordeeling van die geenen dewelke ondernemen de milt uit te fnyden.

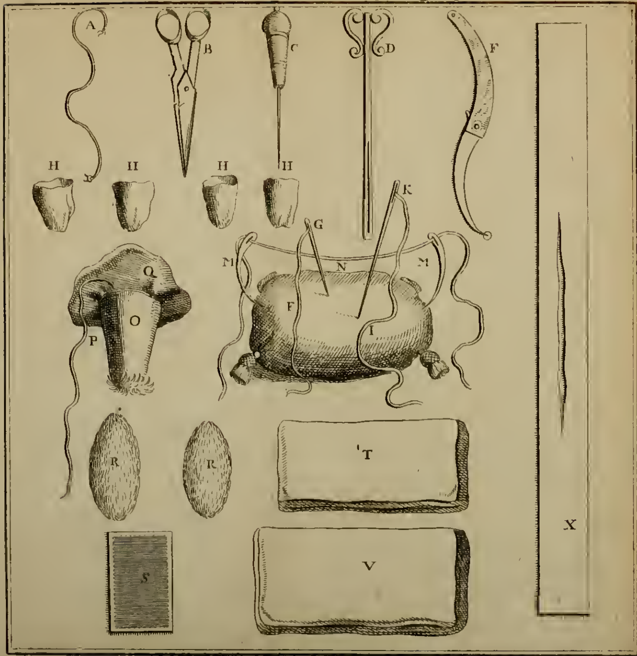
Het is omtrent dertig jaren geleden, dat 'er een feeker foort van Heelmeesters voor den dag quam, dewelke roemden over de eerste uitvinding van eene nieuwe operatie, die zy voorgaven in 't werk te willen stellen;

dezelve bestont in 't wegnemen van de milt. Zy zagen dat deel aan als onnut en zelfs schadelyk, om dat zy 'er misschien 't gebruyk niet van en kenden: en in die gedagten zijnde, wilden zy dat men een incisie zou maken aan de slinker zyde van de boven-buyk, dat men 'er de milt uit zoude haalen, en dat men haar vaten afgebonden hebbende, dezelve onbeschroomt zoude uitsnyden. Dewyl zy het aan eenige honden gedaan hadden, die 'er op staande voet niet van waren gestorven, verkondigden zy over al het voordeel dat een mensch uit deze operatie zoude konnen trekken. Maar vermits alle de beesten, aan wie zulks in 't werk gestelt was, het eenige maanden daar na bestorven, is 'er niemant gevonden geweest die 'er de proef heeft van willen nemen. 't Is dan met regt dat men geen gewag meer maakt van die wreede operatien, die maar door hersenloose menschen versonnen zijnde, met haare uitvinders te gelyk uit de wereld zijn geraakt.

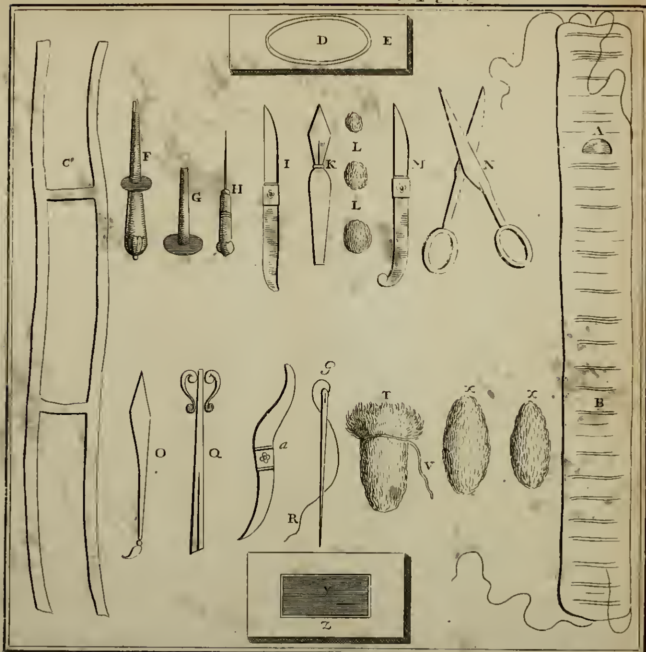

CHI-

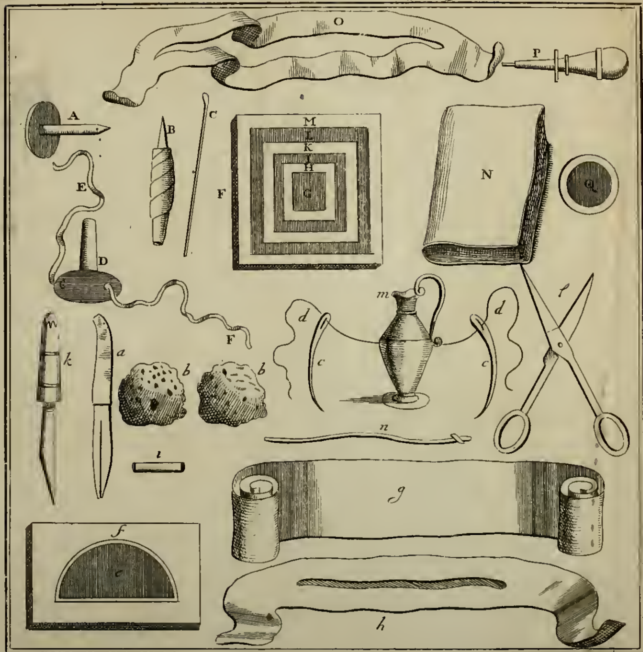
Instrumenten tot de Buikshegting. N. 6

Instrumenten tot de Navelsuytpuylinge N.7.

Instrum. tot de Parakentesis, en de Keizerlyke Sneede. N. 8.

CHIRURGICALE OPERATIEN,

Derde Aantooning.

Van de Operatien die aan de blaas, mannelijke roede, en lysmoeder gedaan worden.

Yn Heeren, dezelve redenen, die ons bewogen hebben, om onze Operatien met die geene die aan den onderbuyk in 't werk gestelt worden, te beginnen; verpligten ons om dezelve te vervolgen met die geene, die in de quaalen van de blaas, mannelyke roede, en lysmoeder vereyst worden; dese deelen zijn de bedervinge niet minder onderworpen als alle de andere van den onderbuyk; dierhalve gaan wy ons best doen om dezelve van het lighaam, dat voor uwe oogen legt, af te scheiden.

Het uithalen van de steen is

Een van de grootste en moeylijkste Operatien der Heelkonst, is een steen uit de blaas te haalen. Hippocrates bevond dezelve zoo swaar en zoo gevaarlyk, dat

eene zeer moeielyke Operatie. dat hy vastgesteld had dezelve niet meer te ondernemen: en de meeste hedendaagse Heelmeesters verschoonen zig zelven daar van na 't voorbeeld van de ouden, en laten die operatie uitvoeren van die geene die 'er haar werk van maken, en al haar vlyt aanwenden om 'er ervaren in te worden.

Oorsprong van den naam Litotomisten. De Grieken noemden zoodanige Heelmeesters *Lithotomoi*, en wy noemense heden nog *Litotomisten*, om dat deze Operatie den naam heeft van *Litotomie* of Steen-snyden. Dit woord is samengesteld van twee Griekse woorden, van *Lithos*, steen, en *Temnein*, snyden of scheiden.

Tegenwerping en antwoord. Deze *Etymologie*, schoon ze de regte is, heeft haare berispers gehad, dewelke meenden dat ze op d'Operatie daar wy van spreeken, niet paste, dewyl 'er de steen niet gesneden word; en dat het woord *Kystitomie* beter verklaarde 't geen in die Operatie gedaan wierd, als zijnde af-komstig van *Kystis*, blaas, en *Temnein* scheiden; om dat ze bestont in een Incisie die aan of in de blaas gedaan werd. Maar tot antwoord diend, dat de naam van *Kystitomie* gegeven word en zeer wel past aan die Operatie die men aan de blaas doet, om 'er de pis die 'er anders niet uit wil, uit te haalen. Gyl. zult dit toestaan als ik ul. zoodanige een Operatie zal aantoonen. Daar-en-boven onder den naam van *Lithotomie* zijn bekent en in onze Auteuren beschreven, alle de Operatien die tot uithaling van de steenen in 't werk gesteld worden; en men zou de Heelmeesters maar belemmert maken, en de leerlingen sonder eenig nut lastig vallen met haar een nieuwen naam te willen opdringen, die de zaak niet duydelijker zou doen verstaan als ze van alle menschen door 't gemeene woord begreepen word: voegt 'er by, dat schoon men gemeenlijk den steen niet en breekt, dewyl nogtans het oogwit, waarom men in dat deel snyt, is, om 'er de steenen uit te haalen, om ze daar van te scheiden en los te maken als zy daar aan vast zijn, en om ze daar te verbrysselen als ze zagt en bros zijn, of om ze in stukken te breeken als ze te groot zijn, en als men ze gemakkelyker

(a) Steensnyders.
(b) Oorsprong van den naam.

lyker by ſtukken kan ontloſſen, men geen naam kon geven die deze Operatie beter uitdrukte als die van *Litotomie* of Steenſnyding.

Men verſtaat dan door Steenſnyding, een Operatie der Heelkonſt, door wiens middel de ſteenen die in de blaas beſlooten zijn, daar uitgehaalt worden; en onder den naam van ſteenen begrypen wy in 't generaal alle de tegen-natuurelijke dingen, als brokken bloed, vliesſen, verhart vlees, en alle zoodanige die door haar lyvigheit, dikte, en vaſtigheit den loop van de pis beletten, en ons noodſaaken tot dezelve Operatie te komen om het deel daar van te ontlaſten. *Bepaling van deze Operatie.*

Van de Steenen in de Nieren, en Blaas.

WY vinden dagelijks ſteenen in de nieren en blaas der menſchen, en daar zijn 'er weinige of zy loſſen te gelyk met haar water eenig ſant of gruys, of eenige ſteentjes; maar het is zeer zwaar te begrypen, hoe en in wat plaats die tegennatuurelyke dingen kunnen voortgebragt worden: nogtans moet een Heelmeeſter 't geheym daar van tragten te ontdekken. Waarom wy, zonder door die ſwarigheden den moet te laten ſakken, onze gedagten over de manier van haar voortbrenginge, nu eens zullen voordragen.

Alle onze Auteuren, die tot nu toe over die ſtoffe geſchreven hebben, en onder anderen *Fernelius*, die na *Hippocrates* zeer veel moeite genomen heeft om dezelve uit te leggen, hebben ons gezegt dat de ſteenen gemaakt wierden van het ſlymagtigſte en aardagtigſte deel van de pis; dat het fynſte gedeelte van dat *Excrement* door de hitte der nieren verteert zijnde, het grofagtigſte ſteenagtig en verhard wierd, even eens als de potten van ſagte aarde ſtyf en hard werden door de hitte *Van de oorſprong van de ſteen.*

van de vier-ovens; en dat, als de seefgaten waar door de pis van 't bloed gescheiden word, al te naauw waren, de dikste deeltjes van de pis zig in die buysjens verwarrende, daar hart wierden door haar verblyf en door de hitte van die deelen; daar zy dan grooter wierden door de geduurige byvoeging van nieuwe stoffen, die de eene op d'andere gingen zitten: zoo dat 'er volgens haar drie oorsaaken van de voortbrenginge der steenen zijn; eene stoffelyke, te weeten, het lymagtigste en aardagtigste gedeelte van de pis; een werktuygelijke, te weeten, die al te naauwe doorgangen van de nieren, daar die stoffe opgehouden word; en de werkende oorsaak, die toegeschreven word aan de hitte van de plaats, dewelke deze stoffe verdroogende dezelve in zant of steenen veranderd.

Drie oorsaken van de steen volgens de Ouden.

Zy wierden in dat gevoelen bevestigt, om dat men dagelyks merkt dat de kinderen de steenen meer onderworpen zijn als bejaarde menschen, en voornamentlyk die met grofagtige en aardagtige spysen gevoed worden. De rede daar van is deze. De kinderen zeer dikwils etende, kunnen de spyse niet al te wel verteeren: en onder andere de boere kinderen, die niet gevoed worden als met swaar brood, dat niet wel gemaakt, en niet wel gebakken is: en met kaas en raauwe peulvrugten: daar dan een raauw en qualyk verteerd sap van overblyft, dat door het bloed in de nieren gebragt zijnde, zig inwikkelt in de gaten van haar tepelswyze kliertjes, en aldaar verblyvende verhard, en steenagtig word, door de natuurelyke warmte die de weyagtigste vogten van zoodanigen sap uit die tepelagtige lighaamtjes uitdrukt: zoo dat die drie oorsaaken daar wy nu van gesprooken hebben, meermaalen in kinderen plaats hebbende, men zig niet behoeft te verwonderen dat 'er zoo veele gevonden worden die de steen hebben.

Wie de genen zijn daar de steenen dikwilder ingroeien.

't Bewys van 't geene ik zeg is klaarblykelijk in de kropsweeren, sinkingen op 't oor, vleesige uitwassen, en in alle de swellingen der klieren, die zeer dikwils in de jonkheid voorvallen. De stoffe van die geswellen is een raauw sap aan de klieren mede gedeeld, daar het zig inwikkelt en blyft zitten ter oorsaake van de engte

der

der weegen; en de hitte is 'er de uitvoerende oorsaak af, om dat zy het vogtigste verteerende, die stoffe aldaar zoodanig verhard, datze t'eenemaal steenig word.

Die geene die dikwils de Arm- of Gasthuisen te Parys, de twee plaatsen, daar de meeste menschen van de steen gesneeden worden, bezogt hebben, zullen moeten toestaan dat 'er van dertig, aan dewelken de Operatie gedaan word, gemeenelyk meer als de twee derden beneeden het tiende jaar van haare ouderdom, en meest alle boere kinderen zullen zijn: 't geen klaarlyk bewyst, dat het quade voedsel de eerste ende gemeynste oorsaak van de steen is, en dat deze voortbrenging haar beginsel heeft in de aardagtigste, niet wel gekookte en qualyk verteerde voedsels: en 't geen wy in de Auteuren leezen die daar over geschreeven hebben, te weeten, dat men eertyds niemand van de steen sneed als die van ses tot de veertien jaaren oud waren, strekt ons tot een bewys dat het getal van die met de steen gequeld waren, van allen tyden grooter is geweest in de jongheid als in volwasser jaaren.

Beginsels van de formeering der steenen volgens de nieuwe Schryvers.

Dit gevoelen over de oorsaak van de voortbrenginge der steenen, is de Ouden zoo waarschynelijk voorgekomen, dat men 't zelve tot nu toe niet heeft durven betwisten: maar in onze dagen zijn 'er menschen gevonden die vryborstiger waren, seggende dat het een dwaaling is den oorsprong van de steenen aan de grofagtigste stoffe van 't bloed toe te schryven, en in tegendeel staande houdende, dat dezelve uit de fijnste lighaamtjes van dit mengsel gemaakt waren. Om haare stelling te beweeren, onderscheiden zy in de pis twee beginselen; de eene is een vlugtig sout, de geest van salpeter gelykende; en de andere, een hoofdstoffelyke swavel, die met de natuur van de brandewyn over een komt. Zy noemen 't eerste een stremmende geest, en zy willen dat deze twee vermengt zijnde met een anderen geest, die in deze geloosde vogt, of pis te vinden zou zijn, en die by haar een aardagtige en verdikkende geest genoemt word, daar van een stremming of verdikking voorkomt, dewelke dat steenagtige lighaam maakt.

Om dit gevoelen te bewysen, zoo nemen zy haaren

toevlugt tot de Chimie, en zeggen, dat, zoo men brandewyn met geest van Salpeter of met geest van *Salammoniac* mengt, daar van terstond na een ligte opgisting een stremsel voortkomt, 't welk een vast en hard lighaam kan worden gelijk steen is.

Verre daar van af, dat ik die geene veroordeelen zoude, die van dat gevoelen zijn, agt ik ze in tegendeel alle lof waardig, om datze zoo veel vlyt aangewend hebben om een oorzaak die zoo verborgen was te doorgronden. Maar zy moeten ook niet gelooven dat wy haar blindelings moesten navolgen: 't past ons het gene zy ons voorstellen zonder vooroordeel te onderzoeken, het zelve tegen de leering der Ouden over deze stoffe op te weegen, en die zyde te verkiesen daar wy meer vastigheyd als waarschynelijkheid zullen vinden.

Deze laatste onderstelling komt van den vernuftigen *Van Helmont*, die boven die drie geesten, daar ik ul. van gesproken heb, nog een andere verrottenden geest van nooden heeft (die voortgebragt zoude zijn door een bedervent ferment, het welke hy in de reuk van de pis zoekt) om de andere in beweeginge te helpen, en de verharding van de steen te weeg te brengen. Maar alhoewel de inbeelding moeite heeft, om zig alle die beginselen voor te stellen, nogtans is dit nieuwe gevoelen voor ons niet onnut; want zoo wy het zelve met het oude vereenigen, zullen zy te samen ons het noodige ligt geven, om de waaragtige kennis van die wynsteenige zelfstandigheid, daar de steen van gemaakt is, te bekomen.

Van de deelen daar de steen zyn oorsprong van neemt.

Daar zijn 'er die tweederley soorten van steenen stellen: de eene zou, volgens haar, in de nieren, en de andere in de blaas voortgebragt worden. Zy onderscheiden ze daar door, dat die van de nieren, naar hun zeggen, kleinder, ligter, rooder, dog die van de blaas grooter, harder, en witter zoude zijn; daar by voegende, dat de bejaarde luyden meer onderworpen zijn aan de steen in de nieren, en de jonge aan die van de blaas: maar die aanmerkingen gaan niet vast, want in de jongen zoo wel als in de bejaarden vind men steenen van alderhande kleuren en grootte; en hoewel in

de

de eene als in d'andere, beginnen zy in de nieren voortgebragt te werden, en worden in de blaas grooter; en dit geschied aldus.

Het wesentlyke beginsel van de steen is altyd eenig deeltje van grove en qualyk opgeloste chyl, dat in de nieren met de pisagtige weivogt gebragt zijnde, en in een van de kleine pypjes der tepelagtige lighamen, die deeze weyagtige vogt kleinsen, indringende, zig daar in verwart en vast zet, zoo dat het door hulp van de stremmende geesten, of van de suure vogten, daar verhard, en steenagtig word: het wynsteenige gedeelte van de pis zig daar na by dat kleine beginsel van de steen voegende, maakt 'er zig vast, blyft 'er aan kleven, en vermeerdert alzoo desselfs groote; en een nieuwe wynsteen van de pis zig 'er dagelyks aan vast settende, zoo groeit het zoo lang, tot dat de geduurige loop van vogt het zelve nootsaakt los te raken, en in het bekken te vallen, van waar het door de pis-leider in de blaas gevoert word: en alsdan een ruime en vrye plaats vindende, verblyft het daar des te ligter, en word 'er allenskens grooter door nieuwe byvoeging van stoffe, tot dat het eyndelijk door zijne groote swaarte, of scherpe en ongelyke hoeken, pynen en onverdragelyke ongemakken veroorsaakende, men genootsaakt is 't zelve door de operatie uit te haalen. *Hoe de steenen geformeert worden.*

Dit eerste beginsel dat by sommige het saat, en by *Fernelius* de kerne van den steen genaamt word, niet hebbende kunnen doorgaan door de tepelswyse lighaamtjes der nierklieren, groeit nog bet aan door het byvoegen van nieuwe wynsteenige stoffe, op de eyge wys als men anys-suiker enz. maakt, welkers pit gemeenlijk is een klein anys-saatje, dat bedekt word door verscheide lagen van gesmolte suyker, daar de suyker-bakker het van tyd tot tyd indoopt: want zoo men een steen breekt, zoo zal men 'er de karrel in sien met verscheyde op een gelaste vliesen als lagen die van verscheide kleuren zullen zyn, na de differente stoffen daar ze uit bestaan, even gelyk men *Verduyns* anys-suyker breekende, de lagen van de verscheide soorten van suyker, daar het van gemaakt is, gewaar word. *Van het saat en de pit van de steen.*

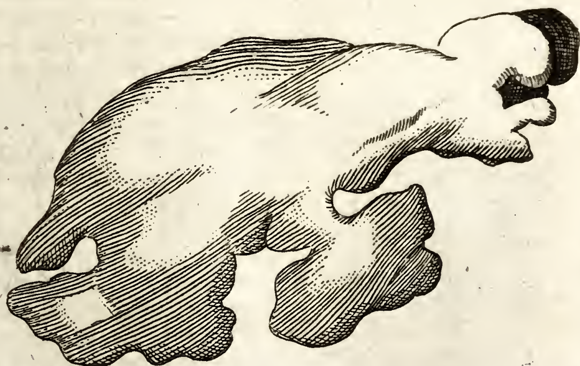
Als ik ul. gesegt heb dat de steenen een weinig tyd

Voorbeelden van groote steenen die in de nieren gebleven waren. na haare formeering in het bekken vielen, hebt gyl. moeten verstaan dat zulks zeer dikwils gebeurt, maar niet altyd; want somtyds is de steen van zoodanige een figuur dat hy zig niet kan ontwarren uit de pyp daar hy zijn oorsprong heeft genomen; alsdan word hy daar grooter, gelyk hy in de blaas zoude worden, en kan 'er zoodanig groeien dat hy de dood aan zulken mensch veroorsaakt. Hier zijn dagelijks veel voorbeelden van; dog het vermaardste van alle de geene daar ik kennis van heb, is dat van den Paus *Innocentius* XI, dewelke den 13. Augustus 1689 gestorven zijnde geopend wierd. Men vond in hem twee steenen, in ydere nier een; die van de slinker nier woog negen oncen, en die van de regter ses. Dit geval is my zoo bysonder, en de groote van die steenen zoo ongemeen voorgekomen, ten opsigt van de natuurlyke ruymte der plaatse daar ze gevonden wierden, dat ik ze op de navolgende plaat, volgens een afschetsing die my van Rome gesonden is, heb laten snyden, om ul. de groote en gedaante van dezelve te vertoonen.

Van het nierenwee. Als een steen uit de Nier los raakt, en de weg na de blaas neemt, sakt hy ligtelijk in die sak zoo hy klein is: maar zoo hy groot is en genoodsaakt word de pisleyder te verwyden, om zig een doortogt te maken, veroorsaakt hy zoo veel grooter en swaarder pynen, hoe hy door zijne oneffenheden en scherpe hoeken het senuwagtige vlies van die pyp meer komt te scheuren, of te steeken. Men noemt die siekte dikwils een Kolijk-graveel, maar oneygentlijk: dewyl de naam van Kolijk niet moet gegeven worden als aan die quaalen die den darm aandoen. Zy werd beter Graveel of nierepijn genaamt, van het woord *Nephri* 't geen een Nier beteekent, om dat de oorsaak van de pijn uit de nieren, en niet uit den darm *Colon* voortkomt.

Oorsaak van de nierewee. Die Graveel- of Niere-pynen worden verwekt door sant, gruis, of steen: als het sant is, zijn de pynen ligt, ten zy het daar in groote meenigte is; als het gruis is, zoo is de pyn grooter, om dat de deeltjes van 't gruis scherp, ongeregelt, en daar by dikker zijn als die van het sant; en als het een steen is, is de pyn zeer gevoelig. En alsdan neemt men zijn toevlugt tot de al-

Steenen inde Nieren gevonden. N.10.

algemeene hulpmiddelen, die volgens de dringenste toevallen voorgeschreven worden.

De tekenen die ons te kennen geven, dat het een niersugtige pijn is, zijn deze, dat ze begint op de plaats van de Nier, dat ze voort gaat langs den pisleider, en dat ze zig tot den ommetrek vande blaas uitstrekt. Men gevoelt een verdooving in de dye, het balletje van de zelfde zyde word na om hoog getrokken door de *Musculus Cremaster* dewelke ook lydt; men heeft moeite om te pissen, en men braakt in sulke gevalle. Aangaande de hulpmiddelen, die tegen deze quaal dienen, send ik ul. tot de gemeene practyk. Ik heb 'er ul. niet van gesproken, als om u te doen begrypen waarom men met reden vermoed dat iemand die beswaarlyk pist, een steen in de blaas kan hebben; voornamentlijk als de Graveel- of Nier-pynen voor die moejelijkheid van pissen zullen voor af gegaan zyn.

Tekenen van 't nierenwee.

Na dat ik ul. uitgelegt heb, hoe de steen geformeert word, zoo moet ik ul. nu mijn gevoelen zeggen over 't formeren van 't sant.

Eveneens als men siet, dat het wynsteenige gedeelte van den wyn aan de binnenste oppervlakte van het oxhoofd, daar hy in besloten is, vast kleeft, dat het zig vast hegt aan de vaten daar men dikke vogten in laat kooken, en dat 'er zelf een korst groeit binnen in de pypen waar door het water geduurig vloeit: alzoo kleven ook die soorten van lighaamtjes, die in de pis besloten zyn, aan de holligheid van de nier, en aan de pisleiders: en aldaar gestremt zynde door een zuuren geest, of door de zamenvlegting en naauwe vereeniging van haar getakte deelen, worden zy daar hard en steenagtig; en zouden eindelijk de waterbuizen zelf stoppen, indien het slymagtige vogt, dat door de klieren van de waterleiders tot bevogtiging van der zelver holligheden onophoudelijk gekleinst word, op dat haare vliesen door de pisagtige souten niet zouden beledigt worden, die wynsteenige stoffe niet noodsaakte om allengskens los te gaan, en zig door de pis te laten mede sleepen na de blaas, daar zy by kleine deeltjes, die gelijk fijn sant gescheiden zyn, in neer sypelt. Daar zyn weinig menschen of zy losen dagelijks zoodanige sandjes met de pis.

Gissinge over de voortbrenging van 't sand.

De

Dit ſand is ſomtyds wit, en ſomtijds roodachtig men vind het aan de grond van de waterpot, en zelfs als men de pis daar lang in laat blyven, zoo word men gewaar dat die zelve wynſteen aan de kanten vaſt kleeft en een korſt maakt; waar uit men zeker genoeg giſt dat 'er in de pis een ſtoffe is, die bequaam is om verdikt te worden, en een Geeſt, bequaam om die verharding te weeg te brengen.

Ondervinding van een ongemeene oorſaak van de ſteen. *Mr. Tolet*, die zeer wel van 't Steenſnyden geſchreven heeft, na dat hy het zelve onder den Heer *Jannot*, (toenmaals den vermaardſten Steenſnyder,) langen tyd in 't Gaſthuis van Parys in 't werk had geſtelt; verhaalt dat hy een Italiaans Soldaat van de ſteen heeft geſneden, die zig een beſlag van een neſtel door de pisgang in de blaas geſtooken had, alwaar een ſteen groeide van de ſtoffe die aan dat beſlag vaſtkleefde, en door verloop van tyd harder en harder wierd.

Het zelfde gebeurde aan een ander, die door een musket-ſchoot een kogel in de blaas kreeg, alwaar dezelve tot een grond of beginſel van een ſteen verſtrekte, waar van men hem eenige jaaren daarna door het ſteenſnyden heeft moeten verloſſen.

Deſe ondervindingen beveſtigen wel het geloven van *Fernelius*, voor zoo verre als hy zegt dat de ſteenen een pit hebben; maar zy wederleggen hem in 't gene hy daar by voegt, te weten dat die pit altyd uit de nier komt, en dat de ſteen in de blaas maar volmaakt word, allengskens grooter en harder wordende: want daar kan wel eenig lighaam in die zak ergens anders van daan, als van de nier komen, welk lighaam aldaar aan een ſteen tot een beginſel zal verſtrekken.

Van de zandige Steenen. Daar is ook een ſoort van ſteen die men zandachtig noemt, dewelke in de blaas gemaakt is van verſcheide kleine karreltjes zand die zig te ſamen voegen door middel van een lym, die haar tot een tras verſterkt: Deze ſoort van ſteen, word in een korten tyd gemaakt, maar is zo hard niet als die gene, die gemaakt is door verſcheide lagen op malkanderen gevoegt; ook breekt hy ligtelyk tuſſen de nyptang, als men hem door de Operatie wil uithalen.

Ik heb gezegt dat de ſteenen door de pis-leiders zakten om

om van de nier in de blaas te gaan: die menſchen, aan wien zulks gebeurt is, hebben de waterpees verwydert, naer maate van de ſteenen die gepaſſeert zyn door deeze buis, welke gemeenelyk niet dikker zynde als de ſchagt van een pen, nogtans dikwils een duim, en ſomtyds een darm dik gevonden word: en alhoewel dat deel tot zoo een uitſtrekking bequaam is, zoo gebeurt het nogtans in ſommige menſchen, dat de ſteenen in deſſelts holligheid vaſt zitten: 't geen gebeurt is aan de Heer *Colbert*, die na zyn dood geopend wierd, en in wien men zeer groote ſteenen in 't midden van de pis-leider vaſt vond zitten; 't geen hem in de laatſte dagen van zyn leven grouwelyke niere-pynen had doen uitſtaan. Maar die ſoorte van ſteenen, die in de nieren of in de waterleiders vaſt zitten, kunnen door de Heelkonſt niet uitgehaald werden; daarom gaan wy over tot die gene, die in de blaas gevonden werden, en die het onderwerp van onze Operatie maken.

Verwydering van de waterpeſen in die geene die met de ſteen geplaagt ſijn.

Dog eer wy daar toe komen, zo moeten wy verzeekert zyn, dat 'er een ſteen in de blaas is. De tekenen die het ons te kennen geven zyn tweederley; de eerſte die men gemeene of twyffelagtige noemt, kunnen afhangen van verſcheyde ziektens der blaaze, zynde verſcheide van die, die door de ſteen veroorſaakt worden. De tweede worden eige of zeekere genoemt, en behoren maar allenlyk tot de ſteen.

Twee ſoorte van bewysreden dat 'er een ſteen in de blaas is.

De twyffelagtige tekenen zyn hier in ſeer groot getal: den Lyder gevoelt in den omtrek van de blaas een geduerige pyn, dewelke vermeerdert als hy zyn water wil maken; waarom hy het wateren zoo lang als hy kan uitſtelt: maar de pyn is dan nog heviger, om dat de pis door 't lang verblyf in de blaas heeter en ſcherper wordende, die deelen daar zy door paſſeert en uitloopt, nog meer ſteekt en prikkelt: behalven dat de Lyder met gewelt dringende om de loſſing van dit vogt te verhaaſten, de regte darm zig buitenwaart verlengt en uitſteekt door de ſterke poogingen die den Lyder doet om te piſſen. Dit toeval gebeurt ſelden in oude Menſchen, maar dikwils en jonge kinderen; en dit word het uitgaan van den Aarsdarm genoemt.

Twyffelagtige tekenen.

Uitzakking van 't Fondament.

De pis is ſomtyds wit, raauw, en dun, en op ande-

re tyden weer onklaar, modderagtig, en bloedig; en als men dezelve wat laat ſtil ſtaan, zoo ſiet men aan de grond een droeſſem als witten etter met ſlym en ſant. De lyder gevoelt aan de bilnaad een ſwaarte, veroorſaeckt door 't gewigt van de ſteen; hy ſlaat dikwils zijn hand aan de roede daar hy aan trekt om ſig zelven wat te verligten; hy krygt onwillige opregtingen van de roede, voortkomende van een prikkeling die zig van de pisgang ligtelyk aan de holle ſenuwen mede deelt. Hy gevoelt een prikkeling aan het einde van de roede; hy heeft moeiten om te piſſen: dikwils loopt de pis niet als by druppels uit, en dikwils is die t'eenemaal opgeſtopt.

Droeſſem van de pis.

Prikkeling in de pisgang.

Moeyelykheid om te piſſen.

Alhoewel alle die toevallen gemeenelyk te kennen geven, dat 'er een ſteen in de blaas zit, nogtans zijn ſy 'er zulke zekere tekenen niet van, dat men 'er volſtrektelijk geloof aan moet geven; want zy komen over een met de inflammatien en ſweeringen van de blaas en ſchaft; en daarom is het dat men ze twyfelagtige genoemt heeft. Derhalven moet men tot andere, die onfeylbaar zijn, zyn toevlugt nemen.

Eygene en zekere kenteekenen.

De tekenen die wy eygenen noemen om dat zy niet als tot de ſteen kunnen behooren, en dat ze ons niet bedriegen, zijn twee: de eene is de vinger van den Operateur, en d' andere, het Sondeer yzer. Men gaat aldus te werk om zig van die beide te bedienen.

Manier om met den vinger te ſondeeren.

De Heelmeeſter zijn nagels gekort hebbende, zal zijn voorſte of middelſte vinger met eenige olie beſtryken: (men gebruykt gemeenelijke den olie van olyve.) Daar na hebbende den lyder doen ſitten op de kant van het bedde, agter over leggende, met de dyen wat om hoog, en wat van malkander, zal hy de vinger in den aars brengen, daar hy dezelve zoo diep als hem mogelijk is zal induwen: en vermits 'er niet als de dikte van de regten darm en van de blaas tuſſchen zijn vinger en den ſteen is, zal hy ligtelijk dat tegennatuurelijke lighaam, zoo het in die ſak geſlooten is, voelen, voornamentlijk zoo hy met zijn andere hand op de lyders onderbuyk drukt, en 't gene in de blaas beſloten is, na den regten darm toe duwt.

Vermits de baarmoeder in de vrouws-perſoonen geplaaaſt

geplaatst is tusschen dien darm en de blaas, zoude de Steensnyder, zoo hy 'er eveneens als in manspersonen te werk ging; de steen niet kunnen voelen, daarom moet hy zyn vinger in de scheede van haar lyfmoeder brengen: maar in vrysters moet hy om verscheide redenen, die ik stilswygende zal voorby gaan, zig van zyn vinger niet bedienen, nog in de scheede, nog in den regten darm; hy moet, omtrent haar, het *Sondeer-yzer* gebruiken.

Het is zo gemakkelyk niet een man als een vrouw te *sondeeren*; de lengte en de kromte van de pisgang in een mans persoon, veroorsaaken de moeijelykheid die 'er is om daar 't *Sondeer-yzer* in te brengen; daar is behendigheid en oeffening van noode, om zulks wel uit te voeren. Men neemt een *Sonde*, tien of elf duim lang, van de dikte als een schagt van een schryfpen, gemeenelyk van zilver gemaakt, hebbende in het midden van haare lengte een halfmaans wyze figuur, en in de andere helft regt zynde. Het einde van die eerste helft een weinig dunder zynde als de andere, is bot, en het einde van de regte helft voorsien met twee ringen, om ze vaster te kunnen houden. Men bestrykt die heele *Sonde* met olye, en men stelt zig in staat om ze in de blaas te voeren; het kromme deel eerst in de pisgang inbrengende: maar daar zyn twee manieren van sondeeren; het staat in de Heelmeesters goetdunken die te verkiezen, die hy het meest gewoon is te gebruiken. Volgens de eerste, vat men de roede van de Lyder met twee vingeren van de slinkerhand, te weten met den duim en de voorste vinger, en men ligt dezelve wat om hoog, terwyl men de *Sonde* met de twee zelve vingers van de regterhand vasthoud, zoo dat het holle deel van de halve maan na de Lyders buik gekeert zy: als dan, het einde daar van in de pisgang gebragt hebbende, duwt men het voort, tot dat men gekomen is tot aan de wortel van de roede, die men op het zelfde oogenblik na om laage buigt, op dat de punt van de *Sonde* na om hoog geheve, onder het schaambeen zou doorgaan, en tot in de blaas kunnen komen. De andere manier verschilt van de voorgaande daar in, dat de rugge van 't *Sondeer-yzer* na des Lyders buik is gekeert, en dat

Eerste manier, om met het instrument te sondeeren.

Tweede manier.

dat men 't zelve voorgeduwt hebbende tot de wortel van de roede, men met het instrument een halven draay maakt en 't zelve gezamentlyk met de roede na de regter liesch duwt, en daar na wat nederwaarts buigt; de punt van de *Sonde*, door dit middel een ligte aandryving krygende, zal alzoo gemakkelyk in de blaas gaan; en op deze laatste wyze sondeeren meest alle Steensnyders, die haare behendigheid willen toonen met deze meesterlyke draay te doen. Zoo de *Sonde* klaar zynde om in de blaas te gaan, men eenige hindernis voelt, moet men geen geweld gebruiken, om dat het veroorzaakt kan zyn door een klein klapvlies, dat men *Verumontanum* noemt, 't welk is op de plaats daar de * *Vasa Ejaculatoria* de pisgang doorbooren; en hoe kleinen geweld men zou gebruiken, zou men buiten twyffel dat kleine klapvliesje beschadigen; daarom moet men als dan de *Sonde* uittrekken, omtrent ter lengte van een duim breet, om ze daar na weder in te stooten, en met die hinderpalen te myden, zo vind men de weg van de blaas.

Ongeval te myden.

Gemakkelykheid om een vrouw te sondeeren.

De pisgang van een vrouw kort en regt zynde, heeft men niet veel moeite om 'er de *Sonde* in te brengen. De Lydster agter over leggende, duwt men haar de *Nymphæ* met de slinker hand wat van malkander, en men ontdekt de mond van de pisgang, welk is een klein rond gaatje, gelegen tusschen de twee hane-kammen onder de kittelaar.

Men neemt met de regterhand een *Sonde* van dezelve dikte als die van de manspersoonen, zes of zeve duimen lang, en van een regte figuur; en dezelve met olye bestreken hebbende, brengt men ze zagtelyk in de blaas, en de *Sonde* na de regter en linker zyde draayende, zoo 'er eenige steen is, wagt men niet lang, zonder hem (zo wel in mans- als vrouws persoonen) gewaar te worden, door de tegenstand, die hy tegen de *Sonde* doet, en zelf door het geluid dat men hoort, als men het eind van de *Sonde* op dat lighaam stoot.

Nootsakelykheit van het Steensnyden.

Zoo men door de *Sonde* verzeekert is, dat 'er een of meer steenen in de blaas zitten, is het eenigste middel dezelve door de Operatie daar uit te haalen, op een van die twee manieren die ik u l. nu aanstonds gaa vertoonen: want het is een misslag te gelooven, dat 'er hulp-

* Zaadschietende Vaten.

hulpmiddelen zyn, die bequaam zouden zyn, om een steen in de nier of blaas te verbryzelen. Die gene, die zig beroemt hebben dusdanige middelen gevonden te hebben, zyn Quakzalvers en bedriegers, dewelke haar voordeel doende met den erbermelyken staat des Lyders, en met de schrik die hy voor zoodanige een Operatie heeft, hem meer beloeven als ze kunnen volbrengen.

Dwaalinge over het steenbrekende middels.

Ik mispryś een Lyder niet, dewelke zig van de pyn zoekt te bevryden: daar is niets zoo natuurlyk als zig zelven te begeeven onder de handen van die geene, die ons een zekere en gemakkelyke geneezing belooven: maar die menschen zyn des te strafwaardiger, om dat haar beloften stryden tegen de goede reeden. Daar is geen scheidend middel, hoedanig het ook zyn mag, dat magtig genoeg zy, om een steen die buiten de blaas is, te verbryselen; zoo veel te minder kan 'er een gevonden worden, dat zulks in de blaas zelf doen zoude, na dat het door alle die verscheide wegen gepasseert is, daar het met de mond ingenomen zynde door moet, om in de blaas te komen: zoo het tot zoo een uitwerking magtig genoeg was, wat zoude het dan niet doen op de maag, darmen, melk-aderen, chylbuis, in 't hert, in de longen, in de slag-aderen, in de nieren, en waterpeezen; zynde alle deelen, die het aanraken moet, eer het in de blaas by de steen die ze meenen te ontdoen, kan komen; en zoo ze het door de pisgang willen inspuyten, zal de pis het zelve niet beletten zyn werk te doen, of zal het niet eer de blaas quetsen als de steenen afknagen?

Een verharde steen is niet meer in staat om door hulpmiddelen klein gemaakt te worden.

Het is dan een swakke hoop, de geneezing door Geneesmiddelen te verwagten: als de steen eens geformeert is, is 'er niets als de Operatie, die den zelve uit de blaas kan halen: zoo dat het aan den Lyder staat, daar toe zyn besluit manmoedig te neemen, en 'er zig ten spoedigste toe te bereyden, als de *Sonde* hem zal verzekert hebben, dat alle de pynen die hy lyd, veroorzaakt zyn door een steen die in de blaas zit: want hoe hy langer wagt, hoe grooter de steen zal worden, en hoe swaarder en pynelyker de Operatie zal zyn. Maar zoo 'er in het sondeeren geen steen gevonden word, en dat de Lyder nogtans de toevallen gevoeld, die de steen pleeg

te verwekken, en voornamentlyk de opstopping van de pis, die het droevigste van allen is, zoo moet de Heelmeester hem zoo vaardig als mogelyk zal zyn, te hulp komen; het zy dat hy deeze opstopping aanziet als een ziekte op haar zelve, of als het uitwerksel van een andere ziekte.

De volkome opstopping van de pis vereist vaardig geholpe te werden.

Van de ophoudinge van de pis.

De opstopping van de pis is van zoo grooten gewigt, dat men zyn water weinig langer als een dag, zonder tot het uiterste gebragt te werden, kan ophouden: Deze quaal lyd geen uitstel, als de Heelmeester daar by gekomen is; want in dusdanige ziektens word hy niet ontboden, als na dat de Lyder langen tyd zonder pissen is gebleven; en hoe weinig men 't ook uitstelt, word de blaas ondertusschen hoe langer hoe volder, en de pyn en 't gevaar verswaren: daarom moet men op staande voet aan 't werk gaan; als dan zyn de oogenblikken dierbaar, en men kan het ongedult van den Lyder, die zoo hartelyk om onze hulp smeekt, niet te ras voldoen.

Die redenen hebben my verpligt u l. de middelen aan te wyzen, om de stoppingen van de pis te helpen, eer ik u l. de Operatie die men tot het uithalen van de steen in 't werk stelt, aantoon: daar de grootste haast me is, daar moet men allereerst de handen aan slaan: want men is in een onvermydelyke nootzakelykheid, om dikwils te pissen: maar tot het steen-snyden kan men zoodanigen tyd, sayzoen, en dag als men wil, verkiezen.

Drie soorte van ophoudinge van pis.

Daar zyn driederhande opstoppingen van de pis, die elk haar byzondere naam hebben; de eene word genaamt *Dysuria*, de andere *Stranguria*, en de derde *Ischuria*.

Van de Dysuria.

Als de lyder niet als met moeite kan pissen, noemt men dat ongemak *Dysuria*; dat woord is afkomstig van *Dys*, 't welk betekent moeylyk, en *Ouron* dat is pis, want als dan loopt ze met moeite en pyne uit.

Van de stranguria.

Als de lyder niet als by druppels pist, zo noemt men het *Stranguria*, 't welk betekent *Stranx*, een druppel, en *Ouron*, pis, om dat 'er niet als een druppel gelyk uitkomt, waarom die ziekte ook den naam heeft bekomen van *druppel-pis*.

Als de pis gants niet uit komt, is het een *Ischuria*, afkomstig

komflig van *Ischein*, ophouden, en *Ouron*, pis: want als dan word de pis t'eenemaal opgehouden.

Daar zyn tweederley opstoppingen van de pis; de eene als dit overtollige vogt in de blaas besloten is, en daar niet uit kan komen; en de andere, als het opgehouden is boven de blaas. *Andere soort van ophoudinge der pis.*

Men vind vyf of zes oorzaaken, dewelken de pis beletten uit de blaas te loopen: Eerstelyk, als 'er een steen aan de mond van de pisgang gelegen is, en de doorgang sluit; als dan moet men hem te rugge doen wyken met een was-ligt, of met het *Sondeer-yzer*, of hem uithaalen, indien deze hinderpaal, na dat men den Lyder heen en weer bewoogen en geschud heeft, op de zelve plaats blyft. Ten tweede, als de pisgang neer gezakt en als toegevouwen is, 't geen aan de oude luiden gebeurt, wanneer de roede zig niet meer kan opregten; dit word geholpen door warme en kruidagtige stoovingen, die het deel versterken. Ten derde, als 'er een inflammatie aan den hals van de blaas is; in dat geval gebruikt men hulpmiddelen die de pyn stillen, en de hitte van het bloed matigen. Ten vierde, als het een dikke en traage slym is, die in de blaas besloten is; deze word uitgehaald door de *Sonde*. Ten vyfde, als de blaas al te vol zynde, de spiervezelen die boven maten uitgespannen waren, zig in haare natuurlyke staat niet konnen herstellen, nog de pis drukken, om ze alsoo af te jagen, 't geen dikwils in jonge kinderen gebeurt, na dat zy langen tyd zonder pissen zyn geweest: men wryft haare schamelheid met olyen, gelyk die van kappers, en men neemt zyn toevlugt tot de *Sonde*. Hier word een zesde hinderpaal by gedaan, te weeten, een uitwassing van vlees, die men verteeren moet; maar ik twyffel zeer, of 'er wel zoo een uitwassing van vlees gevonden word. *Van de hinderpalen die het uitloozen van de pis die in de blaas besloten is, beletten.*

Wy vinden twee oorzaaken, dewelke het komen van de pis in de blaas beletten. De eerste is, een heete en geduurige koorts, die door haar al te groote hitte, de deelen zoodanig ontsteekt, en wel byzonderlyk de nieren, welkers zeefgaten en spiervezelen al te ingekrompen of te los zyn, of welkers giften al te qualyk gesteld zyn tot het affscheiden van die overtollige weyagtigheid van het bloed. *Van de oorsaaken, dewelke de pis beletten in de blaas te vloejen.*

bloed. En de tweede is, als de pis boven de blaas door steenen word opgehouden, 't zy in de nieren, 't zy in de water-peezen, die haar de doortogt sluiten.

Kenteke-nen waar aan men weet of de pis in of boven de blaas op-gehouden word.

Men weet dat de opstopping van de pis in de blaas is, aan de swellinge, pynen en spanninge die de Lyder gevoelt op de plaats van de schamelheid; in tegendeel zoo die vogt boven de blaas word opgehouden, zoo is die ommetrek ingevallen, zagt, hol, en zonder pyn; en als de pis van 't bloed niet kan gescheiden worden, werd het zelve al te wateragtig, de kragten verminderen dagelyks, en de Lyder sterft.

Voorseg-gingen aangaande deze op-houdingen.

't Geen de Heelmeester over de opstoppingen van 't water kan oordeelen, is, dat de geene die veroorzaakt zyn door de ophouding van de pis in de blaas, door wat oorzaak het ook zyn mag, geneezen kunnen worden; maar die boven de blaas voor vallen, zeer dikwils doodelyk zyn; vermits 'er geen hoop is als in een schielyke raming of *crisis*, die de natuur alleen door een ongewone pooging te weeg kan brengen. De opstoppingen van de pis worden geneezen, of door Genees-middelen, of door Instrumenten.

Van de Genees-middelen die men daar toe gebruikt.

De Genees-middelen zyn de baden, smeeringen, plaasters, bevogtigingen, stoovingen, &c. die op de roede, schamelheid, of bilnaat gedaan worden; of men brengt ze zelf door de roede in de blaas; ik zal 'er u l. hier de beschryving niet van geven; duyzend Auteuren hebben 'er van gesprooken.

Twee soor-ten van ge-nesingen voor die quaalen.

De hulp die men door de Instrumenten verkrygt, is tweederhande, te weeten, pyn verligtende, of genesende. De pyn verligtende is, als men de oorzaak die altyd blyft, niet onderneemt weg te neemen, hoewel men het toeval wel tot stilstand brengt en verzagt; gelyk als men den steen maar te rugge stoot om een doorgang aan de pis te geven; want een steen kan somtyds veertig jaaren in de blaas blyven. De genezende is, als men zoo wel de ziekte als de oorzaak weg neemt, gelyk als wanneer de vogt die de verstopping maakt, en de pis, door het instrument dat men in 't deel steekt, gezamentlyk uitloopen.

Van de Catheter-rismus.

Deze Operatie werd *Catheterismus* genaamt, om dat het Instrument dat men daar toe gebruikt, in 't Grieks

Catheter genaamt word, 't welk afkomstig is van *Cata*, dat is te zeggen, binnen, en van *Ein*, dat is, zenden: het is een holle en kromme *Sonde*, dewelke diend om de pis uit de blaas te haalen, en om de ziektens van dat deel te onderzoeken: De Franſen noemen deſelve *Algalie*, zynde een Arabis woord, en gemeenelyk een *Sonde*.

Van die *Sondeer-yzers* zyn 'er ſommige voor mans- en andere voor vrouws-perſoonen. 't Geen door A afgebeeld word, is een van de grootſte voor de mans. Het andere door B afgebeeld is kleinder, voor kinderen; en 't derde C is voor het vrouw-volk. Staat hier aan te merken, dat die voor de mans-perſoonen krommer zyn, om zig te voegen na de figuur van de pisgang, en na den hals van de blaas; en dat die voor de vrouws-perſoonen byna regt en korter zyn, om dat ze de pisgang regter en korter hebben als de mans: Men moet van beide voorzien zyn. Men doopt haar einde in olye, die in dit kleine vat D ſtaat, op dat zy gemakkelyker zoude ingaan. *Verſcheidenheid der Sondeeryſers.*

De oude maakten wel eer deeſe ſoorten van *Sonden* van hoorn; men heeft ze daar na van kooper laaten maaken, maar nu maakt men ze van zilver. Zy moeten haar geheele lengte door, hol, en haare holligheid met een Stilet voorzien zyn; zy moeten aan het einde dat men in de blaas brengt, niet doorboord zyn; maar wel aan de zyde van dat einde, want zoo zy de vliezen van de blaas door dat eind quamen aan te raaken, zouden de vliezen, indien het doorboord was, het zelve toeſtoppen, en de pis zou in de *Sonde* niet kunnen dringen; maar als het aan de zyden geopent is, al raakte zelf de *Sonde* aan de blaas, kan de pis daar ligt indringen. Zy moeten zoo ſwak niet zyn, dat ze noot hebben van te buigen, nog al te dik, om geen pyn te verwekken; en moeten effen en zeer glad zyn, om met gemak te kunnen inglyen. *Haar ſtoffe grootte, en figuur.*

Alhoewel ik u l. hier maar drie *Sonden* vertoon, nogtans kan 'er de Heelmeeſter van verſcheide grootte hebben, kleine voor de kleinſte kinderen, middelmatige voor de jonge luyden, en grooter voor de mannen: maar het is genoeg dat hy 'er tweederley heeft voor de vrouwluy; een kleine voor de jonge dogters, en een

grooter voor die meer bejaard zyn.

Nu is het tyd om de *Sonde* in de blaas te brengen, en 'er de pis alzoo te doen uitloopen; en nademaal dat 'er geen onderscheid is tusschen het inbrengen dat men doet, om te weeten of 'er een steen zit, en dit inbrengen, zult gy u wel te binnen brengen, 't geen ik 'er hier voor van heb gezegt.

't Geen 'er na het inbrenge van de Sonde nog te doen staat.

De *Sonde* in de blaas gebragt zynde, moet men 'er het Stilet uit neemen, op dat de pis uit kan loopen door de pyp van de *Sonde*. De pis geheel en al uitgeloopen zynde, haald men de *Sonde* zagtjes uit, en men hervat die Operatie weder, zoo dikwils als de Lyder pissen wil, en zoo lang als die opstopping duurd.

Van de Punctio Perinæi.

Het staat altyd in des Heelmeesters magt niet, de pis door de *Sonde* uit te haalen; want daar zyn dikwils hinderpaalen, die het inbrengen van dit Instrument in de blaas beletten: en wat behendigheid een Heelmeester ook hebben mag, kan hy somtyds met het inbrengen van dit Instrument in de blaas, niet te regt raaken. De Steen-snyders zelfs, die het *sondeeren* dagelyks oeffenen, hebben 't in sommige menschen opgegeven, om de onverwinnelyke beletselen die zy 'er in vonden.

Hinderpaalen die 'er zig vertoonen.

Deeze hinderpaalen zyn, of een ontsteeking aan den hals van de blaas, en aan de * *Prostatæ* dewelke die deelen zodanig doet opswellen, dat 'er niets door de pisgang kan door gaan: of eenige hardigheden langs die buis, ontstaande uit litttekens van sweeringen, die dezelve zoo naauw maken, dat 'er de *Sonde* niet door kan, wat kragt men ook inspant om ze voort te stooten; of eindelyk geswellen, of eenige vliezige aanwassingen, die de pisgang stoppen, gelyk in sommige oude luiden gebeurt, in dewelke die buys zoodanig toegevouwen is, dat nog de pis, nog de *Sonde*, zig 'er een weg door kunnen maken.

Noodzakelykheid van de steekinge in de bilnaat.

Men moet nogtans een Lyder niet laaten verlooren gaan; en daar is niet overig als een steek in de bilnaat, die hem het leven kan behouden; want hy moet pissen of sterven. De Heelmeester moet het de maagen of vrienden van den Lyder bekent maken, en haar zoodanige voorzegging daar van doen, als de gesteltenis van de ziekte vereist.

* Voorstanders

Daar

Daar na 't verband klaar gemaakt hebbende, zal men den Lyder plaatsen op de kant van het bedde, en hem agter over doen leggen, de twee dyen van malkander, en de beenen zoodanig geboogen, dat de hielen aan de billen raaken, doende de beenen in dien staat, door twee knegts vasthouden, en de klootzak na om hoog opligten: daar na zal de Operateur een Instrument neemen dat expres gemaakt is, by manier van een *Scalpel*; smal, puntig, en vier of vyf duimen lang, zoo als het is afgetekent door E. Hy zal het regt tot in de blaas toe stooten, de steeking beginnende naast aan de naat, op de eyge plaats daar men de insnyding in het Steen-snyden doet: en hy zal weeten dat hy in de blaas is, aan de pis, dewelke bezyden het instrument uit zal komen loopen; maar hy moet, eer hy het uithaald, een regte *Sonde* F langs de zyde van het incisie-mes tot in de blaas toe duwen. Die *Sonde* bestierd men met de slinker hand, en men haald het Instrument uit met de regter hand; waar mede men naderhand een zilver pypje vat G, vier duimen lang, dat twee oogen boven aan 't oppereind heeft, waar door een lint H anderhalf ellen lang gestooken zal zyn. Men zet het agterste eind van de *Sonde* in 't voorste van de pyp, 't geene diend om de pyp in de blaas te brengen; want zoo men het Instrument dat de steeking gedaan heeft, uithaalde eer men de *Sonde* ingebragt hadde, zou men zig zelven in gevaar stellen, van de pyp daar in willende steeken, den weg niet te vinden; derhalven is de voorzorg van 'er de *Sonde* eerst in te brengen, t'eenemaal noodig. Na dat de pis door het pypje gants zal gelost zyn, zal men 'er de buitenste opening van toestoppen, met een kleine steekwiek van linnen I, en dezelve in de wonde laaten. Het lind door de twee oogen van 't pypje gestooken, diend om 't zelve aan een riem vast te maken, op dat het uit de wonde niet zoude schieten. Zoo dikwils als de Lyder wil pissen, haald men de kleine steekwiek af; en aldus leedigt men de blaas, zoo dikwils als zy vol is.

Manier om die operatie in het werk te stellen.

Gedaante van het doorstekent instrument en van de pyp.

Steekwiek om de Canul toe te stoppen en te openen als men wil.

Van de drie toevallen, die ik getoond heb, dat ons tot deze steeking nootzaaken, is 'er maar een, daar men de geneezing van kan hoopen, te weeten, de ontsteking van den hals der blaaze, of van de Voorstanders; want

Een van de oorsaaken van deze quaal die te helpe is.

de Operatie gedaan zynde, doet men zyn best om die ontsteeking te verdryven door aderlatingen, stoovingen, smeeringen, en andere pynstillende middelen. Als ze gematigt, en de swelling vermindert is, of dat ze tot verettering gedyt, gelyk somtyds gebeurt is, neemt men de steekwiek af, en men beswagtelt het deel naautjes; en in dit geval ziet men, dat de pis, zyn gemeenen loop nemende, van zelfs uit de roede komt; maar als de hardigheden in de pisgang, of een toevouwing door den ouderdom veroorzaakt, ons tot deeze steeking genootzaakt hebben, moet men vast stellen om de pyp syn leven lang te dragen: Men moet alsdan, in plaats van een linne steekwiek, een stopsel van zilver met een schroef gebruiken, dat de pyp zoo naauw zal toesluiten, dat 'er de pis niet uit zal lekken, en dat de Lyder zyn dingen zal kunnen waarneemen; nogtans met deze onderwerpinge van niet te kunnen pissen, of hy moet het stopsel van de pyp af haalen, gelyk ik 'er verscheiden gezien heb, die 'er tot haar dood toe gedragen hebben.

Ongeneesbaare oorzaken.

Dese Operatie, hoewel niet bestaande als in een enkele steekinge, vereist dat een Heelmeester door de Ontleed-konst kennis hebbe van de gesteltenisse der plaatse, daar hy ze in 't werk stelt; zoo om zyn *Scalpel* regt in de blaas te brengen, als om te weeten wat deelen zyn instrument onderwegen kan quetsen. Hy moet ze ook verscheide reizen in 't werk zien stellen hebben, eer hy ze onderneemt; want een Heelmeester die in de Ontleed-konst niet zeer ervaren is, of die deze steeking nooit heeft zien doen, heeft 'er een schrik van: maar die 'er de oeffening van hebben, bevindenze een van de gemakkelykste der gantsche Heelkonst.

De kennis van de gesteltenisse van het deel, werd hier vereist.

Zie daar de manier die men tot nog toe gebruikt heeft om de steeking van het *Perinæum* te doen: Maar de manier die *Frere Jaques* ons heeft getoond, om de steen uit de blaas te halen, en daar ik u straks de Historie van zal verhalen, heeft my in bedenken gegeven, of men de steeking niet sekerder zou kunnen in 't werk stellen op de plaats van de blaas, daar hy de incisie voor de steen maakt; dat is te zeggen, in het lighaam zelf van de blaas digte by haar hals; zoo dat men het *Scalpel* niet zoude behoeven te steken in de pisgang, nog door den hals van de

Nieuwe manier om dese steeking in 't werk te stellen.

blaas

blaas, die in een inflammatie zoodanig is opgeſwollen dat 'er niets uit kan koomen, en dat men ligtelyk in dien hals zou ſnyden, als men het inſtrument daar door wil ſteeken;'t geen de toevallen kan vermeerderen en den lyder van de gehoopte vrugt der Operatie berooven. Maar zoo men het inſtrument een vinger breed van het *Perinæum* af inſtak, en dat men de blaas in haar lichaam digte by haar hals doorſtak, geloof ik dat de Operatie ſekerder en min pynelyk zoude zijn, dewyl dat men de pisgang niet zoude doorſteken, noch den hals van de blaas quetſen, en dat de ontſteeking vermindert, of opgehouden zijnde, de pis door zijn gewoonlyken weg zou uitloopen, als de pyp weg genomen en de wonde toegeheelt was; dewelke maar op de gewoonlyke manier verbonden zou moeten worden, en alzoo ligt zoude geneſen als andere wonden; want men weet jegenwoordig dat de wonden van de blaas niet doodelyk zijn, gelyk men eertyds geloofde, wel verſtaande, als ze niet zeer wyd zijn, en als 'er eenig naburig vlies tegen haar kan vaſt kleeven; en deze Operatie behoorde *Kiſtitomie* genaamt te worden, want men opent inderdaad de pisſak.

Voordeelen van de manier die men zoo even voorgeſteld heeft.

Als de vinger of de *Sonde* ons verſekert hebben, dat 'er een ſteen in de blaas is, zoo moet men noodſakelyk tot de Operatie komen: alſdan behoort de Heelmeeſter den lyder aan te ſpreken als een eerlyk man, zoo hy zig wil onderſcheiden van de Quakſalvers en lantloopers, wien de onwetenheid en armoede duyſent ſnoode kunsjes, en bedriegeryen doen begaan, hy moet zijn voorſegging doen volgens de hoop en vrees die hem de ſtaat van den lyder geeft, zonder meer te belooven als hy kan volbrengen, gelyk van sommige, die deeze Operatie in 't werk ſtellen, gedaan word.

Van het uithaalen van de ſteen.

Om die Operatie als een goet practiſyn en ordentelyk te volbrengen, moet men op drie ſaken letten en voor af vaſt ſtellen wat men voor, tuſſchen, en na de Operatie moet doen.

Omſtandigheden van de Operatie in agt te neemen.

'T geene men voor de Operatie moet doen, beſtaat in vyf omſtandigheden: de eerſte is, den tyd te verkiezen; de tweede, den lyder door eenige algemeine Genees-

middelen te bereiden; de derde, te overleggen of men de Operatie door de groote of kleine toestel zal doen; de vierde, de verbanden klaar te maken; en de vyfde, den lyder wel te plaatsen.

Twee tijden, aangaande de praktijk. Om alle Operatien te doen, stelt men twee tyden vast, de eene van de noodsakelykheid, die geen uitstel lyd, en den andere van de verkiesinge, dewelke toelaat den tijd te verkiesen, dien men de bequaamste oordeelt. De Ouden hebben de Operatie van het steensnyden den voorrang gegeven aan den tijd van verkiesinge; en ons belast de Operatie niet als in de Lente en in de Herfst in 't werk te stellen: maar het is een dwaling, te gelooven, dat ze nooit als in die twee getyden gedaan moet worden; want mits dat men maar den tijd van de onmatige hitte, en die van de al te groote koude mijd, agt ik dat ze 't overige van 't gantsche jaar door gedaan mag worden. Het is een wreetheid lyders, die men vaardiglyk kan verligten, pyn te sien uitstaan. Ik heb den Hr. *De Cornelle*, gewoon Edelman van den Koning, die na de Lente wagte, sien sterven, dewelke had konnen genesen worden, zoo men hem, toen de tijd van noodsakelijkheid het vereyste, van de steen had gesneden.

Dwaling wegens de bergstoffelijke wateren. Het is even eens met deze Operatie, als met de minerale wateren; men heeft tot nog toe gelooft, dat ze niet mogten ingenomen worden, als in de Lente, en in den Herfst, en dat ze in de andere getyden doodelyk waren: maar doorlugtige mannen hebben ons dat vooroordeel benomen, die door dezelve haar gesontheid in alle tyden des jaars wedergekregen hebben; en de voornaamste Geneesheeren, onder anderen de Hr. *Fagon*, zenden haare lyders byna zoo dikwils derwaarts in de Winter en in de Somer, als in de andere beter getemperde getyden.

Bereiding des lyders eenigen tijd voor dat men hem van den steen snijd. Het is een noodsakelyke voorsorg, zynen lyder voor de Operatie te bereiden. Men opent hem eens of tweemaal de ader, na dat sijn kragten het toelaten; men zet hem verscheide klysteren, en purgeert hem tweemaal, zoo hy vollyvig is, en na dat de Geneesheeren het goed vinden: want hun staat het toe de algemeene geneesmiddelen voor te schryven, en 't is dikwils hun werk den

den Heelmeester in zyne Operatien door haaren raad en jegenwoordigheid te helpen. De goede uitkomst hangt somtyds hier aan, dat men den lyder wel bereit heeft; en den Heelmeester moet den eygen dag van de purgatie, nog de volgende de Operatie niet by der hand nemen; uit vreese dat een overblyffel van een purgatie komende ontlast te worden, hem onder de Operatie mogt belemmeren.

Uitvinding van de groote toestel.

Voor *Johan de Romanis* Geneesheer van Cremona, die het uithalen van de steen door de groote toestel eerst uitvond, en het te Rome in 't jaar 1520 in 't werk stelde, wierd de steen altyd afgehaalt door de kleine toestel: maar heden, nu men beide de manieren gebruikt, moet de Heelmeester, eer hy de Operatie begint, zig bedenken en besluiten, van welke van die twee middelen hy zig bedienen wil, om het geene tot de eene of tot de andere Operatie noodig is, voor af klaar te maken.

Instrumenten nootsakelyk tot de kleine en groote toestel.

Daar moeten maar twee Instrumenten zijn tot de *kleine Toestel*, te weten, een Incisimes om de Incisie op de steen te maken, en een Haak om dat tegen natuerlyke lichaam, als het bloot legt, uit te halen: maar daar worden 'er tot de andere manier veel meer vereischt, en om die reden word ze de *groote Toestel* genaamt. Zy leggen beide ten toon op de tafel die voor aan deze betoonige is, gyl. hebt 'er uwe oogen maar op te slaan.

Gemak van de tas des Heelmeesters.

Op dat den Operateur gemakkelyker werke, moet hy een tas voor zijn lyf hebben, waar in hy al zijn Instrumenten zal steken, behalve het Incisimes met een doekje rondom bewonde, dat hy door eenig dienaar die het hem op zijn tyd zal geven, doet vast houden. Men trekt twee voordeelen van die tas, het eene, dat men dat getal van Instrumenten die den lyder zouden verschrikken, voor zyne oogen verbergt; en 't andere, dat de Operateur die Instrumenten byder hant heeft als hy ze van nooden mogt hebben, zonder dat hy 'er om behoeft te vragen.

De Steensnyder dan een voorschoot voor zijn lyf aangedaan, de tas over het voorschoot heen vast gemaakt, en zijn armen met twee groote mouwen van lywaat

voor-

voorsien hebbende, zal vorders den lyder wel zien te plaatsen. In de gasthuisen heeft men een stoel, die daar expres toe gemaakt is, maar in de huizen van gemeene menschen gebruykt men een hooge tafel; op dat de Heelmeester niet genootsaakt zijnde te bukken, beter op zijn gemak zoude kunnen opereeren.

Situatie des lyders. Men legt den lyder op de kant van de tafel, na dat men dezelve van een matras voorsien heeft, waar onder men een stoel 't onderste boven zal gezet hebben om een hellende vlakte te maaken, om dat 'er de lyder van agteren op moet steunen: daar na bind men den lyder met twee banden die elk vyf of ses ellen lang, en twee of drie vingers breet zijn, zoodanig, dat hy de Operatie door geene beweeging kan belemmeren, het niet meer in zijn magt zijnde zig te roeren: twee knegts nemen die banden, die ze in twee vouwen, zy leggen het midden agter om den hals van den lyder, en eenige gewyze slagen rontom elken arm na benede-waarts makende; de dyen tegen den buyk, en de hielen tegen de billen gebogen zijnde, bint men den arm, dye, en been van elke zyde zo vast te samen, datmen t' eenemaal meester van de lyder is.

Middel om te beletten dat hy zig niet beweegt, nog den Operateur doet missen.

Van de verscheide ampten van de knegts of helpers. Daar moeten vyf knegts zijn twee die aan de regter en linker zyde de beenen en dyen van den lyder vast, en zoo veel als ze konnen van malkander houden: de derde klimt op de tafel agter den lyder en leunt met zijn twee handen op zijn schouders; de vierde is aan de regter zyde des lyders geplaatst, om met d' eene hand het klootsakje op te ligten, en met de andere, terwyl men de Incisie maakt, de *Sonde* altyd in de pisgang tot de blaas toe vast te houden; en de vyfde, om den Operateur het Incisimes aan te geven, 't zelve weder te nemen als de wonde gemaakt is, en vervolgens al het geen 'er van nooden is, toe te reiken. Men zet een klein kuypje of een emmer vol water onder de tafel om de instrumenten die onder de Operatie bebloed geworden zijn af te wasschen, zorg gedragen hebbende van olie van olyve in een komme te hebben staan, om 'er de *Sondeer-yzers*, eer men ze gebruykt, of zijn vingers eer men ze in den aars brengt, mede te bestryken. Dit is het gene voor de Operatie dient in agt genomen te worden.

Alles

Alles aldus bereid zijnde, moet men zoo haaſt als mogelyk zal zijn, aan 't werk gaan; want ik onderſtel dat men zijn beſluit genomen heeft over de manier van de Operatie uit te voeren, dewyl men den ſteen uit de blaas kan halen, of door de kleine, of door de groote Toeſtel gelyk ik reeds geſegt heb. Ik ga ze ul. beide toonen: gy zult daar na oordeelen, welke de beſte is; want ik ſpreek ul. niet van de manier op dewelke eenige Arabiers en Joden, zoo als men verhaalt, de ſteen uit haalden, het welke zy deden zonder Incifie te maken, door het verwyden van de pisgang met daar dikwils in te blaſen, om dat ik die onmogelyk agt, als de ſteen maar de grootte van een zeer kleine olyf te boven gaat.

Manier van de ſteen uit te halen by de Arabieren.

De kleine Toeſtel heeft haar naam daar van dat 'er maar weynig Inſtrumenten vereiſcht worden om ze in 't werk te ſtellen: te weten, een Inciſimes, en een haakje: maar ſedert dat men de groote Toeſtel in gebruyk gebragt heeft, ſnyd men niemand van de ſteen met de kleine Toeſtel als kleine kinderen. Daarom heeft men hier zoo veel knegts niet van noode. Daar moet 'er maar twee zijn, de eene om het kint vaſt te houden, en de andere, om de roede en het klootſakje op te ligten. De eerſte moet een ſterk karel zijn, die op een reedelyk hooge ſtoel geſeeten zijnde, een oor-kuſſen op zyn lyf legt, en een laken daar over heen geſpreid, dat tot de vloer toe nederhangt, op dat zijn benen niet zouden bebloed worden; hy neemt het kint op zyn knyen, en zyne handen onder de knye-ſchyven doorgeſloken hebbende, vat hy 't by zyne twee armen, die hy zodanig van malkander houdt, dat het kind in een zeer gemakkelyke geſtalte om geſneden te worden, vaſt gehouden word. De twede knegt ligt het ſakje op met zijne twee handen; de Operateur vervolgens twee vingers van zyn ſlinker hand, te weten, de voorſte en middelſte met olie beſtreken hebbende, brengt ze ſagtelijk in den aars, en duwt ze zeer diep in: de palm van die hand na om hoog gekeert zijnde, voelt hy alſdan de ſteen die in de blaas is, en hy brengt hem met de twee vingers aan den hals van dezelve; en hem zoo veel als hy kan na buiten ſtootende-

Van de kleine toeſtel alleenelyk in 't gebruyk ten aanſien van de kinderen.

de

de, maakt hy dat een steen een klaarblykelyk geswel vertoont, waar op hy met zijne regterhand, met het Incisimes L, zijn Incisie maakt, geschikt na de grootte van de steen. Men moet niet vreesen het scherpe van het mes op de steen te stooten uit bekommeringe van het stomp te maken: men moet in tegendeel net doorklieven al het geen onder weg is van het geswel af tot de steen toe, zonder den hals van de blaas te sparen, op dat 'er geen veseltje overblyve, het welke dat lichaam daar mogt ophouden.

Van de Incisie, die men maken moet.

De Incisie gemaakt zynde, geeft de Operateur het Incisimes weder over, en met de eige hand vat hy een haakje V dat hy agter den steen brengt om hem na buiten toe te stooten; waar in hy geholpen word door de twee vingers die in het fondament zyn. De steen sonder breeken uitgekomen zynde, moet men ondersoeken, of 'er niet nog meer in sitten, om dat ze op de eige manier, of met het tangetje, zoo men 'er anders geen raad toe sag, zouden moeten uitgehaalt worden.

Gebruyk van het Haakje.

Ondersoek dat men na het uithalen van de steen doen moet.

Deze Operatie, hoewel ligt om te doen, word van alle de steensnyders niet voor goed gekeurt: zy bevinden, dat ze somtijds verselt is van omstandigheden, die haar ongelukkig maken: by voorbeeld, zoo de steen gruisagtig of oneffen is, en verscheide scharpe hoeken heeft, verwekt men schrikkelijke pynen met hem voort te stooten, om hem aan de bilnaad te doen naderen; fijne punten of oneffenheden steken alsdan de blaas, die zeer gevoelig is. Zy voegen daar by, dat de steen oneffen zynde, de sneede niet als bezwaarlijk op sijn lighaam gedaan kan worden, en dit valt den Operateur lastig, die dan een langen tijd doende is met de Incisie juist zoo van passe te maken, dat 'er de steen sonder tegenstant uit kan komen. Om deze ongevallen hebben verscheide Operateurs den voorrang aan de groote toestel boven de kleine gegeven.

Ongevallen van de kleine Toestel.

De tweede manier van steensnyden word dan de groote toestel genoemt, dewyl dat 'er veele Instrumenten gebruikt worden, om dezelve in 't werk te stellen; 't is deze die het meeste in 't werk gestelt word, en die tot nu toe de beste geagt is geweest.

Van de groote Toestel die gemenelijker gebrujkt word.

De

De lyder geplaatst zijnde zoo als ik gezegt heb, en vast gehouden door de banden en knegts verscheidentlyk geplaatst, zoo neemt de Operateur een *Sonde*, die op de rugge van haar kromte gootsgewys is uitgeholt, en zoo in groote als in dikte naar het lighaam van den lyder geschikt: en dezelve in olie gedoopt hebbende, zal hy ze in de roede brengen, en tot binnen in de blaas voort stooten: eer hy de insnyding maakt, zoekt hy met het eynde van dat Instrument na den steen, om zig wederom te versekeren of 'er wel een zit; want het zou niet onmogelyk zijn dat hy zig de eerste reis in 't sondeeren bedrogen had. Zoo hy den steen de tweede reis niet vond, zoude hy niet moeten voortgaan: maar zoo hy dat lighaam aan 't einde van 't Sondeer-yzer voelt, zoo laat hy dat door een knegt met eene hand vast houden, die het met het hooft na beneden douwt, op dat het kromme en eerst ingebragte deel van dat instrument, het innerlyke eind van de pisgang na buiten stootende, aan den Operateur beter te kennen en te voelen geeft de plaats daar hy moet snyden. De zelve knegt houd met de andere hand het sakje opgeligt: en de Heelmeester met twee vingers van de slinker hand, te weeten, den duim en den voorsten vinger, de huit van de bilnaat spannende, neemt met de regter hand het bewonde Incisimes L, dat hem toegereikt word door een van zijn knegts die aan zijn zyde staat, en die onthouden moet het zelve by het hegt te geven, en niet by de punt, zoo als 'er een knegt deed, aan wien de Hr. *Marechal*, jegenwoordig eerste Heelmeester des Konings, 't zelve in handen had gegeven, toen hy myn Heer den Hertog van *Grammont* van de steen sneed; en die hem het Incisimes met de punt voor uit toereikende, hem aan de hand quetste, 't geen de Operatie byna belemmerde. De Operateur zal daar na met alle mogelyke kloekmoedigheid de Incisie maken aan het *Perinæum*, naast de naad dewelke van 't midden van het sakje tot den aars toe loopt; hy opent de deksels en de pisgang, douwende zijn Instrument tot in de groef van de *Sonde*, die hem tot een leydsman verstrekt, om niet meer te snyden als hy wil. Deze Incisie moet de lengte van twee tot vier vingers

Van de voortdouwinge van de uitgeholde Sonde, na dat ze in den hals van de blaas in gebragt is.

Waarschouwing over de manier van 't Incisimes aan den Operateur te geven.

gers toe hebben, na de groote van den steen. Daar zijn Steensnyders die de *Sonde* zelf met de slinkerhand houden, terwyl zy met de regterhand de Incisie maaken: dat hangt van de gewoonte die men zig aangewend heeft, of van de meesters daar men het by geleerd heeft. Zoo haast de Incisie gemaakt is geeft men het Incisimes weder aan den zelven knegt die het toegereikt heeft.

Wegwysers op de manier van degens gemaakt. Men gebruikte eertyds Wegwyzers, gemaakt op de manier van kleine deegens, welkers eerste M, een bek had dewelke byna zoo lang was als zijn heele lengte, en die ligtelyk in de holligheid van de *Sonde* tot de blaas toe ingedouwd wierd: en de tweede N, had een groef aan 't einde, die hem diende om langs het eerste tot in de blaas te glyen, en tusschen die twee Wegwysers bragt men het tangetje in; maar meest alle de Operateurs hebben in haar plaats gesteld het gootsgewys uitgeholde Instrument O, dat zy veel gemakkelyker bevinden.

Van het gootsgewys uitgeholde Instrument dat beter geoordeeld word. De Operateur zoekt het in zijn tas met de regterhand, en met de slinker neemt hy van een anderen knegt het hooft van de *Sonde*, die hy hem te houden gegeven had, wederom: daar na steekt hy de bek, die aan 't einde van dat gootsgewys uitgeholde Instrument is, weder in de groef van die *Sonde*, en brengt het door middel van zoo een groef tot in de blaas, wiens ingang hy aan dat Instrument gemakkelyker maakt, met het hoofd van de *Sonde* met de slinker hand van den buyk af te houden, 't geen maakt dat de *Sonde* en het gootsgewys uitgeholde Instrument te samen in de blaas gaan.

Van den Verwyder, en van de toevallen die van zyn gebruyk komen. Sommige, na een insnyding van een middelmatige lengte gemaakt, en de *Sonde* uitgehaald te hebben, gebruyken den Verwyder R, om de wonde grooter te maken: zy meenen dat de wonde door den Verwyder vergroot zijnde, eerder geneest als die door een Incisie vry lang gemaakt is; want volgens haar worden de Spiervesselen van den hals der blaase door den Verwyder niet gesneeden, maar alleenelijk gescheiden. Nogtans word die practyk in 't algemein niet goed gekeurd; daar zijn 'er die liever de Incisie grooter willen maken als den Verwyder te gebruyken, geloovende

dat

dat de hevige pyn die dezelve verwekt een toevloeying van vogten op de blaas kan veroorsaaken, en droevige toevallen voortbrengen: en waarlyk op den tyd dat men twee maal verwyd, eens in de breette, en eens in de lengte, hoord men den lyder zijn geschreeuw verdubbelen; 't geen een bewys is van de onmatige pijn die hy alsdan uitstaat; daarom raade ik u deze manier zoo weinig als mogelyk is te gebruiken. Het Sondeer-yzer uitgehaald zijnde met de slinkerhand, zoo neemt de Operateur het gootsgewys uitgeholde Instrument met de zelfde hand; en met de regter neemt hy uit de tas een tangetje P. Hy gebruikt gemeenelyk een regte, dat hy geslooten in de blaas brengt door middel van de groef die na de lengte van het gootswyse Instrument uitgehold is. Straks na die inbrenging zoo haald hy met de slinker hand het gootswyse Instrument, weder uit, dat hy weder in de tas steekt, en met de gesloote tang zoekt hy van alle kanten in de blaas na de steen; hy moet de tang niet open en toe doen terwyl hy dat ondersoek doet, want in het open doen zoude hy dikwils de blaas kunnen kneusen, en in het toe doen dezelve nypen.

Op wat wyse men de ingebragte tang moet gebruiken.

Als de steen zig aan 't einde van de tang laat voelen, zoo slaat de Operateur beide zijne handen aan dat Instrument; hy opent het sagjes, en tragt 'er de steen mede te vatten, wiens dikte hy afmeet uit de tusschenwyte die 'er is tusschen beide de oogen van de tang; en zoo hy hem te groot voorkomt om hem door de gemaakte Incisie uit te haalen, draait hy den steen, dien hy reeds gevat had, om; en hebbende hem in de blaas los gelaaten, tragt hy hem op een andere manier te vatten. Want het gebeurd dikwils dat een steen de gedaante van een ey hebbende, dat is te zeggen, langer als breed zijnde, men dezelve de eerste reis by zijn langste deel zal gevat hebben, en de tweede reis zal men hem by de smalle zyde vatten, en alsdan zal hy 'er veel ligter uitkomen. En in tegendeel zoo men hartnekkig volharde om dat lighaam by zijn lengte gevat zijnde, na zig te haalen, zou men den lyder martelaars pijn doen uitstaan, en somtyds nog te vergeefs.

Manier om den steen te vatten.

Van het geen men doen moet als de steen breekt, als hy te groot is, en als 'er nog meer in blyven.

Daar zijn weeke en graveelagtige steenen die tusschen de tang breeken; als dat gebeurt, moet men 'er de stukjes, zoo goet als men kan, uit haalen; daar zijn 'er weer die zoo groot zijn dat ze onmogelyk niet uitgehaald konnen worden; men laatze 'er alsdan blyven, liever als den lyder om hals te brengen met ze met gewelt te willen uithalen. Zoo 'er twee zijn, 't geen men weet door het knopje T dat aan het einde van het geknopte lepelwyse Instrument S is, zoo moet men na dat de eerste uitgehaald is, het tangetje weder in de blaas brengen, en men vat den tweede gelyk den voorgaande: zoo 'er meer waren, gelyk 'er somtyds tien of twaalf zijn gevonden, zou men zoo dikwils met de tange wederkeeren als 'er steenen uit te haalen zoude over blyven. Als de steen zig aan de regter of slinker kant in een van de zyden der blaas geplaatst heeft, en dat men hem met de regte tang niet kan raaken, zoo neemt men een kromme tang Q, waar mede men den zelve kan vatten, in wat plaatse van de blaas hy ook mag zitten. Daar zijn schilpagtige steenen, van welkers oppervlakte eenige stukken afschilferen als men ze met de tange vat: daar zijn gruisagtige die tusschen de tange vermorselen: en daar zit dikwils gruis of zant op de grond van de blaas, dat nootsakelyk na het uithaalen van de steen ontlast moet worden. In die gevallen gebruikt men het geknopte lepelswyse Instrument, waar mede men op verscheide reisen ledigt 't geen op de grond van de blaas zit: want de Operatie is niet ten einde gebragt zoo lang als 'er nog iets tegen-natuurlyks in over blyft. De blaas wel schoon gemaakt hebbende, neemt men een pypje X, wiens eind men in roosenolie doopt, en sagjes in die zak brengt, om het 'er eenige dagen, na dat de noot het vereist, in te laten; men maakt het aan een gordel vast met een draad Y, door de twee oogen, die aan het hoofd van die pyp zyn doorgehaald, op dat het niet uit de wonde zou kunnen schieten.

De gevallen om het geknopte lepelswyse Instrument te gebruiken.

Van de genesinge des lyders na dat men hem

Na dat ik ul. heb voorgedragen 't geen 'er voor en tusschen de Operatie te doen is, moet ik eindigen met ul. te vertoonen 't geen 'er na de Operatie gedaan dient. De pyp vast in haar plaats zijnde, 't geen de Operatie volein-

voleindigt, ſlaat men over de wonde een vierkante en zeer dikke drukdoek, die men daar ter tijd toe dat men den lyder gaat verbinden, door een knegt doet vaſt houden, op dat de lugt niet in de blaas zou komen.

de [illegible] heeft afgehaalt.

Om zig dan tot het verbinden te bereiden, maakt men hem dadelijk los, met nem de twee banden af te halen, en men draagt hem met ſijn tween in ſijn bedde, dat men beſorgt heeft met eenige dik-gevouwe lakens, op dat het bloed en de pis, die de eerſte dagen uitloopt, het matras niet en kome te bederven. Zoo men den lyder voor de operatie het bindſel, dat men den halsband P noemt, nogte de dubbelde doek P door 9 afgetekent, niet aangedaan heeft, moeten ze hem aangedaan worden eer men aan 't verbinden gaat: daar na de toeſtel van het verband digter by gebragt zynde, neemt men de drukdoek af, men legt op de wonde de twee platte en met zamentrekkende middelen bedekte Wieken ZZ, vervolgens de Staart-plaaſter 1, ende een dikke Druk-doek 2 daar overheen: men maakt vorders over het ſakje, de roede, en over den geheelen onderbuik, een ſtryking van roſen olye, die men in een klein ſchoteltje 3 klaar gemaakt heeft: men heft het ſakje op met een langwerpige drukdoek 4, en men ſlaat over den buyk de buyklap 5; alle die drukdoeken zyn gedoopt in eek-water, dat in de komme 6 is, en vaſt gemaakt met de band op de wyze van een P, door 9 afgebeelt; wiens twee enden op de wonde kruiswys over malkander gaan, en klimmen door de Lieſſchen weder opwaarts, om zig aan de band, die rontom het lighaam draait, vaſt te maken. Men bind de twee beenen ſamen vaſt met een kleine band, de kouſſeband 7 genaamt, op datze van malkander niet zouden kunnen wyken, en de wonde weder openen; en men legt over dwers onder de knyeſchijf een hoofdpeuluw, die de knien een weinig opgeheven houd: men eindigt met den lyder eenig hartſterkend middel of eenige vogt, die ſijne verſwakte kragten een weinig kan doen verkomen, in te geven. Ik zal niet ſpreeken van de toevallen, die deze Operatie verſellen, nogte van het verband, en van de manier op dewelke men 'er de geneſing van moet betragten: daar zou een heel boek van

Va[illegible] manier van den lyder te bezwagtelen, en de eerſte dagen te verbinden.

nooden zyn, om de omstandigheden van alle die zaken te verhalen; ik zend u tot het boek van den Hr. *Tolet*, die deze stoffe vry wel beschreven heeft.

In wat gevallen men het uithalen aan den steen niet moet besoeken.

De Heer *Thevenin* gewoon Heelmeester van den Koning, en geswoore Heelmeester te Parys, leert ons, dat 'er gevallen zyn, daar men niet moet tragten den steen uit te halen, by voorbeeld, als men oordeelt dat de steen te groot is, of dat de lyder zoo oud en zoo swak is, dat hy de moejelijkheid van het steen snyden niet zoude kunnen verdragen, of zoude beswyken onder de hevigheid van de toevallen, die na eene zoo groote Incisie, als de groote van de steen wel zoude vereisschen, zouden moeten volgen; maar zoo dat tegennatuurlyke lighaam op den hals van de blaas vallende, dezelve toestopte, en zeer dikwils een opstopping van pis veroorsaakte, zou men alsdan genootzaakt zyn het met de *Sonde* te rug te stooten, om de pis te laten uitloopen: en vermits het menigvuldige in en uitgaan van 't Sondeeryzer de pisgang zoude kunnen beledigen, en daar de verstierving veroorsaken, stelt hy de volgende Operatie voor.

Middel om den lyder in die gevallen te verligten.

Men moet den lyder plaatsen op de eige manier, als in de groote Toestel; daar na een krom uitgeholt Sondeeryzer in de blaas brengen; en dan maakt men op de bogt van het Instrument eveneens een Incisie, als of men een steen wilde uithalen, behalven dat de wonde veel kleinder moet zyn: straks daar na brengt men een stilet in de blaas, 't zelve langs de holte van de *Sonde* doende glyen; dat stilet dient, om 'er een zilvere pyp, vier vingers lang, in te brengen, met het zelve in de holligheid van de pyp te steken. Daar na neemt men het stilet weder uit, en men maakt de pyp met een band, die door de twee ringen van haar hoofd gestoken is, aan een gordel vast. Die pyp word geduurig in de wonde gelaten;

Canul die den steen tegen houdende een doorgang aan de pis geeft.

dewelke den steen belet op den hals van de blaas te sakken, en gins en weer te dryven: 't geene den lyder met minder pyn doet leven, tot dat zijn kragten herstelt zyn, om het steensnyden uit te staan; maar de pyp zal hem somtijds zoo weinig ongemak aandoen, dat hy ze liever met gedult zal willen dragen, als zig zelve aan het steensnyden te wagen, daar hy van zou kun-

kunnen ſterven. Die Pyp moet men met een ſchroef toeſluiten, om de pis op te houden en te ledigen als men wil. Men kan door middel van die Pyp gemakkelyk inſpuitingen in de blaas doen, tot veele ſicktens die zy onderworpen is.

Dit is de manier die de Hr. *Thevenin* ons leert om deze Operatie te doen. Volgens die manier moet de Lyder nootſakelyk door de *Pyp* piſſen: want ze vervult de hals van de blaas, daarom zou ik aanraden daar een *Pyp* in te brengen, op de eige manier als ik in de ſtekinge van de bilnaad doe, ik wil zeggen, dat ik die zou inbrengen in het lighaam van de blaas by haar hals: daar is geen toeval te vreeſen van dezelve op die plaats te doorſteken; en de Lyder zou 'er de twee zelve voordeelen van trekken, die de manier door den Hr. *Thevenin* aangeweeze, hem bezorgt: te weeten, te piſſen als 't hem zou luſten, en niet gequelt te zijn met het vallen en drukken van den ſteen op den hals van de blaas: maar een ander voordeel dat hy uit de manier, die ik voorſtel, zou trekken, is, dat de hals van de blaas vry zijnde, en de ſteen onderſteund door het eind van de *Pyp* die men er als een vinger lang in de holligheid van dat deel moet ingaan, de pis door zijn gewoonlyken weg, te weeten, de pisgang, zoude affakken en uitloopen; zoo dat de Lyder alleenlijk het ongemak zou hebben van de *Pyp* te dragen zonder dezelve ydere reis dat hy zijn blaas van 't gewigt der pis zoude willen ontlaſten, te moeten openen; in plaats dat hy anders die *Pyp* zoo dikwils zoude moeten openen als ze het uitloopen van de pis belet.

Voordeeliger middel om de Canul te plaatjen.

De derde manier van den ſteen uit te haalen, is de hooge *Toeſtel*, om dat men den ſteen uithaald by het opperſte deel van de blaas; die manier is niet meer in gebruik. *Niclaas Franco* Heelmeeſter van Lauzanne, is de eerſte die ze in 't werk geſteld heeft: hy moet ze gedaan hebben aan een kind wiens ſteen zoo groot was, dat hy die door de *Groote Toeſtel* niet kon uithaalen: hy leerd ons dat men, om ze in 't werk te ſtellen, twee vingers door een knegt in des Lyders aars moet doen ſteken, en dat men in plaats van den ſteen met de vingers na den hals van de blaas te duwen, gelyk in de *Kleine Toeſtel*,

Van de Hooge Toeſtel.

den zelve in tegendeel na de grond van de blaas moet schuiven; daar na moet men een Incisie maken beneden aan den onderbuyk regt boven het schaambeen, en een weinig besyde de witte linie. De spieren doorgesneden zijnde, opent men de blaas in haar grond die natuurlyk na boven is gekeert, daar na haald men 'er de steen met een haakjen uit, gelyk in de *Kleine Toestel*. Alhoewel *Franco* zegt, dat deze Operatie hem gelukt is, raad hy ons egter af dezelve te besoeken, zonder ons daar eenige redenen van te geven. Men verseke(r)t ons dat Mr. *Bonnet* deze Operatie dikwils in het Godshuis te Parys met een gelukkige uitkomst heeft in 't werk gesteld, en dat zelfs Mr. *Petit* Opper Heelmeester van het Gods gasthuis hem dezelve heeft zien doen. Ik vind die Operatie zoo gevaarlyk niet als men zig zou kunnen inbeelden; ik geloof in tegendeel dat ze min gevaarlyk is als de *Kleine* en *Groote Toestel*; dies te meer, om dat die verdubbeling van de Penssak, in dewelke de Ouden de Blaas plaatsten, niet gevonden word, zoo als ik in de *Anatomie*, die ik in 't ligt gegeven heb, heb getoond. De Blaas is buiten de Penssak geplaatst, zoo dat men ze kan openen zonder aan dat vlies te raken, of zonder de holligheid van den Onderbuyk te openen: zie hier dan de manier die men gebruiken kan.

Van de plaats daar men de onderbuyk opent, en de blaas doorboort.

Uitkomst van die Operatie.

Om de Operatie gelukkiglyk uit te voeren, moet men een holle *Sonde* A in de Blaas brengen, wiens uiterlyke opening wyt genoeg zy om 'er het einde van de *Spuit* B in te steeken, waar mede men dan de Blaas zou vullen met water dat een gelyke graat van hitte met de pis zoude hebben: Men zou de Roede binden met dezen band C, op dat het water in 't inspuiten benevens de *Sonde* niet uit de Blaas zoude komen te loopen; en als men uit de hoeveelheid van de inspuitinge zou oordeelen dat de Blaas vol zoude moeten zijn, zou men 'er de *Sonde* weder uithaalen, en men zou den Band van de Roede wat vaster toehaalen, op dat de pisgang genoegsaam geslooten zijnde, het water zou beletten uit te loopen. Daar na den Lyder in een stoel een weinig agter over zettende, moet men hem een langwerpige Incisie maken met het *Scalpel* D, tusschen de twee hoofden van de regte, en de twee piramyds-

Van de plaats daar men met het Scalpel moet snyden.

wyſe Spieren: zoo men dan met den vinger op de grond van de Blaas drukte, zou men de dobbering van 't water, daar ze van opgeſwollen zoude zijn, gevoelen; en alsdan zou men op die zelve plaats met een groot beſlage *Lancet* E in dat deel moeten ſteeken. Men zou ligtelyk merken wanneer dat de Blaas geopent zoude zijn, aan 't water dat 'er zoude uitloopen; en men zou den ſteen daad'lyk met het *Haakje* F kunnen uit haalen; of men zou een lang en ſmal *Tangetje* G in de opening daar het water door zou loopen, moeten ſteeken: en den Steen in de Blaas gevonden hebbende, zou het vorders gemakkelyk zijn den zelve te vatten, en door die opening uit te haalen. De wonde zou zonder moeite geneeſen, om dat de Lyder in een by na regte geſtalte in zijn bed blyvende, de pis die geduurig in de blaas gevoerd word, tot de wonde niet zou kunnen opklimmen, om 'er de vereeniging van te beletten, gelyk ze doet in de twee andere manieren van Steenſnyden: en vorders zou de pis altyd haar gemeenen weg vinden om uit te loopen. Indien de wonde in den buyk gemaakt te groot ſcheen, en dat men vreeſde dezelve niet gemakkelyk te zullen knnnen heelen, zou men 'er met deze kromme *Naalde* H daar een waſchdraad I doorgeſtooken is, een ſteek kunnen maken, en dit Wondkuſſentje K, met Balſem van *Arcæus* bedekt, op de wonde leggen; leggende daar overheen de Plaaſter L, de Drukdoek M, en de rondom gaande Band N die van een Servet gemaakt is, om met de Schouderdoek O, die 't heele verband zal vaſt houden, te eindigen. Deze manier ſchynd de beſte te zijn, maar eer men haar de voorrang boven de twee anderen geeft, moet zy door verſcheide ondervindingen beveſtigt zijn, welkers eerſte op een miſdadigen, die ter dood veroordeeld was, en die de Steen had, zou kunnen beproeft werden. Ik ben de eenigſte niet die deze Operatie voor goed keur, 't is het gevoelen van verſcheide Genees-heeren en Heelmeeſters; en voor al van de Hr. *Fagon*, eerſte Genees-heer des Konings, wiens toeſtemming wel de voornaamſte is door de byzondere kenniſſen der natuure daar hy mede begaaft is.

Handeling van de wonde na de uithaaling.

Goedkeuring van die manier.

Alle de Steenen hebben haar beginſel in de Nier,

en worden grooter in de Blaas: maar zy verblyven 'er niet alle; daar zyn 'er veele die den loop van de pis volgen, en die 'er mede uitloopen als zy nog klein zijn: maar als een Steen een tamelyke grootte gekregen en middel gevonden heeft om in de pisgang te daalen, blyft hy daar dikwils fitten: en 't zy door zyne grootte, het zy door zyne oneffenheden veroorfaakt hy 'er zoo groote pynen, dat men genootfaakt is zijn toevlugt tot den Heelmeefter te nemen, die zonder uitftel moet tragten om hem 'er uit te haalen; dies te meer, om dat zoo lang als die Steen den weg ftopt, de Lyder zijn Blaas niet kan ontlaften, 't geen droevige gevolgen zoude hebben, zoo hy niet vaardiglyk geholpen wierd.

Nootfakelykheit van een vaardige hulp.

Het is zeer ligt de plaats te kennen daar de fteen vaft fit, de Lyder toond die zelf, en hoe weinig men daar aanraakt gevoeld men een hardigheid door dat tegennatuurlyke lighaam veroorfaakt. De Heelmeefter moet eerft tragten om den zelve met zyne vingeren langs de pisgang na beneden te doen glyen; daar in word hy geholpen door de pis, die den Steen voortftoot om hem af te dryven: maar als hy hem zonder groote pynen niet kan doen vorderen, moet hy dezen Band A om de Roede boven den Steen na de zyde van het Schaambeen leggen; en in het overige van de pyp der Roede fpuyt hy Olie van Olyve met een kleine *Spuit* B; de band maakt dat de infpuiting den Steen niet te rugge kan ftooten, en dat dezelve alzoo niet agterwaards kan wyken. De Heelmeefter tragt alsdan nog eens den Steen na buitewaards te douwen, 't geen met veel minder pyn te weeg gebragt word, als de pyp beolyt is: zoo hy ziet dat dezelve zonder een grooter hulp niet kan uitkomen, neemt hy een klein geknopt lepelwys Inftrument C, vier of vyf duim lang, dat hy in olie doopt, om het in de Roede te fteeken, en het eind daar van terfyde en agter den fteen te brengen, en den zelve door dat middel na buiten uit te haalen. Dat middel gelukt dikwils: maar zoo het hem mift, moet hy zonder een oogenblik te toeven, tot de Operatie komen.

Wat dat de Operateur eerft moet beproeven.

Binding boven den fteen gemaakt.

Nuttigheid van de infpuiting van Olie.

De Heelmeefter zal de eerfte band weg nemen, om de

de huit die dat deel bedekt, zoo veel als hy zal kunnen, na de wortel van de Roede toe op te trekken, daar na zal hy de zelve Ligatuur weder leggen boven den steen; vorders met de linkerhand de Roede omdrayende, op dat de pisgang na boven toe zoude zijn, en den steen tusschen de twee vingers in bedwang houdende, maakt hy met een klein *Scalpel* D, een Incisie op het lighaam van den Steen, hy snyd door de bekleetsels en de pisgang na de lengte van het deel; daar na neemt hy een klein geknopt lepelwys Instrument E, met een heft daar aan na de gedaante van een oorlepel gemaakt, dat hy onder den Steen brengt, wien hy aanstonds door dat middel uithaald. De Steen uitgehaald zynde, neemt men den band weg, en de huit in haar oude plaats wederkeerende, sluyt de wonde die men aan de pisgang gemaakt heeft; dit is de reden waarom men voor de Operatie de huit optrekt, op dat de wonden van de huit en van de pisgang zig niet weer regt over malkander zouden bevinden: men verbind die wonden gelyk men die aller eenvoudigste doet, met een Ceruis-Plaaster F, een Drukdoek G, en een Swagtel H, die men eenige reisen rondom de roede slaat. De pis door de pisgang loopende, suivert en geneest dezelve met de hulp van de heelkonst.

Bereiding voor de Incisie van de Roede regt op de pisgang.

Gebruik van het geknopte lepelwyse Instrument.

Verbant van die wonden.

Ik heb dikmaals gesien dat de Steen, na dat hy den geheelen weg van de pisgang gegaan had, aan desselfs einde bleef vast zitten: dit gebeurd aan die geene die de opening van het hooft der roede kleinder hebben als ze behoord te zijn; dit bevind men al dikwils by de inplanting van de pisgang in de wortel van het hooft der Roede. Daar wierd my eens een kind gebragt dat een steen had zitten aan 't einde van de pisgang; men zag zelfs een van de einden dat 'er uitquam; ik gebruykte de punt van een *Lancet*, om dat deel van deze pisbuyze boven en onder los te maken, en haalde met een klein tangetje den Steen uit: het vliesje dat het hoofd bedekt verengde de opening daar van; en die geene die deze gesteltenis hebben, blyven langer tyd besig met pissen als de andere: dit word ligt geholpen met de twee kleine toomtjes die den ingang van de pisgang sluiten, af te snyden: en het is alsdan

Manier om een Steen aan het end van de pisgang by het hoofd der Roede zittende, los te maken.

dan een van de ligtste Operatien van de Heelkonst.

Van de Steen-snydinge die aan de Vrouwen gedaan word.

De Vrouwen zyn den Steen ook onderworpen.

ALhoewel de pisgang van de vrouwen korter en wyder is als die van de mannen, en dat door die gesteltenis de kleine Steentjes, het zant en gruis ligt met de pis kunnen uitloopen; zoo zijn zy egter daarom niet vry van somtyds Steenen in de Blaas te hebben, die haar alzoo lastig vallen als aan de mannen, en die men haar door de Operatie moet uithaalen.

Tweederhande manieren om de vrouwen de steen uit te trekken.

Men snyd de vrouwen gemeenelyk op twee manieren van de Steen, of door de *Kleine* of door de *Groote Toestel.*

De eerste zonder Incisie.

In de *Kleine Toestel*, behalve dat men daar weinig Instrumenten gebruykt, word geen Incisie gemaakt: hier volgt de manier. De Vrouw op een hooge stoel geplaatst zijnde, agter over hellende, de dyen van malkander, en opgeheven zynde, zoo vat men de regte *Sonde* A, die men in olie doopt, en door de pisgang in de Blaas brengt om den Steen met dat Instrument op te socken. De groef die aan de *Sonde* is, diend om den *Verwyder* in de Blaas te geleiden, die 'er zoo haast niet ingekomen is, of men haald 'er de *Sonde* uit; en met

Gebruyk van de Verwyder.

den *Verwyder* verwyd men de pisgang, waar toe men geen groote kragten behoeft in te spannen, dewyl die Buis sig meer verwyden kan als men gelooven zou: daar na trekt men het werktuig uit, en de Operateur zyn twee vingers van zyn slinker hand met olie bestreeken hebbende, brengt ze gelyk te voore gesegt is, in de scheede zoo het een vrouw is, of in den endeldarm zoo het

het een dogter is; en met zijn regter hand op den buik drukkende, doet hy de steen sagtjes aan de hals van de blaas naderen, van waar hy ligtelijk in de mond van de pisgang, die men verwijd zal hebben, zal ingaan. Als hy den steen ziet, neemt hy zijn regter hand van den buyk van den lijdster af, en stelt in haar plaats de hand van een knegt: en houdende de vingers van de andere hand altijd in de Scheede of Endeldarm, om den steen daar mede in de pisgang te douwen, zoo neemt hy een Haakje C, dat hy sagtelijk agter de steen brengt, om hem uit te doen komen, even eens als men in de kleine kinderen doet, die men door de kleine Toestel van de steen snyd.

De tweede manier, met de Pisgang te snyden.

Sommige Operateurs houden staande, dat de groote Toestel min pynelijk is als de kleine, 't geen de oorsaak is, dat zy de voorrang aan dezelve geven. Gyl. zult 'er van kunnen oordeelen, als ik ul. dezelve, die nog te verhandelen staat, zal verklaart hebben.

Men moet de lydster op een stoel zetten, haar de banden omdoen, gelijk aan de Manspersonen, en haar door knegts doen vasthouden, dan brengt men in haar pisgang een *Sonde* A, of een *Wegwyzer* G, dewelke tot een leidsman kan dienen aan een *Verwijder*, die expres voor de Vrouwen gemaakt is. Hier zyn 'er tweederhande: de eene sonder veer D, en de andere E met een veer, die ze gemakkelyker doet open gaan. Men kan zig van beide bedienen, maar de *Verwijder* met de Veer is meer in gebruik. De pisgang zagtjes aan een kant geschoven hebbende, en den *Verwijder* open zynde, moet men met een smal *Incisimes* F een weinigje van de buitenste mond van de pisgang ter regter en slinker zyde af snyden. Men zal 'er een weinig meer of min van af snyden, na dat men den steen min of meer groot zal oordeelen; daar na neemt men den *Verwijder* uit, en op de *Sonde* of *Wegwijzer* G, die men in de pisgang zal gebragt hebben, voert men het *Tangetje* I in de blaas, en men haalt 'er den *Wegwijzer* uit: men zoekt en vat de steen met de *Tange*, dien men dan moet uithalen door kleine bewegingen, die men by beurten aan d' eene en d' andere zyde zonder groot gewelt komt te doen. Men kan zig bedienen van een klein goots-

Verscheide Verwijders.

Bewegingen, die men aan de Tange moet geven

gewys uitgeholt instrument H, smalder als het geene men voor de Mans gebruikt; en sommige houden zig te vreede met een holle *Sonde:* hoe weiniger Instrumenten men gebruiken kan, hoe het altijd beter is. In de komme K is olie, om'er de Instrumenten, als men ze gebruikt heeft, mede te bestryken.

Ongeval van die Operatien. Van alle de Vrouwen, die van de steen gesneden worden, zyn'er meer als drie vierdeparten, die'er een onwillige afloop van de pis uit behouden, 't welke voornamentlijk in die geene gebeurt, aan dewelke men een grooten steen heeft afgehaalt. Dit toeval kan niet missen, wegens de al te groote verwydering, door dewelke de natuurlyke intrekking der Spierveselen van de Pisgang en Sluitspier gebroken word. *Middel om het te myden.* Indien men de Steen door de *Hooge Toestel* kon uithalen, zou men dat ongemak myden; maar ik durf die niet aanraden, eer men 'er verscheide ondervindingen van gesien heeft: nogtans gelijk dat middel in Manspersonen heeft kunnen gelukken, twyfel ik niet of het is ook bequaam voor de Vrouwen. Het zou dan te wenschen zyn, dat die geenen, die gemeenelijk het steensnyden oeffenen, deze practyk op doode lighamen besogten; en dat zy het waagden op Vrouwen, die zy te vooren weten, dat niet als zeer moejelijk en met groot gevaar zouden kunnen geholpen werden door de *Groote en Kleine Toestel*, die altijd veel lastiger voor den Lyder zullen zyn, als de *Hooge Toestel*.

Historie

HISTORIE VAN FRERE JAQUES.

TGeen 'er aan 't Hof en te Parys is voorgevallen ter gelegentheid van *Frere Jaques* betreft de Steensnyders in dier voege, dat ik geoordeeld heb wel te zullen doen, met zyne Historie op deze plaats te verhalen. Ik zal het zeer getrouwelyk doen op dat het gemeen van de waarheid onderregt zijnde, oordeelen mag, of de manier van Opereeren van dien nieuwen Steensnyder boven die geenen die tot nog toe in gebruik zijn geweest, gesteld moet worden.

Gedrag en manier van leven van Frere Jaques.

In de Maand Augustus van 't Jaar 1697. quam 'er te Parys een soort van een Monnik die het kleed van een Recolet aan had, alleenlyk met dit onderscheid, dat hy koussen en schoenen, en in plaats van een Monnikskap een hoed droeg; hy liet zig *Frere Jaques* noemen, en hy scheen eenvoudig en opregt; hy was sober, niet als by potagie en brood levende; hy had geen geld, en eyste niet als eenige stuyvers om zijn Instrumenten te laten slypen, of om zijn schoenen wat te lappen: hy had zig een Religie op zijn manier gemaakt, met geloften, hebbende aan zynen Bisschop de vryheid gelaten om hem daar van te ontslaan als hy zou begeeren.

De voorstellingen die hy deed toen hy te Parys aan quam.

Hy quam toen ter tyd van Bourgonje, en had by zig een groote meenigte Getuig-brieven van de Operatien die hy in verscheide plaatsen gedaan had. Hy maakte zig in een Gasthuis bekent aan den Hr. *Mareschal*, jegenwoordig eersten Heelmeester van den Koning; en nam zeer qualyk dat men hem het Steensnyden in dat Gasthuys niet wilde toestaan, daar hy expres, zoo hy seide,

ſeide, te Parys gekomen was om de Heelmeeſters een byzondere manier te leeren van die Operatie te doen: maar nademaal men de lyders van het Gaſthuis en van het Armhuis niet en waagt om 'er ondervindingen op te doen, wierd hem een dood lighaam gegeven, aan 't welke men een Steen in de Blaas geſtoken had; hy haalde den Steen daar uit op die manier als hy gewoon is, in jegenwoordigheit van de Heelmeeſters van het Armhuis, die voor die eerſte reis met zijn manier van opereeren niet te vrede waren.

Zijn onthaal aan het Hof.

Frere Jaques niet wel te vrede zynde over het onthaal dat men hem te Parys aangedaan had, trok daar van daan in de volgende maand van October, om zig na Fontainebleau te begeven, daar het Hof toen ter tyd was. Hy vervoegde zig by de Hr. *Du Cheſne*, eerſte Genees-heer der Princen, aan wien hy eenige brieven van recommandatien ter hand ſtelde, en wien hy alle zyne Getuyg-brieven toonde: het verhaal dat *Frere Jaques* aan de Hr. *Du Cheſne* deed, zoo van het voorneemen dat hem te Parys en aan het Hof had doen komen, als van zyne manier van opereeren, en van de groote menigten Operatien die hy aldus gedaan had, behaagde hem zeer; en door een yver, die men niet genoeg pryſen kan, ſprak hy 'er van met de Hr. *Fagon*, eerſten Genees-heer des Konings, met den Hr. *Bourdelot*, eerſte Genees-heer van Mevrouw de Hertoginne van *Bourgonje*, en met verſcheide andere, die alle beſlooten dat men hem moeſt zien Opereren.

Eerſte Lyder die zig opdeed.

Daar deed zig een Schoenmakers knegt van *Verſailles* op, die toen ter tyd te *Fontainebleau* was, en een Steen had. De Hr. *Du Cheſne* liet hem by een opſienſter brengen, en alles dat hem noodig was, beſorgen.

Goede uitkomſt van zijn Operatie.

Frere Jaques deed hem de Operatie in jegenwoordigheid van de voornoemde Genees-heeren, en van de Hr. *Felix*, eerſten Heelmeeſter des Konings. De Operatie gelukte voorſpoediglyk, en zy quamen 'er alle zeer vergenoegt van daan. De Hr. *Felix* liet zelfs *Frere Jaques* aan zyn huys komen, huysveſte hem, en gaf hem geduurende de heele reis de koſt. Deze Operatie maakte groot gerugt, en wierd door het geheele Hof bekent.

Lofſpraak van zijn manier.

De Hr. *Du Cheſne* gaf 'er de Princen kennis van, en gaf

gaf haar alle morgen rekenschap van den staat des Lyders: zy zagen *Frere Jaques* aan als een man van God afgezonden, om degene die met den Steen gequeld waren te helpen, door een ligter en min gevaarlyke manier als die tot nog toe in gebruyk was geweest. Waarlyk de beginsels van de Operatie des Schoenmakers waren gelukkig, ze was haast afgedaan, en de Lyder piste een weinig na de Operatie door den gemeenen weg: zy wierd van geen droevige toevallen vergeselschapt, en men zag den Schoenmaker drie weeken na die Operatie over de straat wandelen.

Practyk van Frere Jaques aangaande de breuken.

Vermits *Frere Jaques* zeide, dat hy nog een byzondere manier had om de breuken te genezen, zogt men hem kinderen en mans op, die gebrooken waren: hy deed 'er drie of vier Operatien aan, in tegenwoordigheid van dezelve Genees-heeren en Heelmeesters, die hem het balletje hebbende zien uitnemen, 't welk hy door de Incisie, die hy aan het klootsakje gedaan had, uithaalde, en zonder talmen afsneed, deze manier van Opereeren niet voor goed keurden, maar in tegendeel dezelve mispresen, versekert zynde dat men de balletjes als nootsakelyke deelen, moet bewaaren. Deze laatste Operatie dan, waar door hy gelyk de landloopers, alle die gene, die hy van de breuk zou helpen, ontmande, wierd eendragtelyk verworpen, en men hield zig by die van het Steen-snyden; en zie hier de manier hoe hy die in 't werk stelde.

Gebrek van die manier.

Manier van Steen-snyden van Frere Jaques.

De voorbereiding wierd by hem voor niemendal gerekent, en het scheelde hem niet of de Lyder voor de Operatie gelaten en gepurgeert wierd of niet. Hy doed de Lyder op de kant van de tafel in het ligt zitten, daar na legt hy hem agter over, leggende alleenlyk een oorkussen onder zijn hooft: hy laat hem door twee kloeke mannen de twee dyen van malkanderen gebogen, en de hielen na om hoog toe aan de billen houden, want hy bind hem niet vast, zig vertrouwende op de sterkte van die hem vast houden. Hy brengt in de Roede een besmeerde *Sonde* die niet uitgegroeft is, wiens eind hem dient om met zijn slinker hand de plaats van de Blaas, daar hy zijn Opening moet maken, na buiten toe te douwen: daar na vat hy met zijn regter

hand een lang *Incisimes* op de wyze van een Dolk gemaakt, en ſtoot het by de punt van de ſlinker bil twee vingers van de bilnaad af, in 't lighaam: en het regt uit na de plaats van de blaas toe ſtootende, opent hy dezelve in haar lighaam zoo digt by haar hals als hy kan: hy haald het *Incisimes* niet uit, of hy moet ze zoo veel geopent hebben als de grootte van de Steen vereiſt. Hy gebruykt een wegwyzer om de tang te geleiden, die byna zoo als de onze is: en dikwils eer hy dat Inſtrument inbrengt, zoekt hy met zijn vinger, die hy in de wonde geſtooken heeft, na de plaats daar de Steen zitten mag: als hy hem gevat heeft, haald hy hem vaardiglyk en rouw uit, geenſins agt gevende op de quade gevolgen die na het geweld dat hy doet om den Steen uit te haalen, kunnen volgen. Indien 'er verſcheide in de Blaas zitten, haald hy ze op de eyge wys als den eerſten uit; en als hy ze allemaal daar uit ziet, gelooft hy alles volbragt te hebben; want hy denkt zelfs niet om een verband klaar te maken, en hy bemoeit zig niet om zijn Lyders te verbinden: hy bediend zig van geen ſamentrekkende nog defenſive middelen, zig vergenoegende met een weinig olie en wyn op de wonde te leggen; en als men hem de nootſaakelijkheit van den Lyder wel te verbinden voor oogen geſteld hadde, antwoorde hy maar, Ik heb hem den Steen uitgehaald, God zal hem geneezen.

De plaats daar by zijn Dolk in ſtoot.

Hy verlaat zijn Lyder na dat hy hem den Steen heeft uitgehaalt.

Het Hof na *Verſailles* gaande, nam *Frere Jaques* de weg na *Parys*, daar zijn naam en lof al voor hem na toe gevlogen was. Hy vond dat 'er al de menſchen kennis hadden van het geen hy te *Fontainebleau* gedaan had; een yder ſpoedde zig om hem Lyders toe te brengen, geloovende haare vrienden dienſt te doen met hen onder de handen van *Frere Jaques* te ſtellen. Hy ſneed 'er vier of vyf, daar 'er eenige van ſtierven: hy ging 'er aan 't Gaſthuis van *Verſailles* vier ſnijden, onder dewelken een Ier was, in wiens Blaas hy, in plaats van een ſteen een loode kogel vond met een graveelagtige ſtoffe begroeit, die hem alzoo veel en meer laſtig viel als een ſteen zou gedaan hebben; en om dewelke hy moeſt geſneeden worden. Deze Lyder had vier of vyf jaaren te vooren een musket ſchoot in den onderbuyk gekregen

Zijn wederkomſt te Parys.

Nieuwe Ondervindingen die hy 'er deed.

gen, wiens kogel tot in de Blaas geboort zijnde, aldaar verbleven, en tot den dag van de Operatie aangegegroeid was: het geen te kennen geeft dat de wonden van de Blaas ligtelyk genezen, en dat men den Steen door de *Hooge Toestel* zonder schroom zoude mogen uithaalen. Onder de vier Lyders was een klein meisje, seven jaaren oud, dat drie dagen na de Operatie stierf. De Hr. *Felix* liet my haalen om het lighaam met hem te gaan openen: wy vonden de blaas in haar lighaam by haar hals geopent, dat is te zeggen, op die plaats daar hy ze gewoon is te openen; wy zagen in de scheede een wonde zoo lang als een nagel, zijnde door het scharpe van het *Incisimes* gemaakt, met het zelve langs de scheede te duwen om na de blaas te gaan. Daar op zeide *Frere Jaques*, dat de wonden van de Scheede van geen belang waren, en dat het hem dikwils gebeurde dezelve te doorsteecken. Men was te veel met hem ingenomen, om uit deze bekenteniffe eenig nadeelig gevoelen tegen hem op te vatten; men schreef de dood van die dogter toe aan verscheide wormen die men in haare darmen vond, en waar van zy 'er eenige voor haar dood gelooft hadde.

Voorbeeld van de genesing van een wonde aan het lighaam van de Blaas.

Hy is gewoon de Scheede te doorsteken.

Men bediende zig van het gezag van de overheden, en onder andere, van die van Myn Heer den Opper-President om af te kundigen dat *Frere Jaques* in de lente die na by was, en die het saisoen is als men in 't Gasthuis en 't Armhuis te *Parys* te Steen uitsnyd, die Operatie op de gemelde plaatsen zoude doen; want men beelde zig sterk in dat zyne manier de beste zynde, voortaan gebruikt, en de geene, dewelke tot nog toe in 't gebruyk geweest was, verlaaten moest worden. Hy deed op verscheide reizen ontrent vyftig Operatien in beide die Huyzen. Daar was een onbegrypelyken yver om hem te zien Opereren; daar was geen Genees-heer of Heelmeester, of hy tragtede daar binnen te komen; daar moesten deurwagters zijn om de menigte van volk af te weeren: en daar zijn 'er tot twee honderd menschen toe te gelijk in die Operatien tegenwoordig geweest.

Frere Jaques word voorgesteld om in de Gasthuysen van Parys den Steen uit te snyden.

Onder alle die van de Steen gesneeden waren, was het getal der geenen die 'er van storven, groo-

Niet zeer voordeelige

uytkomsten van zyne Operatien. ter als der genen die 'er van opquamen: men hoorde dagelijks dat 'er iemand gestorven was: en daar stierven der in 't Armhuis tot zeven toe op eenen dag. Deze menigte van dooden, die de oogen van de al te yverige voorstanders van *Frere Jaques* had behooren te openen, had een gansch tegenstrydig gevolg: want niet willende bekennen, dat zy haar oordeel al te voorbarig tot zijn gunst gestreecken hadden, zoo schoven zy de oorzaak van zo veel ongelukken op de Heelmeesters van 't Armhuis, en zeiden opentlijk, dat zy door yverzugt tegen dezen nieuwen Operateur de Lyders ongetwyfelt vergeven hadden, voorgevende dat ze in zoo groot een getal en zoo schielijk niet kosten gestorven zijn, als door eenige oorzaak die niet af hing van de Operatie.

Waaragtige oorsaken van zyne quade uitvallen. Men heeft geen moeite gehad om de Heelmeesters van die valse beschuldigingen te regtvaardigen: de opening van die doode lighaamen is het bewys van haare onnoselheid geweest. Haar manier van doen ten opsigte van *Frere Jaques*, die de minste klagten tegen haar niet kan inbrengen, en het onthaal dat zy aan alle die geene die haar iets nieuws in de Heel-konst toebrengen, aandoen, toonen genoeg dat ze niet anders zoecken als om deze kunst te volmaken: en dat zy hem met groote menigte quamen zien Opereren, dat was eer om deze manier die als iet wonders wierd uitgetrompet, te leeren, als om dezelve te berispen of te laken; men heeft haar dan ten onregte beschuldigd. Men behoeft niet als de natuur en de gevolgen van die Operatie te ondersoecken om overtuigt te zijn, dat de oorzaak van alle die ongelukken hem alleen geweten moet worden; en men zou zig eer moeten verwonderen dat de lyders niet alle stierven door de schrikkelyke toevallen die men deze Operatie heeft zien vergezelschappen, en die ik ul. ga verhaalen.

Zijn onbedagte manier van zijn Incisimes in te stooten. Vermits 'er niets is dat de punt van het *Incisimes* wederhoud, zoo stoot *Frere Jaques* het zelve gemeenelyk wat te diep, 't geen maakt dat hy de Blaas door en door doorsteekt, dewyl hy op de Buyk des Lyders drukkende, de grond van de Blaas noodzaakt na hare hals te naderen; overzulks hoe weinig het *Incisimes* in dat deel is ingegaan, zoo raakt het wel haast deszelfs grond, die

men

men ook in verſcheidene, die het beſtorven zyn, geopent heeft gevonden, en dit is de reden, dat *Frere Jaques* die geene, die maar kleine Steenen hadden, niet wilde ſnyden, om dat hy den Steen met de punt van het *Incisimes* metter taſt ſoekende, den zelve ligtelijk vind, als hy groot is; en beſwaarlijk, als hy klein is; de groote houd het *Incisimes* tegen, zoo dat hy op een grooten Steen zoo wijd en breed in de Blaas ſnyd, als hy noodig agt, om den Steen te kunnen uithalen: maar dewyl de kleine het zelve niet tegen houd, heeft hy dikwils de Blaas op drie of vier plaatſen doorſtoken.

De Blaas op drie of vier plaatſen doorſtoken.

Men heeft ſomtijds bevonden, dat hy den hals van de Blaas dwers doorgeſneden had, zoo dat ze gantſchelijk van de Pisgang geſcheiden was, want niet ontmoet hebbende dat het *Incisimes* geleide, ſneed hy in den hals, in plaats van het lighaam der Blaaſe, dat hy meende digt by den hals te openen; en alsdan ſijn misſlag kennende, was hy genootzaakt een andere opening by den zelven hals te maken, om 'er den Steen uit te halen. Maar oordeelt eens of een Blaas, aldus geſneden en gekorven zynde, kan geneſen, en of de Lyder niet om hals moet raken.

Hals van de Blaas doorgeſneden.

Het is dikwils gebeurt, dat *Frere Jaques* ook den regten Darm opende; want het *Incisimes* langs dien Darm glyende, om na de Blaas te gaan, en den zelve al te digt naderende, zoo maakte een van de twee ſcherptens van het Inſtrument daar een langwerpige Incisie in: men kan niet twyfelen of de regte Darm is geopent geweeſt, dewyl 'er ſtinkende vuiligheden uit de wonde quamen. Daar zyn 'er zelfs ſommige geweeſt, die van dit toeval niet geſtorven zyn, en die den drek alsnog door een fiſtel, die zy daar van behouden hebben, loosen.

De regte Darm door dien zelven Steenſnyder geopent.

Ik heb u reeds gezegt, dat *Frere Jaques* zig niet verwonderde, als hy de Scheede geopent had: dat gebeurde hem meeſt aan alle de Vrouwen, die hy van de Steen ſneed; hy meende, dat de wonde daar van niet dodelijk, ja zelfs niet gevaarlijk was, en dat ze ligtelijk genas. Ik heb 'er hem twee ſien ſnyden, aan dewelke, na dat de Incisie gemaakt was, het bloed door den uitwendigen mond van de Lyfmoeder uitliep, 't geen een vaſt

bewys was van de opening der Scheede.

De Darm, de Blaas, en de Scheede te samen doorgesneden.

'T Is my zelfs gezegt, dat 'er sommige Vrouwen zyn, wien hy de Scheede en regten Darm beide te samen geopent heeft: vermits de drek door den hals van de Lyfmoeder uitliep; zoo dat die arme Vrouwen medelydens waardig waren, dewyl zy te gelyk drie aansienelyke wonden in driederhande deelen hadden, te weten in de Blaas, Scheede, en regten Darm. Het is niet genoeg de Operatie wel gedaan te hebben; de behendigheid van een Heelmeester bestaat in den Lyder wel van de Steen te snyden, en hem ook tot sijn volmaakte genesing te brengen. *Frere Jaques* was stout, om te Opereren, maar hy bekommerde zig niet, om de wonde een goed litteken te doen hebben; zijn begaaftheid was van Stad tot Stad te gaan, en alle die zig opdeeden van de Steen te snyden: hy verliet sijn Lyders terstond, sonder sig over de gevolgen te bekommeren:

Verscheide Getuig-brieven aan Frere Jaques gegeven.

en dit is de reden waarom hy zoo veel Getuig-brieven had, om dat hy zig spoeide om die te nemen van die geene, die 'er tegenwoordig waren geweest, en die getuigenis van sijne behendigheid en voorsigtigheid, om de Steen uit te halen konden geven: maar zoo hy gewagt had, om ze na de genesing te vragen, zoo zouden zy niet zoo grooten lof niet getuigt hebben, als zy kort na de Operatie deden. By voorbeeld zoo *Frere Jaques* Getuig-brieven had geëischt van mijn Heeren de eerste Geneesheeren van het Hof, zoo haast hy dien Schoenmaker te *Fontainebleau* van de Steen gesneden had, zoo zouden die zeer voordeelig voor hem zyn geweest: maar na dat zy hem te *Versailles* hadden sien kwynen, en twee jaar na dat hy gesneden was sterven, om dat de pis altijd door de wonde uitliep, zouden de Getuig-brieven, die als doen de zuivere waarheid zouden gezeit hebben, zoo voordeelig voor dien Steensnyder niet zyn geweest.

Onvolmaakte genesing van de eerste, die hy van de Steen sneed.

De schielyke en wreede dood van den Hr. Mareschalk *de Lorge*, dewelke daags na de Operatie, die *Frere Jaques* aan hem gedaan had, gebeurde, heeft alle de menschen de oogen geopent: sijn voorstanders zelfs hebben sijne verschooning niet durven ondernemen, en hebben eenpariglyk sijn misslag bekent; en de Hr. *Fagon*, die ge-

praamt

praamt wierd, om ſig onder de handen van *Frere Jaques* te begeven, heeft een beter verkieſing gedaan, ſig begevende onder de handen van den Hr. *Marechal*, die hem gelukkiglijk geneſen heeft, alhoewel de omſtandigheden van die twee Operatien gelijk waren; want daar was in beide gaar een voosagtig uitwas in de Blaas. De Hr. *Marechal* heeft den Hr. *Fagon* het leven behouden, en *Frere Jaques* heeft den Hr. *Marechal de Lorge* om hals geholpen, 't geen groot onderſcheid behoort te doen maken tuſſchen een Quakſalver, en een regtſchapen Heelmeeſter.

Alle de voorvallen, die ik daar aangehaalt heb, zyn de oorſaak geweeſt, dat alle de toejuigingen, die men aan *Frere Jaques* gaf, niet volhard hebben, en dat ſijn roem weinig tijds na haare geboorte hem maar tot ſchande gedyt is. En die geene, die hem het meeſte preezen, zyn genootſaakt geweeſt ſtil te ſwygen. Hy heeft de reſolutie genomen van na *Orleans*, *Lyons*, en na andere Steden van het Koninkrijk te gaan, daar hy even als te *Parys* geopereert heeft. *Hy verlieſt zyn credyt en gaat elders daar zijn reputatie niet lang behouden blyft.*

De eerſte brieven, die men ontfangen heeft, geſchreven door die geenen, die hem hadden zien Opereren, verkondigden ſijne groote behendigheid: maer de laatſte naar 't voorbeeld van die van *Parys*, waren hem niet voordeelig; zoo dat 'er by na geen gewag meer van *Frere Jaques* gemaakt word: ligtelijk zal hy tot ſijne eerſte oeffening weder keeren, en ſig te vreede houden met den Steen van Dorp tot Dorp uit medelyden te gaan ſnyden, ten koſte van de arme en ongelukkige menſchen, die onder ſijne handen zullen vallen.

Hoewel ik de manier van Opereren van *Frere Jaques* niet voor goed keure, misprys ik ze egter niet t'eenemaal; daar is ieds goeds in die Operatie. Ik heb 'er twee nuttigheden van getrokken, de eene, ontrent de ſteking van de Bilnaad, die ik aanrade te doen op de plaats van de Blaas, daar hy ſijn opening maakt, om 'er den Steen uit te halen: de andere, ontrent de opening, die ik aan de grond zelfs van de Blaas voorſtel, om 'er de Steen door de *hooge Toeſtel* uittehalen. Eindelijk ben ik verſekert dat een Heelmeeſter, die een goed Ontleder is, die ſijn Inſtrument beſtieren kan, en die bequaam is het zelve te brengen, *Nuttigheden die men van zijn manier kan trekken.*

Middel om ze te volmaken. daar hy wil, door de manier van *Frere Jaques* zou kunnen te regt raken, om dat hy alle de toevallen die hem gebeurt zijn, zoude myden: maar men stelt een Lyder in al te grooten gevaar als men hem van *Frere Jaques* laat snyden, die geen kennis hebbende van de deelen die men snyden moet, om geen andere reden de stoutmoedigheid heeft van 'er zijn dolk maar in te steken, als om dat hy niet bequaam is om 'er de gevolgen van te voorsien: daar was niemand of hy beefde, als hy hem zag opereren; en de Heelmeesters zelf, hoe wel zulke operatien gewent, stonden verschrikt dat zy hem zijn mes zoo lang in de wonden zagen houden.

De vrugt eindelijk van deze Historie is, ons te leeren dat men de nieuwigheid zoo voorbarig niet moet toejuigen: men moet in de Genees-konst alle de hulpmiddelen die men voorstelt, ontfangen; en in de Heel-konst alle de geenen, die zig beroemen beter te doen als de andere, eerst zien practizeeren: maar wy moeten alle de nieuwigheden juist aanstonds en blindelings geen geloof geven. Als men dezelve onderzoekt, kiest men het goede, en men laat het quade. Aldus zijn de wetenschappen vermeerdert, en aldus is de Heelkonst by trappen opgeklommmen tot die volmaaktheyd, daar zy zig heden in doet verwonderen.

Van de Operatien op de mannelyke Roede.

De Roede is veele qualen onderworpen. VAn alle de deelen onzes lichaams zijn 'er weinige die een grooter getal qualen onderworpen zijn als de Roede; sommige van deze qualen worden zoo door de algemeene als de byzondere hulpmiddelen genezen, en de andere vereisschen de werking van de hand. Van deze laasten zal ik ul. gaan spreken, en ul. aanwyzen wat men doen moet om dezelve te genezen.

De

De Roede heeft drie deelen die gemeenelijk de Operatien onderworpen zijn, te weten, de Voorhuit, het Hooft, en de Pisgang: aan de Voorhuit worden 'er twee gedaan, de *Phimosis* en *Paraphimosis*; aan het Hooft drie, want men scheid het zelve als het vast-kleeft, men neemt 'er de wratten van weg, en men steekt het door, als het gestopt is; en aan de pisgang twee, de eene, deszelfs hardigheden te verteeren, en de andere, den Steen die 'er vast zit daar uit te haalen. Ik heb ul. deze laatste Operatie aangetoond, als ik de Operatie van het Steensnyden dede; de andere ga ik ul. vertoonen. Het zijn die alleen daar eenig nut in steekt, en die men nootzakelyk weeten moet; daar zijn 'er drie andere, die men als onnut moet verwerpen, te weten, die van de *Recutili*, die van de Besnydenisse, en die van de Gespinge, van dewelke ik u niet zal spreken, als voor zoo veel gy 'er van moet weeten, om de eerste te zijn in dezelve te verwerpen. *Drie deelen van de Roede de Operatien onderworpen.*

By de *Recutili* verstonden de Oude een Operatie die zy aan de Roede deden, als het Hoofd al te veel ontdekt was: zy steldenze op twee manieren in 't werk; de eene was een rondgaande Incisie aan de huit van de Roede na de wortel toe te maken, en die huit na om laag toe te trekken, tot dat het hoofd bedekt was: d'andere was, dat zy de voorhuit over de Roede opgetrokken hebbende, de inwendige huit van de Roede digte by het hoofd in 't ronde wat opsneden; daar na bonden zy in beide die manieren het einde van de voorhuit op een kleine loode pyp om de pis te laten uitloopen, en bevorderden de toeheeling van de twee lippen der Incisie. Zy deeden die Operatie aan die geene die het hoofd der Roede altyd ontbloot hebbende, ongemak leeden door het geduurig wryven van het hemt tegen dat ontbloote deel; en die, 't koste wat het koste, het zelve bedekt wilden hebben. *Van de Operatie van de Recutili.* *Van de besnydenisse.*

De besnydenis wierd in een ongemak dat gansch tegen de *Recutili* strydig was, in 't werk gesteld: men leide een band om het eind van de voorhuit, boven het deel dat men 'er van affnyden wilde, 't welk omtrent zoo groot was als de dikte van een of twee drie gulden

ſtukken; daar na ſneed men met een ſchaar het gemelde eind van de voorhuit af, welk eind ſomtyds zoo een naauwe kring maakt, dat de voorhuit daar door belet word over het hoofd der Roede henen te wyken. Deze Operatie is tegenwoordig niet meer in gebruik als by de Jooden en Turken, die 'er een dienſtpleging, en een geheym van haaren Godsdienſt van maken. De Chriſtenen ſtellen die niet in 't werk, maar de Joodſe Leeraars en de Turkſe Opper-Prieſters doen dezelve aan alle de knegtjes, weinig tyd na haare geboorte.

Ik weet niet wie de uitvinder is van de Geſpinge der Jongens; maar die Operatie ſtryd tegen de gezonde reden: men trok de voorhuit na buiten toe, en dezelve met een gerege naalde doorſtekende, liet men 'er een grooten draad in blyven, tot dat de gaten met vel overtrokken waren; daar na den draad weder uithalende, ſtak men 'er in de plaats een groote yzere geſp, dewelke men daar zoo lang liet als de gemelde jongen nog onbequaam was tot de voorteeling: zy gaven voor, dat, vermits die geſp hem belette gemeenſchap met vrouwen te hebben tot zijn vyf-en-twintigſte jaar toe, op welken tyd de geſp weg genomen wierd, de kragten niet te loor gingen, en alzoo bewaard wierden, om kinderen voort te brengen, die kloek en in ſtaat zoude zijn om aan het Gemeene beſt dienſt te doen.

Onnuttigheid van die drie Operatien. Sie daar drie zeer onnutte operatien, voornamentlyk in deze Noordſche en getemperde Landen, daar de voorhuit aan de verkorting zoo ligt niet onderworpen is, nogte zoo lang kan worden als in die heete Landen, daar de beſnydenis dikwils noodſakelyk is, en daar de drift der liefde de mans zoo vroeg tot de omhelſingen aanport. Laat ons nu over gaan tot de operatien die in 't gebruyk zyn.

Van de Phimoſis en haare oorſprong. De naam van *Phimoſis* is afkomſtig van het Griekſe woord *Phimoein*, 't welk is te zeggen toeſluiten of eng maken, om dat het eind van de voorhuid zoo naauw is, dat het hoofd zig niet kan ontdekken: zoo dat deze quaal anders niet is, als een al te naauwe, en een half geſloote voorhuit, wiens einde een rondomgaande toom maakt, dewelke aan het hoofd zyn vry gebruyk beneemt,

neemt. Deze quaal komt of natuurelyk of by toeval.

Natuurlyke Phimosis. Deze ſiekte word natuerlyk genaamt, als het kint van zijn geboorte af het einde van de voorhuit zeer naauw heeft. Daar zyn 'er verſcheyde die dat ongemak gehad hadden, en in dewelken het zelve, terwyl dat zy groeiden, allengskens wyd genoeg is geworden, zo dat het hoofd natuerlyk los raakte; maar daar zijn andere aan wie de voorhuit zo eng toegeſlooten is, dat het haar onmogelyk is het einde van het hoofd gewaar te worden. Men meent dat het twee ongemakken kan veroorzaken: *Ongemakken van deſe quaal.* het eene zou zijn de voortteeling te verhinderen, belettende dat het zaat niet ras genoeg uitgeſchoten word om in de lyfmoeder ontfangen te worden: en het andere, dat 'er een wittagtige vuiligheyd tuſſchen de voorhuit en het hoofd zou groeien, dewelke daar niet uit kunnende, door haar verblyf aldaar vergoort, ſteekt, en een jeukte aan het hoofd veroorzaakt, het geen 'er zoo veel meer ongemak geeft, om dat het zeer gevoelig in die menſchen is. Deze redenen zijn nogtans niet genoegzaam om tot die Operatie te komen: want om op de eerſte te antwoorden, zal ik ul. zeggen, dat ik 'er gezien heb die met deze ziekte niet lieten kinderen voort te teelen: daar zijn duyzent voorbeelden van; en men komt het tweede ongemak ligtelyk te hulp, door het einde van de voorhuit eenigen tyd met de vingers toegeſloten te houden, terwyl de ſluitſpier van de blaas ontſpannen word om te piſſen; de pis alſdan de voorhuit vervullende, veegt en zuivert het hooft van de vuiligheid die 'er vergadert was: en als de voorhuid dan los gelaten wordt, ſleept dezelve pis, door haar ſnelle uitlooping, alle de gemelde vuiligheid met zig mede.

Phymoſis by ongeval gekomen. Deze quaal word toevallig genaamt, als ze van chankers of pokkige ulceratien, die zig rontom het hooft plaatſen, veroorzaakt is, of uit een opſwellinge en ontſtekinge der Roede ontſtaat, dewelke maakt dat het hooft al te naauw voor die tyd door de opgeſwolle voorhuid gedrukt zijnde, zou kunnen tot een verſterving vervallen. In die twee gevallen moet men vaardiglyk tot de Operatie komen, dewelke beſtaat in een Inciſie, die aan de voorhuit, van haar einde af tot de

kroon

kroon van het hooft toe gedaan moet worden. Hier volgt de manier om ze te doen.

Situatie des Lyders. Den Lyder voor de Operatie, zoo het noodig is, bereidt hebbende, en het verbant klaar gemaakt zynde, doet men hem in een leenstoel een weinig agter over zitten; en dan neemt de Heelmeester met zyn regter hand een Instrument daar toe expres gemaakt, 't welk niet als tot die Operatie gebruykt word; daar is een hegt aan, en het heeft de punt en de snee zoo als een pennemes: gy ziet het door *a* af-getekent; en nademaal het puntig is, zet men op het einde een klein balletje van was, zoo groot als een koriander saatje, 't welk belet dat het niet kan steken, als men het zelve tusschen het hooft en de voorhuit inbrengt. *Manier van Opereren.* Als de punt van het Instrument tot de kroon van het hooft gekomen is, zoo houdt de Operateur met zijn slinker hand de Roede sterk vast: daar na het Instrument voortstootende, doorboort hy de voorhuit, die hy van de kroon van het hoofd af tot haar einde toe snydt, het Instrument na zig halende. Men moet zorg dragen de twee vliesen van de voorhuid gelyk door te snyden. Men laat een weinig bloet uitloopen om 'er de Roede van te ontlasten; daar na verbindt men de wonde, daar op leggende een platte wiek *b*, met een astringerend middel bedekt; *Verbinding van de wonde,* een plaester *c* op de wyze van een kruys van Malta gemaakt, en in zyn midden doorboort, op dat 'er een uitgang voor de pis zy; met een druk-doek *d* van dezelve gedaante, in eekwater gedoopt, en een kleinen bant *e*, waar mede men de Roede rondom omwindt; daar na legtmen de Roede in een kleine opschort-band *f*, die aan een band *g* rondom den buyk gaande, vast gemaakt is, op dat ze niet na om laag hange, en 'er geen toevloet of zinkengen na toe zakken.

Deze operatie is t' eenemaal nootzakelyk voor die geene, wien de voorhuit door de Chankers of Pokkige ulceratien rondom het hoofd gedrukt wordt. Om die qualen te genezen, moet men 'er aan meesteren, 't geen niet kan gedaan worden, of men moet het hooft ontdekt hebben: zoo men 'er geen raad tegen deed, zouden die Chankers de Roede af-knagen, of de Pokken voort brengen; daarom zal men zyn toevlugt tot de

ope-

operatie nemen; maar men moet deze operatie myden in die geene die ongeduldig zyn om dat haar hoofd bedekt is, en dezelve om die reden op haar gedaan willen hebben. Ik heb ze aan sommigen niet willen doen, die van de geboorte af een naauwe voorhuid hebbende, geen andere reden hadden om zulks van my te versoeken, als dat ze even als andere menschen begeerden gemaakt te zijn.

De plaats daar de Incisie best gedaan word. Ik weet niet waarom dat men belast de Incisie aan een van de zyden der Roede te doen; het is niet om de vaten te myden; want daar zijn 'er over al in de geheele rondte van de voorhuit: wat my aangaat, ik doe ze in 't midden en in 't bovenste deel der Roede; ik bevind dat op die plaatsen de Incisie dieper gaat, het hoofd ter regter en ter slinker zyde beter ontdekt word, en de mismaaktheid der wonde zoo groot niet is, dan wanneer de Incisie in een van de zyden gedaan word.

Van de Paraphimosis. Het woord *Paraphimosis* is gemaakt van *Para* 't welk is te zeggen grootelyks of al te veel, en van *Phimoein* 't welk betekent persen, om dat het hoofd zoo geperst word aan zyn wortel door het omkrullen van de voorhuit, buiten dewelke het verre uitsteekt, dat het zou kunnen versterven, zoo men 'er by tyds geen raad tegen deed. Deze quaal is gants tegenstrydig met de *Phimosis*: in de laatste is het hooft al te veel bedekt, en in de *Paraphimosis* al te bloot. Sommige Autcuren stellen twee soorten van *Paraphimosis*; de eene, die natuurlyk is, en d'andere, die by toeval gebeurd.

Natuurlyke Paraphimosis. Die geene die zy natuurlyk noemen, is, wanneer de voorhuit natuurlyk te kort zijnde, zig gants agter de kroon van het hooft opstrykt, en 't zelve niet meer bedekt: als die menschen, die dit kleine ongemak hebben, hulp verzoeken, willen eenige Auteuren dat men haar de operatie van de *Recutili*, daar wy van gesproken hebben, moet doen: maar dezelve word niet meer gedaan. Die geene die besneede zyn geweest, zyn zoodanige soort van *Paraphimosis* onderworpen, dewyl haar de voorhuit is weg gesneeden.

Paraphimosis die door eenig geweld komt. De *Paraphimosis* die by toeval komt, is, wanneer men de voorhuit door geweld boven de kroon van het hooft heeft

heeft doen klimmen, en als dezelve natuurlyk naauw zynde, niet weder kan te rug komen om het hooft te bedekken, zynde door de breete van de kroon boven opgehouden. Dat gebeurd dikwils in kinderen, welkers hooft nog niet ontdekt is geweeſt, en die het zelve door nieuwsgierigheid willende zien, de voorhuit door geweld boven over het hoofd hebben gehaald; als ook in nieuw getroude luyden die geweld doen, om de jonge dogters, die zy getroud hebben, haar maagdom te benemen; want in dat geval ontbloot zig het hoofd door 't geweld dat de Roede doet om in te booren, en kan niet weder bedekt worden. Ik heb een Jongman geſien, wien dat op zyn trouwdag gebeurde, en die drie dagen daar na by my quam, hebbende een vervaarlyke *Paraphimoſis*, en geloovende dat het een Venus ſiekte was, die zyn Vrouw hem aangezet had; ik haalde hem de voorhuit weer af, en ſeide hem, dat het in tegendeel een bewys was van zyn vrouws maagdom; en dat, zoo zy niet kuys geweeſt was, zy hem de pyn, die hy uitgeſtaan had, zoude geſpaart hebben.

Oplegging van hulpmiddelen die in dit geval onnut zyn.

Die genen die ons belaſten de *Paraphimoſis* door hulpmiddelen te genezen, moeten weinig kennis van die quaal gehad hebben. Ik kan niet begrypen hoe dat men zig verlaten kan op Olien, Ceroenen, en Pappen tot genezing van zoo een dringende quaal, daar men geen oogenblik mag wagten, met het deel in zyn natuurlyke ſtaat weder te brengen, ten zy men de Roede in gevaar wil ſtellen van in een verſterving te vallen.

In de *Phimoſis* moet men, eer men aan 't werk gaat, zyn verband klaar maken: maar in de *Paraphimoſis* moet men beginnen met het hoofd met zyn voorhuit haaſtelyk te bedekken; daar na bereid men de noodige hulpmiddelen en banden. De erbermelyke ſtaat van een Roede, die door een *Paraphimoſis* aangedaan is, en de pynen die de Lyder uitſtaat, hebben een vaardiger hulp van noode, als die te verwagten is van de plaats middelen, dewelke dikwils voorgeſchreven worden door Menſchen die het gevaar, daar den Lyder in is, niet bevatten.

Men moet dan tot de operatie komen, dewelke beſtaat in de voorhuit weder te doen keeren over het hooft,

om

om het zelve te bedekken, 't geen men op staande voet doen moet, en den Lyder niet verlaten voor al eer het bedekt zy. Om 'er toe te geraken, steekt men dadelyk de Roede een weinig tyds in koud water, op dat de geesten door de koelte van het water te rug gedreven zynde, het hoofd, dat in dat geval zeer groot en dik is, in zijn grootte verminderd zou worden; daar na de Roede tusschen de voorste en middelste vingers van beide de handen vattende, dog zoo dat de rugge van de handen na den buyk des Lyders gekeert zijn, haald men de voorhuit over het hooft, dat men ten zelven tyde met de twee duymen te rug stoot om het zelve alzoo in zyn zak te doen wederkeeren. Zoo het niet lang bloot was geweest, zou men mogen hoopen op die wyze te regt te raaken; maar nademaal die soorten van qualen niet als op het uiterste aan den Heelmeester geopenbaard worden, als de Roede al zeer opgeswollen is, als 'er wrongen aan de voorhuit komen, vol van een rosagtig water dat dezelve buiten maten doet opswellen, en als 'er zelfs rondomgaande kloofjes zyn, die het hoofd eenigsins van de Roede scheiden, is men genoodzaakt met de punt van het Lancet *b* kleine Incisien aan het innerlyke vlies van de voorhuit te doen, om de plaats, daar zy het hoofd te veel drukt, los te maken; men maakt 'er zoo veele van die kleine Incisien als 'er noodig zyn om aan de voorhuit de vryheid te laten van weder over het hoofd te glyen, 't geen alsdan niet moeilyk is, zoo men de Roede op die manier, die ik daar gezegt heb, komt te vatten.

Manier om den Lyder na de Operatie te handelen.

Als het hoofd in zyn plaats weder gekomen is, is de Operatie voleindigt. Men maakt zyn verband klaar, dat men op de eige manier als in de *Phimosis* legt, men bestrykt de buyk, die men bedekken zal met een drukdoek in eek-water bevogtigt; men legt nog een andere op het klootsakje; men aderlaat den Lyder eenigen tyd na de Operatie, men houd hem, door verkoelende klysteren, loslyvig; men laat hem een een goede levens manier houden, om de droevige gevolgen van dusdanige quaal te myden: en eenige dagen daar na zal het goed zyn met de Spuit *i* suiverende inspuitingen onder de voorhuit te doen, om de wonden

van

van de kleine Incisien, die men 'er heeft moeten doen, te zuyveren en te reinigen, en daar na bevordert men 'er de toeheeling van.

Raad van eenige Auteuren te myden. Ik vind in sommige nieuwe Auteuren, die van de Operatien geschreven hebben, dat men met de twee duymen rondom het hoofd drukken moet, om het te doen ingaan, en niet tegen zyn einde na de wortel van de Roede toe stooten, om dat men het zelve, dewyl het zagt is, met aldus te stooten, zoude verwyden, en in zyn plaats beletten te gaan. Die geene die ons dit bevolen hebben, toonen ons dat zy weinig kennis van de Heel-konst hebben; want zoo zy die Operatie gedaan hadden, zouden zy weeten, dat het hoofd alsdan zoo opgeswollen en hard geworden is, dat, wat kragten men ook inspant om het te bedekken, het geensins wyder gemaakt kan worden met tegens zijn eind aan te drukken: men moet die geene, die in een dagelyksche oeffeninge der zaaken zyn, geloof geven; en niemand kan anderen, van het geene de Operatien belangt, beter onderwyzen, als die dezelve zoo veel jaaren lang gedaan hebben.

Van de aankleving der voorhuit aan het hoofd. De aangroeying van de voorhuit aan het hoofd, die ook somtyds voorvalt, word *Symphisis* genaamt, van *Syn* 't welk beduit samen, en van *Phyein*, 't welk betekent vast maken; want alsdan is de voorhuit aan het hooft sterk vast gegroeid. Men heeft kinderen zien te wereld komen, wien de voorhuit aan het hoofd aldus vast kleefde, deze vastgroeying is zeer moeielyk om gescheiden te worden als ze van de geboorte afkomt, om dat die twee deelen samen geformeert zynde, in haar geheele ommetrek vereenigt zyn, en als maar een samen gevoegt lighaam maken. Men moet ze nogtans tragten te scheiden met een klein mirteblad *k*, dat een weinig scherp is, 't welke men sagjes tusschen het hoofd

Manier van snyden. en de voorhuit inbrengt, zig wagtende van de voorhuit die dun is, en die zoo ligtelyk niet zoude toeheelen, te doorsteken; men kan ook de voorhuit na boven trekken, en met de punt van het Scalpel *l* de twee vliezen van de voorhuit en van het hoofd van malkander snyden en scheiden, even eens gelyk een ontleeder twee vliesen, die vast aan malkander zyn, van een

scheid;

ſcheidt: en zoo men niet kan na laten iets van een der gemelde twee deelen af te ſnyden, zoude hy het liever van het hooft als van de voorhuit moeten af ſnyden: maar een behendig Heelmeeſter ſcheidt die deelen zonder ze te beſchadigen, en na die ſcheiding, ſteekt hy dagelyks in de tuſſchen wyte van die geſcheide deelen een yvoore Mirteblat, om 'er de vereening van te beletten.

Het gebeurt dikwils dat die aankleving na de Operatie van de *Paraphimoſis* komt: want zoo men verſuymt de wonden, die aan het innerlyke deel van de voorhuit gemaakt zyn, met vel te doen begroeien, zoo zal hy zekerlyk aan het hoofd vaſt kleven: dezelve komt ook wel na de ſweeringen of chankers, daar men geen behoorlyke zorg voor gedragen heeft, om ze wel en volkomentlyk te geneſen. In die gevallen, is de voorhuit zoo moeielyk niet om geſcheiden te worden, om dat ze maar op de plaatſen van de ſweeren vaſt is gegroeit, en niet over al, gelyk als wanneer deze quaal van de geboorte komt. Het is een ongemak dat de getrouwde luyden verveeld, want de pligt des Huwelyks word alsdan niet volkomentlyk volbragt. Dit doet haar hunne toevlugt nemen tot den Heelmeeſter, dewelke die deelen, op die wyze als ik daar heb gezegt, van een ſcheid. De ſcheiding daar van gedaan zynde, ſteekt men ſagjes tuſſchen de voorhuit en het hoofd kleine doekjes in, die in wond-water nat gemaakt zyn, 't geen men vervolgt tot dat alles gants opgedroogd is.

Van de Symphiſis by toeval, en van haare oorſprong.

Verband des Lyders na de Operatie

Daar komen dikwils aan de Roede kleine wrattige uitwaſſingen die men wratten noemt: de Italianen noemen dezelve *Poreſigli*, om dat ze naar vygen gelyken. Deze uitwaſſingen beſtaan uit een bol, voos en zeer klein gehakt vlees: zy loopen zeer ras voort; waarom men niet moet wagten om ze te helpen. Deze ſoorten van wratten komen meeſt altyd van een onſuivere corſaak, ſpruitende uit vuile byſlapingen, 't geen den Lyder nootſaakt zyn toevlugt tot den Heelmeeſter te nemen, zonder 't welk zy geduurig aan zouden groeien, en zig t'elkens op verſcheide plaatſen vertoonen.

Van de wratten der Roede.

Daar worden ons twee middelen tot de geneſing van die qualen voorgeſteld, het eene, door geneesmiddelen,

Twee middelen om

ze te genezen. en 't andere, door de Heel-konst.

Veskiesing van geneesmiddelen. De geneesmiddelen die men gebruikt, zyn tweederhande; de eene, die dat vlees dooden, het zelve wit en verslenst makende, daar het te voore levendig en root was: dusdanig is de Sevenboom, gepulveriseert en daar op gelegt; de andere die het verteeren met het zelve af te knagen en allengskens dood te byten, gelyk de zalven van *Calcitis*, of het *Egyptiacum* doen.

Heelkonstige middelen. De Heelkonst heeft ook twee middelen om ze weg te nemen; de Ligatuur en de Schaar. Men gebruykt de Ligatuur in die geenen die de grond smal hebben; men bind ze met deze fyne en roode draat *o*, en ze vallen gemeenelyk binnen twee dagen af. Maar nademaal dat ze dikwils veel in getal zyn, en dat ze zelden kunnen afgebonden worden, heeft men veel raffer gedaan met dezelve met de Schaar *p*, zoo digt aan de huit als het mogelyk is, af te knippen. Men moet het bloed dat 'er uitkomt tot de quantiteit van een * *Pannetje* uit laten loopen, en dan de Roede in laauwe wyn wassen, en met de punt van een Vitriool-steentje de plaatsen daar het bloed uitloopt, aanraken. De Vitriool heeft twee goede kragten; de eene het bloed te stelpen, en d'andere, de plaats die zy aanraakte te cauteriseren, door het afbranden van de wortels, die daar na met de korst afvallen. Men moet de volkome genesing van de wratten der Roede niet afwagten zonder de hulp van de algemeine geneesmiddelen; want dewyl zy voortgebragt zyn door een soort van een quaadaardige vogt, moet men sweet dryvende dranken gebruyken. De pillen of de *Panacea Mercurialis* nemen 'er de oorzaak van weg, zoo men ze t'eenemaal wil genesen.

Hoe dat men de Operatie voleindigen moet.

Mercuriaal middel.

Van de pisgang die niet doorboord is. ALs de pisgang niet doorboord is, zoo is het een quaal die van de geboorte komt: daar zyn weinige Heelmeesters, of ze zyn wel geroepen geweest om nieuw geborene kinderen te helpen, wien de pisgang aan zyn einde niet open was, en die by gevolg niet konden pissen; waar uit blykt dat het weyagtige vogt daar het kind in zwemt, terwyl het in de lyfmoeder is, niet voort-

komt

* Die Pannetjes die den Auteur meend, houden drie oncen.

komt van zyn pis, gelyk veele Auteuren gelooft hebben, dewyl die kinderen, welkers pisgang niet doorboort was, niet konden gepist hebben, en nogtans zoo wel in hare wateren lagen als de andere.

De Operatie bestaat daar in, dat men metter haast een opening maakt; want het kint zou niet lang kunnen leven zonder zyn water te maken: men maakt die opening op de blaas daar ze zou moeten wesen met dit lange puntige en met een hegt voorsien Mirteblad *q*, of met het Lancet *r*. Dat gat is zeer ligt te maken, als 'er niet als het vel, dat het hooft bedekt, te doorsteken is. Maar als de wanden van de pyp aan malkander kleeven, moet men zoo diep gaan tot dat het water uit-loopt, het geen het einde is dat men zig hier voorstelt. Men moet de opening liever groot als klein maken om verscheide redenen; en ik agt onnoodig daar na een loode pyp in de worde te steken, om de vereeniging der kanten te beletten, dewyl de pis, die dikwils door die buys uitloopt, haar niet toelaat zig weder te vereenigen en vast te kleeven,

Manier om de Operatie te doen.

Dit gebrek van niet doorboort te zyn, is het eenigste ongemak niet dat aan het hooft der Roede overkomt. Daar zyn 'er nog drie andere tot welkers genesing de hand des Heelmeesters van nooden is; te weten, als het gat te klein is, als het niet regt in zyn uitterste doorboort is, en eindelyk, als de toom te kort is. Laat ons nu zien wat voor Operatien men doen moet om die drie ongemakken te beteren.

Drie andere gebreken van het hoofd der Roede.

Als het gat van het hooft te klein is, kan de pis niet anders als gelyk een draat, of by druppels uitloopen, men is lang bezig om te pissen, en het zaat kan niet ras genoeg uitgeschoten worden. Men moet die opening alsdan verwyden, 't geen of door geneesmiddelen of door een Instrument geschiedt.

De Geneesmiddelen zyn, een steekwiek van vliermerg, of een stuk toebereide spons, die men 'er in brengt om de doorgang allenskens te verwyden, en die men grooter maakt, naar mate dat de opening grooter word; maar dat is een al te langsaame manier; ik rade het Lancet te gebruyken waar mede men het gat grooter maakt by zyn twee enden, te weeten, na om

De middelen om het eerste te helpen.

hoog en na om laag toe. Deze Operatie word in een oogenblik volbragt, zynde vaardiger en min pynelyk als de ſteekwiek; de loode pyp is hier niet meer noodſaakelyk, dan wanneer het hoofd niet doorboord is.

Oorzaak en ongemak van het tweede. Het gebeurt ſomtyds dat het hoofd in de gewoonlyke plaats niet doorboord is, maar van ondere by den toom: die geene die dat ongemak hebben, zyn genoodzaakt de Roede, om te piſſen, na om hoog te heffen. Het word *Hypoſpadias* genaamt van de twee Griekſe woorden *Hypo*, 't welk betekent onder; en van *Spazein*, 't welk is te zeggen doorbooren. Dit komt dikwils daar van daan, dat een kind zonder openinge in het hoofd der Roede ter wereld gekomen zynde, en de ouders het niet gemerkt hebbende, de pis dewelke zogt uit te loopen, zig een weg by den toom, daar de pisgang op zyn aller dunſte is, gebaant heeft: die geene die de pisgang aldus doorboord hebben, kunnen geen kinderen voort teelen, om dat het zaat zig aan de zyden van de ſcheede verſpreidende, niet als langſaam en zonder kragt na de mond van de lyfmoeder zal vloeyen; daarom vereiſt dit ongemak nootzaakelyk de Operatie.

Hoe dat men het zelve herſtellen moet. Men moet met een puntig Mirteblat Q het hooft doorbooren zoo als het natuurlyk moet zyn: daar na in de openinge die men gemaakt heeft, een kleine loode pyp ſteeken, die lang genoeg is om voorby de onderſte opening, die in de pisgang is, te gaan, en om de pis na buyten door de nieuwe opening te geleyden; daar na tragt men de oude toe te ſluiten, de kanten ſcarificeerende, en het litteken bevorderende: men moet de pyp in de pisgang laten, dezelve tot de volkome geneſing met dezen Band T vaſt en gebonden houdende, op dat de pis door de eerſte opening niet meer uitloopende, de vereeniging daar van niet belette. *Raad van eenige Practiſyns.* Zoo men dat gat niet toe kan ſluiten, beveelen eenige Auteurs als dan het onderſte van het hoofd op te ſnyden van de eerſte openinge af tot de tweede toe, het zelve ſnydende als een ſchryfpen met dit kleine Inciſimes V: op die wyze zal het water en het zaat piſſelings uitloopen, en zullen geſpuit worden ter plaatſe daar ze gaan moeten.

Ik heb kinderen geſien wien de pisgang twee of drie

vin-

vingers van het hoofd af doorboort was; het waren kinderen, die gewoon waren in het bedde te piſſen, en die om de geeſſeling te myden, daar ze mee gedreigt en dikwils mede onthaalt wierden, haare Roede met een draat toegebonden hadden, geloovende dat dit middel onfeylbaar was; in dewelken nogtans de pis voortdringende om uit te loopen, na geweldige pynen een opening gemaakt had by de Ligatuur, waar door dat vogt daar na altijd bleef uitloopen. Om zoodanige te genezen, moet men in de pisgang een loode pyp ſteken, die voorby de opening gaat; wiens vereeniging men zal tragten te bevorderen.

Ongemeene oorzaak van een openinge in de pisgang ver van het hoofd gemaakt.

Daar zyn 'er die door een ongemak, daar zy mede geboren zyn, den toom der Roede te kort hebben. Die band trekt het hoofd na om laag toe, voornamentlyk ten tijde van de opregtinge. Hier van komt het dat de opening alsdan te veel na onder toe zynde, zoo men de Roede niet na om hoog ligte, men op ſijn beenen of voeten zoude piſſen, en dat het zaat niet regt in de Lyfmoeder kan geſchoten worden, 't geen de voortteelinge hinderlijk is. Met een Inciſimes of met deze Schaar X, ſnyd men dien band door een klein ſneedje dwers af, op de eige manier als men de tongriem ſnyd; en aldus komt men door een ligte Operatie deze twee ongemakken, die daar uit volgden, te boven. Ik heb 'er ſommige gezien, die door een Chanker, die dezen band geknaagt hadde, van dit ongemak genezen zyn; maar ik zoude niemand raden zoo een gevaarlijk middel te gebruiken.

Ongemakken van het derde gebrek.

De Operatie die het geneeſt.

HOewel *Vleesgewas* een algemeen woord is, betekenende alderley overvloedig vlees, in wat deel van het lighaam het voortgebragt zy; nogtans geeft het gebruik door dit woord te kennen, een vleeſſig uitwas, 't welk de pisgang beſlaat en belemmert. Men heeft gelooft dat de Oude deze ſiekte zoo wel bewezen hadden, dat niemand dezelve heeft durven betwiſten; zy zeiden dat de fenynige vogt van een Druipert gedurig uit de Voorſtanders komende, door haar ſcherpigheid de Pisgang af-knaagde: en dat 'er uit deze Ulceratien een voos vleis groeide, het welke deze ſiekte veroor-

Van 't Vleeſchgewas.

Gemeene dwaling over deze quaal. zaakte. Die geene dewelke voorgaven daar byzondere hulpmiddelen tegen te hebben, vonden haar voordeel in deze dwaling liever te bevestigen, als tegen te spreken: en dies te meer, om dat zoodanige ziekte van waaragtige Heelmeesters verlaten zynde, te beurt is gevallen aan Landloopers en Quakſalvers, die zoo breed van hunne geheimen opſnyden.

Aanmerkens waardig voorbeeld. *Joannes Baptiſta Loyſeau*, Heelmeester van Bourdeaux, zeit ons in ſijne Heelkonſtige Aanmerkingen, die hy by ſchrift nagelaten heeft, dat hy geroepen wierd om een Vleeſſig Uitwas van den Koning *Hendrik* den IV. te behandelen, dat hy hem verbonden en genezen had, en dat hy 'er voor beloond wierd met het Ampt van ſijn Majeſteits Heelmeester, 't welk de Koning hem vereerde. Deze geſchiedenis, hoewel aanmerkens waardig, bewijſt niet dat 'er vleeſſige uitwaſſingen zyn; zy toont wel dat de Heer *Loyſeau* daar een geheim van maakt, en wat aan de Quakſalvers kant is, verkondigende het geen hy gedaan heeft, ſonder de manier nog Geneesmiddelen, die hy 'er toe gebruikt heeft, te verhalen. Zoo het waar was geweeſt, dat de Koning een *Carunkel* gehad had, en dat hy het hem had weg genomen, moeſt hy in het ſchryven van deze Hiſtorie geen geheim gemaakt hebben van de manier, nog van de Geneesmiddelen, die hy gebruikt had tot een geneſing, waar voor hy zoo mildelijk beloond was geweeſt; maar dewyl hy het voornaamſte verzwygt, houde ik de geheele geſchiedenis voor onwaaragtig.

Reden om 'er aan te twyfelen.

Als men iemand beſwaarlijk ſijn water zag maken, en dat de pis zeer dun, geklooft, en zydelings uitliep, dat de Lyder willende ſijn water maken, genootzaakt was ter ſtoel te gaan, door de kragten die hy inſpande om ſijn water na buiten te dryven, en dat, als hy 't zelve t' eenemaal meende geloosſt te hebben, nog ied daar van in de Blaas was gebleven, zeide men dat het een *Carunkel* was: maar wat vlijd ik ook aangewent heb in het openen van lighamen, die men van zoodanige uitwaſſen verdagt gehouden had, ben ik 'er nog geen gewaar geworden; en ik heb geen een Heelmeester gevonden, die my verzekerde, dat hy 'er geſien heeft: ik ſpreek van geloofwaardige.

Ondervinding, die deze twyfelagtigheid bevestigt.

Ik

Ik weet wel dat 'er veele menſchen aan de toevallen, daar ik nu van geſproken heb, onderworpen zyn: dog die zyn van geen *Carunkels* veroorzaakt; het zyn gevolgen van een of verſcheide Druipers, die de Pisgang op verſcheide plaatſen gekweiſt en doorknaagt hebben. De littekens dan, die 'er in die zweeringen komen, hardagtig en als weeragtig zynde, vernauwen de Pisbuis, zo dat de pis zoo gemakkelijk niet meer uitloopt. En het zyn dezelve littekens, die de doorgang van de *Sonde*, die men geloofde dat door de de *Carunkel* geſtuit wierd, beletten.

Antwoord op een tegenwerpinge.

Hoewel men de waare oorzaak van deze kwaal kent, zoo is zy daarom niet minder moeielyk om te geneezen: daarom moet men de Pisgang van die harde littekens, die 'er de doorgang zoo naauw van maken, dat de pis niet anders als gelyk een draatje uitloopt, zien te ontlaſten: en ten dien einde, vermits 'er de *Sonde* niet door kan, zal men ſijn toevlugt tot de Geneesmiddelen nemen; want men zou ſig bedriegen, als men zulks hoopte uit te voeren door ſnydende *Sonden*, die by *Ambroſius Parè*, en by andere Auteuren beſchreven ſtaan: en om uw oordeel daar over te geven, hebt gy die Schryvers maar na te zien.

De Heelmeeſter zal ſijn bytend middel bereiden, dat min of meer ſterk moet zyn, na dat de littekens min of meer oud zullen wezen. Hy zal een waſligt y nemen, wiens einde, dat hy in de Roede zal brengen, wat hol zal zyn, om wat van ſijn hulpmiddel in die kleine holte te zetten; daar na zal hy het waſligt in de pisgang brengen, het zagtjes voortſtootende tot dat het door het litteken geſtuit word, en het zelve in de Roede latende, op dat het hulpmiddel, dat alsdan de hardigheid zal raken, daar op mag werken, en een gedeelte daar van verteeren, waar van daan een kleine korſt zal afvallen: 's anderendaags zal hy het zelve weder beginnen en vervolgen tot dat de doorgang vry is. Hy zal weten of hy gevordert is met ſijn werk, als hy agt geeft, hoe veel verder het waſligt gaat in de laatſte, als in de voorgaande reizen: maar men moet in deze Operatie, die tijd vereiſcht, niet ongeduldig zyn; want zoo men ſijn Geneesmiddel ſterker bytend wouw maken,

Hulpmiddel om men tot deze kwaal gebruiken moet.

Voortgang der geneſinge.

Toevallen die te vreesen zyn, als men de Operatie verhaast. met insigt van de genesing te verhaasten, zoo zoud 'er pyn en inflammatie toeslaan, door sterker te byten als 't zou behooren. Men zal passen den Lyder, eer men zyn hulpmiddel in brengt, zyn water te doen maken, op dat het zelve twee of drie uuren lang op de hardigheid blyvende, tyd mag hebben om 'er een korst van te doen scheiden. Als het wasligt tot in de blaas ingaat, en dat de Lyder volkomentlyk zyn water maakt, is 'er niets meer te verteeren: alsdan moetmen de plaatsen, die door 't Geneesmiddel aangeraakt zyn, opdroogen; *Eynde van de behandeling.* het geen men te weeg brengt met opdroogende wateren die men dikwils in de pisgang spuit, en met een loode *Sonde* met quiksilver bestreken, die men 'er dikwils insteekt, om die buis altyd vry en open te houden, terwyl dat 'er nieuwe littekens groeien.

Van de Operatie op de Lyfmoeder.

DE Lyf-moeder is de Heelkonst niet min onderworpen als alle de andere deelen des lighaams: zy word door een groote menigte qualen getroffen, waar van verscheide niet als door de hand des Heelmeesters genezen konnen worden: zy is zonder tegenspreeken het gevoeligste deel van het lighaam; en de Heelmeester moet ze met meer zagtigheid en voorzigtigheid als de andere deelen behandelen.

Verscheide ziektens van de Lijf-moeder. Van die qualen die de Operatie vereissen, zyn 'er die aan den uiterlyken mond van de Lyfmoeder komen, en anderen, die zig aan haare gront vertoonen. Die van den uiterlyken mond zyn tweederhande, te weten, als die gestopt is, en als 'er iets tegen de natuur aangroeit: die van de gront werden alle onder de verlossingen en deszelfs gevolgen begrepen.

Deze mont kan op twee verscheide plaatsen toegestopt

stopt zyn, of in de lippen, of in de vleissige heuveltjes; en de Heelmeester moet op beide deze plaatsen een opening maken: daarom kan hy niet te ervaren zyn in de verscheidendheden der oorzaken te kennen, om zig daar in niet te bedriegen. *Toesluitingen van den uiterlyken mond.*

Als de twee lippen samen vereenigt zyn, zoo zyn zy zulks in 't geheel of ten deele: zy kunnen 't in haare geheele uitgestrektheid niet zyn, als door een gebrek van de geboorte, want zoo zy natuurlyk gescheiden zyn geweest, laat de pis, die 'er geduurig uitloopt, haar niet toe zig weer van het eene tot het ander eind toe te vereenigen: zoo zy het niet als ten deele zyn, zoo kan zulks aan de eerste gesteltenisse of vorminge toegeschreven worden, of wel aan eenig toeval na de geboorte gekomen, gelyk als ulceratien die niet wel gehandeld zyn geweest, of puysjes die in de kinderpokken tusschen de lippen opgekomen zyn, dewelke metter tyd verdroogende, die lippen aan malkanderen als gelymt en vastgehegt hebben. *Verscheide oorsaken van de vereeniginge der lippen in dat deel.*

Als de uiterlyke mond toegeslooten is op de plaats van de vleissige heuveltjes, zoo komt het van de eerste conformatie, dewyl dat 'er geen uiterlyke oorzaak is die dezelven t'eenemaal kan vereenigen. Daar zyn gemeenlyk kleine vliesige draaden, die de vier vleissige heuveltjes als aan malkander gebonden houden, en die dezelve toehalende haar de gelykenis van een half opgeloke roosenknop doen hebben. Het zyn deze draatjes die in de eerste aannaderinge van den man verbroken worden, als de Roede dezelve geweld aandoed met 'er door te booren, en die dan somtyts eenige druppels bloed uitgeven, 't geen het teken van de maagdom is. Maar als in plaats van die simpele veseltjes de natuur in het formeeren van de vrugt, een sterk vlies geplaatst heeft, dat de vleissige heuveltjes by een houdende, haar de vryheit niet geeft om de Roede in de scheede te laten ingaan, alsdan doet de man vergeefse pogingen, hy kan deze hinderpaal niet verkragten, en de Heelmeester moet hem den weg met zyn Incisimes openen. *Natuurlyke samenbindinge van carunculen.* *Gebrekkelyke vereeniging die haar overkomt.*

Deze gesteltenis heeft de oude Ontleeders en het volk in twee verscheide dwaalingen gebragt: zy is de oorzaak *Valse meining daar over.*

zaak dat verscheide Ontleeders een dwersgaande vlies in den hals van de Lyfmoeder ondersteld hebben, aan 't welke zy den naam van *Hymen* hebben gegeven: en om dat zy in sommige lighamen gesien hebben, dat die vleissige heuveltjes door een vlies vereenigt waren, hebben zy voor vast gesteld, dat ze in alle de dogters gevonden wierden, en zy maakten 'er een vast bewys van de maagdom van; zig versekert houdende dat, als 'er zoo een vlies ontbrak, de dogter door iet dat in de scheede was ingegaan, moest ontmaagt zyn geweest. Ik heb dat vlies gesogt in verscheide dogters die ik geopent heb van alderhande jaaren, en die zekerlyk eerbaar waren geweest: dog ik heb 't 'er nooit gevonden: daarom houde ik met alle de hedendaagse Ontleeders, dat het maar in de inbeeldinge van sommige menschen te vinden is. De andere dwaaling is van het volk: die geene die door dit beletsel haar huwelyk niet hebben kunnen voltrekken, hebben geloofd dat men haar de nestel geknoopt had: want het volk geeft voor, dat op den tyd dat de Priester iemand trouwd, een van die 'er jegenwoordig zyn, door een knoop die hy aan een nasteling, onder het spreeken van eenige woorden gemaakt heeft, de voltrekking van het huwelyk kan beletten; maar het is een dwaasheid zulks te gelooven. Als een huwelyk niet kan voltrokken worden, moet men 'er geen bovennatuurelyke oorzaak van zoeken, nogte gelooven dat het een uitwerksel is van de magt der Toovenaaren, die geene magt hebben als op swakke en al te ligt geloovige menschen. Deze quaal is altyd natuurlyk; en zoo men 'er de oorsprong wel van onderzoekt, zal men die in de voortteelende deelen van den man of van de vrouw, en somtyds in haar inbeeldinge, vinden.

Ander vooroordeel.

Nootsakelykheid van de Operatien als de Vrouwlykheit, t'eenemaal toegesloten is.

Onder alle deze ongemakken is deze de alderdringenste, wanneer een dogter ter wereld komende, haar vrouwlykheid niet doorboord heeft; men moet die terstond openen: maar men word het gemeenelyk niet gewaar als twee of drie dagen na de geboorte, als men merkt dat het kint niet nat is: alsdan is de Operatie geheel makkelyker als aanstonds na de geboorte, om dat de pis, die uit de blaas geloopen is, door de samen gegroide lippen

lippen opgehouden zynde, dezelve na buiten toestoot door de swelling die zy aldaar maakt: en aldus de huit zeer uitgerekt zynde, siet men de linie daar men de langwerpige Incisie maken moet; overzulks het scheimes A, of een Incisimes B vattende, snydt men door het vel dat de lippen vereenigt houdt, en men maakt 'er een opening na de gedaante en grootte die 'er natuurlyk moet wezen.

Manier van opereren.

De Grieken hebben de lippen van de Lyfmoeder *Pterigomata* genoemt, van *Pteri*, 't welk vleugels beteekent, om de gelykenis die zy met vleugelen hebben: als zy maar ten deele aan malkander vast zyn, is de Operatie des te gemakkelyker, om dat de opening die 'er gebleven is, veel helpt om de scheiding te voltrekken, en men doet ze dikwils niet als aan groote dogters die in staat zyn om te trouwen. Men noemt deze ziekte *Symphysis*, gelyk die van de voorhuit, van *Sym* 't welk betekent aan malkander, en *phyein*, vast maken. Om deze Operatie met zekerheit te doen, moet men de dogter op de kant van een bedde doen leggen, met de beenen om laag en van malkanderen af: daar na moet men met deze kleine Verwyder C die men met de slinker hand houdt, en die men in de overgeblevene opening gestoken heeft, de twee lippen verwyden door middel van een Scheimes A dat men met de regter hand gebruikt: men scheidt allengskens de vereenigde plaatsen, wel toe ziende van niet meer van d'eene lip als van de andere te snyden. Men moet zig ook wagten van de *Nymphen*, de *Carunculen*, of de *Clitoris*, zoo de vasthegting aan de bovenkant is, met de punt van het Scheimes te raken: daarom moet men in het snyden het Instrument na zig halen, en het zelve niet al te haastig doen. Hier uit siet men dat deze scheiding veel eer een opsnyding als een Operatie is. De genesing bestaat nergens anders in, als dat men op de oppervlakkige wonden, die men gemaakt heeft, verdroogende middelen legt, die men op die lippen door een band, op de wyze van een dubbele T gemaakt, vast houdt: en dat men ze belet weder aan malkander vast te groeien.

Wat men doen moet als de schaamelheid maar ten deele gesloten is.

Hoe men sig in die Operatie dragen moet.

Als het beletzel in de vleissige heuveltjes is, moet de

Gebrekkelyke vereeniging der Caruncu len. de Heelmeester daar ook op arbeiden, om dat, als de Roede in de Scheede niet kan ingaan, de voorttecling niet kan geschieden. Men bespuert de onmogelykheid van deze inbrenginge niet als na het huwelyk: en het is in zulken gevalle dat men meent de Nestel geknoopt te hebben, gelyk ik reeds heb uitgelegt: maar dewyl de oorzaak daar van natuurlijk is, moet men die zoeken in een al te naauwe vereeniginge van die heuveltjens, daar men dan raad tegen moet doen.

Twee soorten van dusdanige tegennatuurlijke vereenigingen. Die vereeniging is tweederhande, want of de heuveltjens zyn aan malkander vast door al te sterke vleissige draatjes, die niet toelaten van een te wyken, en dan is 'er maar een klein gaatje in haar midden, waar door het maanstondelyke bloed kan uitloopen, dog daar de Roede niet kan doorboren: of ze zyn vereenigt door een redelyk sterk vlies, dat de opening t' eenemaal stopt, en dat als een dwersse scheiboom belet, dat 'er niets uit nog in de Scheede kan komen. Deze twee hinderpalen, alhoewel van malkander verschillende, worden niet als door des Heelmeesters hand weggenomen.

Middel om haar van malkander te onderscheiden. Deze ongemakken worden den Heelmeester niet betrouwt, als na dat men verscheide reizen en te vergeefs getragt heeft dat beletsel te verbreken, en na dat de Man en de Vrouw door verscheide poogingen vermoeit en uitgeput, daar geen raad toe hebben geweten. De Heelmeester komt agter de waare oorzaak door die vleissige heuveltjens met sijne voorste vingers aan te raken; zoo het draatjens zyn, die dezelve vast maken, zal hy voelen, dat het eind van sijn vinger als door een ring word toegetrokken: en zoo het een vlies is, zal hy 'er geene de minste opening vinden.

Voorbeelden van die qualen en van de ongemakken die 'er op volgen. Men moet sig niet inbeelden, dat deze qualen in der daad zoodanig niet en zyn, als ik dezelve ul. voorstel. Verscheide Heelmeesters kunnen 'er getuigenis van geven. Ik heb ze aan sommige Vrouwluy gesien, en onder anderen aan een jonge en onlangs getrouwde Mevrouw, die verscheide maanden bleef sonder haar huwelyk te konnen voltrekken, en die nooit dat genoegen zou gehad hebben sonder hulp van de Heelkonst. *Fabricius de Aquapendente* verhaalt ons twee geschiedenissen

niſſen die myn zeggen bevestigen: de eene is van een dienſtmeit, aan dewelke verſcheide Studenten haare maagdom niet konden benemen, en dewelke, na dat de gemelde Studenten al haare kragt tegen de banden van die *Carunculen* verſpild hadden, genoodzaakt wierden by hem om hulp te komen: de andere is van een dogter die niet doorboord zynde, haare maandſtonden niet kon krygen, dezelve opgehouden zynde door een vlies dat de *Carunculen* vereenigde, en t'eenemaal toeſloot, 't geen haar een ſwaarte in de ſcheede met onverdragelyke pynen veroorzaakte; hy deed een langwerpige Inciſie aan dat vlies, daar een groote quantiteit ſwart en ſtinkend bloed uitquam, waar door zy verligt en volkomentlyk geneſen wierd. Daar is zelfs een Auteur die een Latyns Tractaat hier over gemaakt heeft, met den titel, *De Imperforatis.*

Manier van de carunculen te ſcheiden.

Nu ſtaat te toonen, hoe die vleiſſige heuvelen van een geſcheiden worden. De Vrouw op de kant van een bedde met de beenen ontbloot leggende, zoo ſchuift men de lippen van de Lyfmoeder, en de *Nymphen* van malkander, om die heuveltjes te ontdekken: men laat de ſlinker lip en *Nymphe* door een knegt vaſt houden, terwyl men met zyn ſlinker hand de andere lip en *Nymphe* van malkander houd; daar op vat de Operateur met zyn andere hand een Inciſimes D, dat regt is en een rugge heeft; waar mede hy vier ſneetjes geeft, te weeten, aan elke ruimte tuſſchen de *Carunculen* een, om ze aldus los te maken: zoo dat de vier kleine inſnydingen de gedaante hebben van een S. Andries kruis, of van de letter X, om dat de vleiſſige heuveltjes geplaatſt zyn, d'eene na boven, d'andere na beneden, en de twee andere aan de zyden: die heuveltjes alzoo van haare banden los gemaakt, wyken van malkander, en laten een genoegſaame opening tot den ingang der roede; en dit is het einde dat men voor heeft in het verrigten van deze Operatie.

Haar losmaking.

Hoe men het vlies doorboord dat dezelven ſomtyds ſamen voegt.

Als een vlies de ſcheede t'eenemaal toeſlopt, zet men de vrouw in de zelfſte geſtalte, en met een Lancet E dat rondom met een doek bekleed is, maakt men aan dat vlies maar eene opening na de lengte, even eens als *Fabricius* aan de gemelde dogter die niet doorboord was,

was, maakte: het bloed dat in de scheede opgehouden is, stoot dat vlies na buiten toe, en maakt deeze opening gemakkelyker: Men kan de grootte van de Incisie of van de openinge niet wel bepaalen, dat hangt van de voorzigtigheid des Heelmeesters af; zo men na de genegentheid van sommige mans luisterde, zou men dezelve zeer klein maken, maar zoo men na het voordeel der vrouwen ziet, zal men ze liever groot als klein maken, om dat zy 'er ligter door tullen verlossen als zy moeten baren.

Vier Operatien op de Lyfmoeder, door de Auteurs beschreven.

Ik vind in onze Auteuren vier verscheide Operatien, die zy aan de Lyfmoeder gedaan willen hebben: de eerste is de affnyding der nymphen, de tweede het wegnemen des kittelaars, de derde het uittrekken van het uitwas der Lijfmoeder, de vierde de manvrouwen. Deze Operatien worden zoo zelden in 't werk gestelt dat zy uit het getal der anderen zouden konnen weggenomen worden; ik heb nogtans goet gedagt de jonge Heelmeesters kennis daar van te geeven, om dat zy in geene zaak die haare kunst belangt onweetende moeten zyn; en dat het zoude kunnen gebeuren, dat zy dezelve in sommige voorvallen zouden genootzaakt zijn in 't werk te stellen.

Af-snyding van een gedeelte der Nymphen.

De *Nymphen* zijn vliezige lighamen, lang en plat, geleegen in de groote spleet, beneffens de uiterlijke mond der Lyfmoeder; men geeft voor dat zy somtijds zodanig aangroeyen, dat zy buiten de groote lippen hangen; en als dan moet men 'er van affnyden het geen te groot is: ten dien einde de vrouw agter over hebbende doen leggen, en de lippen van malkander houdende vat men een van de *Nymphen* daar men met de Schaar F het overvloedige van afsnijdt, dezelve sterk met de tange G vasthoudende; daarna doet men het zelve aan de andere, zig wel wagtende, van niet meer van de eene als van de andere af te nemen, en ze niet te digt aan haare wortels af te snyden; want het gebruik der *Nymphen* is, den uiterlijken mond door haare uitrekking bequaam te maken, om zig in de baaringe te konnen verwyden; 't geene hy niet zoude kunnen doen, zoo zy t' eenemaal afgesneden waren; dies te meer, dat de litteekens die in haar plaats zouden gegroeit weezen, zig niet zoude kunnen uitrekken.

Soo

Soo de kittelaar de palen, die de natuur hem voorgeschreven heeft, niet te buiten ging, zoude hy geen Operatie van nooden hebben: maar hy groeid somtijds zoo aan, dat hy zo lang en zo groot word als een mannelyke roede; dit gebeurd de Egiptische vrouwen dikwils. Die van Europa, die hem grooter als de anderen hebben, worden hoeragtige genaamd, om dat zy die konnen misbruiken, en zig met andere vrouwen besmetten; om deze reden heeft men het affnyden daar van verzonnen, om aan die vrouwen de gelegentheid van een geduurige onkuisheid te benemen: maar daar zijn 'er weinige die zig aan die operatie onderwerpen; want zoo een vrouw eerbaar is, zoo zal zy dat deel niet misbruiken; zoo zy oneerlijk is, zal zy zig niet gaarne van een deel, dat veel tot haar vuil plaisier toebrengt, willen laten berooven; zoo een Heelmeester nogtans genootzaakt is dat deel weg te neemen, zal hy het met de slinkerhand vatten, om het met het kromme Mes H zoo digt aan haar wortel als 't mogelijk is, af te snyden, zig wagtende van de pisgang of de groeven die rondom de kittelaar leggen, aan te raaken; 't geen, (indien hy die deelen door 't aanraken quam te quetsen) een onwillige uitloop van de pis of van de vogtigheid, die door de nabuurige klieren van de kittelaar gescheiden worden, zoude veroorzaken. Die operatie is zoo gevaarlijk niet als men zig wel soude kunnen inbeelden, om dat het maar een overvloedig deel is, het geene men wegneemt. Daar is niet, als het bloed dat 'er uitloopt, dat den Heelmeester zoude kunnen ontstellen; maar zo hy de bloedvaten wel laat ledig loopen, en op de wonde legt een grote wiek I met astringeerende poeijers bedekt, een plaaster K, een dikke drukdoek L, en een band M, die het alles vast houd, zal hy die vogtigheid wel haast opstoppen, om dat de vaten, tusschen het schaambeen en de band gedrukt zynde, geen bloed meer zullen kunnen uitstorten.

Affnyding van de kittelaar.

Voorwendsel voor die Operatie.

Bloedstorting te stelpen.

Men noemt *Cercosis* een vleissig uitwas, 't welke uit den mond van de Lyfmoeder komende, dezelve stopt en vervult: dat is somtyds zoo lang dat het een Vosse staart gelykt; daarom heeft men het den naam van *Kerkin*, dat is bedriegen, gegeven, om dat de staart den

De Extirpatie van de Cercosis.

Vos

Vos diend om de andere dieren te bedriegen. Dat vlees gelykt genoegsaam na het vlees van de *Polypus*; ook neemt men het op de eige manier weg; dat is te zeggen, of door het extirperen, met het zelve, gelyk men de Polypus doet, door deze tang N, op de wyze van een kraanebek gemaakt, uit te rukken: of door de Ligatuur, met het zelve digt aan haar wortel met den draad O te binden: of door de insnyding, het zelve met dit kromme mes H, of met het scheymes A, gansch afsnydende. Het staat aan den Heelmeester dat middel te gebruyken 't welk hem het gemakkelykst zal vallen om dat vlees weg te nemen; en vorders zal hy zig met de noodige omsigtigheden dragen om 'er de wortels van te verteeren, en de toeheeling te bevorderen.

Instrumenten waarmede men dat vlees afrukt.

Vier soorten van Hermaphroditen.

De naam van *Hermaphroditen* word gegeven aan die gene die in haare geboorte beide de geslagten mede brengen: het is afkomstig van *Hermes*, 't welk *Mercurius*, en van *Aphroditi*, 't welk *Venus* betekent; dat is te zeggen, Man en Vrouw te samen. Men vind 'er van vier soorten; eerstelyk die waarlyk mans zyn, hebbende de mannelyke deelen volkomen, en die van de Vrouw onvolkomen. Ten tweede die in tegendeel inderdaat Vrouwen, en niet als onvolkomentlyk Manspersoonen zyn. Ten derde, die nog Man nog Vrouw zyn, geen van beide de kunnen volkome zynde. Ten vierde, die inderdaat Man en Vrouw zyn, en die even gemakkelyk de voorteelende deelen van beide de geslagten kunnen gebruyken. De wetten gebieden nogtans te kiesen, en verbieden niet als de Kunne die zy zullen verkosen hebben, te gebruiken. Men kan niet voorschryven wat voor Operatien men aan die soorten van gesteltenissen, die meest alle verscheide zyn, doen moet. Men kan alleenlyk zeggen dat het geen den Heelmeester te doen staat, enkelyk gelegen is in het wegnemen van het onnutte, en 't afsnyden van die deelen die hy overvloedig agt: of wel in die deelen welker gebruyk verboden zal worden in dat gebruyk te beletten, om alzoo de anderen des te kragtiger te maken.

't Geen men 'er in 't werk steld.

Van het verlossen der Barende Vrouwen.

ALhoewel de Verlossingen der Barende Vrouwen gemeenelyk door de Vroet-vrouwen worden uitgevoert, egter zyn zy onder het getal van de Operatien der Heelkonst begrepen; en die zig voor een Heelmeester uitgeeft, kan zig niet beroemen dat hy in die konst ervaren is, zoo hy zig niet verstaat op al het gene tot de kunst van 't verlossen der Barende Vrouwen behoort: maar de Heelkonst is van zoo een groote uitbreidinge, dat een Mensch alleen beswaarelyk in alle haare deelen genoegzaam bedreven kan zyn. Dit is de reden geweest dat het verlossen der Kraamvrouwen ten deele is gevallen aan Vrouwluy, gelyk de siekten der beenderen aan de Beenmeesters, en die van de Oogen, Tanden, Steen, &c aan verscheide Operateurs, die haar werk maar maken van een soort van zoodanige siektens.

Een Heelmeester moet in de konst van de Vrouwen in haar kramen te verlossen, niet onwetend zyn.

De eerbaarheit die een deugt der Vrouwen is, heeft veel geholpen tot het invoeren der Vroetvrouwen; want daar zyn 'er geweest die zoo naauw van gemoed waaren, dat zy liever zig in gevaar hebben willen stellen van alleen te verlossen, als zig aan Mans te betrouwen; maar zy zyn heden meest alle beter onderrigt en wyzer geworden. De ongelukken die zy hebben zien gebeuren door de onwetentheid van die Vrouwen, op dewelke zy zig vertrouwden, hebben haar overtuigt van de nootsakelykheid om haren toevlugt tot de Heelmeesters te nemen, die haar alleen kunnen helpen; voornamentlyk in zeer veele toevallen die boven 't bereyk van de Vroetvrouwen zyn.

Onbescheide eerbaarheid van sommige Vrouwen.

Ik meen hier niet al 't geen tot de kunst van 't verlossen behoort, in 't breede aan te halen; ik zoude al 't

geen de Hr. *Mauriceau* daar van geschreven heeft, dienen te herhalen. Hy heeft die stoffe zoo wel verhandelt, dat ik niet beter kan doen als ul. tot zyn boek te wysen, dat ul. tot een zekeren leydsman zal strekken in al 't gene de sicktens van de Swangere, en in de Kraamgekome Vrouwen belangt. Inder waarheid, men zou niets konnen vinden dat beter en bondiger onderregtingen over deze stoffe zou konnen geven als zyne boeken: de vier drukken daar van te Parys, en de vordere drukken van 't zelve Boek, die in andere Landen zyn uitgekomen, bewyzen ons de nuttigheid van dit werk, en toonen ons dat hy zeer ervaren is geweest in de kunst van de Kraam-vrouwen te verlossen, en die zeer verre gebragt heeft.

Ses gevallen daar de hulp des Heelmeesters aan de Vrouwen tot haar verlossing nootsakelyk is.

Het is dan myn voornemen niet deze stoffe in haar geheele uitbreidinge te verhandelen, maar alleenelyk den jongen Heelmeester te leeren, wat hy zoude moeten doen in de alderdringenste gevallen; want hy kan dagelyks geroepen worden om Vrouwen te helpen in de moeielyke Baringen, die de hand des Heelmeesters vereissen om haar het leven te behouden. Ik stel die gevallen zesderlei: als eerstelyk, een misdragt uit te halen; ten tweede, de nageboorte die in de Lyfmoeder gebleven is, uit te trekken; ten derde, een vrouw van een zuiger te verlossen; ten vierde, een vrouw te verlossen als 'er een groote bloedstorting is; ten vyfde, een kind dat een andere deel als het hoofd aanbied, wel te keeren; ten zesde, een dood kind af te halen.

Waar aan men een wanvrugt in de Lyfmoeder kent.

Als een Heelmeester door een Vrouw die een groote bloetstorting heeft, ontboden word, moet hy 'er de oorzaak van ondersoeken. Zoo zy pynen gevoelt die haar van tyd tot tyd bevangen, en zoo 'er klonters bloet uitkomen, is het zeker dat 'er een wanvrugt is; want zoo 't haare maanstonden waren, die opgehouden waren geweest, zou 'er het bloet uitloopen, gelyk het uit de vaten komt: hy zal vernemen van wat tyd af de Vrouw bevrugt is geweest, om van de grootte van de wanvrugt te oordeelen: en of zy reeds kinderen heeft gehad; want zoo het de eerstemaal is dat zy swanger is, zal zy grooter en langdurige pyn uitstaan, om de

de

de Lyfmoeder nog niet geopent zynde geweest, meer moeite heeft om aan dat lighaam, dat in haar beslooten is, een uitgang te geven; welk lighaam zaft en weekagtig zynde, niet bequaam is om haar een groote uitrekking te doen maken. Hoewel de pynen en de brokken geronnen bloed den Heelmeester te kennen geven, dat 'er een wanvrugt is, is hy 'er nog meer van verfekert als hy dezelve aangeraakt heeft: hy vind den innerlyken mond van de Lyfmoeder wat open; en zyn voorste vinger daar in steekende, voeld hy het tegennatuurlyke lighaam, dat hy zoo ras als het mogelyk is, moet uithaalen: hebbende daar dan een vinger in doen glyen, draaid hy dezelve in den mond om, tragtende hem wyder te maken als hy is; hy tragt 'er een tweede en daar na een derde vinger, indien hy zulks zonder groot geweld kan doen, in te brengen, waar mede hy de wanvrugt nypt om dezelve allenskens na buiten te trekken: zoo hy ze terstond niet krygen kan, zal hy, na dat hy zyn vinger rondom de wanvrugt gedraait heeft, om ze van de Lyfmoeder los te maken, de Vrouw een weinig laten rusten om te fien of de bloedstorting vervolgt; want dikwils houd zy op als de onvolwassche vrugt niet meer in 't leven is; dat is te zeggen, als ze door geen bloedvat aan de Lyfmoeder meer vast is: als dan wagt men dat ze van zelfs uitkomt, of word afgedreven door de minste pooging die de Vrouw doet, gelyk als wanneer zy ter stoele gaat. Maar zoo de bloedstorting onmatiglyk vervolgde, zou de Vrouw kunnen sterven, eer dat 'er de wanvrugt uit zoude gekomen zyn. Om haar te verlossen, moet men met dezen kleinen Verwyder, afgetekent door A, wiens einde men in den innerlyken mond inbrengt, zagjes dien mond verwyden om de uitgang van de wanvrugt te bevorderen, 't geen men beter met dit Instrument als met de vingers te weeg brengt. Zoo de vingers na die verwyding nog geen vat op dit tegennatuurlyke lighaam hebben, neemt men een Tangetje op de wyze van een kraanebek gemaakt, door B afgebeelt, wiens einde men langs zyn vinger brengt tot op dat lighaam, dat men met dit Instrument toenypt om het uit te trekken, wel zorg dragende, dat men zig niet en bedriege met eenig deel

Uithaling van de wanvrugt.

Wat men in een gedurige bloedstorting doen moet.

van de Lyfmoeder in plaats van de wanvrugt te nypen. De dranken die de Vroetvrouwen ingeven om den uitgang van die tegennatuurelyke lighamen te bevorderen, zyn onnut, als 'er geen haast by is; en verderfelyk, als 'er een bloedstorting is, want zy dezelve vermeerderen.

Hoe men de Lydster in die omstandigheden behandelen moet.

Het beste in die gevallen is, de Lydster yder uur eenig vleesnat, dat niet zeer kragtig is, in te geven, om dat het zelve vaardig in de aderen gaande, het verloren bloed herstteld, en den omloop onderhoudende, de dood van de Lydster belet.

Hoe dat men de moeder behouden moet, en voor het kind zorgen.

De Vrouw is zoo haast niet verlost, of men moet haar van een klomp vlees, die men de nageboorte of koek noemt, ontlasten; en zulks eer men de streng bind. Ik heb elders gezegt dat men die streng vaardig moest binden, uit vreeze dat het kind door het al te lang uit te stellen, veel bloeds door de navel slagaders, die haare monden door de losmaking van de nageboorte, open hebben, zoude komen te verliesen: maar de Heelmeester komt dat ongeval voor met de streng die hy rondom zyn vinger gewonden heeft, toe te haalen; 't geen het bloed belet door die slagaders te vloeien, en weg te loopen; zoo dat hy tyd heeft om de Vrouw te verlossen zonder het kind te benadeelen: in tegendeel, zoo hy langer toefde om de nageboorte uit te haalen, zou de Lyfmoeder zig weder toesluiten, en hem niet meer toelaten het zelve zoo gemakkelyk, als aarstonds na de verlossing, te volvoeren. De Heelmeester de streng vast houdende, moet 'er een gedeelte van rontom de twee vingers van zyn slinker hand drayen, en dezelve met zyn regter hand zoo digt aan de nageboorte als het mogelyk zal zyn, vattende de koek zagjes trekken, en den zelve een weinig schokkende en schuddende beweegen, om ze t'eenemaal, zoo zy niet los is, los te maken.

Van verscheide bewegingen die de Lydster verligten.

Zoo men de Vrouw in haar toegeslooten hand doet blasen, zoo men haar doet kugchen en niezen, zoo zy na omlage douwt, gelyk als om eens af te gaan, zoo men haar den adem doet inhouden, zoo zy haar vingers in de mond steekt, om het braken te verwekken, of zoo de Kraambewaarster zagjes met het platte van de hand op den buyk van de Kraamvrouw drukt, dezelve van boven na beneden wryvende

de, zoo zullen alle die verscheide bewegingen den uitgang van de nageboorte helpen, die men nogtans niet al te hard moet trekken: want daar zou een van deze drie toevallen op volgen, of men zou de streng breken, of men zou een bloedstorting veroorzaken, of men zou de Lyfmoeder na buiten trekken: door wat oorzaak dat de streng ook gebroken is geweest, 't zy dat men 'er al te sterk aan getrokken heeft, 't zy dat de koek al te vast geweest is, het zy dat ze groot en schirreus zynde de streng niet heeft konnen volgen, of dat het kind gestorven en de streng verrot zynde, zy ligtelyk gebrooken is geweest, moet ze zoo ras als 't mogelyk is, uit getrokken worden, om dat het verblyf van dat tegennatuurlyke lighaam in de Lyfmoeder schrikkelyke toevallen kan verwekken. *Oorzaak van de breuk van de streng.*

De Heelmeester zal de nagels van de vingers van zyne regterhand zeer kort af knippen, die hy dan met olie of boter zal bestryken, en in de grond van de Lyfmoeder steken, brengende daar eerst twee of drie vingers in, die aan het overige van de hand een weg zullen baanen; aldaar zal hy de nageboorte vinden, die hy ligtelyk van de Lyfmoeder zal konnen onderscheiden, hoe weinig hy ook in 't verlossen ervaren is, of de Anatomisten over die deelen gelesen heeft: zoo de koek t'eenemaal los is, zal men dezelve vatten en zonder moeite na buyten brengen; en zoo zy nog vast is, zal men ze behendiglyk scheiden, met de kant van de hand tusschen de nageboorte en de innerlyke oppervlakte der Lyfmoeder te doen inglyen, waar in men somtyds zonder groote moeite wel gelukt, en op dezelve manier als men een gevouwe pannekoek los maakt; maar zoo zy nog zeer vast is, zal men ze zagjes en langsaam scheiden, wel zorg dragende van de Lyfmoeder niet te krabben. De Hr. *Mauriceau* raad daar liever een gedeelte van de koek aan te laten, dewelke gewoon is met de vuiligheden uit te loopen, als al te veel aan de Lyfmoeder te leggen trekken, waar op een gevaarlyke ontsteking zoude konnen volgen: nogtans moet men tragten dezelve in haar geheel te houden om ze aan de omstanders te toonen, en daar door al het gesnap van de wyven, die in zulke gevallen dikwils zonder reden *Omsigtigheid die men nemen moet als men de nageboorte uithaald.* *Men moet al de deelen van de nageboorte uit doen komen.*

 spreken,

ſpreken, voor te komen. Zoo de nageboorte langen tyd in de Lyfmoeder verbleven is, en begonnen heeft te bederven, 't geen gebeurd als het kind lang dood is geweeſt, moet men 'er, na dat ze uitgehaald is, inſpuitingen in doen, ſamen geſteld uit gerſt, *agrimonie*, en roſen honing, dewelke al 't geen de Lyfmoeder door zyn verblyf zoude laſtig vallen zuiveren en wegſleepen. Ten dien einde gebruikt men een ſpuit die byzonder voor de Vrouwen gemaakt is, hebbende haare pyp krom, en aan 't eind doorboord, gelyk een gieter.

Inſpuitingen die na de Operatie noodſakelyk zyn

Van een Mole te verloſſen.

De vleesklomp of ſuiger is een vleeſſige ſubſtantie veel harder als die van de nageboorte: zy beſlaat de grond van de Lyfmoeder, aan welke zy door verſcheide kleine vaten, die haar voedſel aanbrengen, vaſt gehegt is; daarom heeft ze nog ſtreng nog nageboorte, waar van zy, gelyk het kind doet, een voedend ſap kan krygen, 't welk haar by gevolg ommiddelyk van de vaten der Lyfmoeder toegevoerd moet worden.

Onderſcheid van de Molen, van haare lyvigheid, en van haare gedaante.

Daar zyn 'er kleine, middelmatige, en groote. De eerſte zyn kleine lighamen, vleeſſig en vliezig van natuur; die eenige Vrouwen, na haare maanſtonden, of na de bloedſtortingen looſen; ook zyn het geen waaragtige vleesklompen of ſuigers, maar klonters bloed die door haar verblyf ſtremmen en hard worden. De middelmatige zijn van een harder en rooder ſubſtantie, hebbende de gedaante van een hoene maag, en de grootte van een klein Ey: die noemt men een wanvrugt, om dat 'er, zoo men voorgeeft, in het Ey, dat uit het eyer-neſt in de lyfmoeder gedaald is, geen genoegſame beginſelen geweeſt zijn, om een kint te formeeren, waar door de bevrugting onvolmaakt blyft, en 'er niet van voorkomt als een klomp vlees, die gemeenlijk tuſſchen de tweede en derde maand der bevrugtinge uit de Lyfmoeder gedreven word. De groote vleesklompen zijn ſtukken vlees, of een verſameling van kleine blaasjes, die aan malkander door kleine ſtaartjes, gelyk roſijne karreltjes, vaſt zijnde, den geheelen ommetrek van de Lyfmoeder beſetten, en dezelve uitgeſpannen houden als of het een kind was; met dat onderſcheid, dat de Zuigers haar effender doen opſwellen, en zoo puntig niet zyn

als

als een kind. De Vrouw die van een Zuiger swanger is, heeft geen melk in haar borsten, zy gevoeld niets bewegen, en als zy op de zyde gaat leggen, valt de Zuiger daar na toe, als of het een groote swarc kloot was, De Vrouw heeft 'er meer ongemak af als van een kind, door vermoeitheden in de dyen en beenen, door moeilykheden in het waterloosen, en door een swaarte, die zy in 't onderste van den buyk gevoeld, veroorzaakt van de Zuiger die door zyn eige swaarte de Lysmoeder na beneden trekt. Deze ongemakken, die in het begin ligt zyn, worden daar na onverdraagelyk, 't geen haar nootzaakt haaren toevlugt tot den Heelmeester te nemen, om 'er van verlost te worden. Hy bevordert 'er [de] uitgang van op twee manieren, te weten, met zyn best te doen dat de Vrouw die uit haar zelve loost; of met dezelve op te zoeken, om ze door het hantwerk uit te halen. Nademaal men altyd beginnen moet met de sagtste middelen, eer men tot sterker komt, zoo de Vrouw nog koorts nog bloedstorting heeft, zal men haar een purgatie, dat wat sterk is, ingeven, en prikkelende klysteren zetten, die men verscheide malen zal vernieuwen om persingen te verwekken, die de Lysmoeder mogen verwyden om een doorgang aan de Zuiger te geven: ook kan men boter gebruiken, waar mede men den innerlyken mond zal bestryken, om den zelve weeker en bequamer tot verwyding te maken. Men gebruikt versagtende inspuitingen, de aderlating op den voet, of een halfbad, zoo als men goed zal vinden. Zoo de Mole van een middelmatige grootte, en weinig vast is, zal ze door de hulp van zoodanige geneesmiddelen kunnen uitgedreven worden; maar zoo zy van een bovenmatige groote, en sterk vast is, word de hand van den Heelmeester vereist. In dat geval, na zyne nagels afgekort, en zyne hand met olie of boter bestreken te hebben, zal hy ze in de Lysmoeder van de Vrouw, die agter over op de kant van het bedde moet leggen, tragten in te brengen, en dezelve tusschen de Lysmoeder en de Mole sagjes doen inglyen, om ze alzoo los te maken: en met die plaats, daar zy alderminst vast is, beginnende, zal hy aldus vervolgen tot dat zy t'eenemaal gescheiden is, zonder de Lysmoeder

Tekenen van de Zuigers.

Twee manieren om 'er een Vrouw van te verlossen.

Te weten door hulpmiddelen en door het handwerk.

te beschadigen: en zoo zal hy 'er op de eige wyze mee voortgaan als ik gesegt heb noodsakelyk te zijn tot het uithaalen van de wanvrugt, die in de Lysmoeder, na de breeking van de streng gebleven is. Maar zoo zy zoo groot is, dat s'er niet kan uitkomen, zal men alsdan dit snydende haakje, afgebeeld door D, gebruiken, waar mede hy die zal uithaalen, zoo zy hart genoeg is om 'er vat op te hebben; of als hy 'er anders geen raad toe siet, zal hy die in twee of meer stukken snyden. Diend aangemerkt dat de Zuigers gemeenlyk omtrent de agtste maand van het swanger gaan uitkomen, en dat zy 'er selden tot twee of drie jaaren of meer in blyven, gelyk by verscheide Auteuren geschreeven staat, en onder anderen by *Ambrosius Paré*, dewelke verhaald, dat 'er een Tinnegieters Vrouw seventien jaaren lang een gedragen heeft.

Aanmerking over het uitkomen van de Molen.

Manier om een swangere Vrouw in een bloedstortinge te behandelen.

Als een Heelmeester door een swangere Vrouw, die een bloedstorting heeft, ontboden word, zoo moet hy eer hy iets doet, de oorzaak daar van ondersoeken, om te weeten of het een maanstondelyk bloed is, of een waare bloedstorting: daar zijn sekere tekenen door dewelke men het onderscheid tusschen 't eene en 't ander weeten kan; het maanstondelijke bloed vloeid allengskens en zonder pijn, het komt op bepaalde tyden, en eindigt na eenig verloop van tyd, als na twee of drie dagen, het is van geen klonters bloed vergeselschapt, en is nooit onmatig. Maar de bloedstorting komt met pyn en meest altyd schielijk; het bloed loopt in grooten overvloed uit, en blyft zonder ophouden loopen; want zoo het voor eenige oogenblikken schijnd op te houden, loopt het niet te min uit de vaten, en in de scheede vallende, word het daar dik, als die klonters dan komen uitgedreven te worden, begint het bloed weder sterker te loopen, zoo dat de moeder en het kind om hals zouden raken, zoo men haar niet te hulp quam, met haar vaardiglijk te doen verlossen.

Tekenen waar door men het maanstondelyke bloed van de bloedstortinge onderscheid.

Men moet zig niet verwonderen, dat ik segge dat 'er swangere Vrouwen zijn, die haar maanstonden hebben: wy hebben 'er zoo veele voorbeelden af, dat men 'er niet aan twyfelen kan; sommige hebben ze niet als de eerste maanden, d'andere loosen iets tot de vyfde of

zesde

zesde maant; en daar zijn 'er aan dewelke zy den geheelen tyd van haar swanger-gaan vlocien; dit is de reden dat de Vrouwen zig somtyds bedriegen, dikwils niet weetende of ze swanger zijn of niet, en hoe lang zy het geweest zijn. Ik kan een Mevrouw van den groosten Adel, die twaalf kinderen gehad heeft, en altyd in haar swanger gaan haar maanstonden hadde.

Manier om een Vrouw te behandelen in het vloejen van het maanstondelijk bloed

Als het de maanstonden zijn die vloeien, moet men de Vrouw slegs wat laten rusten: maar als het een bloetstorting is, zal de Heelmeester ondersoeken of ze van de gront der Lyfmoeder komt, dan of ze maar van de vaten der scheede en innerlyke mont voortkomt; om 'er zig van te verzekeren, moet men met den vinger voelen of de innerlijken mont wyder geworden is, en zoo men den zelve in dien mont in voerende, de vliesen van 't kint raakt, zoo is het een zeker teken dat het bloet uit de gront der Lyfmoeder komt. Maar zoo die mond digt toe en wel gesloten is, zoo ontsnapt het bloet sekerlijk uit de vaten de welke die mont en de scheede besproeyen: daarom moet men als dan de Vrouw in het bedde doen blyven, aderlaten, en haar voor eenigen tyd van haar man scheiden, zonder eenig hulpmiddel te geven, uit vreese van haar te ontroeren; en daar door die bloetstorting of voort te zetten of te vermeerderen. Verscheide Vrouwen hebben haare kinderen tot haar bestemden tijd toe gedragen, schoon het bloed, dat zy uitstorteden somtijds met klonters vergeselschapt was.

Inde bloedstortinge die van de grond der Lijfmoeder die men gesloten vind niet voortkomt.

Drie oorsaken van de scheidinge van de Placentia, die de bloedstorting veroorsaakt, waarom men tot de Operatie komen moet,

Als het bloet van de grond der Lyfmoeder komt, zoo geschiet het altijd, om dat de nageboorte geheel of ten deele daar van gescheiden is, en nademaal dezelve nooit weder vast raakt, moet men de Vrouw noodsakelijk daar van verlossen. Deze scheiding kan door drie oorzaken geschieden, of door al te grooten overvloed van bloet in de Moeder, of om dat de streng rontom eenig deel van het kind gedraait zal zyn, 't welk zig bewegende, de nageboorte heen en weer zal trekken, en nootsaken zig van de Lyfmoeder te scheiden, of eindelijk, door een val of stoot, die de Moeder gekregen zal hebben. Van wat oorsaak de bloedstorting ook komen mag, is 'er niet als de uitgang van het kind,

die de moeder en haar vrugt in 't leven kan behouden: zoo nogtans het bloed maar in kleine quantiteit afvloeit, de storting niet geduurig is, de Vrouw genoegsaame kragten heeft, en 'er geen swaar toeval toeslaat, moet men den tyd van de verlossinge afwagten zonder den zelve te vorderen, om dat het bloed de Lyfmoeder bevogtigende, haar allengskens wyder maakt, waar door het kind een vrye uittogt krygt: en alsdan is het een enkeld werk der natuure, die het selden aan middelen ontbreekt om haar werk wel uit te voeren. Maar zoo het bloed in een zeer grooten overvloed uitkomt, en dat het zonder ophouden vloeid als of het uit een groot geopend vat quam loopen; of zoo de Vrouw in flauwtens of stuipen valt, moet men niet langer toeven met haar te verlossen of zy voldragen heeft of niet, of zy pijn uitstaat of niet, daar is geen ander middel als dit alleen, om haar leven te behouden.

In wat gevallen men dit uitstellen moet.

Waar men genootsaakt is de Lydster in de Kraam te helpen.

Moeÿelyke omstandigheden voor den Operateur.

Deze soorten van gevallen zijn de allermoeielykste voor een Heelmeester: zoo hy aan d'eene zyde zijn gedagten laat gaan over 't geen hy voor zijnzelve te vreezen heeft, zoo merkt hy dat hy 'er zijn goeden naam aan waagt; want zoo de Vrouw, terwyl hy doende is met haar de vrugt af te haalen, of weinig tyd na haare verlossing komt te sterven, gelyk het zeer dikwils gebeurt, om dat 'er geen bloet genoeg meer is om den omloop te onderhouden, alsdan zal het onregtvaardige volk hem 'er de schuld ongetwyfelt van geven; en zoo hy van d'andere zyde de Vrouw aansiet, weet hy dat hy ze moet verlossen of laten sterven; dit is de reden dat verscheide Vroetmeesters die moielyke gevallen zoo veel als haar mogelijk is tragten te ontgaan. Nogtans moet de Christelijke liefde het zelve overwinnen, en zonder in beraad te staan wat hy doen moet, zal hy als een eerlyk man de party verkiesen van de sieke de hand te bieden. Maar eer hy aan 't werk gaat zal hy zijn goeden naam buiten gevaar stellen met zijn voorsegging te doen: ten dien einde zal hy de Bloedverwanten of de Vrienden in een bygelege kamer doen by een komen, haar zeggende, dat het eenigste middel om haar 't leven te behoeden gelegen is in haar te verlossen: dat hy nogtans geen borg voor haar leven staat; dat zy, indien hy haar

Voorsegging in tegenwoordigheid van de Bloedvrienden te doen.

haar verlost, kan opkomen: maar zoo hy haar niet verlost, sonder twyfel moet sterven. Daar op zal de Heelmeester sonder tijd te verliesen de Vrouw overdwers op de kant van het bedde doen leggen, de beenen van malkanderen, en door twee menschen gebogen gehouden; een derde zal agter de Vrouw zyn, om te beletten, dat zy in de Operatie niet te rugge schuift. Na dat hy sijn regter hand zal besmeert hebben, zal hy ze in de scheede brengen; daar na een vinger, vervolgens twee, en eindelijk een derde, zoo het mogelijk is, in de innerlijke mond van de Lijfmoeder steeken, waar mede hy dezelve allengskens zal verwyden. Zoo de vliezen van het kind niet geopend zyn, zal hy ze met de vinger breeken, 't geen hem de vryheid geeft om 't zelve onmiddelijk aan te raken, en om te keeren, om het by de voeten uit te halen: zoo het kind beneden de agt maanden is, zyn het de voeten gemeenlijk die de eerste voorkomen, om dat het nog niet gekeert is om het hoofd aan de doorgang aan te bieden, en alsdan zal men het ligtelijk ontwikkelen, 't zelve by de voeten trekkende, die meer vat geven als eenig ander deel: maar zoo het aangesigt, of den aars, of een arm zig aanbood, zou men die zagjes weder inbrengen, om een voet te gaan opsoeken, die men na buiten zou halen, en die men met de slinker hand zou vast houden, terwijl men den anderen voet zou gaan zoeken. Als men ze beide heeft, zoo brengt men ze by een, en men vat ze met een warmen doek, op dat zy onder het trekken niet ontglippen zouden, wel verstaande nogtans dat het kind wel gekeert zy, dat is te zeggen met het aansigt na onder: want zoo het na boven toe gekeert was, zou men het weder omkeeren, op dat de kin niet in gevaar zoude zyn van door het schaambeen opgehouden te worden op dat oogenblik als het daar gedaalt was om uit te komen. Als het kind tot het swaartwyse kraakebeen is uitgekomen, brengt men een hand aan de regter zyde, om den arm van het kind aan die eige zyde langs het ligghaam heen uit te strekken: men doet het zelve aan den anderen arm, en daar na word het kind niet meer opgehouden als by het hoofd, dat het laatste en het moeilijkste is om uit te komen. De Heelmeester moet 'er niet

Situatie van de Lijdster.

Manier van een kind uit te halen dat zig verscheidentlijk aanbied.

Middelen om de operatie te voleindigen.

Hoe dat men omsigtig te werk moet gaan als het hooft aan de doorgang word opgehouden.

niet al te sterk aan trekken, uit vreeze van 't zelve van het lighaam af te rukken, 't geen somtyds is aangemerkt. Hy moet ook het kind op die wyze gevat zijnde niet lang alzoo laten, om voor te komen dat het niet en sterft, welk ongeluk aan den zoon van een groot Vorst door de schuld van de Vroetvrouw is gebeurt. Hy moet het kind door iemand doen ondersteunen; daar na zal hy een hand om het hooft brengen om het zelve allengskens te ontwikkelen: en hy zal de middelste vinger van zijn andere hand in de mond van 't kind steeken om te beletten dat de kin niet vast raakt; en aanstonds zal hy het kind door den geene, die het ondersteunde, doen uithaalen: het kind komt op die wyze veel gemakkelyker uit als of de Heelmeester het met zijn twee handen aldus geschikt niet te regt hielp. Het kind uitgekomen zijnde, verlost men de Vrouw gemakkelyk, om dat de nageboorte in die soorten van bloedstortingen altyd van de Lyfmoeder gescheiden is. Zoo dra de Vrouw verlost is, begind de vloeying te verminderen, en houd weinig tyd daar na t'eenemaal op, om dat de Lyfmoeder zig toesluitende den mond en de vaten toestopt die het bloed uitstorteden, en die open gehouden wierden door de uitrekking die het kind deed toe het nog in de baarmoeder was; en wel zoodanig, dat indien men het kind niet uithaalde, het bloed door die zelve montjes tot den laatsten drup zoude uitloopen.

De bloedstorting houd na de verlossing op.

Onaangesien alle de moeiten, die deze verlossingen geven, heeft de Heelmeester somtyds het ongenoegen, van die Vrouw weinig tyd na haare verlossing te sien sterven: als 'er vyf of ses uuren voorby zijn, en dat ze den tyd gehad heeft om vleesnat in te neemen, om het verlooren bloed te herstellen, zoo is zy behoude. Maar zoo zy haar leven een half of een heel uur na haare verlossing eindigt, zoo is het om dat 'er geen bloed genoeg in de vaten was om 'er zijnen omloop te behouden; en als dit vogt dat de oorsprong van het leven is, zijne warmte en voedsel van alle kanten door de deelen niet meer verspreid, gaat de Vrouw alsdan heen, gelyk een kaars, dewelke uitgaat by gebrek van smeer om haar ligt te onderhouden. 't Geen een Heelmeester in zoo een

Oorzaak van het gevaar daar de Lydster sig in bevind.

een geval troosten moet, is wanneer hy weet dat hy zig niets te wyten heeft, en wanneer hy versekert is zijn pligt gedaan te hebben, zonder zig over eenige opspraak die 'er op volgen mogt te bekommeren.

Hoe dat men een kind ontwikkelt, dat de hand eerst aanbied.

Als het hooft van 't kind zig niet aan den doorgang aanbiedt, word het een swaren arbeid genaamt, om dat het kint niet in zijn natuurlyke stant zijnde, niet wel zonder de hulp van den Heelmeester of van de Vroetvrouw uit de Lyfmoeder kan komen. Vorders kan het zig in zeer veel verscheide postuuren aanbieden, maar de gevaarlykste van allen is als 'er eerst eene hand uitkomt. Als een Heelmeester een kint in zoodanige soorten van arbeid kan verlossen, is hy zonder tegenspreken ook bequaam om de Vrouwen in alle de andere te helpen, zynde deze de moeielykste van allen: daarom is 't dat ik ze boven anderen voorstel, en my besig zal houden met de middelen aan te toonen om dezelve gelukkelyk te volbrengen.

Zoo de Vroetvrouwen om hulpe vroegen zoo ras als zy een hand van het kint na het bersten der wateren gevoelen, zou men het kint met meer gemak omkeeren: maar zy versoeken 'er dikwils geen, als na dat zy besogt hebben het kint te verlossen door den arm na buiten te trekken, 't geen het in den doorgang ingewikkelt hebbende, den arbeid nog moeielijker maakt. De Heelmeester in zoodanig een geval ontboden zynde, na dat hy vernomen heeft hoe lang de hand is uitgeweest, begint met de pols van het kint te voelen om te weten of het dood is of niet. Zoo hy de klopping van de pols voelt, moet hy het kind doopen, als konnende geene verzekering geven dat hy het levend zal afhalen. Na dat hy deze voorzorg zal gebruikt hebben, zal hy de Vrouw op de kant van het bedde doen leggen, agter over, de beenen van malkander, die door twee menschen vast gehouden worden; daar op zal hy tragten het kint om te keeren om het by de voeten te vatten: want hy moet zig niet inbeelden dat hy het anders kan behouden; hy zou eer het kint zyn armen aftrekken, als dat hy het zoude doen uitkomen door het met gewelt by dat lit te trekken. Als 'er een arm in de doortogt is, leit

Manier om de Lijdster te plaatsen.

het

het kind overdwers, hebbende het hooft in een van de zyden der Lyfmoeder, en het lighaam in d'andere, zo dat het onmogelyk is dat het in dat postuur zo uitkomen: men moet het dan omkeeren, en om 'er toe te geraken zal de Vroetmeester het kint zijn hand ondersoeken om te weten, of het de regter of slinker hand is, en van welke van zijne twee handen hy zig bedienen moet; hy zal nog letten of de palm van 't kind zijn hant na boven gekeert is, 't geen hem zou te kennen geven dat het kint op de rugge leid; want zoo ze na ondere gekeert is, zoo zoude het op den buyk leggen. Deze opmerkingen hem zyn besluit hebbende doen nemen, zal hy zyne hand met boter of oly bestryken, en sagjes in de Lyfmoeder brengen langs het kind zyn arm, die hy digte by de schouder zal vatten, om dezelve na het hooft van het zelve kindt toe te duwen. En met het aldus uit de weg te duwen, zal hy de voeten doen naderen om die des te raffer te kunnen vinden en in zyne magt te krygen. Zoo haast als hy 'er een heeft, moet hy hem na buiten toe trekken, waar door het kind zig dan van zelf omdraait om zig voordeelig-lyk te plaatsen: maar somtyds eer men den anderen voet gaat soeken zal 't geraadsaam zyn den eersten met een lint te binden; want zoo het kint weg week terwyl men den anderen voet tragt te krygen, zou men genootsaakt zyn den eersten weer voor de tweede maal op te soeken: als men eenen voet heeft, brengt men de handen tot aan 't bovenste van de dye van dezelve syde, van waar men tot den anderen voet overgaat, strykende die hand van boven tot den voet toe; die men dan beneffens den eersten aan de doorgang brengt, om se alle beiden uit te trekken, houdende dezelve gewonden in een heeten doek, op dat sy niet weg glyen souden. Soo het kint op den buyk leit, gaat men voort met het selve metter haast uit te haalen; maar zo het op de rugge leit, draait men het om na mate dat men het na buiten trekt: men draagt zig voor de rest op die eigen wyse als ik hier voor gesegt heb. Soo den arm soodanig buiten gedrongen of soo dik was, dat hy den Vroetmeester niet toeliet sijne hand in te brengen, en dat men van de dood van het kind versekert was, raad *Ambrosius*

Aanmerking van verscheide postuuren van het kind.

Hoe dat men zig van het kind zijn voet verzekert.

brosius Parè den arm af te ſnyden; en ten dien einde trekt men den zelvè na buiten zoo veel als mogelyk is ; men ſnydt het vlees met het ſnymes af; daar na breekt men het been dat als een raap in ſtukken gaat: of men ſnydt het af met ſnydende nyptangen, een weinig hooger als het geſneeden vlees, op dat het einde van het been de Lyfmoeder niet zou kunnen quetſen.

De Heer *Mauriceau* ſegt nogtans dat men niet als inden uiterſten nood een arm moet afnemen; dog zoo men daar toe genootſaakt was, raat hy dat men dezelve twee of driemaal zou omdraaijen, om daar door de banden die hem aan het ſchouderblad vaſt maken, te breeken; dat alſdan de ſcheiding daar van ligter ſal geſchieden ter oorſaak van de ſagtigheid, weinige vaſtigheid, en van de tederheid der deelen; en dat deſe ſcheiding in het gewrigt gedaan werdende, geen quaad gevolg zal hebben: maar hy wil dat men verſekert zy dat het kind niet meer leeft, 't geen men zeeker ſal weeten, ſoo men ſyn pols voelende daar geen klopping gewaar werd. Seer veele Auteuren ſeggen dat men alle de tegennatuurlyke geſtalten van 't kind tot de natuurlyke geſtalte moet brengen: dat is te ſeggen, dat men ſorg dragen moet dat alle de kinderen in de Lyfmoeder of in haar innerlyke mond ſodanige geſtalte nemen, dat ze met het hoofd vooruit ter weereld komen; maar de dagelykſe ondervinding toont ons, dat zulks ſchier noyt uitgevoert kan werden. Het is onmogelijk een hoofd aan de doorgang te brengen, om dat men 'er geen vat op heeft: maar het is niet zeer moeijelyk de voeten daar na toe te trekken, om dat men ze vatten kan, en brengen daar men wil: zo dat wy beter zullen doen met het gevoelen van den Heer *Mauriceau* te volgen, dewelke verzekert dat elke reis dat een kind zig in een quaade poſtuer aanbied, 't zy wat deel van het lighaam het zijn mag; het zekerſte en ſpoedigſte middel is, het zelve by de voeten uit te haalen.

De herſtelling in de natuurlyke poſtuur is een quade praktyk.

Daar zyn tekenen, dewelke te kennen geven dat het kind in de Lyfmoeder doot is; de voornaamſte zyn: zo de Vrouw en groote ſwaarte in haar onderbuik gevoelt, zoo haar buik geen ſteunſel meer heeft, en haar kind als een

Tekenen van een doode vrugt.

een kloot na de zyde toe rolt daar zy op gaat leggen; zoo men den navel aanrakende, aldaar geen klopping gewaar werd, zo 'er een arm of been van het kind uitgekomen zynde, men ziet dat 'er de opperhuid ligtelyk van fcheid, zoo 'er fwartagtige, flinkende en verdorvene vogtigheden uit de Lyfmoeder komen; en eindelyk zoo de moeder haar vrugt niet meer voelt bewegen. als dan heeft de Heelmeefter geen hulp meer van 's kinds wegen af te wagten, dat als een loode klomp geen kragt kan infpannen om uit te komen als door zyn eige fwaarte, 't geen de baring zeer langduerig en moeijelyk maakt.

Gevaar van de moeder in zoo een geval. Men moet ook niet veel van de kant van de moeder hopen, wiens ween zoo fwak en traag in dat geval zyn, dat zy niet genoegfaam zyn om het kind na buiten te dringen: het gebeurt zelfs fomtijds dat zy 'er geen heeft, en dat ftelt de Vroetmeefter in eene nootzakelykheid om haar te helpen, zonder 't welke zy niet zou konnen verloffen. Soo het kind in een goede geftalte is, moet men de ween die als in flaap zyn tragten te verwakkeren, 't geen men te weeg brengt door fterke en fcherpe klyfteren, dewelke de darmen prikkelende, krimpingen verwekken, die den uitgang des kints kunnen bevorderen.

Middelen om haar te verloffen. Ik ben niet van gevoelen dat men haar dranken moet doen innemen, want zoo ze uit zagte Geneesmiddelen beftaan, zoo hebben ze geen kragt, en zyn hulpmiddelen van oude Vroutjes; zoo zy in tegendeel van fterke middelen gemaakt zyn, zullen zy gevaarlijk zijn, en wreede toevallen, ja dikwils de dood kunnen veroorzaken: zoo die klyfteeren het beoogde uitwerkfel niet gehad hebben, moet de Vroetmeefter aan 't werk gaan, tragten dit doode kind zo haaft als 't mogelijk is door het handwerk uit te haalen; om daar toe te geraken, fal hy de vrouw op defelve wyze als ik hier voren gefegt heb, plaatfen: en zo het lang geleden is dat zy gepift heeft, zal hy defe holle *Sonde* door A afgebeeld, en met oly beftreeken in de blaas brengen, om 'er de pis uit te haalen, die dat deel vervullende in de baaringe

Ongeval te myden. zoude hinderlijk zyn; daarna zyn regterhand inde Lyfmoeder brengende, zo hy niet bevind dat het hooft van 't kind te veel in de doortogt verwart is, zal hy het zagjes te rug ftooten, en die hand onder den buik van 't

kind

kind doende glyen, zal hy de voeten soeken om het kind te keeren en aldus uit te haalen; de omstandigheden in het voorgaande Artikel aangehaalt in agt nemende, en vooral sig wagtende van niet te hart te trekken als het hoofd in de doortogt blyft vast zitten, uit vreese van het hoofd van 't lighaam af te scheiden, 't geen soude kunnen gebeuren wegens zyne verrotting, zoo men het al te haastelijk uithaalde: hoe omsigtig bequame Vroedmeesters ook te werk gaan, kan het haar gebeuren dat het hoofd des kinds van 't lighaam afscheid, om dat het gants bedorven zal sijn; in dusdanigen geval zou men het hoofd niet lang moeten laten vertoeven in de Lyfmoeder, daar het alleen zal gebleven zyn. Om het zelve uit te haalen, gebruikt men dit stompe haakje B waar mede men het hooft aan de eene zyde vat, terwyl de Vroetmeester het met zyne andere hand tegen dat zelve haakje stut om het na buiten te brengen. Maar indien het hooft van 't kint zig eerst aangeboden hebbende, zoodanig gevordert en verwart was in de doortogt, dat het niet te rugge gestooten kon worden zonder de Vrouw al te grooten gewelt aan te doen, zou men moeten tragten het uitkomen van 't kint in dat postuur te bevorderen: en dewyl het hooft rond en glibberig is van wegen de vogtigheden daar het mede bevogtig is, heeft de Vroetmeester met zyne handen daar geen vat aan: hy moet een haak nemen door C afgetekent, die hy zoo verre als hy zal konnen tusschen de Lyfmoeder en 't hoofd van het kint zal invoeren, zijn Instrument geleidende binnen in een van zyne handen, en de punt gedraait zynde na het hooft, daar hy het zal inhegten op een vaste plaats, zoo dat het haakje niet weer kan uitglyen. Het haakje aldus vast zynde, zal men het hooft na buiten halen, zijn slinker hand drukkende op het hoofd regt over de haak, om het zelve te redden en beter uit de doortogt te redden. Zoo de hand niet genoeg was, zou men een tweede haak nemen afgebeelt met D, die men op de eyge wyze als de voorgaande sou inbrengen, en die men op het hooft, aan de zyde daar men de hand had, sou vast maken: met die twee haken sal men het kint gelykelyk uithalen, en hoe groot het ook zijn mag. Zoo het hooft uitgekomen zynde

Gebruik van het Haakje om het hoofd van 't kind uit te haalen.

Middel om het kind aan de schouders opgehouden uit te haalen. het kint aan de schouders wierd opgehouden, sou men die los maken met een of twee vingers van elke hand tot onder de oxels te doen glyen om het kint door dat middel t' eenemaal uit te halen. Als men het kint aan stukken suyden moet, 't zy dat de doortogt niet genoeg kan verwyd worden, het zy dat de deelen van het kint onmatig groot zijn, sal men den Haak E, op de wyse van een krom mes gemaakt, gebruiken.

Nut van den hooft uithaalder. Sie daar de manier die men altyd gebruikt heeft, maar de Hr. *Mauriceau* heeft een Instrument uitgevonden dat hy Hoofdtrekker noemt, en dat hy onvergelykelyk beter agt als de haak: hy heeft het dien naam gegeven om sijn gebruyk 't welke is gehegt te worden in het hooft van 't kint, als het sterk verwart is tusschen de beenderen van de doortogt: gy siet het hier afgetekent met de letter F, beneffens het puntige Instrument afgebeelt door de letter G: het staat hier toegestelt met alle sijne deelen, en in het hooft van het kint gehegt. Ik send u tot nader onderregting na den uitvinder die u de manier om het selve te gebruiken, zal aanwyzen: maar het zy men de haak, het zy men den hoofdtrekker neemt, moet men ten volle versekert zyn dat het kint dood is, eer men het gebruikt. Wat een grousame vertooning sou het zijn als men het kint nog levendig en by na sieltoogende vond, na dat het aldus uitgehaalt sou zijn? Men moet dan wel toesien

Wat men in agt moet slaan eer men zig van deze instrumenten bedient. om in dit schrikkelyk ongeval niet te vallen, de Instrumenten niet in 't werk stellende voor dat men onbetwistelyke blyken heeft dat het kint dood is. En het zou nog beter zijn sijn handen te gebruiken zoo zy alles konden volvoeren, en sig van de ysers niet als op het uiterste te bedienen. Die twee Instrumenten het een met H, het andere met I afgetekent, komen den Vroedmeester somtyds seer wel te pas.

Vervolg van de Verlossinge

Van de twee voorname ongemakken die de swaare kraamen overkomen.

DE Verlossingen worden gemeenelyk door zo veele swaare toevallen gevolgt, dat het moeilyk zoude zijn die allen aan te halen: ik zal 'er ul. maar van twee spreken om dat zy het handwerk vereisschen; d'een is de breuk van het *Forket* en d'andere het nedersakken van de Lyfmoeder.

Van de breuk van het Forket.

Men heeft het onderste deel van de schamelheid *Forket* geheeten, om dat het daar de gedaante van heeft het maakt de scheiding van de groote spleet, en den aars. Het is dikwils gebeurt, dat dit deel door een swaare en moeielyke baring gescheurt is geweest, zoo dat die twee openingen te weten die van de Lyfmoeder en die van den aars, maar eene opening vertoonden. Deze droevige kwaal zou van meer ongemakken gevolgt werden zoo men de gescheide deelen niet weder vereenigde: de Vrouw zou haar afgang die door beide de openingen zoude uitloopen, naauwlijks konnen ophouden. Haar man zou in die droevige staat, in dewelke zy haar zelve zou mishagen, maar een walg van haar hebben; daarom moet de Heelmeester die scheuring door eenige steken met de naalde helpen. Ten dien einde zal hy een kromme naalde *a* nemen, daar een groote bewaste draat afgebeeld door *b* doorgestoken is, die hy met de regter hand zal vast houden terwyl hy met de slinker een kromme *Canul c* zal gebruiken om het deel waar door hy zijn naalde moet steken, te ondersteunen: hy zal een of twee of meer steken maken na de lengte van de scheuringe: hy zal den draat met deze Schaar *d* aan elke steek, af snyden; die hy op een kleine langwerpige Compres *e*, die voor al de steken genoeg sal zijn, sal vast knoopen. Eer men de wonde toenaait, moet men ze wel wasschen en zuiveren met heeten wyn; en eer men de steken aanhaalt op

Van de Operatie die men 'er doen moet.

Verband van de wond. de gescheurde plaats witte Balsem van *Peru*, of by gebrek van die, den Balsem van *Arcæus* leggen, om de wonde tot een lym te verstrekken. Aan de kant van de schamelheit sal men een astringerende plaaster *f* op de wonde leggen, soo om haar vereenigt te houden, als om haar tegen de pis te beschermen, die door haare scherpigheid pyn soude verwekken, en de vereeniging beletten. Men sal de dyen van de Lydster tegen malkanderen tot de volkome genesing toe vereenigt houden, en om te beletten dat ze niet van een wyken, sal men 'er een kleinen bant, de kousseband geheten, opleggen; gelyk in die geene, die van den Steen gesneden zijn, gedaen word.

Van de nedersakkingen der Lyfmoeder. Daar sijn weinige sicktens die menigvuldiger sijn als de nedersakkingen en uitvallingen der Lyfmoeder: seer veele Vrouwen sijn deselve onderworpen, en die qualen sijn dies te moeilyker om te genesen, om dat de Vrouwen deselven eerbaarheidshalve langen tyd gehad hebben, eer zy 'er van klagen. Men moet onderscheid maken tusschen het nedersakken en het uitvallen der Lyfmoeder: het eerste is, wanneer de gront uit sijn plaats nederdalende in de scheede valt; en de tweede geschiedt, wanneer die selve gront lager vallende, t'eenemaal buiten uitkomt; zoo dat het nedersakken eigentlyk niet en is als een uitrekking van het lighaam der Lyfmoeder, en het uitvallen een nederstorting.

Verscheidentheden van de nedersakkingen en uitvallingen. Alle de nedersakkingen der Lyfmoeder zijn niet eenderley; want somtyds verwekt de Lyfmoeder maar een swaarte in de scheede; op andere tyden daalt zy neder tot op de vliesagtige heuveltjes, en alsdan wordt de binnenste mont met den vinger seer naby gevoelt: somtyds daalt ze ook wel lager, en de binnenste mont vertoont sig alsdan aan het buitenste van de schamelheid.

De uitvallingen of nederstortingen van de Lyfmoeder zijn tweederley: d'eene, als de Lyfmoeder na buiten valt sonder dat haar bodem omgekeert zy: men siet alsdan haar binnensten mont aan 't einde van een groote vleessige ronde klomp die 't lighaam van de Lyfmoeder is: d'andere is, als dat deel niet alleen na buiten

is gevallen, maar als haar bodem gants omgekeert is; zoo datze zig vertoont als een groot ſtuk bloedig vlees dat tuſſchen de dyen der Vrouwen neder hangt.

Het is altyd een verſlapping van de breede banden der Lyfmoeder die haar middel geeft om neder te ſakken of buiten te vallen, maar nooit een verbreking van die banden, gelyk ſommigen zig hebben ingebeelt. Daar zijn duyſent toevallen dewelke die verſlappingen veroorſaken: ik zal u dezelven hier allemaal niet aanhaalen; ik zal ul. maar alleenlijk zeggen dat de voornaamſte oorſaken daar van ontſtaan uit een moeielyken en ſwaaren arbeid. Wy ſpreken hier maar van de toevallen die van eenige ſiekten afhangen; want het zou zeer wel kunnen gebeuren dat een ſteek met een degen of eenig ander Inſtrument die banden zoude komen te ſcheiden. *Oorſaaken van alle die qualen.*

In deze qualen gevoelen de Vrouwen een zeer groote pyn in de nieren en lenden, zy klagen van een groote ſwaarte in haar onderbuyk, die dikwils van een moeilykheid in het watermaken vergeſelſchapt is; en zy hebben een vaardige hulp van nooden zoo zy geneſen willen worden; want hoe die qualen meer verouderen en langer geduurt hebben, hoe het ook moeilyker is de geneſing daar van te bevorderen, dewelke maar in twee dingen beſtaat; ten eerſten, de Lyfmoeder in haar natuurlyke ſtaat weder te brengen, en ten tweede, dezelve daar in te houden en vaſt te maken. *Toevallen die haar vergeſelſchappen.*

De ſimpele nederſakkingen van de Lyfmoeder vereiſſchen geen groote Operatie; men moet 'er vooral de oorſaak van navorſchen. Zoo de Lyfmoeder maar is opgeſwollen door de ophouding der maanſtonden, 't geen haar ſwaar maakt, moet men de ontlaſting daar van bevorderen; en zoo het door de ſwakheid van haar banden is, dat zy al te laag nederdaalt, moet men dezelve verſterken met ſamentrekkende en verſterkende hulpmiddelen, in roode wyn gekookt, daar men Compreſſen in doopt, die men op de nieren en op den buyk, na dat de Lyfmoeder in haare plaats herſtelt zal zyn, zal moeten leggen; dit weder inbrengen van de Lyfmoeder wordt ſomwylen te weeg gebragt met de Vrouw alleenlijk te doen leggen, of met de palm van *Hoe men de oorſaak van deze quaal wegneemt.*

zyne hand op haar onderbuyk te drukken, de Lyfmoeder na boven toe douwen, of met een waschligt K, op de wyze van een Pijp gemaakt, in de scheede te brengen; aldus word ze op staandevoet in haar natuurlyke plaats gebragt. Zommige geven voor dat de Mans roede daar beter bequaam toe zou zijn als een waschligt: maar zy bedriegen zig; want de onderlyke genegentheid die 'er tusschen die deelen is, maakt dat zy malkander niet gaarne verlaten; de Roede inder waarheid stoot de gront van de Lyfmoeder te rugge en in haar plaats: maar zoo als dezelve Roede weder te rug keert, volgt de Lyfmoeder en valt weer neder, ja zelfs laager als zy voor die vermenging geweest was.

Middelen om de Lyfmoeder in haar plaats te brengen.

Zet-pillen om haar in haar plaats te houden.

In het uitvallen van de Lyfmoeder daar de bodem niet is omgekeert, is het 't moeilijkste niet dezelve in haar plaats te brengen, maar in haar plaats zynde daar in te houden. Het sekerste middel om de Lyfmoeder te beletten weder neer te vallen, is een * *Pessarium* te gebruiken die men in de hals van de Lyfmoeder inbrengt, op dat ze de gront van dat deel ondersteunende dezelve in zijn natuurlijke stant houde.

De stoffe daar men gemeenelijke de *Pessarien* van maakt, is kork, op dat ze ligter zoude zijn; men doopt ze in gesmolten wasch om 'er de ledige holletjes mede te vervullen, op dat de oneffenheden niet zouden quetsen; men kan 'er van silver maken, en deze zouden netter zijn. Men geeft haar tweede verscheide gedaanten; de eene is ey-rond, zoo als die door g afgebeelt staat, en dewelke als een ey gemaakt is: haare grootte en lengte is geschikt na den hals der Lyfmoeder, daar ze moet ingestoken worden, en daar men ze laat sitten na dat sy 'er ingestoken is. Daar is een kleine bant *b* aan vast, die twee nuttigheden heeft: d'eene om de steekpil, als men het goet vint, uit te halen; en d'andere, om deselve aan een anderen bant die rontom het lighaam gaat, vast te maken, op dat se niet op d'aarde sou vallen ingevalle dat se in 't gaan quam uit te schieten, waar aan sy onderworpen sijn, bysonderlijk op den tyd van de maanstonden. Daar sijn nog *Pessarien* van ander faisoen; d'eene sijn rond

Manier om die Instrumenten op te zetten.

* Zet of Steek-pil.

rondzoo als deze die door *i* is afgetekent, en d'andere wat langwerpigrond, gelyk *k*, hebbende de figuur van een kleine wrong: zy zijn in 't midden met een genoegzaam groot gat doorboort 't welke doortogt geeft aan de maanstonden; en 't welke den binnensten mont in haare holligheid ontfangende, den zelve ondersluiten en wederhouden. Zy zijn een weinig breder op dat ze met eenig geweld ingeduuwt zynde, daar des te beter vast houden.

Nuttigheden van die steekpillen

Een van de selven heeft een bant *l* van noode om weder uitgehaalt te konnen worden; d'andere heeft 'er geen van noode, de vinger genoeg zynde om die uit te halen als men maar wil. Die steekpillen eens geplaast zijnde, moeten om de natuurelyke nootwendigheden niet uitgetrokken worden, om dat zy doorboort zijnde de uitwerpselen der Lyfmoeder vryelijk laten uitloopen; en zoo zy wel gemaakt zyn, zullen zy niet in de weg zijn, en zullen de vrouw die ze draagt het byslapen, nogte het swanger worden, gelyk aan verscheide gebeurt is, niet beletten, om dat de binnenste mont het uitgeschote zaat kan ontfangen. Door middel van die doorboorde steekpillen kan men met deze Vrouwe-spuit *m*, (die een krommepyp heeft *n*, op dat de Lydster zig zelve zou konnen spuiten,) inspuitingen doen die de Lyfmoeder versterken en zuiveren, zoo dat om al die redenen deze laatste boven de ey-ronde te stellen zijn.

Gemeene oorzaaken van het uitvallen der Lyfmoeder.

In het uitvallen der Lyfmoeder daar de grond t'eenemaal omgekeert is als een omgekeerde beurs, moet men dezelve weder na binnen toe stooten. En nademaal dit toeval zeer dikwils gebeurt door de schult van de Vroetvrouwen als ze de streng al te sterk trekken om de nageboorte te krygen, en dus de grond van de Lyfmoeder die 'er nog aan vast is na buiten brengen, moeten zy, zo haast zy gewaar worden dat de gront de nageboorte gevolgt heeft, die daar van scheiden, en de gront herstellen, dezelve in zijn plaats stootende; 't geen als dan zeer ligt gedaan word, om dat de binnenste mont zeer verwydert is geweest om het kint te laten uitkomen. Maar indien de Vroetvrouw dit uitstelt, sluit sig die mont allengskens toe, en in dat geval heeft

Het is gevaarlyk het herstellen van de grond der Lyfmoeder uit te stellen.

men veel moeite om de gront in zijn plaats te brengen, en dikwils sterft een vrouw eer zy geholpen wort, gelyk ik wel heb sien gebeuren. Nogtans zoo de Heelmeester ras genoeg geroepen word om een geheele omkeering van de Lyfmoeder te helpen, die hy zal kennen door het sien van een bloedig zakje tusschen de beenen hangende, zal hy beginnen met de Vrouw haar water te doen loosen, en zal haar een klysteer doen zetten zoo het lang geleden is dat zy niet ter stoelgang is geweest. Hy zal ze agter over doen leggen, de billen hooger als het hooft; vervolgens, na dat hy met laauwe wijn en water al het geen uitgevallen is, zal gestooft hebben, zal hy het sagjes in zyne natuurlijke plaats brengen. En zoo 't al te moeielijk is om den gront weder in te brengen, zal men die met Olie van soete Amandelen bestryken, 't geen de herstelling zal helpen, door de veseltjes van dat deel slapper en rekkelijker te maken. Maar indien niet tegenstaande alle de pogingen des Heelmeesters de Lyfmoeder niet kan herstelt worden, het zy om dat ze te zeer opgeswollen is, 't zy om dat men te lang zal gewagt hebben, zoo is zy in groot gevaar van in 't kort te versterven. Daar zijn Auteuren die als dan aanraaden dezelve af te snyden, en die ons versekeren vrouwen gesien te hebben die daar van genesen zijn geweest. Voor my ik zal de afsnyding van de Lyfmoeder doodelijk agten, tot dat ik 'er door eenige ondervinding beter van onderrigt ben.

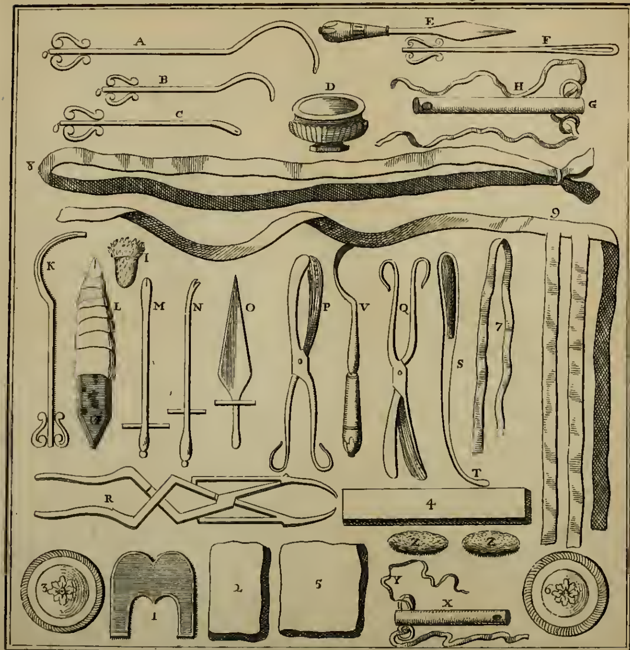
Manier om die Operatie te doen.

De afsnyding der Lyfmoeder is al te gevaarlyk.

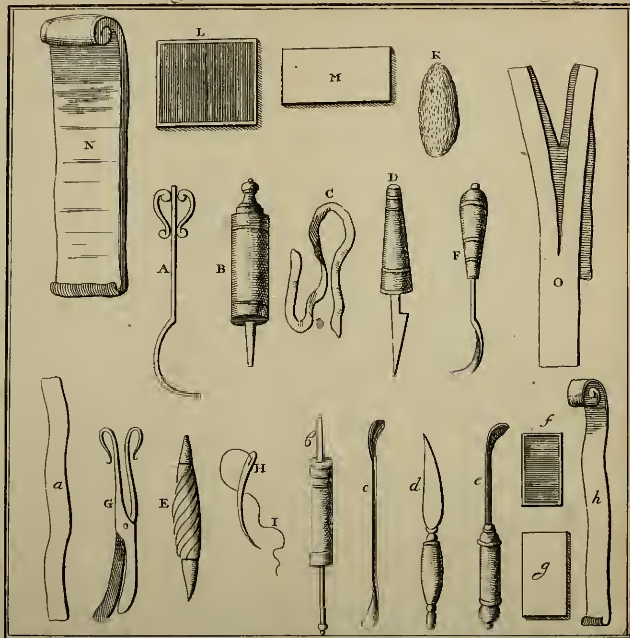
Daar zijn nog verscheide kwaalen die zoo aan de monden van de Lyfmoeder als aan haaren hals overkomen en die gevolgen van een swaaren arbeid zijn: maar nademaal zy het hantwerk niet vereisschen, haal ik ze niet aan; ik heb gezegt dezelve te moeten laten aan de voorsigtigheid van den Heelmeester, die ze voor al door sig selve moet kennen, en sig niet verlaten op de vroutjens, die dikwils daar geen getrouw verhaal van doen. Zoo de quaal aan den hals der Lyfmoeder is, zoo moet hy desen kleinen Verwyder *o* gebruiken, dewelke in de scheede gebragt zijnde haar lippen van een zal doen wyken, en middel geven om de quaal, in wat plaats van de scheede zy is, te ontdekken. Maar zo 'er eenige

Middel om de andere qualen van de Lyfmoeder door den verwyder te kennen.

Instrum: tot de Operatie van het Steensnyden. N.9.

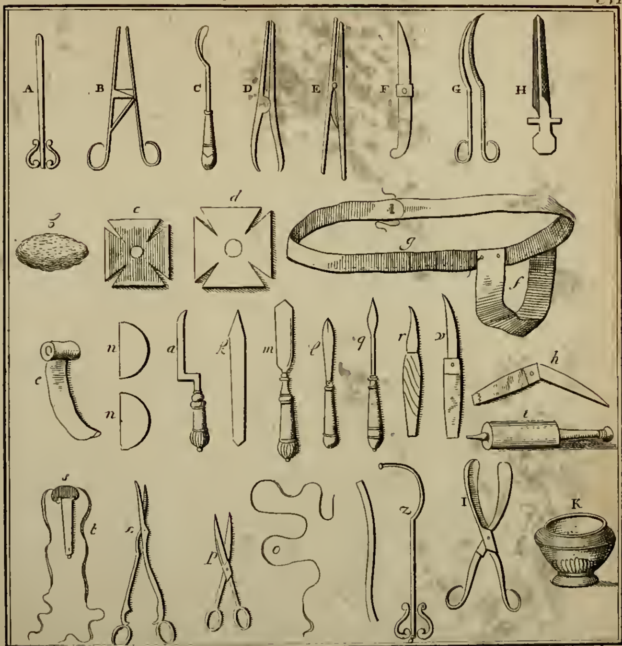

Instrům tot de Hooge Toestel, en tot de Steen ůyt de Pisgang. N. ii

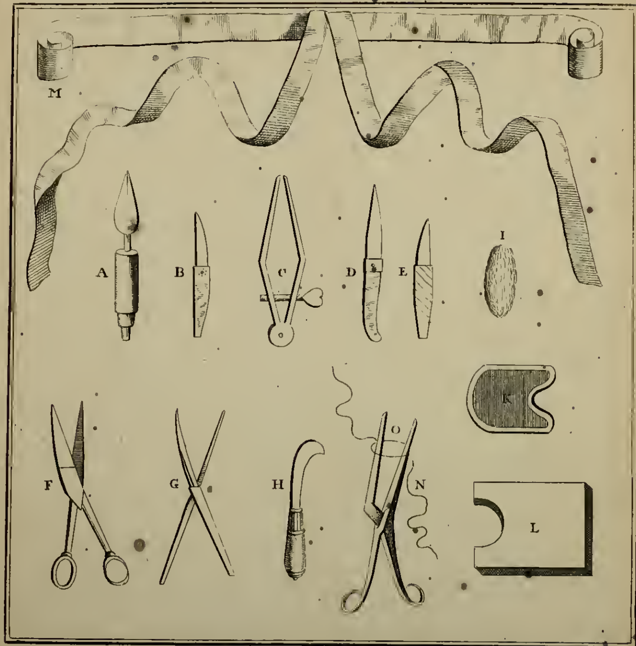

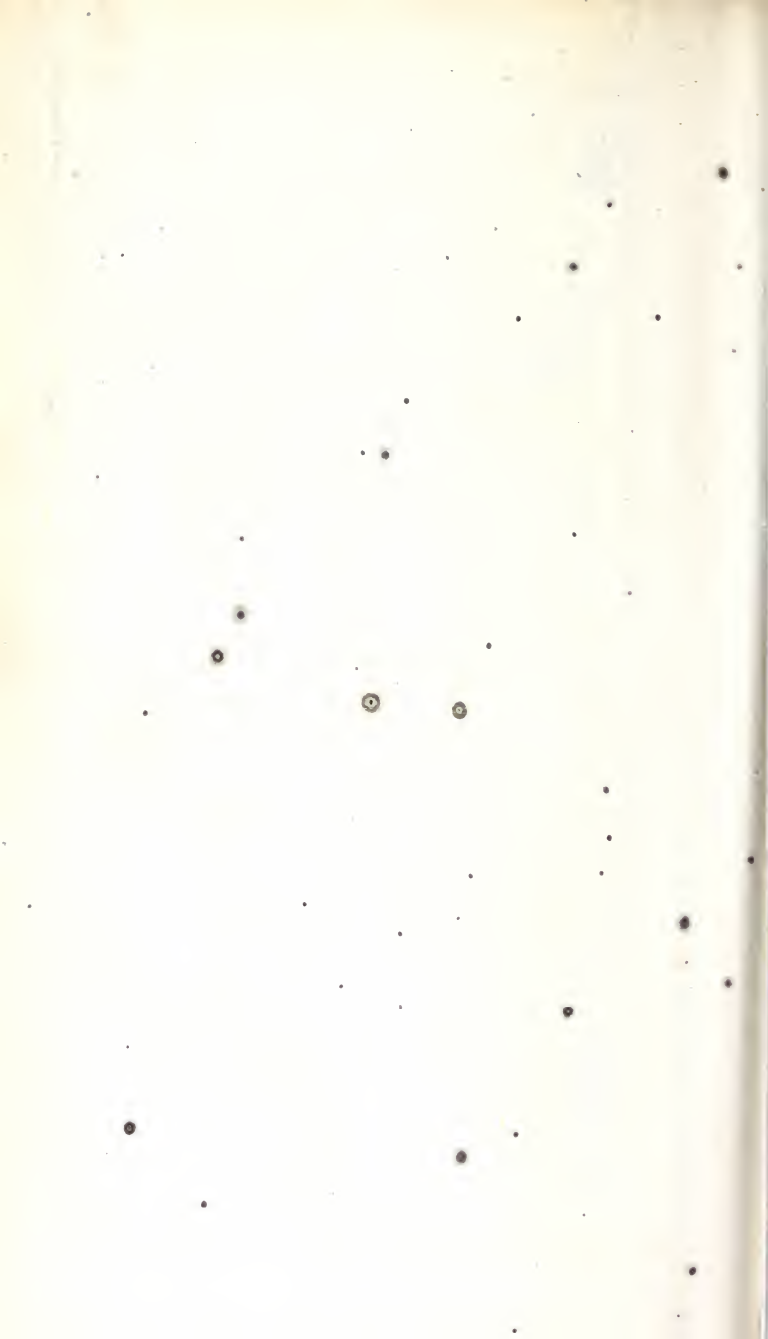
Instrum tot de Steensnijding der Vrouwen en tot de Operat op de Mannelyke Roede.

N. 12.

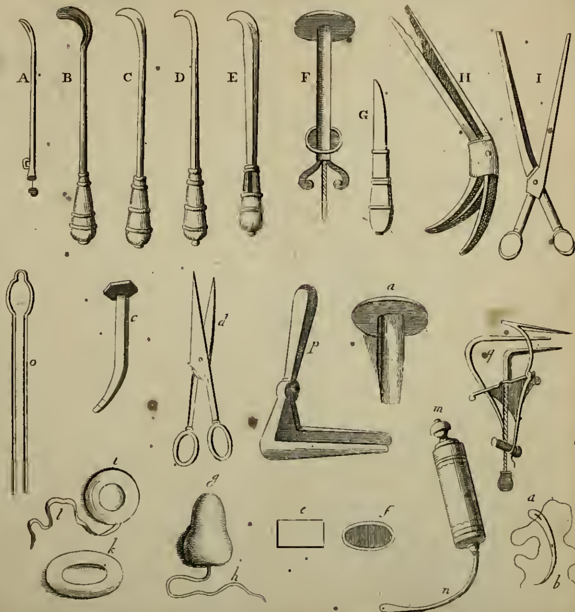

Instrumenten tot de Operatien op de Lijfmoeder N. 13.

Instrúm: tot de Verlossinge der Barende Vrouwen. N.14.

eenige ulceratie aan den binnensten mond was die men sien wilde, zou men dien anderen verwyder met twee bladen, die door *p* afgebeeld is, moeten gebruiken, of anders desen derden *q*, dewelke een * *Speculum matricis* genoemd word. Dese heeft drie bladen dewelke samen gevoegt zynde, zagjes in den hals van de Lyfmoeder gestooten werden; daar na soo men de blaas door *r* afgetekent omdraait, wyken sy van malkander; en door de wytte die tusschen haar blyft, geven sy de gelegentheid om den binnensten mond duidelyk te sien; waar door het gesigt versekert word van de natuur der qualen die daar mogen sitten, en de noodige hulpmiddelen daar veel gemakkelyker konnen ingebragt worden.

Gemakken van de Speculum Matricis, of moeder-Spiegel.

Heden nogtans gebruiken seer ervaaren Vroetmeesters daar toe maar drie vingers van de eene hand, die sy d'eene na d'andere in de scheede steeken; en als sy 'er alle de vingers binnen hebben, doen sy deselve allengskens van een wyken, en verwyden aldus die buis drie-hoeks gewys als een pyramide, soo als de figuur van de *Speculum matricis* vertoond: welke verwyding hy soo groot maakt als noodig is om gewaar te konnen worden wat dat de Lyfmoeder belemmert; en gevoeld aldus haare quaalen al tastende, en als met het oog, op een wijse die de Lydster minder lastig valt, en die meer onderregt, als of men een yser Instrument soo als de *Speculum matricis* is, sou gebruiken; want als men sig daar van bediend, word men 't soo wel niet gewaar, of men loopt gevaar van eenige veseltjes door de verwyding te breeken.

Einde van de derde Aantooninge.

* Spiegel der Lyfmoeder.

CHIRURGICALE OPERATIEN,

VIERDE AANTOONING.

De Operatien die op of aan de Liessen, 't Klootsakje, en den Aars gedaan worden: en eerstelyk van de Breuken.

Waarom het Scrotum en de Anus dikwils den Heelmeester van nooden hebben.

Myn Heeren, dese Aantooning sal niet minder vervult zijn als de andere, hoewel ik se besluit binnen de Operatien die 't (1) *Scrotum* en (2) *Anus* aangaan. In der waarheid, die twee deelen, die de gemeenste uittogten zijn van alle de lighamen zijn seer veele kwaalen onderworpen, die tot haare genesing de geheele kennis van den Operateur, en al de behendigheid van sijne hand vereissen.

De Scheursels zijn geen nieuwe qualen.

Het is een dwaaling te gelooven dat de Breuken of Scheursels nieuwe quaalen souden zijn; want dat men ge-

(1) Klootzakje. (2) Den Aars.

gemeenlyk hoord ſeggen dat ſy eertyds onbekent waren, en dat men maar ſederd eenige jaaren daar zoo veel menſchen mee gequeld ſiet, dat geſchied voor eerſt om dat ze aan het gemeene volk weinig bekent waren, en daar en boven om dat men dezelve toen ter tyd met alle ſorgvuldigheid verbergde, dewyl meeſt alle de geenen die Breuken hadden zulks aan niemand durfden openbaren. Maar ſederd dat men zeer gemakkelyke banden heeft uitgevonden om de deelen weder in haare natuurlyke plaats te brengen, en daar by verſcheide hulpmiddelen om de verſlapte veſelen weder te ſtyven en te verſterken; en voor al, ſederd dat de Heer Prioor van *Cabrieres* uit Languedoc aan 't Hof gekomen is, om aan den Koning verſcheide genees-middelen mede te deelen, die hy voor onfeilbaar op gaf tot geneeſing van zeer veel ſiektens, onder dewelken 'er een byzonder voor de Breuken was; zoo hebben die gene, die voor dien tyd zulke qualen verborgen hadden gehouden, geen ſwarigheid meer gemaakt van dezelve te openbaren, hoopende door dat middel geneſen te zullen worden.

De Prioor van *Cabrieres* was een zeer liefdaadig man, die veel van zyne geneesmiddelen in zyne Provintie uitdeelde: hy was niet baatſugtig nog geen quakſalver, hoewel hy van alles een geheim maakte. De groote roem die hy in zijn Provincie behaald had, maakte dat men hem aan het Hof wenſte te ſien: hy quam 'er aan ontrent het jaar 1680. Hy hield eenige reiſen mondgeſprek met den Koning, wien hy zyn geheym om de Scheurſels te geneſen openbaarde, zyn Majeſteit ootmoediglyk verſoekende het zelve niet als na zijn dood gemeen te willen maken.

Hulpmiddelen van den Prioor van Cabrieres.

De Koning hield zijn woord, alhoewel 't hem ſpeet dat hy het volk van zoo een hulp berooft zag: maar zonder de belofte die hy aan den Prioor van *Cabrieres* gedaan had, te breeken, vond hy een middel uit om de geenen, die Scheurſels hadden, te verligten. Het luſte hem door een byzondere goetheid de moeite te nemen van dat geneesmiddel zelfs te bereiden, en van 't zelve aan alle de geenen, die 'er om vroegen, mildelyk uit te deelen. Ten dien einde beval hy dat men hem in

Liefdadige ſorgvuldigheden van zijne Majeſteit.

zijn

zijn kabinet zou brengen vier of vyf soorten van geneesmiddelen, die hy aan zijn Aptekers op gaf: en nademaal dat hulpmiddel alleenelyk in de vermenginge van een geest van sout met wyn bestond, gelyk gy zult zien door de beschryving die ik 'er ul. van zal geven; zoo bediende zijn Majesteit zig maar van den geest van zout, en liet de andere geneesmiddelen heimelyk weg werpen; met dat oogmerk alleen om zijn belofte, die hy aan den Prioor gedaan had, getrouwlyk te houden.

Het hulpmiddel voor de Scheursels, om niet uitgedeeld.

Toen ter tyd wierd men gewaar hoe veel menschen dat 'er met Scheursels gequeld waren, door het groot getal der geenen, die om dat hulpmiddel quamen vragen. Men vervoegde zig by den eersten Kamerling des Konings, die in dienst was, en men gaf hem in een klein briefje den ouderdom op van den geene, die het hulpmiddel van nooden had: eenige dagen daar na quam men weder een klein mandetje haalen, in 't welke drie flesjes waren, elk van een half pint, vol van den gemengden wyn, die men een-en-twintig dagen lang op die manier als ik ul. zal verhaalen, moest gebruiken. In dat zelve mandetje waren ook plaasters byzonderlyk tot die quaal passende.

Verscheide uitkomsten van dat hulpmiddel.

Van die geenen die dit geneesmiddel gebruikt hebben, hebben de sommigen versekert dat zy 'er door genesen zyn, of verligting door gevoelt hebben: andere hebben gesegt dat het haar niets had geholpen: 't geen bewyst dat dit hulpmiddel, zoo wel als alle andere geneesmiddelen, in verscheide menschen die het gebruikten, van een ongelyke kragt was, en datter geene onfeilbare te vinden zijn. Nogtans zou ik raden het zelve te gebruiken; want hoewel de band met de t'samentrekkende plaaster dikwils genoeg is tot de genesing van deze quaal, nogtans is het waar dat de geest van zout in wyn gemengt, innerlyk ingenomen zijnde, niet als goed kan uitwerken, met de deelen die in haar plaats gebragt zyn een samentrekking, die tot de genesing van die siekte noodsakelyk is, mede te deelen.

Dit hulpmiddel is vier of vyf jaren lang uitgedeelt geweest, te weeten zoo lang de Prioor van *Cabrieres* geleeft heeft na de openbaring die hy daar van aan zijn

Ma-

Majesteit gedaan hadde. Aanstonts na zijn dood liet de Koning de manier om 'er zig van te bedienen, met de toemakinge van de plaester, die de kragt van den drank helpen moet, gemeen maken, op dat alle zijne onderdanen zelfs het hulpmiddel tegen een siekte, die maar al te gemeen is, zouden kunnen bereiden. Sie hier een copy van 't gene de Koning heeft laten drukken.

Remedie van den Prioor van Cabrieres voor de Scheursels, gemeen gemaakt door de goetheid des Konings. De Origineelen zijn in zijne Majesteits handen gebleven.

DE *Dosis* van het hulpmiddel is verscheide na den ouderdom; maar de bereiding daar van is altyd een en het zelve, zelfs voor de zuigelingen, hoewel de band alleen gewoon is haar te genesen. Zie hier de manier om het zelve te bereiden en te gebruiken. *Bereiding van het selve hulpmiddel na de verscheide jaaren.*

Van het tweede jaar des ouderdoms af tot het zesde toe.

Neemt drie of vier druppels geest van zout, die twee maal over gehaalt is, mengt ze in een lepel wyn of twee, die gy alle ogtends nugteren zult in laten nemen, een en-twintig dagen agter malkander.

Van het zesde jaar tot het tiende.

Neemt vier scrupulen van desen geest van zout, mengtze zeer naauwkeurig in een halve pint goede roode wyn, en ordonneert 'er alle ogtends ontrent twee oncen van, zoo dat die gifte voor seven dagen duurt, na dewelke hy het geneesmiddel zult vernieuwen, tot dat de lyder het een-en-twintig dagen agter malkander gebruikt zal hebben.

Van het tiende tot het veertiende jaar.

Neemt twee dragmaas van den zelven geest van zout met een halve pint roode wyn, en mengt ze.

Van 't veertiende tot het seventiende jaar.

Mengt twee dragmaas en een half van den zelven geest in een halve pint roode wyn.

Van het seventiende jaar af, en vorders voor alle hooger jaaren.

Giet vyf dragmaas geest van zout op een halve pint roode wyn.

Beschryving van de Plaaster.

Neemt Mastik in traanen een half once.
Ladanum drie dragmaas.
Drie wel gedroogde Cypers nooten.
Hypocistis een dragma.
Gezegelde aarde een dragma.
Swart pik drie oncen.
Venetiaansche Terpentyn een once.
Nieuw geel Wasch een once.
Gedroogde wortel van groote Consolida, een half once.

Pulveriseert het geene gepulveriseert moet wezen en kookt alles, het gedurig omroerende, tot dat het de dikte van een plaester gekregen heeft, om het te gebruiken op de volgende wyze.

Manier om de Breuken te behandelen.

Men moet een goeden band hebben die wel sluit: en na dat het hair van de plaats afgeschrapt is, zal men een plaaster, of zoo het nodig is twee, op de breuk leggen. *Hoedanig de band moet zyn.*

Men zal het geneesmiddel nugteren in nemen, en de fles omschommelen eer dat men den wyn in de romer giet, die men dan aanstonds zal innecmen. Na dat men het geneesmiddel ingenomen heeft, moet men binnen vier uuren niets eten nogte drinken. *Wat dat men in agt moet nemen geduurende het gebruik van dit geneesmiddel.*

Men moet het geduurende den tyd van een-en-twintig dagen gebruiken: dog zoo 'er de maag zeer van doet, mag men eenen dag of twee overslaan, zonder het in te nemen.

Zoo lang als men dit geneesmiddel gebruikt, moet

men

men den Breukband daags en 's nagts dragen: men mag noit ſitten, maar men moet altyd over einde ſtaan, of blyven leggen, en veel gaan. Men mag ganſch niet te paard nog in een karos of kales ryden, maar altyd te voet gaan, of vaaren, en geen overdaad met den mond of anderſins begaan.

Na dat men het geneesmiddel 21. dagan gebruikt heeft, moet men den breukband nog drie maanden lang by dag en nagt dragen.

Men mag niet te paard ryden voor dat die drie maanden verſtreken zyn: en als men daar na al te paard zou ryden, moet men den Breukband nog blyven dragen, zoo lang als men 't noodig zal agten om de deelen ſtevig te laten worden.

Volgens de gewoonlyke manier beſchryft men de ſiekte, eer dat men 'er eenig geneesmiddel toe voorſchryft. Maar de Hiſtorie van den Prioor van *Cabrieres* heeft ons genootſaakt deze order te veranderen: en 't is even veel of de beſchryving van dit geneesmiddel in 't begin of in het einde van deze Aantooninge ſtaat, dewyl het even nut zal zijn voor 't gemeen.

Van de natuur der Breuken.

De Breuken of Scheurſels zyn geſwellen in de lieſſen en in 't klootſakje, gemaakt door den darm en door het net, dewelke in die plaatſen komen te ſakken.

Deze beſchryving paſt op de Breuken die door eenige deelen veroorzaakt zijn, maar niet op de gene die uit eenige vogten ontſtaan: want daar zyn 'er van verſcheide ſoorten, welker onderſcheid wy gaan aanwyzen.

Onderſcheid der Breuken.

De geſwellen die in het klootſakje ontſtaan, zyn, ten deele Breuken, ten deele Apoſteumen. De eerſte zyn driederley: te weten, (*a*) *Enterocele*. (*b*) *Epiplocele*, en (*c*) *Enteroepiplocele*. De andere worden onder vyf voorname ſoorten begrepen, als (*d*) *Hydrocele*, (*e*) *Pneumatocele*, (*f*) *Sarcocele*, (*g*) *Cyrcocele*, en de *Hu-*

(a) Darmbreuk.
(b) Netbreuk.
(c) Darm net-breuk.
(d) Waterbreuk.
(e) Windbreuk.
(f) Vleesbreuk.
(g) Aderbreuk.

Humoralis of vogtbreuk; zoodanig, dat ſommige van deze geſwellen waarlyk breuken zyn, dog de gedaante van Apoſteumen hebben, en ſommige waarlyk Apoſteumen zyn, hebbende de gedaante van breuken: en van die laatſte ſlag zyn de vyf leſten.

Alle deze quaelen hebben haare tekenen, daar ſy aan gekent worden, en door dewelken de eene van de andere word onderſcheiden. De Heelmeeſter moet deſelve grondig weten, om zig niet te bedriegen, en om op ydere breuk zodanige Operatie te doen als de natuur van zoo een breuk vereiſcht. Als ik deze breuken dan, de eene voor, en de andere na, zal onderzogt hebben, zal ik ul. de Operatien, die tot haare geneezing vereiſcht worden, uitleggen.

Oorſprong van het woord Enterocele.

Ik begin dan met de Darmbreuk of de *Enterocele*; dit woord is afkomſtig van *Enteros*, darm, en *Kele*, dat zoo veel te zeggen is als neerzakking; dus is deze quaal een nederzakking van den darm, die anders een breuk genoemt word.

Tweederhande Darm-breuken.

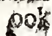
Daar zyn 'er tweederhande; de eene volkome, als de darm tot in het zakje komt te zakken, dan is het een waaragtige Darm-breuk: de andere is onvolkome, als de darm in de lieſch blyft zitten, en aldaar een ſwelling als een gemeenen liesbuyl veroorzaakt; en dan word ze een * *Bubonocele* genoemt.

Oorſaken van deſe quaalen.

Deze quaal word altyd veroorſaakt door eenig groot geweld; en ontſtaat uit het breeken of het verwyen van de Penszak; gelyk men ziet gebeuren in kleine kinderen die men al te veel heeft laten ſchreeuwen; in menſchen die pynelyken arbeid doen, en die al te ſwaare laſten dragen; ter oorzaake dat de darmen geweldig gedrukt zynde, in de uitſteekſels of verlengingen van de Penszak nederzakken.

De breuken, gelyk als wy zoo even gezegt hebben, ontſtaan uit het breeken of verwyden van de Penszak; als dezelve gebrooken is, ſchiet de darm eensſlags in het klootzakje, en maakt aldaar een groote geſwel: dog word weer zoo ligtelyk in zyne plaats gebragt als hy 'er uitgevallen was. Maar als het gemelde vlies zig allengskens maar uitrekt en ſlapper word, dan zakt de darm

Q

ook

* Liesbreuk.

Nederſakking van den darm in het uitſteekſel van den penszak. ook allengsken na beneeden toe, en glyt zagjes in het uitſteekſel van den penszak, die alle de deelen van den onderbuyk omvat en bekleedt: dog dikwils blyft de darm in de lieſſen zitten, zonder in het klootzakje te vallen.

De Net-breuk of *Epiplocele*, is een geſwel, ontſtaande uit het gedeelte van het Net, dat in een van de uitſteekſelen des penszaks gedrongen is geweeſt. Dit woord *Epiplocele*, is t'ſamen geſteld uit *Epiploon*, beteekenende dat ſmeernet, 't welke over de darmen heen dobbert, en uit *Kele* of nederzakking.

De breuk die uit het net ontſtaat, is zoo groot nog zo pynelyk niet, en drukt minder als die uit den darm ontſtaat. Ik heb 'er egter eene gezien in een knegt te *Verſailles*, die zo groot was als een vuyſt. Ik ging 'er aanſtonts (benevens den Heer *Felix*) de Operatie aan doen, om dat het heel ſpoediglyk herſteld diende; dewyl 'er de zelfſte toevallen by waren, dewelke een breuk, die uit het vaſtzitten van een darm ontſtaan, vergezelſchappen. Wy vonden het grootſte gedeelte van het net in het gemelde geſwel ingewikkelt, alwaar het zoo lang vaſt gezeten had, dat het beſchadigt was; en wy vonden ons genootzaakt om het zelve te binden, en af te ſnyden, zoo als in deze Operatie vereiſcht word.

Breuken die uit beide de voorgaande ſamen gevoegt zyn. De *Enteroepiplocele*, of Darm-net-breuk, is een breuk die door den darm en het net veroorzaakt is, als beide die deelen gezamentlyk uit haare plaatſe wykende, in het klootzakje vallen. De oorſpronk van de naamen *Enterocele* en *Epiplocele* die ik ul. aangewezen heb, doen ul. genoegſaam bevatten waar van de naam van deze ſamengevoegde breuk afkomſtig is.

Deſe breuk veroorſaakt een geſwel dat dikker is als de andere geſwellen, om dat ze uit meer deelen ontſtaat. Zy is ook gemeener; door dien dat, als de darm gelegentheid vind om ergens na toe te ſakken, het net 't welke den darm bekleedt, en zig ligtelyk uitrekt, den ſelve doorgaans geſelſchap houdt.

Waarom dat de darm-net- Deſe drie ſoorten van breuken vallen zonder onderſcheid voor aan de regter en aan de ſlinker zyde, en ſomwylen aan alle beide. Sommige geven voor, dat de netbreuk meer aan de ſlinker, als aan de regter zyde voorvalt;

valt; want het net (seggen sy) aan de grond van de maag vast gehegt zynde, hangt aan die kant lager als aan de overfyde, en kan by gevolg ligter in het uitsteeksel van den penszak glyen.

Breuk dikwylder voorvalt aan de linker zyde.

De oorsaken van alle dese breuken zyn al deselve: te weten het breeken of het verwyden van den penszak. Maar zy hebben eenige tekenen, door dewelke zy soo wel ten tyde van haare uitsakkinge, als van haare herplaatsinge onderscheiden konnen worden. De Darmbreuk, of zoo gy liever wilt, het deel dat de selve veroorsaakt, schiet met geweld en schielyk uyt; dog het keert op de eige en zelfste wyse weder in zyne plaats als het met behendigheid te rugge gedouwt word: en als het weder in syne plaats keert, laat het een geruysch hooren, waar aan men bemerkt dat het de darm was, die uitwaarts was geweeken. De Net-breuk in tegendeel komt van langsaamer hand, en het net word met moeyte en zonder geruisch weder ingebragt. Men bemerkt dat het een Darm-net-breuk is, als den darm hersteld zynde, (het welke men bespeurt uit een zeeker geruis dat hy veroorsaakte) het geswel maar wat vermindert is, en niet ten eenemaale verdweenen.

De tekenen die eigen syn aan yder van dese qualen.

De Heelmeester bouwt zyne voorzegging omtrent deze quaalen op twee dingen; op de jaaren van den Lyder, en op de hoedanigheid van de breuk. Indien het een jong mensch is, kan hy hen 'er de geneezing van belooven; dog zoo het een bejaard mensch is, zal 'er kleine hoop van geneezinge zyn. Ook ziet men dat 'er kinderen en jonge luyden dagelyks van genezen worden; daar in tegendeel een mensch die over de dertig jaren oud is, in gevaar is van zyne breuk geheel zyn leven te zullen dragen. Wanneer de breuk klein of vers is, en alleenlyk uit de verwydinge van den penszak ontstaat, is zy geneesbaar; dog zoo zy oud of groot, en door het scheuren der spierveezelen veroorzaakt is, word men daar zeer zelden van genezen. Ik heb 'er gezien die zoo groot waren als de vorm van een hoed; en die waaren ongeneesselyk: en 't zyn dusdanige breuken of scheursels, die het gemeene volk doen seggen dat iemand die gebrooken is, niet genezen kan worden. Vermits de genen die deze qualen hebben, meest altyd korsel en knor-

Voorseggingen die men hier uit moet trekken.

rig zyn, zoo hebben de Franſen aan haaſtige menſchen en die van een ongemakkelyken ommegang zyn, den naam gegeven van *Hergneux*, 't welk ook een menſch die een breuk heeft, betekent.

Geſtalte van den Lyder. De Heelmeeſter is verpligt de géenen die met deze quaal geplaagt zyn, op het ſpoedigſte te helpen. Het eerſte dat hem te doen ſtaat, is den Lyder op zyn rugge te doen leggen, met het hoofd wat laager als de billen, en de dyen met de knien half toe geboogen: vorders zal hy met de vyf vingeren van zyn eene hand het geſwel om vatten, en 't zelve zagjes nypende, de deelen die uit haare plaats geweeken waaren weder inbrengen. Hy moet niet al te ſchielyk te werk gaan; en 't is beter veel tyd te beſteden om die deelen weder te rugge te douwen, als dezelve te verkneuſen met ze al te ſchielyk te willen herſtellen. Zoo haaſt als de darm en het net weder in haare plaats gebragt zyn, zoo gevoelt de Lyder geen pyn meer: dog 't is niet genoeg dat de Heelmeeſter deze herplaatſing te weeg gebragt heeft, het welke de Lyder ſelf dikmaals doet; hy moet daar-en-boven nog beletten dat ze niet weer uitglyen, en zyn beſt doen om haar dezen weg, zoo het mogelyk is, voor altyd te ſtoppen.

Hoe dat men het uytvallen van het deel belet. Het zekerſte middel om daar toe te geraaken, is de band; en wel zoo, dat men zonder den zelven geen hoop kan hebben om de breuk te geneeſen. Dierhalve moet 'er een klaar gemaakt worden, dewelke geſchikt zy naar de jaaren en naar de dikte van den perſoon daar hy opgeleit zal worden. Maar bemerkt dat men in de breuken even als in de ontwrigtingen, eerſt moet beginnen met de deelen die verplaatſt zyn, in haar plaats te herſtellen, en vervolgens de banden ſnyden; want indien men begon met zyn toeſtel klaar te maken, zou de Lyder, terwyl hy na de herplaatſing wagte, de pyn al vaſt te lyden hebben; en de herſtelling zou zoo wel in de breuken als in de ontwrigtingen (die beide geen uitſtel lyden) des te moeijelyker worden.

Men laat den Lyder in dezelve ſituatie leggen, zo als hy lag terwyle dat men de breuk induwde. Indien hy daar hair had ſtaan, zou het met dit Scheermes A (eer dat 'er de plaaſter opgelegt wierd) moeten afgeſchrapt worden; dan

dan moet men een stuk leer nemen, en als een driehoek B snyden, om het naar de vouw van de lies te voegen; en dit zal men met de plaaster *ad rupturam*, die hier agter beschreeven staat, bestryken: men maakt een Compres C van deselve figuur; maar een weinigje grooter, om dat ze altyd over de plaasters moet uitsteken, hebbende over haar een swagtel D van lywaat gemaakt, omtrent vier ellen lang, en twee vingeren breed. Deze drie dingen klaar gemaakt hebbende, legt men de plaaster op de plaats van de ringen der buikspieren, door dewelke de weer-ingebragte deelen uitgezakt waren: vervolgens legt men 'er de compres op, dewelke vrydik moet zyn om te beter te drukken; men neemt de swagtel, wiens eerste einde gelegt word op de heup, die aan de overzyde is van de breuk. Men brengt deze swagtel over den buik en over de liesch daar de breuk geweest is; daar na wind men ze om de dy van de zelfde zyde; en tusschen het zakje en de dy opklimmende, brengt men ze weder over dezelfde liesch, alwaar ze kruyswys geleid word: en al voortgaande over de heup van dezelve zyde, word ze rondom het lighaam geslingert, en passeert weder over dezelve heup daar ze eerst begonnen was, om nog eens den zelven weg te houden die in de eerste omwindinge beschreeven is. Het verband word op die wyze vervolgt tot aan het einde van de swagtel, die op de plaats, daar ze komt te eindigen, vast gemaakt en wel besorgd word. 't Staat te bemerken dat dit verband wat naauw toe gehaald diend, om wel te houden, en dat elke omwinding die over de drukdoek gaat, moet vast gespeld worden, zoo tot meerder styvigheid en zekerheid van het verband, als op dat de drukdoek onder het wandelen van den Lyder niet mogt afvallen. Ten dien einde zal men verscheide spelden hebben steeken op het speldekussentje E. Dit verband word een liesband genoemt.

Van het verband.

Wanneer de breuk aan beide de zyden voorvalt, moet men daar, na dat ze zoo wel aan de eene als aan de andere kant ingebragt is, twee plaasters met twee drukdoeken van deselve figuur als de voorgaande, opleggen. Daar op neemt men een swagtel F, aan beide de einden opgewonden, zes ellen lang, en zoo breed als de eerste. Men legt het middelste daar van op de ruggegraat na 't

Hoe een breuk die aan beyde de zyden voorvalt, gehandeld word.

einde toe; waar na 't eene van de twee eindens na de regter, en 't andere na de slinker zyde gaan, om een ronde band om het lighaam te maken; en van daar over het schaambeen gebragt worden; van waar ze beide gaar over een van de liesschen heene glyende, en de dy elk aan zyne zyde in 't rond omvattende, weder opwaards klimmen langs deselve liesch, daar elk aan zyne zyde kruisselings opgelegt word. Daar op wordenze nog eens rondom het lighaam geslingert, en gaan wederom over de liesschen passeeren, gelyk zy de eerste maal gedaan hadden: met het welke zy aldus voortgaan tot dat men aan 't einde van de swagtel gekomen is. Dit verband word de dubbelde Liesband genoemt.

Manier om de suigende kinderen te bandelen. Door deeze band (hoewel eenvoudig) worden de kinderen dikwils genezen; maar als zy nog zuygen, of nog niet schoon leggen, moeten dezelve alle dagen veranderd worden. Men toond de manier om zulke banden te leggen aan de vrouw die het kind oppast; en zoo zy het maar niet laat schreeuwen, zal zy het zoo wel genezen als een Heelmeester.

Oplegging van de Kampernoeljeband op de Kinderen die wat ouder worden. De kinderen die wat ouder worden, en al beginnen te loopen, hebben een styver band van nooden. Men gebruikt als dan de Kampernoelje-band G, aldus genaamt om dat het voornaamste stuk van den band de gedaante heeft van een Kampernoelje H, zynde gemaakt van peereboomen- of boxboomen hout. De rugge van deze Kampernoelje word naaukeurig gelegt op de plaats van de breuk, daarze vast gehouden word door een rondomgaande band, gemaakt van lywaat of bommezyn; waar aan twee eindens van eenige stoffe, die ten minste even steevig is, vastgemaakt worden, dewelke tusschen het zakje en de dy heen geleid worden, op dat de Kampernoelje niet opwaards zou klimmen; agt gevende van alles vast te hegten met kleine spelden, welkers figuur en grootte geschikt zy na de grootte van het kind. By aldien 'er een dubbelde breuk was, zou men daar een tweede Kampernoelje opleggen, dewelke op dezelfde wyze als de eerste, zou vast gemaakt worden.

Van de yzere banden De geene die sterker zyn, en veel werken of woelen, hebben nog een vaster band van nooden; daar toe heeft men

men banden uitgevonden die van staal gemaakt zyn, en die yzere banden genoemt worden. Gyl. ziet 'er hier een afgebeeld door I: Zy zyn gemaakt van een staale kring, die gesmeed, geklopt, en plat gebeukt is, en die drie vierde deelen van 't Lighaam in 't rond omvat; syn einde, dat op de breuk moet leggen, is schilds-gewys gemaakt. Deze staale kring is voorzien met katoen, daar zeem over heenen legt, op dat ze geen zeer zoude doen. Om 't gene aan dese kring ontbreekt vol te maken, dewyl die 't geheele lighaam niet rond gaat, is 'er een riem, met verscheide gaatjes doorboort, om aan de plaat vast gemaakt te worden, want aan die plaat is een staale punt, die in een van de gaatjes van de riem gestooken word, om den band min of meer toe te haalen, na dat het de nood vereischen zal. Agter aan den band word een stuk dubbeld linnen genaait, het welke tusschen de dy en het zakje passeerende, wederom by de ronde plaat komt, om daar even als de riem vast aan gehegt te worden. *voor de bejaarden.*

Daar zyn verscheide menschen te Parys, die haar werk enkelyk en alleen maken van breuken te genezen, en zoodanige banden te maken; waarom zy ook Breukmeesters genoemd worden. Zy worden in 't Collegie van *St. Cosmus* aangenomen, alwaar zy een soort van Meester-stuk moeten doen, eer dat ze voor 't gemeen mogen arbeiden. Daar zyn 'er zeer gaauwe onder, by dewelke zelfs veele Chirurgyns zoodanige banden gaan haalen. Maar in de Buiten-Provintien heeft men dat gerief niet; dierhalven moet een Heelmeester zig verstaan op het maken van diergelyke banden, om die zelf klaar te konnen maken, als hy die elders niet kan bekomen. *Van het ampt der Breukmeesters.*

Onder deze banden zyn 'er die een breeder, en andere die een langer plaat hebben: de eersten zyn voor vette menschen, en de tweede voor magere. Sommige zyn met een dubbelde plaat K, voor de geenen die wederzyds een breuk hebben. Eindelyk zyn 'er sommige van deze banden in eenige stukken verdeeld, door 't middel van twee of drie krammetjes, waar door zy konnen toe gevouwen worden, gelyk als die halve ellen die eenige Koopluy in haar zak dragen. *Redenen van het onderscheid dezer banden.*

Gemak van dese Instrumenten. Deze banden zyn gemakkelyk om te leggen; die dezelve dragen, nemen ze af, en doen ze zonder eenige moeite wederom aan, om dat zy 'er de handeling van gekregen hebben. Maar eene gewigtige omstandigheid moet in agt genomen worden, te weeten, dat men den band niet moet leggen, voor en aleer dat de breuk t'eenemaal binnen gekeert is; want indien 'er een gedeelte van den darm of van het net in de liesch bleef zitten, zoo zou de band, het zelve kneusende, aldaar smerte, ontsteeking, en mogelyk in 't gevolg het vuur veroorzaaken.

Ongewoon voorval in agt te nemen. Het gebeurt somtyds dat 'er van de geboorte af maar eene kloot in het zakje is, en dat de andere daar niet is ingedaald, zynde in de liesch blyven zitten, alwaar hy een klein geswel komt te maken: de ouders dit geswel vernemende, en voor een breuk aanziende, spreeken den Heelmeester om hulp aan. 't Is zyn pligt de zaak wel te onderzoeken; want indien hy zyn best ging doen om het klootje uit de liesch in de wydte van den onderbuyk te duwen, of indien hy het door een band ging drukken, geloovende dat het een breuk was, zou hy schrikkelyke pynen, die van een gevaarlyk gevolg souden konnen zyn, veroorsaaken.

Van de band met een spanveder. Men heeft in onze dagen uitgevonden een soort van een breukband, die een band met een spanveder L genoemt word, om dat aan de plaat een spanveder gehegt is, die het kussentje tegen het deel daar het op geleid is, aandrukt. Die zig van zodanige banden bedienen, geven voor, dat 'er in de Liesch, als men de dy buigt, een diepagtige holte komt, dewelke den band, die gemeenlyk gebruikt word, belet op de plaats van de breuk te drukken: en dat dit ongemak niet te helpen is, als door de spanveder, die de gemelde plaats geduurig, en byna altyd, gelykelyk drukt. 't Was ook om deze reden, dat de Prioor van Cabrieres verbood te zitten, en belaste dat men altyd over einde zou staan, of leggen, op dat de darm ter gelegentheid van deze vouwing der dye, niet zoude uitvallen: des niet tegenstaande is deeze nieuwe band weinig meer in 't gebruik. 't Was de vermaarde *Blegny*, die zig voor den uitvinder daar van uitgaf: deze naam alleen, die maar al te genoeg bekent

is,

is, brengt ons genoeg te binnen hoe woelagtig dat die man was, en hoe veele middelen dat hy in 't werk gesteld heeft, om sijn fortuyn in de waereld te maken. Nademaal hy onder de geenen die het volk bedriegen, een van de voornaamste rollen gespeeld heeft, zal ik ul. zyne History met korte woorden verhaalen.

Na dat hy eenige jaaren Clerk was geweest van het Genootschap van *St. Cosmus*, alwaar hy dagelyks in de Actens die aldaar geschieden, van de Heel-konst hoorde spreeken, zoo meende hy al zoo veel of nog meer te weeten als de Meesters, uit dewelke die maatschappy bestaat. Hy zag een Privilegie te krygen, ging woonen in de Voorstad van St. Germain, en trouwde met een Vroetvrouw. Hy stelde aan zyn huis dispuien in, over de Genees- en Heel-kunde, in dewelke hy ydere reys een geheim van zyne uitvinding voorstelde. De hoeken der straaten stonden vol aangeplakte briefjes, door dewelken hy gansch Parys onderregte van de wonderbare Elixirs, Reukwateren, en Koffy bereidsels, met dewelken hy mirakulen stond te doen. Hy vond ingang by den Heer *d'Aquin* eerste Genees-Heer des Konings, dewelke hem gebruikte om het Engelsche Genees-middel van den Heer *Talbot* te beschryven; aan welken *Talbot* de Koning een merkelyke somme gelds vereert had, om dit middel gemeen te maken. *Blegny* verkreeg nog van myn Heer den Cancellier een Privilegie, om elke maand een dag-regifter te laten drukken, bevattende alle de ongewoone gevallen in de Genees-kunde en in de Heel-konst, dewelke niet alleen in Vrankryk, maar ook in de vreemde Landen zouden voorvallen. Dog dit Privilegie, daar een ander zyn voordeel uit getrokken zou hebben, en 't geene zyn nuttigheid had, wierd hem in 't volgende jaar afgenomen, om dat hy het misbruikte, en 'er zig van bediende om schimpschriften te schryven, en de agting der Auteuren te krenken. Hy kreeg verlof om het Ampt van gewoon Heelmeester van 's Konings Broeder te koopen: dog weinige jaaren daar na, als zyn inborst bekend geworden was, kreeg hy bevel om daar afstand van te doen. Eindelyk verneemende, dat de Heelkonst niet gepaait word met woorden, maar dat 'er de werken by moeten

zyn, zoo liet hy zig voorstaan dat het hem beter zoude gelukken in de Genees-kunde: hy voorzag zig met brieven van Doctor in de Medicyne, in de Faculteit van Caën: en als Genees-heer deed hy de gaven die hy had, van al de Wereld te bedriegen, te beter gelden. Hy tragte de Order van den H. Geest, die voor dezen te Mompelliers ingesteld was geweest, te doen herleven: hy droeg het kruys dat 'er het teken van was; liet zig den *Ridder Blegny* noemen, en ging alle de geene, die hy meende dat zig de inkomste der gemelde order aangematigt hadden, in proces betrekken. Als hem alle deze middelen misllukt waren, huurde hy een huys te *Pincour*, om daar een soort van een Gasthuys voor de zieke vreemdelingen op te regten, daar zy voor een zekeren penning dagelyks gehuisvest, gespijst, verbonden, en van geneesmiddelen voorzien moesten worden. Maar de Koning onderregt zynde, dat zulks maar tot een voorwendsel diende, om de ongebondentheden, die daar ter plaatse in swang gingen, te bedekken, deed hem door een gezegelden brief in verzekeringe neemen: hy wierd gevoerd na *'t Fort l'Eveque*, en van daar, na eenigen tyd, na het Kasteel van Angiers, alwaar hy aan de kant van zeven of agt jaaren vast heeft gezeeten. Hy is daar over vier jaaren uit geraakt; en na dat hy Italie op en neer geloopen had, is hy te *Avignon* gekomen en aldaar gestorven. Hy was persoonshalve vry wel gemaakt; altyd netjes gekleed; hy was wel ter taal, en gaau ter penne: hy studeerde veel, was vaardig om iets uit te vinden, en daar by werksaam. Had hy zyne natuurlyke gaven wel gebruikt, hy zou zoo ongelukkig een einde niet gehad hebben.

Beschryving van een plaaster die in de breuken goet bevonden is.

Ik heb ul. de beschryving van een Plaaster belooft, die op de Breuken moet gelcid worden: dezelve volgt hier, zoo als ze in de Apoteek van *Charas* beschreeven staat. Ik geef die alhier, om ul. de moeite te beneemen van die elders te moeten zoeken.

Men zal het vel van eenige paalingen afstroopen, en na dat die vellen met kalkwater afgewasschen zyn, zal men die op een klein vuurtje in een klaare loog van gemeene assche te kooken zetten, tot dat die vellen daar t'eenemaal ontdaan, en in een zeker lym verandert zyn,

welke

welke lym men door een haire teems zal zygen. Hier van zal men 4 oncen wegen, en in een aarde verglaasde pot doen, doende daar by vierd'half once Gom Ammoniac in sterke wyn-azyn gesmolten, doorgezegen en verdikt; met drie dragmaas zout van loot, evenveel kalk van tin, en fyn gepulveriseerde bloedsteen; om dit alles op een langsaam vuurtje te kooken, roerende het geduurig om met een houte spaantje, tot dat het de dikte van Pleisters gekregen zal hebben; op het leste zal men 'er een half once gedisteleerde Olye van Myrrhe byvoegen.

Hoewel dat wy verscheide treffelyke Pleisters tot genesing der Breuken hebben, zo is 'er nogtans aan 't Hof gekomen zekere vrouw, met name *Juffrouw de Vaux*, Weduwe van een van onze Chirurgyns te Parys, dewelke gewoont had by het Kruis van *Tiroir.* Zy zeide, dat ze onder de papieren van haaren Man zalr. de beschryving van een Pleister had gevonden, dewelke onfeilbaar was tegen de Breuken; en gaf zig aan by de Heeren *Fagon*, *Felix*; en *Boudin:* deeze Heeren spraken 'er den Koning van, en ze wierd na het Gasthuys der verminkten gesonden, om 'er de proef van haare Pleister te nemen: op de gunstige getuigenis die 'er van gegeeven wierd, in dewelke verzeekert wierd, dat 'er verscheide door die Pleisters van de breuk geneesen waren, deed de Koning haar vier hondert pistoolen toe tellen, en de Heer de *Barbesieux* gaf haar een jaarlyksche rente van vyf-hondert guldens, om de verminkte Soldaten, die van deze quaalen onderworpen mogten zyn, te helpen.

De pleister van Juffr. de Vaux, word beproeft in 't Gasthuys der verminkten.

Ik geef ul. de beschryving van deze Pleister niet, om dat ze my onbekent is; maar ze helpt niet, en al zoo min als de andere Pleisters, die tegen de Breuk uitgevonden zyn, ten zy datze door den band ondersteunt worden.

Verscheide oude Operatien op de breuk die tegenwoordig niet gebruikelyk zyn.

De Ouden hebben zig niet vergenoegt gehouden met de middelen die de banden haar verschaften om de breuken te geneezen, of ten minsten te verligten: en zy hebben zig ingebeeldt, dat ze drie of vier soorten van dusdanige middelen gevonden hadden in de Operatien van de Heel-kunst, die nochtans altemaal afgekeurt worden; doch zoo, dat het eene nog erger is

als 't andere: de goede Heelmeesters hebben de zelven verworpen; en ze worden huiden niet meer in 't werk gestelt, als door eenige Quakzalvers, die zich weinig bekommeren over de gevolgen van haare Operatien. Ik gae ul. de manier toonen die zy ons voorgestelt hebben om dezelve werkstellig te maken; dog myn inzigt is daarom niet dat gyl. die in 't werk zoude stellen, want ik houde my verzekert dat gy ze zult af keuren: ik doe het maar om dat een Chirurgyn het goede en het quade van zyne bedieninge moet weten; het eerste om het na te volgen, het tweede om het te myden.

Eerste Operatie en haare ongemakken.

De geene die 't best meent getroffen te hebben, zegt dat men met dit regte Sny-mes M een langwerpige snede moet doen in de liesch, welke snee den zelven weg moet volgen, die de Zaadvaten houden; dat zoo ras als men het uitsteeksel des penszaks daar de Zaadvaten in besloten zyn, ontdekt zal hebben met dit Myrteblad N (wiens einde gemaakt is als een Tandeschoeijer, en des nood zynde, daar toe gebruikt kan worden) men dat uitsteeksel in zyn geheele lengte met deze regte naalde O, daar een draat met was bestreeken doorgehaalt is, eenigsins moet toenaaijen, gebruikende daar toe de Bontwerkers hegting: dat men door dit middel dit uitsteeksel, dat al te wyd geworden was, nauwer maakt, en aldus den darm belet van daar in te zakken. Die deze Operatie uitgevonden heeft, noemt dezelve onberispelyk, om dat ze de vaten en het klootje in haar geheel en ongeschonden bewaart: zelf heeft hy haar de Koninklyke Operatie genoemt, om dat zy deze deelen bewaarende, de vryheid aan 't klootje laat, om zyn pligt waar te nemen, dewelke bestaat in Onderdaanen aan den Koning te bezorgen. Ik heb deeze Operatie nooit in 't werk zien stellen, en ik geloof niet dat ze gemakkelyk kan gedaan worden; want het kan in my niet komen, dat men het uitsteeksel des penszaks met deselve ligtigheid zou konnen nauwer maken, gelyk men aan de vinger van een handschoe die al te wyd was, zou konnen doen. *Thevenyn* zelf, die 'er ons de beschryving van geeft, bekent dat ze moeijelyk om te doen is, en onderworpen aan de weder instortinge.

Anderen hebben zig meer voordeel belooft van de Operatie

ratie die den naam heeft van de gulde fleek: maar daar flecken al immers zo veel ongemakken in als in de eerfte; gyl. zult 'er felf van konnen oordeelen. Zy willen dat men den Lyder op een tafel zal plaatfen, met het hoofd laager dan de billen: dat men hem vervolgens een dwerfe fneede zal geven in zyne liefch, die diep genoeg zy, om de zaadvaten die in het uitfleekfel des penszak beflooten zyn, te ontdekken, zig wagtende van dezelve te befchadigen: dat men voorts zal neemen deze kromme naalde P, met een hegt daar aan, en met een gouden draat Q doorregen, om ze onder de vaten en het uitfleekfel heene te flecken: daar na trekt men de naalde van den draad af, en men draait den gouden draad twee of drie keeren om met dit nyptangetje R; zorg dragende dat hy de zaadvaten niet al te vaft toe nijpt, en dat hy de vryheid aan 't bloed laat, om door haare holligheden door te ftroomen: de einden van den draad worden met dit fnydend tangetje S afgeknipt, en 't einde van den draad, dat 'er aangebleven is, word omgebogen, om het in de wonde te laten; agtgevende, dat dit omgeboogе einde de deelen niet kan bezeeren: Zy willen dat men de toeheeling van de wonde, daar de draad ingelaten is, zal bevorderen, zeggende dat deeze draad dikwils van zelfs afvalt, en dat men na de toeheeling van de wonde volkomentlyk van de Breuk genezen is.

van de gulde fleek.

Die een loode draad in plaats van een goude gebruiken, meenen dat zy 't beter getroffen hebben, zeggende dat het loot overeenkomt met de natuur der menfchen, en dat het zoo fcherppuntig niet zynde als een goude draad, in de wonde kan blyven zonder defelve te quetfen.

Een loode draad kan in plaats van een goude draad gebruikt worden.

De goude- en loode-draaden worden van anderen weer afgekeurt, dewelke willen dat men een dikke kennip-draad met Was beftreeken, zal nemen: dat men den zelve tweemaal om de Zaadvaten zal haalen, zonder dezelve al te naau toe te haalen: dat men vorders den draad zal binden en affnyden digt by den knoop die men 'er in gemaakt zal hebben, en dus in de wonde laten blyven, die ten eerften moet toegeheelt worden.

De kennip draad met Was beftreeken kan ook genomen worden in plaats van den loode draat.

De

De voorstanders van deze Operatien geven voor dat deeze draden van goud, van loot, of van kennip, het uitsteeksel des penszaks eenigsins toenypende en naauwer makende, aldus beletten dat de darm of het net daar niet konnen inglyen; en dat ze over zulks op alle de breuken die door verwyding geschieden, te werk moeten gestelt worden. Maar nadien het ons vry staat, onze gedagten over deze Operatie te laten gaan, zoo zullen wy zeggen dat 'er twee zeer zorgelyke ongemakken uit konnen volgen, 't zy dat de draad in de wonde blyft, 't zy dat hy 'er uitkomt.

Twee toevallen uit deze Operatie te vreezen.

Het eerste is, dat vermits de darm de ringen van de drie buykspieren altyd wyd genoeg vindt, om hem in eenig groot geweld of hevigen arbeid door te laaten, de darm kan gaan nestelen tusschen den band en de ringen, en aldaar een onvolkome breuk, ja zelfs een darm-verstikking verzoorzaken. En schoon men de gemelde vaten zoo digt by de ringen bindt als mogelyk is, (gelyk de Auteurs bevolen hebben) zoo zullen eenige geweldige perssingen dien bant wel konnen wegstooten, en nederwaarts doen zakken, en aldus de vryheid aan de deelen geven, om in deze nieuw-gemaakte wooning plaats te grypen.

Het eerste toeval.

Het tweede toeval dat onvermydelyk gebeurt zoo de draad uit de wonde komt, is, dat hy in zulken gevalle de vaten moet doorgesneden, en by gevolg de gemeenschap tusschen deselve vaten en den kloot afgebroken hebben; waar door de kloot van geen gebruik geworden zynde, den mensch zonder eenige volkome nootzaakelykheid ontmant en onvrugtbaar maakt. En om deze redenen moeten deze Operatien voor schadelyk gehouden, en door den Heelmeester gemydt worden.

Tweede toeval.

Sommige hebben haare spitsvinnigheid omtrent deeze Operatie nog vorder uitgestrekt; en om de insnyding, die tot ontdekking van het uitsteeksel des penzaks gedaan wierd, te myden, nemen sy een kromme naalde T daar een dikke kennip-draed, wel te deeg met wasch bestreeken, doorgestooken is: deze naalde steeken zy digt by de ringen, onder het uitsteeksel des penszaks, en houden de twee einden van den draad vast, op een kleine drukdoek V, die zy van tyd tot tyd toehaalen,

Andere Operatien.

tot

tot dat de draat al het geene hy omvatte, doorgesneden heeft, en van zelfs afvalt. Deze Operatie moet niet minder verworpen worden als de voorgaande, om dat zy de vaten, die de kloot bequaam tot de voorteeling maakten, doorsnydt en bederft. *Waarom die verworpen moet worden.*

Niet te min heeft een persoon van den eersten rang onlangs een van deze Operateurs aan het Hof doen verschynen, en met zyne beschermingе begunstigt; hem pryzende als een man zonder weerga, die allerhande breuken geneest: maar indien men goed regt zou doen, zoo zouden diergelyke Quakfalvers een openbare straf, anderen ten voorbeeld, verdienen.

Eenige Auteurs zeggen, dat men de genezing van de breuk op twee manieren te weeg brengt; de eerste zou bestaan in de kloot te bewaren; de tweede, in dezelve weg te nemen. Tot uitvoering van de eerste manier, stellen zy ons de vier of vyf bygebragte Operatien voor. Maar is dat den kloot bewaert, als men hem in de uitvoeringe van zyne pligten belet? *Vierde Operatie, even ongerymt als de voorgaande.*

De tweede manier bestaat in den kloot weg te nemen; en ziet hier hoe dat zy daar in te werk gaan. Men doet een insnyding in de liesch, die de Zaadvaten ontbloot; en zyn vinger onder de vaten doorsteekende, haalt men het klootje, dat in zyne vliesen bedekt legt, door de wonde uit, men bindt de vaten zo digt by de ringen als mogelyk is, en men snydt ze vervolgens een halve vinger breed beneden den band af: men laat het einde van den draad lang genoeg om hem af te trekken, als hy door de natuur gescheiden zal wezen, en men handelt de wonde op de gewoonlyke manier. Dit is wel een zeker middel om het wederkomen van de breuk te beletten: maar daar zyn weinige menschen, die van deze quaal ten koste van haare klootjes genezen willen worden.

De Operateurs die overal door het Land lopen, zyn zeer behendig in deze deelen uit te haalen, zonder dat het de omstanders gewaar worden: zy binden de zaadvaten, eer dat zy het klootje uit het zakje halen: zy steken haar kleinen vinger onder die vaten, dewelke zy afsnyden, trekken het klootje daar mede uit, en verbergen het in haare hand, om het in haare tas te steeken, zonder *Behendigheyd van eenige Operateurs om het klootje te verbergen.*

zonder

zonder dat het iemand gezien heeft. Men heeft een van die Operateurs gekent, die zyn hond nergens anders mee voede, als met de klootjes: de hond lag en loerde onder het bedde of onder de tafel by zyn meester, wagtende na dat lekkere beetje, daar zyn meester hem mee onthaalde zoo ras als hy het uitgehaalt had, zonder dat het de omstanders merkten, dewelke geswooren zouden hebben, dat de Lyder alle zyne deelen had behouden.

Hond met klootjes gevoed.

De klooten zyn deelen die zoo noodsakelyk zyn aan den mensch, dat ze niet moeten uitgehaalt worden, als in een uiterste noodzakelykheid. Daarom worden zoodanige Operatien verbooden, als strydig tegen de Goddelyke en menschelyke wetten. Ze zouden nogtans beter te verschoonen zyn, indien ze te werk gesteld wierden in een Riligieus, dewelke zig meer geleegen zou laten leggen aan zyne gezondheid, als aan zyne klooten, daar hy weinig dienst van hebben kan: en hy zou 'er dan twee voordeelen uit trekken, het eerste, dat hem die deelen niet meer zouden plagen; en ten tweede, dat hy verlost zoude zyn van een moeyelyke quaal.

Van de Lies-breuk.

Van de Liesbreuk en de oorsprong van haer naem.

DE * *Bubonocele* is een geswel in de liesch, hebbende de gedaante van Liesch-builen, zich op dezelve plaats vertoonende, daar de liesbuylen voortkomen. Haare naam is afkomstig van *Boubon*, 't welk een liesch betekent en van *Kele*, het welke een breuk te zeggen is; zoo dat dit geswel naar den schyn een Lies-buyl, maar waarlyk een breuk is.

De Heelmeester moet zig niet bedriegen in het oordeel, dat hy over dusdanige geswellen moet vellen; want indien hy een lieschbreuk voor een lieschbuyl aanzag

* Lieschbreuk.

zag, en daar op het geswel ging openen, in de gedagte van daar een etter-vergadering te zullen vinden, zou hy den Lyder om hals brengen. Daarom moet hy deze quaal wel onderzoeken; agt gevende, dat een liesch-buyl of *Bubo* allengskens komt, maar een lieschbreuk op een bot. Hy zal vragen of de Lyder geen breuk gehad heeft, en of hy niet eenig geweld gedaan heeft: zo hy de toevallen die deze quaalen verzellen, overweegt, zal hy merken dat 'er by een lieschbreuk geweldige pynen zyn; dat het braken qualyk ophoud, zoo lang als 'er het geswel zig blyft vertoonen, en dat zelfs het geen 'er uitgebraakt word, een drekagtige reuk heeft, het welke in de *Bubo* alzoo niet geschiedt.

Onderscheid tusschen een Bubo en Liesbreuk.

Men heeft aan deze qualen (als zy in haar verheffinge zyn) den naam gegeven van *Miserere*, om dat de zieken alsdan medelydens waardig zyn, en den mensch tot deernis verwekken. Sy dienen spoedig geholpen te worden: en men zal zulks bevrytigen, met het geene uit den buik gekomen is, en 't geswel veroorsaakt, daar weer in te brengen. Om zulks uit te voeren, moet men de inbrenging bezoeken, eveneens als in de andere breuken. Wil dat niet gelukken, zal men den Lyder met zyn hoofd om laag leggen, en het geswel met meer behendigheid als geweld te rugge duwen, zyn best doende om het binnewaarts te doen keeren. Het geswel is somwyle wel na binnen toe gedreven, met daar kout water op te gieten: het is de pligt des Heelmeesters, allerhande middelen te bezoeken, om zyn oogwit te bereiken. Dog zo alle zyne moeiten vergeefs zyn, zal hy zig van de volgende pap moeten bedienen.

Op wat wyse dat men een mensch tragt te verligten die een miserere op het lyf heeft.

Men zal nemen Kaasjesbladen en Heemstbladen met haare wortelen; Meloten en Kamillen, van elk twee vinger-greepen; een half loot klein gestoote Lynzaad, en alles in zes pinten water over een groot vuur opzieden, en lustig laten kooken, tot dat de planten door 't kooken verrot, en 't water t'eenemaal verkookt is, om het afkooksel vervolgens door een haire teems te sygen. Als men hier dan genoeg van heeft, zal men daar by voegen een klomp verse boter of varkens reusel; oly van lelien en van kamilbloemen; wortelen van Fenegriek, om alles tot de dikte van een pap te kooken.

Bereiding van een pap die bequaam is tegen dese quaal: Hoe men dit hulpmiddel moet gebruyken.

Deze pap van weekmakende Kruiden gemaakt, behoord zeer vet te zyn, om te beter te kunnen verzagten en te ontspannen; men moet ze seer dik opleggen, en 12 uuren lang op het deel laten; deselve alsdan weer af halende, om 'er een versse in de plaats te leggen. Men zal de inbrenging nog bezoeken, die men dikwils erlangt na het gebruik van dese pappen, zonder dat men genoodsaakt is tot de Operatie te komen.

Gevaar des Lyders als die middelen niet gelukken. Zoo 'er twee of drie dagen voorby gaan, zonder dat men deze breuk heeft konnen inbrengen, zoo de pyn en de braakingen, in plaats van te verminderen, vermeerderen; dan moet de Chirurgyn den Lyder waarschouwen van het gevaar dat hem over 't hoofd hangt, en hem de Operatie, als zynde het eenigste middel om hem in 't leven te behouden, voorstellen. Hy moet ook de bloedvrienden aan een kant trekken, en haar het gevaar, waar in de Lyder is, voor oogen stellen, op dat zy hem raden de zaaken van syn conscientie, en van syn huisgesin te schikken, haar de Operatie voorstellende, als het eenigste middel, om den Lyder, soo de siekte niet ongeneesbaar is, te genesen.

Van de Operatie die hem als dan noodig is. Als een Chirurgyn den Lyder met een kloeke bedaartheid aangesproken, en hem bewogen heeft, om een van twee partyen te verkiesen; namentlijk, een gewisse dood af te wagten, of de Operatie uit te staan, zyn 'er geen menschen, of sy verkiesen liever die van de Operatie; men wil dog niet sterven, en hoewel men versekert is, groote pynen te sullen uitstaan, stelt men deselve altyd boven de dood; ik heb 'er selfs gesien, die soodanig drongen, dat ze den tyd niet wilden geven om het verband klaar te maken; en ik heb 'er andere gevonden, die dese Operatie met een geduld sonder weergaa uitstonden; 't geene bewyst dat 'er niet is, of men staat het uyt, alleen om die laaste uur te verschuyven.

Gestalte des Lyders en Operateurs. Den tyd bepaald, en het verband klaar gemaakt zynde, soo als gy het op de 16 plaat gesneeden siet, doet men den Lyder digt op de kant van het bedde leggen, aan de zyde daar de swelling is, en men legt hem een kussen onder de billen; de Chirurgyn by het bedde knielende, en een knegt aan zyn regter, en nog een ander aan zyn

slinker

slinker hand, om hem te dienen gestelt hebbende, gaat aan het opereren, met de huid van boven op de swelling op te ligten, die hy nijpt; door een knegt vast doet houden, om die daarna met de regte snyvlijm A af te snyden; hy maakt een incisie van twee duimen lang; daar na de lippen van de wonde van een duwende, scheurt hy met een Tandeschoeijer B de vliezen die het geswel omvatten; hy word geholpen door twee knegts, die door middel van deze twee stompe haakjes CC de lippen van de wonden nog van een houden: hy mydt hier het gebruik van snydende werktuigen, uit vreeze van den darm te quetsen, die altyd zeer digt by de vliesen legt. Dezelve zyn nogtans zoo hart, dat men ze genootzaakt is met dit scheimes E door te snyden. Het gedult word alhier vereist, en men moet zagjes te werk gaan, uit vreeze van alles te bederven, zoo men zig verhaastede; want daar hangt niet min van af, als het leven van den Lyder, zo men den darm doorsteekt, en de reputatie van den Chirurgyn, die deze fout zoude begaan hebben. *Beleit van de Operatie.*

Na die vliezen gescheurt of doorgesneden te hebben, ontdekt men de zak die den darm besluit; men opent den zelve sagjes en met groote voorsigtigheid, zig van 't schei-yzer of 't scheimes bedienende: men zal zig niet behoeven te verwonderen, zo men deselve geopent hebbende, daar een zekere weyagtigheid uit zag komen. *Uitsypelen van de weiagtigheid.*

Daar zit meest altyd iets van zoodanige weyagtige vogt in deze zak; ik heb 'er wel zoo veel in bespeurt, dat dit water somtijds tot het gehemelte van de bedstee toe sprong. Als dit vogt is uitgeloopen, brengt men een holle *Sonde* F in de opening die aan het zelve vogt doortogt gegeven heeft; en met de Schaar D, wiens eene blad door de holte van de *Sonde* bestiert werd, opent men de zak langs zyn geheele lengte; en alsdan ziet men den darm bloot leggen; men trekt eens zoo veel van den darm na buiten, als 'er in de zak gekomen is, op dat de stoffe daar hy vol van is, in een grooter ruimte beslooten zynde, de herstelling van dat ingewand gemakkelyker zou maken. Daarna vat men dezelve holle *Sonde* F, die men in de ringen der spieren (waar door de darm uitgekomen is) inbrengt: men heft dezelve na boven *Aanmerking die men in agt moet nemen in het openen van de zak.*

toe, zoo dat 'er de darm niet ingewikkeld zy: men steekt de punt van het kromme Incisie-mes G in de groef van dezelve *Sonde*; en het mes, in het uithalen opligtende, snyd men de kanten door van de laaste ring, zynde die geene die de verslikking veroorzaakt; onder het snyden van die ring hoord men een geraas als of men parkement sneed. De wonde van de *Sonde* en 't Incisie-mes ontlast zynde, zoo brengt men daar de vinger in, om te voelen of de weg vry en wel ontward is: alsdan doet men den darm allengskens ingaan, en men gaat daar mee voort, tot dat hy geheel in den buik gebragt is, agt gevende van het geene laast uitgekomen is, eerst weder in te brengen: dan beveeld men den Lyder, zig een weinig gins en weer te bewegen, op dat door die beweeging de darmen elk in haar plaats wederkeren. Zo de darm alleen in het geswel was, is de Operatie ge-eindigt als hy weer binnen gekeert is; maar zoo het net met den darm uitgekomen was, zou het den zelve in zyn wederkeeringe niet mogen verselen; want weinig tyd na dat het net door de logt is aangeraakt, zo bederft het, en men moet het geen bedorven is, eerst affnyden; daarom sal men een draat nemen, door wiens eene einde een naalde gestoken is, en met dien draat zal men het gedeelte van het net dat in het geswel was, binden; en na 't selve gebonden en geknoopt te hebben, sal men de naalde dwers door het geknoopte net doorsteken, op dat de draat niet zou afglyen: daar op zal men het net met een schaar beneden den knoop affnyden, en het geen geknoopt is, dat is het gezonde deel, zoo vaardig als het mogelyk zal zyn, binnen in den buik te rugge stooten.

Vrugt die men door 't snyden van de laaste ring erlangt.

Wat men doen moet als het net uitgekomen is met den darm vergeselschapt.

Hoe men het net affnyd.

Men moet twee zaken in de bindinge van het net in agt nemen; de eerste, dat men dezelve doende, dat ingewant zoo veel uit moet trekken, dat men een gedeelte van het net, dat door de logt nog niet bedorven is, kan binden: en de tweede, dat de binding gedaan zynde, men een end van den draat een voet lang uit de wonde moet laten hangen, om den knoop aan het net gemaakt weer uit te kunnen haalen, als de natuur het sal gescheiden hebben.

Alle de Operatien van de Lieschbreuk zyn zoo ligt niet

niet te doen als ik ul. daar aangetoont heb; daar zyn dikwils omstandigheden die haar seer moeyelijk maken; de aangroeijing is een van de swaarste, en van die de meeste moeite geven, gelyk ik somtijds heb gezien, en onder anderen aan een Koorndrager te Parys, die een verouderde en verwaarloosde breuk had; want den darm had zyn verblijf in het *Scrotum* genomen, alwaar hy door een lang verblyf, en door slijmagtigheden die in dese deelen gemeen zyn, aan de nabuerige vliesen vast gegroeit was. Daar by was een ander gedeelte van de darmen door een nieuw geweld in de ringen der spieren geschooven, daar een darm-verstikking by gekomen was, dewelke nootsaakte tot de Operatie te komen. Deze laatsten darm herstelt zynde, vond ik den eersten seer vast aangegroeit; ik moest hem met een scheynties affnyden om hem los te maken, 't geen ik met veel gedult deed, vreesende den darm te openen; ik snee liever iet van 't vlies van het sakje af, als van 't vlies van dit ingewant; en eindelijk quam ik het te boven: de Lyder genas, en hy kreeg sijn geheel leven geen breuk meer, hoewel hy altijd daar na noch koorn bleef dragen.

Omstandigheden die deze Operatien swaar maken.

Voorvallen over deze zaak.

Ik deed deselve Operatie aan een Snyders Vrouw, die gelogeert was in de straat *du Belair* te Versailles, in tegenwoordigheid van den Heer *Moreau*, opper-Genees-heer van Mevrouwe *de Dolphyne*; den darm herstelt zynde, versogt ik hem syn vinger in de wonde te steken, om hem te doen sien dat alles in sijn plaats weder gebragt was. De Lydster verbonden zynde, gingen wy samen hene, en in het gaan seide hy tegens my, dat 'er de vrouw van sterven soude: Ik vroeg hem waar uit hy dit oordeelde? hy antwoorde my dat de darm geborsten was, om dat sijn vinger na een drekagtige stoffe stonk: ik verzekerde hem dat de darm in sijn geheel was, en dat mijn vingers nog meer stonken als de sijne, om dat zy langer in de wonde gebleven hadden; en waarlijk de Lijdster genas, en vaart op heden nog wel; hoewel het meer als 15 jaaren geleden is, dat zy de Operatie heeft uitgestaan.

Men versekert sig met de vinger in de wonde te steken, dat de darm herstelt is.

Die quade reuk kwam daar uit voort, dat het vogtigste van de drekagtige stoffen in den darm besloten en gedrukt

Waar de stank die

men in de wonde ruikt van daan komt. gedrukt zynde, door des zelfs sweetgaten, als door een seer kleine zeef was doorgeboort, en deze stank die wy gewaar geworden waren had veroorsaakt; het geen niet belet heeft dat de Lydster daar van is opgekomen.

Waarom het gevaarlyk is de Operatie uit te stellen. Daar staat een ongeluk in dese Operatie te vreesen; te weeten, dat men dikwils den darm, om dat men te lang gewagt heeft, verstorven en verrot vind, die dan als nat papier scheurd: dit gebeurt gemeenelyk aan Luiden van aansien, die te lang toeven om een besluit te nemen; ter oorzaake dat 'er seer veele menschen aan haar verknogt zyn, die haar allerhande hulpmiddelen voorstellen, dewelke zy nog eerst willen besoeken, eer dat sy sig aan de Operatie willen onderwerpen, welke Operatie door deeze vertoeving onnut geworden is; dit moet de Chirurgyn konnen bemerken aan de roodigheid of aan de blaauwigheid die men aan de swellinge kan bespeuren; als ook aan de verminderinge van de kragten des Lyders; aan de vermeerderinge der toevallen, en aan de oudheid der zickte. In zoo een bedroefden staat behoord de Chirurgyn de Operatie niet te ondernemen, dewyl 'er geen hoop van geneesing meer overig is.

Tekenen waar aan men kent dat ze onnut is.

Twee omstandigheden in agt te nemen om de Operatie te volbrengen. Den darm en het net in den buik gebragt zynde, gevoeld de Lyder geen pijn meer; de stilte komt in de plaats van de klagten die men hem hoorde doen, en in dat selve oogenblik smaakt hy de vrugten al van de Operatie: maar eer men hem verbind zal men twee zaken in agt nemen om de Operatie volmaakt te maken; de eerste, dat men alle de vliesen daar de zak uit bestond, afsnyde; en de tweede, dat zoo 't scheursel van de lieschen in het sakje gevallen was, men het zelve langs zyn geheele lengte zou moeten openen, om te beletten dat 'er geen sak in zyn grond groeide, die de materie ten tyd van de ettermakinge zou ontfangen.

Verband van de wonde. Alle deze omstandigheden in agt genomen zynde, is de Operatie voleindigt; men moet dan de wonde op syn spoedigste verbinden: men begint met de Steekwiek H daar op te leggen, die voor deze eerste reise soo wel als de platte wieken, met dooren van eyeren met olye gemengt, sal besmeert zyn. Deze steekwiek moet een hoofd hebben, en aan een draat I vast sijn, groot genoeg

zynde

zynde om de opening der ringen te vullen; en moet self met kragt daar ingedrongen worden; men vult het overige van de wonde met proppen K K, men bedekt ze met platte wieken L L; men legt 'er de plaaster M op, en daar over heen de compres N, die vry dikagtig moet zyn om het deel beter in te houden.

Wat hier voor een band vereist word. Men zal den buik en het zakje bestryken met olie van roosen, staande in de komme O: men zal den vierkanten drukdoek P op de buik leggen, en de langwerpige Q zal dienen om het klootzakje op te ligten. Dese drukdoekken zullen in warmen wijn nat gemaakt wezen, en altemaal vast gehouden worden door den band R. Dese band is een liesch band, hebbende de gedaante van den hoofdband *Spica*, wiens omwindingen moeten gaan rondom het lighaam en de dye; invoege dat de band tusschen de dye en het zakje weder opklimt, eveneens gelijk in de breukbanden, om insgelijks een kruis in de liesch te maken; en zoo dikwils als de band daar over gaat, word 'er een speld aangestoken, om het verband des te vaster te maken.

De band moet zeer vast zyn. Een hedendaags Schryver, die over de Operatien geschreven heeft, raad ons geen verband alhier te leggen; maar beide de dyen by een te brengen, en dezelve (op dat ze niet souden konnen van malkanderen wyken) met een kleinen band vast te binden, op deselve wyze als men te werk gaat met de geene die zoo even van den steen gesneden zyn. Hy spreekt van deze zaak in deze gelegentheid, zoo als verscheide geleerden doen, dewelke in hunne studeer-kamers eenige gedagten in het hoofd krygen, die door de practyk omverre geworpen worden. Dese inbeelding is van die zelve soort: had hy de Operatie die wy nu verhandelen eenige reisen uitgevoert, of had hy 'er sijne gedagten wat over laten gaan als hy dezelve bywoonde, hy zou overtuigt geweest zyn, dat het voornaamste insigt daar men in deze Operatie op moet oogen, gelegen is in het geopende deel zoo wel toe te sluiten en te binden, dat de darmen en het net die genegen zyn om uit te sakken, daar in belet werden: want op de minste vryheid die men haar daar toe verleende, zouden zy nog ligter uitzakken als voor de Operatie, om dat de ringen die doorgesneden

zyn, haar den weg beter open zetten: dat men in de steensnydinge enkelijk een inhoudende band gebruikt, dat geschied om dat men daar mee voor heeft, de brokken bloed en het gruis uit te laaten loopen. Maar hier heeft men een ganisch ander en contrari inzigt; want het geene weder in 't lighaam gekeert is, wil men beletten daar weder uit te vallen: en dit oogmerk kan door de bandagie alleenlyk bereikt worden.

Waarom het braken somtyds nog blyft duuren na de Operatie. Schoon dat de Operatie wel gedaan is, en dat het braaken by gevolg zou moeten ophouden, zoo blijft dat egter dikmaals nog sommige dagen duuren: maar men moet daar over niet verstield staan; dit geschied, om dat de nederwaards drukkende beweging der darmen, dewelke, alles natuurlyk gesteltzynde, het geene in de darmen besloten is, na beneden toe perst, een gansch tegenstrydigen loop neemt ten tyde van deze verstikkinge; want dewijl de weg alsdan gestopt is, zoo zyn de stoffen genootzaakt om weder na bovenwaarts te keeren door een tegennatuurlyke drukking der darmen, dewelke nog eenige dagen na de Operatie blyft duuren, om dat de darmen haare natuurlyke uitspanningen en intrekkingen nog niet weder gekregen hebben. Sommige doen den Lyder daar tegen loode ballertjes inslikken; maar deze manier van doen is gevaarlijk. Het is geraadsamer, hem eenige romers van een buik-versagtende drank in te geven, om de stoffen langs den weg die zy houden moeten, af te leiden. Ik heb dien drank altyd met een goeden uitslag ingegeve: en de zieke had naauwlyks eenen stoelgang gehad, of de braking hield op. Ik moet deze manier dank weeten aan den Heer *Moreau*, eerste Genees-Heer van Mevrouwe de *Dolphyne*, wien ik zulks meenigmaal gelukkig heb zien in 't werk stellen.

Hulpmiddel tegen dese toevallen.

Historie der aangaande. Als wy Mevrouwe de Hertoginne van Bourgondien te gemoet gingen, hielden wy ons eenige dagen te Lions op: op dien tyd deed de Heer *Parisot*, (een gaauw Heelmeester te Lions) de Operatie van de Liesch-breuk aan zekere Juffrouw in het Convent der Nieuw-bekeerden. De Genees-heeren ontstelden zig, om dat de brakingen aanstonds na de Operatie niet opgehouden waren, en gaven 'er volgens hunne gewoonte de schuld

van

van aan den Operateur, zeggende dat hy de veseltjes der ringen niet genoeg weg gesneeden had, zoo als zy hem ten tyde der Operatie belast hadden. Ik wierd verzogt derwaards te gaan; ik bevond dat de Operatie zeer wel gedaan was: men had de Lydster verscheide loode balletjes doen inswelgen, en daar nog drie of vier oncen quikzilver boven op gezet, voorgevende dat dit nog rasser na beneden toe zou schieten als de balletjes. Daar gingen vier Genees-heeren over, daar de Heer *Falconet* een van was. Ik stelde hun voor oogen de droevige gevolgen die uit deze manier van doen kosten ontstaan, en vertoonde hun dat dat gedeelte der darmen, het welke in 't geswel geprangt was geweest, zig wyder had moeten uitrekken wegens de stoffen die 'er in beslooten waren, en dewyl het vervolgens verswakt was, dat de balletjes en het quik in die plaats als in eenen zak kosten blyven vast zitten, en den darm door haare swaarte doen breeken, en aldus de dood veroorsaken. Ik verhaalde hun de manier van den Heer *Moreau*; en aanstonds wierd aan de Lydster een glas vol van een purgeerende drank ingegeven, en twee uuren laater een tweede. Zoo ras als de buik open en los raakte, hield het braaken op; de Zieke genas, en de Genees-heeren waren genoodzaakt den Heer *Parisot* vry te spreeken.

Quaad gedrag van eenige Genees-Heeren omtrent de Heelmeesters en Aptekers.

Ik stond verzet over het gedrag van deze Genees-heeren tegens de Heelmeesters, die zy gewoon zyn op het smadelykste te bejegenen; en zelfs ten tyde der operatie altyd te beknibbelen. Die Heeren wenden deze reden voor, dat de Operateurs geduurig misslagen zouden begaan, zoo ze niet geholpen wierden door den raad der Genees-heeren. Maar ingevalle een Heelmeester, terwyle dat hy bezig is met zyn werk, raad of daad van noden heeft, kan zulks niet beter geschieden als door een anderen Heelmeester, die ervaaren is in de Operatien.

't Zyn de Heelmeesters niet alleen, die door de Genees-heeren van Lions te quellen genomen worden; de Aptekers hebben 'er nog meer van te lyden. Want de gemelde Genees-heeren, als of zy voorhadden de Aptekers in de grond te zeilen, zenden yder een tot de Paters Jesuiten, die een vermaarde Apteek-winkel te Li-

ons op hebben, om aldaar de voorgeschreeve Genees-middelen te koopen. Dezelve Heeren hebben daar-en-boven sedert seven of agt jaaren eenige Vrouwluy, onder den naam van Zusters van barmhartigheid, in het Gasthuys gesteld, die allerhande Genees-middelen toemaken. Om een glimp aan deze nieuwigheid te geven, zeggen zy dat de armen haar voordeel trekken uit de winst die uit het verkoopen van de Genees-kruiden komt. Maar deze Heeren die haar gezag daar door willen doen gelden, letten hier niet op, dat ze de Heel-kunst en de Artzeny-kunst onder de voet smytende, een merkelyk nadeel doen aan de Genees-kunde, dewelke by al de wereld wel gesien en geagt zou wezen, indien 'er tusschen deze drie lighamen, daar ze uit bestaat, genoegsaame eendragt was.

Verbinding van den Lyder daags na de Operatie.

Als men den Lyder 's anderendaags na de Operatie verbind, word de steekwiek niet weggenomen; en zoo zy van zelf uit de wonde mogt gekomen wezen, zou men die daar weer in moeten steeken. Als ze wel in de ringen geplaatst is, laat men ze daar twee of drie dagen in blyven, en men bediend zig van een kragtig *Digestyf*, om de verrotting die maar al te ligt in deze deelen voorvalt, te beletten: men giet 'er zelf eenige druppels balsem van *Fioravanti* in, om de wonde wat op te byten: en men zal zorg dragen dat de steekwiek dik genoeg zy om de gansche opening te vullen. Men zal deselve niet kleinder maken, dan naar mate dat ze wegens het aangroeijende vleesch, daar met zoo groote een dikte niet kan inkomen. Als de wonde eindelijk genesen, en met vel overtogen zal wesen, zal men den Lyder geduurende den tyd van twee of drie maanden een dikke drukdoek met een band doen dragen, om den darm de gelegentheid te benemen, van door eenig nieuw geweld wederom in deselve plaats te zakken daar hy uit gedreven is, het welke al somtyds by versuim van dese voorzorg is geschied.

Waarom de Lyder den band verscheide maanden moet blyven dragen.

Voordeelen van deze Operatie.

Uit deze Operatie trekt men dit voordeel, dat als ze wel gedaan is, en als men aan de eene zyde wel is genezen, men aan deselve zyde geen breuk meer heeft te vreesen, om dat de toeheeling van alle deze deelen de darmen en het net in haare plaats houd; zy kan egter

weer

weer aan de andere tyde voorvallen; en daar zyn voorbeelden van Operatien die men in den selven persoon aan beide de zyden op verscheide tyden heeft moeten te werk stellen.

NA dat ik ul. de middelen aangewesen heb, om de breuken die de Manspersoonen over komen, zoo door den band als door de Operatie te genezen, is het dienstig van de breuken daar de Vrouwluy aan onderworpen zyn, te handelen; om haar de noodige hulp, die zy niet minder als de Manluy in dese geweldige qualen van nooden hebben, toe te brengen. *Van de breuk der Vrouwen.*

De Vrouwluy worden (wel is waar) met zoo veelderhande breuken niet geplaagt als de Manluy, hebbende niet als zoodanige, die eigentlyk breuken genaamt worden, en die uit de deelen ontstaan: als de Darmbreuk, de Netbreuk, en de Darm- en Netbreuk; zonder dat zy van die weeten, dewelke uit een vergaderinge van vogten ontstaan, en die maar de uiterlyke gedaante van breuken hebben, dewyl de Vrouwluy geen balzakje hebben, het welke de plaats is, alwaar deze quaalen voortkomen. Om deselve reden zyn haare breuken schier altyd onvolkoome breuken, dewyl de deelen meest altyd genoodzaakt zyn in de liesschen te blyven sitten, om dat ze geen zakje vinden als het klootsakje van de manluy, daar ze konnen na toe zakken, en een volkome breuk maken. *Aan wat voor breuken de Vrouwspersoonen onderworpen zyn.*

De Vrouwluy hebben aan hare baarmoeder twee banden, die om haar figuur de ronde, en om haare plaatsing de onderste band genoemt worden: zy beginnen aan de zydelyke deelen van den grond der baarmoeder, aan elke zyde een: en na beneden toe daalende, passeeren zy door de ringen der drie buikspieren; alwaar zy op de wyze van Ganze-pooten uitgebreid zynde, sig in de dyen gaan steeken en verbergen. Zy houden byna den zelven weg, als de zaadvaten in de Manluy; en 't is door den zelven weg, dat de darmen en het Net, ter gelegentheid van eenig groot geweld uitsakken, en breuken in de Vrouwluy veroorzaken, dewelke al zoo moeijelyk te genezen zyn, als die van de Manluy. *Oorsaak van de breuken der Vrouwen.*

Alle de Anatomisten hebben zig tot nu toe ingebeeld,

dat

Waar toe de ronde banden der Lyfmoeder dienen.

dat deze banden dienden, om te beletten dat de baarmoeder niet al te hoog zou opklimmen: maar dewyl dat de grond en de hals van de Lyfmoeder aan malkander vast zyn, en dat de laatste zoo vast aan de naastgelegene deelen gehegt is, zoo is het niet wel mogelyk dat de eerste van plaats zou konnen veranderen. Ik zou de vrouwluy zeer ongelukkig agten, indien ze voor deze gewaande nuttigheid genoodzaakt waren, waaragtige ongemakken te lyden, als zyn de smerten die haar deze banden in haar swanger gaan veroorzaaken, en de scheursels, daar zy aan onderworpen zyn, en daar zy vry van zouden zyn, indien 'er geen opening voor dese banden waar. Ik merk een ander voordeel in deze banden, en ik houd staande dat zy de grond van de baarmoeder na haare uitwendige mond toe dringen, gelyk als ik in myne Anatomie getoond heb. Het maaksel van deze banden, en de noodsakelykheid dat de baarmoeder het mannelyke zaad te gemoet kome om het te ontvangen, dienen tot een bewys van myn zeggen.

Middel om deze breuken te genezen.

De breuken der Vrouwspersoonen blyven doorgaans in de liesch zitten: somtyds daalen zy in een der lippen van den uitwendigen mond, en ontstaan altyd uit eenig geweld, gelyk de breuken der Manspersoonen. Zy worden ook genesen door dezelve hulpmiddelen, en door den band; behalven dat de staale band haar niet en past, en dat men de lieschband of de kampernoeljeband omtrent haar gebruikt. Als 'er een darm-verstikking by komt, neemt men zyn toevlugt tot de Operatie van de Lieschbreuk, dewelke in de vrouwluy doorgaans met zulke swaare omstandigheden niet verzelt is als in de manluy. Daar tegen zyn 'er de vrouwluy meer aan onderworpen, om dat de weg, door dewelke de ronde banden passeeren, naauwer is, als die de zaadvaten der manspersoonen door laat. Ik heb deze Operatie verscheide reizen gedaan; en heb aangemerkt dat het getal der vrouwen die ik onderhanden gehad heb, grooter is, als dat van de mannen.

Van

Van de Operatien op het Balzakje.

IK heb ul. mynHeeren, de manier aangewezen van de breuken te genezen; nu moet ik ul. de Operatien vertoonen, dewelke vereischt worden in die breuken, die maar de gedaante van breuken hebben, en waarlyk geswellen zyn. Ik heb ul. gezegt dat 'er vyf soorten van zodanige geswellen waren: te weten de *Hydrocele* of Water-breuk; de *Pneumatocele* of Wint-breuk: de *Sarcocele* of Vlees-breuk; de *Sircocele* of Vate-breuk, en de Vogt-breuk. *Vyf soorten van geswellen aan het Balsakje.*

Het woord *Hydrocele* komt van *Hydor* water, en van *Kele* nedersakking; invoege dat deze quaal is een vergadering van water in het Balzakje, waarom zy ook den naam gekregen heeft van waterzugt in 't balzakje. Zy heeft hare teikenen die haar van eene breuk onderscheiden; want de breuk komt op cenen bot, door dien de deelen door een schielyke nederstorting in het zakje vallen, daar de Water-breuk in tegendeel allengskens geformeert wordt door het zypelen van eenige weyagtigheid, dewelke druppels gewys uit de bovenste deelen komt te vallen, en dit deel eindelyk vervult, alwaar het nedergedroope water doorgaans in de gemeene, dog somtyds wel in de bysondere vliesen van het klootje beslooten legt. In het laaste geval is die swelling moeijelyker te genezen; ten deele om dat de verdryving daar van zoo ligt niet kan te weeg gebragt worden, als men 'er verdryvende middelen op legt; ten deelen om dat 'er meer vliezen te doorsteecken zyn, wanneer men genootzaakt is de Operatie in 't werk te stellen. *Oorsprong van den naam Hydrocele.*

Men is in syne jonkheid meer aan deze quaal onderworpen, als in hooger jaaren. Ik heb kinderen ter wereld zien komen met het zakje vol water; en dit water is wel te kennen aan de doorschynigheid van de opgeswollene

ſwollene beursjes; want zoo men een kaars agter het zakje zet, zoo ziet het 'er zoo klaar uit als een blaas vol water.

Eene oorſaak van de Water-breuk.

Wanneer de Water-breuk op de waterzugt volgt, en dat het water in 't zakje beſloten voortkomt uit den onderbuik, van waar het zig ontlaſt in het balzakje, ja ſelfs in de ſpongiagtige ſubſtantie van de roede, die men door 't zelve t'eenemaal doordrongen en opgeblazen ziet: dan moet men tot de oorſprong van de quaal gaan, zoo men die zoekt te genezen; want anders, naar mate dat men deze deelen zou leedigen, zou de onderbuik weer altyd nieuw water leveren, het welke dezelve altydt vol zou houden. Dog als 'er alleenlyk water in het beursje is, kan men de geneezing op twee manieren ondernemen, te weten door opgeleide Geneesmiddelen of door de Heelkunſt.

De hulpmiddelen brengen de geneſing te weeg, als het lighaam anderſins gaaf en wel geſtelt is, en dat 'er maar weinig water in het deel gevonden wordt. Ten dien einde bedient men zig zoo van algemeene als van byzondere opdroogende middelen. Het voorſchryven van algemeene geneesmiddelen laat ik aan Mynheeren de Doctors: dog als Chirurgyn zal ik ul. zeggen, dat 'er verſcheide genezen worden door het opleggen van t'ſamentrekkende en opdroogende middelen: doet ten dien einde in roden wyn opſieden, Alſem, Granaat-ſchillen, Komyn, Kamilbloemen, Meloten, en een weinig Aluin; en bet met dezen warmen Wijn het klootzakje op het welke gy altyd een Kompres, die in 't zelve vogt nat gemaakt is, zult laten leggen. Of wel men zal pappen maken van de vier verdryvende ſoorten van Meel, van de poeijers van Komyn, van Rooſen, van Kamillen, en van Meloten; t' ſamen gekookt in loog van Wyngaard-ranken. Anders zult gy een ſpons, in kalkwater gedoopt, op de beursjes leggen. Alle deze geneesmiddelen zyn uitſtekend; en ik heb 'er Water-breuken door zien genezen, ſchoon dat 'er meer als een Pintje water in het zakje was. Maar ik zal ook bekennen dat ik zeer groote Water-breuken die verwaarlooſt waren, zonder het opleggen van eenig geneesmiddel, ja zelf zonder een opſchortende band, vol-

Pappen en meer andere hulpmiddelen tegen deſe quaal.

volkomentlyk heb zien genezen.

Ik ſtel zoodanige exempels niet voor, als een regel om na te volgen: ik heb verſcheide Water-breuken gezien, die ſelfs door de allerkragtigſte geneesmiddelen niet koſten overwonnen worden, en alwaar men ſijn toevlugt heeft moeten nemen tot de Operatie, dewelke verſcheidentlyk kan in 't werk geſteld worden, volgens het oogwit daar de Heelmeeſter op moet doelen; want men kan tweederley inzigt hebben omtrent deze quaal; het eene is een pynſtillende, het andere een uitroeijende genezing te bezorgen.

Pynſtillende geneſing.

Men noemt een pynſtillende genezing, daar men geen ander inzigt heeft, als de quaal maar wat te lapzalven, en de toevallen door het enkeld ontledigen van de aldaar opgeſlote wateren te verminderen, zonder zich over het wederkeeren van dezelve Wateren te bekommeren.

Uitroeyende geneſing.

De uitroeijende genezing is de geene die niet alleen voor het tegenwoordige zorgt, maar die de wortelen wegnemende, en tot den oorſprong gaande, het wederkeeren voor altoos belet.

Drie manieren om de pynſtillende geneſing te erlangen.

De Operatie die gedaan word om de pynſtillende genezing te weeg te brengen, geſchiedt door het ontledigen van de wateren, die in het zakje beſloten zyn; het welke op drie manieren uitgevoert word; door de ſteeking met het Lancet, door de Seton, of door den driekanten priem of *Trocar*.

Hoe de ſteeking met het Lancet verrigt word.

Men neemt een Lancet A, daar men mede gewoon is te laaten; en na dat men het geopent heeft, bewindt men 't zelve met een linnen ſwagteltje, latende de punt maar zoo verre ontbloot als ze in het zakje moet gaan om het water te bereiken: men laat het zakje door een Knegt vaſt houden, die de balletjes opligt om ze van de gemelde punt af te houden, en die 't water na 't onderſte van 't zakje, daar de ſteek geſchieden moet, zal duwen. Dan neemt de Chirurgyn het Lancet met ſyn regterhand, en ſteekt het in 't zakje, tot dat hy 'er weyagtige vogtigheid ziet uitkomen: vervolgens doet hy over 't plat van 't Lancet een Stilet B in 't zakje glyen: aanſtonds haalt hy 'er het Lancet uit, en met de zelve hand daar hy het mee gehouden had, neemt hy

een

een klein pypje C dat hy in de wonde brengt; ſtekende het einde van 't Stilet in de holte van de pyp, 't welke aldus langs het Stilet glyende, gemakkelyk in de wonde zal komen. Het Stilet word als dan uitgetrokken, en men laat alle de wateren door 't pypje uitlopen. Sommigen willen 't pypje daar eenige dagen in gelaten hebben, om de uitzypeling van de vogtigheden, die het deel doorgedrongen hebben, te begunſtigen: en in dat geval bindt men een klein lintje D aan 't pypje, om het vaſt te maken: Maar gemeenlyk word dat pypje na het uitloopen van de wateren weggenomen; en men legt op de opening een ceruis pleiſter E, en daar op een Compres F in ſamentrekkenden Wyn gedoopt, met de opſchortende band G, om de klootjes, die nu niet meer op de wateren ruſten, op den band te doen ruſten. Dit was de manier op dewelke de ouden deze Operatie aan het zakje te werk ſtelden.

Operatie met de Seton. Dog eenigen onder haar hebben ſtaande gehouden, dat de wateren beter door een Seton koſten gelooſt worden: voornamentlyk als 'er aan beide de zyden een Water-breuk was: zy zeggen dat men moet nemen een dikke regte naalde H, die lang genoeg is, en daar een katoenen draad I is doorgeſtoken; welke naalde men dwers door het zakje van de ſlinker na de regter zyde toe zal ſteeken, zig wagtende van de balletjes te bezeeren: den katoenen draat zal men 'er in laten ſteeken, wiens eene einde zal uithangen door 't gat daar de naalde eerſt ingeſtoken is, en 't andere einde door 't gat daar dezelve naalde is uitgekomen. Uit deze twee eindens van den katoenen draat druipt het water geduerig uit, tot dat 'er geen eene druppel meer in de holligheden van 't zakje overblyft. Als alles geleedigt is, word 'er de draad uitgenaalt, en de twee openingen worden bedekt met twee kleine pleiſters, en vorders met den drukdoek, en den opſchortenden band, gelyk in de voorgaande Operatie.

De huidendaagſche Auteuren hebben een klein Inſtrument L uitgevonden, het welke den naam heeft van *Trocar*, of driekanten Priem; om dat het een driekantige punt heeft; het is eveneens gemaakt als de driekantige Priem, met dewelke de buikſteek gedaan word;

behalven

behalven dat de eerste wat kleinder is. Om deze gelykenis van de Instrumenten word de Operatie van de Waterbreuk door sommigen de *Paracentesis* van 't balzakje genoemt. Dezelve word aldus verrigt: na dat men het zakje met de linker hand heeft opgeligt, drukt men daar op, om de wateren na het onderste gedeelte, daar de steek gedaan zal worden, te dringen; en men duwt 'er het Instrument eens slags in, het welke de vliesen, om dat ze gespannen zyn, gemakkelyk doorboort: men haalt de priem weer uit, latende in de wonde het pypje M, het welke men daar ingebragt had als 'er de priem nog in was, om 't zelve pypje te bestieren; en door dit middel word het water tot den lesten drop toe geledigt: men gebruikt geene banden; en men vergenoegt zig met de Ceruis-pleister N op de opening, die door de priem gemaakt is, te leggen.

Hoe de Trocar in deze Operatie gebruikt word.

Deze drie manieren, zoo als ik ul. reeds gezegt heb, zyn maar pynstillende, en dienen maar om het water, dat in het balzakje besloten is, af te tappen, zonder zig aan de gevolgen te kreunen: want eenige maanden daar na begint het water weer ter zelver plaatse en allengskens te verzamelen; en als het beursje weer zoo dik geswollen is als de eerste maal, doet men een nieuwe steeking, het welke zoo dikwils herdaan word, als 'er Water in die deelen komt te vergaderen.

Als men een Water-breuk volkomentlyk wil genezen, is het niet genoeg de wateren afgetapt te hebben; maar men moet het wederkeeren der zelven beletten, met de holligheden, daar ze zig vergaderden, te vullen. Om zulks uit te voeren, dient de Lyder vooraf door algemeene Geneesmiddelen bereidt te worden; en dan legt men een ry van * *Potentiale Cauterien* langs het Geswel. Als dezelve haare uitwerking gedaan hebben, moet men het geswel in zyne geheele lengte, en tot de gront van 't zakje toe, op de korst open snyden; zodanig, dat 'er geen zak voor de swelling over blyft: men vult de wonden met steekwieken, en men bevordert de ettermaking, door dewelke de korst en de vliezen, die door 't lange verblyf van 't water bedorven zyn, vorder afvallen. Men raakt de byzondere vliezen van 't

Wat dat men doen moet om dese quaal in de grond te genesen.

* Middelen die de magt hebben van in 't vlees te branden.

balletje niet aan, want die moeten zoo veel als mogelyk is, bezorgt en bewaart worden. Als de ettermaking van deze deelen genoegsaam bevordert, en de Wonde wel gezuivert is, doet men zyn best om dezelve wel toe te heelen, het welke geschied door de vereeniging van het balletje aan het zakje, en aan de vliezen, dewelke zoodanig aan malkander groeijen, dat 'er geen leedige ruimte tusschen deze deelen over blyft, en men diensvolgens voor geen nieuwe Water-breuk heeft te dugten.

Onder alle deze manieren is de laatste wel de beste; maar zy is ook de langsaamste en de pynelijkste: het welke ook de reden is, dat de Chirurgyn dezelve dikwils te vergeefs voorstelt, vermits de Lyders zig daar aan niet willen onderwerpen; houdende meer van de pynstillende genezinge, en willende liever tot verscheide reizen de pyn van het steeken uitstaan, als zig kloekmoediglyk onder de handen van den Operateur begeven; dewelke haar van een quaal, die den getrouwden zonderling lastig valt, zou verlossen en tot een volkome genezing brengen.

Van de windbreuk en de oorsprong van aar naam.

Het woord *Pneumatocele* (dat een Wind-breuk betekent) komt van *Pneuma*, 't welke een geest of lugt te zeggen is, en van *Kele*, dat is een hard geswel: zoo dat deze quaal niet anders is, als een afdryving van de lugt of van de winden na het zakje.

Dese quaal bestaat in t wee soorten.

Daar zyn 'er van tweederley soorten; de eene is, als de winden verspreid zyn tusschen de spiervezelen van beide de gemeene vliezen dezer deelen, dewelke alsdan opgeswollen en als opgeblaazen zyn, eveneens gelyk men in 't vleesch der beesten ziet, het welke de vleeschhouwers kort na het slagten van die beesten opgeblazen hebben; de andere is, als de winden in de holligheid van het vlies *Dartos*, of het binnenste gemeene vlies, besloten zyn. In deze quaal bestaan de winden, even gelyk de wateren in de Water-breuk, somtyds maar een van beide de zyden; somtyds vervullen zy alle beide die holligheden.

Deze twee soorten van Windbreuken worden door het bevoelen onderscheiden. Als het een opblazing is,

(te

(te weten tusschen beide de gemeene vliezen in) dan gevoelt men een opblazing, en het geswel wykt op het drukken der handen; maar als de winden in de holligheden van het *Dartos* besloten zyn, dan biedt het geswel wederstand, en het zakje staat gespannen als een windbal. Ik heb kleine bedelaars gezien, die haar zakje doorstaken, en die door een Stroo-halm daar in blazende, het zelve zoodanig met wind opvulden, dat het tot een ongemeene dikte was opgeswollen. Daar op gingen zy ergens voor de eene of andere Kerk deur met het zakje bloot leggen; alwaar zy de voorbygaande menschen tot medelyden verwekkende, rykelyke aalmoessen ontfongen, dewelke zy aan deze gemaakte ziekte hadden dank te weten.

De Wind-breuk die uit opswellinge ontstaat, word genezen door heete en verdryvende middelen, dewelke zoo wel inwendig gebruikt, als uiterlyk op het deel gelegt moeten worden. Het gebruik van het Koninklyke *Rossolis*, het welke ik ul. (van de windbuyk handelende) heb beschreeven, is daar zeer uitstekend tegen: als ook al het geene versterkt, en de natuurlyke warmte vermeerdert, om dat deze quaal enkelyk ontstaat uit een gebrek van sterkte, of uit de verslappinge, en niet genoegsaame spanninge der beweegende spiervezelen, waar door de kooking der spyzen verhinderd word. Uiterlyk zal men versterkende en wind-dryvende pappen gebruiken, en men zal het deel stooven met Wyn daar Roosen, Komyn, Kamil-bloemen, Meloten, en allerhande geurige Kruiden in gekookt zyn, welke Kruiden door de warmte in het deel te herstellen, de winden zullen konnen verdryven.

Als de winden in de holligheid van 't zakje beslooten zyn, geeft men daar kleine sneedjes in met deze naalde (), daar een hegt aan is, om dezelve alzoo uit te dryven. Indien deze sneedjes te klein waren om ze uit te laten, zal men zig bedienen van de driekantige Priem P, gelyk in de Waterbreuk. Als de winden door het kleine pypje uitgelaten zyn, doet men 'er wederom de bovengemelde stoovingen op; dan word 'er een Compres, die in dezelve Wyn nat gemaakt is, zoo heet opgelegt als de Lyder verdragen kan, en vorder de opschortende band,

die in deze gelegentheid zeer dienstig is.

Van de Sarcocele. Oorsprong van die Naam.

Het woord *Sarcocele* (betekenende een Vleesch-breuk) is afkomstig van *Sarx*, Vleesch; en *Kele*, Breuk: het is een tegennatuurlyk geswel, voortkomende digt by het balletje, en ontstaande uit een hart en knoestagtig vleesch, zynde dikwils vergeselschapt met geborste of verwyde vaten.

Oorzaken van deze quaal.

Dit geswel ontstaat somwylen uit een voos en ongevoelig vleesch, het welke op het balletje wast, en temets aangroeit, even gelyk men op de boomen groote Kampernoeljes ziet wasschen. Dit vleesch komt voort uit een grof en lymagtig bloed, het welke niet weder in de gemeene plas van 't bloed heeft konnen gevoerd worden, en aldus in vleesch verandert word, om dat het in grooter meenigte in de spiervezelen indringt en blyft zitten, als tot haar onderhoud nootzakelyk is. Dese vleesagtigheid ontstaat somtyds ook wel uit een slag, of uit een verkneusinge van het balletje; door dien dat 'er in zulken gevalle een scheuring in de spierdraaden van de balvliezen geschied, waar door het bloed dat tot die delen gevoert word, buyten zyne vaten loopt, en een vleesch voortbrengt, het welke aan deze vliezen vast groeit. Het onderscheid tusschen dusdanige geswellen en waaragtige breuken bestaat hier in: dat deze geswellen met een kleine hardigheid beginnen, dewelke allengskens aangroeijende, eindelyk uittermaten groot word. *Fabricius* zegt, dat hy 'er gezien heeft, die zoo groot waren als een vorm van eenen hoed. Deze vooze vleeschgewassen groeijen op dezelve wyze als dat vlees, het welke in de neusgaten wascht, en onder den naam van * *Polypus* bekend is; regt anders als de breuken, die zig op eenen bot vertoonen, en die een gelyker en sagter zwelling hebben.

Thevenin stelt ten eerste de Operatie voor, dewelke (volgens hem) bestaat in het uitsnyden niet alleen van dat overtollige vleesch, maar ook van het balletje. Dog een voorsigtig Heelmeester zal zoo voorbarig niet te werk gaan. Hy moet sijn toevlugt niet nemen tot de Operatie, eer dat hy sagter middelen besogt heeft; en 't is

* Slym-prop.

is geene onmogelyke zaak dit vleesch in des zelfs eerste beginselen te doen verdwynen; het welke ik heb zien gelukken met een Pleister die langen tyd gedragen, en door een opschortenden band vast gehouden wierd. Ik gebruikte daar toe de Pleisters *Diabotanum*, *Divinum* en *de Vigo*; van yder even veel; doende alles smelten in oly van Lelyen, met het welke ik een stuk leer bestreek, om het om 't balletje te slaan. Deze Pleister vernieuwde ik om de agt dagen, en ze heeft groote baat gedaan in die hardigheden, dewelke na een Druipert, die de klootjes aangedaan heeft, gewoon is over te blyven. In diergelyke toevloeijingen van humeuren komt het dunste van de toegevloeide vogtigheden door de Geneesmiddelen en pappen, daar men sig doorgaans van bedient, te verdwynen: maar het dikste, het welke de balvliesen doordrongen heeft, komt daar te verdroogen, en maakt 'er een hardigheid, dewelke door de gemelde drie Pleisters samen gemengt zynde, word verdreven.

Indien het geswel in plaats van te verminderen dikker word, moet men tot de Operatie komen; maar men moet aanstonds geen besluit nemen om het klootje uit te halen. Mijn raad is, dit besluit nooit te nemen, dan als het onmogelijk is anders te regt te raken, want de klootjes zyn zulke dierbaare deelen tot bewaaring van het menschelijke geslagt, dat het onze pligt is, daar een sonderlinge sorg voor te dragen. Ten dien einde zal men op het zakje langs het geswel een ry brandmiddelen leggen, en het afvallen der korsten besorgen: en voorts als men het vleesch, aan 't klootje vast sittende, ontdekt heeft, zal men sijn best doen om het allengskens door de middelen die de kunst leert, te doen verdwynen; gebruikende daar toe bytende poeyers of salven, en doende alle dagen een nieuwe korst afvallen, om het geswel aldus weg te byten, en van 't klootje, dat aldus behouden zal konnen worden, af te knagen. Ik heb menschen gesien die op deze wyze genesen zyn geweest: maar dat vlees was byna sonder gevoelen, en de middelen die het wegknaagden, deeden den Lyder seer weinig pyn aan. Ik heb 'er ook gesien, in dewelken dat vleesch vaster en van levendiger gevoelen was, en den Lyder zoodanige pyn aandeed, dat men geen bytend middel

Gebruik van Cauterien.

Van de uytsnyding van het klootje.

kon gebruiken, en tot de Operatie moest komen. Als men die niet kan voorby gaan, en sijnen toevlugt tot dit uitterste middel moet nemen, maakt men vooraf eene opening door de brandmiddelen: men haalt het klootje van de gemeene vliesen af, men neemt het uit het sakje: men bind de zaadvaten met een draad Q, en men snyd ze met de Schaar R een halve vinger breed onder de gebonde plaats af. Van ouds schroeide de Heelmeester de endens van deze buyzen met een gloeyend yzer toe; gelijk de Smids aan de Paarden, die zy lubben, plegen te doen; 't welk geschiede om de bloedstorting te beletten: dog jegenwoordig vergenoegt men sig met het toebinden der vaten, het welke zoo wreed niet is, en het bloed evenwel genoeg tegen houd. Men laat een groot einde draads buiten de wonde hangen, om de korst der vaten, als ze zal komen af te vallen, uit te halen, en men vult de plaats van 't uitgesneede klootje met pluksel, men brengt de vliezen tot verteering; men suivert de wonde, en vervolgens bevordert men de toeheeling.

Ik weet wel dat de Heelmeester den Lyder eerder genesen heeft, als hy het vleesch met het klootje van eersten af wegneemt: ik wil egter liever het doodbyten van dit vleesch eerst besogt hebben, eer dat men het uitsnyden van 't balletje vast stelt: want men moet in beide de gevallen nauwkeuriglijk een opening maken door brandmiddelen; en de tweede Operatie word slegts eenige dagen verschoven, geduurende dewelke de hulpmiddelen het vleesch misschien zullen konnen t' onderbrengen, waar door de Chirurgyn de eer zal hebben, van den Lyder met het behouden van sijn klootje genesen te hebben. En in allen gevalle zal hy den Regel gevolgt hebben, die hem door de deftigste Meesters word voorgeschreven, te weten, dat hy de zagste middelen moet beproeven, eer hy de hardste te werk stelt.

Van de Varicocele en Circocele.

De *Varicocele* en de *Circocele* zyn twee quaalen, begrepen onder de *Kirsokele*, het welke is een verwyding der vaten, zo van die zaadvaten genoemt worden, als van de geene daar het *Scrotum* en het *Dartos-vlies* mede doorstraalt zyn. De oorsprong van dese naam word gehaalt

haalt van *Varix* een Ader-breuk, en van *Kele*, Scheurſel. Deze quaal heeft by de Latynſche Schryvers den naam van *Ramex*.

Daar zyn twee ſoorten van *Circocele*; de eerſte is, als de aderen van 't *Scrotum* en van het *Dartos* verwyd zyn; en dan word ze *Varicocele* genoemt: de tweede is, als de zaad-vaten verwyd zyn, en dit is dan een *Cirſocele*.

De *Varicocele* is aan 't gezigt alleen te kennen zonder dat men daar hoeft aan te voelen. Men ziet dikke en gekronkelde vaten, die als wyngaard-ranken over het zakje kruipen, en vervult zyn met een dik en grof bloed, wiens loop vertraagt is geweeſt in de aderen van het zakje, en het welke daar langen tyd ſtil gezeten hebbende, en zeer vermeerdert zynde door het nieuwe bloed dat 'er geduurig bykomt, daar ter plaatſe een merkelyke verwyding in de vliezen van dezelve vaten heeft veroorzaakt; en in deze verwydinge beſtaat de quaal daar wy van ſpreeken, en die een Ader-breuk genoemt word.

De *Cirſocele* kent men door 't gevoelen: men voelt de vaten die aan 't bovenſte deel van het klootje zitten, zoo hard en dik of het aardwormen waren, welkers gedaante zy ook hebben, want zy zyn ook kronkelig even als deze wormen als zy haar lyf intrekken. Zy ontſtaat uit dezelve oorzaak als de *Varicocele*; te weeten uit een lymig dik bloed, het welke beſwaarlyk kan opklimmen, en in de dikke ſtammen der bloedvaten komen, om zig weer onder de gemeene bloedplas te vermengen.

Ik zeg met alle de Auteuren, dat deze quaalen ontſlaan uit de dikkigheid des bloeds; maar daar moeten twee geſteltenisſen by gevoegt worden, dewelke van het maakſel en de natuurlyke toeſtel dezer deelen afhangen. De eerſte is, dat het bloed dat in de vaten van 't zakje gevoert is, geen beweging in zig zelven hebbende, om vorder te loopen, aldaar moet ſtil blyven zitten, ter tyd toe, dat het 'er door de beweeging van eenig deel uitgeperſt word: de tweede is, dat vermits aldaar nog ſpieren nog vliezen zyn, die de vaten zouden kunnen drukken, en alzoo het bloed noodzaken om zyne koers te vervolgen, vervolgens dat gedeelte van 't zelve bloed, 't welke niet heeft kunnen opwaarts klimmen, gevoegt *Oorſaken van deze quaalen.*

met het nieuwe bloed dat 'er op nieuw bykomt, de vliezen der zelve vaten moet nootzaken om zig uit te rekken en wyder te worden: want daar zyn twee zaaken die het bloed, als het in de aderen is, doen voortloopen, de eerste is de voortdryving van het slagaderlyke bloed, het welke door de kragtige toenyping des herte, en door de kragt die de slagaders hebben van zig toe te trekken, in de deelen voortgedreven word: de tweede is de persfing der spieren en der vliezen. Deze laatste hulp ontbreekt alhier; zoo dat 'er de eerste maar is, die deze beweeging kan te weeg brengen; en deze is meenigmaal niet sterk genoeg, om den loop van het bloed te bevorderen; het welke dan gelegentheid geeft tot deze quaalen: dog voornamentlyk als het bloed al te dik is.

De Aders zyn alleen aan deze quaalen onderworpen.

Als ik ul. gezegt heb dat deze quaalen bestonden in een verwydinge van de vaten van het zakje, en van het *Scrotum* of van het *Dartos*, heb ik alleen van de aderen willen spreeken, want de slagaderen hebben geen nood van deze quaalen. Indien 'er een slagader verwyd wierd dat zou een * *Aneurisma* zyn, en daar zou klopping by wezen: maar hier is altyd een opvulling van de aderen daar de *Varicocele* en *Cirsocele* uit ontstaan.

Deze quaalen veroorzaken geen groote pyn: zyn lydelyk en veroorzaken maar een swaarte en een ongerustigheid, die den Lyder verveelen, en na den Chirurgyn doen omzien. Zy vallen meest voor in lyvige en bloedryke menschen; en wel meest in de geene die in onthoudinge leven; dog zelden in menschen die de plaisieren des Huywelyks gebruiken.

Zy zyn niet gemakkelyk te genezen: men kan de genezing bezoeken in de *Varicocele*: maar zy valt niet wel uit in de *Cirsocele.* Over zulks moet een Chirurgyn niet te voorbaarig zyn in de Genezing te belooven.

Voorbereiding van den Lyder.

Indien het een *Varicocele* is, moet men beginnen met het voorschryven van verscheide aderlatingen, tot ontlasting der vaten, en met het opleggen van een naauwe levens-wyze, om de vollyvigheid te voorkomen: vorders zal men op het deel leggen een dikke Compres, in samentrekkenden Wyn gedoopt, en daar over heen een opschortenden band, die deze deelen ondersteune en perse,

* Slagader-breuk.

persse, om den loop van het bloed te bevorderen. De Ouden plegen deze Aderen op verscheide plaatsen met dadelyke en puntige brandmiddelen te branden: maar deze zoo wreede manier is in geen gebruik meer. De huydendaagsche manier steunt vry meer op de reden, volgens dewelke dezelve met de punt van het Lancet S geopent worden, als de algemeene hulpmiddelen, gelyk zyn de samentrekkende Wyn, en de opschortende band, den Lyder geen verligting toebrengen. De Chirurgyn zal deze aderen dan openen ter plaatse daar ze dikst geswollen zyn: hy zal zig van den samentrekkenden Wyn en van den opschortenden band bedienen; en dus doende, zal hy de genezing kunnen te weeg brengen, met het nieuwe bloed doortogt te geven, en aldus des zelfs omloop re bevorderen.

Indien het een *Cirsocele* is, zoo is 'er volgens het eenpaarige gevoelen van alle Auteuren maar een middel om dezelve te genezen; te weeten de afsnyding van het klootje. Het genees-middel is myns oordeels erger als de quaal zelf; en daarom heb ik dat noit in 't werk gesteit. Ik raad den lyder alsdan zig van tyd tot tyd te doen laten; niet al te veel te eeten; geen al te swaare lighamelyke oeffening te doen, en altyd een opschortenden band te dragen, waar door de pyn die het los-hangende klootje zoude veroorzaken, voorgekomen word. En ten waar dat men 'er door een onvermydelyke nootzakelykheid toe geprangt wierd, moet men de genezing van deze quaal door het verlies van 't klootje nooit voorstellen, door dien men dezelve op die manier die ik gezegt heb, lydelyk kan maken.

De afsnyding van het balletje is erger als de quaal selfs.

De vyfde en laatste soort van quaalen, daar het balzakje aan onderworpen is, en die ter oorzaake van de gelykenisse, den naam van Breuken gekregen hebben, is de *Hernia Humoralis* of Vogt-breuk, aldus genoemt, om dat ze veroorzaakt word door vogten, die zig in deze zak werpen.

Van de Vogtbreuk.

De vogtbreuk is dan een vergadering van vogten, dewelke allengskens in het zakje vergaderen; zoo dat het eigentlyk een *Absces* is, het welke ter dezer plaatse voortkomt.

Haare bepaling.

Als het Lighaam vol quaade sappen is, en dat 'er door de bedorventheid des bloeds een abſces is, zoo konnen die quaade vogten zo wel op het zakje, als ergens anders op vallen: maar doorgaans word dit abſces tot het eene of het andere deel bepaalt door een oorſpronkelyke oorzaak, gelyk in ons geval door een ſlag of door een val, door 't welke het zakje verkneust of bezeert zal wezen: of zoo men na een opening van 't zakje, die in een Water-breuk gedaan is, geen opſchortende band gedragen, of al te geweldige beweegingen gedaan heeft, zoo zal 'er een toevloeijing van vogten na dat deel konnen geſchieden, het welke vervolgens tot een Etter-geſwel zal gedyen, gelyk in een Hofmeeſter van de Koninginne bemerkt heb, waar van men de ſchuld op den Chirurgyn, die de opening gedaan had, wilde ſchuyven; ſchoon dat hy het zeer wel had gedaan. Een druipert die qualyk behandelt, en op het zakje gevallen zal wezen, zal daar ook een abſces maken: en nog verſcheide andere toevallen konnen deze quaal veroorzaaken.

Tekenen. Als 'er vogten in het zakje vergaderen, zyn 'er altyd al vry veel, zoo om de laagte van het deel, als om dat het veele vogten kan inneemen en bergen.

Deze quaal is te kennen aan de opſwellinge en ſpanninge van het beursje; aan de pyn en roodigheid die 'er toeſlaan, en aan de koorts die 'er by is, het welke den Chirurgyn nootzaakt, om de generale en byzondere geneesmiddelen ſpoedig in 't werk te ſtellen.

Voorbereiding van den Lyder. De aderlating moet in deze gelegentheid niet geſpaard worden; de koſt moet ſober en ligt zyn, en hy moet niet anders als vleeſchnat gebruiken om van geen honger te ſterven: de buik moet open gehouden worden door zagte en pynſtillende klyſteren: dog vooral moet hy leggen, om geen gelegentheid aan de vogten te geven, van nog meer op het beledigde deel te vallen.

De Chirurgyn zal het geſwel tragten te verdryven door heete en ſamentrekkende plaatsmiddelen en pappen op het deel geleit. Dezelve worden gemaakt uyt de vier ſoorten van meel; uit de poeders van Rooſen, van Kamilbloemen, van Meloten, van Granaatſchillen, en uit de aarde van *Cimolos*, alles opgekookt met Mede en met Loog van Wyngaard-ranken; dezelve moeten dik-

dikmaal vernieuwt worden, om dat de nieuwe kraggiger zyn, en dat de quaal haast geholpen moet worden. Indien de Chirurgyn na het opleggen van deze middelen, het geswel niet ziet verminderen, maar in tegendeel bespeurt, dat 'er het vuur wel mogt toeslaan, gelyk in deze deelen zeer ligt gebeurt, dan moet hy de opening niet langer uitstellen.

Operatie Indien de nood dringt, zal hy de Operatie op staande voet doen met de Absces-vlym T: maar zoo hy die een uur twee of drie mag uitstellen, zal hy 'er een ry *Cauterien* opleggen, op dewelke, als ze haar werk verrigt zullen hebben, hy zyne opening zal maken. Deze manier is beter als de vlym, om dat de opening na het vallen van de korst grooter is, en dat daar dan gemakkelyker bequaame middelen tot zuivering van de wonde ingebragt konnen worden. Hy zal op de wonde kragtige en balsemagtige zalven leggen, tot voorkoming van de verrottinge die in de Absceffen van deze deelen niet als al te gemeen is, om dat ze zeer los en slop van weefzel zyn, en dat de kleinzende zeefgaatjes die daar geplaatst zyn, daar overvloedige vogten na toe trekken. Ik heb onder anderen een Lyder gezien, in wien het *Scrotum* en het *Dartos* zoodanig door het vuur verstorven waren, dat ze geheel en al afvielen, en dat de balletjes t'eenemaal ontbloot wierden van haare gemeene vliezen. Hy wierd evenwel nog door de behendigheid en vlytigheid des Heelmeesters genezen.

Van de verslapping van 't scrotum. Deze quaal heeft de naam van *Racosis*, dewelke afkomstig is van het Griekse Woord *Racos*, betekenende een stuk versleeten of nat Linnen, om dat het zakje in deze gestelteniffe zoo dun en uitgerekt is, en zoo slap hangt, of het een stuk versleeten of nat Lywaat was. Dog het woord *Racosis* word tweevoudig genomen; of voor de quaal zelf, of voor de Operatie die daar dienstig tegen is. Als het de quaal betekent, komt het van *Racos*, zoo als ik reeds gezegt heb: als 'er de Operatie door verstaan word, is het afkomstig van *Reessein*, het welke snyden te zeggen is, om dat de Operatie bestaat in het geene al te zeer verslapt is, van het zakje af te snyden.

Dese

Oorzaak. Deze sloppigheid ontstaat uit een overvloed van vogtigheden, dewelke dit deel door en door dringen, en 't zelve meer als zyn natuurlyke staat vereischt, uitrekken, gelyk in een vel geschied, het welke nat gemaakt zynde, breeder kan uitgerekt worden als toen het droog was.

Hulpmiddelen die daar dienstig tegen zyn. De verdroogende en samentrekkende middelen dienen tot genezing van deze quaal: zoodanige zyn, by voorbeeld, Kalkwater, Wyn daar Alsem, Gal-nooten en Komyn ingekookt zyn. Deze middelen moet men eerder gebruiken als de Operatie, dewelke niet moet gedaan worden, als aan de gene die 'er spoedig, en met wegneminge van de oorzaak willen van genezen worden; en die, onaangezien al de tegen-redenen, gezint blyven de Operatie uit te staan.

Om zig tot het doen van deze Operatie gereed te maken, moet men, gelyk in de andere Operatien, zyn *Toestel* by der hand hebben, dewelke bestaat in een Schaar; een Naalde daar een waschdraad doorgestoken is; eenige *Plumezolen* met een samentrekkend middel bestreeken; een Ceruispleister; een Compres, en een opschortende band.

Manier om de Operatie te doen. Eer men de Operatie begint, zal men de balletjes door een knegt doen opligten; daar op zal men het zakje na beneeden toe trekken, en 't geen men onnodig oordeeld, met deze Schaar R afknippen; even eens, gelyk men een stuk Laken, dat te lang na onze zin is, afsnyd; vorders zal men de Naalde V, daar de waschdraad X doorgestoken is, nemen; en de twee kanten van het afgesneeden Vel door een bontwerkers hegting vereenigen: men moet de *Plumezolen* op de hegting leggen, en dezelve met de Pleister, de Compres, en met den opschortenden band bedekken.

Na de Operatie word de Lyder in zyn bedde gebragt daar hy eenigen tyd zal moeten blyven leggen: men zal hem behandelen als of hy een enkelde wonde had; als men de wonde geheelt zal oordeelen, zal men den draad wegneemen, en na de volkoome geneezing, zal men hem den opschortenden band nog eenige maanden doen dragen.

Hoewel dat deze Operatie weinig in gebruik is, zoo heeft

heeft ze egter haar voordeel als ze eens gedaan is, want de klootjes aldus onderſteunt zynde, en niet meer los hangende, trekken de zaadvaten door haar gewigt niet meer benedewaarts, en veroorzaaken dus ook niet meer die quellende ongeruſtheid daar de gene, die dit ongemak hebben, mede aangedaan worden.

DAT ik ul. tot nu toe van verſcheide Heelkundige Operatien heb geſproken, en dat ik dezelve aan ul. vertoont heb, is geweeſt om ul. de manier aan te wyzen van dezelve wel en behoorlyk uit te voeren, om door haare hulpe een oneindelyk getal van quaalen, daar ze vereiſcht worden, te genezen. Maar dat ik van daag van de Lubbinge handele, is zo zeer niet om ul. deſelve te leeren, als om ul. het Lubben af te raden; en ul. te toonen dat een Operatie, die zoo ſchadelyk is voor het Menſchelyke geſlagt en voor 't gemeene beſt, volkomentlyk behoorde verbannen te worden. *Van de Lubbinge.*

De Auteur der Natuure heeft de byzondere Weezens niet willen onſterflyk maken door haar zelve, maar hy heeft toegelaten dat ze zig geduurig in wezen zouden houden met malkander, yder in zyn ſoort, voort te brengen. Om de manier, op dewelke de voortteeling geſchiedt, te verſtaan, ſtaat te weten dat uit yder Dier een afvloeijing van zekere ſtoffe geſchied, welke ſtoffe in een bequame plaats vereenigt zynde met het geene uit een dier van een andere kunne ontloſt word, een derde dier voortbrengt, het welke aan beide de ſoorten van die twee dieren deelagtig is. En van ydere plant, die de kragt van beide de kunnen heeft, word een zaadje afgezondert, dat bequaam is om een nieuwe plant, gelyk aan de eerſte daar het van afgezondert is, voort te brengen. Het geene van 't wyfje afgaat word een ey genoemt, om dat 'er een klein diertje in zit, het welke door de Lighaamtjes, die het mannetje mededeelt, levendig gemaakt word. Dit is een beſtendige en onveranderlyke manier die God altyd gebruikt heeft, om alles dat leven heeft, voort te brengen; en wel zoo, dat de menſch zelf van dezen algemeenen regel niet uitgeſloten is. Dit onderſcheid is 'er maar, dat de gevleugelde dieren, de viſſen en de bloedelooze diertjes, het ey buiten

De dieren en planten komen uit eyeren voort.

ten haar zelve uitbroeijen, maar dat de vrouw en de wyfjes van de andere dieren dat binnen haar zelve broeden; zoo dat men zeggen kan dat alle wezens uit eyeren voortkomen, gevende dien naam ook aan de zaaden, om dat ze zeer na een ey gelyken. Maar alle deze eyeren zouden onvrugtbaar zyn, zo het mannelyke zaad niet gekleinst wierdt door de klooten van de mannetjes. Indien men den man dan van zyne klooten berooft, zo maakt men de vrouwen onvrugtbaar, en belet men aldus het schoonste werk van de natuur; 't welk is het menschelyke geslagt door die geduurig-volgende nieuwe voortbrengingen altyd in wezen te houden. 't Is dierhalven het belangen van de Koninkryken en Republyken, het Lubben te beletten. Al de geenen daar de Lubbing aan te werk gestelt is, blyven al hun leven onnutte menschen, en onbequaam om de wetenschappen te doen bloeijen, om de Koopmanschap te oeffenen, en om het Land te bouwen; en daar is geen kragt by, om den arbeid te verdraagen, of om de Vyanden het hoofd te bieden.

Waarom het lubben by de Turken geoorloft is.

Men verschoont de Turken, by wien deze affnyding in gebruik is: de meerderheid der vrouwen, die haar volgens haare wet geoorloft is, nootzaakt haar verscheide dienstboden te houden, om deselve op te passen: en dewyl de Vrouwluy van dat Land, door de hitte van die Lugtstreek, zeer geyl zyn, en dat ze by 't afwezen der mannen haare Lusten met de slaaven (zo als meermalen gebeurt is) zouden voldoen; zoo doen zy deeze slaaven, eer dat zy dezelve by haare Vrouwen zetten, ontmannen; en dan worden ze gelubden genoemt. De roede word haar zoo wel als de balletjes afgesneden, op dat zy dit deel niet zouden gebruiken, om met de vrouwen te mallen.

Zy is ook gemeen in Italie.

By de Italiaanen is het Lubben ook zeer gemeen; maar dat geschiedt uit een ander inzigt: zy zyn zulke Lief-hebbers van de Muzyk, dat zy zoo ras als zy een kind zien, het welke eenige begaafiheid heeft van wel te zingen, het zelve doen ontmannen om zyne stem te bewaaren; het welke zy te werk stellen in jonge Luiden, die in haare jonge jaaren de gevolgen daar van niet voorzien. Maar dezelve hebben in 't gevolg de gelegentheid om zig over het toestaan van deze ontmanninge

te beklagen, zoo als ik uit den eigen mond van de Italianen, die tot het Musyk van den Koning behooren, dikmaals zelfs gehoort heb; en zy zyn als wanhoopig, dat ze om de lieffelykheid van haare stem, die zy alleen behouden hebben, in een staat van onvolmaaktheid zyn, waar door zy van de gemeenschap met andere menschen afgesondert, en van de Vrouwluy veragt worden.

Gebreken der Ontmanden. Het is daar-en-boven een dwaling, zoo men gelooft, dat de Gelubden vry zyn van eenige siektens, als van Jigt, van de Melaatsheid of Lasary, en van een haastige dood. Door de ondervinding blykt, dat de Gelubden boven de siektens, die haar gemeen zyn met andere menschen, nog verscheide gebreken hebben, die haar alleen eigen zyn: zy zyn stinkend, geel van weesen, hebben een gerimpelt aansigt, en een vrouwagtige stem: zy zyn onhandelbaar, beveinst, bedriegagtig, en men siet haar geen menschelyke deugd oeffenen.

Manier van te lubben. Ik heb dan goede reden om de ontmanning af te keuren, en om ul. de manier niet voor te dragen, op dewelke zy in 't werk moet gestelt worden. Indien 'er Chirurgyns gevonden worden, die barbaars genoeg mogten zyn om die in 't werk te stellen, die wijs ik na de Smids en Ketelboeters, die dezelve in paarden en honden te werk stellen, en die haar daar beter in zullen onderregten, als ik zou doen, die het nooit gedaan heb, en nooit heb willen sien doen. Ik zal ul. maar zeggen, dat zoo deze deelen mogten bedorven wezen, en dat 'er geen kans voor den Lyder was om te genesen, als door het affnyden van dezelve deelen, men de vliesen van het balsakje, sonder de zaadvaten of haare scheede te beschadigen, zoude moeten openen, en die omtrent een vinger breed hooger, als daar men ze wil affnyden, toebinden, en na de affnyding een einde draads uit de wonde laten hangen, op dat ze niet in den buik zoude schieten, daar ze eenig bloed mogten storten; en op dat men het gedeelte, dat door de natuur gescheiden zal worden, zou konnen uittrekken. Vorders zal men de wonde verbinden met de gewoonlijke *Digestiven*, *Defensiven*, Stoovingen, en door het gebruik van drukdoeken en opschortende banden, sonder de algemeene Genees-

mid-

middelen; als het Aderlaten, de Klysteren enz. te vergeten.

Van de Operatien op den Aars.

Van de Anus, en wat die is.

DE *Anus*, of den Aars, heeft al zoo wel, of immers zoo veel fijne quaalen, als eenig ander deel des lighaams; want vermits hy als het ryool is, daar de grofste onzuiverheden door geloost worden, en als een gootsteen, daar alle de vuiligheden van de keuken door uitloopen, zoo moet hy dikwils geprikkelt worden, en onderworpen zyn aan het toevloeijen van vogten, ter oorzake van de scherpe stoffen, die na deze plaats afgedreven worden: de sommige worden zo door algemeene als bysondere Geneesmiddelen geholpen; de andere moeten door de Operatie van de hand genesen worden. Ik ga ul. van de laatsten spreeken, en zal u met eene de Operatien tonen, die 'er toe vereischt worden, en die ik vyf in getal stel; de eerste is, den aars te openen als hy gesloten is; de tweede, den uitgesakten aarsdarm te herplaatsen; de derde, het genesen van de (a) *Candylomata*, (b) *Cristæ*, (c) *Rhagades*, en (d) *Fungi* die aan het deel groeijen; de vierde, dit behandelen van Ambeyen; en de vyfde, het openen van de Pyp-geswellen aan het Aars-gat.

Tot de Anus worden vyf Operatien vereist.

Oorsaken van het toegeslooten Aarsgat.

Sommige Schryvers zeggen, dat het Fondament op tweederley wyze kan toegesloten wezen; te weten, natuurlyk, als het kind ter wereld komt, sonder daar eene opening te hebben; of by geval, als men de verswoore kanten van dit deel zal hebben laten toelymen, en

(a) Aars-wratten.
(b) Hanekamswyze Uitwassingen.
(c) Klooven.
(d) Vleesagtige Uitwassen.

en aan een groeijen. Ik heb kinderen gesien, die het fondament van de geboorte af gesloten hadden, maar ik heb niemand ontmoet, in wien het by geval toegesloten is; ja zelfs ik agt zulks onmogelyk: want vermits het door de groffen afgang, die dagelyks door die plaats passeert, geduurig geopent word, om doortogt aan den zelven afgang te geven, zoo zouden de kanten van de versweeringe die daar mogt zyn, geen tyd hebben, om aan malkander te groeijen. Overzulks zal ik deze soort van toesluitinge voor een verdigtsel aanzien, en ul. maar spreeken van de natuurlyke.

Manier om het te openen.

Doorgaans verneemt men den eersten dag van de geboorte niet, dat het kind dit gebrek heeft; maar als het zig den tweeden of derden dag niet bevuilt, moet men de oorzaak daar van onderzoeken. De Chirurgyn moet dit helpen zoo ras als men het vernomen heeft; want het kind zoude sterven, zo men aan den opgestopten afgang geen doortogt bezorgde. Deze zelve afgang maakt de Operatie somtijds ligter; want dewyl die tegen het vlies daar hy opgehouden word, aandringt, toond hy de plaats daar de opening moet gedaan worden. Zoo dit vlies dun is, word het gemakkelyk doorstoken: maar zoo het dik en sterk is (gelyk ik in een kind gezien heb, daar het teken van het aarsgat schier niet te zien was) dan heeft men meer moeite om het noodige gat te maken. Men kan zig ten dien einde bedienen van het Lancet A, of van het Sny-mes B, en het zelve induwen, tot dat men een swarte stoffe voor den dag ziet komen, dewelke den naam heeft van *Meconium*, en door de kinderen kort na de geboorte geloost word. Deze opening moet gemaakt worden door twee sneeden, die over malkander, ter plaatse daar het middenste van de openinge des fondaments moet zyn, zullen kruissen; waar door de opening ligter de ronde figuur van het aarsgat zal krygen, dan zoo men maar eene insnyding in 't lang gedaan had. Na dat men aan 't kind den tyd zal gegeven hebben van zig te ontlasten, zal men 'er een wiekje C insteeken, gemaakt van pluksel, en bestreeken met een door van een Ey, dat met een weinigje oly geklust is; men moet de dikte en de hardigheid van het wiekje zoodanig passen, dat het maar zeer kleine pyn aandoet, en

dat de nieuwe afgang, die 'er weer uit zoude moeten, het selve kan uitdringen. Vorders sal men 'er opleggen de platte wiek D, vervolgens de Pleister E, de Compres F, en daar over heen deze andere Compres G; zodanig, dat alles vastgehouden word door den band, die de gedaante heeft van een T, en afgebeeld staat door H.

Het soude onnodig zyn, alhier een pryswyse steekwiek te gebruiken, gelyk als men in andere openingen wel zoude doen, om dat men hier niet te vreesen heeft voor de toegroeijing. Indien men de opening den eersten dag niet wyd genoeg, of van geen behoorlyke figuur gemaakt mogt hebben, sou men deselve 's anderen daags moeten verbeteren: en om dese Operatie op syn volmaakste te doen, sou men ydere plooy, die in de rondte van 't aarsgat is, door de punt van het Incisiemes los snyden, met het vlies dat het aarsgat stopte, naar de gedaante van een roosen-naad uit te knippen, op dat 'er niets zou overblyven dat de genoegsaame opening voor den grofsten afgang in 't gevolg zoude beletten, of de volkome toesluiting van het aarsgat na het afgaan belemmeren.

Hoe deze Operatie verbeterd word.

De toestel.

Voor het doen van dese Operatie heeft men geen toestel klaar te maken, want voor eerst soude men den tyd die tot verligting van het lydende kind besteed moet worden, al vast laaten verloopen; en de tusschentyd, die 'er noodsaakelyk tusschen de Operatie en het verband moet wesen om het kind zyn *Meconium* en den opgehouden drek te laaten loosen, is genoeg om alles klaar te maken.

Herstelling van den uitgesakten aarsdarm.

In de kinderen die men al te lang heeft laten schreeuwen, en in de bejaarden die in eenige gelegentheden al te swaaren arbeid gedaan mogen hebben, komt de Endeldarm somwylen neder te sakken en buiten te hangen: hy keert zig als dan om, gelyk als men een vinger van een handschoe zou omkeeren, en hy hangt min of meer buiten, na dat men meer of minder geweld gedaan heeft. Ik heb hem wel sien uithangen ter lengte van een halven voet, en soo dik als een arm. Aan dit toeval zyn ook wel onderworpen die een steen in de blaas hebben, door 't geweld dat zy doen om te wateren: en 't gebeurt dik-

wils

wils, geduurende de Operatie van den fteen, dat defe darm niet alleen den drek die 'er in zit, met geweld uitdrijft, maar zelfs ook uitfakt, waar toe hy door de pynen die men in defé Operatie uitftaat, gedwongen word: dog daarom moet de Chirurgijn niet nalaaten fynen gang te gaan; want hy kan den darm na het uithaalen van den fteen gemakkelyk weer inbrengen. De fteeken die door de roode loop veroorfaakt worden, doen den zelven darm dikwils uitgaan; en op andere tyden fakt hy ook wel uit door de heevige ween van een moeijelyke baaringe. Behalven de fterke en ongemeene poogingen, wordt onder de oorzaken van defe quaal ook gerekent de flappigheid of de verlamming van de fpieren die de opligters van den aars genoemt worden, als ook de onmatige overvloedigheid van vogtigheden, dewelke defe deelen doordringen.

Oorfaken die den Endeldarm doen uitgaan.

Een Heelmeefter kan in het kennen van defe quaal niet miffen, dewyl hy defelve ten eerften door 't aanfien kan kennen. Zonder de tyd dan te verliefen, met den Lyder en de omftanders over de oorfaak van defe quaal te ondervragen, moet hy fig gereed maken, om den darm op het fpoedigfte in te brengen: en ten dien einde fal hy fig niet bekommeren met het klaar maken van fyne Toeftel voor dat hy den darm in fyne plaats gebragt heeft. Zo hy ten eerften warmen wyn kan hebben, fal hy 'er den darm met een linnen doek of met een fpons mee betten daar na den darm met fyne vingeren zagjes drukkende en te rugge duwende, fal hy hem in fyne plaats brengen, het welke fomwylen gemakkelyk genoeg toegaat. Die aan zoodanige uitfakkingen onderworpen zyn, fouden den darm felf konnen induwen; even gelyk de geene die breuken hebben, defelve dikwils met minder moeite in haar lighaam duwen als iemand anders fou doen. Daar zyn kinderen, die door haar geduurig fchreeuwen de herplaatfing moeijelyk maken; in fulken gevalle fal men den tyd waarneemen, als de darm door een wormswyfe beweeging, die hem eige is, inkrimpt; want men fou vergeeffche moeiten doen, foo men hem ten tyde als hy door fyne nederwaards drukkende beweeging opfwelt, tragte in te duwen.

Manier om den zelven weer in te brengen.

De grootste moeijelykheid van dese Operatie bestaat niet in den uitgesakten darm te herplaatsen; maar in den selve, als hy herplaatst is, in syne plaats te houden. Om sulks uit te voeren, legt men aanstonds na de geneesing, een Compres op den aars, die men door iemand, terwyle dat men den Toestel vervaardigt, laat vasthouden, op dat de darm ondertusschen niet weer sou uitschieten.

Van de Toestel. De Toestel bestaat maar in twee seer dikke Compressen, waar van de eene F langwerpig is, om tusschen de billen in gelegt te worden; de andere G, is vierkant om op den aars te drukken, geholpen zynde door den band die als een T gemaakt is, en afgebeeld staat door H; wiens neerhangende end in twee andere enden geklooft is, om wedersyds besyden het beursje geleid, en aan den ronden band, die het Lighaam omvat, gehegt te worden. Men doopt de Compressen in een samentrekkenden wyn, gemaakt uit Alsem, Gal-nooten, Granaat-schillen, Aluin, en de groene Vrugten van het Pok-hout, alles t'samen gesoden in rooden Wyn. Men moet ook altyd iets van desen Wyn by der hand hebben; want soo de darm onder het afgaan weer quam uit te sakken, moet hy, eer dat hy ingebragt word, met deesen wyn gebet worden, dewelke ten dien einde, soo dikwils als men hem sal gebruiken, gewarmt moet worden. Dit hulpmiddel is uitsteekend, om dese uitsakkingen van den aarsdarm te genesen; want ten selven tyde als het de spiervesselen van den darm door syne samentrekkende kragt by een drukt, soo versterkt het ook door syne warmte de opligtende spieren.

Verscheide middelen, om het weder uitvallen van den Endeldarm te beletten. Het moeijelykste in dusdanige quaalen is, dat elke reys als men wil afgaan, de darm weder uitvalt, of althans dreigt uit te vallen. Om sulks te voorkomen, beveeld men den Lyder te gaan zitten tusschen twee zeer naauwe borden; dewelke de billen by een dringende, het uitvallen van den darm zullen beletten: hy moet de beenen uitgerekt houden, en zoo weinig geweld doen als mogelyk is om af te gaan. Men kan ook in een bord een gat maken, ter groote van een daalder; en rondom dit gat een kleine wrong leggen, dewelke den ommetrek van den aars bevattende en drukkende, zal beletten

letten, dat hy onder het afgaan van den Lyder niet zal uitvallen. Indien het een kind was, zou des zelfs moeder, of die het oppast, met twee vingeren, terwyle dat het kind afgaat, ter zyde tegen den aars konnen drukken, en aldus het menigvuldig uitzakken van den gemelden darm voorkomen. Eindelyk zoo dikmaals als hy uitvalt, moet hy met den gemelden wyn gebet, en daar op herplaatst worden. Dan moet 'er altyd een Compres, in den zelven Wyn nat gemaakt, met een band opgehouden worden; het welke hem zal gewennen in zyne plaats te blyven, zoo als ik meenigmaal heb zien gebeuren.

Misbruyk van de Brand-ysers. Daar sijn Auteurs geweest, die de wreedheid hadden van te raaden, dat men rondom op den aars verscheide Olyfpuntige en gloeyende Brand-ysers zou setten, om in den ommetrek van dit deel te branden: door dit middel waanen zy de vogtigheid, die de opliggende spieren van den aarsdarm te slap maakt, te konnen verteeren; en vertrouwen, dat de litteekens die 'er van overblyven, door het vernaauwen van den aarsdarm, des zelfs uitzakking zullen beletten. Ik heb dese Operatie nog nooit sien doen: en ik geloof, dat een Chirurgyn die het soude willen doen, niemand zou vinden die 'er sig niet zoo tegen aan kanten; en wel met reden, dewyl men deze quaalen wel kan genesen, sonder het gebruik van gloeijende Ysers, die een ysing aanjagen, selfs aan die geenen, die 'er maar van hooren spreeken.

Vond van Blegny. De Heer *Blegny*, wien het aan geene uitvindingen ontbrak, wilde den darm in syn plaats gehouden hebben met de krop van een Kalkoen, dewelke in den aars gestoken synde, wierdt opgeblasen: maar dit belette wel het uitvallen van den aarsdarm; dog vermits dit tuig, zoo dikwils als de Lyder ter stoele zou moeten gaan, zou moeten uitgenomen en weer ingestooken worden, dewyl de darm in zulke gelegentheden uitvalt, zoo oordeel ik dit tuig van weinig nut te zyn, en daar by seer ongemakkelyk om te gebruiken; te meer, om dat de drukdoeken en de band de selfde uitwerkingen hebben, en op verre na zoo moeijelyk niet en zyn.

Van de aarswratten, Hanekamswyse Uitwassen, Kloven, en Vlees-uitwassingen.

Het woord *Kondyloma*, betekenende een Aarswrat, is afkomstig van *Kondylos*, het welke een knokkel betekent: het heeft dien naam gelykenis-halve gekreegen; om dat de kleine bultjes daar de Aarswratten uit bestaan, de gedaante hebben van de bultjes die door de knokkels gemaakt worden.

Oorzaak van de Aerswratten.

De Aarswrat is een bultje, of een eeltagtig heuveltje, het welke sig in de plooyen van den aarsdarm vertoont; of wel een swelling en verharding van de rimpelen van 't zelve deel. Zoodanige geswellen komen dikwils aan beide de monden van de Lyfmoeder: zy ontstaan uit een toevloeying van dikke en aardagtige vogten na dit deel; in welke somwylen ook ontsteeking en pyn, en daar benevens altyd hardigheid vernomen word: welke hardigheid moet week gemaakt worden door sagte, verkoelende, en weekmakende hulpmiddelen.

Hulpmiddelen.

Men heeft sommige van deze wratten voor deze hulpmiddelen zien wyken en genesen, zonder dat men tot de Operatie behoefde te komen: dog als de algemeene en bysondere Genees-middelen vergeefs zyn geweest, dan moet de hand hulp bieden.

Manier om de Operatie te doen.

Men kan de manier, op dewelke de Operatie moet gedaan worden, juyst zoo naaukeurig niet uitdrukken, om dat die afhangt van de figuur der Aarswratten; zoo de wrat een smalle grond heeft, moet hy met een vlassen of syden draad gebonden worden: en na dat men den selven in verscheide reisen digt toe gehaalt zal hebben, zoo zal men wagten dat de wrat van selfs afvalt: zoo de grond al te breed was om gebonden te konnen worden, zou men die met een Schaar moeten vast houden en aldus afknippen: en alsoo zou de Aarswrat in eens weg wesen; maar zoo de schaar daar niet toe paste, en daar niet na gemaakt was; of soo de Aarswrat al te hard was, zou men sig moeten bedienen van het Snymes K, en deselve daar mede digt aan haar wortel afsnyden; en soo 'er veel bloeds uit quam, gelyk doorgaans geschied om de meenigte der aderen die den aars bevogtigen, zal dat gestelpt worden met samentrekkende poeders; daar na zal men sig in het verbinden van de wonde bedienen van suiverende Genees-middelen om de

de wortelen weg te byten en te verteeren; en van opdroogende, om de wonde met vel te betrekken.

Rondom het fondament groeijen wel uitwassen die den naam hebben van Hane-kammetjes, om dat zy al vry na de kammen der haanen sweemen. Zelden word 'er een alleen gevonden, maar doorgaans zyn 'er verscheide die den aars in 't rond besetten. Als deze Hanekammetjes klein zyn en niet verveelen, zou ik raaden dezelve daar te laten, en 'er niet aan te raaken: maar als ze te weeldrig wassen en verveelen, moet men ze sien quyt te raaken; en hier toe word altyd de Operatie vereischt. Deze geschied of door afbinding, of door uitbranding, of doorsnyding. *Van de Cristæ die in dit deel groeyen.*

Van deze drie manieren is de laatste de beste, als zynde de vaardigste en de zekerste. De Chirurgyn zal een Schaar I nemen; met de andere hand zal hy het Haanekammetje vasthouden, en digt aan den aars afsnyden: en dus sal hy ze altemaal, de eene voor, de andere na, wegnemen: en na dat hy een of twee kommetjes bloed tot ontlasting van het deel zal hebben laaten uitloopen, zal hy 'er samentrekkende poeijers op strooyen om het vorder uitloopen te beletten: vervolgens zal hy deze kleine wondetjes op het spoedigste door bequaame middelen sien te heelen. *Nut van de uytsnydinge.*

De *Ragades* zyn klooven, spleeten of bersten, die sig aan den aars vertoonen. Het woord *Ragas* komt van het Griekse Woord *Reesein*, dat is snyden; om dat de aars t'eenemaal als doorsneden is door dusdanige kloofjes, uit de welke kleine en langagtige sweertjes ontstaan, die den Lyder seer verveelen, voornamentlyk als de aars moet open gaan, om den drek door te laaten. De scherpigheid der vogten, en de hardigheid van den afgang, zyn de oorsaaken van deze quaalen, dewelke in haar begin door opdroogende middelen (als by voorbeeld het wonde-water) genesen worden: maar als zy verouderen, worden zy hard en vereelt; en als dan moet de vereeltheid verteert zyn, zal men 'er van genezen worden. *Van de Ragades.*

Daar zyn twee middelen om de vereeltheid weg te krygen: het eene bestaat in brandmiddelen, het andere in 't yser. Sommige Practisijns behelpen zig met kna- *Twee manieren om die te genezen.*

 gende

gende en bytende Zalven: andere houden meer van het Sny-mes K, met het welke zy dusdanige sweeren weer ophaalen, en 'er iets afsnyden. Wat my aangaat, ik agt het best beide die middelen in 't werk te stellen, en eerst het Sny-mes te gebruiken, met het welke men de vereeltheden hier en daar zal opsnyden; en vervolgens tot de Zalven te komen, die dan zoo bytende niet behoeven te wezen, als zoo men deselve van den beginne afgebruikt had. Op die wyse worden die hardigheden eindelyk met minder pyn verteert: het deel droogt allengskens op; en de gemaakte of vernieuwde Wonden worden door bequaame middelen met vel overtrokken.

Boven dien, groeit 'er nog aan den aars een vleessig uitwas, het welke den naam heeft van een Vyg-wrat, *Sarcoma*, en van *Fungus* of Kampernoelje. By den gemeenen man heeft het den naam van *St. Fiacrius-quaal*. Dit vleesch-gewas komt eveneens op, en groeid ook eveneens als die Kampernoeljes die men aan eyke boomen ziet groeijen. Ze komen ook aan den hals van de moeder, en op verscheide andere deelen des Lighaams. Maar die van den aars zyn de moeijelykste te geneezen, om dat de vogten wegens des zelfs plaatsing daar overvloediger na toe zakken, het welke de oorsaak is dat 'er een zeer stinkende etter uit komt vloeyen.

De Operatie bestaat in het uitsnyden van dit voos gewas, het welke metter tyd aangroeijende, den Lyder meer en meer zou plaagen. Men bereid het Lighaam vooraf door algemeene Genees-middelen, als het Aderlaten, en de buik-zuyvering: daar op snijd men 't uitwas met het Sny-mes K digt aan zyne wortel af; vervolgens zal men getemperde Vitriool-oly, poeijer van Sevenboom, en vordere middelen op de Wonde leggen, om het overblyffel van desselfs wortelen, zoo 'er nog iets mogt zitten, weg te byten. Zoo het een enge grond had zou men het moeten binden met dezen draad M, den welke men daar om draait met het Tangetje N, en elke dag naauwer toebind, tot dat de Vygwrat afgevallen is.

Daar is nog een soort van een quaadaardige Vyg-wrat, die in den Endeldarm vast geworteld zit. Te Rome word

een

een Gasthuys onderhouden om de geene die deze quaal op 't Lyf hebben, te geneezen. Ik heb die ongelukkige Lyders wel zien meesteren, aan wien geen yzer en geen vuur gespaart wierd: en hoe dat zy onder het meesteren schreeuwden en kermden, zoo wierden nog de Chirurgyns nog de omstanders daar door tot medelyden bewogen, door dien dat dese quaal een gevolg is van haare schandige vuiligheden met Mans-persoonen gepleegt (even als de Venus-plaagen een gevolg zyn van het liefkoosen der oneerlyke vrouwen) en dat dese wederspannige geswellen aangesien worden als een uitwerking van de Goddelyke regtvaardigheid over de geenen die zulke zonden begaan. Maar nademaal dat deze zonden tot ons groot geluk hier te Lande onbekend zyn, zal ik 'er niet meer van spreeken. *Van de quaadaardige Fungus.*

Het woord *Hemorroides*, het geen Ambeyen betekent, komt volgens *Fabricius*, van het Grieksche Woord *Hæma*, bloed, en van *Rheo* vloeijen; om dus te betekenen dat het een Bloedvloeijing is. *Thevenyn* zegt dat dit woord afkomstig is van een Serpent, genaamt *Hæmorrois*, of Bloed-vloeyer, dewelke iemand gebeten hebbende, een bloedvloeijing uit verscheide plaatsen van desselfs lighaam veroorzaakt. De Ambeyen of speenen hebben haaren naam medegedeelt aan de Ambey- of Speen-aderen, om dat deeze quaalen doorgaans aan het uyterste van de Aderen des Fondaments voortkomen. *Van de Ambeyen of speenen.*

De Ambeyen zyn pynelyke geswellen op de manier van Ader-spatten, sittende vol van een dik bloed, en veroorsaakt door de verwyding van de uyterste enden der aderen die den aars omringen. Zy zyn vierderley en verscheelen onder malkander volgens de verscheidentheid der vogten daar ze uit bestaan: de geene die vol zyn van een suiver en natuurlyk bloed, aan 't welke niet schort als de al te groote overvloed, worden druifwyse Ambeyen genoemt: die uit een dik, grof en swart bloed bestaan, hebben den naam van Moerbey-speenen: als ze hard, en met gebrand swart-gallig bloed vervult zyn, zyn het wratagtige, en als ze door een raauwe en slymige vogtigheid veroorsaakt zyn, zyn het blaarwyse Ambeyen *Haare verscheide soorten.*

beyen. Zy hebben deze naamen verkregen, om dat ze de gedaante van een Druyf, van een Moerbey, van een Wrat, en van een Blaar hebben.

Meening der Ouden. De Ouden hebben de Ambeyen nog door verscheide andere soorten onderscheiden; zy stellen 'er inwendige en uitwendige, en zeggen, dat de eene uit de holle, en de anderen uit de poort-ader spruiten; en dat door de eersten een suiverder, dog door de lesten een dikker bloed ontledigt word: dat de speenen, die uit de holle Ader spruiten, de bloedryke menschen ontlasten; maar die uit de poort-ader voortkomen, de quaadsappigheid afdryven: maar de rondlooping van het bloed leert ons dat de gemelde Aderen niets na den Aars toevoeren, en dat in tegendeel haar eenigste ampt is, het bloed dat door de Slag-aderen na de deelen gevoert was, weer in de holle Ader te storten. Over zulks bevatten alle deze Aderen maar eenderley bloed, het welke bezwaarlyk konnende opklimmen, en in de gemelde vaten vast sittende, dezelve allengskens uitrekt, en geswellen die Ambeyen genoemt worden, veroorzaakt.

Van de oorsprong dezer quaalen. Men heeft aan de Ambeyen verscheide oorzaken toegeschreven, en daar verscheide onnutte redeneringen over gemaakt. Dog sonder ons op te houden omtrent het geene de Ouden ons daar over gezegt hebben, heeft men het maaksel van dit deel maar te ondersoeken, om de waaragtige manier, op dewelke de Ambeyen voortkomen, te agterhalen.

Uitlegging Ik heb in myne Anatomie getoont, dat de Speen-slag-aderen meer takken door den Endeldarm verspreiden, als 'er tot desselfs voeding noodig is: dat een groot getal van deze Slag-aderen quamen te eindigen in de klieren daar die darm meê doorzaait is: dat door die klieren een gedeelte van de onreinigheden des bloeds wierd afgescheiden en afgekleinst, welke afgescheide vuiligheden door de afscheidende vaten van deze zelven in den Aarsdarm gestort wierden, en dat de menigte van deze buysjes noodsakelyk was, om het bloed te zuiveren. Ik heb 'er by gevoegt, dat wy dezen dienst dier genoeg betaalen door de Ambeyen, die daar uit ontstaan: en waarlyk vermits het dunste water van het bloed afgescheiden word, als het uit de Speen-slag-aderen in de

Speen-

Speen-aderen overgaat, zoo moet het bloed swaarder en dikker zyn wanneer het in deze aderen is; en vervolgens kan het beswaarlyk opklimmen; te meer, om dat 'er geen spieren of andere deelen zyn, die het eenigsins helpen, om na de groote stammen op te klimmen; het welke hier van daan komt, dat de Endeldarm in een beenagtig bekken is, alwaar het bloed geen perssing uitstaat, die het in sijne loop kan helpen, gelyk de spieren anders het bloed, dat van de uiterlyke deelen weer opklimt, voortdringen. En dit vogt kan hier niet anders opklimmen, dan als de speen-aderen zoo vol zyn van het bloed dat haar door de slagaderen word toegevoert, dat ze zig in de bovengelege aderen, dewelke gemakkelyker geleedigt worden, moeten ontlasten. De geweldige drukkingen die om de eene of andere oorzaak, en voornamentlyk om den drek uit te dringen, gedaan worden, helpen veel tot de voortbrenging van de Ambeyen: want de drukkingen, in plaats van de opklimming des bloeds te bevorderen, persen het zelve na den aars toe, alwaar het genootzaakt zynde, in de Speen-aderen als in een zak te verblyven, dezelve wyder maakt; waar uit dan deze vinnige quaal, die schier niemand vry laat, ontstaat.

Haare uitterlijke verschei-dentheden.

De speenen zyn ligt te kennen: men hoeft 'er de vingeren maar aan te slaan, of de oogen op te werpen, en men ziet aanstonds in de rondte van den aars eenige geswellen van verscheide grootte. Sommige zyn zo groot als hazelnooten, andere als Okkernooten, en andere weer als kleyne eyeren: haar kleuren zyn ook verscheide, na dat het bloed daar meerder of minder tijd vast gezeten heeft. Ik spreek van uitwendige; en ik ken geen andere: want wat de inwendige aangaat, ik heb 'er nooit gesien, en ik kan zelf niet bedenken, hoe dat ze aldaar zouden konnen voortkomen. Dit weet ik alleenlijk, dat veele Meesters den naam van inwendige speenen aan andere quaalen geven, die in den Endeldarm voortkomen.

Van haare genesinge.

De genesing van de Ambeyen is heel moeijelijk, om niet te zeggen onmogelijk. De Auteuren stellen 'er ons tweederhande genesingen van voor, te weten de pynstillende en de uitroeijende. Ik zal eenen Chirurgyn

nooit raden tot dezelve een andere als een pynstillende genesing in 't werk te stellen, dewyl 'er weinig kans is, om dezelve door de Geneeskunde of door de Heelkunst in de grond te genesen.

Eer dat men iets onderneemt, moet men ondersoeken of het blinde of vloeijende speenen zyn. Blinde worden genoemt, daar geen bloed uit vloeit: en vloeijende, die van tijd tot tijd bloed storten. Ik zeg van tijd tot tijd; want het bloed komt 'er niet overvloedig uit, dan als men ter stoele gaat; en het overige van den dag is 'er maar een uitsypeling, die het hembd maar wat vuyl maakt.

Als de Ambeyen maar matiglijk vloeijen, moet men daar niet aan raken. Men zou een mensch die dit geringe ongemak heeft, voornamentlijk zoo 'er de natuur toe gewent is, al zoo veel nadeel doen met deze speenen te willen genesen, als aan een Vrouw wiens maanstonden men zou soeken op te stoppen. Zy onderhouden de gesontheid van veele Manluy: en daar zyn 'er zelfs, die dezelve zoo wel op haaren gestelden tijd hebben, als de Vrouwen haare maanstonden, en die sig onpasselijk bevinden, als deze vloeijing eenige maanden in hen komt agter te blyven. Maar als ze onmaatig is, en de kragten versvwakt, als 'er de Lyder mager en geelverwig van word, dan moet men dezelve tragten te matigen, maar niet op te stoppen: en hier omtrent zal men twee levens bestieringen waarnemen; de algemeene, en de bysondere. Onder de algemeene worden verstaan de levens-wyze, dewelke ons doet myden al 't geene te veel bloed kan maken; de Aderlating, die het overvloedige bloed ontledigt, de Dranken en Watertjes, dewelke verkoelen, en de scherpigheid der vogten versagten; sig wagtende van al te grooten arbeid, en alle redenen van droefheid en gramschap verbannende; eindelyk het gebruik van stoppende Geneesmiddelen en van dingen die het bloed verdikken; als van Ryst, Queeappelen, en van zwaaren of met yzer toebereiden Wyn. Door de bysondere levens regeering, verstaat men het opleggen van samentrekkende middelen; als van sakjes gevult met Saly en Semelen, die met olye van Roosen, van Mirtus enz. opgefruit zyn.

Oplegging van eenige plaats-middelen.

In de blinde Ambeyen die niet vloeijen, en daar ontsteeking en pyn by is, moet het eerste werk zyn de pyn te stillen, het welke men sal te weeg brengen met zagte plaatsmiddelen op het deel te leggen; als by voorbeeld zyn, gesuiverde Kaffie, Zalf gemaakt van Popelioenzalf, en van een Eydoor; Melk daar men Kervel, Weegbree, en wit Wollekruit sal doen insieden hebben, en meenige andere hulpmiddeltjes sonder getal, daar wel soo veele soorten van zyn als 'er tegen de Jigt en Tantpyn gevonden worden. Men moet ook de Aderlating niet vergeeten, op dat het bloed niet al te overvloedig na het lydende deel sou vloeijen.

Van het gebruyk der Bloedsuigers en van het Lancet.

Als de Speenen na het gebruik van deze middelen niet verminderen, en de pyn zoo wel als de spanning blyven duuren, of selfs ook vermeerderen, soo moet men een middel uitvinden om dese geswellen te ontledigen: het geen op twee manieren geschied; of door het opsetten van Bloedsuigers, of door deselve met het Lancet te openen. De Bloedsuigers zyn best; zoo om dat de Lyder daar minder voor vreest als voor het Lancet, als om dat de opening die zy maken, kleinder is, en eerder geneest. Men set dan een Bloedsuiger op ydere speen, die men laat suigen tot dat de speen leedig is; waar na men de Bloedsuiger doet afvallen: voorts gebruikt men een smeer-salfje, gemaakt van oly van Eyeren, van 't Poeyer van Ceruis, en van gebrand Glit, leggende op de speenen een *Plumezool* met dit Smeerzalfje doortrokken, een Compres daar over heen, en vorders een band, die de Ambeyen een weynigje drukkende, belet dat ze zoo ligt niet weer vol en raaken.

Zoo het gebeurde dat de Bloedsuigers niet begeerden te suigen, of dat men het bloed te dik oordeelde, om door dit middel uitgehaalt te worden, en vervolgens het Lancet O noodig was, soo sou men de openingen op het laagste van die plaats moeten maken, om de speenen des te gemakkelyker te ontledigen; en men sou de steekingen niet grooter moeten maaken als men nodig agte om het bloed een vryen uittogt te geven: Vorders gebruikt men het Smeer-zalfje, en de Toestel als boven.

De Lyder gevoelt aanstonts verligtenis na het ontledigen van de Ambeyen; en de ophouding van de pyn en van de spanninge doet hem een seer aangename rust genieten: maar daar blyft hem een geduurige uitsypeling door dese deelen by, dewelke seer lastig word. Egter behoord yder een deselve liever te hebben als de voorgaande smerten, en als de swaare gevolgen die uyt de opstoppinge van dese sypelinge souden ontstaan. Men vind niet te min Lyders, die wegens de vuiligheid van dese quaal onverduldig worden, sonder eens te denken op de hoogdringende redenen, om dewelke sy na de volkome genesing daar van niet behoorden te verlangen: en die, het koste wat het kost, de nodige Operatien tot de volle uitroeijing van deze quaal aan haar zelven gedaan willen hebben. De Chirurgyn behoord sulks van de hand te wysen, en aan den Lyder te vertonen, dat hy 'er, behalven de smerten van de Operatie, misschien merkelyker quaalen uit te verwagten sou hebben, als de ongemakken zyn, daar hy van verlost wil wesen; hem waarschuwende, dat de Ouden niet dan ongeluk op ongeluk voorseit hebben aan de geenen die volkomentlyk van de Ambeyen genesen zyn; en hem vorder een middel voordragende, dat van alle Chirurgyns goedgekeurd word, het welke bestaat in een van de geswelletjes op de plaats te laten, om eene ligte uitsypeling gaande te houden, en sig in geen gevaar te steeken, van al die ziektens, daar de vermaarde Practisyns ons mee dreigen, op syn hals te haalen.

Bereiding van den Lyder. Als de Zieke dan syn besluit genomen heeft, bereid men hem eerst door eene of meer Aderlatingen, na dat syne kragten het toelaaten; en door eenige Purgatien, weinige uuren voor de Operatie word hem een Klysteer geset, om den Endeldarm te ledigen: en men doet hem op de kant van 't bedde leggen, met den buik omlaag, en de voeten om hoog: de billen die na den dag gekeert zyn, worden door twee knegts van malkander gehouden; dan neemt de Operateur in zyn slinker hand het Nyptangetje L, en vat daar mee het sakje van ydere Ambey; dus snyd hy de eene Ambey voor, en de ander na af met de Schaar I, die hy in zyne regterhand houd: maar hy past 'er een van de kleinsten, zoo als

wy

wy gesegt hebben, tot onderhouding van de gesontheid te laaten. Indien 'er een gedeelte van de sakjes overgebleven was, het welke men ter oorsaake van het bloed dat de Operatie belemmerde, niet had konnen weg snyden, dat sou men naderhand door bequaame Zalven moeten verteeren. Het verband is eveneens als die van de voorgaande Operatien, en als die van het pypgeswel des Fondaments, die ik ul. gaa vertoonen.

Van de Fistel aan den Aars.

DE Fistel word van de Grieken genoemt *Syrinx* dat een Fluit betekent; en dat afkomstig is van het Grieksche Woord *Syrizein*, of Fluiten: soo dat het eigentlyk een Leen-woord is, om dat dese quaal een lange en naauwe holligheid heeft, gelyk als de Fluiten hebben. Het word aldus bepaalt: *een diepe holle versweering, hebbende een naauwe mond of ingang, en een wyde grond, met uytlekkinge van een scherpen en quaadaardigen Etter, en byna altyd met veeleltheid vergeselt.*

Van de pypsweeren aan den aars.

Bepaling van deze quaal.

Daar komen Fistels of Pyp-sweeren voor in verscheide deelen van ons Lighaam, en dat na eenige Abscessen en Wonden van de borst, van den buyk, en van de gewrigten. nog meerder aan den aars als in eenig ander gedeelte. Ik sal ul. heden de Operatien, die aan dese laatste Fistels gedaan worden, vertoonen; voor de geneesinge van de anderen send ik ul. tot de verhandeling van de Pyp-sweeren in 't algemeen.

Dese quaal schynt nu gemeener te zyn als ze voor dese was: men hoord dagelyks van menschen spreeken, die dit gebrek niet scheenen te hebben, en daar nogtans dese Operatie aan gedaan is. Het is een quaal die naar de mode geworden is, sedert dat 'er de Koning aan vast geweest is, en de Operatie heeft moeten uitstaan, om

'er van verlost te worden. Verscheide Menschen die dese quaal te vooren sorgvuldig verborgen hielden, hebben zig niet meer geschaamt dezelve openbaar te maken. Zelfs waren 'er Hovelingen, die *Versailles* tot de plaats verkooren, daar ze deze Operatie begeerden uit te staan, om dat de Koning na alle de omstandigheden van dese quaal deed vernemen. Die maar een uitsypeling van vogtigheden of de enkelde Ambeyen hadden, quamen aanstonds hun agterste aan den Chirurgyn vertoonen, om 'er in te snyden. Ik heb 'er meer als dertig gesien, die dese Operatie aan haar begeerden gedaan te hebben; en welkers zottigheid zoo groot was, dat zy 't qualyk scheenen te nemen, als men hun verzekerde, dat het geensins noodig was.

Oorsaak van deze quaal. De Aars-fistel is altyd een gevolg van een Etter geswel, dat in dit deel ontstaan was: ze begint met een kleine hardigheid die in korten tyd groot en ryp word: men houd ze doorgaans voor een Ambey, en daarom verzuimt men dikwils dezelve aan den Chirurgyn te vertoonen. Wanneer dit absces komt op te bersten, 't zy in den Endeldarm, 't zy op de kant van den aars, dan voelt men verligting, en men beeld zig in, dat men zonder des Chirurgyns toedoen genezen is; maar hier in bedriegt men zig: want na dat de materie maar een klein gaatje gemaakt had, daar het uitlekt, zoo blyft 'er in de plaats daar zy eerst geschoolen had, een leegte daar geduerig etter uit vloeit, en die niet te genezen is, ten zy dat men deze holte opent, om dezelve te zuiveren, en met een nieuw en gaaf vlees te vervullen.

De Operatie van dese quaal moet niet uitgesteld worden. Als de Lyder zyn toevlugt tot de hand van den Chirurgyn neemt, eer dat het absces open geborsten is, zo moet de Chirurgyn niet wagten tot dat het van zelfs opgaat; want de etter zou het deel in 't rond knagen om een uittogt te zoeken: en vermits de darm teerder is als de huid, zoo zal de etter eer een opening in den darm gemaakt hebben, om zig buitewaarts uit te storten, als dat ze de huid zou doorknaagt hebben. Daarenboven, dewyl deze etteragtige stoffe tusschen den darm en de vleessige deelen in zit, zoo scheidt ze die zoodanig van malkanderen, dat de darm van dit vleesch ontbloot zynde, nooit weer met het nabuerige vlees zal vereenigt

worden

worden als door de Operatie. Om deze toevallen dan te voorkomen, moet men het Etter-gefwel by tyds openen, en niet wagten na een groote fchommeling van den etter, gelyk als men in andere Etter-gefwellen doet: maar men moet 'er de hand aanflaan, terwyl het nog als in zyn groeijen is, zonder een volkome ryping af te wagten. Men zal de opening niet doen met Cauterien, om geen tyd te verletten, en om door de pynen die de brandmiddelen aandoen, geen grooter toevloeijing van vogten na dit deel te veroorzaken, en aldus gelegentheid aan de verftervinge te geven: want het vuur flaat hier in zeer korten tyd toe. Hy zal eerft met het Lancet A een opening maken, om den etter uit te laten: dan zal hy na de kant van de groote holligheid met de Schaar B een infnyding maken, die groot genoeg zy om de geneesmiddelen tot in de grond van de holte in te brengen, en dezelve aldus te zuiveren en met vleefch te vullen. Maar zo hy zijn eenen vinger in deze nieuw-gemaakte wonde, en een tweeden in den aars ftekende, bevint dat de Endeldarm ontbloot is (het welke hy zal vernemen door de dunte die hy tuffchen die twee vingeren gevoelt) dan moet hy dezen darm tot aan 't einde van 't Etter-gefwel opfnyden; en om daar niet in te miffen, zal hy het eene blad van de Schaar in de wonde, en het andere in den aars fteken, om aldus al dat tuffchen beide zal zijn, door te knippen. Ja zelfs moet hy den darm een weinig vorder als de grond van 't Ettergefwel is, opfnyden, om dat het beter gewaagt is, dezelve infnyding ter dikte van twee Ryksdaalders al te groot, als ter dikte van eenen Rijksdaalder al te klein te maken. Het Etter-gefwel aldus geopent zijnde, zal op die wyze die ik u aanftonds in de Operatie van de Aars-fiftel ga toonen, behandelt worden.

Dit is het geen men doen moet om fig van de Pyp-fweer te verhoeden; maar als ze nu geformeert is, 't zy door de agteloosheid van den Heelmeefter, die de opening niet groot genoeg gemaakt zal hebben, 't zy door de hardnekkigheid van den Lyder, die tot de Operatie niet heeft willen verftaan, zoo moet men de natuur van de Pijp-fweer onderfoeken, eer men zyn befluit neemt omtrent de Operatie.

Driederhande Pyp-ſweeren. Men ſtelt in 't algemeen drie ſoorten van Pyp-ſweeren: de eerſte is, als de ſweering buitenwaarts en niet binnewaarts geopent is: de tweede, als zy den darm doorknaagt heeft, ſonder een opening buitenwaarts te hebben: en de derde, als de uitwendige opening gemeenſchap heeft met de inwendige. De eerſten zyn openbaar, en zyn ligt te kennen: door 't ſondeeren weet men of ze ſlegts oppervlakkig, dan of ze diep zyn. Men is verſekert van de tweeden, als men etter met vuiligheden uit den aars ziet komen, en voornamentlyk als 'er een Etter-geſwel voorgegaan is. Men ſteekt den voorſten vinger in 't Fondament, om te voelen of ze digte by den aars of daar verre van daan is. De derde worden gekent met een *Sonde* C in de Pypſweer, en den vinger in den aars te ſteeken; want ſoo men het end van de *Sonde* met den vinger voelt, is men verſekert dat de darm doorboort is. Deſe kleine verwyder D in den aars geſtoken, is ſeer bequaam om ons daar over te doen oordeelen. De leſte Pyp-ſweeren worden volkome genoemt, en de eerſte een-oogig, om dat ze maar eene opening hebben.

Andere verdeeling van de Pyp-ſweeren. Alle deſe ſoorten worden weder vorder verdeelt in veele andere ſoorten: waar van de ſommige digt by den aars zyn, andere zyn 'er een vinger breed of twee af: ſommige zyn aan 't einde van den darm, en eenige andere ſtaan weer dieper. Daar worden 'er gevonden, die maar een hol hebben, en daar zyn 'er veele die 'er verſcheiden hebben, op de manier van een Ganſe-poot: deſe holligheden hebben den naam van Konyn-hollen: de eene ſtrekt ſig na den endeldarm uit, de andere na de blaas of na de heupen: eindelyk zyn het nieuwe of oude en vereelde Pyp-ſweeren.

Voorſegging. De Chirurgyn moet zyne voorſegging ſchikken naar de natuur en aard van de Pyp-ſweer, en hy moet deſelve altyd twyffelagtig voorſtellen, ſonder meer te belooven als hy kan uitvoeren: want hoe ſchoon dat de hoop van geneeſinge ſig opdoet, ſoo komen 'er ſomtyds toevallen by die den Chirurgyn beletten zyne beloften geſtand te doen.

Driederhande middelen worden ons voorgeſtelt om de Pyp-ſweeren te geneſen; namentlyk de branding,

de afbinding, en de snyding: wy zullen ze alle drie onderzoeken, en dan ons oordeel geven welke van drie de beste is.

Drie manieren om deze quaal te behandelen.

Het is omtrent dertig jaar geleden, dat een zeker *Le Mojne* een grooten naam te Parys had verkregen omtrent het genezen der Pyp-sweeren. Zyn manier bestond in het gebruyk van Brand-of Byt-middelen: dat is te zeggen dat hy een klein steekwiekje met een bytende Zalf bestreek, en in de opening van de sweer stak, waar door hy den ingang metter tyd in 't rond wegbeet; zorg dragende van het steekwiekje dagelyks te vergrooten: dervoege, dat hy door het geduurig verwyden van de Pyp-sweer, haare grond eindelyk ontdekte. Was 'er vereeltheid by, die beet hy weg door het opleggen van zyn Zalf, dewelke hem ook diende om de Konyns hollen uit te roeijen: en eindelijk wierden 'er veele door een verduldig uitslaan van dit langsaam meesteren genezen. Deze Man is oud en ryk gestorven, want hy liet zig wel betaalen; daar hy ook gelijk in had, want de menschen waardeeren de dingen naar dat 'er hen aan gelegen is. Die voor de Schaar schroomden, begaven zig onder zyne handen; en vermits het getal der Blooherttigen zeer groot is, zoo ontbrak het hem aan geen kalanten.

Operatie door de binding.

Thevenyn stelt de binding boven de twee andere manieren om de Aars-fistel te genezen. Hy verzekert dat hy 'er niet een gezien heeft, die op zoodanige wyze niet volkomentlyk genezen is geweest. Zie hier de manier die hy tot verrigting van dezelve aanraad: de Lyder op zyne voeten staande, het lighaam voor over gebogen hebbende, en op de kant van een bedstee leunende, word voor eerst geboden de beenen en de dyen van een te houden, die daar op door twee knegts vast gehouden worden, op dat hy die onder de Operatie niet weer zou by malkander trekken, en al te veel spartelen. De Lyder dus geschikt zynde, zal de Chirurgyn den voorsten vinger van de slinker hand met oly van soete Amandelen of met eenige andere vettigheid bestryken, om zagter in te gaan; en zal den zelve in den aars van den Lyder moeten steeken: dan zal hy in zyne regterhand nemen een *Sonde* *e* van geel koper-draad, of van verkookt zil-

ver, daar een dubbelde draad *f* van onbereid vlas, of van 't hair van een Paarde-staart doorgestooken is, om des te vaardiger door te snyden; deze *Sonde* zal hy in de mond van de Pijp-sweer steken, en als hy het ende daar van met syn vinger die hy in den aars steekt voelt, buigt hy die om, en trekt ze door den aars weer uit, dog zo, dat hy met haar ook een end van den draad uittrekt: en als dat ende dan buiten is, legt men daar een strik in met het andere ende dat uit de Pijp-sweer hangt: deze strik word van dag tot dag naauwer toegehaalt, tot dat al het geene tusschen haar bevat was, afgesneden is. Indien het een een-oogige Pijp-sweer was, en dat 'er geen opening in den darm was, zou men geen swarigheid moeten maken van den zelve met het ende van de *Sonde* te doorsteken, het welke ligtelyk verrigt word met de *Sonde* op den vinger die in den aars steekt, te drukken: daar op buigt men de Sonde om, en men strikt de twee enden van den draat, gelyk wy zoo even gezegt hebben.

Gebruik van de snydinge.

Derde manier om de Operatie te doen.

De derde manier in de Snyding: en vermits deze de gemeenste, en meest in 't gebruik is, zal ik daar wat langer over handelen als over de voorgaande, om geen eene omstandigheid over te slaan, en om de aankomende Chirurgyns daar volkomentlyk in te onderregten.

Bereiding van den Lyder.

Ten dezen einde zal men eerstelijk zyn tyd passen te kiezen: want zoo men in de somer of in de winter was, zoo sou men wegens de onmatige hitte of koude dienen te wagten tot dat het weer wat bedaart was: en als de Pijp-sweer niet vers is, kan men de Operatie zonder gevaar uitstellen. Vervolgens dient het lighaam van den Lyder door Ader-latingen en Purgatien naar den eisch van sijne lighamelyke gesteltenis bereid te worden; en als de dag en de uur bepaalt is, zou men den Toestel klaar moeten maken, zoo als die in de 18 figuur afgebeeld staat met de letters *a*, *b*, *c*, enz.

Twee uuren voor de Operatie, zal men hem een Klysteer zetten, om den darm leedig te maken, op dat door de geweldige perssingen die ter gelegentheid van de Operatie konnen ontstaan, de drek niet mogt vliegen in den neus van den Chirurgyn, zoo als somwylen wel is gebeurt. Om die zelve reden moet hy ook niet regt agter

ter den Lyder ſtaan, maar een weinig ter zyde, om deze drek-ſcheut, die hem zeer onſmakelyk zou voorkomen, te myden. De Lyder zal dan op de kant van de bedſtee leggen, met een Peuluwe onder zyn buik, op dat de billen die na den dag gekeert moeten zyn, des te hooger zouden leggen: de dyen moeten van malkanderen geſcheiden, en door twee knegts vaſt gehouden worden, op dat hy onder de Operatie niet te veel zoude ſpartelen.

Ten tweede zal de Chirurgyn geduerende de Operatie (zoo als in de bindinge) Oly *g* byder hand hebben, en daar mee den voorſten vinger van zyne ſlinker hand beſtryken, om den zelve zonder pyn in den aars te duwen; in zyne regterhand zal hy neemen een Stilet *h*, en 't zelve in de Pyp-ſweer door haare buitenſte opening ſteken; duwende het al zagjes voort, tot dat het door de opening die in den darm is, komt uitſteeken, het welke men met den vinger die men in den aars ſteekt, ſal konnen voelen. Voorts zal men het Stilet met het einde van den zelven vinger weer ombuigen, en langs het fondament uittrekken, zoodanig, dat al het gene moet doorgeſneden worden, tuſſchen de twee bogten van het Stilet begreepen zy: dan zal men met het Sny-mes *i* of de Schaar *k* dat vleeſch dat tuſſchen het Stilet vaſt ſit, in een of twee reiſen doorſnyden; en men zal verzekert zyn dat alles doorgeſneden is, als het Stilet t'eenemaal los zal weſen. Vervolgens ſteekt men den vinger in de grond van de Pyp-ſweer, die men dikwils vol kromme holligheden of konyns-hollen vindt; welke holligheden tot in haare grond, en zoo veel als mogelyk is, moeten geopent worden. En zoo men met den vinger eenige vereeltheid in de Fiſtel voelt, zal men met het zelve Sny-mes verſcheide ſneedjes op die verharde plaatſen geven, op dat de Genees-middelen daar in zouden konnen byten en deſelve verteeren. In de plaats van het Stilet, gebruiken ſommige deze uitgeholde Sonde *l*, dewelke zy ombuigen even als het Stilet, wiens holligheid haar helpt, om 'er de punt van de Schaar door te geleiden.

Hoe deze Operatie tot grooter volmaaktheid gebragt is.

Dit is de manier op dewelke alle goede Practiſyns deſe Operatie tot nog toe verrigt hebben. Egter heeft men

ſedert eenigen tyd ſijn vernuft geſcherpt tot het uitvinden van eenige middelen, om deſelve vaardiger af te doen, en men heeft verzonnen een krom Sny-mes *m*, aan wiens einde gehegt is een Stilet *n*; zoodanig, dat in plaats van twee Inſtrumenten die van malkander geſcheiden zyn, dit maar een Inſtrument is, beſtaande uit een Stilet, en uit een Sny-mes die aan malkander vaſt zyn; en ſie hier de manier om dezelve te gebruiken. Men moet voor eerſt den uiterlyken mond van de Pijp-ſweer door een klein ſneedje met de punt van 't gewoonelyke Sny-mes verwyden, om 'er gemakkelyker een Sny-mes in te konnen ſteeken, het welke vooruit zal voeren een lang puntig Stilet van herkookt en niet uitgebluſt yſer, op dat het gemakkelijk zou konnen omgebogen worden. Dit Sny-mes moet krom, dun, en ſmal zyn, en ſyne ſcherpte bedekt hebben met dit kapje *o* dat van Bort-papier of van zilver is, en expres gemaakt is om in de Pyp-ſweer, zonder iets te bezeeren, geſtoken te konnen worden. Het Inſtrument aldus toegeſtelt zynde, duwt men het Stilet in de Pijp-ſweer, en men haalt het door het fondament weer uit; en als 'er het Sny-mes dan na het Stilet ingekomen is, haalt men 'er het kapje dat de ſcherpte bekleede zagjes af. Als men dan met de eene hand het end van 't Stilet, en met de andere het hegt van het Sny-mes vat, en na ſig haalt, ſnyd men de geheele Pijp-ſweer eensſlags door: waar na men op de oude manier den vinger in de diepte zal hebben te ſteeken, om na de holligheden en vereeltheden te voelen, dewelke men op de reeds gemelde wyſe zal ſien weg te nemen

Daar hebt gyl. twee manieren om de Operatie op de volkome Pijp-ſweer te doen: zy zyn beide gaar eve goet om dat ſe de Pijp-ſweer tot in haare grond openen; en het onderſcheid beſtaat maar in de Inſtrumenten, met dewelke dezelve in 't werk geſteld worden. Nu ſtaat ons te zien, wat dat 'er in de Pijp-ſweeren, die eenoogig genoemt worden, dient gedaan te worden.

Manier om de Eenoogige Pyp-ſweeren te genezen.

In het vertoonen van de Operatie, die door de binding geſchiedt, heb ik ul reeds geleert dat de darm als hy niet doorboort was, dient doorſtoken te worden, om al het vlees, dat men doorſnyden wil, te omvatten.

In

In deze Operatie moet hy ook nootzakelijk met een Stilet doorstoken worden; zonder 't welke de Operatie onvolmaakt zou zijn: maar de darm is zoo teer, dat hy weinig wederstants biedt: als het Stilet den darm in de grond van het Pijp-sweer doorboort heeft, wordt het door den aars uitgehaalt, en men gaat met de Operatie voort, op de wyze die ik ul. zoo even voorgedraagen heb

Van de Pyp-sweer die uiterlyk geen opening heeft.

By aldien de Pijp-sweer maar eene opening in de darm heeft, zonder buitenwaarts geopent te zyn, zoo is de Operatie des te moeijelyker: want om dezelve in alle haare deelen te verrigten, moet men een middel zoeken om uitwendig een opening te maken. Ten dezen einde zal men onderzoecken, of 'er niet ergens een kleine swelling omtrent het aarsgat is, dewelke dan aanwyst dat dit de uiterlyke grond van de Pijp-sweer is: en of men ter zelve plaatse niet eenige verandering in de huid, of eenige roodigheid, die de plaats van de holligheid souden aanwysen, kan bespeuren: want op dusdanige uiterlyke tekenen, sou het dienstig zyn die plaatsen op te snyden, om 'er het Instrument in te brengen, en de Operatie, soo als boven, te vervolgen. Zoo men uiterlijk nergens aan kan bespeuren, waar de opening gedaan moet worden, sal men dit Stilet P, dat in twee gevouwen is, en het eene end langer als het andere heeft, moeten nemen: men sal het by zyn langste ende vatten en in den aars steeken; passende het selve met den vinger die in den aars steekt, te bestieren, en op den selven tijd, als men het uittrekt, tragt men het kortste end van 't Stilet in de opening van de Pijp-sweer te brengen: als men het dan na zig toetrekt, sal men het end van 't Stilet van buiten voelen: waar op dan het deel geopent moet worden; en vorders sal men met het Instrument, dat 'er even als boven ingevoerd word, de Operatie voltrekken.

Verband van de Wonde.

Ten derde moet de wonde na de Operatie verbonden worden met een dikke Dot van Pluksel, op de wyse van een steekwiek, en die vooraf gedoopt sal wesen in een Smeersel van Olye en van Eydooren; dese sal men met geweld in den aars indringen, om de lippen der wonde van een te houden; bezorgende vorders de wonde met

de platte wieken *r r*, die met het zelve Smeerſel beſtreeken zyn. De Pleiſter *ſ*, de langwerpige Compres *t*, en de vierkante *v*, moeten 'er vervolgens elk op zyn order opgeleit, en door den band *x* op vaſt gehouden worden. Men zal den Lyder te bedde leggen, of wel men zal hem tot den avond toe laten ruſten, als wanneer men hem drie kommetjes, of negen oncen bloed zal aftappen, om de toevloeijing der vogten na het lydende deel te voorkomen.

Deze ſoorten van Wonden zyn moeijelyk om te behandelen, om dat dit de weg is, daar de groffe vuiligheden door afgedreven worden; en om dat 'er dikwils een buik-loop toeſlaat, om dewelke het verband afgeligt, en de wonde dikwils verbonden moet worden. In deze gelegentheid laat men een Chirurgyns knegt by den Lyder, die in deſelve kamer ſlaapt, en die hem zoo dikwils als hy afgegaan heeft, weder verbind. Maar men tragt deze ontlediging op ſoodanigen voet te brengen, dat ze maar eens 's daags geſchied: en dan word de knegt wat vooraf geſonden, die het verband een uur voor den tyd van het verbinden, wegneemt, op dat den Lyder op een doorboorde ſtoel gae zitten, daar hy eenigen tyd op blyft, om te deeg af te gaan. Na dat de Lyder ſijne darmen geleedigt heeft, word de wonde, eer dat men ze verbind, met laauwen Wyn gewaſſchen. Men bedient zig altyd van een Dot, die met een zeer kragtig *Digeſtyf* beſtreeken is, om de plaats te ſuiveren, en het groeijen van vuyle Vlees-gewaſſen, die in deze deelen zeer gemeen zyn, te beletten. Men gaat dagelyks met deſe ſaak ſoo voort, en men paſt de dikte van de Dot niet te verminderen, als naar maate dat de grond van de Pyp-ſweer met vlees vervuld word. Vorders droogt men de Wonde op, en men tragt die netjes met vel te betrekken.

Oordeel over de drie voorgeſtelde manieren. Het is niet moeijelyk te oordeelen, welke van deeze drie manieren voor de beſte te houden is. De Brandmiddelen veroorzaken een onophoudelyke pyn, geduurende den tyd van vyf of ſes weeken dat die in 't werk moeten geſteld worden. De binding ſnyd het vlees niet door, als na een langen tyd talmens; en men moet nooit verzuimen de ſtrik dagelyks toe te haalen, het welke

nooit

nooit ſonder pyn toegaat. De Snyding, wel is waar, veroorzaakt een levendiger pyn; maar die duurt zoo weinig tyd, dat een perſoon, die eens en voor altyd geneſen wil worden, daar niet behoort voor te ſchroomen: want behalven dat ze op een minuit te weeg brengt, daar de twee andere manieren een maand toe van nooden hebben, ſoo is de geneeſing die door de twee andere manieren geſchied twyffelagtig, daar de geene die door de inſnyding te weeg gebragt word, zeker en vaſt gaat.

Deſe redenen hebben den Koning bewogen, na dat hy alle de andere manieren onderſogt had, om zig aan de Snyding te onderwerpen: welke Hiſtory ik ul. met korte woorden ga verhaalen.

In het Jaar 1686 kreeg de Koning een kleine ſwelling digt by den aars, omtrent de bil-naad. Ze ſag 'er niet ontſtoken uit, en was ook niet ſeer pynelyk. Ze wierd allengskens grooter; en als ze ryp geworden was, berſte zy van ſelfs open, om dat de Koning deſelve door ſijnen eerſten Chirurgyn den Heer *Felix*, die ſulks voorſloeg, niet wilde geopent hebben. Het ging met dit kleine etter-geſwelletje, gelyk het doorgaans gaat met ſoodanige geſwellen: die niet genoeg geopent worden om de genees-middelen in den grond van de holligheid te konnen brengen. Daar quam ſlegts een klein gaatje in de huid, daar de etter door uitvloeide, het geſwel bleef al etter opgeeven, en het wierd eindelyk Fiſtel-agtig. ***Verhaal van de Aarsfiſtel die de Koning gehad heeft.***

Het eenigſte middel om den Koning te geneſen, was de Operatie: maar men vind in de Grooten altyd die onderwerping niet, dewelke nootſakelyk is tot de geneſing. Duiſenden van menſchen quamen Genees-middelen voorſtellen, die ze voor onfeylbaar opgaven; en men beſogt 'er ook eenige van, die de beſte geoordeelt wierden; maar daar was 'er niet een, die wel uitviel.

Men droeg zyne Majeſteit voor, dat de wateren van *Barege* uitſtekend tegen deſe quaal waren; en 't gerugt liep ook al, dat 'er de Koning na toe ſou gaan; maar daar wierd goetgevonden deſe wateren voor het aangaan van deſe reis, op verſcheide Lyders te beproeven.

Daar wierden vier Persoonen gevonden, die aan deselve quaal vast waren, en die wierden op 's Konings kosten, onder het opsigt van den Heer *Gervais*, gewoonlyken Heelmeester van sijn Majesteit, na *Barege* gesonden. Dese Heelmeester heeft geduurende een merkelyken tyd met dese wateren inspuitingen in haare Pijpsweeren gedaan; hy behandelde haar vorders soo als hy dienstig oordeelde tot haare geneesing; en als hy eindelijk met haar te rugge quam, was het even na met haare geneesinge, als toen zy 'er na toe reisden.

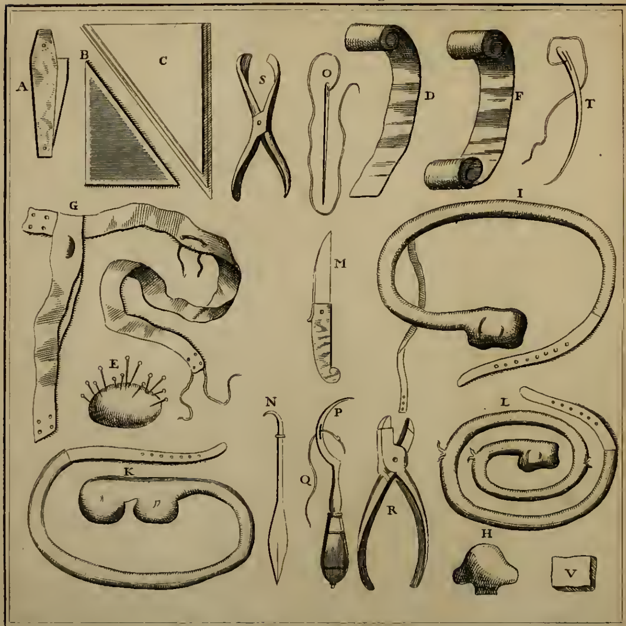
Zekere Vrouw quam aan het Hof seggen, dat zy na de wateren van Bourbon gereisl zijnde, tot genesing van een andere byzondere ziekte, door het gebruik van die wateren van een Pijp-sweer, die zy te vooren had, was genesen. Daar op wierd een van 's Konings Chirurgyns met vier andere Lyders na Bourbon gezonden: dog die quamen ook in den selven staat wederom, als zy op reis gegaan waren.

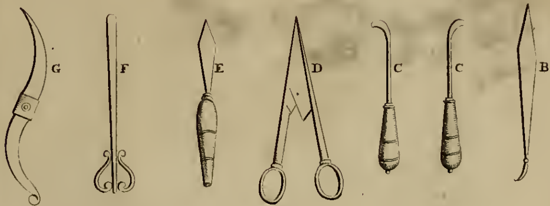
Zeker Pieck-heer quam by den Heer *Louvois*, seggende dat hy een watertje had, met het welke hy allerhande Pijp-sweeren genas: een ander roemde op een Zalfje, dat in het genezen van Pyp-sweeren nooit en miste. Daar waren 'er nog meer die verscheide Genees-middelen opgaven, en die selfs genesingen bybragten, die zy zeiden gedaan te hebben. Deze Staats-heer, die niets wilde verzuimen, omtrent eene zoo dierbaare gezondheid als die van den Koning, deed verscheide Kamers in 't Opper-Intendantshuis stoffeeren; in dewelke verscheide Lyders die Pijp-sweeren hadden, gestelt wierden; men deed haar in het bywesen van den Heer *Felix* meesteren door de geenen die zoo breed opgegeven hadden, dat zy wel raad tegen de Pijp-sweeren wisten. Een gansch Jaar liep 'er met al dat beproeven door, sonder dat 'er een van allen genesen was.

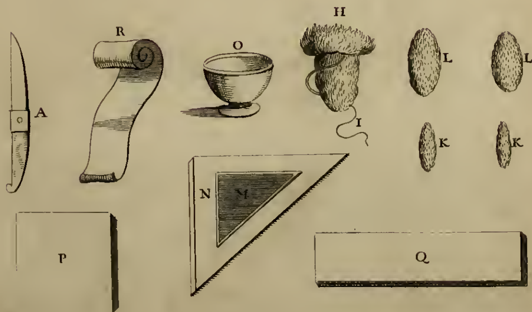
De Heer *Besiere* die de quaal ondersogt had, en door den Koning ondervraagt wierd, wat dat hy 'er van oordeelde, antwoorde den Koning regt uit, dat alle de Genees-middelen van de gansche weereld niet het minste souden baten sonder de Operatie.

Als dan de Koning, die door de Heeren *Louvois* en *Felix* onderregt wierd van al het geen 'er passeerde, eindelyk

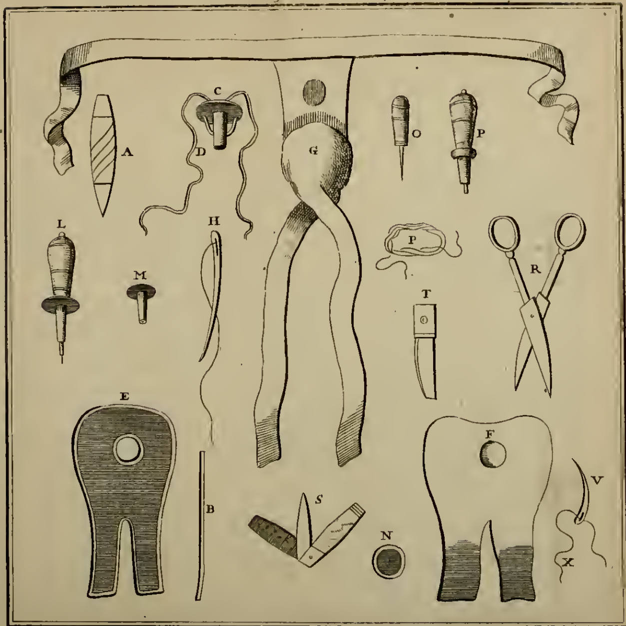
Instrumenten voor de Breuken, of Scheirsels, N.15

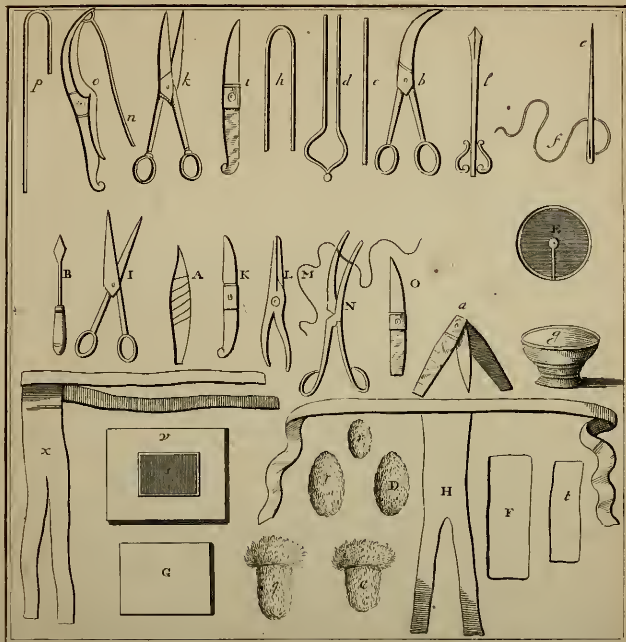

G
F
E
D
C
C
B

H
R
O
L
L
A
I
K
K
N
M
P
Q

Instrum: tot de Operatien op het Scrotum. N 17.

Instrúm tot de Operatien aen den Aers, en Fistel der Aers, N.18.

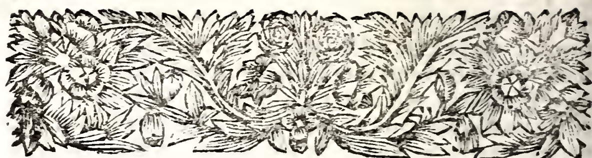
lyk zag dat 'er geen geneſing te verwagten was, als door de Operatie, daar de Heer *Felix* altijd op drong, zoo gaf hy 'er ſijne toeſtemming toe: maar hy begeerde maar tot dat hy van *Fontaineblau* wedergekeert was: en op een morgen, als men niets met allen gemerkt had, en na de Kamer van den Koning ging, hoorde men met verwondering zeggen, dat hy ſig aan de Operatie had onderworpen, en alle de Inſnydingen, die den Heer *Felix* geoordeelt had te moeten doen, kloekmoediglyk had uitgeſtaan.

Wie dat deze Operatie bywoonden.

Dit geſchiede den 21 November 1687. de Heer *Felix*, wien de Koning vryheid gelaten had, om tot ſijne hulp in deze gelegentheid een Chirurgyn na ſijn welgevallen te nemen, koos den Heer *Beſiere*, die de Operatie vervolgens bywoonde, en daar vorders niemand meer tegenwoordig was, als Mynheer *Louvois*, met de Heeren *Daquin* en *Fagon*. Hy beloonde ook als een groot Koning alle de geene die hem in deze quaal gedient hadden. Hy vereerde aan de Heer *Felix* 150 duizend guldens, aan den Heer *Daquin* honderd duizend guldens, aan den Heer *Fagon* tagtig duizend guldens, aan den Heer *Beſiere* veertig duizend guldens, aan yder van ſijne Apteekers, die vier in getal zyn, twaalf duizend guldens, en aan de Knegt van de Heer *Felix*, met name *la Raye*, vier honderd Piſtoolen.

Beloningen door den Koning gegeven aan de geenen die over hem gingen.

CHI-

CHIRURGICALE OPERATIEN,

Vyfde Aantooning.

Van de Operatien, die aan de Borst, en aan den Hals gedaan worden.

Van het EMPYEMA.

Yn Heeren, volgens de order die wy ons zelven voorgeschreeven hebben, moeten wy nu, na dat wy alle de Operatien, die aan den buik gedaan worden, vertoont hebben, gaan opklimmen tot de geene, die in de borst te werk gestelt worden, ende zoo al vorder tot die van den hals, om als dan tot die van het hoofd te komen, en met die van de armen en beenen te eindigen.

De borst heeft haare bysondere quaalen, en vervolgens ook haare bysondere Operatien, waar van de voornaamste is het *Empyema*, of de Borst-opening; en met deze

deze gaan wy een begin maken.

De meeste Auteurs agt gevende op de oorspronkelykheid van den naam *Empyema*, dewelke zoo veel te zeggen is als verandering in matery of Etter, zeggen ons, dat dit woord genomen word voor een veranderinge van eenige stoffe in etter, in wat gedeelte van 't lichaam dat zulks geschieden mag; dog bysonderlyk voor eene vergadering of ophoudinge van etter in de holligheid van de borst. Maar 't gebruik van 't zelve te nemen voor eene openinge, die in de borst tot het uithaalen van bloed, etter of water gedaan moet worden, heeft de overhand gekreegen: en deze Operatie is ook onder geen anderen naam by de Practisijns bekend. Als ik dan van 't *Empyema* zal handelen, zal ik daar door verstaan een Wonde die in 't onderste gedeelte van de borst, tusschen twee ribbens in, gemaakt word, om uitgang te bezorgen aan 't geene in haare holligheid uitgestort is. Driederhande stoffen verpligten ons tot deze Operatie te komen; te weten bloed, het welke uit eenige geopende bloedvaten loopende, op het middelrift zal gevallen zyn: etter die daar na een *Pleuris* in uitgestort is: of eindelijk water, 't welk aldaar allengskens in een waterzugt vergadert mag wezen. Dit zyn dan drie verscheide gevallen, daar 't *Empyema* in 't werk gestelt word, en t'eenemaal nootzakelijk is, dog de allerdringenste nootzakelijkheid is, als het bloed door een wonde van de Longe, in de borst komt te vallen: wiens holligheid het wel haast zou vervullen, met gevaar van den Lyder in korten tijd te verstikken; ten zy dat men dit vogt door een opening, die geen uitstel lijd, deed uitloopen, en deze reden beweegt my om ul. deze Operatie voor de twee anderen te toonen.

Bysondere Operatien omtrent de borst.

Waar de Naam Empyema van daan gehaalt is.

Noodwendigheid van deze Operatie.

Onder de wonden van de borst zyn 'er eenige, die tot in haare holte niet doorgaan; en dan worden ze aangesien als enkelde wonden. De andere gaan tot in de gemelde holte; en onder deze laatsten zyn 'er sommigen sonder kwetsinge der inwendige deelen, en in zulken gevallen moeten ze maar toegeheelt worden. De andere zyn met kwetsinge der gehoudene deelen: en deze zyn dan nog sonder stortinge van bloed in de borst: of daar is stortinge van bloed by, dat in deze middel-streek des lighaams

Onderscheid tusschen de wonde van de borst.

lighaams geloopen is: en 't is van deze laatste dat ik uit te spreeken heb, als konnende niet genezen worden, dan door het *Empyema*, waar door men dit vogt, het welk niet by tyds geloost zynde den Lyder zou verstikken, uit laat loopen.

Tekenen van een doorgaande wonde. Daar zyn drie middelen die ons te kennen geven, of een wonde doorgaande is: het betasten, het gesigt, en 't Sondeer-yzer. Zoo gy op de plaatsen ontrent de wonde tastende, een zekere opswelling gevoelt, gelykende na de opblaasing der beesten: die kort na haare slagting door de Vleeshouwers opgeblazen worden, zoo is het een teken dat de wonde in de holligheid van de borst gaat, dewyl deze opswelling nergens anders van daan kan komen, als dat de wind, die door de longen buitenwaarts gedreeven word, zig verspreid heeft in de tusschen-ruimtens van de borst-spieren, en onder de algemeene deksels. Door 't gezigt bespeurt men of de wonde groot is, en doorgaat; want het bloed dat 'er uit komt word schuimagtig gemaakt door de lugt die zig onder het bloed mengt, en die met geruisch uit de wonde komt vliegen: dewyl de lugt zoo wel als het bloed door de uitrekking der longen, of door de spieren die de borst toeperssen, met snelheid ter wonde uitgedreeven worden: in zulken gevalle is het buiten alle twyfel dat de holligheid geopent, en zelfs de longe gequetst is. Sommigen zetten een brandende kaars by de wonde; zoo de vlam waggelt, is het een teken dat de steek door de borst gegaan is, dewyl de lugt ter wonde uitkomende, de eenigste oorzaak van deze beweginge kan zyn.

Het sekerste teken van zoo een wonde. Andere seggen dat, zoo de gequetste zeer swak was, men alsdan een spiegel digt by de wonde zou moeten zetten; en dat indien het glas van de spiegel met vlakken besloeg, zulks een teken zou zyn dat 'er lugt uit quam, en de wonde doorgaande was. Dog het zekerste bewys word door het Sondeer-yzer genomen: want indien het in de wonde gestooken zynde, tot in de holligheid van de borst gaat, is 'er geen twyffel aan te slaan, of de wonde is doorgaande. Egter schoon dat men met het Sondeer-yzer altyd den weg niet kan vinden die door het Instrument gemaakt is, zo moet men daar aanstonds niet uit besluiten, dat de wonde niet verder als in de oppervlakte

vlakte gegaan is. Daar zyn smalle degens, die schuins in 't lighaam gestoken zynde, zoo klein een wonde maken, dat 'er het Sondeer-yzer niet door kan geleid worden; en wel voornamentlyk soo de gequetste, als hy de steck kreeg, op syn hoede was. In sulke gelegentheid moet de persoon geplaatst worden zoo als hy was, wanneer hy gequetst wierd; en zoo men 'er het Sondeer-yzer des niet tegenstaande niet door kon krygen, zou de huid uiterlijk zonder uitstel moeten verwyd worden, als men van een andere kant tekenen heeft, dat de binnen-deelen beledigt zyn.

Waar uit men kan weeten of 'er bloed uitgestort is.

't Is niet genoeg dat men weet of een wonde doorgaat of niet; men moet ondersoeken of 'er ook bloed in de holte van de borst uitgestort is; en dit word ons door drie dingen te kennen gegeven: eerstelyk door de plaats van de wonde; ten tweede door haare uitwerpsels: eindelyk en ten derde, door de toevallen die daar by zyn.

De Anatomy leert ons, dat 'er een tusschen-ribbige slag-ader, en een tusschen-ribbige ader is, die beide geplaatst zyn in een spleet, dewelke sig langs het onderste gedeelte van elke ribbe uitstrekt. Indien het Instrument, dat de wonde gemaakt heeft, de tusschenribbige spieren regt onder de ribbe doorsneeden heeft, zoo moet het deze vaten ook geopent hebben, waar uit een uitstorting van bloed in de holligheid van de borst sal zyn gevolgt.

Tekenen van een wonde in de longe.

Zoo de wonde groot is, en dat 'er veel bloed uitkomt loopen, zoo is 't een teken dat 'er ook bloed in de holligheden moet leggen, en vooral, als men een zeker geblaas in de wonde hoort, 't geen door de lugt die 'er uitdringt veroorsaakt word, zoo blykt het dat 'er een opening in de longe is: en vermits de longe vol bloedvaten is, kan ze niet gewond zyn, of daar moeten eenige van haare vaten geopent zyn, dewelke dan bloed in de borst komen te storten.

Men bemerkt dat 'er bloed uitgestort is door de toevallen, die aanstonts na de quetsing volgen: de Lyder gevoelt een groote swaarte op sijn middel-rift, ontstaande uit het gewigt van 't uitgestorte bloed; een groote spanning in de borst omtrent de wonde; hy heeft groo-

te

te moeite om sijn adem te haalen, en valt dikwils in flaauwte.

Zoo de Chirurgyn deze tekenen niet gewaar wordende, oordeeld dat 'er geen bloed in de borst uitgestort leit, moet hy syn best doen om de wonde, zoo ras als doenlyk is te genesen: dog wat vlyt dat hy 'er toe aanwend, sal het zoo ras niet geschieden als het wel te wenschen waar, dewyl de wonden van de borst van een moeijelyker genesinge zyn als de andere, en dat om vier redenen: ten eersten, ter oorsaake van de lugt, dewelke door de wonde heene dringende, sonder getempert en verwarmt te zyn, gelyk die door de mond in gaat gedaan word, de longen nootsaakelyk moet beledigen: de tweede reden is, om dat de geduurige beweeging van de borst, de toeheeling die 'er gedaan moet worden, belemmert: de derde bestaat in de moeijelykheid die men heeft om de wonde der longe met de Genees-middelen te bereiken: en de vierde daar in, dat de uitwerpsels de vryheid niet hebben, om van zelfs uit te lopen, en dat ze in de grond van de borst leggende, daar niet, dan zeer beswaarlyk, konnen uitgehaald worden.

Misbruik in de practyk. Men moet geen agt geven op het gevoelen van eenige Ouden, dewelke alle de borst-wonden door een heggting wilden toegehaald hebben, om dat 'er de vreemde lugt, soo als zy voorgaven, seer schadelyk aan was: Wy verwerpen insgelyks het gevoelen der geenen, die dezelve zeer langen tyd willen open gehouden hebben: is 'er geen bloed uitgestort, zoo moeten ze ten eersten en vliegens toegesloten worden: dog is 'er bloed uitgestort, zullen ze open gehouden worden om het bloed uit te laaten; en dus moet de Chirurgyn hier zig na het bloed voegen.

Als 'er een uitstorting van bloed is, moet het noodzakelyk weg geholpen worden: ten dien einde behoord de Chirurgyn sig eerst van de zagtste middelen te bedienen, eer dat hy tot de uiterste komt. Daar worden 'er ons driederley voorgesteld: het eerste is, den Lyder zodanig te plaatsen, dat het bloed door de wonde uit kan loopen: het welke verrigt word, met hem het hoofd te doen buigen, de dyen om hoog te ligten, en op de won-

de te doen leggen: het tweede bestaat in het bloed te helpen, om 'er uit te loopen, met den neus des Lyders toe te nypen, doende hem zyn adem wat inhouden; en syn lighaam wat schuddende. Het derde bestaat in 't gebruik van een Instrument A, genaamt Etter-uithaalder, zynde een spuit met een kromme pyp, om sig naar de figuur van de wonde te voegen. Deze pijp word ingestooken ter plaatse daar het bloed vast zit: daar na trekt men het handvat van de spuit opwaarts, en men vult de spuit met het buiten gevaate bloed; het welke men aldus in verscheide reisen uitpompt.

Genesing van de wonde, daar uitstorting van bloed by is.

Indien men de borst door deze middelen niet heeft konnen ontledigen, moet men deselve openen om 'er het bloed ('t zy hoe 't zy) uit te haalen. Dit word op twee manieren uitgevoert; te weten met de wonde te verwyden, of een tegen-opening te maken.

De wonde moet verwijd worden, als se in 't laagste van de borst, 't zy van vooren, 't zy van agteren is; want het gebeurt niet zelden, dat de wonde omtrent dezelve plaats is, daar men het *Empyema* anders zou gemaakt hebben: en schoon genomen ze was al eenige vingeren hooger, zou men zig moeten vergenoegen met dezelve te verwyden; het welke verrigt word door een krom Sondeer-yser B in de wonde te steken, om 'er de punt van een Instrument in te brengen; dit Instrument moet altyd zyn een regt Snymes C, of een kromme vlym D: en men zal de insnydingen in de dekfels en in de uiterlyke spieren altyd na benedewaarts zien te doen, op dat het bloed gemakkelyker uit zoude loopen: want wat de verwyding van de tusschen-ribbige spieren belangt, die kan maar omtrent de wonde, dewelke zig tusschen twee ribbben bevindt, verrigt worden. Voorts plaatst men den Lyder zoodanig, dat het bloed gemakkelyk kan uitloopen: de bequaamste manier is, hem op de wonde te doen leggen.

Hoe dat de openeng moet verwyd worden.

Een Ruiter van myn Heer den Hertog van Bourgonje, wierd in 't jaar 1703 by *Befort* door een van zyn makkers gequetst, en was met een degen in zijn borst, regt onder de regter mam gestoken: en vermits hem dit ongeval een half uur buiten de Stad overgekomen was; zoo had de borst, eer dat ik 'er bygehaalt wierdt, tyds genoeg

Aanmerking op een borstwonde.

gehad, om met bloed vervult te worden. Ik vergenoegde my met de wonde genoegſaam te openen, om het bloed dat hem ſchier verſmagte, te ontledigen, en ik verbond hem dezen eerſten dag niet. Ik deed hem den ganſchen nagt op zyn wonde leggen, en naar mate dat het bloed uitliep, viel het ademen hem gemakkelyker. 's Anderen daags vond ik de borſt ganſch leedig; daar op verbond ik hem, en liet hem onder de handen van een Stads Chirurgyn die hem ook genas; zoo dat hy een maand daar na weer by ons in het Leger quam.

Op wat plaats de tegen opening moet gemaakt worden.

Zoo de wonde in 't opperſte gedeelte van de borſt is, en men verzekert is, dat 'er bloed uitgeſtort is, zo moet men nootzakelyk een tegen-opening maken; en dit is eigentlyk 't geene een *Empyema* genoemt wordt. Deze opening word in het ſchuins daalende gedeelte van de borſt gemaakt, en op twee plaatſen; te weten in de voorborſt of in de agterborſt.

Als men de voorborſt kieſt, wordt de Operatie tuſſchen de tweede en de derde der lange ribben gedaan; van onderen af na bovenwaarts te rekenen. De gequetſte trekt dit voordeel uit deze manier, dat hy zig zelven kan verbinden, als hy genootzaakt is den Chirurgyn af te danken, 't zy dat hy niet in ſtaat is om hem te betaalen, of om dat hy van woonplaats moet veranderen: zelfs verdriet de langduerigheid van de ziekte dikwils den Lyder zoodanig, dat hy zig niet langer aan de Chirurgyns uuren begeert te verbinden. Dog vermits het ongemakkelijk valt zig zelven te verbinden, of op den buik, tot ontlaſting van het bloed of van den etter te leggen, zoo kieſt men dikwils de agterborſt; want als men op de rugge legt, zakt de ſtoffe gemakkelyk na de opening, en loopt 'er uit, zonder dat men de longe eenig gewelt hoeft aan te doen.

Indien men dan de opening in het agterſte deel verkieſt, ſteekt men het Snymes tuſſchen de derde en vierde lange ribben in, van onderen opwaarts te rekenen; dat is te zeggen een ribbe hooger als in de voorborſt, om het middelrift, dat van agteren hooger opſchiet als van vooren, niet te quetſen. Dog zonder my met het tellen van de ribben op te houden, zoo geef ik de ſteek vier vingeren breed onder den hoek van het ſchouderblad,

en

en ook vier vingeren breed van de rugge-graat af, zijnde de plaats daar de ribben meest buitenwaarts uitwyken. Maar vooral moet de borst opening aan de zyde van de uitstortinge gemaakt worden, en men moet wel toesien van zig in dit stuk niet te vergissen.

Als de hoogdringende nootzakelijkheid van den gequesten niet te laten smooren de Operatie heeft doen vaststellen, moet men zijn tyd niet verspillen met het klaar maken van het verband; men zal daar tyds genoeg toe hebben, en terwijl dat het bloed uit de borst zal loopen; nog men behoeft den Lyder niet te belasten over ende te zitten; want dit doet hy altyd als hy zyn adem kan haalen. Als de rugge na den dag gekeert, en het hembd opgeligt is, zal de Chirurgyn de deksels, ter plaatse daar hy de opening wil doen, vatten, en door een knegt met de hand doen vast houden, terwyle dat hy die ook met zijne slinkerhand opligt; en dus zal hy dezelve met het regte Snymes C dat hy in zijne regter hand heeft, doorsnyden: vervolgens zal hy de deksels los laten, en voortgaan met de spieren tusschen de twee ribben door te snyden; draaijende de rugge van zijn mes na de bovenste ribbe, om de bloedvaten die langs de onderste lip van dit been loopen, niet open te snyden. De spieren doorsneden zijnde, zal hy het borstvlies met de punt van 't zelve Instrument openen; dan zal hy 't Instrument uit haalen, en 'er zijne vinger insteeken om te voelen of de opening groot genoeg is: waar na hy den Lyder agter over zal doen hellen, tot gemakkelyker uitloosing van het bloed, dat 'er doorgaans overvloedig uit komt vliegen: en men moet het zonder eenige schroom maar t'eenemaal laaten uitloopen; want als het eens buiten zyne vaten is, doet het maar ongelegentheid aan, in wat plaats dat het zig mag onthouden.

Hoedanigheden van de steek-wiek die men klaar moet maken.

Men maakt een Steekwiek van linne klaar E, die volgens de Auteurs ses hoedanigheden moet hebben: de eerste, dat haare dikte moet passen op de groote der wonden: de tweede, dat zy zagt moet zijn om geen pijn te verwekken: de derde, dat ze kort, en aan haar punt F stomp moet zijn, om de long niet te bezeeren: de vierde, dat ze wat plat-agtig moet zyn, om zig naar

de ruimte, die 'er tusschen beide de ribben is, te voegen: de vyfde dat zy een hoofd G hebbe, om in de holligheid niet te schieten, met een draat H daar aan vast, om haar, ingevalle zy daar in geschoten was, daar mede uit te trekken: en de sesde, dat ze in eenig wonde-water gedoopt zy. Men bet de plaatsen rontom de wonde met bequaam vogt, en men bedekt de wonde met platte wieken I I, en met een groote Pleister *de gratia Dei* K. Men legt 'er een vierkante drukdoek L over heen, en vorders maakt men een band rontom het lighaam met dit Servet M drie of vier dubbelt gevouwen, 't welke men op de plaats vast maakt, met het van vooren of van agteren aan de Schouder-doek N te hegten.

Verband van de wonde.

Het zou maar swarigheid over zaken van geen belang gemaakt wezen, zoo men bekommert was of men de vezelen van de inwendige of van de uitwendige spieren moet bewaren; en zoo men in beraad stond, of men naar den draat van de eerste, of liever na die van de twede dient te snyden: men moet die beidegaar gelykelijk doorsnyden, en zig alleenlijk wagten van de ribben met de snee van het mes aan te raken, op dat dezelve door het quetsen van haar vlies, naderhand niet mogten bloot raken.

Quade manier van het borstvlies te openen.

Etlyke Auteurs hebben hier haare schranderheid willen toonen, radende het borstvlies met de punt van 't Instrument niet te doorsnyden; maar willende, dat men de spieren doorsneden hebbende, en tot het borst-vlies gekomen zynde, met een dik en stomp Soudeer-yzer tegen dat vlies zal aanstooten, om te doen bersten: zy zeggen dat men dusdoende, geen gevaar loopt van de longe met de punt van 't Snymes te beledigen. Dog deze manier is niet te pryzen; want om een quaad dat een gaauw Heelmeester nooit overkomt te vermyden, begaan zy 'er twee, die zeer swaare gevolgen konnen hebben: het eene is, dat zy het borstvlies aldus stootende, om het naar haare manier te openen, het zelve omtrent de wonde van de ribbe af scheuren: het tweede is, dat zy de vezel-draaden van dit vlies aldus verbrekende, het zelve een geweld aandoen; dat 'er toevloeijing van vogten en ontsteking kan veroorzaken.

In

In het verbinden der wonden is de gewoonte het verband na verloop van 24 uuren op te nemen: maar de wonden van de borst lyden zoo lang een uitstel niet. Als de Lyder zig benaauwt voelt, het welke somtyds zes of agt uuren na de Operatie geschiedt, moet men hem op nieuw verbinden, om het nieuwe bloed, dat uit de vaten geloopen is, uit te laaten. Derhalve zal men zyn Toestel altyd klaar hebben, om den Lyder zoo dikwils als het de noot vereischt, te verbinden. Vooral moet men niet kaerig zyn in het Aderlaten, op dat het bloed door deze afwending belet werde door de wonde uit te schieten.

Men heeft nu maar agt te geven op de wonde, die door de Operatie gemaakt is; wat de eerste belangt, dewijl die van weinig belang meer is, heeft men die maar soo ras als zy 'er na staat, toe te laaten loopen. Zy geeft nogtans een voordeel, daar men zig zoo lang van bedient, tot dat ze toegegaan is; want vermits 'er Inspuitingen in de borst moeten gedaan worden om deselve te zuiveren, en de maniere met de etteragtige vogtigheden, die 'er in gezakt zyn, uit te spuiten, zoo spuit men de vogtigheden door de bovenste wonde in, die dan weer door de onderste, daar de borst schuinser afdaalt, konnen uitloopen; dervoege dat deze inspuitingen, na dat zy de borst om en d' om afgespoelt hebben, daar wederom zonder eenig geweld of ongemak uitloopen.

Andere Aanmerking over een wonde in de borst.

Dus verre rakende de Operatie die in eenige borstwonden zal noodig geoordeelt zyn; dewelke egter niet al te ligt moet in 't werk gestelt worden, zoo als men begeerde dat ik die in 't werk zou stellen aan myn Heer *de Bonoisiere*, Stalmeester des Konings, die in 't jaar 1701 te *Versailles* met een degen in sijn regter mam gestooken wierd; de steek ging schuins in de holligheid van de borst, had het middelschot doorboord, en eindigde in de slinker holligheid; de toevallen die 'er den derden dag toesloegen; scheenen te toonen dat 'er bloed uitgestort was; de geene die hem nevens my bezigtigden waren van gevoelen dat ik de borst behoorde te openen. Ik zeide hun, dat ik het moeijelyke adem-haalen van den Lyder oordeelde voor te komen uit een ontsteking,

die in het middelschot door de doorgaande steek veroorzaakt was: wel is waar dat de Lyder niet kon blyven leggen; maar ik bespeurde geen spanning in de borst, nog swaarte op het middelrift. Ik bewoog den vader van den gequetste, dat hy myn Heer *Felix* zou verzoeken by den Lyder te komen, en ons met zyne raad te helpen. Hy viel myn gevoelen toe; daar wierd geen Operatie gedaan; en de Lyder wierd volkomen genezen.

Verbaal van een genesinge, die door een Uitsuiger onderno- men wierd.

In deselfde gelegentheid die 's middernagts voorviel, had myn Heer *Messier*, Luitenant der Lyfwagt van zyn Majesteits Kamer, een steek met een degen gekregen in 't onderste deel van de borst aan de regter zyde. Zoo haast als hy na huys gekeert was, wierd 'er om een Suiger gestiert. Daar quam een Trommelslager van het Regiment der Lyfwagt, die hem zyne wonde leeg zoog en die hem verzekerde dat hy binnen twee dagen genesen zou zijn. Daags daar aan wierdt aan den Koning in zyn opstaan verhaalt, dat 'er van twee persoonen, die den voorleden nagt gequest waren geweest, de eene die het bloed uit zijn wonde had laten zuigen, wel te pas was, en de tweede, daar de Chirurgyns over gegaan hadden, op zyn sterven lag. Deze tyding wierdt als een vaste waarheid voort verteld. Maar nog den eigen dag na de middag, was myn Heer *Messier* genootzaakt te biegten, en de Sacramenten te ontfangen, om dat hy als verstikte. Hy liet my ontbieden, en bad my dat ik hem doen zou al wat ik dienstig oordeelde. Ik antwoorde hem dat ik niet beter had geweten of hy was genezen, zoo als aan den Koning was verteld: maar dat ik hem in een slegten staat vond, zo wegens de natuur van zyne wonde, als wegens de toevallen die 'er by waren. Een ander zou hem misschien onder de handen van zynen Suiger hebben laten sterven: maar ik agte het myn pligt, hem in zo een hoogdringenden noot te helpen. Nadien de wonde in 't onderste van de borst was, maakte ik die grooter, en opende die genoegsaam om uittogt aan 't geronne bloed te geven. Van dat zelfde ogenblik af begon hy verligting te gevoelen: ik ging ook voort met hem te meesteren, en heb hem ten vollen geneezen.

Bepaling van de Pleuris.

De Operatie van 't *Empyema* word nog gedaan, als 'er

'er etter verſpreid leit in de holligheid van de borſt, het welke doorgaans geſchied na een *Pleuris* of na een Longe-zugt.

De *Pleuris* of het Zyde-wee, is een ontſteking van het borſtvlies, veroorzaakt door een kookend en woedend bloed, dat buiten ſijne vaten geſtort is, en in dit vlies komt te ſtollen. Sommige ſteunende op de prikkingen en ſteekingen die de Lyder gevoelt, houden 't daar voor, dat ze ontſtaat uit een verhitte gal, die tusſchen de ribben en het borſtvlies op een gedrongen zit. Zy is altyd verzeld met een hevige koorts, een digte en moeijelyke adem-halinge, en met een ſteekende en inwendige pyn. De Grieken hebben haar *Pleuritis* gedoopt van het woord *Pleuron*, dat een ribbe betekent, om dat ze geweldige ſmerten in de zyde van de ribbe veroorzaakt.

Kentekenen van de Longeſugt.

De Longe-zugt (in 't Grieks en Latyn *Peripneumonia*) is een ontſteeking der Longe, ontſtaande uit een etteragtige ſtoffe die aldaar vergadert is, en na een ſinking op de borſt volgt: haare tekenen zyn een digte en kleine ademhaaling, met koortſe en roodheid des aangeſigts. Het woord *Peripneumonia* is afkomſtig van *Peri*, dat is rondom, en van *Pneumon*, longe, om dieswille dat deze quaal dikmaals ontſtaat in het vlies dat de Longe rondom bekleed.

Deze twee ziektens zyn zeer hevig, en helpen haare Lyders binnen korten tyd in 't graf. Als het vogt daar de *Pleuris* uit beſtaat, nog in 't borſt-vlies beſlooten is, en 't geene de longe-zugt veroorſaakt nog in de ſubſtantie van de longe, of binnen haare vlieſen zit, dan ſtaan deze twee ziektens onder de Genees-kunde, en zyn boven het begrijp van den Chirurgijn; wien dit alleenlyk te weeten ſtaat, dat de ader hier dikwils moet geopent worden; 't welk hem ook niet onbekend kan zyn, als zynde een uitvoerder van de Ordonnantien der Geneesheeren die het Aderlaten voorſchryven: maar als deze ſiekmakende ſtoffen tot een Abſces gedyt zijn, en de etter uitgeſtort is in de holligheid van de borſt, dan zyn ze de Heelkunſt onderworpen, dewyl ze dan door geen ander middel als door de hand des Chirurgyns geloost konnen worden.

 't Is

Redenen die de borst opening nootzakelyk maken.

't Is de pligt des Heelmeesters, eer dat hy de Operatie aanvaart, te ondersoecken of het wel seker is, dat 'er etter in de borst zit, om zig niet te vergrypen, gelyk seker Heelmeester, die anders sijne zaaken wel verstond, en die de Operatie van 't *Empyema* aan den Hertog van *Mortemart* gedaan hebbende, geen etter in de borst vond sitten. Hy had schoon te seggen dat de Operatie hem belast was, en dat 'er alle de Bloed-vrienden na verlangden; 't wierd hem van al de Weereld schande gesprooken.

Geschiedenis tot dese zaak dienende.

Omtrent een diergelyke voorval is te *Versailles* in het jaar 1703 aan een van 's Konings Heelmeesters gebeurd, dewelke van Rouane gekomen zynde, sig voor den gaauwsten Chirurgyn van de gansche Weereld uitgaf. De Heer *Helvetius* quam by een Tapytwerker des Konings, met name *Berteville*, die al sedert langen tyd siek gelegen had, en over een pyn in de regter bovenbuiks zyde klaagde: Als hy de plaats betast had, oordeelde hy dat 'er etter zat, en belaste dezen Heelmeester de plaats te openen: hy deed het op staande voet, maar daar wierd niets gevonden om te ontledigen, en de zieke storf twee uuren daar na. Het voordeel dat 'er dese ellendige Lyder uithaalde was dit, dat hy in korten tyd van de pynen die hy te lyden had, en die 'er nog by kosten komen, voor altoos verlost wierd. Het zou een Chirurgyns knegt te vergeven zyn geweest, dat hy zig soo onderdanig toonde, dewijl sijne kennisse nog zeer sober is: maar een Meester Chirurgyn moet vast op sijn stuk weesen, en hy mag een Operatie van sulk een gevolg, op het gesag van een ander niet ondernemen.

Veele zyn van gedagten dat de natuur alleen deze siektens kan genesen, en seggen dat deselve drie natuurlyke wegen heeft om zig van de etteragtige stoffen te ontlasten, te weeten door het kladden, door het pissen en door het afgaan; maar dat zyn als mirakelen, die men niet altyd moet verwagten. Ik weet wel dat het haar niet onmogelyk is, het buiten-gevaarte vogt, dat nog in de longe of in het borst-vlies mag sitten, door een van die drie manieren te ontledigen; dog zoo ras als het etter-geswel geborsten, en de etter in de hollig-

heid

heid van de borst gestort is, is 'er geen ander middel om de borst daar van te ontlasten, als de Operatie van het *Empyema.*

Tekenen van een etter-geswel in het borstvlies.

De Tekenen die ons te kennen geven dat 'er een etter-geswel in het borstvlies begint te komen, zyn deze: een ontsteeking, een scherpe en steekende pyn die schielyk op 't lyf valt, een swaarte, een taaye, langsaame en geduurige koorts met huiveringen vergezelt, een harde, digt-staande en diepe pols, een drooge hoest met grooten dorst, en een dringende moeijelykheid in het adem-haalen.

De Tekenen die ons aanwysen dat het Etter-geswel in de longen voortkomt, zyn de volgende: de Zieke gevoelt een doove pyn die niet verschiet, en allengskens aankomt: het adem-haalen valt hem moeijelyk; een geduurige koorts met een onmatigen dorst blyft hem geduurig by; sijne kladdens zyn etteragtig, sijne oogen staan hol en ingevallen; sijne wangen zien 'er bloozend en schoon rood uit, en geheel sijn lighaam verdroogt en teert uit.

Tekenen dat de etter op het middelrift gestort is.

De Tekenen die ons doen bevroeden dat het etter-geswel, zoo wel van het borstvlies als van de long, geborsten, en de etter-stoffe op het middel-rift gestort is, zyn deze: een vermindering voor eenigen tyd van alle deze toevallen; de pyn is wel zoo scherp niet, en doet zig omtrent de korte ribben gevoelen; de Lyder gevoelt ook eenige verligting; maar daar doen zig andere toevallen op, die niet min zorgelyk zyn als de eerste; want behalven de moeijelyke adem-haaling, begint de pols zig te verheffen, de koorts vermeerdert, en verandert in een heete koorts; de Lyder is zeer benaauwt, en gevoelt een lastige swaarte, en een schommeling op het middelrift; hy kan niet blyven leggen als op de zieke zyde; want zoo hy op de andere zyde gaat leggen, gevoelt hy een levendiger pyn, en een veel grooter swaarte, ontstaande uit de etter-stoffe, die op het * *Mediastinum* drukt. In deze gesteltenis moet men zyn toevlugt tot de Operatie, als het eenigste middel ter genesinge nemen.

Om een uittogt aan deze etter-stoffe te bezorgen, kan

* Middel-schot.

Twee manieren om de borst te openen.

de borst op twee manieren geopent worden; door het snyden, of door een † *Potentiaal Kautery*; want wat het doorbooren van de ribbe, of het * *Cauterium actuale* belangt, die middelen zyn te wreed om in 't werk te stellen.

De opening van de borst, die door het snyden gedaan word, om 'er den etter uit te haalen, komt in alles over een met de opsnydinge van dat zelve deel, dewelke tot uithaaling van het bloed in 't werk word gesteld. En dewyl ik ul. die manier pas vertooond heb, behoeft ze niet weer herhaalt te worden: daar moet maar op een verschil gelet worden, hier in bestaande; dat zoo wanneer de *Pleuris* tot een etter-geswel gedyt is, het wel gebeurt dat 'er zig tusschen twee ribben, ter plaatse daar het etter-geswel geweest is een hoogte vertoont: en in dat geval moet de opening op dat geswel gedaan worden: want de natuur schynt het zelve voortgebragt te hebben, om ons de plaats daar de etter een uittogt zoekt, aan te wyzen.

De tweede manier om de borst-opening te doen, bestaat in het *Potentiale Cautery*. Na dat men de plaats, die men openen wil, afgetekent heeft, zet men daar een Cauteri-steen O op, en daar over heen een rond en uitgeholt stukje hout P, om den steen neer te drukken en beter te doen doordringen: en men wil dat eene steen alleen door deze drukking zoo veel doet als drie andere. Als de steen zyne uitwerking verrigt heeft, word de holte van de borst met een vlym geopent. Dog schoon *Theovenyn* ons verzekert dat deze manier de gemakkelykste en de gebruikelykste is, zoo heb ik die egter nooit in 't werk zien stellen: en dewyl dat het Cauteri de tusschenribbige spieren door en door gebrand hebbende, tot de ribbens toe kan gaan en dezelve ontblooten, en dat de korst komende af te vallen, een al te groote opening nalaat, om 'er het pypje vast te konnen steeken, en om de etterstoffe te konnen binnen houden, zoo is 't dat ik uit inzigt van deze ongelegentheden altyd de snyding aan zal raden.

Bequame dikte van het pypje.

In de borst-openinge, die na een wonde van de borst gemaakt word, bedient men zig van een steek-wiek die van

† Mogelyk Brandmiddel,
* Daadwerkende branding.

van plukfel of linnen gemaakt is; dog in de openinge, die ter gelegentheid van een geborste etter-geswel verrigt word, steekt men een zilvere pyp, wiens opening gestopt word met een dot daar in passende, om 'er zoo veel en zoo weinig etter uit te laaten als men noodig zal oordeelen. Over zulks moet de insnyding van passen groot zyn, om met de dikte van het pypje overeen te komen, dewyl het pypje Q de gansche opening moet bezetten, hebbende een hoofd R, waar door het belet word in de borst te glyen; en doorboort zynde met twee kleine gaatjes S S, om daar een lindje T door te steken, het welke om het lyf gebonden word, op dat 'er de pyp niet zou uitgaan, dan als men 't hebben wil. Wanneer de ribben al te digt by malkanderen leggen, moet de pyp plat zyn, zoo als deze, die door V afgetekent staat, om zig naar de tusschen-ruimte van die ribben te voegen, en ze moet langs haare geheele lengte en ter zyde aan haar binnenste eind X open zyn, om den etter gemakkelyk uit te laten loopen.

Zoo dikwils als men den Lyder verbind, heeft men het dotje dat de opening van de pyp stopt, maar uit te haalen; en zoo 'er na het uithaalen van dat dotje geen etter voor den dag komt, moet de longe, die tegen het eind van de pyp drukt, en deze ontlediging belet, met een groote stompe *Sonde* Y te rugge geduwt worden. Als de vogtigheden, die door deze spuit Z in de borst gespuit worden, door de holte van de pyp in de borst gekomen zyn, stopt men de pyp voor een ogenblik toe: dan word 'er de dot weer uitgehaalt, en als de Lyder dan maar een weinigje voorover bukt, komen de gemelde inspuitingen door de pyp aanstonds weer uitloopen. Deze inspuitingen zyn noodig om de borst af te spoelen: ja sommige Practisijns hebben de gewoonte van deze versagtende en afvagende vogten, van het eene verband tot het andere toe, in de holligheid van de borst te laaten, op dat de etter de deelen door sijn scherpte niet zoude benadeelen. Deze ingespuite geneesmiddelen moeten niet bitter nog scherp wezen, om geen hoest te verwekken. Het moeten enkelyk afkooksels zyn van Wond-kruiden; als by voorbeeld het gekookte Water van *Scabiosa*, van Hoef-bladen enz. by dewelke men

wat

wat wyn daar roosen-honing in gesmolten is, zal konnen voegen, om de borst te zuiveren, en tegen de verrotting te bewaaren.

Goede en quade voortekenen. By aldien de etter die 'er uitkomt, een quaade reuk, en een vuile kleur heeft, en in grooten overvloed uitgeloost word; indien de koorts aanhoud, de Lyder merkelyk vermagert, en zijne kragten afnemen, zoo is uit deze Tekenen niets goeds te voorspellen; maar zoo de etter gelyk, wit, welgekookt, welriekend en weinig is, zoo de kragten in stand blyven, en de Lyder gehoorsaam is, zal hy 'er van opkomen. Men neemt het pypje weg als de etter begint op te droogen, het welke binnen de veertig dagen moet geschieden: want als die tyd voorby is, verandert de Wonde in een Pijpsweer, en men heeft jaaren van nooden, om dezelve behoorlyk te genesen.

Ik heb ul. gezegt dat 'er driederhande vogten zyn, die in de holligheid van de borst konnen uitgestort zyn, en de opening van de borst, om dezelve te ontledigen, vereisschen, te weeten het bloed, de etter, en het water. Van de twee eersten heb ik ul. reeds gesprooken; Laat ons nu onderzoeken wat 'er omtrent het derde te doen staat.

Van de water-borst. Somtijds vergaaren zig eenige weyagtige vogtigheden in de borst, dewelke aldaar allengskens in neder druipende een van haare holligheden, ja dikwils alle beide komen te vervullen. Dit word dan een watersugt van de borst, of een Waterborst genoemt; welke watersugt even als die van de andere deelen des lighaams veroorsaakt word, of door het breeken van eenig watervaatje, of by gebrek van bequaame gistinge; waar door de vogten al te wateragtig worden, of het afscheiden van het water door de pis of door de andere wegen verhindert word. De tekenen van deze ziekte zyn; drooge hoest, daar de Lyder geene kladdens opwerpt; huivering, langsaame koorts, kort-amigheid, opswelling der beenen; en voornamentlyk een geschommel en een geruisch dat in de borst gehoort word als de Lyder zig verroert, even als het geluit, 't welk een vat dat half vol water is, en omgeschommelt word, zou laaten hooren. By aldien de Lyder maar op eene zyde kan

leg-

leggen, is het een teken dat die zyde alleen daar hy op kan leggen, met water vervult is: maar indien hy zoo qualyk op de eene als de andere zyde kan leggen, en geduurig op de rugge zoekt te ruften, is het een teken dat 'er in beide de holligheden water moet zitten.

Genees-middelen die voor het openen van de borst besogt moeten worden.

Men moet dit water tragten te ontledigen door water-dryvende middelen; dat is te zeggen door fweet-verwekkende, openende en pisdryvende genees-middelen, dewelke alle te famen dienen om de weyagtige vogten af te jagen, en die ik ul. aangewezen heb in het verhandelen van het buik-water. En als deze middelen, die het water door het fweeten, door de onzigtbaare uitwaasfeming, en door het piffen verdryven, niet en baten, moet men tot de borft-opening komen, dewelke op die wyze, die ik ul. zoo even voorgedragen heb, wort uitgevoert.

Men moet niet verwondert ftaan, indien men fomtyds na het openen van het borftvlies geen water nog etter voor den dag ziet komen, fchoon dat 'er een van beiden in de borft befloten is: als de long aan het borftvlies vaft gegroeit is, ter plaatfe daar de Operatie gedaan is, zoo kan 'er niets uitkomen. In zulken gevalle moet de Heelmeefter zyn vinger in de wonde fteeken, en de fpiervefeltjes, uit dewelke deze vaft-groeijing beftaat, zagtjes wegfchuiven; en dan zal hy het geene in die holligheid befloten is, daar uit zien komen. De vrees alleen van deze vaftgroeijing, die egter feer feldfaam is, te ontmoeten, houdt my tegen van de opening met de *Trocar* D voor te ftellen, dewelke anders verre de gemakkelykfte en de zekerfte in de waterzugt van de borft zoude zyn; want met een enkeld gat tuffchen twee ribben in het onderfte gedeelte van de borft te maken, zouden de wateren afgetapt worden; de Lyder zou op ftaande voet verligting gevoelen, en men zou een groote wonde vermyden, die door de Operatie van 't *Empyema* gemaakt word, en daar men lang over meefteren moet; daar de *Trocar* of driehoekige Priem maar een klein openingkje nalaat, dat van zelfs weer toegroeit: dog met dit Inftrument is men in gevaar van de longen indien ze aan het borftvlies gegroeit waren, te doorfteeken.

Ongelegentheid die uit het gebruik van de driekante priem volgt en de voordeelen van dat gebruik.

De

Van de Pypſweer in de borſt. De Pypſweeren van de borſt volgen dikwils op de wonden van dit zelve deel; en hoe zorgvuldig de Heelmeeſter ook tragt te beletten, dat deze wonden tot geen Pypſweer gedyen, ziet hy 'er dikwils geen beletten aan. De allergaauwſte hebben die wonden altijd aangeſien als een klip, daar meenig Meeſter ſonder ſchande niet is afgekomen, ter oorzaake van de byna onverwinnelyke ſwarigheden, die zig in het heelen van zodanige wonden opendoen. Maar een Heelmeeſter moet den moet nooit opgeven: hy overwint de ſwarigheden ſomtyds, als hy de minſte hoop had om 'er door te geraaken; hy moet alle naarſtigheid aanwenden, om de beletſelen, die de geneezing belemmeren, te ontdekken, en geen moeiten ontſien om dezelven te boven te komen.

Moeilyke genezing van deze quaalen. Na dat men de redenen nagevorſcht had, die deze Pypſweeren ongeneesbaar maakten, heeft men bevonden dat het een van de vyf volgende oorzaaken koſt wezen.

De eerſte is de geduerige beweeging van de borſtholligheid; de tweede is, dat het borſt-vlies van wegen zyne dunnigheid niet ligtelyk kan toeheelen; de derde, om dat de ontdekte of beſchadigde ribben aan de bedorventheid onderworpen zyn; de vierde, om dat de uitwendige mond van de Fiſtel hooger leit als de inwendige; de vyfde, om dat de bron van den etter zoo vogt-ryk is: te weten als de quaal na een Longe-zugt komt te volgen; en de zeſde is, als de etter uit het borſtbeen voortkomt, of ſchuins van de eene tuſſchen-ribbige plaats tot de andere voortkruipt.

Het vernuft en de ondervinding van den Heelmeeſter, moeten hem bequaame middelen doen uitvinden ter verligtinge of genezinge van de geenen, die zodanige Fiſtels hebben, dewelke voor ongeneesbaar gehouden worden, dog die onder de handen van een verſtandigen Operateur niet ongeneesbaar zyn. Indien het de geduurige beweging van de borſt is, die de toeheeling belet, moet men den Lyder te bedde doen leggen, en hem zoo wel het roepen en ſpreeken, als andere harde bewegingen verbieden. Indien 't het Borſtvlies is, het welke om zyne dunnigheid niet wil toeheelen, moet men

men de lippen van de wonde by een sien te brengen, door middel van 't vleesch der tusschenribbige spieren, daar dit vlies aan vast is, en de toeheeling verders besorgen, na dat men de vereeltheid, die 'er mogt wezen, alvoorens verteert heeft. Als de ribben ontbloot zyn, en 'er een beenvreeting by is, zal men die doen afschilferen door een gloeyend yzer knopje, het welke door de sleuf van een pypje tot op de bedorve ribbe gevoert moet worden.

Als de Pypsweer schuyns of vol draaywegen is, moet de geheele holte tot op den grond toe opgesneeden worden: indien de Fistel onderhouden word door een al te overvloedige verettering, die op een ettergeswel der longe gevolgt is, moet de bron geleedigt worden: het welke door een goede levenswyze, door algemeene Geneesmiddelen, en door den raad van een voorsigtigen Doctor te weeg zal gebragt worden. Indien de holligheid haar oorsprong heeft in het borstbeen, of in eenige nabuurige of verre afgelegene ribbe, zoo moet de Chirurgyn sijn vernuft in zoodanige gelegentheden toonen, door het uitvinden van Geneesmiddelen en Instrumenten, dewelke bequaam zyn, om de beletselen, die de genesinge weerhouden, na te vorschen en weg te nemen.

Van de Operatien, die aan de Tepelen gedaan moeten worden.

Verdeeling van de siektens dezer deelen en van de Opera-

DE borsten, die een van de fraayste pronkdeelen der Vrouwen zyn, en die zoo noodzakelyk zyn voor het voedsel van het kind, zyn niet meer bevryd tegen de siektens, en niet minder onderworpen aan de hand des Heelmeesters als de andere deelen des lighaams; en hy is dikwils

ge-

tien, die daar tegen vereischt worden. genootzaakt daar zeer wreede Operatien op te doen. Die quaalen, die in deeze deelen voorkomen, en de Operatien, die 'er toe vereischt worden, worden in twee gedeelt; te weten in die van de Tepel, en in die van de Mam.

De Tepel is die hoogte, die in 't midden van de Mam uitsteekt, en daar alle de Melk-buisjes, die de melk in den mond van 't kind storten, komen te eindigen. Als de Tepel te kort is, kan het kind dezelve qualyk vatten, en sopt 'er maar wat aan: en zoo ze te groot is, vult ze den mond van het kind al te veel, en het kind kan 'er niet aan zuigen. Maar om van passe groot en dik te zyn, moet ze omtrent zoo dik zyn als een haselnoot; dog een weynig langer, op dat het kind de Tepel tusschen sijn gehemelte en de tong hebbende, de melk daar gemakkelyk uit mag krygen, als het 'er maar even aan zuigt. De buisjes, door dewelke de melk uitloopt, mogen niet al te wyd geopend zyn, of ze laten de melk uitloopen, eer dat het kind de Mam van nooden heeft; ze moeten ook niet al te naauw en te klein zyn, of het kind zou vermoeid worden door 't geweld dat het zou moeten doen, om 'er de melk uit te persen. Ze moeten van een tamelyke wydte zyn, zoodanig dat als men het kind te rugge trekt, zoo ras als het de Mam los gelaten heeft, men de melk uit een menigte buysjes siet straalen, gelyk een gieter zou doen. Als de melk op deze wyze uitkomt, heeft het kind maar te zwelgen, sonder de moeite te hebben van te zuigen. En deze hoedanigheden, gevoegt met nog veele andere, maken een goede Minne.

De Vrouwen, die nog niet gezogen zyn geweest, hebben somtijds moeite, om bequaame Tepels te krygen; zoo dat 'er het kind geen vat aan en heeft; en als het de Tepel gevat heeft, laat hy ze aanstonds weer ontschieten, om dat ze niet hoog genoeg uitsteekt.

Om de Tepel dan te fatsoeneren, moet de Vrouw gezogen worden door een kind van drie of vier maanden, het welke sterker zynde als haar nieuw-gebooren kind, de Tepel beter zal vatten: of ze moet gezogen worden door de Kraambewaarster, of door een van die Vrouwen, dewelke de gewoonte hebben van de Tepels der

onlangs

onlangs verloste Kraamvrouwen uit te haalen. Vervolgens zal men 'er over heen zetten dit palmhoute Kapje A, gemaakt als een vingerhoedje dat de Vrouwen aan haare vingers steeken als zy willen naaijen, in 't midden hol om de Tepel te omvatten, en zoo wel aan zyn einde als aan de zyden doorboort, om de melk die uit de Tepel komt, door te laaten. Dit kapje, dat alleenlyk van de Tepel afgenomen wort als de Vrouw de borst wil geven, is bequaam om de Tepel te fatsoeneeren: dog deze andere B is nog gemakkelyker, om dat 'er een rand aan is, gelyk aan een hoed, op dat het kapje de Mam niet zou bezeeren.

Daar zyn kinderen, dewelke geen melk genoeg vindende om haar bekomst te krygen, zoo onbeschoft aan de Tepel trekken, dat 'er klooven en spleeten onder aan de Tepel komen, dermate dat ze van de Mam schynt af te zullen vallen. Dit is aan verscheide Minnen van de Koning wedervaren: want als ze geen zog genoeg hadden, neep hy haar al zuigende zoodanig het eind van de Tepel dat 'er bloed op volgde; en vermits zy dit niet kosten harden, was men genootzaakt dikwils van Minne te veranderen. Ten allen gelukke wiert Mevrouw *Annecin* (te Montesson gebooren) aangeboden, dewelke zog in overvloed hebbende, alleen bequaam is gevonden om de Borsten aan dezen Vorst buiten haar ongemak te geven. Zy heeft hem den tyd van zes maanden, en ter tyd toe dat hy in staat was om gespeent te worden, laten zuigen: zoo dat zy de grond geleit heeft van die kloeke gezondheid die hy byna altyd genoten heeft, en nog heden geniet. *Ongemakken die uit het gulzig suigen der kinderen volgen.*

Het gebeurt dikwils na het eindigen van het kraambedde, dat de melk in overvloed na de borsten vloeijende, aldaar komt te runnen en te verharden; het welke hier uit kan ontstaan, dat de vrouw eenige koude gevat, of haaren boezem te veel ontbloot, of zig al te naauw gekleedt zal hebben; en hier in konnen de vrouwen niet al te voorzigtig zyn, met haare borsten altydt met gestikt lywaat bedekt te houden; om dat de warmte het stollen van de melk belet, en de wegen opent, door dewelke de melk, in de geenen die niet gezogen willen zyn, uit moet loopen. *Van de runninge der melk in de borsten.*

Dit ongeval komt somtyds over aan de Minnen als 'er eenige opstopping is in de klieren van de borsten, of als ze in langen tyd niet gezogen zyn geweest, of eenige kouw gevat hebben: dan zeggen zy dat ze 't hair hebben; en deze ongelegentheid veroorzaakt haar een klein koortsje van vier-en twintig uuren of nog langer. Indien de quaal ontstaat uit verstoppinge, moeten de borsten bestreeken worden met Oly van zoete Amandelen, en men moet zig bedienen van kleine pynstillende en versagtende papjes: zoo ze uit al te overvloedige melk voortkomt, moet men de Ader-lating en een goede levenswys daar tegen gebruiken. Dog indien 'er de koude oorzaak van is, moet het quaad dat door de kouw veroorzaakt is, door de warmte weer verdreven worden.

De Chirurgyn moet de melk die in de borsten gestolt is, tragten te ontledigen; want zy zou door haar verblyf zekerlyk een abscces veroorzaken. Zy kan 'er op twee manieren, te weten gevoelig en ongevoelig, uit verdreven worden.

Hoe de melk ontledigt word. Ongevoeliger wyze, dat is, met haar door het gebruik van zagte, week makende en scheidende pappen te verdryven: zo men met de eerste pappen niet te regt raakt, zal men 'er nog sterker maken van de vier soorten van Meel en van de *Terra Cimolia*, in Mee gekookt, voegende daar wat Rosen-Oly by.

Gevoeliger wyze, met de melk door de Tepel uit te doen loopen. Drie middelen worden ten dien einde voorgestelt: het eerste is, zig te bedienen van een klein Kop-glaasje C, wiens opening maar even zoo groot zal zyn dat 'er de Tepel in kan: dit word in ziedend water gedompelt, en als het doorheet is, daar uit gehaalt, om op de borst geleit te worden. Als de Tepel in de opening van 't glaasje is, kleeft die aan de Tepel vast: en na dat men 't glaasje met een heeten doek bedekt heeft, laat men het vol melk loopen; dan ligt men het op, om 'er de melk uit te gieten, en om het weer op de borst te zetten; 't welk men zo dikwils doet als men 't nodig agt. Het tweede middel is, zig van een gezonde en heldere Vrouw te laten zuigen, dewelke haar mond vol melk gezogen hebbende, dezelve uitspuwt, om weer aan 't zuigen te gaan; en dat zo lang tot dat de borst opgedroogt is.

is. Het derde middel is, zig zelven te zuigen door een Instrument D, 't welk een Tepel, en by de Italiaanen een *Lattecole* genoemt word. Zo een Vrouw bevindt dat het kleine Kop-glaasje niet gemakkelyk is, of dat haare Zuigster haar te veel pyn aandoet, zal zy haar selve konnen zuigen met dit glaze Instrument E, het welke met zyn wydste eind op de Tepel moet gezet worden zoo dat de Vrouw het andere eind van des zelfs hals F in haaren mond moet hebben. Op deze manier zal zy haar zelve minder pyn aandoen, en zy zal 'er mee voortgaan, tot dat de borst t'eenemaal ontledigt is. *Gebruik van 't Instrument Tepel genaamt.*

By aldien de melk niet tegenstaande alle deze middelen in de borst bleef zitten, zou zy zonder twyffel tot etter gedyen, het welke des te ligter in de melk geschiedt, om dat een kleine verandering genoeg is om haar tot etter te maken. In zulken gevalle moet 'er in de borst, zo haast als men daar eenige vlotting gevoelt, een opening gemaakt worden met het Lancet G, om te beletten dat de etter in een zo teer en gevoelig deel geen onheil zou veroorsaken. *Veretteringe van de melk in de borsten.*

Het is een onnozel Wyfjes dwaling, te geloven dat men in de quaalen van de borsten geen yzer mag gebruiken; en men vindt ook vrouwen die 't zelve hardnekkig verwerpen: dog de zodaanige moet men naar haare koppigheid laten begaan; zy moeten deze eigenzinnigheid dikwils dier genoeg betaalen: want behalven dat zy langer tyd te lyden hebben, wagtende tot dat de etter het vel doorknaagt heeft om een uittogt te zoeken, zo is 't dat 'er in plaats van een gat dat het Lancet zou maken, somtyds vyf of zes gaten open geknaagt worden, dewelke den boezem in een deerlyken staat stellen; en dan berouwt haar haare hardnekkigheid.

Maar als een Vrouw aan haaren Heelmeester onderdanig is, zo moet hy een Lancet nemen dat bewonden is met een klein stukje lywaat, 't welk het lemmet niet vorder ontbloot laat als het noodig is om een insnyding te maken, die maar tweemaal zo lang moet zyn als een Adersteek, om niet als den etter uit te laaten. In deze etter-geswellen bedient men zig van geen steekwiek: men heeft genoeg aan een Pleister H, die gesneden is als een Kruis van Maltha, en die men zo diktwils opligt *Verband van de wonde.*

 als

als 'er nieuwe etter moet ontledigt worden. Wat my belangt als de opening gemaakt is, gebruik ik altyd een zodanige Pleister, die ik maak van het *Unguentum Divinum* op een stukje leer gesmeert, waar mede ik den geheelen boezem bedek; en ik heb 'er my altyd wel mee bevonden. De Lydster verbindt haar zelve, neemende de Pleister drie of viermaal daags op, om ze af te vaegen, en dezelve warm makende eer dat ze die weer oplegt. Drie of vier pleisters, die van tyd tot tyd vernieuwt wierden, maakten de hardigheden week, en bezorgden een volkome genezing.

Van de Operatien die op de Kanker gedaan moeten worden.

Van de Kanker.

DE Kanker is, volgens de eenparige toestemming van alle de Geneesheeren, de vervaarlykste onder alle de quaalen die een Mensch aantasten; hoewel dat de dolligheid en de pest den Lyder in korten tyd om hals helpen, komen ze my zo wreed niet voor als de Kanker, dewelke een mensch al zoo zeker, dog langsaamer in 't graf helpt, en hem pynen aandoet, die hem yder uur na de dood doen verlangen.

Reden van dezelfs benamingen.

Het is een ziekte, die niet alleen den boezem, maar nog verscheide andere deelen aantast, en haare wreedheid aldaar niet minder den vollen toom geeft. De Kanker heeft in die deelen somtyds verscheide namen: als ze zig in de beenen opdoet, word ze een Wolf genoemt, want zo men haar liet begaan, zou ze daar niet eer afscheiden, voor dat ze die had verslonden; als ze zig in 't aangezigt vertoont, krygt ze den naam van *Noli me tangere*, dat zo veel te zeggen is, als *roert my niet*; want men tergt ze als men 'er aan roert, en dan stroopt ze een

woed

woedt ze nog des te vervaarlyker. Men vindt nog meer Kankeragtige gefwellen en fweeren in verscheide andere deelen des lighaams, daar ik ul. heden niet meen van te fpreeken, houdende my binnen de paalen van de Operatien die op de Kanker van de Borft gedaan worden.

Onderfoek van de Kanker in haar begin en in haar voortgang.

Om de Kanker wel te kennen, moet ze op twee verfcheide tyden onderzogt worden, te weten als ze nog maar een Apofteum of Gefwel is, en als ze verfwooren is.

De Kanker nog maar een Apofteum zynde, is in haar begin een klein, rond en plat gefwelletje, hebbende de gedaante van een linze, het welke fomtyds zeer langen tyd blyft zonder grooter te worden. Dit gefwelletje is in zyn begin dikwils zonder pyn; en als het naderhand allengskens aangroeit, komt 'er pyn by; en naar mate het gefwel grooter word, word de pyn ook vinniger, tot dat ze eindelyk onverdraagelyk word dog niet zo zeer door haare groote hevigheid, als om dat ze doof zynde, en den Lyder gedurig plaagende, hem dag en nagt afmat, zonder hem eenige ruft te geeven. Als de Kanker haare grootte heeft, is het gefwel hard, fchirreus, oneffen, paarsagtig en pynelyk; het is vaft in 't vlees gekleeft door een meenigte van wortelen, en het is affchuwelyk door verfcheide aders, die vol fwart bloed zitten, en over de geheele opper-vlakte verfpreid leggen.

In haare verfweeringe.

In de eerfte dagen dat de Kanker verfwooren is, ziet zy 'er uit als een plaats daar 't vel afgewreven is, waar uit een fcherpe en bytende weyagtigheid uitfypelt; dewelke in 't gevolg het gefwel doorknagende, in 't zelve een opening maakt; die aldus befchreven word: een zigtbaare, ronde, yffelyke en ftinkende verfweering, met dikke, harde, knoeftachtige en omgeftroopte lippen, van een paarsagtige en donkere kleur, en omringt met Bloed-aders die vol fwart-gallig bloed zitten.

Oorfprong van den naam.

Deze quaal, 't zy dat ze nog maar een gefwel, 't zy dat ze al verfwooren is, heeft den naam van Kanker gekregen, om dat als ze nog een Gefwel is, de opgefwollene bloedvaten, die zig daar vertoonen, de ge-

gedaante hebben van uitgestrekte kreeftе-pooten: voegt daar by dat het Geswel in dese gesteltenisse zoo diep gewortelt is in de klieren van de Mam, dat het daar al zoo onmogelyk uitgerukt kan worden als het onmogelyk is, iet aan een kreeft te ontwringen, het geene hy met sijne tangs-wyze pooten heeft omvat: en als 'er versweering by is, dan verslind deze quaal het deel, dringende door het voortloopen van haare wortelen van buiten binnewaarts aan; zoo dat ze agter uit schynt te kruipen, gelyk de gang van de Kreeften is.

Oorsaken van de Kanker. De Kankers hebben volgens sommiger gevoelen haare uitwendige en inwendige Oorsaaken: de eerste komen uit een sterke kneusinge of persinge, gelyk wel meest in de Klieren van de Mammen der Vrouwen gebeurt; het welke aan de *Lympha* gelegentheid geeft om daar vast te blyven sitten, te verdikken, en door haar verdikking en haar verblyf scherp en wrang te worden. De voornaamste der inwendige Oorzaaken bestaat in de ondeugentheid der vogten, dewelke afgekleinst worden van een aardagtig, drabbig en lymig bloed, dat vervult is met stremmende zuurigheden, dewelke de klieren opstoppen, de *Lympha* aldaar vasthouden, en aan dezelve aldus gelegentheid geven om scherp te worden, en wel zoo, dat ze de substantie der klieren daar ze in vast zit, komt te bederven.

Van twintig Vrouwspersoonen die een Kanker mogen hebben, zullen 'er vyftien tusschen de 45 en 50 jaaren oud zyn; want omtrent dien tyd is de natuur gewoon de maandelyke ontlastingen op te doen houden. Deze quaal is zeer gemeen in de Vrouwen-kloosters. In de reis die de Heer *du Chesne* en ik in 't jaar 1700 met de Koninklyke Prinsen gedaan hebben, hebben wy byna in alle Steeden daar wy door passeerden, zoodanige Geestelyke Dogters die de Kanker hadden, bezigtigt. De Lydsters waren alle by de vyftig jaaren oud, of indien zy jonger waaren, haperde het aan haare maandstonden. Want daar is zoodanige overeenkomst tusschen den boezem en de Lyfmoeder, dat het noit zal missen, zoo haast als de maandstonden op komende weg zyn, en eenige dagen agter blyven, of de boezem word aanstonds hardagtig, en men begint 'er pyn te voelen.

Een

Een Kanker in den boezem, word gekent aan de swelling van het deel, dat 'er oneffen en ongelyk uitziet, ter oorzaake van de opgeswolle klieren die hard geworden en verstopt zyn: de Kanker zit dikwils aan de borst vast; de aders van den boezem worden klaar gezien, en zyn vol van een verbrand bloed; en als de punt van 't gefwel 'er paars en blaauwagtig uitziet, is 't een teken dat het wel haast zal verfweeren. Als het open gegaan is, is de pyn onvergelykelyk grooter, dewyl dat de weyagtige vogtigheid die 'er uit fypt, fcherp en bytend is, gelyk als sterk Water, en dat ze deze deelen geduurig knagende, geen verpoozing aan den Lyder geeft. *Kentekenen van de Kanker aan de man.*

Sommige zyn van gevoelen dat de verfwoore Kanker niet anders is als een ongelooffelyke meenigte van kleine wormpjes, die al het vlees van het lydende deel allengskens verslinden en op-eeten. Dit gevoelen is hier uit ontstaan, dat men door het vergroot-glas somtyds zulke beesjes in de Kankers gezien heeft; en dat, als 'er een stuk kalfsvlees op de verfwoore Kanker geleit word, de Lyder minder pyn gevoelt: het welke zy zoo uitleggen, dat de wormpjes alsdan in het kalfsvlees knagende, den Lyder voor eenigen tyd ongemoeit laaten. Dit gevoelen heeft zyne aanhangers en berispers gehad; maar ik zal hun verschil hier niet tragten te bestegten. *Byfonder gevoelen over de oorsaak van de Kanker.*

De voorzegging over deze quaal kan niet anders als droevig wezen, dewyl dat 'er geene ziekte is, die zoo lastig is en zo veel nadenken aan den Lyder moet geven als de verfwoore Kanker: daar is ook geen siekte die den Heelmeester meer afmat, en hem meer hoofdbrekens geeft, vermits deze quaal byna altyd ongeneesbaar is. Indien men ***Hippocrates*** geloof wilde geven, zou men aan de Kankers niet moeten raaken: want met dezelve aan te raaken (zoo als hy aanmerkt) maakt men de quaal maar erger, en men verhaast de dood van den Lyder. En waarlyk zoo men aan de Kanker meestert, kan men de *Lympha* en de vordere sappen die na het deel gevoert worden, in wan-order brengen en aan 't gisten helpen; welke gisting de gemelde sappen nog scherper zal maken, en in deselve metter tyd door het los ma- *De voorsegging.*

ken van de Zouten veel kwaads te weeg brengen.

Maar hoe kan men een ellendige Lydster die vol pynen is, en die om hulp smeekt van de hand wyzen? zal men haar onder de wreedheid van haare quaal, die haar dag en nagt pynigt, laten zugten? neen; een Chirurgyn moet zoo wreed niet zyn; hy moet de middelen tot haare genezing opzoeken; en zoo sulks in sijne magt niet is, moet hy ten minsten sijn best doen om haare quaal te versagten en lydelyker te maken.

Als ik den raad geef van pynstillende Geneesmiddelen te gebruiken, wil ik zulks gedaan hebben aan de verswoore Kankers, welkers lippen omgekeert zyn, en daar een merkelyk verlies van substantie by is: tot zoodanige Kankers moet men zagte Geneesmiddelen in 't werk stellen, die de pyn stillen of verminderen; als het sap van Weegbree, en dat van Nagtschade, en platte wieken in een afkooksel van Wonde-kruyden nat gemaakt, om op de wonde te leggen. Sommigen leggen op de sweer niet anders als een stukje van een kalfschyf; want 't zy dat 'er wormptjes zitten, 't zy dat het knagende vogten zyn, zullen zy haar grootste geweld op het kalfsvleesch, en niet op het vleesch van de Lydster doen. Aldus moet men de Lyster met kleine Geneesmiddeltjes zoo wat ophouden; want van zoodanige quaalen is niet anders als de dood te verwagten.

Pynstillende Geneesmiddelen.

Eer dat ik ul de Operatie gaa vertoonen, heb ik ul. te zeggen dat drie Geneesheeren sedert vyf of zes jaaren eene bysondere Verhandeling over de Kanker uitgegeven hebben. De eerste is van den Heer *Gendron*, Leeraar der Medicyne in de Faculteit van *Montpelliers*, Neef van den Abt *Gendron*, die over de Kanker heeft gegaan die de Koningin, de Moeder des Konings, in haare borst had. De tweede is van den Heer *Alliot*, Raadsheer en Doctor van den Koning en van de *Bastille*, zoon van dien Heer *Alliot* die Doctor te *Barleduc* was, en in het jaar 1666 ontboden wierd om over de gemelde quaal van de Koninginne Moeder te gaan. De derde is van de Heer *Helvetius*, Geneesheer, die te Parys zoo bekend is onder den naam van den Hollandschen Doctor.

Het gevoelen van drie nieuwe Autheurs.

Den Heer *Gendron* zegt dat de Kanker is eene verandering

andering van de fenuwagtige en de klieragtige deelen, als ook van de Water-vaten in eene gelykvormige, harde, in een gedronge en onfcheidbaare Substantie, dewelke bequaam is om aan te groeijen en te verfweeren: hy voegt 'er by dat hy geene andere oorsaak van deze veranderinge erkent, als de ophoudende doorkleinfingen van het deel; het welke door het verlies van fijne natuurlyke fpanninge, en door de verfwakking der vaten een nieuw Lighaam op zig felven word, 't welk door de tuigkonftelyke gefteltenis der aangrenzende deelen bequaam word om aan te groeijen, en aldus onbequaam word gemaakt om weer tot fijnen eerften ftand te keeren. En hy houd ftaande, dat de verfweering alleenlyk af hangt van eenige toevallen, die aan de buitenfte uitwaffing van dit veranderde lighaam komen: welk lighaam door eene geduurige perfing, of door de bedorventheden van het bloed (die dat lighaam ook paars van kleur maken) de huid doet open berften. Deze huid is voor de Kanker 't geen het beenvlies is voor de beenen; en open geborften zynde, fteld zy de verkankerde klomp bloot voor de indrukkingen van de lugt; en dat in de omftandigheden van haar tegen-natuurlyk maakfel; dat is te zeggen, daar deze klomp bequaam is om door haare wortelen te vermenigvuldigen; vermits die wortelen eene zekere groeifaamheid hebben, waar door zy na de omleggende deelen konnen voortkruipen; en dat daar-en-boven de gefteltenis van haare zeefgaten zoodanig is, dat ze de vogten, die daar naar toe vloeijen, komen te bederven.

Eerfte manier van de Kanker uit te leggen.

De Heer *Alliot* zegt dat de Kanker een zeer hard, fomtyds fteenagtig, ongelyk en paarsagtig gefwel is, zynde altyd vergefelfchapt met pynen, dewelken geweldiger of lydelyker zyn, naar de grooter of minder quaadaardigheid van de omftandigheden. Hy voegt 'er by dat de Kanker in 't algemeen genomen, een knoeftagtig Gefwel is, dewyl ze zeer hard is; maar dat ze pynelyk is, en daar in van een * *Scirrus* verfcheeld. De roodigheid, de oneffenheid, de paarsagtigheid, de rondom kruipende aders ziet hy maar aan als twyffelagtige

Hoe de tweede deze quaal uitlegt.

* Knoeft-gefwel.

tige en toevallige tekenen: maar de pyn ſtaat by hem te boek voor het byzonder en eigen teken van de Kankers. Hy geeft voor dat de ſwartgallige vogtigheid, daar het Knoeſt-geſwel uit beſtaat, een zuur bevat dat minder ontwonden is als in de Kanker, alwaar het geene knagende kragt bekomt, ten zy als wanneer deſſelfs ſcherpe en ſnydende puntjes het vlugge, zeepagtige en balſemagtige zout van het bloed overwonnen, en om zoo te ſpreeken, vernietigt hebben; in welken gevalle dezelve puntjes de ſenuwagtige en vlieſſige deelen door haare ongeregelde beweeging zodanig ſteeken en ſcheuren, dat ze eindelyk die ſchrikkelyke pynen, die in de Kanker gevoelt worden, komen te veroorzaaken.

De oorſprong van de Kanker volgens den derde.

De Heer *Helvetius* gelooft dat de oorſprong en het begin van de Kanker niet anders is als een kleine ſtolling van een dropje vogts in de eene of andere klier: dat deze ſtolling doorgaans uit eenig uitwendig toeval ontſtaat, als door een val, door een ſlag, door kleinmen of door eenig geweld; dat de Kanker grooter word, naar mate dat 'er meer vogts in de klier vaſt raakt: dat de Kanker grooter wordende, de pyn ook grooter doet worden, om dat de ſenuwdraadjes door het Geſwel gedrukt en als geklemt zynde, pynelyke ſteekingen veroorzaken, dewelke des te ſwaarder of te ligter zyn, naar dat deze drukking grooter of kleinder is: dat de Geneesmiddelen die 'er opgeleit worden, de quaal maar verſwaaren; om dat deze Geneesmiddelen hitte veroorzaaken, en daar door maar dienen om de vogtigheid gaande en wakker te maken, dewelke anders als in ſlaap legt, zoo lang als ze niet door iets, dat haar aan 't bewegen kan helpen, word getergt. Dat zoo wel de los-maakende als de zuur-breekende Geneesmiddelen, die opſieding veroorzaken, dit *Ferment* een grooter plaats als het te vooren had, doen beſlaan, het welke daar door vervaarlyke pynen veroorſaakt: en dewyl het dan in de klier daar het poſt gevat had, niet langer bevat kan worden, zoo doet het de klier berſten, en maakt eene verſweering die een open Kanker genoemt word, wiens *Ferment* zig in het vervolg over de nabuurige deelen verſpreid.

Deze Schryvers verſchillen niet alleen over den aard

van de Kanker: zy zyn ook oneens over de manier van die te behandelen. Zy stellen ons alle drie verscheide manieren voor: Mr. *Gendron* wil maar pynstillende middelen in de Kanker gebruikt hebben, en verbied de uitroeijende Genesing. Mr. *Alliot* wil het Kankeragtig Geswel door sijn zuur-breekend bytmiddel verteert hebben; en de Heer *Helvetius* wil dat men de Kanker door de Operatie zal uitroeijen: zie hier de redenen daar haare gevoelens op steunen.

Hunne verscheide manieren om deze quaal te meesteren.

Mr. *Gendron* zeit dat men tegen alle soorten van Kankers maar pynstillende Geneesmiddelen moet gebruiken, zoo wel voor als na haare versweering. Hy noemt verborge Kankers die geene, welkers verkankerd Geswel vast zit: hy tragt de ongeneesbaarheid van die Kankers te bewyzen door de diepe wortelen die zy in de inwendige deelen geschooten hebben; en hy geeft voor dat 'er alsdan geen beter raad is als den Lyder pynstillende hulpmiddelen aan te bieden, dewelken in deze gelegentheid maar strekken om de geduurig agter een volgende ongemakken, die met het voortkruipen van zodanige Kankers vervoegt zyn, zoo veel als doenlyk is, op te houden en te vertraagen; ten welken einde agt dient genomen op de plaats en de oorzaak van de quaal, en op de jaaren, de Kunne en de natuurlyke gesteltenis des lighaams. En hier omtrent vermaant hy ons dat het nootsaakelyk is tot bereiking van dit oogwit, dat wy dat gemeene vooroordeel laaten vaaren, als of 'er een zeker knagend zuur was, 't welk doorgaans by sterk water of * *Arsenicum* vergeleken word, op dat wy ons niet zouden inbeelden dat het heele geheim van deze pynstillinge gelegen is in het gebruik van zekere zuur-temperende middelen, dewelke van eene byzondere kragt tegen dit gewaande zuur gehouden worden; waar uit dan te vreesen stond dat wy in de plaats van den voortgang dezer quaalen te stutten, dezelve maar zouden tergen en gaande maaken. Eindelyk hy schryft de ongeneesbaarheid, zoo wel van de verhoole als de verswoore Kankers, geensins toe aan den ontembaaren aard van eene zuure vogtigheid; maar enkelyk aan de omstandigheden, die uit het maaksel en uit de aanwassinge van de ver-

Die van Mr. Gendron.

* Rotte-kruid.

verkankerde substantie volgen: dat deze verfweeringen niet geheelt konnen worden, ontstaat hier uit volgens hem, dat de vezelen van de huid niet weer konnen vereenigt of gehegt worden aan de vezelen van deze nieuw veranderde klomp.

Mr. *Alliot* dryft dat de Genesing van de Kanker bestaat in de zuure vogten door *Alcalische* en zuurbrekende middelen ten onder te brengen: dat het hier eigentlyk maar te doen is om het scherpe en kankeragtige *Ferment*, dat in het lydende deel vast zit, ten onder te brengen door het verteeren van het vleesch en van de klieren die daar door besmet zyn: dat men, om dit monster te overweldigen, een zeer magtig en bytend zuur moet temperen door een zuurbreekend middel, 't welk naar den aard van het zuur, het geen men wil verdelgen, geschikt zy: en dat dit te weeg gebragt word door het verzagte bytmiddel, het welk myn Heer sijn Vader eerst uitgevonden, en te Parys in 't jaar 1665 in eene gedrukte *Thesis* heeft voorgesteld: en 't welk nu gezuivert zynde, aan 't gemeen word medegedeelt, en aan het einde van het boek des gemelden Schryvers te vinden is; en hy houd staande dat sijn zuur-breekend middel alleen al het vleesch, dat door dit kankeragtig fenyn doortrokken is, voet voor voet verteert: dat men door desselfs gebruik dag voor dag ziet hoe veel dat men vordert, met dit verdryvend zuur op 't spoor te volgen, en met het te dooden en te breeken hoe verre dat het mag ingedrongen zyn, zonder dat men voor eenige quaade toevallen behoeft te vreezen. Hy verzekert dat de kragt van sijn byt-middel nogte al te zagt nog te geweldig is; dat het niet smelt gelyk de gewoonlyke brandmiddelen; en dat het alleenlyk zynen vyand, te weten het zuur, aanrand: welk zuur eindelyk verdelgt en vernietigt zynde, alle hardigheid doet verdwynen, en alle pyn ophouden; waar op dan een goede ettermaking komt te volgen, die de laatste korsten verdryft: en dan heeft men maar te zuiveren, vleesch te maken, en eene goede en vaste toeheeling te bezorgen.

Die van Mr. Alliot.

De raad van Mr. Helvetius.

De Hr. *Helvetius* merkt de Kanker aan in 3 verscheide staaten: hy zegt voor eerst dat deze quaal in den beginne van weinig belang, en ligt te genezen is, 't zy met

dit

dit weinigje vogts, dat nog niet volkomentlyk bestolt is, los te maaken, 't zy met het zelve door een klein brand-middel te verteeren. Ten tweede, als dit vogt t'eenemaal verhard is, en het Geswel dik is geworden door de bywoeging van een nieuwe vogt, 't welk zonder ophouden met het eerste komt samen te runnen, dat men zig alsdan wel moet wagten van daar eenig Geneesmiddel op te leggen, uit vreeze van deze vogtigheid te tergen en gaande te maken, en van haar *Ferment* wyder te verspreiden: maar dat men in zulken gevalle de huid, ter plaatse daar het Geswel zit, moet openen; en die klier die het Geswel maakt, uitsnyden: dewyl men daar door zoo wel de quaal als de oorzaak van de quaal t'effens wegneemt. Ten derde, als de Kanker tot zoodanigen staat gekomen is, dat zy open gegaan is, dat het *Ferment* verspreid is, en dat de Lyder zig ter dier plaatse als door kleine koordetjes voelt trekken, dat men alsdan aanstonds het geheele verkankerde deel, en de geheele borst moet afzetten; dewyl dat men dan al het *Ferment* dat daar is, en al het geene daar door vergiftigt is, op eene reis kan wegneemen.

Daar heb ik ul. een korte uitleg gedaan van deze drie gevoelens, om ul. zoo veel als mogelyk was, een verbeelding van den aard der kankers te geven, en om ul. verscheide manieren van dezelve te behandelen, aan te wyzen. Gy hebt daar drie verstandige Geneesheeren hooren spreeken: laat ons nu zien wat dat hier volgens de Heelkunst dient gedaan te worden; want 't is niet door woorden maar door werken dat deze wreede quaal overwonnen moet worden.

De Heelkunst ordonneerd de Operatie om de dood des Lyders, dewelke zonder haare hulp onfeilbaar zoude zyn, te voorkomen, wel te verstaan als het een vast gezette kanker is; want anders is ze in haar begin dikwils nog wel te geneezen. Deze klomp vleesch moet dan met een mes weg genomen worden; en hoe men dat eer doet, hoe het altyd beter is, na dat men vooraf overleit heeft, of 'er eene uitsnyding of eene afzetting gedaan moet worden; want dit zyn twee Operatien, die van malkanderen verschillen.

De uitsnyding word in 't werk gesteld als de kanker

nog

Hoe de Kanker uitgesneden werd. nog niet open is, en als het Geswel nog niet grooter is als een Okkernoot of als een klein ey. Men maakt een kruiswyze insnyding in de huit regt op dat Geswel: men scheidt de vier lappen van de huid, die de vier hoeken van de wonde maaken met het Schei-mes *a* van de klier af: dan houdt men de klier met eenig Instrument vast, om dezelve in haare geheele rondte uit te snyden, en geheel en al weg te nemen. Men gebruikte voor dezen een of twee Haakjes *b b*, om de klier vast te houden, zoo als in Honig-geswellen gedaan word; maar de Heer *Helvetius* heeft een zeer gemakkelyk Tangetje *c* uitgevonden, het welke hy naar zyn Naam *Helvetius-Tangetje* heeft genoemt.

Deze Operatie heeft al vry wat gerugts te Parys gemaakt: wy staan toe dat ze wel gelukken kan, mits dat de Lydster jong en van eene goede gesteltenisse des lighaams zy: ja wy raaden dezelve in 't werk te stellen als de kanker de geheele borst niet beslaat, het Geswel niet vast zit aan de omleggende deelen, en rondom beweeglyk is. Maar om zeege te roepen, moet men geen vervuilde klier voor een waaragtige kanker genomen hebben, gelyk als sommigen doen, dewelken roemen dat zy 'er by duisenden geneezen hebben. Ik had eens een Pleistertje, dat uit de Pleisters de *Mucilagine* en *de Vigo*, in Oly van Lelien gesmolten, gemaakt was, op een klein Geswelletje, dat zekere Vrouw in haar borst had, gelegt; en dit Geswel daar door verdreeven: daar op ging zy eenige jaaren daarna aan Mynheer *Dodart* den vader zeggen, dat ik haar van eene kanker had genezen. De Heer *Dodart* quam myn vraagen, door wat Genees-middelen dat ik deze genezing te weeg gebragt hadde; dog ik begeerde geen eer te trekken uit eene genezinge die ik niet gedaan had; en ik bekende dat het geen kanker was geweest, maar alleenlyk een geswolle klier, die in een maand tyds geslonken was.

Over seven of agt jaaren had Mevrouw de Mark-gravin de *Blanzac* een diergelyk geswel daar zy van genesen is: en Mevrouw de Mark-gravin *de Dangeau* had 'er over drie jaaren insgelyks een aan haare borst, die door de opgeleide Genees-middelen ook verdweenen is. Waren deze klieren uitgesneeden geweest, zoo zou men

zekerlyk ook verbreid hebben, dat het kankers hadden geweeſt.

De afzetting geſchied als de kanker de geheele borſt beſlaat, of als ze verſwooren is, en lippen heeft, die yſſelyk om te ſien, hard en ongeboogen zyn: want daar is geen ander middel om een perſoon van deze verVaarlyke quaal te verloſſen, als dat men haar de geheele borſt afzet: ten welken einde naaukeurig in agt moet genomen worden, wat dat 'er voor, onder en na de Operatie te doen ſtaat. ***Nootwendigheid van de afzetting.***

Voor de Operatie moet de Lydſter, volgens den raad van eenen gaauwen Geneesheer, bereid worden door de Ader-latingen, Buik-zuiveringen, *Opiaaten* en andere daar toe dienende middelen. Men zal wagten tot dat haare Maand-ſtonden voorby zyn, indien zy die nog krygt: en den dag beraamt zynde, zal men zynen Toeſtel vervaardigen, dewelke beſtaat in eene Naalde daar een Snoer doorgeſtoken is, een Scheer-mes of een ander goed Mes, Bloedſtelpende Wateren, ſamentrekkende Poeders, kleine Vitriool-ſteentjes, of ze nodig mogten zyn, eene meenigte van Platte Wieken, een Pleiſter, Druk-doeken, een Servet, en Schouderband. ***Voorbereiding van de Lydſter.***

In de Operatie moet de Lydſter in eene gemakkelyke geſtalte voor haar zelve en voor den Heelmeeſter, dat is te zeggen half agter over leggende, geplaatſt worden: de arm, die aan de zyde van 't Geſwel ſtaat, moet opgeligt en na agter toe gekeerd worden, op dat het Geſwel beter zou geſien, en de borſt-ſpier wat van onder het Geſwel van daan zou getrokken worden. Daar op word de geheele omtrek (zynde de plaats daar de ſnyding gedaan moet worden) met inkt afgetekent: dan ſteekt men een kromme naalde dwers door het lighaam van 't Geſwel heen: door deze Naalde is een ſnoertje E geſtooken, wiens twee einden toegeſtrikt worden, en daar men een bogt van maakt, dewelke dient om het Geſwel om hoog te ligten, en met daar aan te trekken van de ribben af te houden. Het zoude onnodig zyn de naalde tweemaal door te ſteeken; en men kan de Lydſter van deze pyn bevryden: want de borſt word al zoo wel met een enkelde als met een dubbelde bogt opgehouden

houden. Vervolgens neemt men een Scheermes *f*, of een groot plat Mes *g*, 't welk ik gemakkelyker vind als het Scheermes, dewyl dit in de Operatie zou konnen buigen; daar mee ſnyd men op de afgetekende plaats, en men haald 'er de borſt in korten tyd uit: men bevind deze Operatie ligter om te doen als men zig inbeelde eer dat men daar aan ging: want de borſt word al zoo ligt van de ribben geſcheiden, als of men een ſchoerſtuk van een Lams-quartier afſcheide.

Wat dat 'er na de Operatie te doen ſtaat. Na de Operatie laat men het bloed eenigen tyd uitloopen: men drukt zelf met de hand rondom de wonde, om de aders van dat ſwartagtige bloed, dat ze uit het Geſwel te rugge voerden, te ontledigen: men bediend zig niet meer van gloeijende knopjes, nog van dit gloeijende plaatje *h*, het welke voorheen digt tegen de wonde gehouden wierd om de wonde op te droogen, en om het overige van een vreetend zuur, dat daar mogt gebleeven zyn, zoo als men geloofde te verteeren. Deze heete yzers joegen een grilling op het lyf, en waren van geen nut; dewyl dat zuur nootzaakelyk mede geſleept word met het geene uit de wonde word gedrukt.

Van het Verband. Indien het bloed in al te groote meenigte uitloopt, legt men deze Vitriool-ſteentjes *i i i* op de openingen der ſlag-aderen daar het uitkomt, en men gebruikt de ſamentrekkende Poeders die in dit doosje *k* zyn. Dog zoo 'er niet veel bloeds uitloopt, dekt men de Wonde maar met drooge *Plumezoolen l l l l*, en daar over legt men nog een groote *Plumezool m* van Werk gemaakt, en beſtrooit met ſamentrekkende Poeders, die met het Wit van een Ey gemengt zyn: vorders gebruikt men de Pleiſters *Diacalcitidos n*, de Compres *o*, en het Servet *p p*, dat men rondom het lighaam wind, en aan den Schouder-doek *q* vaſt hegt. De Heer *Helvetius* doet op de borſt leggen een Servet, verſcheide maalen toegevouwen, en nat gemaakt in bier en verſche boter, die door malkanderen geklopt zyn. Dit is een Remedy die in Holland gebruikt word, en dat de ontſteeking, zoo als hy zegt, belet.

Het is niet genoeg de Kanker afgeſneeden te hebben; men moet deſſelfs Wonde ook door een goede manier van handelen genezen: dog 't is altyd in des Chirurgyns

magt

magt niet dit uit te werken. Als de kanker weggenomen is, zal men dezelve Genees-middelen blyven gebruiken, als of ze nog in wezen was: dat is te zeggen, dat men een naauwkeurige levenswyze zal onderhouden, en dat men zich zorgvuldig zal wagten voor zuure en aardagtige spyzen, in dewelke men vermoed dat vaste en knagende Zouten zyn, want die doen het bloed stremmen. In tegendeel moet het voedzel vol zijn van vlugge en *Alcalische* Zouten, dewyl die het bloed verdunnen, en beletten dat het in de deelen niet vast blyft zitten. Men moet een fyne lugt in-ademen, om het bloed vloeibaarder en vlugger te maaken; men moet een open lyf houden; en indien de eene of andere natuurlyke ontlediging opgehouden word, zal men zyn uiterste best doen om dezelve weer voort te zetten en gaande te maaken: men zal allerhande oorzaaken van gramschap, van misnoegen en van droefheid verbannen, want deze hertstogten stremmen het bloed: de blydschap in tegendeel, en de gerustheid des gemoeds dienen om een zoete gisting des bloeds, en eene gelykvormige verdeeling der dierelyke geesten door alle de deelen des lighaams te weeg te brengen. Eyndelyk zal men Geneesmiddelen hebben te gebruiken, die de scherpigheid der wyagtige vogten verzagten, als zyn de gene die de doorwaseming bevorderen, en zoo wel de vaste, als vlugge *Alcalische* Zouten, waar van gyl. veelerhande soorten zult vinden in de * *Pathologia* van *Verduc*, daar ik ul. na toe wys.

Hoedanigheid der Zalven. 't Is de pligt van den Chirurgyn de Wonde te meesteren met Zalven, dewelken die weyagtige en quaadaardige vogt, met dewelken de omleggende deelen noch doortrokken blyven, intrekken en wegnemen: indien 'er nog eenige van die draadjes overbleven, die de kanker aan het tusschen-ribbige vleesch vast gehegt hebben; zouden dezelven allengskens door bytende middelen weg gebeeten moeten worden. Het Geneesmiddel van den Heer *Alliot* is in deze gelegentheid uitstekend goed; Men kan zich ook bedienen van de Zalf die de Heer *Helvetius* in zynen Brief over de kanker beschreeven heeft.

* Verhandeling van de ziekten.

Doch voor al zal men zich wagten van Genees-middelen die al te groote pyn verwekken. Als de wonde wel gezuivert is, en het vleesch schoon en blozend staat, zal de toeheeling moeten bevordert worden, dewelke altyd zeer langsaam geschied, soo om de ronde figuur van de wonde, als om de hoedanigheid van het vogt dat de quaal veroorsaakt heeft, en 't welk doorgaans na geene Geneesmiddelen luistert. Als de wonde toegeheelt is, moet men egter nog in eenige jaaren met het gebruik van inwendige Geneesmiddelen niet uitscheiden; op dat 'er niet ergens een nieuw geswel na eenig ander deel zou toeschieten, en een nieuwe kanker veroorzaken.

Verhaal van de afzettinge van de Kanker.

Ik zal dit Kapittel eindigen met het verhaal van een kanker, dewelke omtrent over vier jaaren te *Marseilje* afgeset is geweest. Als wy met de Princen door de gemelde Stad passeerden, deed de Heer Drossaart de *Noailles* den Heer *du Chene* en my versoeken, om Juffrou *Montreuil*, dewelke over lang een geswel in haar regter borst had, te besoeken. De Heer *du Chene* bestemde een uur, op dewelke zich twee van de vermaardste Geneesheeren en twee Chirurgyns ter bestemder plaatse lieten vinden. Een van die twee Geneesheeren tragte door eene lange redeneering te bewyzen, dat de eerste oorzaak van het geswel hier uit ontstond, dat de gemelde Juffrou over tien jaaren een van haare kinderen had willen zoogen: de andere meinde het beter te treffen met te zeggen dat de Man, die een Venus-plaag gehad had, dezelve aan zyne Vrouw had konnen oversetten, en dat dit de waarachtige oorsaak van de tegenwoordige quaal was. Als het myn beurt was om te spreeken, zeide ik tot hen dat ze geredeneert hadden als gaauwe Geneesheeren, die nooit verlegen staan als 'er redenen van eenige siekte te geven zyn, en die daar dikwils als ver-gesogte oorsaken van weeten te vinden. Maar wat my aanging, die als een Heelmeester redeneerde, dat het myns oordeels een volkome Kanker was: dat sy, sonder dat ik sulks door lange bewys-redenen betoonde, deselve maar hadden te beschouwen; en dat ik in de tegenwoordige gesteltenisse geene andere raad wist als de Afzetting. De Heer *du Chene*, die ook van myn ge-

voelen

voelen was, raade de Lydfter haar beraad over deze Operatie te nemen, dewyl 'er geen ander middel was om haar het leven te behouden.

Als Juffrouw *de Montreuil* myn 's anderen daags had laaten verzoeken om by haar te komen, bevestigde ik haar 't geen wy haar daags te vooren gezeit hadden: en ik vertoonde haar dat hier niet anders te kiezen was, als de Operatie of de dood; en als ik haar getoont had dat de Operatie zoo pynelyk, nog van zulken quaden gevolg niet was, als ze vreeflelyk fcheen, gaf zy 'er haare toeftemming toe, gelyk als alle de zieken doen, die dog liever eenig litmaat als het leven verliezen. Zy had wel gewenfcht dat ik haar deze afzetting gedaan had: maar zy had haare ftonden, en vermits ik nog maar twee dagen te Marfeilje kon blyven, kon ik haare begeerte niet voldoen. Daar was te Marfeilje geen een Chirurgyn, die deze Operatie nog gedaan had; en de Juffrou kon zich na geen andere plaats laaten vervoeren, dewyl de Karos haar te ongemakkelyk viel; want de kankerachtige klomp was zeer fwaar, en de minfte fchokking, al was het maar van een draag-kalesje, veroorzaakte haar zeer geweldige pynen. Zy verkoos eindelyk Mr. *Geoffroi* Opper-Chirurgyn van de Zeevaart, met wien ik over deze Operatie gefprek hield. Ik raade hem dezelve te ondernemen, doende de Lydfter zoodanig zitten, dat ze met haar rugge op een armftoel die men uit en in kan trekken, agter over leunde, om haar na de Operatie aldus te laaten leggen: ik raade hem ook geen naalde noch fnoertje door het gefwel te fteeken, om haar van deze pyn vry te laaten: maar de verkankerde klomp met de flinker hand vaft te houden, terwyle dat hy die met de regter hand uitfneed; en ik zeide hem dat hy de kanker en de borft aldus zou uitfnyden, zonder eene uiterfte pyn aan te doen. Dit wierd op dezelve wyze als wy het beraamt hadden, vyftien dagen na ons vertrek uitgevoert. Wy wierden van den goeden uitflag der Operatie verwittigt; en eindelyk bequamen wy de tyding van haare volkome genefinge.

DE Bultigheid is een kromte in de rugge-graat, dewelke om verbetert te worden, als het vernuft van *Van de Bulten.*

den Heelmeester vereischt. Het geheim bestaat hier maar in die naauwkeurige gelykmatigheid in alle de deelen van die beenachtige kolom, met dewelke de zelve door den Schepper gefatsoeneert is, in haar geheel te bewaaren, en dezelve als ze van haare volmaaktheid afgeweken is, te herstellen. Doch daar zyn somwylen gebreken in het lighaam, die van de natuur komen, en die niet verbetert konnen worden.

Beschryving van de rugge-graat. De Rugge-graat is samen gestelt uit dertig beenderen, die Wervel-beenen genoemt worden: zy zyn boven malkander geplaatst, en vereenigt door eenige banden, die hun de vryheid laaten, om zig gins en weer te bewegen. Het hoofd is op de spits van deze kolom geplaatst: de ribben en de armen zyn aan haare zyden ingewrigt, en de dyen aan haar onderste gedeelte: zy is als het steunsel dat het geheele gebouw des lichaams draagt en onderstut. Zy maakt den mensch door haare regte figuur van een fraaye gestalte; maar haare kromte, hoedanig dat die ook zyn mag, maakt den mensch mismaakt en gebogchelt.

De rugge-graat kan op vyfderley manieren omgebogen zyn. Men bevind dat de rugge-graat voornamentlyk op vyf manieren kan gekromt en omgebogen zyn. 1. Binnewaarts, en dan is 'er een holte in 't middel van de rugge. 2. Buitenwaarts, alwaar zy dan een dikte maakt dewelke een bult genoemt werd. 3. Aan de regter zyde waar door het geschied dat de regter schouder hooger is als de slinker. 4. Aan de slinker zyde, het welke de schouder van de laatste zyde hooger doet ryzen als die van de regter zyde. 5. Of eindelyk op eene scheeve manier, en als een S, als het eene gedeelte buitenwaarts, en het andere binnewaarts geboogen is. Onder alle deeze mismaaktheden is de omkromming, die binnewaarts geschiedt, wel de seldzaamste; 't welk toe te schryven is aan het maaksel van de Wervel-beenen, en aan de aandringinge, die de inwendige deelen doorgaans van binnen buitenwaarts aan, tegen de rugge-graat komen te doen.

Uitwendige en inwendige oorsaken. Men kan gebogchelt worden door inwendige en door uitwendige oorzaaken. De uitwendige oorzaaken zyn by voorbeeld, een slag of een val, daar men ten eersten geen raad tegen gedaan heeft; het doen van groot geweld

weld door het draagen van ſwaare laſten: de gewoonte, zoo als 't in de Wyngaardeniers geſchied, die altyd voor over bukken om de aarde te ſpitten, of in de wyngaarden te arbeiden; of eene quaade aanwenning van al te zeer voor over te bukken in het groeten; of van ſig te verootmoedigen, gelyk die Monnikken doen, dewelken altyd met geboogen hoofde gaan. Inwendige oorzaaken zyn, eene al te groote hitte, dewelke eenige banden van de Wervelbeenen opdroogt; waar door dezelve zig niet genoeg konnen uytrekken om aan de rugge-graat zoo veele ruimte te geven als ze dient te hebben: of ook eene overtolligheid van vogten, dewelken deze banden met een ſlymagtig ſap bevogtigende, dezelven ſlap en week maakt, en haar daar door de gelegentheid geeft om zig langer als 't behoord, uit te rekken. Dog ik ben van gevoelen dat de ſwakheid daar al zoo veel, en meer toe doet als alle deze oorſaaken. Wy hebben hier een vermaard voorbeeld van in een perſoon van aanſien.

Deze perſoon is zeer regt op ſijne leeden, en van een mooye geſtalte geweeſt tot ſijn agtſte of negende jaar toe. Van dien tyd af begon men te merken dat hy zogt te leunen, en altyd na de eene zyde helde, om op den arm van den leunſtoel te ſteunen. Men onderzogt dan de rugge-graat, en men bevond dat ze na de regter zyde omboog, en zig tot de figuur van een halve maan zette. Men beſpeurde dat dit gebrek, terwyl hy van een zeer teere geſteltenisse was, ſproot uit de ſwakheid van de rugge-graat en van de banden, dewelke niet ſterk genoeg waren om de ſwaarte van de deelen des lighaams, die van 't midden af tot boven toe zyn, te dragen, en aldus onder den laſt quamen te buigen. Men maakte voor hem roklyfjes met balynen gevult, om de rugge-graat beter te ſtyven; en een gemakkelyken leunſtoel, daar dit deel in zyn geheele lengte kon tegen ſteunen. Aan deze leunſtoel waren banden, dewelke onder de oxels doorgehaald zynde, die geheele ſwaarte van het lighaam droegen, en de wervelbeenen van het gewigt der bovenſte deelen verloſten. Maar wat al zorg dat men aangewend, en wat al vonden dat men verſcheide jaaren agter een in 't werk geſteld heeft, zoo heeft men

Geſchiedenis tot deze zaak dienende.

de mismaaktheid van sijne gestalte niet konnen beletten: egter zyn 'er de longen nog het hert niet doorgeperst of benaauwt: de werkingen die tot het leven behooren, zyn 'er niet door gekrenkt: en de natuur die op dit eene stuk te swak was, heeft dit gebrek vergoed door duisend begaaftheden van den Geest, door een meer als gemeen verstand, en door eene kloekmoedigheid en wysheid, die in geene andere persoonen van sijne jaaren gevonden worden.

Dit gebrek is niet erffelyk. De gebultheid is niet altyd een erffelyk gebrek, dat van den vader op het kind over gaat: men ziet gebulte Ouders, dewelke zeer regte kinderen hebben: en men ziet ouders van eene fraaije gestalte, die gebulte kinderen hebben: het is een ongeluk dat yder Persoon in 't byzonder treft: en een gebrek, wiens oorzaak alleen moet gezogt worden in de persoon die 'er aan onderworpen is.

De Heelmeester moet sig niet laaten voorstaan dat hy een kind, 't welk eenige gesteltenis heeft om een bult te krygen; t'eenemaal regt zal maken; 't hoogste dat hy door alle sijne moeiten en door al sijn vernuft kan doen, is, te beletten dat dit gebrek zo lelyk niet word, als het zou zyn geworden, indien 'er geen raad tegen was gedaan. Daarom zal hy aan de ouders niet meer belooven als hy kan volbrengen, zoo als de snyders, kleermakers, en de maakers van yzere harnassen doen, dewelken om geld te krygen, verzekeren dat ze de gestalte zoo regt en fraay zullen maken, als of de persoon nooit eenige mismaaktheid had gehad.

Men kan niet duidelyk nog in 't byzonder voorschryven, wat dat 'er tegen de gebultheid best gedaan dient. Zoo de rugge-graat buitewaarts uitwykt, zal men het kind op een hardagtig matras leggen, en het op sijn rugge en zonder peuluwe daar op houden, op dat het hoofd en de rugge-graat gelyk leggen: by aldien dat ze ter regter of ter slinker zyde omkromt, moet men de uitwykende plaats door ryglijfjes, die daar expres toe gemaakt zyn, zagjes te rugge duwen. Het gebruik van ysere kruissen, die aan de rugge-graat, aan de schouders en aan den hals vast gemaakt zyn, is zeer uitstekend om deze deelen met malkanderen gelyk te houden. Het

is

is de pligt van een vernuftigen Heelmeester, bequaame Tuigen uit te vinden om de mismaaktheid tegen te gaan, en dezelve zoo veel als mogelyk is te verbeteren; zich wagtende van de deelen die in de holligheid van de borst bevat zyn, te perssen; want dezelve konnen in hun bewegingen, die zoo nootzakelyk tot het leven zyn, geen al te groote vryheid hebben.

Van de Operatie die aan de hals-ader gedaan word.

DE opening van de Strot-ader word in een van de Strot-aders gedaan. Daar zyn 'er vier, twee inwendigen, die het bloed uit de holligheden van het harde herssen-vlies ontvangen, en in de ondersleutelbeens aderen storten: en twee uitwendigen, dewelke het bloed uit het geheele aangezigt, en uit de uitwendige deelen van het hoofd ontvangen, en in dezelve ondersleutelbeens-aderen voeren. 't Zyn deze twee laatst-genoemde, die door de Chirurgyn in een ziekte moeten geopent worden.

Deze twee laasten worden uitwendige genoemt, om dat ze meer na buiten toe leggen als de anderen; ze zyn wel te kennen als ze vol zyn: en men ziet ze langs den geheelen hals bloot leggen; aan elke zyde van den hals is 'er een.

Het openen van deze aderen valt den Heelmeester moeijelyk om twee redenen; de eene is, dat hy den hals niet zeer mag toebinden om dezelve te doen swellen, uit vreeze van de Longe-pyp, die de doortogt der adem-haalinge is, te benaauwen: de andere is, dat de huid die de gemelde aders overdekt, niet vast is, en vervolgens qualyk in bedwang gehouden kan worden. Ze moeten nochtans geopent worden, en zie hier de manier hoe men dat begint.

Hoe de Operatie gedaan word.

Men doet den Lyder in zyn bedde, of in eenen arm-stoel overend zitten: men neemt een neusdoek die voor een band moet dienen, en dewelke opgerolt word als een beuling. Men legt het middenste van dezen neusdoek achter op den nek, zoodanig dat de twee einden malkander op het bovenste van het borst-been overkruissen; en men laat die einden door den Lyder vasthouden, op dat hy de neusdoek maar zoo styf toehaalt, dat hy de vryheid behoud om aassem te scheppen. Men houd

een Lancet in den mond, gelyk in eene gewoone aderlatinge, en men neemt het in de regter of flinker hand, volgens dat men de aderlating aan de eene of andere zyde wil doen; met de andere hand houd men het vel vast, met het zelve tusschen twee vingeren te spannen; en dan opent men de ader, en men ligt het Lancet in het uithaalen wat op, om de ader wat op te spouwen. Deze opening moet grooter zyn als in de ader-latingen op den arm, om dat deze aders wyder zyn als die van den arm.

Wat dat 'er na de aderlating op de wonde moet gelegt worden.

Men tapt zoo veel bloeds af als noodig is, en als door den Geneesheer is voorgeschreeven, dewelke zoodanige ader-latingen doorgaans in persoon dient by te wonen; want het gebeurt somtyds dat de Lyder beswymt, om dat de deelen die in de hoofd-pan beslooten zyn, of daar rondom staan, zoo schielyk berooft worden van een gedeelte van het bloed daar zy door begeestigt wierden; of wel daar konnen door eene schielyke verandering van de ziekte, andere toevallen toeslaan, om dewelken de behandeling van de ziekte moet veranderd worden. Als de band weggenomen is, loopt het bloed niet meer uit, om dat het regt neer in de ondersleutelbeens-ader valt: men legt 'er evenwel een Compres op, en daar over heen een swagtel die rondom den hals gedraait, en van passen toegehaald word. Dit is een van de aderlatingen, dewelke de geene die hunne Proef te Parys doen om Meester te worden, gewoon zyn te doen, in de week die tot de ader-latingen gesteld is.

Van

Van de Strot-ſnee of Broncho-tomia.

DE Strot-ſnee of *Bronchotomia* is een Operatie, door dewelke de Longe-pyp geopent word, op dat de lugt de vryheid zou krygen om in de longe te daalen, als 'er eenig beletſel is, dat haar den weg na de longen ſtopt. *Fabritius* getuigt dat hy deze Operatie altyd aangeſien heeft als eene van de aller-voornaamſte en noodzakelyſte onder alle de Operatien. En inderdaad, zoo ras als men aan een armen Lyder, die by gebrek van adem-haalinge aan 't ſtikken is, eene kleine opening tuſſchen twee kraakebeenen of ringen van de Longe-pyp gemaakt heeft, om aan de lugt vrye uit-en ingang te geeven, ziet gy hem op het zelfde oogenblik als van de dood tot het leven verryzen; en deze uitwerking is zoo taſtelyk en zoo ſchielyk, dat het als een mirakel ſchynt te weezen.

Het woord *Bronchotomia* is afkomſtig van *Bronchos*, Longepyps-ringen, en *Temnein*, ſnyden: egter worden de ringen of kraakbeenen in deze Operatie niet geſneden, maar alleen een kleine opening tuſſchen twee kraakebenen in, gemaakt. De naam van * *Laryngotomia*, die aan deze Operatie door ſommige Schryvers gegeven is, paſt daar niet op, dewyl het Strotten-hoofd niet aangeraakt word, maar in tegendeel belaſt word daar zoo verre af te blyven als mogelyk is, op dat de ontſteking, die in de ſpieren van het Strotten-hoofd is, door de ſnyding niet zou vermeerdert worden.

Daar is een groote twiſt onder de Schryvers, of deſe Operatie in 't werk geſtelt, of verworpen moet worden. Het ſchort beide de partyen aan geene redenen om hun *Geſchil onder de Schryvers.*

* Strotten-hoofds ſnee.

hun gevoelen te verdedigen. Ik gaa ul. dezelve verhaalen, op dat gy wat meer licht zoud hebben, om te oordeelen wat dat ul. hier in te doen of te laaten staat.

Die tegen deze Operatie zyn, zeggen dat ze t'eenemaal onnut is in verscheide voorvallen, daar een moeijelyke adem-haaling is; gelyk als deze moeijelykheid ontstaat uit eene Beroerte, *Pleuris*, Longe-zugt, of uit eene verstoppinge in de Longepyp; en dat ze maar eenig voordeel zou konnen doen in de Keel-ontstekinge maar dat ze in dit geval zoo laat geordonneert wordt, als de Lyder al aan 't stikken is, dat men de dood door de Operatie maar verhaast, en een algemeene schande en opspraak van 't volk op zynen hals haalt; want de menschen, in de plaats van het aan de ziekte, dewelke doodelyk was, te wyten, beschuldigen den Heelmeester dat hy den Lyder de keel afgestoken heeft; en *Fabricius* zelf, die deze Operatie pryst, betuigt dat de Chirurgyns van zynen tyd dezelve niet derfden ondernemen, en dat hy die ook naar hun voorbeeld, nooit in 't werk gestelt heeft.

Die deze Operatie aanraden, brengen deze redenen in, dat ze maar in 't werk gestelt word als een uiterste hulpmiddel, als alle de anderen niet en helpen, als de Zieke by gebrek van adem-haalinge begint te stikken en te versmooren, en als 'er Tekenen zyn, dat het geen den doortogt aan de lugt weigert, boven het Strottenhoofd is. Zy voegen hier by dat deze Operatie uit haar zelve niet gevaarlyk is, en dat ze geene quaade gevolgen kan hebben, dewyl de wonde die daar door gemaakt wordt, van dat slag van wonden is, 't welke door een weinigje gedulds genezen word; dat 'er wel swaarder Operatien zyn om in 't werk te stellen; dat, ofschoon men het beoogde voordeel daar uit niet quam te trekken en de Zieke quam te sterven, hy niet door de Operatie, maar door de ziekte gedood zou wezen; dat de Heelmeester zyn pligt doet, met liever een onzeker middel te bezoeken, als den Lyder te laten sterven: eindelyk dat men zich niet moet stooren aan de valsche redeneeringen van de menschen, dewelke de nootzaakelyke gevolgen van eene quaal niet kennende, gewoon zyn de quade uitslagen daar van aan de omstandigheden, die de-

deselve vergeselschappen, toe te schryven.

De ziekte, die ons tot de Strot snee doet komen, is de keel-ontsteking; maar nademaal dat 'er verscheyde soorten van keel-ontstekingen zyn, en dat deze Operatie maar in een van dezelven te pas komt, moet men die eene soort van de anderen wel weeten te onderscheiden.

In 't algemeen worden 2 soorten van keel-ontsteekingen gestelt: de waare, en de basterd keel-ontsteeking, de basterd keel-ontsteeking is een vloeijing van weiachtige vogten of van slym, dewelke in de klieren van de keel blyft zitten zonder koortse, zonder ontsteeking, en zonder eene groote moeijelykheid in 't ademen en swelgen. De waare is eene ontsteeking en opswelling van de spieren des strotten-hoofds, met koortse, hitte en brand in de keel, en daar by met moeijelyke adem-haalinge, stikkinge, en met pyn in dat zelve gedeelte: de Lyder kan niet blyven leggen; en alle de vogtigheden die hy wil doorswelgen, als vleeschnat en drank, komen hem ten neuze weder uit. *Twee soorten van keel-ontsteekingen.*

Maar daar zyn twee soorten van waare keel-ontsteekingen, eene uitwendige en eene inwendige: de eerste is eene ontsteeking van de buitenste spieren des Strottenhoofds, in dewelke de keel meer uitwendig als inwendig opgeswollen schynt: en dan is ze min gevaarlyk; want dewyl het geswel buitenwaars uitwykt, zoo benauwt het den doorgang van de lugt, nog van de spys en den drank niet. De inwendige bestaat in de ontsteeking en opswellinge van de inwendige spieren des Strottenhoofds, 't welk vier kleine spiertjes zyn, dewelken inwendiglyk in het Strotten-hoofd leggen; van dewelken het eene paar den naam heeft van (*a*) *Arytenoides*; en het andere (*b*) *Thyro-arytenoides*. Haar ampt is het Krakebeen *Arytenoides*, dat de gedaante van een Lampets-bek heeft, toe te sluiten. Wanneer deze spieren opgeswollen zyn, sluiten zy dat kraakebeen zoo vast toe, dat de lugt daar niet door kan, en de Zieken in stikkens nood zyn. 't Is deze keel-ontsteeking, die om deze reden doodelyk geoordeelt word, en die onze hulp van nooden heeft. *Verdeeling van de waare keel-ontsteeking.*

Men

(a) Tregterswyze Spieren.
(b) Schilds en Tregterswyze Spieren.

Men onderstelt dat de Lyder rykelyk uit zynen arm, en selfs uit de Strot-ader gelaaten is: dat alle de voorgeschrevene Geneesmiddelen, dewelke in diergelyke gelegentheid noodzadelyk zyn om de spiervefelen te ontspannen en los te maaken, en om de zieding van het bloed te verminderen, zullen in 't werk zyn gestelt: dat het zeker is dat het beletsel van de adem-haalinge in het strotten-hoofd is: dat de Lyder genoegsaame kragten heeft: dat 'er te hoopen staat dat men hem in 't leven sal behouden met de lugt in sijne longen te doen daalen, en dat hy zonder de Operatie, dewelke in zulken gevalle eenpaariglyk aangepreezen word, zekerlyk zal sterven: zie hier dan hoe dat men dezelve in 't werk zal stellen.

Men moet de Instrumenten, zo als die op de 20 pl. afgebeeld staan met No. 1, 2, 3, enz. klaar maken: men zal die in een schotel leggen, en naast sijne zyde door een knegt laten vast houden: dan zal men den Zieken op sijn gemak plaatsen. Sommigen willen dat men hem tot meerder gemak van den Operateur zal doen leggen: anderen zeggen dat hy moet zitten, om de adem-haaling onder de Operatie vryer te hebben: sommigen laaten hem ten halve leggen, met het hoofd agter over gebogen, om sijnen hals beter aan te bieden: andere keuren deze plaatsing af, zeggende dat dit het regte middel is om den Lyder, zoo 'er eene ontsteeking met eene merkelyke swellinge aan den hals is, te doen stikken. Dog men laat het aan de bescheidendheid van den Heelmeester, den Lyder op zoodanige manier die zoo wel voor den eenen als voor den anderen de gemakkelykste is, te plaatsen. Dan zal hy de plaats die hy wil openen, aftekenen; sommigen zeggen dat de opening best gedaan word tusschen het tweede en derde krakebeen, indien het geswel niet dik is: dog indien de keel zeer ontstoken is, raaden zy de opening te doen tusschen het derde en vierde kraakebeen, om te verder van het strotten-hoofd af te blyven. Maar somwylen is dit deel zoo geswollen, of de Zieke zoo vet, dat men de kraakebeenen al voelende niet kan tellen: in zulken geval moet men de plaats een duimbreed beneden het strotten-hoofd aftekenen.

In de Operatie moet men de huid op de getekende plaats opligten, en aan de eene zyde door eenen knegt laaten

laaten vasthouden, terwyle dat men die van de andere kant zelver met de slinker hand vasthoud: dan zal men de algemeene dekfels op de getekende plaats met een klein Snymesje 1 doorsnyden: en als men die dan los gelaten heeft, zal men de *Musculi* (*a*) *Sterno-tyroides*, dewelken van het borstbeen langs de lugtader op klimmen, om zig in de zydelyke deelen van het krakebeen (*b*) *Thyroides* te verbergen, met een Ontschoeijer 2 afscheiden: deze spieren van malkanderen gescheiden zynde, ziet men de kraakebeenen van de Longe-pyp leggen: het zyn kraakbeenige ringen boven malkander geplaast, en door een vlies aan een gehegt, maakende door haare vereeniging een altyd open-staande pyp, die de Longe-pyp, of de Lugt-ader genoemt word. Voorts neemt men een klein Instrumentje 3, als een Brief-priem gemaakt, 't welk een Strot-snyder genoemt word; of by gebrek van dit Instrument, een beslagen Lancet 4, daar een bandje aan is, om het by zyn hegt des te vaster te houden: men steekt het tusschen twee ringen in: doch men duwt het niet al te diep, om de Lugt-pyp in haar agterste gedeelte niet te quetsen. Eer dat men het Instrument weer te rugge haalt, steekt men in haar opening een Stiletje 5 het welke dient om daar een zilvere pyp 6 in te brengen, dewelke kort moet zyn om het achterste van de Longe-pyp niet te raaken; en zoo wel in haare geheele lengte, als aan haar einde doorboort, om de vryheid aan de lugt te geven, van door die openingen uit en in te gaan: men neemt 'er een platte pyp toe, die zich best naar de plaats tusschen de twee ringen kan voegen: en daar zyn twee ringetjes aan haar bovenste einde, om daar een Lint 7 door te steeken, het welke dan om den hals vastgemaakt word. Als de pyp dan geplaatst is gaat 'er de lugt vry uit en in, en de Operatie is geëindigt.

Eerste deel van de Operatie.

Tweede deel.

Van het Pypje.

Sommigen willen deze Operatie met eenen steek alleen volbragt hebben, zeggende dat men de huid en de tusschen-ruimte der kraakbeenige ringen met den Strot-snyder of met het Lancet moet open snyden, en het Instrument dat in de Longe-pyp is, daar niet uithaalen eer dat 'er een Stilet ingekomen is, om 'er volgens door des

Prysbaare manier van sommigen.

(a) Schildswyze Kraakebeens borstspieren.
(b) Schildswyze Kraakebeen.

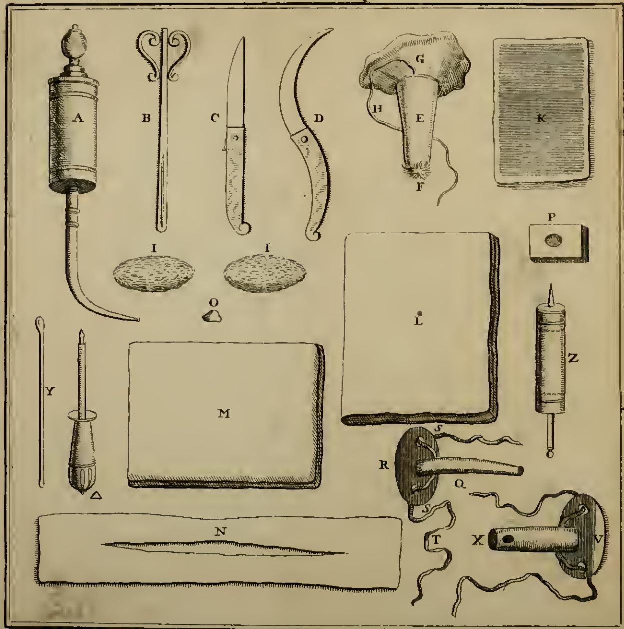
desselfs hulp de zilvere pyp in te brengen. Op deze manier is de Operatie eer gedaan, niet zoo wreed, en ligter om te genezen.

Na de Operatie rust men een weinigje, om den Lyder eenigen tyd sijn aassem te laaten scheppen: dan gaat men hem verbinden, leggende op de opening een stukje van een spons 8, dewelke eerst in warmen Wyn gedoopt, en uitgeneepen moet wezen. Men moet daar geen katoen nog pluksel induwen, uit vreeze dat 'er eenig deeltje van dat pluksel of katoen door de lugt in de Longe-pyp mogt gedreven worden; het welke dan eenen geweldigen hoest zoude veroorzaken, gelyk den geenen gebeurt, die een droppel nats in haare Lugt-pyp gekreegen hebben, om dat zy onder het drinken hebben willen lagchen of spreeken. Indien de spons te fyn of te dik was, en de lugt daar beswaarlyk door kon dringen, zou men een andere spons moeten nemen, of het zonder spons zien te stellen: want deze Operatie geschied dog maar, op dat de lugt de vryheid zou hebben van onverhindert heen en weer te wandelen. Vervolgens legt men daar op een Pleister 9, een Compres 10, en een gevensterde Band 11, die maar even toegehaald word, om dat deze deelen die zenuwagtig en zeer gedwee zyn, geene persing konnen lyden, zonder groot ongemak uit te staan.

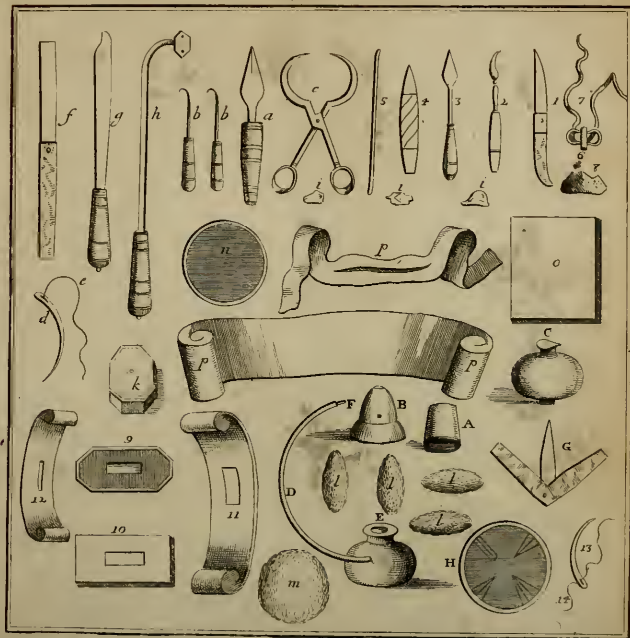
Hoe de wonde moet geheeld worden.

Dit Verband moet 'er niet langer als drie of vier dagen op blyven: want of de Lyder is binnen die tyd dood, of het beletsel, 't welk den doortogt voor de lugt bezette, is weg genomen. Diervoege dat de ontsteking verdweenen, en het geswel gezakt zynde, ende de lugt haaren gewoonlyken weg weer doorwandelende, de pyp weg genomen, en de toeheeling van de wonde bevordert word. Ten dien einde worden de lippen by malkander gebragt door den vleesch-teelenden band 12, dewelke aldus gemaakt word: men legt het middenste der swagtel agter op den nek van den Lyder: van daar word ze na vooren toe gebragt, om haare twee einden kruisgewys over de wonde te leggen; door dit middel, en door eenen balsem die op de wonde gelegt word, tragt men de twee randen der wonde op het spoedigste aan malkanderen vast te lymen.

Instrumenten tot de Empyema. N.10.

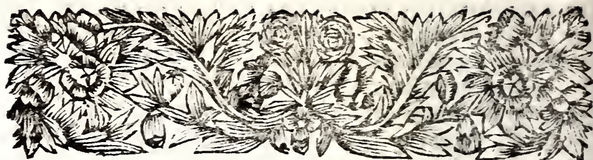
Instrúm: voor de Tepel, Kanker en Strotsneede, No. 20.

Zoo het met den Band niet gelukte, zou men daar met deze kromme Naalde 13, daar een bewaſchte draat 14 doorgeſtooken is, eenige ſteekjes moeten in geeven: want de wonde van de Longe-pyp kan niet al te gaauw toegeſtopt worden, vermits de lugt die door deze opening in de longen gaat, aangeſien word als eene vremde lugt, dewyl ze niet gematigt noch getempert is, zoo als zy door den mond en de neusgaaten gematigt en getempert moet worden, eer dat ze zo eene teere ſubſtantie, als de longen zyn, aanraakt; dewelken zy zonder die temperinge, ligt eenigen overlaſt zoude aandoen. Als 'er een goed Heelmeeſter over deeze wonde gaat, is ze ligt te genezen, om dat hy die op een goede manier, en volgens de beſte regels van de practyk meeſtert.

Daar zyn Aucteurs, die deze genezing voor moeijelyk ja voor onmogelyk houden: zy zeggen dat deze deelen, vermits ze kraakbeenig zyn, niet weer aan een konnen groeijen, gelyk de vleeſchagtige deelen: maar de ondervinding wederlegt deze redeneering. *Fabricius* verzekert ons dat eene dienſtmaagt die zich de lugt-ader doorgeſneden had, daar van is genezen: en ik heb te St. Germain een man gemeeſtert, die op de jagt van een wild Swyn met een Piſtool was geſchooten: de kogel was door de regter zyde van den hals ingegaan, en door de ſlinker zyde uitgekomen, en had de Longe-pyp doorboort: egter heb ik hem daar volkomentlyk van geneſen.

CHI-

CHIRURGICALE OPERATIEN,

ZESDE AANTOONING.

Van de Operatien, die aan de Oogen en op het Hooft gedaan worden.

Van de

TREPANEERINGE.

Yn Heeren, dewyl dat 'er onder alle de byzondere Operatien, die tegens de quaalen van het Hoofd vereischt worden, weinige van eenig belang of in gebruik zyn als de Trepaneering, zoo zullen wy 'er de Operatien byvoegen, dewelke aan de Oogen, en aan de deelen die tot de oogen behooren, gedaan worden, om den geheelen tyd, die tot deze Vertooning geschikt is, te besteeden.

Wel

Wel is waar dat de Ouden een groot getal Operatien aan dit deel deeden: op het voorhoofd gaven zy naar de lengte drie sneeden, ter lengte van twee vingeren; die tot op het been toe gingen; om aldus alle de bloedvaten, die 'er tusschen twee sneeden waren, door te snyden: zy noemden deze Operatie *Hypos patismos*, naar het Instrument dat zy daar toe gebruikten, 't welk de gedaante van een Spatel had. Zy deeden nog eene insnyding onder de kroon-naad, dewelke aan de slaap van 't hooft van de eene zyde begon, en aan die van de andere zyde eindigde, en tot de hoofdpan toeging, daar zy het panne-vlies van afscheiden. Aan deze Operatie hadden zy den naam gegeven van *Periscytismus*, welk naamwoord af komstig is van *Peri*, rondom, en *Scytiso*, villen of schrappen. Nog leiden zy *Actuale* of *Potentiale* brandmiddelen op de kroon-naad, om de koude en vogtige ongetemperheid des hoofds, zoo als zy voorgaven, aldus te verbeteren. Hun oogwit was de zinkingen op de oogen en op veele andere deelen, door zoodanige middelen te beletten, en aldus ontelbaare ziektens voor te komen. Dog men heeft die middelen zoo wreed en van zoo kleine nuttigheid bevonden, dat ze buiten gebruik geraakt zyn.

Operatien by de Ouden gebruikelyk.

De Trepaneering die ik ulieden meen te vertoonen, komt niet te pas in de wonden van de gehairde huid, nog in de wonden van de bekleedselen des hoofds: dierhalve zal ik ul. van die wonden niet spreeken; en dewyl dat ze alleenlyk gedaan word in de wonden van de hoofdpan, en dat ze zelfs in eenige van die wonden niet nootzakelyk is, zal het dienstig zyn ul. de verscheidentheden van die wonden aan te wyzen, op dat gyl. zoo wel de wonden daar deze Operatie gedaan, als daar ze agter gelaaten word, zoud kennen.

Daar zyn veel soorten van Breuken des bekkeneels, en hebben altemaal haare byzondere naamen: en dewyl haar deze naamen door de Grieken zyn gegeeven, zou de onbeschaafdheid en de hardigheid van haare uitspraak den jongen Chirurgyn voor 't hoofd konnen stooten; en ze zullen hem in 't eerste zeer moeijelyk voorkomen om te onthouden: maar als hy 'er zig maar een weinigje aan gewend, zal hy bekennen dat men deze quaalen

Verscheide soorten van Pan-breuken.

niet ligt door korter naamen, en die den aard der zaake zoo wel beduiden, kon uitdrukken.

Ik breng die altemaal tot het getal van twaalf soorten, die ik ul. de eene voor, de andere na gaa uitleggen. Ik zal eerst haaren Griekschen naam aanhaalen; en dan zal ik ul. zeggen wat naam de Latinisten haar gegeeven hebben: en dan zullen wy tot den naam, door denwelke zy in onse moederlyke taal bekend zyn, komen. Deze manier sal ul. een zeker begrip van die wonden geven, het welke gyl. sonder veel moeite in uwe geheugenisse sult konnen printen.

Van de Hedra of stoel. *Hedra*, komende van *Hesein*, sitten; in 't Latyn *Sedes* of *Vestigium*; in 't Nederduits *Teken* of *Stoel*, is een ligte snee in 't bekkeneel, daar de wonde maar een teken nalaat, sonder vorder in te dringen.

De Eccope. *Eccope* komt van *En*, dat *tusschen* te seggen is, en van *Coptein*, snyden; in 't Latyn hiet het *Incisio* of *Excisio*; in 't Nederduits *Snee*, *Insnyding*: het is een scheiding des geheels in het been, dewelke niet verder in 't deel gaat, als het Instrument, dat de insnyding gemaakt heeft.

Diacope. *Diacope* komt van *Dia*, *door*, en van *Coptein*, snyden; de Latynsche naam is *Præcisio* of *Dissectio*; en de Nederduitse *Afsnyding*: het is een breuk in de Hoofdpan, in dewelke de slag schuins is gegeven geweest, en daar een gedeelte van het been maar ten halve is afgehouwen.

Van de Aposkeparnismos. *Aposkeparnismos* komt van *Apo*, en van *Keparnon* een Byl of Schaaf; in 't Latyn *Dedolatio*; in 't Duits *Afschaving*: het is eene scheiding des geheels in de Hoofdpan, daar het stuk afgehouwen is, als of het met een byl of schaaf gedaan was.

Van de trichismos. *Trichismos*, komende van *Trix*, hair; in 't Latyn *Rima Capillaris*; in 't Nederduits *Hairscheur*, is een breuk daar de spleet van de hoofdpan zoo dun en zoo fyn is, dat ze naar een haartje gelykt: om dezelve te sien, moet men inkt op de hoofdpan doen; na dat de inkt afgedroogt is, word men het spleetje gewaar door het streepje dat de inkt daar gemaakt heeft.

Van de Rogma. *Rogma*, afkomstig van *Rygnein*, scheiden; in 't Latyn *Rima*, *Scissura*, in 't Nederduits *Spleet* of *Kloof*, is

eene

eene oogſchynelyke ſpleet die dieper gaat als het Inſtrument daar de ſlag mee gegeven is, dog zoo dat het been niet van zyne plaats wykt, maar de geſcheide deelen gelyk en aan malkanderen vaſt blyven: deze ſpleeten geſchieden in de hoofdpan op zoo een manier als ze in de aarde potten komen.

Apekiſma komt van *Apo* en *Echos*, en is zoo veel te ſeggen als verdubbeling van geluid of een wederklank; in 't Latyn *Reſonatio*; in 't Nederduits *Tegenſcheur*; het is een ſoort van een Pan-breuk, komende aan de overzyde van het deel daar de ſlag onmiddelyk op gegeven is. *Van de Apekiſma.*

Thlaſis of *Phlaſis*, in 't Latyn *Contuſio*, in 't Nederduits *Kneuſing* of *blutſing*, is eene verkneuſing van het been; door eenig uiterlyk geweld veroorſaakt: of wel eene nederdrukking of inbuiging die met geweld gemaakt is in de buitenſte oppervlakte van het bekkeneel, het welke binnewaarts geweeken is zonder eenige ſplytinge, zoo als de bulten aan de Tinne Potten komen. *Van de Thlaſis.*

Enthlaſis of *Exphlaſis*; in 't Latyn *Introitus*, *Deſidentia* of *Illiſio*; in 't Nederduits *Verplettering*, *Vermorſeling* is eene Pan-breuk, daar verſcheide ſpleeten zyn, en daar de Hoofd-pan aan verſcheidene ſtukjes gebrooken is. *Van de Enthlaſis.*

Ecpieſma, komende van *Ec*, buiten, en van *Piezein* drukken; in 't Latyn *Depreſſio*; in 't Nederduits *Inbuiging* of *Verplettering* met been-ſplinters, is eene verbreeking van de Hoofd-pan aan verſcheide ſtukjes, zoo dat alle die ſtukjes, of ſommige van deſelven de herſenvlieſen drukken en quetſen. *Van de Ecpieſma.*

Engiſſoma, afkomſtig van *En*, binnen, en *Giſſein* krommen; in 't Latyn *Appropinquatio*; in 't Nederduits *Aannadering*, is een Pan-breuk, daar het eene eind van 't afgeſcheide deel op het harde herſſenvlies gebogen is, en 't andere om hoog ſteekt, vertoonende aldus een Valbrugge. *Van de Engiſſoma.*

Camaroſis, komende van *Camara* een gewulfſel; in 't Latyn *Fornicatio* of *Teſtudinatio*; in 't Nederduits *Gewelf*, is een ſoort van een Pan-breuk daar het middenſte van het gebrooken been om hoog ſteekt als een gewelf, en de gedaante heeft van een Schilpads rugge. *Van de Camaroſis.*

Dog ik begryp alle deze Panbreuken onder drie ſoorten, te weeten onder de inſnyding, onder de ſplyting, en onder de kneuſing, dewelke alle de boven-gemelde Pan-breuken bevatten.

Van de Inſnyding. De Inſnyding is eene kleine wonde in het bekkeneel, die niet vorder gaat als het Inſtrument daar de wonde mee gemaakt is. Zy begrypt de vier ſoorten, te weeten de *Hedra*, die maar een enkeld teken is: de *Eccope*, die een klein ſneedje is: de *Diacope*, die het ſtuk van het been niet wegneemt: en de *Aposkeparniſmos*, die het ſtuk wegneemt, als of het door eenen byl afgehakt was: deze vier wonden van de Hoofd-pan hebben geen Trepaneering van nooden.

Van de Spleet. De Spleet is een ſcheiding des geheels in de Hoofdpan die verder gaat als het Wapentuig daar de ſlag mee gedaan is: zy begrypt onder haar driederhande Panbreuken; te weeten de *Trichiſmos* of de hairige Spleet, de *Rogma* of de oogſchynelyke Spleet, en de *Apikima*, of de tegen-ſcheur: in deze drie ſoorten komt de Trepaneering te pas.

Van de kneuſinge. De kneuſing is een geweldige neerdrukking, ontſtaande uit eenig kneuſend Inſtrument, 't welk de deelen van het bekkeneel, die te vooren vereenigt waren, breekt en van een ſcheid; zy begrypt onder haar vyf andere ſoorten van Breuken, te weeten de *Thlaſis* of inbuiging zonder oogſchynelyke breuk: de *Enthlaſis* of de verplettering en morſeling van het been: de *Ecpieſma* daar de beenſchilfers het harde herſſenvlies drukken: de *Engiſſoma* daar het been als een Valbrugge ſtaat, en de *Camaroſis*, daar het been als een gewulf is, en de gedaante heeft van een Schilpads-rugge. Deze vyf ſoorten konnen niet geneſen worden ſonder de Trepaneeringe, uitgeſondert alleen de *Thlaſis*, alwaar het been in de kinderen kort na den ſlag weer kan opſpringen en tot zynen eerſten ſtand keeren.

Van de tegen-ſcheur. Alle deze Bekkeneels-breuken worden eenpariglyk ſonder tegenſpreeken aangenomen, behalven de *Apikima*, of de tegen-ſcheur.

Alle de Ouden hebben dezelve als eene gewiſſe zaak vaſtgeſteld, en ſpreeken daar van als of zy die meenigmaal hadden ſien gebeuren: zy ſeggen dat de lugt, die bin-

binnen het hoofd besloote is, door de kragt van den slag gedreeven zynde tegen het deel dat regt over het geslagen deel leit, dat zelve deel doet breeken, als het daar zeer toe gestelt is: en deze wonde noemen zy een tegenspleet. Doch eenige Nieuwen spreeken deze breuk tegen, en meenen door natuurkundige en overtuigende bewysredenen te bewyzen dat 'er geene tegenspleet kan geschieden: en dat, om dat de hersen-pan samen gestelt is uit verscheidene stukken, die niet zeer naauw onder malkander vereenigt zyn, 't welk den slag moet breeken: en dat het zoo niet gelegen is met de hoofdpan als met aarde potten, dewelken somwylen door eene uitspannende kragt aan de overzyde van het geslagen deel komen te breeken. Want dewyl alle haare deeltjes naauw vereenigt zyn, zoo konnen zy daar door gelykerhand wederstand bieden: en als 'er dan losser vereeniging en minder styfte in het eene deel als in het ander is, dan komen zy daar ter plaatse te breeken. Hier word bygevoegt dat, deselve Ouden dit gebruik aan de bekkeneels-naden toeleggen, dat zy de wonde des bekkeneels beletten van het eene been tot het andere over te gaan, zoo dat zy haar eigen regel, daar zy de tegenspleet op bouwen, schynen tegen te spreeken. Nog al vorder seggen de Nieuwen, dat, zoo 'er al spleeten op andere plaat en, als daar de slag op aangekomen is, gevonden zyn geweest, dezelve moeten veroorsaakt zyn door een tweeden of derden slag, of door eenen anderen val, daar de gequetste geene geheugenis van heeft; want dewyl hy door den eersten slag of val buiten kennis geraakt was, heeft hy geen wezen gehad van 't geen 'er naderhand gebeurt is.

Ik zou al vry tot het gevoelen der Nieuwen overhellen, ten waar dat twee gevallen die my voorgekomen zyn, my tot het gevoelen der Ouden overhaalde. Ik zal deselven hier inlasschen. Het gebeurde in 't jaar 1690 dat een Stalknegt van myn Heer den Hertog van *Chevreuse*, terwyle dat hy de paarden ging wateren, met het hoofd op de vloer viel, waar op hy buiten kennis geraakt zynde, na het Gasthuis gebragt wierd. Ik wierd 'er aanstonds by gehaalt, en vond eene wonde op het voorhoofds-been, en maakte deselve zoo wyd, dat 'er de *Geschiedenissen die de tegenspleeten bewyzen.*

Trepaan kon opgezet worden: als ik dan daags daar aan eene breuk in het been vernomen had: trepaneerde ik het zelve: dog hy bleef al buiten kennis. Drie dagen daar na vertoonde zig een gefwel op het agterhoofds been; waar op ik het opende; en dewyl ik bemerkte dat het gebroken was, deed ik eene tweede Trepaneering. Door beide de getrepaneerde plaatsen quam veel bloeds uitloopen; en naar maate dat het bloed uitliep, kreeg hy zyn verstand wederom: ik bleef dus aan hem meesteren, en hy genas. Als een meisje van 9 jaaren in 't jaar 1692 eenige menschen met de kegels zag speelen, zoo gebeurde het dat de bol die om hoog geworpen was, in de plaats van op de kegel-plaats te vallen, op het hoofd van deze dogter nederviel, dewelke daar op ter aarde is gevallen, en voor dood naar het huis van haaren vader, die omtrent de Minnebroeders tapte, wierd gebragt. Ik wierd 'er bygehaalt, en vernam twee groote buylen op de wand-beenen: ik opende de grootste van de twee, daar ik het been gebrooken vond, en ik trepaneerde het: en dewyl de andere buil niet verminderde, vond ik my genootzaakt deselve insgelyks te openen; en dewyl ik daar ook eene breuk vond, kon ik niet nalaaten daar ook te trepaneeren: daar op kreeg zy haare kennis allengskens wederom, de toevallen verdweenen naar maate dat de wonden droegen, en ze wierd eindelyk genesen. De eerste geschiedenis bewyst de Tegen-spleet van voore na agteren: en de twede toond dat ze van de eene zyde des hoofds naar de andere toe kan geschieden; want 't is niet wel te gelooven dat ze alle beide twee verscheide slagen hebben gekregen, en juist op dezelve plaatsen daar de Tegen-spleeten gesteld worden.

Tweederhande Tekenen. De Tekenen van de bekkeneels-breuken, uit de beste Schryvers by een gehaalt, en door de hedendaagsche Autcuren op order gesteld, zyn tweederley; gevoelyke en redenmatige.

De gevoelyke Tekenen zyn de soodanige, die van den Chirurgyn of van den Lyder door de sinnen konnen vernomen worden. Die den Lyder raaken, zyn de volgende: dat hy op het eigen oogenblik als hy gequetst wierd, eenig geluid of gekraak in het been gehoord heeft:

heeft; dat hy, als 'er op het ontblootte been geklopt word, een geluid hoort, als of het van een geborste pot was; dat hy eene pynelyke schudding of dreuning gevoelt, die op de plaats van de wonde schynt te wesen, als hy iets tusschen de tanden vasthoud; dog dit laatste teken gaat altyd niet vast, en is niet zeker; ik heb 'er gesien, die men eenen neusdoek tusschen de tanden liet vasthouden, en dewelken, als 'er aan den neusdoek getrokken wierd, geene pyn aan de wonde gevoelden, schoon ze een bekkeneels-breuk hadden; en ik heb 'er weer gesien, die dan pyn gevoelden, schoon dat 'er geene breuk in de hoofd-pan was; en dat, om dat de wonde in of omtrent de * *Musculus Crota-phites* was, tot den welke het geweld en de beweeging van het krakebeen zig ligt kon uitstrekken.

De Tekenen daar de Heelmeester op aangaat, steunen ten deele op het gesigt, te weeten als de breuk zoo groot is, dat hy die met de oogen kan zien: ten deele op het gevoelen, als hy die met de vinger kan gevoelen, of wel door het Tent-yzer een ongelykheid des beens in de wonde gewaar kan worden.

De reeden-maatige Tekenen worden genomen uit de werkende oorzaak, uit de natuur van de wonde, en uit de toevallen. Omtrent de werkende oorzaak moet op drie dingen gelet worden: ten eerste of de geene die den slag gegeven heeft, een sterk en kloek Karel is, of hy door gramschap ontstoken was, of hy met groote kragt geslagen heeft; en of hy hooger stond als de gequetste; alle welke omstandigheden te kennen geven, dat de slag meer getroffen heeft, in de plaats dat de tegenstrydige omstandigheden het tegendeel betekenen: ten tweede, waar mede dat de slag gegeven is; by voorbeeld, zoo het een stok geweest is, moet men agt geven op desselfs dikte, of hy dik of dun was; op zyne swaarte, of hy van swaar of ligt hout was; op zyne figuur, of hy effen of oneffen, rond, vierkant, of driehoekig is; en eindelyk op de hoedanigheid ten gedaante van zyne substantie; te weeten of het Instrument van yzer of van loot was; of het scherp, bot, of kneuzend was; of zoo het een steen was, of die groot of klein was,

Bedenkingen over de werkende oorzaak.

* Slaapspier.

en of hy van een zeer groote hoogte is neder gevallen, enz.

Over de natuur der wonde. Omtrent de hoedanigheid der wonde, staat voor eerst agt te geven op haare grootte; want hoe dat ze grooter is, hoe dat men meer nadenken moet hebben van een bekkeneels-breuk; ten tweede, of 'er een groote buyl by is, 't welk een teken zou zyn dat het een kneuzende slag geweest is; ten derde moet de plaats der wonde in agt genomen worden; want indien ze boven een dun been is, als boven het wandbeen, zal daar ligter een breuk in 't bekkeneel konnen zyn, dan of ze boven een hard en dik been was, gelyk als boven het agterhoofds been.

En over de toevallen. Wegens de toevallen zal men agt geven van wat slag dat ze zyn; want daar zyn 'er tweederley, eerst opkomende, en navolgende. De eerste vertoonen zig op het ogenblik van de quetsinge: by voorbeeld, de gequetste zal ten eerste bedwelmt en zonder besul staan, gelyk een Koe die geslagt word; en hy zal ter aarde zyn gestort als een zak vol kooren; daar op zal hem aanstonds het bloed ten monde, ten neuze, en ter ooren uitloopen, met verlies van kennis, van stem, en van geheugenisse. De navolgende Tekenen, volgen na de bekkeneels-breuk, als de walgingen, braakingen, de koorts, en de slaaperigheid.

De kennis van alle deze Tekenen dient den Heelmeester om zyn oordeel te stryken; het welke hy uit drie zaaken trekt: uit den aard van de wonde, van het deel, en van de toevallen; en voor eerst uit den aard van de wonde, dewelke somtyds alleenlyk groot kan zyn naar den schyn; gelyk de wonden die veele deelen vernielen, zoo als 'er in de Legers voorvallen: of ze konnen alleenlyk groot zyn, wegens haar gevolgen; gelyk die *Trichismos* en *Rogma* genoemt worden, dewelke maar voor kleine spleeten aangesien worden, en somtyds gevaarlyker zyn als de verpletteringen. Ten tweede, uit den aard van het deel: welke hier in 't algemeen kan genomen worden voor den aard van 't geheele lighaam; als zyn de jaaren, de lighamelyke gesteltenis, en de kragten: ofte in 't byzonder, by voorbeeld ten opzigt van de plaats daar de wonde is; want die is ge-

gevaarlyker in het voorste deel van het hoofd, daar de beenen dunder zyn, als in het agterste, daar zy meer dikte hebben; en nog gevaarlyker in de slaap van het hoofd, wegens de dunnigheid van die beenderen, en wegens de slaapspier die zeer ligt aangedaan word door stuiptrekkingen: zy zyn ook zeer zorgelyk op de kruin, ter plaatse van de Fontanel des hoofds, om dat het been daar zeer dun is, en dat de slag daar regt nederwaarts op aan komt: als ook op de holligheden die boven den neus, tusschen de wynbraauwen zyn, ter oorzaake van de slymagtige vogtigheid die daar uit sypelt; dog aller-gevaarlykst op de bekkeneels-naaden, om dat de vezeltjes en bloedvaatjes, die hier heen en weer gaan, om de gemeenschap tusschen die plaats en het harde herssen-vlies te onderhouden door de wonde gescheurt worden; waar uit dan eene uitstorting van bloed in die deelen moet volgen. Ten derde word hy in het stryken van zyn oordeel geholpen, door den aard der toevallen; dewelken of algemeene zyn; als koorts, raserny, kramp trekking, en beroertheid; of byzondere, van dewelke sommige goed zyn, als een klein geswelletje, bloozend vleesch, goede etter; de sommige quaad, als een paarse of swartagtige kleur, verkneusing van het vleesch of van het been, vuile en stinkende etter, een dikagtige slymigheid, en rouwigheid in 't been, het welke effen, glad en gelyk behoorde te zyn.

De Heelmeester op al het gezeide agt gevende, zal sijne voorzegging eindelyk doen, dewelke altyd twyfelagtig moet zyn, voornamentlyk in de wonden des hoofds: want daar zyn 'er die in den beginne gering schynen, dog dewelke den Lyder eindelyk in 't graf helpen; men moet hier op zyne hoede zyn; dikwils aderlaten, om de buitenvating van het bloed in de herssenen te beletten; en niet doen gelyk de Chirurgyn van een voornaam Heer aan 't Hof gedaan heeft; want als een Luitenant van de 100 Switsers, die in 's Konings dienst waren, onder het jagen gevallen was, en een groote verkneusing aan 't hoofd hadde, begeerde hy hem niet te laaten, waar op het uitgestorte bloed tot een ettergeswel gedyde, en de Lyder het binnen de veertig dagen bestorf. *Eerste voorsorg.*

Het is eene dooling daar men zig van ontslaan moet, dat het gevaar na de eerste veertig dagen voorby is; wel is waar, dat men na het verloop van dien tyd redenen heeft om te hoopen: maar men heeft 'er zoo meenigen na dien tyd aan hunne wonden zien sterven, dat men desaangaande geen vast bescheid moet geven. Indien de gequetste eenige overdaad begaat in Wyn, ofte met Vrouwen, indien hy groote hitte of koude moet uitstaan, indien hy van eene teere gestelteniſſe is, en de pols zyne eerste kragt niet wederom krygt, of eindelyk, indien hy op sijne gezondheid niet en past, is hy nog niet buiten gevaar na den t'sestigsten dag. De Regts-geleerden hebben onder malkander tot eenen regel gestelt, dat het gevaar binnen de veertig dagen voorby is, en dat zoo een gequetsten na dien tyd komt te sterven, zulks niet te wyten was aan de wonde; want de Regters moesten een vasten tyd hebben, om de geenen die iemand gewond hadden, te veroordeelen of vry te spreeken; maar een voorzigtig Heelmeester moet geen vastigheid geven als na den hondertsten dag.

Waar in de genesing van eene hoofdwonde van het genezen van andere wonden verscheelt.

De Genesing van de Hoofd-wonden, als de hersſenpan niet beledigt is, verscheeld van de Genesinge van andere wonden niet, als in eenige omstandigheden die in agt moeten genomen worden. Eerstelyk moet het hair vooral afgeschooren worden; dog om zulks met minder pyn te verrigten, zal men het zelve nat maken met water en olie onder een gemengt, welk mengsel den naam van *Hydrelæum* heeft gekreegen; men zal wel toesien, dat 'er geen hair in de wonde komt; dog zoo men het evenwel niet had konnen beletten, zou de wonde eer dat ze verbonden word, met laauwen wyn moeten gewasſchen worden. Ten tweede moet men zig meer tegen de koude beschermen in de hoofd-wonden, als in andere wonden, om dat de koude de Vyandin van de hersſenen is: en nooit zal men iet op 't hoofd leggen, dat dadelyk koud zy. Ten derde, zal men den Lyder in den beginne op het deel leggen, dat aan de overzyde van de wonde is, om de zinkingen en de pyn te vermyden; maar in 't gevolg als de ontsteeking voorby zal zyn, en de wonde zal beginnen te draagen, zal men hem op het gequetste deel doen leggen, op dat de etter

des

des te gemakkelyker uit de Wonde zoude konnen loopen.

De Wonden daar de herſſen-pan van eerſten af ontbloot is, en de geenen daar ze in 't gevolg door de bederving van het pan-vlies ontbloot word, dog zoo, dat het been niet beledigt zy, behoeven maar gehandelt te worden als enkelde wonden. Men moet de wonden die uit eene kneuſinge ontſtaan zyn, langer doen draagen, als de geene die al ſnydende gemaakt zyn: en als de hoofdpan maar zeer weynig ontdekt is, moet de wonde niet al te veel met dotten gevult worden, maar aan het been de vryheid worden gelaaten, om wederom met vleeſch te begroeijen, zoo als het ſomtijds (voornamentlyk in kinderen) wel doet, zonder dat 'er etter gemaakt word. Dog als het zeer ontbloot is, moet men na de afſchilfering wagten, dewelke vroeger of laater geſchied, na dat de Lyder drooger of vogtiger is. Op de wonde moet niets gelegt worden dat ſmeeragtig zy, maar enkelyk en plat *Plumezooltje*, nat gemaakt in brandewyn, daar wat uittrekſel van *Aloe* onder gemengt is; of wel zal men wat witten Balſem *Fioravanti* op het been gieten. De afſchilfering die hier geſchied, is altyd niet ſigtbaar; dat is, dat men altyd geen heel ſchilfertje van eenig deel ziet afſcheiden; want zy is ſomwylen onſigtbaar, en gaat onder het draagen by kleine ongevoelige deeltjes af. Maar of zy op de eene of op de andere manier geſchied, zoo ras als men vleeſch aan het been vaſt ziet, moet men het zelve aan de lippen van de wonde laaten vaſtgroeijen, om dus eene vaſte toeheeling te weeg te brengen.

Behandeling van de hoofdwonden daar de herſſenpan ontbloot is.

Als men Tekenen heeft dat het bekkeneel gequetſt is, en men de Trepaneering nootzakelyk oordeelt, zal men de wonde, indien ze niet wyd genoeg is om 'er de Trepaan op te zetten, wyder maaken. De Inſnydingen, dewelke in deze wonden gedaan worden, moeten gemaakt zyn als een X, of een T, of een V, of als het cyfferlettertje 7. Dit zyn de gewoonlykſte figuuren van deze inſnydingen, dewelke gedaan worden volgens de plaatſing van de wonde; die als een X gemaakt, en ook kruis-ſneeden genoemt worden, om dat ze de figuur van een kruis hebben, worden op het midden van het voor-

Figuuren van de inſnydingen die als voorbereitſels voor 't Trepaneeren moeten gemaakt worden.

voorhoofds been, en van de wand-beenen gemaakt. Als de wonde by een naad is, worden ze als een T gemaakt, en het been dat over den naad gegaan zou hebben, word daar afgelaaten; maar het been van de overfyde word in tegendeel langer genomen, om de hoofdpan genoegſaam te ontdekken. Die by de ſlaapſpier of by de naaden gemaakt worden, hebben de figuur van een V, of van een 7, om die deelen niet te ontblooten: maar in 't algemeen voegt men zig naar de figuur en de plaatſing van de wonde, die ons altyd de vryheid niet laaten, om deſelven te ſnyden zoo als wy wel zouden willen.

Hoe men in de verſcheyde ſoorten van kneuſinge te werk moet gaan.

Als 'er geene wonde is, en men een groote buil op het hoofd ziet, dewelke door eenen ſwaaren ſlag of val veroorſaakt is, en zoo de Lyder buiten kennis is, en uit den neus, mond, of ooren bloed, moet de buyl aanſtonds door eene kruis-ſnee met het Abſces-Lancet A opgeſneeden worden. Indien de buil zeer hoog ſtaat, en als men dezelve gevonden hebbende, het pan-vlies van de hoofd-pan geſcheiden vind, is het een teken dat de ſlag zeer ſwaar geweeſt is, en dat men tot de Trepaneering zal moeten komen. Ten dien einde gebruikt men een plat zilver Tentyſertje B. Dog zo het maar een ligte verkneuſing was, en de toevallen niet zeer dringende waren, zou men deſelve trachten te verdryven en ten dien einde de plaats ſcheeren, ende met brandewyn betten, leggende daar op de Pleiſter *de Betonica*; vorders zou men den gequetſten aderlaten, en hem belaſten dat hy zig zeer ſtil zou hebben te houden. Ze worden ook dikwils wel genezen zonder dezelve open te ſnyden.

Indien de Chirurgyn verpligt is eene wonde te verwyden, of een buil op te ſnyden, zoo moet hy veel plukſel gereed maken, en ſamentrekkende Poeders; ja ook eenige Vitriool-ſteentjes, zoo 'er eene bloedſtorting op volgde, by der hand hebben; eindelyk zynen Toeſtel gereed gemaakt hebbende, zal hy het bedde doen bezorgen; dat is, dat hy een laaken verſcheide maalen toegevouwen, onder het hoofd van den Lyder zal doen leggen tegen het bloed dat 'er uit zal loopen; daar na zal hy die door een knegt laaten vaſthouden, en het geen

hem

hem noodig schynt, wegsnyden, gebruikende ten dien einde zoo een Instrument als hem best ter hand staat. Indien het een wonde is, en de *Sonde* tusschen het panvlies, en de pan heene glyd, kan hy de punt van de Schaar C langs den zelven weg induwen, en de pan aldus ontdekken; en als alles aan malkander vast zal wezen, zal hy het regte Snymes D gebruiken; en drukkende met sijnen voorsten vinger op de rugge van het Instrument, zal hy tot de hersen-pan toe snyden: dan zal hy met een Mirteblad E de randen van de wonde opligten, dezelve van een schuivende, en het panvlies zoo zagjes als mogelyk is van de hoofd-pan scheidende tot vermindering van de pyn, dewelke op dezen tyd zeer levendig moet zyn, ter oorsaake van de spanninge der zenuw-vliesen, dewelke van een gerukt worden. Als de wonde genoegsaam geopend is, zal men dezelve voor deze eerste maal met droog pluksel vullen, om het uitloopende bloed in te drinken en in te zuigen; indien de bloedloop groot was, dewijl de grond van de wonde bezet is met dikke proppen, zou men dezelve vorders maar bedekken met platte wieken, daar samentrekkende Poeders op gestrooit zyn; daar over heen zoude men dan leggen een groote Pleister en Compressen, en daar boven op het hoofd-deksel, 't welk ik ul. in de eerste Vertooning onder de banden heb aangewezen.

Hoe het bloed van een geopende Slag-ader gestelpt word.

Indien men eene Slag-ader geopend had, daar veel bloed uit quam loopen, 't welk door Druk-doeken, door banden, en door alles heen drong, sonder het te konnen stutten, zou het verband moeten opgeligt worden, om op de plaats daar men het bloed zag uitloopen een Vitriool-steentje te zetten; maar de beste manier van allen is, die ons door *Paré* word voorgestelt; te weten dat men een kromme Naalde F, daar een bewaschte draad G doorgestoken is, onder het bloed-vat moet heen steeken; welke Naalde aan de eene kant ingaande, en de hairige huid doorboorende, aan de andere kant weer uitkomt; zoodanig dat de draad, die de Slag-ader omvat, met sijne twee einden op een linne Compresje H toegeknoopt word: door dit middel word het bloed zekerlijk gestut, en de korst, die door het Vitriool-steentje gemaakt zou worden, voorgekomen.

's An-

Hoe men sig in verscheide voorvallen moet dragen.

'sAnderen daags, naer verloop van vier-en-twintig uuren, zynde den gewoonlyken tijd dat de Verbanden gelicht worden, ziet men het been blood leggen, en men ondersoekt of het ook beledigt is; maar men moet wel toesien dat men sig daar in niet bedriegt; want dewyl dat 'er daags te vooren eene insnyding gedaan is, zou de punt van het Snymes een streepje langs de hoofdpan konnen nagelaten hebben, dewelke naar een spleet zou gelyken. Men moet sig ook niet vergissen omtrent de naaden, dewelke in sommige menschen het voorhoofds been zoo wel in twee deelen scheid als het achterhoofds been, en die men als breuken zou willen handelen. Indien men daar eene nederdrukking vind, zo moet deselve opgeligt worden; is het eene enkelde spleet, moet ze volgens de oude manier gerafpt worden; zyn 'er schilfers, die met eenige punten buitenwaarts uitsteecken, die zal men afsnyden; zoo daar eene vermorseling by is, zal men moeten Trepaneren.

Ik heb ul. gezegt dat de Hoofd-pan somwylen ingebogen is, door eene kneusing, die *Thlasis* genoemd word: dat het bekkeneel in de kinderen sig zelven door sijne natuurlyke uitspanning wel in sijnen eersten staat herstelt; maar al herstelde het sig zelven niet, moet de inbuiging, indien ze klein en sonder toevallen is, maar daar gelaten worden. Zy kan aldus blyven, en de Lyder kan genesen worden, sonder dat 'er sorgelyke toevallen op volgen; doch zoo de inbuiging groot waar, en het harde hersenvlies met de hersenen mogt drukken, zou men dezelve moeten sien op te ligten. Ten dien einde zal men in 't midden van 't been een kleyn gaatje booren, met het Boor-yzer I, 't welk dient om daar een Bodem-trekker K aan te hegten, aan wiens einde een schroef is; en daar meê trekt men dan van binnen buitenwaards, om de indrukking op te tillen. Zoo de hand daar niet genoeg toe is, zoo hegt men een ander Bodem-trekkertje L aan dit drievoetige Heftuig M, 't welk dien naam heeft gekregen om dat het drie voeten heeft. Dit stelt men op het hoofd, en men draait de schroef die aan des zelfs boven-end is om, om het neergedrukte been aldus allengskens op te hyssen. Als de been-

beenderen hunne natuurlyke gelykheid wedergekreegen hebben, word het Heftuig en de Bodem-trekker weg genomen, en de wonde eveneens verbonden als een wonde, daar het been enkelyk ontbloot is; en men gaat aldus voort tot de volkome genezing toe; ten waar dat 'er eenige Toevallen toefloegen, die den Heelmeefter mogten nootzaaken tot het Been-boor te komen.

Van ouds, als men een fpleet in de hoofd-pan vond, gebruikte men de Rafp, eer dat men zynen toevlugt tot het Been-boor nam. Dit was eene Operatie die onder de tweede foort van de afneeminge gefteld wierd; zy word op de harde deelen in 't werk geftelt, en het been word zoo diep afgefchrapt als nodig geoordeelt word. Het gebruik van de Rafp was zoo gemeen, dat 'er onder de Inftrumenten van de been-booringe altyd Rafpen waaren: en de Meffemakers voegen 'er dezelve noch by als hen zulks niet verboden is. Sommigen van deze Rafpen waren puntagtig, andere rond, eirond, en plat, die by beurten gebruikt wierden: by voorbeeld in een fpleet of fnee begon men eerft te rafpen met deze platte Rafp N; daarna met de eironde O; vervolgens met de ronde P, die wat dieper indrong; eindelijk zoo quam men tot de puntige Q, die tot de grond toe ging; men pafte deze Rafpen, als men ze gebruikte, van tijd tot tijd met koud water nat te maken, op dat ze door het wryven tegen het been niet heet zouden worden. Als zy de grond van de fpleet of fnee gevonden hadden, ftrooiden zy daar Hoofd-poeders op, als Ofterluci, Mirre, en Aloë; en aldus meenden zy geen Been-boor van noden te hebben. Doch tegenwoordig gebruikt men geene Rafpen meer als 'er eene fpleete is; want in zulken gevalle is 'er altijd bloed op het harde herfenvlies geftort, 't welk door de Rafp niet kan weggenomen worden, en 't welk noodzakelijk het Been-boor vereift, zal het daar uit raken, uit vreeze, dat het daar blyvende, en bedervende, een uitterfte onheil mogt veroorzaken. Dierhalven moet men den tijd, dewelke tot verligtenis van den Lyder befteed moet worden, niet verquiften met rafpen.

Indien men de opening gedaan hebbende, een verplette-

Gebruik van de Heftuigen. plettering vind, die *Ecpiesma* genoemd word, te weten als een of meer been-schilfers het harde hersenvlies steeken, zal men al sijn best doen om dezelve op te ligten, of zoo zy niet al te vast sitten, weg te nemen. Zy worden opgeligt met een van de drie Heftuigen, waar van het eerste R krom is, het tweede S plat, en het derde T regt, doch aan sijn eind wat omgebogen; of wel zy worden met de Ravebek V uitgehaalt. Ik heb verpletteringen gesien, alwaar het harde hersenvlies na het wegnemen van verscheide stukken beens, ter breedte van omtrent een halve hand ontblood was, daar de gequetsten evenwel van genezen wierden. Indien 'er een schilfer was die zoo vast zat, dat men die daar niet uit kon krygen, zou men die daar liever eenigen tijd moeten laten sitten, als met geweld uit willen rukken. Ik heb gezeit dat de schilfers moesten opgeligt of uitgetrokken worden; maar dat was te verstaan, indien 'er vat op was: want indien men daar niet by kan komen, zou men het vaste en gesonde deel digt by de breuk dienen te trepaneren; dan zou men in het gat, dat door het booren gemaakt is, een Heftuig moeten steeken, en alle de schilfers, die het harde hersenvlies drukten, opligten; en indien ze daar noodzakelijk uitgehaalt moesten worden, zou men beginnen met de geene die het ligste los te krygen was, uit te trekken; 't welk dan den weg zou baanen om de andere daar ook uit te krygen.

Als de breuk een *Engissoma* is, daar eenige puntjes van het been om hoog steeken, raaden sommige deselve met deze Snytang X af te snyden; en indien men daar mee niet te regt kan raaken, belasten zy deze anderen Nyptang Y, met een schroef daar aan, te nemen, dewelke die punten zekerlyk zullen afsnyden, om dat een schroef onvergelykelyk meer kragt kan doen als de hand. Men heeft nog uitgevonden een Hamertje Z, dat een looden hoofd heeft, en een scherpe staale Schaar A, met dewelke die schilfers konnen afgeknipt worden, gelyk of men een steen doorsneed; en dewyl de hamer van lood is, zullen de slagen die daar mee gegeven worden, de hersenen zoodanig niet schudden, als of hy van harder stoffe was. Maar nog de Nyptang nog de Hamer

mer nog de Schaar worden by my goed gekeurt; want indien 'er een punt van een ſtukje beens om hoog ſteekt, moet het andere end om laag uitſteeken; en vervolgens indien men rouw te werk ging, om dat ſtukje weg te krygen, zou men gevaar loopen van het harde herſen-vlies te beſchadigen.

Dat ik ul. deze oude Operatien voorgedragen heb, is niet geweeſt om ul. dezelven t'eenemaal af- of aan te raaden, maar enkelyk om ul. eene verbeelding van verſcheide manieren der Konſt-oeffeninge te geven, op dat gyl. zelf zoud oordeelen welke dat in de voorvallende gelegendheden gevolgt of agtergelaaten moeten worden.

Eindelyk, indien de Pan-breuk zoodanig is, dat men nootzakelyk zal moeten Trepaneeren, zoo moet de Operatie niet uitgeſtelt worden: en dewyl dat deze Operatie een van de voornaamſte der Heelkunſt is, en dat 'er dikwils gelegentheden voorvallen om dezelve in't werk te ſtellen, kan de Heelmeeſter niet al te omzigtig nog al te opletend zyn omtrent al het geene door de kunſt voorgeſchreven word, om dezelve wel uit te voeren.

Alle de moeiten die de Ouden namen om Raſpen en andere Tuigen, die gyl. zoo even gezien hebt, uit te vinden, dienden maar om de Trepaneering zoo lang als mogelyk was, van de hand te wyzen. Het moeſt haar onmogelyk wezen eene indrukking of verkneuzing op te ligten, en eene verplettering te herſtellen, of zy moeſten zekere tekenen hebben dat 'er bloed op het harde herſen-vlies lag, eer dat ze tot deze Operatie ſouden gekomen zyn. Zy wagteden daar zoo lang mee, tot dat de toevallen hun zeekere blyken gaven dat de Operatie t'eenemaal nootzakelyk was; en deze toevallen bleeven ſomtyds zoo lang agter, dat de Trepaneering, als zy die al vaſt ſtelden, niet kon baaten; doch tegenwoordig, nu men op deze Operatie afgerigt is, komt men de toevallen voor: en 't is nu genoeg, dat men uit eenige tekenen beſpeurt, dat die toevallen zouden konnen komen, om tegen dezelve aan te werken, zonder haar den tyd te geven van zoo veel quaads uit te voeren als zy anders wel zouden konnen doen. By

Toevallen die den Heelmeeſter tot de Trepaneering noodzaken.

voorbeeld indien yemand, zoo ras als hy eenen ſlag op het hoofd heeft gekreegen, ter aarde valt, en buiten kennis is, dat zyn al redenen genoeg om te trepaneeren. Deze toevallen, die zoo daadlyk ten tyde van de quetſuur overkomen, geven te kennen dat 'er een groote beweeging en ontroering geweeſt is, en vervolgens dat 'er bloed buiten de vaten moet geſtort zyn. Indien men dan wagt, en eerſt door gewiſſe tekenen, als uit de koorts, hoofdpyn, ſlaperigheid, wil weten dat dit bloed zich tot een Abſces gezet heeft, ſchoon dat de been-booring dan al uittogt geeft aan deze etterachtige ſtoffe, zoo konnen echter de quade indrukzels, en 't leed dat zy door haar verblyf aldaar gedaan heeft, door alle de voordeelen van de Operatie niet goet gemaakt worden, en de Lyder kan daar ook niet lang naa leven.

Geſchiedenis des aangaande. Dit myn vertoog ſtrekt maar om ul. tot het doen van deze Operatie aan te moedigen, en om ul. te toonen dat de tyd, ja yder ogenblik hier koſtelyk is, en wel beſteed moet worden. Een jong Heer met den Hertog van Bourgonje op de jagt zynde, viel van zyn paard, en had eene groote buil op een van de wand-beenen, het welk bezeert was. Ik deed 'er de kruis ſnee in, en ik trepaneerde hem in het byzyn van den Heer *Felix*; het welk alles volbragt wierd in de eerſte vier-en-twintig uuren: de ſlag had hem zodanig verbeyſtert en bedwelmt dat hy voor zyne genezing niet en wiſt dat hy getrepaneert was: deze bedwelmtheid had ons ook doen oordeelen dat 'er bloed binnen 't hoofd moeſt uitgeſtort zyn; en wy vonden 'er ook veel bloeds zitten. Hadden wy nae andere toevallen willen wachten om hier van verzekert te zyn, het gevolg van de Operatie waar miſſchien zoo gelukkig niet geweeſt. Eindelyk, vermits ze beide gaar gelaakt worden, zoo wel die 'er al te voorbaarig mee zyn, als die 'er al te lang mee wagten, zoo is het noch beter zich in prykel te ſtellen van met de eerſten te misdoen; want hoewel dat men met dezen regel te volgen ligt iemand zou konnen trepaneeren, dewelke zoo als uit het gevolg zou blyken, van die Operatie had konnen bevryd worden, zoo is het echter in eene twyfelachtige gelegentheid geraadzaamer de trepaneering ſpoedig in 't

werk

werk te ſtellen; want uit eene ſpoedige trepaneeringe kan doorgaans geen onheil volgen; en het uitſtellen ſtelt den Lyder in perykel van zyn leven te verliezen.

De Trepaneering, wiens naam afkomſtig is van het Griekſche Woord *Trepanein*, dat omdraaijen te zeggen is, is eene Heelkundige Operatie, behoorende tot de eerſte ſoort van affnydinge: ze word in 't werk geſtelt op harde deelen, met een Inſtrument dat als een ronde zaag gemaakt is, en 't welk omgedraaid word, om een gedeelte van de hoofd-pan, daar deze Operatie ſchier alleenlyk te pas komt, weg te nemen. Sommige Auteurs willen die ook op het borſtbeen en op de ribben gedaan hebben: ik heb die op het borſtbeen ſien doen, dog zonder eenig voordeel, want de gequetſte ſtorf 'er na; ik heb die nooit op de ribben in 't werk ſien ſtellen, en ik kan ook niet begrypen hoe dat ze daar gedaan kan worden, zonder die beenderen die zoo dun zyn, te breeken. Dierhalve zullen wy die maar op het hoofd in 't werk ſtellen, alwaar zy in meenige voorvallen t'eenemaal noodzakelyk is, nademaal het buiten alle twyffel is, dat verſcheide menſchen hun leven aan deze Operatie moeten dank weeten. *Hoe de Trepaneering gedaan word.*

De Trepaneering valt in ſommige Landen beter uit als in andere: te *Avignon* en te Rome komen alle de getrepaneerden tot geneſing; maar daarentegen zyn de zeere beenen daar ongeneesbaar; en die daar van genezen wil worden moet uit Rome vertrekken. Te Parys valt de trepaneering al vry wel uit, en nog immers zoo wel te *Verſailles*, daar 'er ſchier niemand van ſterft. Maar in het Godshuis van Parys beſterven ze het altemaal, ter oorzaake van de beſmette lugt, die het harde herſenvlies beledigt, en in 't zelve eene verrotting veroorzaakt. Dit behoorde aan de Opſigters van dat Godshuis vertoond te worden; en 't waar te wenſchen dat 'er in een van de voorſteeden van Parys een plaats geſteld wierd, daar de geene die aan het hooft gequetſt zyn, gebragt wierden; en door dit middel zouden 'er zeer veele van opkomen, daar men nu met ſmert ziet, dat 'er door gebrek van deze voorzorg niet een van te regt en raakt. *Deelen en plaatſen daar de Trepaneering wel uitvalt.*

Redenen om welke sommige plaatsen niet moeten getrepaneert worden.

Alle de Auteurs wyzen ons zes plaatsen aan, daar sy de Trepaneering op verbieden. Ten eerste op de Fontanel van het hoofd der kinderen, dewyl het been daar niet vast genoeg is om de trepaneering uit te slaan: ten tweede op de naaden, ter oorzaake van de bloed-vaten die daar doorgaan, om de gemeenschap van het harde hersen-vlies met het (a) *Diploë* te onderhouden: ten derde op de (b) *Sinus Superciliares*, ter oorzaake van haare holligheden, daar een vogt doorgekleinst word, 't welk de wonde ongeneesselyk zoude maaken: ten vierde wederzyds op de slaap van 't hoofd; ten deele om de slaap-spier, ten deele om dat de beenderen daar op de wyze van schobbens vereenigt zyn, waar door het been, 't welk men zou willen wegneemen, in twee deelen zou splyten: ten vyfde op de afhelling of onderste deelen van het hoofd; want de hersenen zouden het harde hersenvlies door hunne geduurige beweeging buiten slooten: en ten sesde op groote verpletteringen; want dewyl dat die beenderen niet vast zitten, zou het Been-boor daar niet konnen opgedrukt worden; zonder deselve tegen het harde hersenvlies aan te douwen. Deze vermaaningen zyn billik, en steunen op de reden; dog zy moeten niet al te naauwkeurig waargenomen worden; als de gequetste in perykel van zyn leven is, moet men zynen gang maar gaan, en liever de ongemakken, die uit deze plaatsen konnen volgen, afwagten, als dat men den Lyder zou laaten sterven: men moet 'er egter zoo verre af blyven, als de figuur en de plaatsing van de wonde eenigsins toelaaten. De Heelmeester moet in diergelyke voorvallen zoo doen als hy best kan: maar hy moet de wreedheid niet hebben van sijnen Lyder te sien sterven door het agterlaaten van de trepaneeringe, dewelke ontelbaare menschen heeft geneezen.

In verscheide Operatien zyn 'er twee tyden; een van verkiesinge, en een van noodzakelykheid; maar in de Trepaneeringe kennen wy geenen tyd van verkiesinge; ten waar dat het maar zag om de Operatie eenige uuren vroeger of laater te doen. Wy moeten hier maar passen op-

(a) Tafelscheidsel.
(b) Boesemen tusschen de Wynbraauwen.

op den tyd van nootzaakelykheid: en daar is hier altyd haast met de Operatie, zoo wegens de tegenwoordige toevallen, als wegens de geene, die zig ten allen stonde konnen opdoen, en die men moet sien te voorkomen. Overzulks moet men het zekerste kiezen, 't welk is spoedig te trepaneeren.

Ongemak van het affchilferende been-boor. Men moet zig niet bedienen van het affchilferende Beenboor: ik weet niet wie dat het zelve mag uitgevonden hebben; maar deze manier van het been te doorbooren, met het zelve al boorende te raspen, en verscheide schilfers, het een na het andere weg te nemen, moet het hoofd zeer schudden, en meer quaads als goeds doen; daar is in 't midden een punt aan, dewelke dient om het vast te doen staan; maar die kan het harde hersenvlies drukken, om dat men die zoo niet kan wegnemen, gelyk de Pinne in de gewoonlyke been-booren weg genomen word. Ik ben de eerste niet, die dit Tuig afgekeurt heb, dewyl dat het al buiten gebruik is, en dat het onder de onlangs gemaakte Been-booren niet meer gesien word. Ik vertoon het ul. in de 22. plaat, op dat gyl. des te beter overtuigt zoud zyn van deszelfs gebrek.

Van de gewoonlyke been-booren. In de Trepaanen of Been-booren zyn drie kroonen; een kleine *a*, een middelbaare, en eene wat grooter: en de vraag is, welke van deze drie gebruikt moet worden, en hoe veel beens dat men door het boor moet wegnemen? de Schryvers antwoorden dat men, in 't algemeen gesprooken, de kleinste moet kiezen, om dat men zoo weinig van de hersenen moet ontblooten als mogelyk is, en om dat eene groote opening moeijelyker te genezen is. Dog daar zyn gelegentheden daar de groote kroon beter te pas komt: by voorbeeld in twee spleeten, als zy die beide in eene reis kan beslaan, is het beter de groote te gebruiken, als tweemaal met de kleine te trepaneeren.

Wy hebben zes plaatsen aangewezen, daar het trepaneeren verboden is, laat ons nu de plaatsen besigtigen daar de Trepaan op gezet moet worden, in 't algemeen gesprooken, moet het altyd zyn op de plaats van de slag: maar in 't byzonder zyn 'er omstandigheden, in dewelken men van die plaats moet af blyven; dit diend eerst over-

overwogen te worden, eer dat wy tot de Operatie komen.

Omstandigheden in agt te nemen omtrent het opzetten van de Trepaan.

Voor eerst, als de wonde is in de bovenste deelen van het hoofd, moet men de Trepaan op het onderste gedeelte van de wonde zetten, om het uitloopen van het bloed en van de etter-stoffen te helpen: en als de wonde in de onderste deelen van het hoofd is, moet de Trepaan op het hoogste van de wonde gezet worden, om des te wyder van den bodem der herssenen af te blyven.

Ten tweede, indien het eene spleet is, moet de Trepaan nog op het midden aan de spleet, nog verre van de spleet afgezet worden; maar de tanden van de kroon moeten op de spleet zyn; op dat de schilfers, vermits het been dog moet afschilferen, ligter van het been souden scheiden.

Ten derde, in eene groote kneusinge, die door den bodem-trekker nogte door den drievoetigen Opligter, niet heeft konnen opgeligt worden, zal men de Trepaan midden op de indrukking zetten, om vervolgens Heftuigen op het geboorde gaatje te stellen, ziende de kneusing aldus gelyk te krygen.

Ten vierde, schoon dat het eene ligte kneusing is, zonder snydinge, en dat zy maar staat als eene blutsing, gelyk de Hamer op het hout wel maakt, moet men evenwel niet nalaten te trepaneeren, om dat de vezelen van 't been daar dan van een gescheiden zyn: en dan moet de Operatie op de plaats van de kneusinge gedaan worden.

Ten vyfde, als het een *Ecpiesma* is, dat is eene verplettering, alwaar verscheide schilfers de inwendige vliezen drukken en lastig vallen, moet de Trepaan gezet worden op het naastgelegene been, 't welk vast en styf moet zyn, om de kleine drukkingen die in het booren gedaan worden, te konnen uitstaan, en op dat men de afgescheide schilfers gemakkelyk zoude konnen uithaalen met de Tuigen dewelke ten dien einde gereed staan, daar op te drukken.

Ten zesde, in een *Engissoma* daar een stuk beens als een Valbrugge staat, of in eene *Camarosis*, daar het middenste van het gebrooken been de gedaante heeft van

een

een Schilpads-rugge, moet men op het nabuurige deel trepaneeren, om de beenderen vervolgens zoodanig te schikken, dat ze het harde hersenvlies in geenerlei manieren konnen hinderen.

Alles wel overwogen, en de Operatie vastgesteld zynde, zal de Heelmeester agt geven op al het geene voor de Operatie klaar moet staan, op het geen onder het trepaneeren in agt genomen moet worden, en op de manier van doen die hy na de trepaneering moet onderhouden.

Hoedanigheid van de plaats in dewelke de gequetste moet zyn.

Voor het trepaneeren moet de Lyder, zoo het mogelyk is, gelegt worden in eene kamer die op een stille plaats, verre van de straat en van alle geraas is, en daar hy het luiden der klokken niet kan hooren. Aan de deur moet nog een binne-deur zyn, en een dubbelde raam aan de vensters, om de koude lugt en de winden daar buiten te houden. Het zou goed zyn, dat de plaats tamelyk groot was, om 'er eene getemperde lugt te konnen onderhouden. De Chirurgyn zal zynen toestel gereed schikken; dewelke ten eerste bestaat in de Instrumenten die hy tot het verrigten van de Operatie van noden heeft; ten tweede in die dingen, dewelke tot het verbinden na de Operatie noodzakelyk zyn; ten dien einde zal hy twee bekkens hebben, in het eersten zal hy de Instrumenten leggen, die op de twee-en-twintigste plaat met de letters A B C afgebeeld staan; en in het tweeden, alles dat tot het verbinden dient, en het welk ik ulieden op dezelve plaat door kleinder letters zal vertoonen.

Hoe

Hoe het Trepaneeren uitgevoert word.

MEn moet de Inſtrumenten in een bygelegene kamer klaar gemaakt, en dezelve in een bekken of in een ſchotel, daar een gevouwen ſervet over geſpreid is, geſchikt hebben: dezelve moeten weer met een ander ſervet bedekt zyn eer dat ze in de kamer van den gequetſten gebragt worden, op dat het geſigt van alle die Inſtrumenten hem geene ſchrik zouden aanjagen. De Lyder moet bequaamlyk geplaatſt worden; dat is met het hoofd zoodanig gedraaid, dat de wonde op de verhevenſte plaats ſtaat, om de Trepaan daar lynregt op te zetten. De bedſtee word na het midden van de Kamer getrokken, op dat 'er een Knegt aan het hoofden-eind zou konnen ſtaan, om het hoofd des te vaſter te konnen houden; dog zoo de Operateur die plaats gemakkelyker voor zig zelven oordeeld, zal hy daar gaan ſtaan: men legt het hoofd van den Lyder op een oor-kuſſen, daar men een plankje onder ſchuift, om te beletten dat het kuſſen onder de Operatie niet zou nederzakken. De Chirurgyn zal zyn hair van agteren laten binden, op dat het niet voor zyn oogen ſchiet als hy ſijn hoofd bukt: en zoo hy een peruik heeft, zal hy dezelve afleggen en een muts opzetten die hem in zyn werk niet belemmert. Enterwyle dat iemand een komfoor met vuur B in 't midden van de bedſtee houd, zal hy zig doen ligten met 2 waſchligtjes A, die aan een gevoegt en in malkander gevlogten zyn, om geen dubbeld onderſcheiden ligt te maken: Deze waſchligtjes zyn beter als andere waſchkaarſen, om dat ze ligtelyk gebogen, en digter by den Operateur, of verder van hem af konnen gehouden worden, naar dat het beſt te pas komt. Vervolgens ontbloot

Plaatſing van den Lyder.

Hoe de Operateur ſig gereed maakt.

bloot men de wonde, die men dan schoon maakt met deze wiek C, die van pluksel gemaakt is, om minder pyn te veroorzaaken: men stopt de ooren des Lyders toe met deze balletjes D D, die van kattoen of pluksel gemaakt zyn. Ik meen dat het gruis, 't welk zig in de ooren laat hooren als ze toegestopt zyn, den Lyder het gehoor beneemt van dat kleine geknars, 't welk door de kroon van de Trepaan onder het booren van de hoofdpan veroorzaakt word. Ik heb 'er egter wel gesien, aan dewelken die hoflykheid vergeeten was, en die 'er niet erger van voeren. By aldien dat de lippen van de wonde niet genoeg waren opgeligt; en in gevaar waren van aan de tanden van de kroon te raaken, zou men deze vier bandjes E E E E onder de lippen moeten steeken, en de einden der zelven door den geene die het hoofd vasthoud, of door eenen anderen knegt laaten vasthouden, om de lippen aldus van een te houden. Maar zoo de wonde wyd en groot genoeg is, zoo dat de lippen aan het Tuig niet konnen raaken, moet men zig zonder tyd te verzuimen gereed maaken om aan het trepaneeren te gaan.

Verwyding van de wonde.

Onder het trepaneeren zyn 'er omstandigheden in agt te nemen, die nog van grooter belang zyn als de reeds gemelde. De Chirurgyn zal beginnen met het kiezen van de kroon die hy wil gebruiken; daarom ziet gy 'er hier drie van verscheide grootte: eene die wat grooter is F, eene middelbaare G, en eene wat kleinder H: hy zal die nemen, dewelke hy, volgens den aard en de figuur der wonde, de bequaamste zal oordeelen: en hy zal die op de plaats zetten daar hy meend te trepaneren, zorg dragende dat ze de lippen van de wonde des panvlies niet kan raaken, want dat zou den Lyder eene zeer levendige pyn onder de Operatie veroorzaaken: dan zal hy de kroon eens of tweemaal omdraaijen, om de kring af te tekenen daar de Trepaan moet binnen blyven, en om het midden van de trepaneeringe te weeten. Dan zal hy het Boor I nemen, daar hy het Boor-yzer K zal in steken, 't welk hy dan op de plaats, die door de pin van de kroon gemerkt was, zal zetten, en vyf of zes maalen rond draaijen, om daar een gaatje ter diepte van een halve linie te maaken; dit gaatje zal dienen om de

Van het verkiezen van de kroon des beenboors.

Gebruik van het boor en booryzer.

punt van de gemelde pinne daar in te zetten en de kroon zoodanig te styven, dat ze nog herwaards nog derwaards kan waggelen. Als men dan het boor-yzer uit het boor genomen heeft, zet men in desselfs plaats de kroon G, of zoo een als men gebruiken moet, en men past die op de gemerkte plaats: de Operateur houd met sijne slinker hand de knop van het boor, daar hy met sijn voorhoofd op drukt, en hy draait het met sijne regter hand om, met de tanden van de zaag tegen het been op, op dat ze in 't been zouden zaagen. Hy moet eerst zagjes draaijen, tot dat de kroon wat in 't been gedrongen is; dan zal hy wat raffer draaijen, en zig in deze eerste beginselen, daar nog niets te vreezen staat, wat spoeden. Men kan hem niet voorschryven hoe veel hy drukken moet; dat staat aan sijn oordeel; want drukt hy te veel, zal hy moeite hebben om om te draaijen; drukt hy te weinig, zal hy niet vorderen. Hy moet gelyk aan draaijen, en niet al schuddende en schokkende; en als hy zal oordeelen dat hy ontrent een linie diep gekomen is, zal hy de kroon opligten, en 'er de Pin L door dit tuig M uitnemen, want zy kan dan geen dienst meer doen, dewyl de kring door de kroon gemaakt, groot genoeg zal zyn, om haar zonder de hulp van deze pinne te bestieren; dewelke zelfs, indien men haar vergat uit te nemen, het harde hersen-vlies met groot gevaar des lyders, zou konnen steeken. Als de Pin dan weggenomen is, word de kroon weer op haar groef gezet, en men draait al aan, tot dat men aan het *Diploë* gekomen is, het welke men bespeurt aan het zaagsel dat roodagtig is, en aan het bloed dat 'er al dikwils uitkomt. Dan zal men de kroon daar uit neemen, om ze met het Borsteltje N van het zaagsel en bloed te zuiveren; dog eer dat men die daar weer op zet, zal men den bodemtrekker O daar in voegen, om zig in het gat, door de Pinne gemaakt, een plaats te bereiden, dewyl hy dienen moet om het stuk beens, na dat het genoegsaam uitgeboord zal zyn, uit te haalen. Als de bodemtrekker dan weggenomen is, zal men de kroon daar weer op zetten; maar men zal zoo ras niet weer draaijen, om dat de tweede tafel somwylen dunder is als de eerste:

Wat 'er te doen staat als men tot de Diploë gekomen is.

men

men ligt de kroon dikwils op om ze te reinigen: men peilt de kring die door de kroon gemaakt is, met deze Penne P, die als een tandeſtooker geſneeden is, om te weeten of de kring overal wel even diep is, en om vervolgens op de plaats, daar het been zoo diep niet uitgeboord is, ſterker te drukken: eindelyk men gaat al zoo voort met de kroon op te ligten en te reinigen, met het ſtuk beens door dezen Opheffer Q te ſchudden, en met de diepte van den kring, zoo dikwils als men 't noodig agt, te peilen, tot dat de hoofd-pan t'eenemaal doorboord is. Als het ſtuk beens naauwlyks meer vaſt is, kan men het daar uit ligten met het Mirteblad R; en indien 'er oneffenheden onder aan den kring waren, die het harde herſen-vlies mogten prikkelen, en in zyne bewegingen verhinderen, zou men dezelve met dit wikswyze Pennemesje S, 't welk men rondom den kring zou draaijen, moeten uitſnyden; welk Pennemesje, wegens het wikswyze knopje, dat aan deszelfs eind is de herſenvliezen niet zou bezeeren. Op dezen tyd ziet men het bloed borrelen, en het geboorde gat vullen, om door de kloppingen van de herſenen en van 't harde herſenvlies na buiten gedreeven te worden. Men is gewoon den neus des Lyders toe te nypen, hem zynen aaſſem te laaten inhouden, en het harde herſenvlies met het wikswyze Tuig T tegen de herſenen te duwen, om het bloed alzoo in zyn uitloopen te helpen: dog zoo dit vogt van zelfs uitliep, gelyk dikwils genoeg gebeurt, zou men den Lyder deze kleine moeijelykheden niet behoeven aan te doen, nog het herſenvlies met dit wikswyze Tuig te drukken: en eer dat men aan het verbinden gaat, moet men paſſen het bloed dat 'er nog ſit met de wiek V op te droogen.

Gebruik van de geſnede penne.

Van de Opheffer en van den bodemtrekker.

Het zou een miſſlag in de Operatie zyn, indien men in het uithaalen van de kroon, het ſtuk beens in de holte van dezelve kroon gelyk uithaalde; want daar zou konnen gedagt worden, dat de Chirurgyn meer gedraait had als hy moeſt draaijen, en dat vervolgens de tanden van dit Tuig het harde herſenvlies mogten beſchadigt hebben; hoewel dat dit ongeluk zelden voorvalt, ten waar dat men langen tyd reukeloos en met eene domme kragt had ſtaan draaijen; want dewyl de kroon piramyds gewys

Misſlag die hier te vreezen ſtaat.

gewys, en met het spits van buite binnewaarts wykende, is gemaakt, zoo kan zy, zoo haast als de hoofdpan doorboord is, op het hersenvlies niet vallen, maar zy moet door het bovenste deel dat wyder is, tegen gehouden worden. Maar hoewel dat de misslag daar wy van spreken van zeer weinig belang is, zal men zig egter wagten van dezelve te begaan, om van de omstanders niet berispt te worden. De eerste tafel van de hoofdpan zou somtyds opgeligt konnen worden eer dat de tweede doorboord is; en alhoewel dat dit dikwils den Heelmeester niet te wyten is, word hy 'er egter stilswygens over geblaamt. Dierhalve moet hy zyn best doen, om geen verwyt op sijnen hals te haalen; want een Chirurgyn doet geene Operatie van eenig belang, of daar zyn altyd strenge knibbelaars by, die hem niets vergeeven. Men moet in het doen van deze Operatie niet al te jagtig zyn, uit vreeze van de hersenvliezen en de hersenen te beledigen: men moet ook zoo langsaam niet te werk gaan, dat het den Lyder en de omstanders verdriet; daar is een middelmaat die men dient te houden, dewelke in de voorsigtigheid en behendigheid des Heelmeesters gelegen is.

Als 'er eene groote verplettering en verscheide spleeten zyn, moet men twee, drie, vier en nog meer trepaneeringen doen, indien de nood zulks vereischt. Een meisje van elf of 12 jaaren, viel in 't jaar 1705 haar eene wandbeen met een gedeelte van het slaapbeen op de trap te pletteren. De Hr. *Marechal* trepaneerde haar 's anderen daags op twee plaatsen, en deed 'er een derde Trepaan door sijnen zoon, en een vierde door den mynen, die 'er tegenwoordig was, op zetten. Daags daar aan zette hy haar nog twee Trepanen; en in 't gevolg trepaneerde hy haar tot 12 reizen toe, en zy is 'er zeer wel van genezen. Het is de dogter van Mr. *Vasseur*, woonende te *Versailles* in de Betaals-heer van 's Konings troepen. Dit roemrugtig voorbeeld toond ons dat men zig niet moet verwonderen over de meenigte der trepaneeringen.

Van het Verband na de Trepaneering.

NA dat de Trepaneering gedaan is, blyft men niet wagten tot dat al het uitgestorte bloed uitgekomen is; 't is genoeg dat het de gelegentheid heeft, om ten allen stonden door de opening uit te loopen; 't geen in het gat van de Trepaneeringe sit, word daar maar uitgeveegt met deze Wieken *a a* van pluksel gemaakt: en zoo men dan verneemt dat 'er ergens nog een puntje of splintertje aan dit gat sit, 't geen het harde hersenvlies zou konnen prikken, dan snyd men 't zelve met dit wikswyze Pennemesje *b* af: waar op men sig dan gereed maakt om den Lyder te verbinden. Voor eerst giet men op het harde hersenvlies eenige droppels witten balsem, staande in de fles *c*: men laat de lepel *d* daar Roosen-honig in is, warm maaken, om dien honing met wat witten balsem te mengen: hier in doopt men dan fijne doeken, waar van 't eene *e* van lywaad, en 't andere *f* van pluksel is: men legt het eene op het harde hersenvlies, en dewyl het grooter is als de opening van de hersenpan, steekt men het, zoo groot als 't is, met het wikswyze tuyg *g* tusschen de pan en het hersenvlies in: dan steekt men 'er het tweede ook in, en men vult het gat van de Trepaan vorders op met het dotje *h* van pluksel gemaakt. Het ontbloote deel van de hoofdpan word bedekt met deze platte en in brandewyn gedoopte Wiek *i*: dan vat men het Nypiangetje *k*, en de vier proppen *l l l l*, men doopt ze in een Digestyf *m*, en men legt ze de eene voor, de andere na, onder de lippen van de wonde, wiens midden gevult word met twee andere Proppen *n n* in 't zelve Digestyf gedoopt: dan strykt men met deze Spatel *o* wat Digestyf over deze twee groote Wieken *p p*, die men dan over al 't andere heen legt;

Van de order en van de stoffe des verbands.

legt; en men beſtrykt het deel met Rooſen-oly *p*, die op het taljoor *q* ſtaat, 't welk eerſt wat tegen 't vuur gezet is geweeſt, om die Oly te warmen, eer dat men de deelen rondom de wonde daar mee beſtrykt. Vorders legt men daar op een Pleiſter de Betonica *r*, die men dan bedekt met den Drukdoek *ſ*, en met het Servet *t* daar over heen; en men legt den band, die de hoofdbewaarder genoemd word, zoo als ik die ul. hier voor heb beſchreven.

By al dezen toeſtel voeg ik nog een wollen Muts *v*, den welke ik over den band haal; want dewyl dat 'er maar twee dubbeldgevouwe doeken op het hoofd zyn, zoo is dit deel niet genoeg tegen de koude beſchermt; want vermits het geſchooren is, is het daar ligter door geraakt. Dierhalve is zo een Muts noodzakelijk, om het hoofd warm te houden. Daar op word dat deel bequaamlijk geplaatſt: de beſte plaatſing voor den Lyder is op de wonde te leggen; want dit bukken helpt de herſenen om 't geene haar verveelt na buiten toe te dryven.

Hoe de Lyder ſig na de Operatie zal hebben te dragen.

Als men gedaan heeft met den Lyder te verbinden, belaſt men hem zeer ſtil te blyven, ja zelfs niet te ſpreeken, en men komt twee of drie uuren na de Operatie wederom om hem te laaten. Zijn voedzel zal alleenlijk beſtaan in vleeſchnat, dat hy om de vierde uur zal gebruiken, drinkende tuſſchenwyle zoo veel Gerſtendrank als hem luſt. 's Anderendaags voor het opligten

Gebruik van de fynen-doek.

van 't Verband zal men de gordynen van de bedſtee toe haalen, en een komfoor met beglomme koolen, die het hoofd niet konnen beledigen, in 't midden van de bedſtee zetten, zoo om de lugt die op het harde herſenvlies moet vallen te zuiveren, als om de Geneesmiddelen en de doeken, die in het verband gebruikt moeten worden, te warmen. Men zal de herſenen nooit bloot laaten; en ten dien einde zal men een nieuwen fijnen doek gereed hebben om hem op te leggen eer dat men den eerſten wegneemt; men zal niet lang talmen met het afveegen van de lippen der wonde, maar dezelven ten eerſten toedekken; want hoe raſſer gedaan, hoe dat het altijd beter is, om den Lyder minder pynen aan te doen.

Hoe

Het vorder gedrag in het behandelen van de wonde kan in 't byzonder niet aangewezen worden; de Chirurgyn moet sijnen Lyder kennen, en hem volgens de gesteltenissen, die hy in hem bevind, handelen, zonder iets toe te geven omtrent de levenswyze, dewelke zeer bestiptelijk onderhouden moet worden. Hoe weinig dat men de Zieken toegeeft, zoo nemen zy altijd te veel vryheid; en dewyl de honger een goed teken is, zoo moeten zy langen tijd in die gestelteniсse gehouden worden: de olyagtige en verrottende Geneesmiddelen deugen niet in de hoofdwonden, maar de balsemagtige en geestryke middelen zyn daar deftig. Om die reden moet men sig bedienen van den witten Balsem of van Brandewyn; en het Digestyf moet met kragtige middelen gemengt zyn, en evenwel niet lang gebruikt worden. De Compressen moeten gedoopt worden in Wyn, daar men allerhande geurige Kruiden (uitgenomen de Roozen, welkers reuk zoude konnen bezwaren) in gekookt heeft. Indien het harde hersen-vlies binnen sijne palen bleef, zou men met het behandelen van de wonde zoo al blyven voortgaan; maar zoo het in het gat van de Trepaan drong, zou men het daar zien uit te houden met het gat met kleine propjes te vullen.

Van het genezen der Kamperноeljen. Somtijds vertoond sig daar eenig basterd-vleesch, hebbende de gedaante van Kampernoeljen, 't welk uit het harde hersenvlies groeit: als die vleessige uitwassen groot zyn, moeten ze afgesneeden worden: of ze worden aan haaren voet gebonden, om aldus op te droogen en af te vallen; dog als ze klein zyn, moeten ze maar verteert worden met de Poeders van Zevenboom, van Oker en van gebrande *Hermodactilen*. Het vleesch van de lippen der wonde wascht somwylen zoodanig uit, dat het de opening van de Trepaan beslaat; in zulke gelegentheid moet men het zelve onder bedwang houden door *Plumezoolen* in Brandewyn of in eenig Wondwater nat gemaakt: vorder moeten de Zalven agtergelaten, ende niet als opdroogende Geneesmiddelen gebruikt worden, om ondertusschen de afschilfering af te wagten.

Van de Afschilferinge. De beenderen schilferen somtijds vroeger, somtijds laater af; dat hangt af van de jaaren, van de grootte der breuken, en van de hardigheid van 't been; dog door-

gaans

gaans geſchied het tuſſchen een veertigſten en vyftigſten dag. Het gebruik der hoofdpoederen is onbequaam om de afſchilfering te verhaaſten; dewelke, als zynde een enkeld werk der natuure, met geduld moet afgewagt worden, uit vreeze van dezelve natuur in de wegen, die zy ten dien einde alleen weet te houden, te ſtooren. De geheele ommetrek van het gat door de kroon gemaakt, en de oppervlakte van de hoofdpan zoo verre als ze ontbloot is geweeſt, moet de afſchilfering uitſtaan; dewelke ſomtyds in eene ſchilfer, die de gedaante van eene ring heeft, en ſomtyds in verſcheide ſchilferen uitvalt; welke ſchilfers te mets los gaan, naar mate dat het vleeſch, 't welk daar onder waſcht, deſelven buiten ſtoot. Men moet die ſchilfers door al te grooten ongeduld niet los trekken, alwaar 't dat ze ſtonden en waggelden; dat zou de geneeſing niet verhaaſten, maar eer konnen veragteren. Wanneer de afſchilfering zoo wel van het bekkeneel, als van het harde herſenvlies (het welk even als andere vliezen afſchilfert en vervelt) volkomentlyk volbragt is, dan groeit daar een vleeſch uit; het welke met het vleeſch dat uit de hoofdpan groeit, en met het vleeſch van de lippen der wonde vereenigt zynde, zoo ontſtaat 'er uit dat driederhande nieuwe vleeſch een ſoort van een * *Callus*, 't welk het gat dat door het Beenboor gemaakt is, toeſtopt, en in de plaats van het uitgeboorde beentje komt. Dit alles doet men dan fraaitjes met vel begroeijen, waar mede de geneeſing beſlooten word.

Van de Operatien op het Hoofdwater.

HEt woord *Hydrocephalus*, 't welk hoofdwater of een waterhoofd te zeggen is, komt van *Hydor*, water, en *Kephale*, hoofd; zoo dat het een ſoort is van een waterſugt, alwaar het hoofd zoo vol water is, dat het daar t'eenemaal van overſtolpt is.

Daar zyn algemeene en byzondere waterzugten: van de eerſte hebben wy geſprooken in het vertoonen van de buik-openinge; wat de anderen belangt, die krygen haaren naam van de plaatſen daar zy zig zelven vertoonen.

Daar

* Eelt.

Daar word een twederhande waterhoofd gestelt, te weten een uitwendige, als de wateren buiten de hoofdpan zyn, en een inwendige als ze onder dien beenagtigen helm leggen. Het eerste is nog twederley; want of de wateren leggen tusschen de deksels en het panvlies, of ze zyn tusschen het panvlies en de hoofdpan. Het inwendige waterhoofd word in drie soorten gesplist: de eerste is, als het water besloten legt tusschen de hoofdpan en het harde hersenvlies: de tweede, als het tusschen het harde en het zagte hersenvlies legt: de derde, als het in de holligheden, en in de eige supstantie van de hersenen verspreid legt. *Tweederhande waterhoofd.*

Deze quaalen die den kinderen eigen zyn, konnen even als alle andere waterzugten, uit inwendige oorzaken ontstaan; zy konnen ook eenige uiterlyke oorzaak hebben, als een moeilyke baaring, in dewelke het hoofd van het kind al te zeer geperst is geweest, en zig in de lengte sal hebben moeten uitzetten, om uitgang te vinden; of wel indien de Vroedvrou na de verlossing, de wyze vrouw willende speelen, zig zal bemoeit hebben om het hoofd van het kind te verkneeden: 't welk zy nimmermeer doen moet; want zy stellen zig van zelfs in haare natuurlyke gestalte; en hunne klieragtige substantie is zoo week, dat een klein geweld genoeg is om haar samenvlegting te verbreeken. *Oorzaak van deze quaalen.*

Het uitwendige hoofdwater is ligt te kennen door de opswelling en opblaazing van het gansche hoofd, en door de weekheid van 't geswel, dat op de minste drukking voor de vingeren wykt. Maar het inwendige is moeijelyker te kennen: men gist dat 'er een is, als de naaden daar men op drukt voor de vingeren wyken, en wyd van malkanderen gapen: men heeft 'er nog vordere blyken van, uit het geduurig traanen der oogen, uit de swaarheid des hoofds, en uit de slaperigheid van den Lyder. *Tekenen.*

De Heelmeester kan het genezen van uitwendige waterhoofden ondernemen; ik heb 'er verscheidene gesien die genezen zyn geweest, en daar het water tusschen de hairige huyd en het panvlies zat: want zoodanige waterhoofden, daar het water tusschen het panvlies en de pan zit, heb ik nooit gesien; en ik begryp ook niet, hoe *Voorzegging.*

dat ze daar konnen komen, of genezen worden, dewyl de hoofdpan 't eenemaal zou moeten gescheiden syn van haar bekleedzel; maar aangaande alle de inwendige mag hy vry verzekeren dat ze ongeneesselyk en dodelyk zyn, zonder dat men zeer behoeft te vreezen van in zyne voorzegginge te missen.

Praktyk der ouden door het opleggen van brand en andere uitwendige middelen.

Alle de soorten van een hoofdwater vereisschen de hand des Heelmeesters, om aan de wateren die deze quaal veroorzaaken, uittogt te geeven. De Ouden waren gewoon twee *potentiale Cauterien*, het eene op het begin van de pylnaad, en het andere op de punt van de (*a*) *Sutura Lambdoides* te stellen: als de korsten afgevallen waaren, lieten zy het water door die twee openingen uitloopen; en als zy geloofden dat 'er op twee plaatsen onder het panvlies wateren zaten, openden zy het zelve op die twee plaatsen, die voor een afdrop konden verstrekken. Daarenboven gebruikten zy uiterlyke hoofdmiddelen, en bestreeken of bedroopen het deel met Olyen van Kamillen, van Meloten, en van Dil; en lieten zig voorstaan dat ze deze soorten van quaalen op die wyze konden genezen.

Aanmerkingen.

Ik ben meer voor het scarificeren op de schuins-afhellende deelen van het hoofd, door welke openingen dan de wateren, daar het hoofd mee overladen is, konnen uitsypelen, en allengskens afloopen; en dat veel ligter als door de brandmiddelen, dewelken al te digt by de bovenste deelen van het hoofd gezet worden. Het is omtrent drie jaaren geleden dat een kint ter weereld quam met een waterhoofd: men gaf het twee langwerpige sneedjes in het agterste en onderste deel van 't hooft, door dewelken de wateren droppelsgewys uitlekten. Ik raade het op die plaats te doen; want als het kind lag, konden de wateren gemakkelyk uitloopen: ik belaste de Minne een braave Compres in warme wyn gedoopt, op het hoofd te leggen, en van tyd tot tyd te vernieuwen: De Lyder quam 'er van op, zoo dat hy nu ter tyd wel te pas is.

Als het hoofdwater inwendig is; dat is, als de wateren onder de hoofdpan leggen, is 'er geen ander middel om dezelven daar uit te krygen als door het trepaneren,

(a) Winkelnaad.

en, het welke eveneens gedaan word als ik boven reeds aangewezen heb. Indien de wateren alleenlyk tusschen de hoofdpan en het harde hersenvlies gelegen waren, en 'er geen wateren onder dat zelve vlies zaten, dan zou 'er hoop van genezinge zyn; maar het gebeurt zeer zelden dat 'er water onder de hoofdpan zit, en zig niet verspreid door de holligheden en allerkleinste sleufjes van de hersenen, dewelke t'eenemaal doorwatert zouden moeten zyn. Dit blykt uit de toevallen die met dusdanige quaalen vervoegt zyn; en daarom heb ik ook gezeit dat alle de inwendige hoofdwateren ongeneesselyk waren.

Van de Operatien, op de oogen in het algemeen.

DE Oogen zyn die deelen onzes lichaams die door de meeste soorten van quaalen aangedaan worden. Het getal van die quaalen is zoo groot, dat het boven de honderd loopt. De Grieken hebben aan elke quaal een byzonderen naam gegeeven, om dezelven van de anderen te onderscheiden. Onder dien grooten hoop zyn 'er maar eenige weinigen, die des Chirurgyns hand van nooden hebben. En van deze zal ik ul. maar spreeken, en ul. de Operatien die daar op passen, aanwyzen.

In het oog worden voornamentlyk vier deelen aangemerkt: de Ooglitten, de Ooghairen, de Oogvliezen, en de Ooghoeken; en yder van die deelen vereischt syne byzondere Operatie.

De Ooglitten zyn voornamentlyk onderworpen aan zesderhande quaalen, die aldus genoemt worden: eerstelyk *Anchiloblepharon*, als de oogscheelen aan malkanderen vast gelymt zyn: ten tweede *Lagophtalomos* of *Hazen-oog*, 't welk een optrekking is van het bovenste lit: ten derde *Ectropion*, zynde eene verslapping van het onderste ooglit: ten vierde *Crite*, of strontje op het oog, 't welk een klein geswelletje is op de rand van het ooglit: ten vyfde *Chalazion*, zynde een Vogt-geswel als of 'er hagelsteentjes in zaten: ten zesde *Hydatis*, het welk eene uitwasching aan de oogscheelen is.

De Ooghairen hebben drie eige quaalen, altemaal begreepen onder den naam van *Trichiasis*: ten eersten,

Distiachiasis, zynde een dubbelde ry van ooghairen: ten tweede, *Phalangasis*, als de hairen na het oog toe omkrullen: ten derde, *Ptosis*, als de hairen door de verslapping der ooglitten in het oog komen.

De Oogvliezen hebben vierderhande quaalen; ten eerste, *Hypopion*, of Etteroog, zynde eene vergadering van Etter agter het hoornvlies; ten tweede *Pterigion*, of nagel, zynde een vliesagtig uitwasch in het oog; ten derde, *Proptosis*, of het uitzakken van het druifvlies; ten vierde *Hypochyma*, anders *Cataracta*, de Staat ofte Valvlies.

De hoeken vande oogen zyn voor eerst onderworpen aan de *Encanthis*, 't welk is een Vleeschgewasch in de hoek van 't oog; ten tweede aan de *Anchilops*, zynde een Etterbuiltje in den grooten ooghoek; en ten derde aan de *Ægylops*, of de Traan-fistel; deze quaalen maaken samen het getal van zestien uit, tot dewelken ook zoo veele Operatien, die den eigen naam van de qualen gekregen hebben, worden vereischt.

Van de Operatien, die aan de oog-litten moeten gedaan worden.

Van de Anchiloblepharon. VAN de zes Operatien die op de Oog-litten te doen staan, is de eerste de *Anchyloblepharon*, komende van *Ankili*, kromte, en *Blepharon*, Oog-lit; desselfs Latynsche naam is; *Inviscatio*, en de Neerduitsche, *Samenlyming*; zoo dat het een quaal is, daar de Ooglitten aan malkanderen gebakken en gelymt zyn, en vervolgens het oog niet geopent kan worden. Dit toeval kan met de geboorte komen, zoo wel als men kinderen met andere toegegroeide openingen ter weereld ziet komen; maar het komt doorgaans maar na eene zinking, of na

Van deszelfs oorzaaken.

de

de kinder-pokjes; als men langen tyd blyft zonder de oogen te openen, dan bakken en groeijen de fweerende oog-litten aan malkanderen. Al de weereld weet wel dat deze oog-litten dan moeten geopent worden; maar 't is het werk van den Chirurgyn daar bequaame middelen toe te vinden. Indien ze niet volkomentlyk t'famen gegroeit zyn, en 'er nog eene kleine opening in een van de hoeken is, zal hy het Inftrument A, dat als een krom Snymes gemaakt is, en een knopje aan zyn punt heeft, in de opening fteeken, en deze famengroeijing in verfcheide reizen los fnyden, haalende het Inftrument in het fnyden agter uit, om de oog-litten in haare geheele lengte allengskens los te fnyden. Indien hy na het los fnyden van de oog-litten bevind dat een van beyden vaft gegroeit is aan het witte of aan het hoornagtige oogvlies, moet hy het daar ook van fcheiden, want anders zou de Operatie onvolmaakt zyn. Om dit te doen, zal hy het ooglit met dit Tuigje B, dat als een Spatel gemaakt is, na zig trekken, en zyn beft doen om het zelve van het oog te fcheiden. Dog zoo de vaftgroeijing al te fterk was, zou hy met dit Scheimes C moeten affnyden het geen die vereeninging veroorzaakt; zig vooral wagtende van in het hoornagtige nogte in het witte vlies te fnyden; en in allen gevalle nog liever in het binnenfte vlies van 't ooglit fnydende. Daar op moeten deze twee dunne doekjes D D, na dat ze in eenige opdroogende vogtigheid gedoopt zyn, tuffchen het oog en het ooglit ingeftoken worden, op dat ze niet weer aan een zouden groeijen, waar mede men dus voortgaat tot de volkome genezing toe.

Middel om de quaal te genezen.

De tweede is de *Lagophtalmos*, welk woord af komftig is van *Lagos*, Haas, en van *Ophtalmos*, Oog: in 't Latyn *Oculus Leporis*; in 't Nederduits *Hazen-oog*. Dit is eene quaal daar het bovenfte lit zoodanig opgetrokken is, dat het zelve het oog niet kan bedekken, zoo dat het oog, als de Lyder flaapt, genootzaakt is open te blyven ftaan, eveneens als de oogen van de Haazen onder het flapen open blyven.

Van een Hafen-oog.

Deze quaal kan vooreerft natuurlyk en van de eerfte vorminge des kinds aangekomen zyn; zy kan ook by geval komen, als door een wonde, door een fweer,

Waar uit deze quaal ontftaat.

door branding; of ook wel door de ongeregelde beweging van de spieren der ooglitten. Aldus, als 'er een kramptrekking in de opligtende, en verlamming in de neertrekkende spieren is, dan moet het oog open blyven staan, dewyl deze spieren hunnen pligt niet waarnemen. Deze quaal word geneezen of door Apteek-middelen, dat is door Genees-middelen, de welke op het deel gelegt zynde, dienen om het geene dat deel buiten zynen natuurlyken staat houd, week te maaken en te verslappen, of wel om het deel te versterken, en met nieuwe kragten te begeestigen, volgens dat die quaal in kramptrekkingen of in verlamminge bestaat. Maar zoo de geneesmiddelen niet en baten, en 'er een litteken by is, dat het ooglit korter maakt, zal men zynen toevlugt nemen tot de Heel konst; men zal dan eerst beginnen met den Lyder over het ligt van den dag te plaatsen; en men zal het gezonde oog bedekken met dit Windsel E; het beledigde oog zal men, indien 't geschieden kan, in bedwang houden met de Mond-Spiegel F, of wel tusschen den duim en de voorvinger van de slinkerhand, houdende het ooglit zeer neergetrokken. Dan zal men op dit ooglit met het Snymes G eene halfmaans-wyze insnyding maaken volgens den loop der vezelen van den sluitenden oog-spier, zoo dat de punten van deze halvemaans-wyze snee na om laag toe, en na de hoeken der oogen strekken. Deze insnyding gedaan zynde, schuift men de lippen der wonde zoo wyd als men kan van malkanderen, en men vult ze met *Plumezoolen* die de gedaante van olyf-kern n hebben; en, regt anders als in de andere wonden gedaan word, daar de lippen by een gebragt worden om de toeheeling te besorgen, zoo doet men die hier van malkanderen wyken, om 'er een nieuw vleesch tusschen beiden te doen groeijen, op dat het oog-lit dus langer zoude worden. Als dit deel zoo hoog opwaarts getrokken is, dat het door eene insnyding niet geholpen kan worden, zoo moeten 'er twee insnydingen, die ter dikte van een Ryksdaalder van malkanderen afstaan, gedaan worden. Het ooglit door dit middel weer tot zyn eerste gebruik gebragt zynde, zal op het oog daalen, 't welk te voore niet geslooten kon worden.

De

De derde Operatie is het *Ectropion*, welke Naam komt van *Ec*, buiten, en *Strephein*, draaijen; in 't Latyn *Relaxatio*; in 't Neerduits, verslapping of omkrulling. Dit is een quaal van het onderste ooglit, dat zoodanig verslapt, en na beneden toe omkrult, dat het zig niet meer kan uitrekken nog opligten om het oog te bedekken. Daar worden drie verscheide oorzaaken van deze quaal bygebragt: de eerste is de verlamming of de verslapping zoo wel van het ooglit zelfs, als van den oogsluitenden spier: de tweede bestaat in een overtollig vleesch, 't welk allengskens op het onderste deel van het lit gegroeit is: en de derde kan bygekomen zyn door branden, of door een litteken, of door eene hegting die aan desselfs buitenste deel gedaan zal zyn. De manier om deze quaal te genezen, is verscheide, volgens de verscheidentheid der oorzaaken. Indien de verslapping ontstaat uit al te groote vogtigheid van het ooglit, moeten daar op droogende genees-middelen toe gebruikt worden; indien het te swak is, zoo moet het versterkt worden; is 'er lammigheid by, moet men aan 't deel zyne spanning zien weder te geven door sterkende middelen: ten tweede, indien het een Vleesch-gewas is, en het zelve nog jong en klein is, moet men het zelve zien weg te krygen, en dan kan het door bytende middelen wel dood gebeten worden; maar zoo het oud en hard is moet het daar door de Operatie uitgehaalt worden: 't welk geschied, of door de binding, mits dat de grond van 't gewasch smal zy: ten welken einde men dezen draad H, die door de kromme Naalde I gestoken is, dwers door het uitwas heen zal haalen, op dat de band niet los zou schieten; of door insnyding, zo men daar anders geen raad toe weet. Daarna zal men dan Oog-wateren of samentrekkende Poeders gebruiken, om de plaatsen daar men gesneden heeft, toe te heelen. Ten derde, indien het onderste ooglit toe gehouden word door eenige branding, of door een litteken, zal men in dat ooglit met het Snymes G een halvemaanswyze insnyding doen, zo als ik ul. in het bovenste ooglit getoont heb: dog met dit onderscheid, dat de punten van de halvemaans-wyze snee in het bovenste lit na beneden, en in het onderste na boven toe moeten strekken

Oorsprong van het naamwoord Ectropion.

Drie oorsaken van dese quaal.

Remedien tegen dese quaal.

Van het hordeolum of strontje op het oog. De vierde is *Crithe*, betekenende in 't Grieks een Gorsten Greintje; in 't Latyn *Hordeolum*. Het is een langagtig, vast en onbeweeglyk Geswelletje, hebbende de gedaante van een gersten graantje, 't welk aan de randen van de Oog-litten, tusschen de Oog-hairen in komt. De stoffe, daar deze kleine Geswelletjes uit bestaan, is in een klein zakje besloten, en wil niet wel ryp worden en tot verettering komen: dit Geswelletje hiet door de wandeling een *Strontje op het oog*; de Wyven plagten deze quaal voorhenen toe te wenschen aan die geenen die aan een swangere Vrouw iets weigerden daar zy lustig na was. *Hoe het genezen word.* Om deze Geswelletjes te geneezen, moeten zy ryp gemaakt worden: gebraade Appelen papsgewys daar op gelegt, zyn uitstekend om dezelve te rypen: als ze dan witagtig beginnen te zien, en als men gelooft dat de stoffe gekookt is, zal men met de punt van het Lancet K een kleine opening naar de langte van het Geswel maken; en dan zal men het geswel tusschen twee nagels drukken, om 'er den etter en het zakje gelyk uit te perssen. Als dat gedaan is, geneest het vorder van zelfs.

Van het Hagel-steentje. De vyfde is het *Chalasion*, *Periosis* of *Lithiasis*; in het Latyn *Lapis Palpebræ*; in 't Neerduits een *Hagel-steentje* of een *Weg-scheetje*. Het zyn harde kleine bultjes, als of het hagelsteentjes waren; ze komen zo wel aan het bovenste als aan het onderste ooglit, zy zyn beweeglyk; want als men ze voortduwt, veranderen ze van plaats; en daar in verscheelen zy van het strontje op het oog, dat altyd vast zit, en onbeweeglyk is. De oorzaak van dese twederley bultjes is eene verharding der vogten die tusschen de vliezen der ooglitten op malkander blyven zitten; dier voege, dat ze onder malkander niet verscheelen als by meerder of minder verharding en opdroging van de stoffe daar ze uit bestaan. Om deselven te genezen moet 'er na geen ontlossing nog verettering gewagt worden; de Operatie alleen kan deze genezing te weeg brengen, en die word op beide de soorten eveneens in 't werk gestelt. *Van de Operatie.* Deze steenagtige hardigheden worden met het Lancet K, d' eene na d' ander, in 't lang en met kleine sneedjes opgesneden, om ze te ontdekken: dan houd men het bultje met een haakje L vast, om het

met

met dit ſnydende Mirteblad M uit te ſnyden en af te ſcheiden, zonder nogtans iet van het vlies der ooglitten af te ſnyden. Op deze kleine openingjes word een Heel-pleiſter N gelegt, om de toeheeling te bezorgen, en vorders een Compres met de band E, die 't geheele Verband ſtyft. Sommige willen dat, zo wanneer deze ſteentjes beter van binnen op het ooglit, als daar buiten op gezien worden, de inſnydingen ook beter van binnen gedaan worden, om dezelve uit te haalen; indien zulks gemakkelyk te doen was, zou ik het ook aanraden; maar het ooglit zou ten dien einde omgeſtroopt moeten worden, 't welk ongemakkelyker is als daar van buiten op te werken.

Van het Water-blaasje. Deze zesde is *Hydatis*, komende van *Hydor*, water; in 't Latyn *Aquula*; in 't nederduits *Waterblaasje*; het is een geſwel dat aan 't bovenſte ooglit komt, ontſtaande uit een ſmeer, of een ſmeerachtige ſtoffe, in een byſonder vliesje beſloten. Dit geſwelletje word plaatner gezien als het oog toe, dan als het open is; het is rond en plat, en het aard al vry na de Pap-geſwellen. Men behoeft 'er ook geen andere oorzaaken van op te zoeken als die van de Pap-geſwellen, en ze moeten ook op dezelve manier gemeeſtert worden. De Pleiſter *Diabotanum*, met dewelke de Pap-geſwellen ontloſt en verdreven worden, is uitſtekend tegen de Waterblaasjes: ik heb dezelve daar dikwils tegen gebruikt, en de Waterblaasjes door deze Pleiſter geneezen: ik deed de Lyder zoo en Pleiſterje P, halvemaans-gewys en van ſwart Taf gemaakt, langen tyd agter een dragen; en het gelukte my wel. Dog indien de ſtoffe, in de plaats van te verdwynen en te vergaan, harder wierd, of het geſwel nog bet aangroeide, zou men tot de Operatie moeten komen, dewelke beſtaat in 't geſwel met zakje met al, zoo als in een wen of Pap-geſwel, uit te ſnyden; men houd het ooglit met een oogſpiegel F, of met de vinger vaſt, en men doet met het Scheimes C eene inſnyding in de huid, volgens den draad der ſpiervezelen, zig wel wagtende van het zakje daar de ſtoffe in zit, op te ſnyden, om alles gelyk uit te haalen; en dit gaat al vry gemakkelyk toe; want als het geſwel ontdekt is, en maar een weinigje aan de zyden gedrukt

word, zal het zig buitenwaarts vertoonen; en dan word het met een haakje gantsch en geheel uitgehaalt. Men zal de wonde verders behandelen, evenceens als men naar het uitsnyden van de Wennen doet.

Van de Quaalen der Oog-hairen.

Van de Trichiasis

HET Naam-woord *Trichiasis*, komende van *Trix*, Hair, betekent zoo wel de quaalen der oog-hairen, als de Operatien die daar op gedaan moeten worden: dezelve zyn driederley.

De eerste is de *Distichiasis*, komende van *Dis*, twee, en *Stix*, ry. Dit is eene quaal der oog-litten, alwaar onder de gewoonlyke en natuurlyke oog-hairen nog een nieuwe en ongewoone ry van oog-hairen groeit, die de wortelen van de eerste ry somtyds los maakt, en dewelke in het oog-vlies stekende, aldaar pyn en eene toevloeijing van vogten veroorsaakt. Om dit ongemak te helpen, is 'er geen andere Operatie te doen, als dat deze overtollige oog-hairen moeten uitgerukt worden met een klein Nyptangetje *a*, gelyk daar het hair van den baard mee uitgerukt word; al het geheim bestaat maar in het wederkomen van deze hairtjes te beletten. Sommigen zeggen dat als de plaats met Kikvorsch-bloed, met de gal van een Kalf, of met Eyeren van Mieren bestreeken word, de hairtjes niet weer zullen uitgroeijen; dat is ligt te bezoeken: maar het zekerste is, dat men alle die overtollige hairtjes een voor een uitgerukt hebbende, de plaats daar ze uitgerukt zyn met een gloeijende Naalde *b* toeschroeit, en daar mee voortgaat tot dat alle de hair-gaatjes, daar die hairtjes uit quamen, toegebrand zyn. Tot deze Operatie word zoo wel de handigheid van den Chirurgyn, als het geduld van den Ly-

d'Operatie die daar gedaan word.

Lyder vereifcht.

Van de Phalangofis daar de Oog-hairen tegen het oog aan waffchen.

De tweede is de *Phalangofis*, welk woord afkomftig is van *Phalanx*, een ry Soldaaten; want in deze quaal ftaan de Oog-hairen over eind, en als in flag-order tegen het oog aan, even als de Wapenen van eene bende Soldaaten die tegen den vyand geplant zyn. Deze quaal kan uit twee oorzaaken ontftaan; de eerfte is een zeer groote verflapping van de huid van 't bovenfte Oog-lit; de tweede, de inkrimping van 't binnen-vlies van het zelve Oog-lit, waar door de rand van dat Oog-lit binnewaards getrokken word, zoo dat de hairtjes haare punten in 't oog fteeken, in plaats van dezelve van het oog af te houden. De Heelmeefter moet onderzoeken welk van die twee vliezen hy hier de fchuld moet geven. Indien hy merkt dat het buiten-vlies door eenige vogtigheid uitgerekt is, zal hy daar opdrogende en verfterkende hulpmiddelen op leggen; en ondertusfchen, terwyle dat die middelen haar werk doen, zal hy, gelyk in de drooge hegtingen, twee ftukjes Leer *c d* met klevende Zalf beftreeken, nemen, leggende het eene op het Oog-lit, en 't andere op het voorhoofd boven de wynbraauwen. Aan deze Pleiftertjes zullen kleine draadjes *e e e* genaait zyn, met dewelken hy dezelve van pasfen, en zoodanig tot malkander zal trekken, dat ze het Oog-lit in zyne natuurlyke geftalte houden. Indien 't aan 't binnen-vlies fchorte, en 't zelve al te veel ingekrompen was, zou hy het Oog-lit met de eene hand moeten omftroopen, en daar dan met dit Scalpel *f* een klein langwerpig fneedje in geven, om het vlies los te maaken, en 't zelve aldus gelegentheid te geven, om langer uit te wasfchen: zoo zullen de Oog-hairen weer op haare natuurlyke wyze wasfchen, en het oog zal 'er geen letfel van hebben.

Van de Ptofis als de ooghairen op het oog vallen.

De derde is de *Ptofis*, komende van *Piptein*, vallen, om dat de Oog-hairen in deze ongelegentheid op het oog vallen. Het is eene omkrulling van het bovenfte Oog-lit na binnen toe, zoo dat de rand, daar de Oog-hairen ingeplant zyn, binnewaarts omgekeert is, en de hairtjes tegen 't oog aan drukken, en 't zelve zeer laftig vallen. Deze quaal ontftaat uit eene overtollige vogtigheid, die het bovenfte Oog-lit week en flap maakt,

en

en 't zelve diervoege uitrekt, dat zulks het oog zeer verveelt, en 't zelve niet open kan blyven. De Ouden stellen ons hier tegen eene Operatie voor, die by weinige menschen ingang zal vinden. Volgens dezelve zou men op het bovenste oog-lit twee halvemaans-wyze sneedjes moeten geven, zo dat de punten der zelven in malkander moeten staan, als men zou oordeelen dat het oog-lit te lang gewasschen was; dan zou men het vel tusschen die twee sneedjes moeten afvillen en weg doen; en vorders de wonde toenaaijen, en de lippen juist zo naauw vereenigen, dat het oog-lit het oog bequaamelyk kan bedekken. Deze Operatie, daar men langen tyd over moet talmen, en die daar by zeer wreed is, is daar-en-boven, na dat ze al gedaan is, noch aan twee swaare ongemakken onderworpen; want heeft men voor eerst de huid niet wyd genoeg afgevilt, zoo heeft men al die moeite zonder eenig nut gedaan; heeft men in tegendeel al te veel gevilt, kan het oog niet meer geslooten worden. Dierhalve raade ik u lieden van deze Operatie af te zien, en u-lieden met de reeds gemelde drooge hegtinge te behelpen; waar by dan vorders dienen gevoegt te worden samentrekkende en versterkende Middelen; doopende daar in deze eerste Compres *g*, en deze tweede, die nog grooter is *h*, en dewelke dan met deze Zwagtel *i* op het oog zullen moeten gehouden worden.

Manier der hedendaagse Heelmeesters om dese quaal te genezen

Van

Van de Operatien die op de oog-vliezen gedaan moeten worden.

OP de oog-vliezen worden vier Operatien gedaan, tegen vierderhande quaalen die dezelven aandoen: de eerste is 't *Hypopion* (Etteroog) komende van *Hypo*, onder, en *Pyon*, Etter of Slyk; waar door te kennen gegeven word, dat deze quaal eene vergadering of ophoping van Etter agter het hoornvlies is, ontstaande doorgaans uit bloed, dat daar ter plaatse, 't zy door de volheid der vaten, 't zy door eenen slag of stoot, uitgestort is. Eer dat dit bloed in etter verandert is, veroorzaakt het zeer levendige en pynelyke steeken; en als het nu etter geworden is ('t geen men bespeurt aan de wittigheid die dwers door het hoornvlies heen gezien word) moet men 't zelve uit doen loopen, wil men den Lyder van zyne pyn verlossen. Eenige Ouden onderscheiden deze quaal in twee soorten, gevende aan de eerste den Griekschen naam *Onyx*, 't welk een nagel te zeggen is, om dat de uitgestorte, en agter het hoornvlies opgehoopte Etter de gedaante van eenen nagel heeft: aan de tweede hebben zy den algemeenen naam van *Hypopion* gelaaten; dezelve word aldus genaamt, als 'er een grooter meenigte van etteragtige stoffe is die het swart van het oog wel ten halve beslaat. Om deze quaal te genezen, zal men den etter indien 'er maar weinig agter het hoornvlies zit, tragten te verdryven; gebruikende ten dien einde verdryvende Stoovingen en Oog-middelen die van Fenegriek en Venkel gemaakt zullen zyn. Daarna zal men tot de Operatie komen, en in 't hoornvlies eene opening maken met het Lancet A, het welk

Van de Etteroog.

Twee oorzaken van dese quaal.

in het onderste van het vlies moet gestoken worden, op dat de etter daar gemakkelyk uit zoude konnen loopen. Men moet zich niet ontstellen als men het waeragtige oog-vogt t' effens met den etter ziet uitloopen; want dit vogt word ligt herstelt: dog het litteken, 't welk in het hoornvlies blyft, geeft dikwils een groote hindernis aan 't gezigt. Na de opening bedient men zig van te rug dryvende en pynstillende middelen; en omtrent het einde van de genezinge gebruikt men afvagende en opdroogende oog-waters en Poeders. *Galenus* verhaalt dat 'er een Oog-meester in synen tyd was, met naame *Justus*, die het Etteroog genas, met het hoofd op een zekere manier te schudden en te bewegen: dit kan ligt bezogt worden.

Gebruik der oog-middelen.

Van den Nagel.

De tweede is het *Pterygium*, komende van *Pterix*, Vleugel, om dat deze quaal na eene uitgerekte vleugel van een vogel gelykt. De Latynsche naam is *Unguis*, de Nederduitsche, *Nagel*, om dat het eveneens van kleur is als de nagel van een mensch. Het is een vliesagtig uitwas in het oog, hebbende meest altyd syne oorsprong in den grooten oog-hoek, zelden in den kleinen, en groeijende over het witte oog-vlies heen, ja somtyds wel tot het hoornvlies voortkruipende, alwaar 't zelve het oog bedekt en 't gezigt verduistert.

Desselfs verscheide oorzaken.

Het bestaat in drie soorten: de eerste is vliesagtig, daar we zoo even van gesprooken hebben: de tweede is smeeragtig, en siet 'er uit als bevrooren vogt, even of het smeer was; het knapt aan stukken zoo ras als men 'er aanraakt om het los te maken: het bestaat in deselve oorsaak, en heeft de eigen selve toevallen als de voorgaande. De derde hiet in 't Latyn *Panniculus*; en in het Neerduits, *Ooglap*, om dat het 'er uitsiet als een stukje linnen: deze soort is quaadaardiger als de twee andere, dewyl dat ze doorvlogten is met roode en dikke bloedvaten, die daar ontsteking en versweering veroorzaken waar door dat ze moeijelyker zyn om te genezen. Alle dese qualen syn niet altyd met haare deelen aan het witte oog-vlies vast, maar dikwils maar met haare einden; en daarom kan 'er somtyds een kromme en stompe Naalde tusschen dat witte vlies en den nagel doorgestoken worden. Daar syn niet meer als twee middelen

og

om den nagel te genezen, te weten, of dat men dezelve verteert met de Poeders van Spaans Groen, van Vitriool, of van gebranden Aluin, als hy nog vers en klein is, of dat men hem uitsnyd als hy oud, groot en hard is: dog dit leste middel kan altyd niet uitgevoert worden; want groote en omgestroopte nagels, die kankeragtig zyn, en welkers pyn zig tot in de slaap van het hoofd uitstrekt, moeten niet aangeraakt worden. Zoo wanneer de Chirurgyn deze insnyding in 't werk wil stellen, moet hy voor eerst den Lyder door de algemene genees-middelen bereiden; en na dat hy hem gemakkelyk geplaast heeft, moet hy het eene oog-lit van een knegt laaten omstropen, terwyle dat hy het andere zelfs omstroopt; dan moet hy een kromme stompe Naalde B, daar een draad doorgestooken is, onder den nagel doorsteeken, den zelve met de twee einden van den draad opligten en na zig trekken, om hem met dit Snymesje D overal daar hy vast zit, los te snyden, zig wel wagtende van het hoornvlies te quetsen, en latende liever een stukje van den nagel aan 't Oog vast blyven, dat dan naderhand wel zal verteert worden. De vordere genezing word te weeg gebragt door Oog-waters en opdroogende Poeders: de Lyder word drie of viermaalen 'sdaags verbonden, en men doet hem ydere reis het oog openen, op dat de Oog-litten niet zouden vast groeijen aan het witte Oog-vlies.

Van de Operatie tegen dese quaal.

Genesing van dese quaal.

De derde is de *Proptosis*, komende van *Pro*, voor uit, en *Piptein*, vallen; deze naam, dewelke gegeven zou konnen worden aan allerhande deelen die buiten haar plaats uitpuilen, word hier in het byzonder aan het oog toegepast, als het door de verslapping of door het breeken van het hoornvlies uitpuilt, of uit zyne holte zakt. Het geswel dat dan door het druivenvlies gemaakt word, krygt verscheide benamingen, naar dat het min of meer dik is, en naar de dingen daar het naar gelykt. Daar worden doorgaans vyf soorten van gestelt: de eerste, als het geswel op zyn kleinste is, word het (*a*) *Myocephalon* genoemt, om dat ze een vliegenhoofd gelykt; de tweede heeft den naam van (*b*) *Staphyloma*, en

Van de Proptosis.

Haare verscheide soorten.

(a) Vliegenhoofd.
(b) Druif-geswel.

en heeft de gedaante en de dikte van een druiven-karl: de derde hiet *Ragoides*, als het druiven-vlies door de wonde van het hoornvlies uitzakt, en een rond en swartagtig geswel vertoont, als of het een kern van een rype druif was: de vierde heeft de naam van * *Melon* om dat het druiven-vlies tot zo eene dikte uitzakt, dat het de gedaante van eenen appel vertoont: de vyfde is *Ilos* of een Spyker genaamt, welke quaal zig dan vertoont, als het druivenvlies buiten de oog-litten uitzakkende, hard word, en als het hoornvlies vereelt geworden zynde, het zelve drukt en klemt, zoo dat het de gedaante van een spykerhoofd heeft.

Hoe deze quaalen gemeestert worden. Deze quaalen doen den Lyder twee groote hinderniffen aan: de eerste is het verlies van zyn gezigt: de tweede de mismaaktheid van zyn aangezigt. Tegen het eerste letzel, te weeten 't verlies van zyn gesigt, is geen raad; maar het tweede kan op twee manieren geholpen worden; door de Genees-middelen, en door de Operatie.

Indien het *Staphyloma* of Druif-geswel vers is, en uit eene ontstekinge, die het hoornvlies opstoot, voortkomt, moet men de stoffe zien te bereiden en te verdryven door Geneesmiddelen, dewelke gemaakt zyn van het slymig afweeksel van Thym-en Fenegriek zaad, met wat Honing gemengt; dog zoo de stoffe daar door niet verdween, zou men die door de Operatie, dat is met de punt van het lancet A uit moeten laaten; dog zo het druif-geswel niet quaadaardig was, en een smallen voet had, zou het gevoeggelyker door de afbinding weggenomen worden, 't welk op twee manieren geschied: Ten dien einde zal het hoofd van den Lyder op de knien van den Heel-meester rusten, en de Heelmeester gezeten zynde, zal een strik E op het Nyp-tangetje F leggen, en langs dat Nyptangetje over het geswel laten glyen, 't welk hy dan met deze strik zal toebinden, en dagelyks naauwer toehaalen, ter tyd toe dat het afvalt: of wel zal hy eene Naalde G, daar twee draaden van verscheide kleuren H I doorgeregen zyn, midden door de wortel van 't geswel heen steeken, duwende van den grooten oog-hoek na den kleinen toe; als de draaden daar

* Appelgeswel.

daar door gehaalt zyn, zal hy 'er de Naalde uittrekken: dan zal hy de twee einden draads, die van dezelve kleur zyn aan de eene zyde, en de twee einden van den anderen draad aan de andere zyde toebinden, en als hy dan die draaden dagelyks styver toehaalt, zullen zy het gezwel allengskens doorsnyden. Om deze bindingen te doen, zal hy zig van de Oog-spiegel K bedienen, die het oog onder de Operatie vast zal houden. Voorts zal men daar Hulpmiddelen op leggen die bequaam zyn om de pyn te verzagten; en onder het verbinden van den Lyder zal men zig wagten van aan die draaden te trekken, dewelke dikwils met de Geneesmiddelen aan het oog zyn gedroogt en vastgebakken. Als ze van selfs zullen afgevallen zyn, zal men zig konnen bedienen van een Pleistertje L; men zal de sweer zuiveren, en vorders vleesch zien te maaken, en de wonde toe te heelen, zoo veel als in zulke teere quaalen als die van het hoornvlies zyn, gedaan kan worden.

Van de Staar.

De vierde quaal van de oogen, is de *Hypochyma*, komende van *Hypo*, onder, en *Chucin*, smelten; om dat het een gesmolten Oog-vogt schynt te wezen. Deze quaal hiet anders *Cataracta*, van *Keras*, hoorn; om dat dit vogt agter het hoornvlies zit; in 't Latyn heeft het den naam van *Suffusio*; in 't Nederduits, van *Staar*, of *Valvlies*. Deze quaal is een vreemde stoffe die tusschen het hoornvlies en het kristaale Vogt, in het wateragtige vogt, regt voor het gaatje van het druyven-vlies gaat zitten, en ongevoeliger wyze, als een klein dun velletje, verdikt; beléttende aldus dat de straalen van het ligt, die van de voorwerpen in het oog vallen, het kristalyne Vogt niet konnen aandoen. Men stelt drie tyden in deze quaal: de eerste is het begin, als den Lyder sig inbeeld, dat hy verscheide vliegjes, of vreemde figuuren voor sijn oogen siet wemelen, die 'er egter inderdaad niet en zyn; dan word ze *Imaginatio* of inbeelding genoemt: de tweede tyd is de middelste staat, als ze aangroeit en dik word, en het gesigt merkelyk vermindert: dan hiet ze in 't Latyn *Aqua*; in 't Neerduits een beginnende Staar: de derde tyd is, als ze volkomentlyk gezet is, en dan is 't een *Gutta Obscura*; in 't Neerduits een volkome *Staar*, of het *Valvlies*.

Oorsaak van deze quaal.

Verscheide soorten van de Staar. De verscheide soorten van deze vliezen worden uit drie dingen genomen; voor eerst uit de kleur; want sommige hebben de kleur van Pleisterkalk, van Paarlen, van Zee-water, en van gebruineert Yzer; waar van zy ook groene, citroen-kleurige, geele of swarte vliezen genoemt worden: ten tweede uit haare samenweevinge; want de sommige zyn fyn, dun en doorschynend daar men nog door heen kan zien; de andere zyn dikaggtig en digt, die het gezigt t'eenemaal benemen: ten derde uit haare grootte of uitbreidinge, want daar zyn 'er die het gaatje van den oog-appel maar ten deele of ten halve bedekken, zoodanig, dat men dat gedeelte van het voorwerp maar kan onderscheiden, dat sig regt over de onbedekte plaats van den oog-appel vertoont; dog daar zyn 'er, die deze opening ten eenemaale toestoppen, waar door het gesigt dan volkomentlyk benomen wordt.

Voorzegging wegens deze quaal. De Heelmeester moet sijne voorzegging op twee dingen bouwen, op de gesteltenis van den Lyder en van de quaal. Voor eerst, indien de Lyder zeer jong is, en by voorbeeld niet ouder als drie of vier jaar; of als hy al ouder is, indien sijne oogen draagen of rood sien; indien hy geduurige en zwaare last in het hoofd heeft, of uit de natuur zwak van gesigt is, dan moet 'er geene Operatie ondernomen worden. Ten tweede, indien het vlies geel, groen of swart was, zoo waar 'er geen genesen aan: maar indien het de kleur heeft van Paarlen, van Zee-water, of van gebruineert Yser, mag 'er de Chirurgyn aan meesteren. Daar-en-boven moet men het lichaam zelf van dit vlies ondersoeken; ten welken einde men het gesonde oog toesluitende, zagjes op het lit van het lijdende oog wryft, en het zelve dan schielyk opent; want indien de oog-appel dan wyder word, dog aanstonds weer tot sijne eerste gedaante keert, is 'er kans om het vliesje te ligten; maar indien de oog-appel niet wyder word, is het een teken dat dezelve vast gegroeid is aan het druiven-vlies, of dat 'er eenige verstopping in de oog-zenuw is, in zulken gevalle moet 'er ook niet aan gemeestert worden; want schoon het vlies al geligt was, zou het gesigt niet herstelt wezen. Men moet ook letten of ter tijd als de oog-appel door het wryven wyder

wierd,

wierd, het vlies niet gescheiden en verdeelt is geweest: zoo ja, zou dit te kennen geven dat de stoffe nog niet genoeg gebonden en opgedroogt was om de Naalde te konnen wederstaan; want die zou 'er door heen gaan, als of het water of zagte kaas was; dan moet men zoo lang wagten, tot dat dezelve metter tyd een bequaame dikte en stevigheid gekreegen heeft, om de Operatie te konnen uitstaan. Indien de Lyder ligtelyk van de uitwendige kleuren kan oordeelen, is het vlies nog niet ryp; maar indien hy de voorwerpen niet kan onderscheiden, en indien het vlies, na het wryven van het lydende oog vast blyft, zonder te scheiden of van malkander te gaan, dat geeft te kennen dat het door vezeltjes aan malkander gebonden en gehegt is, en dat het lyfs genoeg heeft, om gemakkelyk neergeduwt te worden.

De geneesing van het *Valvlies* word op tweederhande manieren te weeg gebragt, door de gewoonlyke geneesmiddelen, of door de Heelkunst. De Geneesmiddelen konnen het genezen als het nog maar in zyn begin is; maar als het een vastgewortelde quaal is, is 'er geen helpen aan als door de Operatie. Als het vlies begint aan te groeijen, zal men dit aanwasschen konnen beletten door een zeer sobere en opdroogende levenswyze, door Ader-laatingen en Purgatien, door het zetten van koppen, van Spaanse Vliegen, van Fontanellen, of van Setons, en door het gebruik van Kaau-middelen, of van Wind-breekende- en Maag-poeders. De bygaande stoffe, dat is te zeggen, die zig in het oog onder de gedaante van een Wolkje vertoont, word doorgaans verdreven door Oog-wateren, en door verdunnende en ontlossende Poeders; Duyven-bloed in het oog gedroopen is daar zeer goed tegen: men zegt dat als een kind, die Anys- en Venkel-zaad gekaauwt heeft, het oog met sijnen adem beaassemt, zulks dikwils een kragtig middel is om deze stoffe te verdryven, of ten minste haaren voortgang te beletten. *Bereiding van den Lyder.*

Fabritius Hildanus heeft een glaaze flesje uitgevonden dat gemakkelyk is om eenig vogt tegen het oog aan te houden: het is eyrond om zig na de figuur van het deel te voegen; daar is boven een tuit aan, om daar door, *Verscheide plaats-middelen.*

als het glaasje op het oog gepast is, eenige vogtigheid te gieten daar men het oog mee wil bevogtigen: door dit middel meende hy de vogtigheden, daar de oog-vliezen mee doortrokken mogten zyn, te konnen verdryven, en aldus een beginnende Staar te genezen. De figuur van dat glaasje staat afgetekent met Z.

Indien men het vlies door het gebruik van deze algemeene en byzondere Geneesmiddelen niet heeft konnen weg krygen, zal men het van zelfs laaten rypen, zonder daar iets aan te doen, en men zal zoo lang wagten, tot dat het hard en styf genoeg zy, om het Instrument daar het mee weg geschoven moet worden, te ondersteunen. Om dit in 't werk te stellen, moet men overwegen wat dat 'er voor, onder en na de Operatie te doen staat.

Het eerste dat men voor het vaststellen van de Operatie overleggen moet, is over het verkiezen van den tyd; want men mag hier den bequaamsten tyd kiezen, dewyl de nood zoo niet en dringt. Men verschuift de Operatie doorgaans tot in de Lente of in den Herfst, en in het afgaan van de Maan. Om den Lyder te bereiden, moet hy gelaaten, en nu en dan, naar dat hy vollyvig is, gepurgeert worden. Als dan de bestemden dag, die niet winderig nog regenagtig, maar helder ende klaar moet wezen, verscheenen is, zal men al den Toestel, die tot het verbinden kort na de Operatie vereischt word, gereed maaken: want wat de Instrumenten aangaat, die zyn wel haast klaar gemaakt, dewyl dat 'er maar een Naalde vereischt word die de Operateur zelf moet kiezen. Indien hy door de verwyding van den oog-appel bespeurt heeft dat het *Valvlies* niet vast zit aan het Druyven-vlies, maar dat het in tegendeel los is, en in het waterige vogt swemt, moet hy een ronde Naalde M nemen, die dik genoeg zy, om het vlies ten eerste niet te scheuren, en om het zelve als ze dat op zyn dikste treft, gemakkelyker weg te schuiven. Indien hy oordeelt dat het met eenige vezeltjes hier en daar aan het Druiven-vlies vast zit, moet hy eene Naalde N nemen, wiens punt als het yzer van eene Lancie gemaakt is, om deselve veselen, zoo het nodig is, af te snyden, en het vlies gemakkelyker te ligten. Beide dese Naalden

zul-

zullen in kleine fteeltjes O P vaft gemaakt zyn, om vaster gehouden te worden.

Onder de Operatie zal men voor eerft den Lyder doen zitten op een bank, die hy tuffchen fijne twee beenen zal hebben; en dat op een klaare plaats die van de Zon befcheenen kan worden; want in deze Operatie gebruikt men geen vreemd ligt: de Chirurgyn zal eveneens op dezelve bank gaan fitten, met de rugge na den dag toe, en met fijn aangefigt tegen het aangefigt van den Lyder: daar zal een knegt achter den Lyder zitten, en deffelfs hoofd tegen zyn borft wat agter over laten ruften: men zal op het gezonde oog van den Lyder een Compres met een band leggen, op dat hy nergens voor zou fchrikken. Dan zal de Operateur de Naalde by de fteel vatten, en in fijne regterhand houden zo hy op het flinker oog moet werken; of in de flinker hand zoo hy op het regter oog moet werken, en zal wat Venkel kaauwen, en in het oog blaazen, om eenige beweging in den oog-appel, en vervolgens ook in het *Valvlies* te maken: en hebbende den Lyder bevolen fijn oog na den neus toe te draaijen, zal hy de Naalde vliegens in het oog, aan de kant van den kleinen oog-hoek fteken, en al voort duwen, buigende de fteel na de flaap van het hoofd toe, tot dat hy de Naalde dwers door het hoornvlies heen ziet, en dat ze in 't midden van het *Valvlies* is; dit vlies zal hy dan met de punt van de Naalde van boven af nederwaarts drukken, en tot onder den oogappel fchuyven, daar hy het een wyle tyds vaft zal houden: indien het daar dan blyft, is de Operatie volbragt; maar zo het weder om hoog ryft zo ras als het los gelaten is, moet het op een nieuw met de eige Naalde neergeduwt, en nog fterker gedrukt worden, op dat het niet weer zou om hoog ryzen. Indien het Vlies, niet tegenftaande alle mogelyke voorzorg die men genomen had, om deffelfs hoedanigheid en aard te kennen, bevonden word melkagtig van aard te zyn, en dat het, zoo ras als 'er aan geraakt word, open gaat en verdeeld word, om dat het de Naalde niet kan verdraagen die daar midden door gaat als of het geronne melk was, zal men het zelve met de Naalde gins en weer te draaijen in zoo veele kleine ftukjes moeten fpliffen dat het vorders van

Plaatfing van den Lyder.

zelfs kan verdwynen; zig wel wagtende van het druyvenvlies aan te raaken; want dat is zoo overvloedig vol van kleine bloedvaatjes, dat het zeer beswaarlyk zoude konnen aangeraakt worden, zonder het eene of het andere van die vaatjes te openen; waar door dan eenige droppelen bloeds zouden gestort worden, dewelke dan een etter-oog zouden veroorzaaken. Maar indien dat het vlies gansch anders gestelt en zoo hard was, dat de Naalde daar tegen aan schrappende een geluit maakte als of het parkement was, en dat het door eenige draaden zoo vast zat, dat het neergeduwt zynde, aanstonds weer op rees, en als een Valbrugge over end ging staan, dan zou men het moeten opschorten, en by zyn onderste gedeelte, dat na het onderste oog-lit ziet, met de Naalde opligten; en als men het dan rondom de Naalde gewonden had, zou men het met een draay en eensslags moeten nedervellen. Wanneer de Operatie ge-eindigt is, haalt men de Naalde uit; en 't is de manier, dat men den Lyder dan twee Romers toond, den eenen vol water, en den anderen vol roode Wyn; indien hy de kleuren kan onderscheiden, is men versekert dat de Operatie wel gedaan is: sommige Genees-heeren wraaken deze getuigenis; maar de gewoonte is daar voor.

Verband na de Operatie. Na de Operatie zal men op het oog een *Defensyf* leggen, gemaakt van 't wit van eyeren, en van de wateren van Weegbree, van Roosen, en van Nagtschade, leggende op de slaap des hoofds een samentrekkende Pleister R om de zinkingen af te weeren; dan zal men nemen twee Compressen S T, in verkoelende Waters gedoopt, om het eene op het oog, en het andere op de slaap des hoofds leggen: en daar over zal men dan het Windzel V leggen, om 'er beide de oogen mede te bedekken. Men zal den Lyder voorts te bedde helpen, daar hy eenige dagen agter een op syn rugge moet blyven leggen, met het hoofd redelyk hoog: 's avonds zal men hem de ader openen, en hem vorders loslyvig houden. Hy mag niet spreeken, nog vaste kost nuttigen, op dat de beweging van het kaauwen het vlies niet weer zou doen oprysen, of eenige sinking op het oog doen

doorn vallen. Men zal hem de oogen niet laaten openen voor dat 'er drie dagen verstreecken zyn, hoewel dat men de genees-middelen die 'er op leggen, dikwils moet veranderen; want als die opdroogden, zouden zy dat deel door haare hardigheid konnen bezeeren. Ten tyde dat die genees-middelen vernieuwt worden, moet het ligt agter het hoofd van den Lyder geplaatst zyn, op dat het hem wegens het vlies niet zou verveelen; en het verbinden moet geschieden zonder sijn hoofd te verroeren. Eindelyk zal hy zig zeer stil houden; en de dag mag in sijne kamer niet komen voor dat de tyd der Toevallen verstreecken zy.

Van het uittrekken der vreemde lighamen die in het oog gekomen sijn.

IK moet hier eene Operatie die dagelyks voorkomt, niet vergeeten; te weeten het uittrekken van vreemde lighaamen die in het oog gekomen zyn. De Chirurgyn word dikmaals maar om hulp aangesproken na dat men die daar heeft tragten uit te krygen met het oog te wryven en in het oog te blaazen; en de pyn die de Lyder dan gevoelt, dringt hem na een spoedige hulp om te sien. Om hem te helpen, zal men het eene of 't andere oog-lit omkeeren, en het vreemde lighaam tragten te ontdekken, om het 'er met dit lepel-wyze Tuigje X uit te haalen. By zoo verre dat men het niet kon vinden, zou men een kleine baading voor het oog moeten maken; doende den Lyder agter over leggen, en een weinigje laauw water in sijn grooten oog-hoek gietende; 't welk den kloot van het oog afgespoelt hebbende, de vuiligheid of het splintertje, dat de oorzaak van de pyn is, in het uitloopen zoude konnen mede sleepen; indien men het door dat middel nog niet kan krygen, zal men aan een rysje van een bezem een stukje van een zeer fyne spons Y binden, en in water doopen; en het oog-lit een weinigje opgeligt hebbende, zal men het voorste van het oog daar overal mee afvaagen, om 't geen in 't oog onder de oogscheelen gekomen is, aldus daar zekerlyk uit te veegen. Dan gevoelt de Lyder aanstonds verligtenis: en men bedient zig verder van verkoelende Watertjes en oog-middelen, om de ontsteking die 'er zou konnen toeslaan, te voorkomen.

Van de Operatien die op de hoeken der oogen verrigt moeten worden.

Nder drie Operatien die de Heelmeester op de hoeken der oogen verrigt, word de eerste *Encanthis* genoemt, van *Ec*, buiten, en *Kanthos*, oog-hoek; waar door te kennen gegeven word, dat de quaal, daar deze Operatie tegen gedaan word, een vleesfig uitwas is, 't welk zig in den grooten oog-hoek vertoond. Daar zyn twee soorten van zodanige uitwassen: de eerste soort is zonder pyn, roodagtig, zagt en slap; en die luistert ligt na de gewoonlyke genees-middelen: maar de tweede soort, die pynelyk, lootverwig en quaadaardig is, en na geene genees-middelen luistert, kan niet als door de Operatie genezen worden. Men steld drie voornaame oorzaaken van deze quaal. Voor eerst, een swartgallig vogt, het geen de substantie van het vleesch, dat op de gemelde plaats uit de natuur is, grooter maakt en verhard, het welke daar door wratachtig van aard word. Ten tweede een *Hypersarcosis* (weeldrig Vleesch) welk woord afkomstig is van *Hyper*, dat *bovenmate* wil zeggen, en van *Sarcoein*, vleesch voortbrengen; want dit gebrek ontstaat somwylen uit een verwaarloosde, of qualyk gemeesterde Sweer, die in dit deel was, 't welk daar op zal vastgegroeit zyn door een overtollig en weeldrig vleesch. Ten derde, een overblyfzel van een nagel of oog-lap, dewelke niet uitgebeeten zynde, metter tyd zal aangegroeit en hard geworden zyn.

Van de Encanthis.

Genesing.

Om de eerste soort van *Encanthis* of oog-vlees te genezen, moet het uitwasch met Aluin tot kalk gebrand; met gebrand Spaans Groen, met roode Quik, of met

Geest

Geest van Vitriool weg gebeten worden; maar de tweede soort, die hard, ontembaar en quaadaardig is, zal moeten uitgesneeden worden. Ten dien einde zal men een draad B door middel van de Naalde A midden door dit vleesch heen steeken, om het met dien draad op te ligten, en dus met het Scalpel C digt aan de Traanklier af te snyden, zig wagtende van het traan-gaatje, dat uit den ooghoek in den neus loopt, aan te raaken; want indien dit dan naderhand door de toeheeling quam toe te groeijen, zou de *Lympha* (die het oog zonder ophouden besproeit, en die traanen veroorsaakt als ze in de kleinsvaatjes, die rondom deze deelen zyn, zeer geperst word) vermits ze desen weg niet meer open vond, langs de wangen afbiggelen, en een geduurigen traanevloed veroorzaaken.

De tweede is de *Anchilops* (oog-geswel) komende van *Anchi*, by, en *Ops*, oog; in het Latyn, *Abscessus Oculorum*: het is een Geswel of Absces dat nog niet open is, leggende tusschen den grooten ooghoek en den neus, en ontstaande uit een dik lymagtig vogt, byna als het geen in de wennen beslooten is; en dit is de reden dat het allengskens aangroeit, en met een geringe pyn ryp word. Om het te genezen zal men, mits dat de algemeene Genees-middelen voor afgegaan zyn, in 't begin van de swellinge, daar eenige opdroogende en t'samentrekkende Plaatsmiddelen op leggen, om het vogt, het welk in dat deel zakt, weg te drukken, te verteeren en op te droogen. Dog indien het geswel stand houd, en uit de roodigheid en ontsteekinge die 'er toeslaan, te oordeelen staat, dat het zig tot veretteren zet, moet het met het Lancet D geopent worden; en by aldien men oordeelt dat de stoffe in een zakje besllooten is, zal men dat daar uit haalen, of men zal het zien te verteeren met de (*a*) *Trochisci de Minio*, of met *Præcipitaat*, en vervolgens de wonde zuiveren en toeheelen. Staat aan te merken dat dit geswel, zoo ras als het geopent is, zynen naam van *Anchilops* verliest, en den naam van *Ægylops* aanneemt, welke naam niet alleen de quaal die ik gae uitleggen, maar ook de Operatie die ik gae vertoonen, betekent.

Van de Anchylops.

Van de plaatsmiddelen.

Van de Operatie.

(a) Koekjes van de Meni.

Van de Ægylops of oog-fiſtel. De derde is de *Ægylops*, zynde dit woord afkomſtig van *Aix*, Geit, en *Ops*, oog, om dat de oogen van deze Dieren zeer onderworpen zyn aan deze quaal: by ons hiet het door de wandeling een Traan-fiſtel, en beſtaat in een klein, eeltagtig en diep ſweertje, gelegen in den grooten oog-hoek, ter plaatſe daar de Traanklier ſtaat, welke Traanklier niet anders is als een ſmeeragtige en vleeſſige zak, doorzaait met eene meenigte van ſchier onſigtbaare kliertjes. Deze ſweer begint altyd met een klein Abſcesje ter zelve plaatſe; alwaar de ſtoffe, die tot etter gedyt, wel haaſt het beentje aandoet, dewyl dat 'er weinig plaats tuſſchen dat beentje en de huid is, en dat dit beentje, als voozer zynde dan andere beenen, vervolgens ook eerder doorgeknaagt is. Indien de Lyders, zo haaſt als 'er een Abſces in den hoek van het oog is, het zelve wilden laaten doorſteken, ſou men de Traan-fiſtel konnen voorkomen; maar vermits ze bevreeſt zyn dat 'er een Litteeken van in het aangeſigt zoude blyven, zoo ſukkelen zy daar zoo lang mee, tot dat het Abſcesje van zelfs open gaat; waar uit dan twee ongemakken, die al vry ſwaar zyn, komen te volgen: het eerſte is, dat de etter door zyn verblyf de tyd gehad heeft, om het been te doorknagen; het tweede, dat het gaatje, 't welk in de huid komt, zoo klein is, dat 'er geene Genees-middelen ingebragt konnen worden, om den grond van het ſweertje te zuiveren; zodanig dat het ſweertje zonder ophouden blyft ſypelen, en de fiſtel aldus onderhouden word, tot dat ze door de Operatie word genezen.

Onderſcheid van de fiſtels. Sommigen van deze Fiſtels zyn binnewaarts, ſommigen buitenwaarts geopent: de eerſte ontſtaan uit een taay vogt, 't welk buitenwaarts maar een klein Geſwelletje, en niet dikker als een erwt, veroorſaakt: dit Geſwelletje met den vinger gedrukt zynde, werpt binnen in het oog, ik meen tuſſchen de twee oog-litten, een weyagtigen, en ſomtyds ook een lymagtigen en witten etter. De andere zyn voortgebragt door eene vlugge en heete ſtoffe, dewelke door haar ſtilſtaan ſcherp word, en het been dat dun en voos is, vreet en knaagt: dog ten zelven tyde maakt het ook een opening buitenwaarts, daar het geduurig uitſypelt, tot dat 'er de oor-

ſprong

ſprong van opgedroogt word. Als deze Fiſtels oud zyn maaken zy het oog kleinder en verdroogen het, met het van zyn voedzel te berooven: de vuile etter kruipt doorgaans al knagende en vreetende tot in het neus-been voort; waar uit dan volgt dat de adem bang ruikt ende ſtinkt, en dat 'er qualyk genezen aan de Fiſtel is: maar als de Fiſtel noch vers, en haare opening wyd van het oog af is, dan is 'er groote hoop dat het wel gaan zal met de geneezinge, 't zy dat die door Genees-middelen of door de Operatie ondernomen word.

In beide deze manieren om de Traan-fiſtel te meeſteren moet het Lichaam vooraf door een goede levens-wyze, door aderlatingen, purgatien, koppen, en het opleggen van Spaanſe Vliegen bereid worden. Indien men dan de zagtſte manier, dewelke in de Geneesmiddelen beſtaat, in 't werk wil ſtellen, moet een Fiſtel die maar binnewaarts geopent is, anders gehandelt worden, als die buitenwaarts is geopent. ***Manier van de wonde te meeſteren.***

Als 'er buitenwaarts maar een kleine hoogte is, en als die hoogte gedrukt zynde, de etter die de hoogte maakte binnen in 't oog loopt, heeft men reden om te hopen dat deze ſtoffe van een zachten en zoeten aard is, en geen ſcherpte genoeg heeft om de huid door te vreeten, en aldus voor haar zelve een opening buitenwaarts te maaken: en als ze de huit niet heeft konnen doorbooren, heeft men reden om te denken dat ze ook niet bequaam is geweeſt om door het beenvlies te byten, en diensvolgens dat het been niet ontbloot is; want deze etteragtige ſtoffe kan gaan zitten zyn in een zakje tuſſen de huid en het panvlies, zonder eenige ongelegentheid, die eenige quade gevolgen zou konnen hebben, te veroorſaaken. Als het dus geſtelt is, heeft men, om dit te helpe, niet anders te doen, als het vergaaren van deze ſtoffe in het gemelde zakje te beletten; en dit brengt men te weeg door dit zakje enkelyk neer te drukken, waar door ik veele Lyders, doch voornamentlyk jonge kinderen, heb geholpen. Ik leg ten dien einde een pleiſtertje van gebrande Ceruis op de plaats van het Geſwel, en daar over heen een Compresje ter dikte van een halven duim, om den hoek van het oog te vervullen; over dat Compresje leg ik weer een ander Compresje

van

van dezelve figuur en dikte, maar wat breeder, na dat ik ze alle beide eerst in eenig opdroogend water gedoopt heb; en ik bezorg alles door een kleine rondomgaande swagtel, dewelke de Compres tegen de plaats van het zakje aan drukkende, te weeg brengt dat 'er geen vogt meer vergaart, en dat het ledige zakje weer toegroeit; wel verstaande nochtans dat dit geduurende den tyd van eenige maanden aldus word onderhouden.

Indien de Traan-fistel buitenwaars geopent is, en men dezelve door Genees-middelen wil trachten te genezen, zal men haar eerst en vooraf met de wortel van Gentiana, of met een bereide Spons tot op haren grond openen; en daarna zal men haar zuiveren met de Zalf *Apostolorum*, of *Ægyptiacum*, of met het Poeder van Quik. Indien het been opgeknaagt is, zal men het met eenige druppelen Swavel- of Vitriool-oly aanraaken, daar men een zeer klein stukje katoen mede zal bevochtigen, 't welk op het been gelegt zynde, des zelfs bederving zal verbeteren: doch men moet den Lyder door het gebruik van deze Genees-middelen maar weinig pyn zien aan te doen, op dat 'er door de groote pyn geene zinking na het deel toe zou schieten. De omleggende deelen moeten met verscheide Compressen, in verkoelende wateren gedoopt, bezorgt worden; en daarna zal de sweer volgens de gewoone wyze gezuivert, opgedroogt en toegeheelt worden.

Behandeling van de omleggende deelen.

Alle Meesters zeggen eenpaarelyk dat 'er geen zekerder noch vaardiger middel is om de Traan-fistel te genezen, als een gloeijend Brandyzertje, daar men het been mee aanraakt om het te doen afschilferen. En dewyl deze Operatie, om wel uitgevoert te worden, een bequaamheid vereischt, die door diepe overdenkingen, en door een lange gewoonte verkreegen moet zyn, zullen wy, zo als wy in de andere Operatien gedaan hebben, aandachtelyk onderzoeken wat dat 'er voor het branden van het been te voorzien en te doen is, waar dat men onder het branden op letten moet, en hoe dat men zich na dat branden vorders moet draagen.

Toestel en voorsorg om 't been te branden.

Eer dat men het vuur op het been brengt, zal men voor eerst zien of 'er van buiten geene opening aan is, en zo men daar eene opening aan ziet, of die groot ge-

noeg is. Als 'er geene opening aan is, moet 'er een aan gemaakt worden, en als ze te klein is moet ze vergroot worden. Ten dien einde willen sommigen, als onder anderen *Thevenyn*, tusschen het oog en den neus, zo verre van het oog af als mogelyk is, een *Cauterium potentiale* gezet hebben; zich wagtende van den band aan den grooten oog-hoek door het zelve te laaten doorknagen, waar door 't oog altyd opgespalkt zou staan; en passende de Fistel door eene kleine insnyding, die men op de korst doet, tot op haaren grond te verwyden, op dat 'er het gloeijend ysertje door gevoert zou konnen worden. De anderen, die het myns oordeels beter treffen, willen deze Fistel met het rechte Snymes E geopent, en ten dien einde eene kleine halvemaans-wyze insnyding, om niet te naa aan de vereeniging van beyde de oog-litten te komen, gedaan hebben, en wel zo, dat deze insnyding tot op het ontbloote been doorgaat, daar dan kleine Propjes F F van droog Pluksel gemaakt, op geleit worden, om het bloed en de vochtigheden op te droogen; leggende dan voorts het vordere verband, om tot s' anderen daags met het opzetten van 't gloeijend Yzer te wachten.

Als de uur om te branden gekomen, en alles ten dien einde klaar gemaakt is, zal de Lyder op een leunstoel zitten, daar een leunplankje aan is, om zyn hoofd van ter zyde te ondersteunen: dan zal men het verband oplichten, om met het Provet G te ondersoeken of het been-vel wel ter deeg ontbloot is: dan zal men het gezonde oog met de Compres H, en met den band I bedekken, op dat de Lyder voor het vuur niet zou schromen: op het oog dat by de Fistel is, legt men een Compres K in verkoelende wateren gedoopt, dewelke zich tot aan de slaap van het hoofd uitstrekt, en op de plaats van de Fistel doorboort is. Deze Compres moet netjes zyn uitgestrekt, om den Operateur niet in de weeg te zyn, en moet ook nat zyn, op dat het vuur de nabuurige deelen niet zou beledigen. Dan word het Provet G weer in de wonde gestoken, en dient om een klein Trechtertje L tot op het been te vooren: aan dit Tregtertje is een steel M, daar het met de slinker hand mee gehouden kan worden. Na dat het Tregtertje daar geplaatst

plaatst is word de *Sonde* uitgehaalt, en men steekt door 't gat van het Tregtertje een kleine Wiek van Pluksel N, om het weinigje vochts, dat den grond vande wonde noch mogt bevochtigen, op te droogen: als het been dan droog leit, neemt men met de rechter hand 't gloeijend Brand-ysertje O, dat men door de holligheid van de Trechter tot op het been steekt, en daar lichtjes tegen aan duwt. Men steekt 'er een tweede Ysertje P in, als men gelooft dat het eerste niet genoeg geweest is om het been te treffen, en om alle de vochtigheden daar het mee doortrokken was, te verdryven; en daarom laat men 'er altyd twee gelyk heeten in dit komfoir Q, dat vol vuur is. Daar op word het Trechtertje weggenomen, dat niet alleenlyk dient om 'er de Brand-yzers door te voeren, maar ook om den Lyder van het smertelyk gevoelen van een gloeijend yzer te bevryden.

Verband van de wonde. De Branding volbragt zynde, steekt men kleine Propjes van pluksel in de wonde, leggende daar over heen een Ceruis-pleister R dat naar de figuur van het deel gesneeden is; en het oog met een *Defensyf* en met eene driekante Compres bedekkende, daar dan de gewoonlyke band voor een Traanfistel over heen geleit word: men zal dien band maken van deze Swagtel T. In het vervolg van het Verband moet men toezien dat het vleesch niet weer al te weelderig aanwascht, en het been niet bedekt voor dat het afgeschilfert is. Dierhalve zo ras als het hooger groeit als het verbrande deel, (het welke het gezonde deel zoo lang als het daar aan vast is, beschadigt, en diensvolgens eerst door de afschilfering moet gescheiden worden) zo moet het met de meergemelde Poeders en Zalven weg worden gebeeten. Zoo ras als men gist dat het been afgeschilfert is (dat altyd juist niet gezien kan worden, maar 't welk men zekerlyk oordeelt uit het zien van een goed vleesch dat uit het been groeit en daar vast aan zit) zal men de wonde met vleesch laaten begroeijen, en vorders de toeheeling bevorderen.

Van twee Operatien van min- Ik eindig deze Vertooning myn Heeren, met twee Operatien die tot ons ampt behooren, en dewelke, alhoewel datze juist van het grootste belang niet schynen

te zyn, nog al het vernuft des Heelmeesters vereisschen, nogtans al vry groote voordeelen bezorgen. De eene is, om te beletten dat de kinderen niet scheel en sien; de tweede, een glaasen oog in de plaats van een verloren oog te zetten.

der belang, dog die dikwils voorkomen

Dat de kinderen scheel zien, kan voor eerst uit de natuur komen, als ze met dit gebrek geboren zyn; het kan ook by geval komen, om dat ze in een vals ligt gelegen hebben, daar de dag haar van ter zyden beschcen, in de plaats dat de wieg altyd aldus moet geplaatst worden, dat zy by dag altijd met de voeten na het venster toe, en by avond regt over de kaars leggen; want zy keeren hunne oogen altyd na de kant van het licht; waar door het geschied dat de oog-spieren, als de wieg anders geplaatst is, de quaade gewoonte aanneemen van 't oog op eene ongelyke en scheeve manier te trekken. Zo ras als men dit gebrek in de kinderen gewaar word, moet men dat sien te helpen door oog-kopjes V die hunne oogen bestieren, en die dezelven gewend maken, om yder voorwerp regt uit te bekyken, zo dat beide de oogen ten opsigte van malkanderen een evenwydige plaatsing behouden. De oog-kopjes zyn Instrumenten van Ebbenhout gemaakt, in 't midden hol, te weten aan de kant, die na de oogen gekeert is; en met een klein gaatje doorboort, daar dan wel een glaasje in gestoken word tot meerder bewaring van deze deelen, dewelke by dag en nacht eenige jaaren achter malkander door deze oog-kopjes moeten beschermt worden, wil men een gesigt, dat een merkelyken tijd op zy gestaan heeft, zekerlyk herstellen.

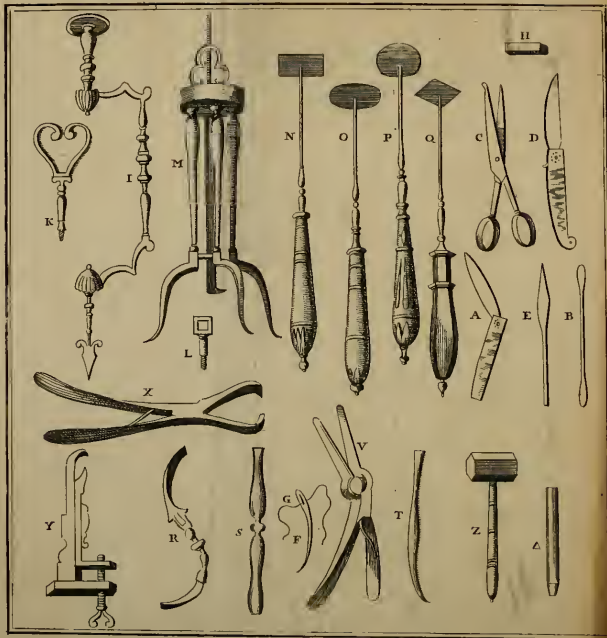
Van een konstig oog

Alhoewel dat het maken en inzetten van glaaze oogen tegenwoordig maar het werk schynt te zyn van de Oogmeesters, zo is het nochtans eene heelkundige Operatie, zynde begreepen onder de vierde soort van dusdanige Operatien, te weten de *Prothesis* of byvoeging, dewelke aan de natuur iets toevoegt, het welk haar ontbrak. Als een mensch een oog verlooren heeft, hoe dat het ook mag bygekomen zyn, zo laat men een oog van kristal maken, gelijk als een van deze twee, die aangewezen worden door X en Y, van dezelve figuur als het oog dat de Lyder behouden heeft; of liever

wat grooter, om dat ze onder de oog-litten moeten gestoken worden, om daar vast te zitten. Zy worden met dezelve kleuren beschildert als het natuurlyke oog, en in den oven gebakken; gelyk de geschilderde Kerk-glazen. Als het nagemaakt oog wel ingezet is, ziet het 'er eveneens uit als het andere, behalven alleenlyk dat het zich niet kan bewegen, ten zy als het lichaam van het blinde oog noch niet zeer uitgedroogt en ingekrompen is, en het glas daar op gepast kan worden; want dan ziet men het glazen oog eenige bewegingen doen; maar die geschieden door het bewegen van den kloot van het oog daar het glaasje boven op staat. Die zulke glaaze oogen draagen, moeten 'er verscheide op voorraad hebben, dewyl dat ze konnen vallen en aan stukken knappen. Door 't middel van deze nagemaakte oogen, verbetert men eene lelykheid die seer misstaat, en zo als ze hedensdaags gemaakt worden, moet men het al digt by bezien, om te merken dat het gebrek der natuure door de konst is geholpen.

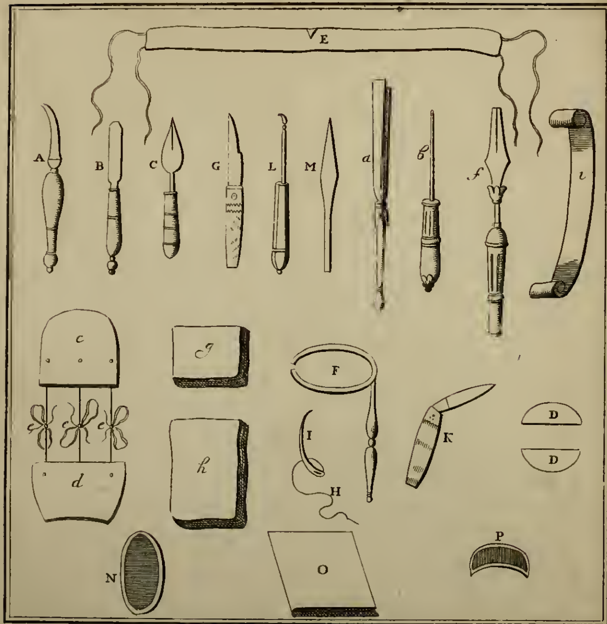
CHI-

Instrum: tot de Bekkeneels Breuken. N.21

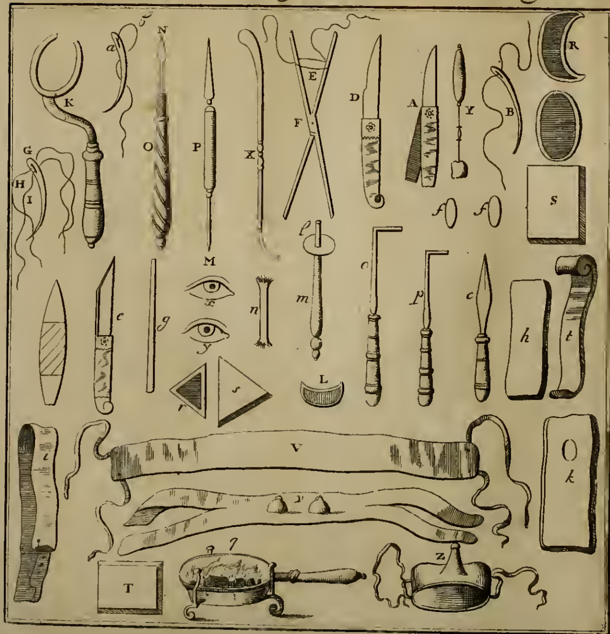

Instrúm. tot het Trepaneeren. en Verbant na het Selve. N.22.

E
A
B
C
G
L
M
a
b
f
i
c
g
F
e
e
e
d
h
I
H
K
D
D
P
N
O

Instrum tot de Operat der Oogvliesen en hoeken der Oogen N.24

CHIRURGICALE OPERATIEN,

ZEVENDE AANTOONING.

Van de Operatien die aan het Aangezigt gedaan moeten worden.

Van de POLYPUS.

NAdemaal de gansche wetenschap van den Heelmeester geen ander oogwit heeft, Myn Heeren, als die volkome gelykmatigheid van alle de deelen des menschelyken lighaams te bewaren of te herstellen, zoo moet hy hier sijne oplettentheid verdubbelen, en sijn vernuft scherpen, om aan het aange-

aangezigt die volmaaktheid, die het van den Schepper der natuure ontfangen heeft, te bewaren. Dit deel, hoewel het beeld Gods zynde, is niet minder aan verscheide quaalen onderheevig, als de andere deelen des lichaams; en daarom geeft het ons geen minder gelegentheden om ons vernuft in 't werk te stellen: en vermits de Operatien die op het aangezicht te pas komen, met noch meer behendigheid dienen gedaan te worden als de andere Operatien, zo zal ik myn best doen om ul. dezelve met alle mogelyke naauwkeurigheid voor te draagen: en wy zullen daar deze geheele Verhandeling toe besteden.

Daar worden zoo veelerhande Operatien op het aangezicht gedaan, dat het ons onmogelyk zoude zyn, dezelve in eenen dag af te handelen: en alhoewel dat wy gisteren de Operatien die op de oogen en het hoofd gedaan worden, uitgelegt hebben, zult gyl. zien dat de geene die we noch te verhandelen hebben, genoeg zyn om ons in de tegenwoordige Vertooning bezig te houden.

De naam van *Polypus* komt van twee Grieksche naamwoorden, van *Poly*, veel, en van *Pous*, voet, om dat het vleesch-gewas, daar deze quaal in bestaat, gelyk is aan een zeevis, die den naam van *Polypus* heeft; want het heeft verscheyde wortelen, die eenige gelykenis naar de pooten van dezen vis hebben; en daarom heeft deze quaal in 't Latyn den naam van *multipedes*.

Het is een uitwas van een voos en overtollig vleesch, het welk in de neusgaten groeit, en te mets grooter wordende, aldaar de ademhaaling belemmert. De *Polypus* (of Slym-prop) zit doorgaans vast aan het zeef-been, en dikwils ook aan de beenachtige plaatjes van den neus, dewelke sponsachtig zynde, bequaamer zyn om 't zelve voort te brengen als de eige beenen van de neus, en als het zeef-been, dewelke veel harder van maakzel zyn.

Desselfs oorsprong. De Slym-proppen volgen dikwils na de * *Ozænaas* en neus-sweeren, die ontstaan zyn uit het toevloeijen van scherpe en swartgallige vogten, dewelke het vlies, dat de beenachtige plaatjes van den neus bedekte, door-

knaagt

* Stinkende Neus-zweeren.

knaagt hebbende, gelegentheid aan dit vleesch geven om ter deze plaatse te groeijen en dagelyks grooter te worden; 't welk dit vleesch des te gemakkelyker kan doen, om dat men daar met geene Geneesmiddelen kan bykomen, die het zelve in zyn begin zouden konnen wegbyten. De overvloedige vochtigheden die na dit deel toezakken, en daar by een flymig en raau bloed dienen het zelve tot een voedzel: dit bloed dat niet bequaam is om goed vleesch voort te brengen, en om in de substantie van de deelen des lichaams verandert te worden, gaat in de zeef-gaaten van gemelde beenachtige plaatjes zitten; alwaar het eenige einden van de veseldraadjes van de * *Membrana Mucosa* buiten haar plaats en los vindende, dezelve begeestigt, en in wortels van een *Polypus* of Slymprop verandert; die het dan vorders aanqueekt, en dermate doet aangroeijen, dat dit gewas niet alleen de neusgaaten vervult, maar ook in den mond achter de lel gezien kan worden: ja het word somtyds wel zo lang, dat het in de pyp van de lugt-ader daalt, en dat de Lyder ten waar dat 'er acht op gegeven wierd, in gevaar zou zyn van daar door al slapende te verstikken.

Sommigen bezetten de neusgaaten zodaanig, dat de neus daar hard en scirreus door word: men kan dan geen adem-haalen als door den mond alleen, en dat noch met groote moeite, en als al snorkende. Als beide de neusgaaten zodanig t'eenemaal gestopt zyn, dan is de quaal byna ongeneesbaar: want dewyl deze verstopping (dewelke aan de lucht, die zo nodig tot het leven is den vryen uit-en ingang beneemt) op eene zeer diepe plaats gelegen is, en verscheidene takken heeft, zoo kan ze zeer beswaarlyk door het uitsnyden van deze uitwassen gelicht worden. Men zegt dat de Paarden zeer onderworpen zyn aan deze quaal, en dat ze daar kort-aamig van worden.

Indien wy de oogen slaan op het maakfel van 't inwendige neusvlies, zullen wy gemakkelyk bemerken dat het een groot deel heeft in het voortbrengen van de Slymprop, dewyl het zeer bequaam is om een begin en een bequaam voedsel aan deze uitwassen te geven; want het is dik, bol, en t'eenemaal doortrokken en door-

* Snotvlies.

drongen van een flymig vocht, 't welk dit vlies door de byzondere famenvlechting van zyne fpiervezelen, en door het maakzel van zyne zeef-gaten van het bloed affcheid, 't welk dan veel helpt tot het voortbrengen van deze vooze vleefch-gewaffen.

Om deze voortbrenging der Slymproppen eenigfins te begrypen, heeft men maar acht te geven dat het bloed bezet kan zyn met eenige flymachtige en taaye deeltjes, 't zy dat zulks toekomt door het gebruik van eenige raauwe en onverteerde fpyzen, of door de fchuld van de natuurlyke Fermenten en kleinsvaaten: diervoege dat deze traag-vloeijende deeltjes niet bequaam zynde om de andere hoofdftoffen van het bloed te volgen, van dezelven afwyken; voornamentlyk op zulke plaatfen als de holligheden van den neus zyn, alwaar zeer weinige beweeg-deelen zyn, om den loop der vochten te bevorderen. Als deze fnotterige flymigheden zich dan dicht op malkander pakken, en blyven zitten in het vlies dat de neusgaten van binnen bekleed, dan doen zy het zelve opfwellen, en verwyden des zelfs bloedvaten en klieren naar mate dat de fpier-draaden van dele vaten en klieren door de vogten, die aldaar door haar verblyf aan 't giften raken, en fcherp geworden fyn, geprikkelt en uitgezet worden.

Deffelfs verfcheide foorten. De *Polypus* of Slymprop word in vyf verfcheide foorten verdeelt: de eerfte is als een voos en zagt vlies, gelykende naar een neergefchoote lel: het is vaft aan het kraakebeen van den middelneus, en zit vol van een taaye en flymachtige vochtigheid. De tweede is een witachtig uitpuilend, rond en zaft vleefch: het fpruit uit een flymachtig bloed, en wafcht allengskens aan, tot dat het de ganfche holligheid van het eene neusgat, en fomwylen van beide de neusgaaten bezet. De derde is een vleefch-gewas dat harder is, bruin van kleur, eenigfins pynelyk, fpruitende uit een dik, fwaar bloed, 't welk by gebrek van een genoegfaame Lympha, die het zou moeten verdunnen, byna verbrand is De vierde is een hard gefwel, gelykende naar gerookt vleefch: als het aangeraakt word, geeft het een geluid als of men op een hard lighaam klopte; het is ongevoelig, en mag wel onder de verouderde Knoeft-gefwellen gerekent worden.

den. De vyfde is een of meer kankerachtige gefwellen, die aan 't Kraakbeen van de neus vast zitten, en uit een fwartgallig gebrand bloed ontftaan: deze zyn pynelyk, en aarden wat naar de Kanker. Sommigen van deze vyf foorten zyn zonder verfweeringe, hoewel dat 'er echter eene etterachtige en flymachtige vuiligheid uitfypelt: de anderen zyn verfwooren; en daar druipt fonder ophouden een vuile ftinkende etter uit die een fchrikkelyke ftank van zig geeft.

Men kent de Slymprop door het gezicht, en aan de toevallen. Om dezelve door 't gezicht te kennen, heeft men den Lyder, die in de zon moet ftaan, zyn hoofd maar wat agter over te doen buigen; want men zal een gefwel zien dat het neusgat bezit, en dat op- en neerklimt volgens de bewegingen van de adem-haalinge. Indien het op die wyze noch befwaarlyk te zien was, zou men het neusgat met de * *Speculum Nasi* E moeten verwyden, om tot in de grond van het neusgat te konnen zien. De toevallen die de Slymproppen vergezelfchappen en openbaaren zyn deze: de neus word dikker door de vleesprop die 'er in zit: de Lyder heeft moeite in het ademen, om dat de weg van de lucht bezet is, en hy haalt zynen aaffem als of hy ronkte: zyn mond ftaat onder het flaapen altyd open.

De Chirurgyn moet zyn oordeel vellen volgens den aard van de Slymprop; die kankerachtig van aard zyn, zyn ongeneeflelyk: en dit zal hy befpeuren aan de hardigheid van het gewas, aan deffelfs paarfigheid, ftank, pyn, loodverwige kleur; en doordien dat het vast zit aan de beenachtige plaatjes. Zodaanige Slymproppen moeten niet aangeraakt worden; maar die zonder pyn, zagt, flap, wit of roodachtige zyn, konnen genezen worden. En op deze leften is 't hem geoorloft de Operatie te ondernemen.

De Schryvers ftellen ons vyf manieren voor, om deze Operatie te doen: ten eerfte door bytmiddelen; ten tweede door 't brand yzer; ten derde door afbinding; ten vierde door 't fnyden; en ten vyfde door 't uitrukken. Ik gae ul. de middelen aanwyzen die zy ons voor ftellen om dat uit te voeren; en dan kunt gylieden oor-

* Neus-fpiegel.

deelen welke van die manieren dat voor de beste te houden zy.

Zy willen bytmiddelen gebruikt hebben in kleine Slymproppen, die niet diep in den neus staan, en die na eenige sweeren in dat deel gevolgt zyn: ten dien einde pryzen zy het gebruik van Spaans Groen, van Kalk, van Orpiment, of van den Geest van Vitriool, om dezelven allengskens te vertreeren.

Het branden met *Actuale* of *Potentiale Cauteryen* is van ouds in 't werk gesteit geweest in de Slymproppen die van eene middelbaare dikte waren, en een breeden voet hadden: zy openden het neusgat met de gemelde Neus-spiegel, om 'er vervolgens een Pypje in te brengen, 't welk zy op het geswel plaatsten: door de holligheid van dit Pypje staken zy een gloeijend yzer knopje 't welk het vleesch brande, en een snerking veroorzaakte, gelyk als 'er een beuling gebraden word. Als de korst door het gloeijend yzer gemaakt, afgevallen was, gingen zy op nieuw aan 't branden, en blyven dat zo lang doen tot dat het geswel t'eenemaal weggebeeten was.

Het af-binden raaden zy aan in dunne geswellen, die een smalle wortel hebben; en zy zeggen dat dit aldus kan uitgevoert worden: men zal een kromme Naalde C van lood of geel koper nemen; en daar een dikken bewassen draad B doorsteeken; in 't midden van den draad zal men een strik leggen, en dezelve op een Ravensbek A zetten, als of men het einde van een bloedvat zou willen toebinden: men zal het geswel met dezen Ravenbek vatten, en vervolgens den strik tot op den voet van dit uitwas laaten glyen, en het zelve daar mee toebinden, na dat men de Naalde eerst door het neusgat ingestoken, en door het verhemelte weer uitgehaalt heeft; want vermits deze Naalde het eene einde van den draad medesleept, zal men aan dat einde trekken, terwyle dat men het andere dat buiten den neus is blyven hangen, met de andere hand vasthoud; en als men den draad aldus dagelyks toehaalt, zal men den *Polypus* eindelyk doen scheiden en afvallen. Deze afbinding is wel uitgevonden, dog ik meen dat ze beswaarlyk in 't werk gestelt kan worden.

De

De geene die het snyden hier in 't werk stellen, beelden zig in dat zy het beter getroffen hebben: en waarlyk, deze manier is verscheidene eeuwen in 't gebruik, en van *Guido* en meer andere meesters goed gekeurt geweest. Zy hadden ten dien einde uitgevonden een Instrument D, aan het welke zy den naam gegeven hadden van *Polypicon Spation*, van *Polypsis*, Slymprop; en van *Spation*, Spatel; om dat het als een Spatel gemaakt was: dit Instrument, dat expres tot deze Operatie gemaakt was, was maar aan sijne eene zyde, langs zyne geheele lengte snydend: zy staken het zoo diep in den neus als zy konden: zy duwden de snydende zyde tusschen ne wanden van dat deel en de Slymprop zagjes in, en sneeden dezelve aldus af; zig wagtende van iets van het kraakebeen af te snyden: 't welk zy egter beswaarlyk konden myden, dewyl dat de holte van het neusgat krombogtig is. Als zy dan meenden dat zy den *Polypus* door dit middel niet geheel uitgesneeden hadden, dan spouwden zy de vleugel van het neusgat tot aan 't neusbeen op, en poogden de overblyffels van dit uitwas, tot zyne wortels toe, uit te roeijen. De Operatie verrigt zynde, naaiden zy het neusgat zoo verre als het opgesneeden was, met een steek of twee van de naalde weer toe. Sommigen van deze vermaarde Meesters namen bindgaaren, daar zy eenige knoopen, die ontrent een duimbreed van malkander waren, in leiden; en als zy het zelve dan door den neus ingestoken, en door het verhemelte weer uitgehaalt hadden, trokken zy het bindgaaren nu met het eene, dan met het andere einde, hoopende het overschot van de Slymprop door middel van deze knoopen af te doen vallen.

De snyding is aan groote ongemakken onderworpen.

De vyfde manier bestaat in de uitrukkinge. *Fabritius* matigt zich de eer aan van deze manier uytgevonden te hebben, en wy moeten 't hem dank weeten, door dien dat ze wel de beste schynt te wezen. Men doet den Lyder op een stoel zitten, die wat agter over helt, en na dat men sijn aangesigt na het ligt gekeert heeft, kan men het neusgat openen met de *Speculum Nasi* E, om daar een Eendebek F in te brengen, daar men dan de vleeschprop zoo hoog en zoo

digt aan de voet als mogelyk is, mede vat: dan draait men dezelve een keer of twee om, en men trekt 'er zagjes aan, om hem met wortelen met al uit te trekken, dat gedaan zynde, laat men dezelve eenigen tyd bloeden, om het deel te ontlassen en te ledigen. Schoon dat de *Polypus* zig tot agter de lel uitstrekte, zoo is dat aanhangsel gewoon den tak die in de neus sit, te volgen, dewyl dat ze aan malkander vasthouden. Dog by aldien het bywas, dat zig agter de lel vertoond, lang en dik was, zou het dienstiger zyn, den *Polypus* door den mond als door den neus uit te rukken; 't welk gemakkelyk gedaan kan worden met een krom Nyptangetje G, dat men in de Neus-spleeten kan duwen, die van den neus na de keel loopen, en die grooter zyn als de holligheden van den neus; zig wel wagtende van de lel, die voor de *Polypus* staat, te nypen.

Waar dat men hier op letten moet. Uit de beschryvinge van deze quaal die ik gedaan heb, hebt gyl. begreepen dat ze verscheide voeten of wortels had, daar ze haar voedsel uit trekt; maar volgens de vier eerste manieren, die ik uliedeen uitgeleit heb, word het lighaam van 't geswel weg geholpen; en de wortelen blyven 'er altyd zitten: derhalven heeft men zich niet te verwonderen indien ze wederom uitwascht, dewyl dat het daar eveneens mede gelegen is, als met de planten en de boomen, die niet zullen missen weer op te schieten, als men dezelve maar gelyks de aarde afbreekt of afhakt, maar die nooit weer uitspruiten als ze met wortelen met al uit gerukt worden. Als de *Polypus* dan aldus met zyne wortelen uitgeroeit is, mag men vry gelooven, dat hy niet weer uit zal wasschen: en *Fabritius* verzekert ons, dat ze nooit weer uitgewasschen zyn in de geenen daar hy deze Operatie aan gedaan had. Ik wil nogtans wel bekennen dat de gemelde Meester deze Operatie zelden moet gedaan hebben, of dat hy gelukkiger geweest is als de anderen, nadien dat men sommigen van deze quaalen na haare uitrukking weer uit ziet spruiten; 't welk evenwel niet beletten moet van deze manier, daar dat wederkomen van de Slymproppen veel zeldsaamer is, boven alle de

anderen te ſtellen.

Indien de Lyder na het uitrukken van deze Vleesprop nog iets in den neus gevoelt dat hem verveelt, en zoo men in den neus ziende, nog een ſtukje gewaar word, dat in het diepſte van den neus vaſt zit, zal men dit overblyfſel met deze Nyptang H, dewelke als een Schaar die maar alleen aan haar einde ſnyd, gemaakt is, zoo goed als men kan uit ſnyden, dewyl dat het tot een telg zou dienen, om wederom nieuwe Slympropp en voort te brengen. Na de Operatie doet men den Lyder op ſijn gemak wat ademen, en laauwen Wyn opſnuyven, om daar mede de holligheden van den neus luſtig om te ſpoelen, en 'er alle de etteragtige vuiligheden, die 'er door den *Polypus* in op gehouden wierden, uit te dryven. Het zou anders niet noodig wezen den wyn aldus op te ſnuyven, en door den neus in de keel te haalen, om zig quantswys te verzekeren, dat de weg van den neus nu open is; want de Lyders vernemen dit wel haaſt door een kort en zeker bewys, te weeten door haar eigen gevoelen: en zy konnen ligt oordeelen, of de lugt vry door den neus uit- en in kan gaan, als zy nu met geſloote monde konnen ademen, het geen zy te vooren niet hebben konnen doen.

Hoe dat de overblyffels van de Polypus uitgeroeit word.

Hoe den Lyder na de Operatie behandeld moet worden.

Onder alle de Operatien van de Heel-kunde, is'er niet een, wiens nut zoo ras gevoelt word, en die den Lyder grooter plaizier aandoet als deeze; want op het zelfde oogenblik als hy van een zoo onlydelyk ongemak verloſt word, beginnen alle ſijne levendige werkingen, die daar door geſtremt of belemmert wierden, weer haaren gang te gaan, en worden nu volbragt, zonder dat ze door eenig beletſel veragtert of verhindert worden.

Indien 'er het bloed maar matig uit komt vloeijen, zou men het maar moeten laaten loopen, om zoo het deel te ontlaſten; doch indien 'er eene regte bloedſtorting was, zou die moeten geſtelpt worden met eenig bloed-ſtelpend vogt, door de Spuit I in den neus te ſpuiten; of met een Wiek van Plukſel P, die lang genoeg, en in ſtoppend water gedoopt was,

Hoe het bloeden geſtelpt word.

in den neus te ſteeken. Vorders moet het deel gemeeſtert worden met Zalven, die een weinig bytende zyn; want men moet zyn beſt doen, om alle de wortelen van de Vleeſch-prop te verteeren, het welk niet kan gedaan worden, als door zeer ſterke Zuiver-middelen; daar dan nog eenige bytende of verteerende Poeders bygevoegt worden, die men dan ſterker of ſlapper maakt, naar dat de nood het vereiſcht.

Ik heb 'er een zien meeſteren met een Poeder dat van Montpelliers gebragt was, en het welk als onfeilbaar wierd gepreezen, om het weder uitwasſchen van deeze Vleeſch-prop te beletten: egter quam het gewaſch zes Maanden daar na wederom, zoo als het noch twee maalen gedaan had, ſchoon dat het door een van de gaauwſte Meeſters van ganſch Parys uitgerukt was geweeſt.

Gebruik van de Poeders en Watertjes. Men gebruikt ten dien einde een klein Pypje O, dat men met bytende Poeders vult, en daar een breedachtige bodem aan is, om de Poeders te bevatten. Deze Poeders moeten zoo fyn zyn als ſpaanſche Snuyf-tabak, op dat ze door het in-ademen geheel om hoog getrokken, en door het gantſche inwendige gedeelte van den neus verſpreid zouden worden. Als de geneezinge dan ten einde loopt, ſpuit men Wonde-watertjes en opdroogende vogten in den neus, om de vogtigheden, die maar al te overtollig in deze deelen zyn, op te droogen. Eindelyk wend men alle vlyt en naarſtigheid aan, om den Lyder een geſtadige gezontheid te bezorgen.

Levens-wyſe van den Lyder. De *Polypus* is een van die quaalen, die de meeſte oplettentheid ontrent de levenswyze vereiſſchen. Het is niet genoeg dat den Lyder voor de Operatie, door Ader-latingen, Purgatien en Levenswetten bereid is geweeſt: 't is zelfs noch niet genoeg, dat men den Lyder onder het meeſteren, binnen de paalen die de Kunſt ons voorſchryft, geduurig heeft gehouden, en hem wel ter deeg geneezen: hy moet noch daar-en-boven na de Operatie op dezelve

zelve manier gehandeld worden, als of men verzekert was, dat 'er weer een nieuwe Slym-prop stond uit te wasschen. Ten dien einde zal men hem een Fontanel op den arm of in den nek zetten, dikwils doen purgeeren, en Sweet-dranken in geeven, gemaakt van China-wortelen, van Sarsa peril, en van Pok-hout, alles voorschryvende volgens den raad van een voorsigtig Genees-heer.

Van de Operatien die op de Ozæna gedaan moeten werden.

IN den Neus komt somwylen een stinkende Sweer, die den naam heeft van *Ozæna*, welk Naamwoord afkomstig is van het Grieksche woord *Ozein*, het welk te zeggen is, bang ruyken: die zoodanige Sweeren hebben, zyn stinkend van aassem: men kan niet digte by tegens haar spreeken, of men krygt een zeer bange reuk in den neus; het welk ook de reeden is, dat men hen in geen gezelschappen kan veelen. Ze worden doorgaans Stink-neuzen genoemt: en men wil dat dit gebrek eene reden is om een Houwelyk te scheyden.

Oorzaak van deze quaal.

Deze quaal ontstaat uit scherpe en knagende vogten, die op dit deel vallen, en het zelve ophyten en doen sweeren. Die geene die een ingevalle neus hebben, zyn daar zeer aan onderworpen: want dewyl dat de rugge van haaren neus binnewaarts ingeboogen is, in de plaats dat hy buitenwaarts op zou ryzen, zoo word de doortogt van den neus daar door naauwer; en dit belet dat het uitloopen van

van de overtollige vuyligheden, die door den neus geloost moeten worden. Als deze vuyle vogtigheden dan zeer scherp zyn, doen zy de plaats daar ze opgehouden worden, versweeren; maar als ze niet zeer scherp zyn, vervullen zy de vliezen met vogtigheid; die daar door dikker worden, en deezen doortogt aldus meer en meer vernaauwen: het welk dan de oorzaak is, dat zoodanige menschen om dat ze naauwlyks lugt door den neus konnen krygen, geduurig snuyven, als of ze snot wilden ophaalen.

Om deze sweeren te geneezen, moet de natuur geholpen worden, vermits dat ze van zelfs niet geneezen. Daar komen dikwils korsten aan, die zoo nu, zoo dan afvallen: en deze sweeren worden ten deele onderhouden door de quaade gesteltheid van het deel, ten deele door de snotterigheden, die geduurig door deeze Rioolen moeten uitloopen.

Men zal naauwkeurig onderzoeken of daar geen onzuivere oorzaaken zyn, die deze quaalen gaande houden: want in zulken gevalle, zou men het groote Geneesmiddel tegen de Venus-ziekte moeten aanspreeken; maar indien dat men geen vermoeden heeft van zoo eene onsuiverheid, zal men ten selven tyde de algemeene en de byzondere genees-middelen in het werk moeten stellen, dewelke opdroogend moeten zyn, om de vogtigheden die de oorzaak van de quaal is, op te droogen.

Het gebruik van sweetdryvende gersten-dranken, van de Poeders van pissebedden en van quik, is daar uitstekend tegen: en op de sweer zelf zal men plaatsmiddelen leggen, die bequaam zyn om deselve te zuiveren, op te droogen, en met vleesch te vullen: men zal den Lyder door middel van dit Pypje O op doen snuyven de Poeders van Zevenboom, van granaat-schillen, van lisch-wortelen, van gebrande aluin en van koper-rood. Eindelyk zal men in 't werk stellen deze kleine Operatie, die door de Ouden zoo geroemt is geweest, en die ik ul. ga vertoonen.

Men neemt een pypje van yzer of van zilver, daar een hegt aan is, om het vaster te houden, en van passe dik om in 't neusgat gestoken te konnen worden; daar by lang genoeg, om de zweer te bereiken, en zelfs daar voor by gestoken te worden. Het is niet doorboort aan 't einde dat in de neus gestoken word: daar is een klein plaatje aan, by 't zelve einde; en het staat hier afgebeeld door K. Men steekt dit pypje met de slinkerhand in de neus, en men neemt met de rechter hand een brandyzer L, wiens einde de gedaante heeft van een olyfs kern, dit douwt men dan door het pypje in het neusgat, daar men het zoo lang in laat blyven, om het pypje heet te maken, tot dat de Lyder het van al te groote hitte niet langer kan harden. Dan trekt men het yzer uyt, en men steekt 'er een ander M in, om het pypje, en vervolgens ook de zweer al vorder heet te maken, en de zweer aldus, door het verteeren van de weykagtigheden, die dezelve bevogtigen, op te droogen. Daarom heeft men twee brand-yzers, om het eene heet te maken, terwyle dat men het andere gebruykt. Men moet het zelve 's anderendaags op nieuw beginnen, en daar een merkelyken tijd mee voortgaan, te weeten zoo lang als de hardnekkigheid van de quaal, volgens het oordeel van den Heelmeester, het gebruyk van dit hulpmiddel zal vereysschen.

Nuttigheid van het pypje.

DE neus kan op allerley wyzen gekwetst worden: maar daar is nooit grooter haast met de Operatie, dan als hy door eenen houw van 't aangesigt bynaa is afgescheiden, en op den mond hangt: dan moet hy aanstonds hersteld, en ten dien einde een steek met eene naalde in sijn bovenste einde en in sijn midden gedaan worden. Deze steek word gedaan met eene kromme naalde N, daar een draad met wasch bestreeken doorgehaalt is: men begint het naayen met van buiten binnewaarts te steken in het onderste gedeelte van de wonde; en men drukt op dat deel met het einde van een krom pypje, op dat 'er de naalde rasser door zou schieten: men doet het

Van het herstellen van een afgehakte Neus.

het zelfde in het bovenste gedeelte, stekende van binnen buitenwaards, en op 't hoogste van den Neus knoopt men de twee einden van den draad op een klein compresje toe. Ik acht het onnoodig nog twee steeken te doen, te weten aan yder vleugel van den Neus een, want de neusband bezorgt die genoeg; te meer om dat men geen meer steeken in 't aangesigt moet doen als de noodzakelykheid vereyscht, om de mismaaktheid der littekenen te myden. Men legt op de wonde deze platte wiek Q, daar Balsem van *Peru*, of die van *Arçeus* over gestreken is; en vervolgens daar over heen de pleister R, de compres S, en de vierhoofdige zwagtel T, die aan de muts vast gehegt word, en daar men den Neusband van maakt. Staat te merken dat de pleister, de compres en de zwagtel eene opening moeten hebben op dat de uit- en ingang van de lucht vry en onverhinderd zy. Deze zwagtel moet 'er met behendigheid op gelegt worden, zig wel wagtende van het eene einde sterker aan te halen als het andere, om den Neus niet scheef te maaken; want als hy eens in eene quaade gestalte toegeheelt zoude zyn, zou daar geen helpen aan wezen.

Van het verbinden van de wonde, en van den band die men daar toe gebruikt.

Geschiedenis over deze zaak.

De Vrouw van eenen Notaris te Parys was met jaloersheid bevangen tegen een Vleeschhouwers Vrouw die in de Voorstad *S. Germain* woonde, als of ze minnery met haaren Man pleegde: zy ging dan op een morgenstond aan de stal van de Vleeschhouwster; en na dat zy haar alles verweten had dat de jaloersheid haar ingaf, nam zy een Vleeschhouwers mes, en gaf 'er haar een snee mee op den Neus, dewelke zy byna glad afsneed; want de Neus hing by, en hield maar aan de eene vleugel, en een weinigje aan het middelschot van den Neus, de andere vleugel glad afgesneeden zynde. De Neus wierd haar aanstonds weer aangenaait; hy vatte ook, en daar is maar een geringe mismaaktheid overgebleven. Ik verhaal dit voorbeeld tot aanmoediging van den Chirurgyn, om het zelfde in diergelyke gelegendheid te doen.

Gevolg dat

De Regters vonden eene nieuwe straf uit, om

des

des Notaris Vrouw te ſtraffen; het vonnis luyden, dat 'er met een gloejend yzer een lely in haar voorhoofd zou gebrand worden; maar het wierd niet uytgevoert, vermits de Koning het zelve al te wreed oordeelende, haar genade verleende. Het Parlement van Parys ſteunde in dat vonnis op het voorbeeld van 't Parlement van Tolouze, het welke een Kamer-juffrouw ter dood verwezen had, om dat ze haare Mevrouw de hand geboden had, in den Neus van een Schilders vrouw, daar die Mevrouw eene jaloersheid tegen op gevat had, af te ſnyden: de Mevrouw, die een Raadsheers vrouw was, wierd vry geſproken.

hier voor de praktyk uytgetrokken kan worden.

Men moet zig niet inbeelden, dat men eenen Neus, die glad afgeſneeden is, weer kan doen vatten. Daar word nogtans vertelt dat, als een deel ſtraatſchenders eens by nacht eenige Reizigers aangerand hadden, een van die rovers eenen houw op zijnen Neus kreeg, die den ganſchen Neus glad wegnam: dat als hy daar op naa een Chirugyns winkel gegaan was om zig te laaten verbinden, de Meeſter na zijnen Neus vroeg, om den zelve weer aan 't aangezigt te naajen: dat zijne makkers daar op aanſtonds uytgingen, en den Neus van iemand, die haar tot zijn ongeluk ontmoeten, afſneeden, en by den Meeſter bragten: dat dezelve dezen Neus aan 't aangezigt naaide; door welke annaaijing deze Neus op het overige van den Neus, dat de roover behouden had, als inge-ent wierd, en zoo vaſt groeide. Daar word ook vertelt dat een Heelmeeſter eene inſnyding deed in den arm van iemand, wiens Neus pas te voore afgeſneden was: dat hy het overige deel van den Neus, zoo bebloed als het was, in die inſnydinge paſte; dat hy het eenigen tyd door eenen band in dien ſtaat deed blyven; dat de Operateur, als de Neus dus in 't vleeſch van den arm ingegroeit was, daar zoo veel vleeſch uytſneed, als 'er noodig was om een nieuwen Neus te maaken: en dat hy hem alzoo door deze Operatie, in de plaats van den verlooren Neus, een nieuwen Neus aanzette. Ik houde deze hiſtorien voor

ver-

verdigt; en ik meen eer dat het vertellingtjes zyn, die om een klugtje zijn verzonnen, als waaragtige geschiedenissen.

Van de Aderlatingen in het Hoofd.

Van de Aderlatingen die in 't Aangesigt gedaan worden.

HOe wel dat men zeer bezorgd moet zijn om het aangezigt nog meer als eenig ander deel te bewaaren, zoo is men egter somtyds genootzaakt het zelve aan 't *Lancet* van den Chirurgyn te onderwerpen. De menigvuldige quaalen, die het aangezigt dikwils treffen, zijn de oorzaak dat 'er veele aderlatingen moeten gedaan worden. Men opent 'er aders en slagaders: van de eersten zijn 'er vier, de *Præparata*, de hoek-ader, de neus-ader, en de kikvors-aders: van de slagaderen zijn 'er twee, te weten de slaap-slagader, en de oor-slagader,

Beschryving van de Præparata.

De ader, dewelke gyl. in 't midden van 't voorhoofd ziet, heeft den naam van *Præparata*: zy daalt in eene regte linie van de pylnaad af tot in 't midden van de wynbraauwen; en zy ontvangt het bloed dat door het voorste gedeelte van het hoofd loopt, om het in de buitenste kropaders te voeren, van waar het in de ondersleutelbeens aders, en vorders in de holle ader gaat, om eindelyk in het hart gestort te worden. 't Is deze dikke ader die men zoo opgezwollen ziet in de geene die gram worden, en die meer gezien word in hardnekkige menschen als in andere. Als de Geneesheer de opening van die ader geordonneert heeft, is 't de pligt des Heelmeesters 't zelve uyt te voeren: en om zijn ampt wel waar te nemen, moet hy een band om den hals slaan, met eenen neusdoek, die als een beuling opgerolt is even eens gelyk wy in het laaten uyt de halsader aangewezen hebben, zig wagtende van den vryen doortogt van de lugt niet al te veel te verpaauwen. Men moet voor af klaar gemaakt hebben een zwagtel B, en een compres C, beide even groot

groot als in de aderlatinge op den arm. Het lancet D, daar men mee zal laaten, moet niet anders gemaakt zyn als dat men in de andere aderlaatingen gebruikt. Als de ader genoegzaam opgezwollen zal zyn, moet men de zelve ten eersten openen, om de keel niet al te lang geslooten te houden. Men moet deze opening niet doen met het lancet regt in te duwen, uyt vreeze van het panvlies, dat regt onder de ader leit, met de punt van het lancet te quetsen; maar men moet de ader wat schuyns openen; en als de punt van het lancet daar zal ingekomen zyn, moet men dit Instrument wat opligten, om een weinigje meer van de huid als van de ader op te snyden. Als de opening gedaan is, moet men den band van den hals wat los laaten op dat de Lyder sijnen aassem gemakkelyker zoude haalen: maar hy moet niet al te los gemaakt worden, want het bloed zou niet meer loopen. Als 'er bloeds genoeg afgetapt is, word de band van den hals t'eenemaal weggenomen; en aanstonds houd het bloeden op, om dat het bloed zynen weg open vind om na het hart toe te loopen. Men legt een compres op de opening, en een zwagtel daar over heen: men draait deze zwagtel om het hoofd, zoo als men een hoofddoek zou doen. Ze mag daags daar aan wel afgenomen worden, want onder alle de aderlaatingen is deeze de ligtste om te genezen.

Wat men in agt moet nemen in het openen van deze ader.

De aderlaating in de oog-hoeks ader is niet veel moeijelyker. Deze ader heeft dien naam, om dat ze gelegen is in den grooten hoek van 't oog. 't Is de ader die men ziet leggen tusschen den hoek van 't oog en den neus: zy ontfangt het bloed dat na het oog, en alle des zelfs nabuurige deelen gevoert is geweest: dierhalve word het openen van deze ader voorgeschreven in de quaalen der oogen, en voor al in haare ontstekingen, om door de opening van het naast gelegen deel het bloed, daar des zelfs adertjes mee overladen zyn, te ontledigen. Men vervaardigt een zwagtel E, anderhalf ellen lang, dewelke dikwils om het hoofd moet gewonden worden, dog zoo dat deze omwindingen smalder zyn als in de

Beschryving van de oog hoeks ader.

Toestel tot het openen van deze ader.

de andere aderlaatingen, om het oog niet te bedekken. De drukdoek F, moet driekantig zyn, om op de figuur van het deel te passen, en daar by zeer dik, om de geheele holte van dezen hoek te vervullen. Men doet den Lyder zitten, en men wind eene zwagtel om sijnen hals, even als in de aderlaatinge op het voorhoofd: men doet hem sijne oogen sluyten; en zoo ras als men de ader ziet, opent men dezelve met de punt van het *lancet*, zonder dat men heeft te vreezen dat zy de steek zal ontwyken, dewyl ze niet kan verschuyven. Men moet de voorzigtigheid hebben van het beenvlies, en 't krakebeen van den ooghoek, dat 'er niet verre van daan is, niet te steeken. De ader geopent zynde, doet men den Lyder met sijn hoofd voor over bukken, op dat het bloed in een komme zou vallen, en niet over het aangezigt loopen, gelyk het doen zoude, indien men den Lyder regt over eind liet zitten: want men moet niet denken dat het bloed uyt deze ader boogsgewys zal springen, en uytloopen. Als de aderlaating geëindigt, en de band weggenomen is, veegt men het aangesigt af, dat altyd nog met bloed besmet is, en men legt een compres op de opening. Men legt het eerste eind van de zwagtel onder het oor van dezelve zyde: de zwagtel dan langs de wang opklimmende, gaat eerst over de compres heen, en van daar schuyns over het voorhoofd draaijende, daald zy achter het hoofd neder, en komt weer onder het zelve oor passeeren, en word aldus zoo dikwils omgewonden als haare lengte toelaat. Ter plaatse daar ze eindigt, word ze vastgespeld, en eenen dag of twee op de opening gelaaten, na dat het de Lyder zelf begeert, of bedugt is voor het uytborrelen van het bloed.

Manier om die ader te openen.

Van het verbinden.

Tusschen de twee krakebeentjes, die het bolletje van de neus maaken, zit een adertje dat zich uyterlyk niet vertoond, en 't welke de Heelmeester in eenige ziektens moet openen. Het is eene aderlaating die zeer weinig in gebruik is; want behalven dat 'er weinige Geneesheeren zyn, die dezelve ordon-

Van een andere kleinder ader die geopent word.

donneeren, zoo is 't dat de ader zeer klein zijnde, weinig bloeds levert, en vervolgens is ze van geringe nuttigheid voor de ziekte. Deze aderlaating word somwylen in de schoole van S. Kosinus voorgeschreven aan de gene die haare proef willen doen: en zie hier de manier hoe dat ze moet gedaan worden. Men zal den hals van den Lyder toebinden zoo veel als noodig is om de aders van zyn hoofd te doen zwellen, en men zal nemen een *lancet* G, dat van de helft van 't hegt af tot het midden van 't lemmet toe voorzien of omwonden is met een doekje, zoo om de lengte af te tekenen zoo verre als het in de ader moet gestoken worden, als om het des te vaster te konnen houden; vorders zal men den neus toenypen met den duym en den kleinen vinger van de slinker hand, en met het overige van de zelve hand de oogen van den Lyder bedekken, op dat hy niet zou schrikken op het zien van het *lancet*; dan zal men dit instrument met de regter hand regt uyt tusschen de twee krakebeentjes in stooten, de punt opwaarts aan duwende, tot dat men het bloed ter zyde by 't *lancet* ziet uitloopen, of tot aan het doekje toe: want vorder moet men niet steken, al was schoon de ader niet geopent, het welke al heel dikwils gebeurt; want dewyl die niet zigtbaar is, zoo is dit eene aderlaating die maar op 't avontuur aangedaan word. Zoo men 't geluk gehad heeft van die ader te treffen, zal de Lyder voor over bukken, op dat het bloed, (dat nu als een draad, nu druppels gewys gelijk in het laaten van den neus, uytloopt) in een komme zou loopen. Zoo ras als de hals ontbonden is, houd het bloeden op: men moet 'er evenwel eene compres op leggen, en daar over heen eene zwagtel I, die op de plaats van de neusgaaten doorboort is: ze heeft vier einden, die met vier spelden aan de slaapmuts vastgehegt worden. Eer dat de Chirurgyn deze aderlaating onderneemt, moet hy den Lyder en de omstanders waarschuwen, dat hy, vermits hy metter tast moet steken, geene verzekering kan geven dat hy de ader zal treffen, en dat ze diensvolgens niet verwondert

Voorzorg die hier in agt dient genomen te worden.

Verbinding van de wonde.

moeten zijn, indien ze geen bloed voor den dag zagen komen.

Plaatsing van de kikvorsch-aders. De vierde aderlaating die op het aangezigt gedaan word, is die van de kikvorsch-aderen: dit zijn twee aders, onder de tong gelegen ter zyde van den toom, de eene aan de regter, en de andere aan de flinker zyde. Na dat deze aders al het bloed, dat den grond van de tong besproeit en gevoed heeft, ingeslorpt hebben, storten zy het zelve in de strot-aders. Deze aderlaating is meer in gebruyk dan de voorgaande, vermits de gelegendheden om de zelve te doen meer voorvallen, en 'er meer nuts in steekt tot verligting der zieken; byzonderlyk in de keel-ontstekingen, welke ziektens zeer gemeen zijn. Hier valt geen compers nog windzel klaar te maaken, dewyl die hier niet te pas komen, maar alleenlyk een lancet, het welke met een bandje moet bewonden worden, zoo dat de punt alleen bloot zy: men legt een gewoonlyken band om den hals, zoo als meermaals gezegt is om die aderen te doen zwellen, en na dat men den Lyder zijnen mond heeft doen openen, en zijne tong tot aan 't gehemelte op ligten, word m'er die aders gemakkelyk gewaar, *Manier om die te openen.* vermits zy in de oppervlakte leggen: met het *lancet* G opent men de eene, en byna op den zelven tyd doet men 't zelfde aan de andere, eer dat de Lyder zijne tong laat neerzakken: als hy dan met zijn hoofd voor over bukt, loopt het bloed in een komme, op dat men de hoeveelheid van 't afgetapte bloed zou bemerken. Beide de kikvorsch-aders worden geopent; want dewyl zy niet zeer groot zijn, zouw 'er uyt een alleen geen bloed genoeg loopen, om den Lyder, die dikwils door de meenigte van 't bloed, dat omtrent de keel gepakt zit, in stikkens nood is, *Wat 'er na deze aderlaating gedaan dient.* te verligten. Als gy den band van den hals zult weggenomen hebben, zal het bloed niet meer uyt loopen; en naa dat men den Lyder zijn hoofd zal hebben doen opregten, zal hy voor eerst zijnen mond moeten spoelen met eekwater, en vervolgens met laauwen wyn, waar door het bloeden zekerlyk gestut word. Zoo 'er noch eenige druppels uyt zypelden,

pelden zou men de tong maar moeten neerdrukken, en wat laaten rusten, zonder haar eenige beweging te laaten doen.

Van de Arteriotomia.

De *Arteriotomia* of opening der slagaderen word nergens gedaan als in het hoofd. Dit woord, *Arteriotomia*, komt van *Arteria*, slagader, en van 't Grieksche woord *temnein*, snyden, om dat deeze Operatie bestaat in eene openinge die in de slagader gemaakt word, om 'er het bloed, dat 'er in is, uyt te haalen. De reden waarom ze in 't hoofd en nergens anders gedaan word, is deeze dat, vermits de hoofdpan een hard lighaam is, en onder de slagader leit, het bloed dat 'er in is gemakkelyk gestut kan worden, met de slagader door een compres, die door eene zwagtel geholpen word, te drukken; het welke in de andere deelen des lighaams niet zou gelukken, om dat het vleesch dat daar is zulken wederstand niet zou konnen doen als de hoofdpan.

Plaatsen daar de slagader geopent word.

Daar zyn twee plaatzen daar de slagader geopent word; de eene is de slaap van 't hoofd, en de andere is wat laager by het oor, niet verre van dat uytsteekzeltje, 't welk de bok genoemt word, om dat 'er hairen, die na boks-hairen zweemen, in groeijen. Dusdanige aderlaatingen worden niet ligtvaardig in 't werk gesteld; ze moeten door de Geneesheeren geordonneert zyn; of de nood moet zoo dringen dat men geen ander middel ziet om het leven van den Lyder te behouden, gelyk in eene Beroerte, na dat de aderlaatingen, die op andere plaatsen gedaan zyn geweest, den Lyder niet gered hebben. De band, die de aders doet opzwellen, zou het bloed hier beletten in die slagaders te loopen; daarom komt die hier niet te pas: alleenlyk kan men het hoofd van den Lyder wat lager leggen als het overige van 't lighaam, om het bloed des te gemakkelyker derwaards te doen loopen.

Hoe men hier te werk gaat.

Men gebruikt het gewoonlyke lancet, gelyk in de aderlaatingen op den arm: de Heelmeester houd het half open in sijnen mond; en na dat hy agt heeft gegeven op de ader, die hy kent aan het kloppen

dat hy onder ſijnen vinger gevoelt, en de plaats die hy de bequaamſte oordeeld, heeft afgekeeken, tekent hy die plaats met ſijnen nagel, en opent dezelve, doende eene ſteek en eene opligting gelyk in de aderlaatingen. Het bloed zal niet miſſen te ontſpringen, en 'er boogsgewys en al geduurig huppelende uyt te loopen. Deze openingen worden wat wyder gemaakt als die van de aderen, als de kragten des Lyders zulks toelaaten: Zoo men het bloed met meer zekerheid wil ſtelpen, legt men op de opening de helft van een tuynboon met de platte zyde, en daar over heen eene compres *l*, met een zwagtel *m*, die om het hoofd gedraaid, en wat ſlyver als men anders doet, toegehaald word. By gebrek van eenen boon legt men eenen duit tuſſchen de vouwen van de compres; zoo dat de ſlagader tuſſchen twee harde lighaamen plat gedrukt zynde, het bloed nootzaakt om een andere koers te nemen, terwyle dat dit bloedvat ondertuſſchen weer toegroeit, en even eens als eene ader geneeſt, wel verſtaande nogtans, dat men het aldus drie of vier dagen gebonden moet houden. De zwagtel heeft de gedaante van een T, zoo dat het einde, dat over het hoofd geſlingert word, de rondgaande omwindingen vaſt houd, en belet af te zakken. Tot bevestiging van 't geene ik boven gezeit heb, te weeten dat deze Operatie zeer zeldzaam is, dient, dat als ik in 't jaar 1681 met den Koning te Ryſſel in Vlaanderen was, en de Geneesheeren van 't Hof my laſt gaven om de ſlagader van eenen Officier van den Veldmaarſchalk Humieres te openen, de Heelmeeſters van de Stad zeer verwonderd ſcheenen te ſtaan over het zien van zoo eene openinge: en ze zeiden my dat ze, verre van die ooit te hebben zien in 't werk ſtellen, daar nooit hadden van hooren ſpreeken.

Middel om het bloed te ſtutten.

Geſchiedenis aangaande deze opening van de ſlagader.

Van

Van de Hazemond.

Van de Operatie op de Hazemond.

Deze mismaaktheid, daar de bovenste lip gekloost is, wierd door de Grieken genoemt *Coloboma*, van *Kolobein*, afhouwen, korten: en door de Latynen, *Mutilatio*, by ons verminking. Dit woord past ook op den neus en de ooren, als daar iet aan ontbreekt; doch als het gebrek alleenlyk in de lip is, heeft het gelykenis-halve den naam gekreegen van *Hazemond*, om dat de haazen de bovenste lip even eens gekloost hebben.

Oorzaak van deze quaal.

De lippen konnen op tweederley wyzen gekloost wezen; te weeten by geval, als door eenen slag, door 't vallen, of door eene quetzuur van deze deelen: of door de natuur, als men met zoo eene mismaaktheid ter wereld komt.

Daar komen zeer dikwils wonden aan de lippen; want vermits de tanden, die 'er onder staan, harde lighaamen zyn, en vast in haare plaatzen staan, dog zoo dat 'er eene zekere laagte of holligheid tusschen dezelven is, konnen zy het geweld van een hardagtigen slag, die op de lippen gegeven word, niet wel afweeren en tegen houden, zonder de lippen, die zagt van substantie zyn, even eens te doen splissen, als of ze met een mes doorgesneeden waren. Deze wonden konnen niet genezen worden als door eene hegting, ter oorzaake van de beweeginge, die de lippen onder het eten of spreeken noodzaakelyk moeten doen. Ze moeten ook ten eerste gehegt worden, want de wonde van zoo een bol en vogtig deel zou door deze beweeging hoe langer hoe grooter worden. Als de hegting onmiddelyk na het ontfangen van de wonde gedaan word, kan men het wel stellen zonder de in malkander gedraaide of samengevlogte hegtinge, dewelke ter oorzaake van de naaldens, die in de wonde gelaaten worden, zeer pynelyk is: men kan het dan doen met de tusschengesneedene, dewelke op de volgende wyze gedaan word. Men zal nemen de kromme naalde *a*, daar een draad

Hoe de lip toegehegt word.

doorgestoken is, en met de hulp van het pypje *b* zal men die van buiten binnewaarts, en dan van binnen buitenwaards steeken, passende vleesch genoeg te nemen, om de hegting te styven en vast te maken: men zal de twee einden van den draad op een van deeze twee kleine compresjes *c c* ter zyde van de wonde vast knoopen, en men zal twee of drie stekingen naar de lengte van de wonde doen, snydende op ydere steek den draad boven de knoop af, en alles bedekkende met een klein *Plumezooltje* daar wat klevende balsem op gesmeert is, en vorders met een pleister en eene compres, 't welk alles door een vleeschmakenden band zal vastgemaakt worden.

Wanneer het gebrek natuurlyk is, en het kind met eene gekloofde lip, op de wyze van eenen haas is gebooren, of als het veroorzaakt is door eene wonde, die men op het land heeft gekreegen, alwaar de vereeniging en hegting der gescheide deelen zal zyn verzuymt geweest, welke deelen daar op verre van malkanderen zullen toegegroeit zyn, zoo kan de Chirurgyn zulks niet helpen als door de samengedraaide hegting: want in diergelyke gevallen is 'er altyd gebrek van stoffe, te weeten van vleesch, 't zy dat de natuur daar niet voor gezorgt heeft, 't zy dat de uyterste einden der wonde door de velmaaking zoo hard geworden waren, dat men 'er iets heeft moeten affnyden op dat ze weer zouden konnen uytwasschen en aan malkanderen groeijen; en diensvolgens, zoo men 'er de naaldens niet in liet steeken, zou men de wonde onmogelyk in bedwang konnen houden, en de lippen der zelve zoude door de minste beweeging van een wyken. Zie hier dan wat 'er voor, onder, en na de Operatie gedaan moet worden.

Van het genezen van deze quaal als ze van de natuur komt, of veroudert is.

Voor de Operatie zal men de gesteltenis van den Hazemond onderzoeken: want zoo de twee kanten zoo verre van malkanderen afweeken, dat men geene kans zag om die by een te brengen, zou men 'er geene Operatie aan moeten doen: men zal ook agt geven op de jaaren van het kind, om deze Operatie niet te doen voor zyn vyfde of sesde jaar; want een

kind

kind dat de borst noch zuygt, of dat zeer dikwils schreeuwt, is in geenen staat om deze Operatie, dewelke rust vereischt, uyt te staan: het moet oud genoeg zijn om het ongeluk van dit letzel te bevatten, en om 'er gevoelig over te zijn; zoodanig dat het zijn onheil kennende, daar van wenscht genezen te worden, en alles wel wil uytstaan om die genezing te erlangen. En schoon de Chirurgyn al de hand voor dezen tyd daar aan zou willen slaan, zou hy zijn oogwit niet bereiken, dewyl de lippen van het kind niet dik nog steevig genoeg zijn, om de naaldens, die in deze gelegendheid noodzakelyk zyn, vast te houden. Maar zoo de jaaren van den Lyder, en de soort van de verminkinge, de vereeniging van deze gescheide deelen toelaaten, zou men den toestel, zoo als gyl. die op de XXV. Plaat afgebeeld ziet, moeten klaar zetten, en den Lyder op eenen stoel, regt over 't ligt van den dag, met zijn hoofd achter over hellende, plaatzen, zoo nochtans dat het bloed hem niet in den mond kan vallen. Men zal zijn hoofd wel te deeg vasthouden; en achter hem zal een knegt staan, die zijne twee handen tegen de koonen des Lyders drukkende, de twee kanten der wonde voor uyt en naa malkanderen toe zal douwen, op dat de hegting des te gemakkelyker zou geschieden.

Opmerking die te pas kan komen.

Geduurende de Operatie moet de Chirurgyn eerst en voor al zien of de lip niet vast gegroeit is aan het tandvleesch; want zoo ze daar ergens vast aan zat, zou die daar eerst moeten van gescheiden worden door het Snymes *e*, zig wagtende iets van het tandvleesch af te snyden, dewyl het kakenbeen daar door ontbloot zou worden; nog ook van de lip, want vermits dezelve daar door dunder zou worden, zou de vereeniging des te moejelyker vallen.

Hoe de Operatie gedaan word.

Na dat men deze voorzorg zal genomen hebben, zal men de kanten van de wonde des Hazemonds met deze twee nyptangetjes *f f* vatten, het eene nyptangetje na het andere op de lip zettende, zoodaanig dat het geene men van deze kanten zoekt af te snyden, buyten de nyptangen uytsteekt; welke

nyptangen men zal toenypen met de ringen die 'er om gedaan zijn, naa hun bovenste einde toe te schuyven. Vervolgens zal men met de Schaaar *d*, of met het Sny-mes *e*, naar dat het gemakkelykst zal vallen, deze zelve kanten afsnyden, om 'er eene versche wonde aan te maaken; en wel zoo, dat men de oude wonde tot in zijnen grond opsnyd, want alwaar iets van 't oude litteken over blyft, daar zal de vereeniging niet konnen te weeg gebragt worden. Als de nyptangen weggenomen zyn, zal men de wonde wat laaten bloeden; dan zal men dezelve afdroogen, en eene van deze regte en ronde naaldens *g g* nemen, en dezelve door de lippen der wonde, die door het kromme pypje *b* onderfteunt worden, hene steken. Aan de tweede naalde, die men daar door steekt, is een draad gehegt, dewelke om deze twee naaldens gedraait word, en die kruysselings over en weer van de eene naalde tot de andere gaat, zoo dat hy in zijn midden een S. Andries kruys vertoont: aldus worden de kanten der wonde plat neer gedouwt, en by een gebragt. Men steekt de eerste naalde digt by het onderste eind van de wonde, om aan dit zelfde einde den eenen kant van den Hazemond niet langer te laaten als den anderen: de tweede naalde word tusschen de eerste en den neus geplaast. Als de draad wel omgewonden en vastgemaakt is, worden de punten der naaldens, zoo ze te lang zijn, met de Snytang *h* afgsneeden; en zoo wel onder de hoofden als op de punten van de zelve naaldens worden twee platte Drukdoekjes *i i* gelegt; op dat ze de huyd, als 'er de zwagtel op gelegt word, niet zouden bezeeren, welke zwagtel alles in dezen staat moet vasthouden.

Plaatsing van de naalden.

Van het Verband.

Na de Operatie moet de wonde verbonden worden, doch op eene manier die met het oogwit des Heelmeesters over een komt. Indien men genootzaakt is geweest de lip van het tandvleesch te scheiden, zal men een klein doekje tusschen deze twee deelen in steken, op dat ze niet weer aan malkanderen zouden groejen. Op de wonde word gelegt een platte Wiek *k*, met witten Balsem van Peru-

be-

bestreeken vervolgens de Pleister *l*, die gesneeden is om op het deel te passen; en daar over heen de Compres *m*, even eens gesneede, en eindelyk de vierhoofdige Zwagtel *n*, dewelke daar op gelegt zijnde den naam krygt van de *Slinger*, om dat ze een slinger vertoont; men legt het middelste van de zwagtel op de wonde; dan neemt men de twee bovenste einden, dewelke regt over de ooren gaande, het hoofd in 't rond omwinden: vervolgens neemt men de twee onderste einden, en men vouwt het middelste daar van wederom onder de lip, om ze aldus opwaarts over de slaap van 't hoofd te brengen, en aan de muts vast te hegten. Na dat men den Lyder te bedde geholpen heeft, beveelt men hem zich zeer stil te houden; en men geeft hem zijn vleeschnat en zijn drank met een biertuyt in, op dat hy zijne lippen zoo weinig als mogelyk is, zou verroeren.

Hoe het verband gedaan word.

Den tweeden of derden dag licht men het verband op: zoo de draad al te vast toe gebonden was zal men hem wat losser maaken, en zoo hy al te los was, zal men hem wat meer toehaalen: men zal dezelve wiek, met witten balsem bestreeken, weer op de wonde leggen, en zal het dockje, dat tusschen de lip en het tandvleesch is, dagelyks passen te vernieuwen. Men zou met dit verband alzoo voortgaan tot den negenden of tienden dag der Operatie, zijnde den gewoonlyken tyd om de naaldens weg te doen. Dan draait men den draad zagjes los, en men haalt hem behendig uyt, drukkende met de vingeren op de lippen der wonde, op dat ze niet weer van een zouden wyken. Men legt vorders niet anders als een pleistertje *diacalcitidos* op de wonde, om de zelve op te droogen: en men blyft dit heelmiddel zoo lang gebruyken tot dat ze volkomentlyk met vel overtokken is. Over de pleister word de vleeschteelende en vereenigende zwagtel geleit, dewelke in het einde van deze genezinge zeer dienstig is.

Hoe de genezing geëindigt word.

Thevenyn stelt ons twee zaaken voor noopende deze Operatie. De eerst is dat men, als als 'er verlies van

Twee middelen die

Thevenyn ons hier aanraad. van substantie is, dewelke de kanten al te wyd van malkanderen scheid, aan beide de zyden van den Hazemond twee langwerpige en halve-maans wyze insnydingen in de huyd moet doen, op dat de huyd zich meer zou konnen uytrekken. Doch dit middel is niet aanneemelyk, dewyl deze twee nieuwe wonden maar zouden dienen om de litteekens te vermenigvuldigen. De tweede raad, dien deze Schryver ons geeft, en dewelke zou dienen om de kleinmoedige en bloode menschen van de pyn der insnydinge te bevryden, bestaat hier in; dat men het onderste van de lip met eene compres zal verzorgen, en het vel dat tusschen de wonde is aanraaken met een quastje, dat in oly van *Antimoni*, of in een gesmolten bytmiddel zal gedoopt zijn, het welke dit vel zal doen verzweeren en weg byten, dat dan weggenomen moet worden. Als de korst afgevallen is, zal men daar de naaldens doorsteken, en 'er den draad omwinden zoo als wy gezegt hebben. Dit middel kan in 't werk gestelt worden; doch de snyding is zekerder, en rasser gedaan.

Geschiedenis aangaande deze quaal. De Vrouw van eenen Officier des Konings, te Versailles in de kraam gekomen zijnde, liet my aanstonds haalen om haar kind, dat met eenen Hazemond gebooren was, te bezigtigen. Ik vroeg van haar of zy geduurende haar zwanger gaan met aandagt op eenen haas gekeeken had; waar op zy my antwoorde, dat haar in 't begin van haar zwanger gaan een haas vereert was geweest, en aan haar venster wierd opgehangen; en dat zy den zelve eenigen tyd had bekeeken. Ik gaf haar den raad van het kind by eene Minne te besteeden, vermits het niet oud genoeg was om de Operatie uyt te staan; dat men moest wagten tot dat het zijn vierde of vyfde jaar bereikt had, en dat men 'er dan aan zou doen 't geen noodig geacht zou worden: doch het stierf op zijn derde jaar. Ik heb deze Operatie te Versailles aan een ander kind gedaan, het welke ik tot deze jaaren toe had laaten wagten: Ik heb het daar van genezen; en het heeft 'er maar een klein litteken met eene zeer geringe mismaaktheid van behouden.

Van het Tandvleesch en de Tanden.

Van de Operatien, die op het tandvlees en op de tanden gedaan worden, en voor eerst van die op het tandvlees worden verrigt.

DAar komen twee quaalen aan het Tandvleesch, dewelke de Operatie der handen tot haare genesing van noode hebben: de eerste word *Epoulis*, de tweede de *Parculis* genoemt.

Epoulis is een Grieks woord, komende van *epi*, buyten, en *ouli*, Tandvleesch; want het is eene uitwassching van vleesch; dewelke uit het Tandvleesch komt, en uit eene afvellinge of zweeringe van dat deel ontstaat. Deeze vleeschagtige uitwasschen zyn bol en witagtig, en aarden naar een * *Polypus*: of ze zyn hard en roodagtig, zweemende naar een † *Scirrus* of naar een Kanker. De eerste spruiten uit een lymig en slymig bloed, en zyn sonder pyn: de andere, die uit een verbrand en zwartgallig bloed ontstaan, zyn altijd met pyn verzeld.

Hoe de Operatie gedaan werd.

De Operatie is tenemaal noodzakelijk, om deze uytwasschingen weg te nemen; want men geene brandmiddelen in den mond gebruiken, noch de uitwasschen aldaar door zalf verteeren, of door het brandyzer uitbranden moet. Men zal dit vleesch dan moeten vatten met de Nyptang A, en zoo lang vast houden tot dat men 't zelve met de Vlym B, die men in de andere hand heeft, zoo digt aan het Tandvleesch als mogelijk is afsnyd, sonder nogtans het Kakenbeen te ontblooten. Dit kromme Snytuyg C is zeer bequaam om deze vleeschachtige uitwasschen af te snyden. Sommige Schryvers raaden een gloeijenden knop tot by de plaats, daar het uitwasch afgesneeden is, in te steeken, om de wortelen van dit gewasch door des zelfs hitte te verdroogen: maar 't is genoeg den mond met laauwen wyn om te spoelen, en een klein doekje, in honing-wyn gedoopt, op

* Slymprop.
† Knoest-gesweł.

Middel om het groeyen van dit uitwasch te beletten.

op de plaats te houden. By zoo verre dat de wortels weer eenig vleesch begosten te teelen, zou men die zoo dikwils als men noodig oordeelde met Vitriool of met den *Lapis infernalis* moeten aanraaken.

Van de Paroulis.

Paroulis komt van *para*, by, en *ouli*, Tandvleesch: deze quaal is eene ontsteeking van het Tandvleesch, dewelke dikwils tot verettering gedyd. Ze ontstaat schier altijd uit een bedorven Tand, dewelke de vogten door fijne pynelyke prikkelingen na dit deel doet vloeijen, alwaar de vergaderde vogtigheden, ter oorzaake van de vogtige warmte des monds, en van de lossigheid en dunnigheid van de spiervezelen des Tandvleeschs lichtelijk komen te rypen en te veretteren. Deze sinkingen doen de Wang en de Lippen opzwellen, en veroorzaaken hevige pyn eer dat ze tot etter gedijen. Men bevordert deze ryping met laauwe melk in sijnen mond te houden, en met de helft van eene vette, en op de koolen gebraade vyg op het Tandvleesch te leggen. Zoo haast als men daar met den vinger eenige schommeling gevoelt, zal men 'er eenige opening moeten doen, op dat de etter door sijn verblyf het Kakenbeen niet zoude bederven.

Hulpmiddel daar tegen.

Manier om de Operatie te doen.

Men neemt een Laatmes D, dat men met een doekje omwind, om het vaster by sijn hegt te houden: de Chirurgyn, het zelve in sijnen mond houdende, duwt de twee Lippen met beide sijne handen van een, om de plaats van 't gezwel te zien; het is zeer dikwils gelegen by de Kiezen tusschen het Tandvleesch en het binnenste van de Wang: daar op neemt hy het Lancet met de regter hand, en steekt het midden in de kleine hoogte, die door den daar ingesloten etter gemaakt is; en zoo ras als men dit Instrument daar uit haalt, ziet men den etter daar uit loopen. Men drukt wat op het gezwel, om 'er den etter uit te duwen; en men geeft den Lyder wat laauwen wyn, om 'er sijnen mond mee te spoelen, het welke hy twee of drie volgende dagen van tijd tot tijd blyft doen.

Als deze kleine Etterbuyltjes aan het bovenste Tand-

vleefch komen, genezen zy veel ligter, vermits de wonde, die 'er in gemaakt word, gelegentheid aan de quaade ftoffe geeft om 'er door haar eigen gewigt uit te loopen, en dat zoo lang als 'er nieuwe ftoffe aan groeit, zoo dat ze daar geen quaad kan doen. Maar als ze zig aan 't onderfte tandvleefch vertoonen, blyft de etter daar als in eenen zak zitten; en dan kan hy door fijn verblyf het onderfte kakenbeen bederven, gelyk ik dikwils heb zien gebeuren. Dit zal men voorkomen met het gezwel by tyds te openen, en daar dikwils in 't gevolg op te drukken, duwende den etter na om hoog toe, om hem door de opening uit te dryven; en leggende van buiten tegen het ontledigde gezwel een compresje met een bandje, dewelke het gezwelletje toe nypende, het vergaderen van etter ter dier plaatfe zullen beletten. Indien egter het been, niet tegenftaande alle deze voorzorg ontbloot wierd, en veranderde, zou men de affchilfering qualyk anders konnen te weeg brengen als door het gloeijend yzere knopje; het welke men nogtans niet moet gebruiken, voor dat dit been, het welke voor een van de hardfte beenderen van 't lighaam gehouden word, alle de andere middelen te leur heeft gefteld.

Genezing van deze quaalen als ze aan het bovenfte tandvleefch komen.

Aan de tanden alleen komen fommige perfoonen heden genoeg te werk, zynde bekend onder den naam van Operateurs op de tanden. Men moet bekennen dat deeze Meffieurs, dewelke op deeze deelen alleen werken, op deeze kunft beter afgerigt konnen zyn als de Chirurgyn, wiens wetenfchap geene paalen heeft. Hy moet egter dit deel van de Heelkunde niet veragteloozen: en hem ftaat te weeten dat 'er fevenderhande Operatien aan de tanden gedaan worden. De eerfte is, de al te digt gefloote- ne tanden te openen of van een te fcheiden: de tweede, de vervuilde tanden te reinigen: de derde, het bederven der tanden te beletten: de vierde, de gaten, die 'er in gekomen zyn, toe te ftoppen: de vyfde, de al te lange of ongelyke tanden af te vylen: de fesde, de bedorvene tanden uit te trekken;

Van 't geene op de tanden gedaan wort.

en de fevende, nagemaakte tanden in de plaatfe van de natuurlyke te zetten.

Van het toesluyten der tanden. De tanden fluyten fomwylen zoo digt op malkanderen, dat ze onmogelyk konnen open gekreegen worden om voedfel in te nemen. Dit toeval kan volgen na eene wonde, of na de verzweering van de * *Parotides*, dewelke men zal hebben laten toeheelen, zonder een balletje tusfchen de bovenfte en onderfte tanden gefteeken te hebben, om dezelve wyd genoeg van malkanderen af te houden. Dit letzel kan noch ontftaan uit de ftyfkoppigheid van een zwaarmoedig kind, dat fijnen mond niet wil openen; als ook uit de fluyptrekkinge der fpieren, dewelke dienen om het onderfte kakenbeen neer te drukken en op te ligten: de Heelmeefter zal het zien te helpen, met het Heftuyg E tusfchen de tanden in te fteeken, waar mede hy de bovenfte tanden van de onderfte zal tragten te fcheiden; om in de tusfchenruimte, die het Heftuyg tusfchen de tanden gemaakt zal hebben, dit andere Tuyg F te fteeken; het welke daar eens in geboort zynde, beide de kakenbeenen wel zal weeten open te krygen, en van malkanderen af te doen wyken, als men maar de fchroef die in 't midden van dit tuyg van 't eene eind tot het andere toe is, komt te draaijen: men moet maar zagjes draaijen, om geen al te groot geweld aan deeze deelen te doen. Als de tanden geopent zyn, geeft men den Lyder te eeten, en na dat men dit flag van Heftuyg van onder de tanden van daan genomen heeft, brengt men daar in des zelfs plaatfe een balletje in, het welke men daar laat, op dat de tanden niet weder tot de zelve gefteltenis keeren, daar ze voor de Operatie in waren. Indien het onmogelyk was de tanden open te krygen, zou men den Lyder eenen tand uit fijnen mond moeten breeken, om het eind van dit hoorentje G daar door te fteeken, door wiens middel men den Lyder zou fpys ingeven, en aldus beletten dat hy niet van honger zou fterven; of wel men zou hem vleefchnat door fijne neusgaten zien in te geven; of volgens den raad van anderen eenige voedende *kli-*

fteeren

* Gefwellen der klieren die agter het oor komen.

ßeeren zetten. Onder de gequetßten die wy in 't jaar 1702 in het beßchieten van Nimwegen kreegen, en die na Kleef gevoerd wierden, waren 'er zeven of acht, welkers tanden door ßtuyptrekkingen zoo digt toeßlooten, dat wy dezelven in ßommigen niet open koßten krygen; en die beßtorven 't ook: doch daar waren 'er twee of drie onder, aan de welken wy de tanden op-braken, en een balletje tußßchen de tanden inßtaken; en deze zyn 'er van opgekomen.

Het is zoo gemeen ßijne tanden te zuiveren, dat zulks geene byzondere oplettendheid van den Chirurgyn ßchynt te verdienen. Het is waar dat yder een de gewoonte heeft van dezelven na het eeten met een Tandeßtoker H H, of met een Penne I I af te ßchuuren; zelfs behoort men zulks nettigheids halve nooit te verzuimen; vermits 'er tußßchen de tanden brokjes eeten blyven zitten, die daar zouden bederven, en eenen ßtinkenden mond maken. Men moet ook dagelijks 's morgens den mond ßpoelen; en ßijne tanden met een van deze kleine Sponßetjes KK afwryven, om eene zekere ßlymigheid die daar aan groeit te verdryven, en om dezelven in haare natuurlyke wittigheid te bewaren. Niet te min, hoe naarßtig dat men toeßiet, zo groeijen 'er evenwel by het tandvleeßch kleine korßtjes, die de tanden geel maken; en van binnen waßßchen 'er zekere ßchilfers aan, die zo hard zyn, dat ze ßonder ßterke tuygen niet van de tanden zyn af te krygen. Dit is de reden dat die keurig op haaren mond zyn, haaren toevlugt van tijd tot tijd nemen tot de geenen die in een dagelijks gebruik zyn van de tanden te zuiveren.

Noodzakelijkheid van ßijnen mond te ßpoelen.

De behendigheid word hier niet min vereißcht, als in ßommige andere Operatien: die kreen van mond zyn, en voor al de Juffrouwen, zouden 't niet konnen veelen dat men hier onbeßchoftelyk te werk ging Zy zyn met ßagte manieren, ende met nettigheid gedient. Dierhalve moet de ßlinker hand, met dewelke men haar de onderßte lip neerdrukt, of de opperßte opligt, met een fijnen en witten doek omwonden zyn. Indien het tuyg, daar men ßich van bedient, van yzer is, moet het ook om de net-

Hoe deze Operatie gedaan word.

tigheid met eenen doek bekleed zyn. Na dat de Operateur dan den persoon met het aangesigt tegen den dag geplaatst, en alles dat hy van noode heeft, op eenen stoel geschikt heeft, stelt hy zig een weinigje aan de zyde van den sittenden persoon: hy knielt met de eene knie op de aarde, om des te gemakkelyker te werken, en gaat van den eenen tand tot den anderen over, waar toe hy by beurten verscheide tuigen gebruikt, volgens het geene hem te verrigten staat; wagtende zich, zoo veel als mogelyk is, van het tandvleesch aan 't bloeden te helpen. Als hy nu meent dat hy alle de korsten en alle de schilfers afgeschrapt heeft, gebruikt hy een *Opiaat* L, om 'er alle de tanden met een van deze bereide en aan 't eene eind gezuiverde Heemstwortelen M M mee te wryven. Daar op doet hy den Lyder sijnen mond dikwils omspoelen met water, en dan is 't werk afgedaan. Deze Messieurs hebben de gewoonte van de geenen die hun wel betalen zo eene wortel met een potje *Opiaat* te vereeren.

Van de Instrumenten die daar toegebruikt worden.

De Instrumenten die bequaam zyn om de tanden te zuyveren, worden altemaal, dewyl ze klein zyn, in eene koker gestoken; en vermits ze veel in getal zyn, schroeft men die, naar dat men ze moet gebruiken, in het zelve heft N. Zy zyn van veelderhande gedaanten: sommigen zyn gemaakt als een Tande-schoejer O, om tusschen de tanden ingestoken te worden, anderen als een Schaar P: anderen als Tandschrappers Q Q Q: sommigen gelijken naar een Graveeryzer R: anderen naar eene Vyl S. Ze zyn doorgaans van staal: maar die men voor den Koning en de Koninklyke Princen gebruykt, zyn van goud; en zoo 'er noch kostelyker Metaal was, zou men het ten haaren dienst gebruyken, door dien dat zy heerlijk loonen.

De tanden bederven ligt.

Het is geene kleine zaak ondernomen, dat men iemands tanden altijd gezond zal bewaren, en het waar al veel uitgevoert, zo men dat volbragt. De Operateur die ligtvaardig genoeg zou zyn om zulks te belooven, zou het dikwils quaad genoeg hebben om sijne belofien gestand te doen. Langs

de

de draaden, die aan de wortel van de tand zyn, loopt eene bytende weyagtigheid als sterk water, die de tand allengskens bederft, en dezelve somwylen niet verlaat, voor dat ze die by stukken heeft doen uytvallen. Zoo men deze weyagtigheid een andere koers kon doen nemen, zouden de tanden het gansche leeven door gaaf blyven. Al dat men kan doen, is, dat men dit op-eeten der tanden, als ze beginnen te bederven, belet te vermeerderen en voort te kruypen. Zoo deze opvretting der tanden sigtbaar is, moet men die afraspen met de tandschrapper T; en zoo ze tusschen twee tanden in is, moet men de vyl V daar tusschen door haalen, om de zwartigheid af te vylen. Zoo het gaatje in het platte van de tand is, brand men het uyt met oly van Zwavel of van Vitriool, stekende een klein droppeltje van dien oly in de bedorve tand, met een van die kleine pinceeltjes die in 't fyn schilderen gebruykt worden. Zoo de bederving al grooter wierd, zou men, om die te stutten, dezelve moeten branden met dit kleine en heetgemaakte brandyzertje X, met het welke men de geheele holligheid van de tand zou moeten aanraken. Eindelijk zoo de tand hoe langer hoe meer bederft, en de pyn onverdragelijk word, is 'er geen andere raad tegen, als dezelve uit te trekken.

Gebruik van verscheide middelen tegen de bederving der tanden.

De vierde Operatie, die op de tanden geschied, is de gaten die daar in komen toe te stoppen. Het gebeurt menigmaal dat een tand door eene weyagtige vogtigheid, die daar op valt, doorboord word, en dat het gat niet grooter word als de zinking ophoud. Hoewel dat meest alle die gaten niet pynlyk zyn, zoo zyn ze egter zeer lastig: want zoo dikwils als men eet, gaat 'er de spys in sitten, die 'er dan na het eeten moet uitgehaalt worden: en dit is zoo ligt niet te doen, als die gaten ergens op eene ongelege plaats zyn, daar men met de gewoonlyke Instrumenten niet by kan komen. Sommige menschen konnen geenen kouden drank drinken; want zoo 'er een droppel van den drank in de holte van haar tand viel, zouden zy 'er tot schreeu-

Waar uit de gaaten in de tanden ontstaan.

wens toe door gepynigt worden: zulke menschen moeten het plaisier missen van drank met ys te drinken. Daar zyn anderen die door de bederving van hunne tanden een stinkenden mond krygen, en dewelken wat Anys of Kaneel moeten kaauwen tot verbetering van dit gebrek, het welke zekerlijk niet gering is, vermits zy met niemand naaby mogen spreeken, of hy word van den stank getroffen. Om alle deze ongemakken te helpen, zal men na bequaame middelen omzien, om het gat van de tand te stoppen. Sommigen waanen dat het gestopt kan worden door blaadjes van goud of van zilver: maar dewijl deze blaadjes ligtelijk breeken, konnen zy daar niet lang in blyven: men moet daar liever een stukje geklopt goud of zilver toe gebruiken, aan 't welke men de figuur van de plaats, daar het in gezet moet worden, zal gegeven hebben. Sommigen houden meer van het loot; want vermits het buigzaamer is, kan men het beter in de holte krygen, en dezelve daar ligter mee vullen als met eenig ander Metaal, en het beschadigt het deel alzoo min, als het goud zelf zoude doen. Anderen, sonder zoo veele moeite te doen, stoppen deze gaten maar met wasch, daar zy het zelve voordeel uit trekken; want het belet de kost en den drank in die holte te kruipen, en den tand noch meer uit te hollen.

Middelen om het gat te stoppen.

Het vylen van de tanden is de vyfde Operatie die op dezelven gedaan word. Dit word in drie verscheide gelegentheden in 't werk gestelt; te weten, om dezelven van een te scheiden, als ze over malkanderen wasschen: om ze even lang te maken, als 'er eenige zyn die te lang uitwasschen: om ze glad en gelijk te maken, als 'er puntjes aan komen, 't zy binnewaards, die dan de tong quetzen, 't zy buitenwaards, die in de kaaken steeken. Tot dit alles gebruikt men het kleine vyltje V, daar een heft aan is, om het vaster te houden: het moet zagt zyn om de tand niet los te maken; en hoewel dat men daar zoo veel niet met en spoed, als men met een harder vyl zou doen, zoo is 't egter beter daar wat langer over doende te wezen. De Operateur moet

Drie gelegentheden daar de tanden gevylt worden.

Manier om de tanden te vylen.

moet de tand, daar hy aan vylt, met eenen vinger of twee vasthouden, op dat ze onder het vylen niet zoude breeken of splyten. Als hy doende is met de voortanden van een te scheiden, zal hy passen de eene niet meer af te vylen als de andere, op dat de tusschenruymten, die hy tusschen de tanden maakt, altemaal gelijk zouden zijn. Het is eene onnutte moeite eene al te lange tand af te vylen; als 'er de tand die 'er regt over moest staan, ontbreekt, ten waar dat men dit van tyd tot tyd zogt te herdoen; want ze zal altyd weer uytwasschen tot dat ze de anderen in grootte overtreft; dewyl het zeker is dat de tanden groejen, om het geen 'er onder het kaauwen door het wryven van de eene tand tegen de andere afgesleeten word, te herstellen. Dit blykt door de ondervinding in de genen die eene tand verlooren hebben: want de andere tand, daar deze moest tegen aan steunen, wascht dan langer uyt, en dringt in de ruymte die de uytgevalle tand open heeft gelaaten. Aan de kiezen komen somtyds eenige punten, 't zy als haare substantie nog gaaf en heel is, 't zy als ze beginnen te bederven, of als 'er een splinter afgegaan is. Als deze uytsteekzels de wang of de tong steken, moeten alle de scharpigheden van de kiezen afgevylt worden; en die dient gedaan te worden met alle de zagtigheid en omzigtigheid, die de genen, die op dit werk afgerigt zijn, zig aangewent hebben.

Van het uittrekken der tanden.

De sesde Operatie, die tot de tanden vereischt word, bestaat in het uittrekken van dezelven: deze Operatie is wel de gemeenste; en men ziet dezelve dagelyks in 't werk stellen. Daar zijn weinige menschen, aan dewelken geen tand uyt word getrokken: ja sommigen zijn zoo onverduldig dat zy in de minste pyn haare tand laaten uyttrekken: maar 't is eene quaade manier zoo ligt tot den tandtrekker te loopen. Het gebeurt dikmaals dat de pyn in korten tyd ophoud; en dat het den Lyder rouwen zou, dat de verlossing van eene van zelfs overgaande pyn hem eene tand zou gekost hebben. Men moet dan tot deze Operatie niet komen voor dat de tand zoodaanig

daanig bedorven is, dat 'er geene kans meer is om dezelve te behouden; of dat de pyn, die zy in het tandvleesch verwekt, onophoudelyk en onlydelyk is geworden. Die haar zelve zoo dikwils eene tand laaten uyttrekken, als zy daar pyn in gevoelen, hebben wel haast eenen mond zonder huysraad: en daar komt een tyd dat ze schoone gelegendheid hebben om zig daar over te beklaagen.

In wat gevallen, en hoedanig die uittrekking moet geschieden. Daar zijn nogtans vyf of ses gevallen, daar men dit uyttrekken niet kan voorby wyzen: eerstelyk in de kinderen, als haare eerste tanden, dewelke de melktanden genoemt worden, op het uytvallen staan: zoo ras als ze waggelen, moet men dezelven niet schroomen uyt te trekken; het welke gedaan word met een einde draads dat men om den tand wind, en daar op vast knoopt, en aldus naa zich trekt. Het volk gelooft dat de volgende tand, hoe deze eerste eerder uytgetrokken word des te regter zal zijn: dit gevoelen gaat niet al te vast: doch 't is evenwel goed dezelve uyt te trekken, dewyl ze tog uytvallen moet; want zoo de Heelmeester zich daar tegen stelde, en de tweede tand niet mooy en regt genoeg op quam, zou de moeder hem de schuld daar van opleggen, en het hem noyt vergeven: zoo ingenomen zijn de vrouwluy voor de gemeene dwaalingen.

Middel om de tanden weer vast te maaken. Ten tweede, als ze uyt haar zelven zeer waggelen, zonder dat ze door eenen slag, of door al te sterk op ieds hards te byten verwikkeld zyn: want in deze leste gevallen zouden zy niet moeten uytgetrokken worden, maar men zou zijn best moeten doen om dezelve weer in haare huysjes vast te maaken met een samentrekkenden wyn, daar men een klein sponsetje zal in doopen, en 't zelve tegen het tandvleesch houden, en van tyd tot tyd vernieuwen; voor al zou men den Lyder moeten verbieden van op die zyde te byten, dewyl de rust daar noodzakelyk is, om aan deze deelen den tyd te geven van vast te groejen. Maar als de tand zoodaanig waggelt dat 'er geen behouden aan is, en dat ze onder het eeten in de weeg is, moet ze uitgetrokken worden;

den: en ten dien einde heeft men ze maar heen en weer te buygen, en met de twee vingeren, zonder eenig werktuyg, uyt te trekken; 't welk voornamentlyk plaats heeft in oude lieden, die dezelven aldus, de eene voor, en de andere naa, verliezen.

Ten derde, als de tand zoodanig bedorven is dat het platte bynaa gansch en geheel is opgegeten: want zoo men dan nog sukkelde met het uyttrekken, en zoo lang wagte tot dat ze bynaa vergaan was, zouden haare overblyfzels, dewyl het Instrument daar geen vat op zou hebben, zeer bezwaarlyk konnen uytgetrokken worden. Overzulks zal men voorzigtiglyk doen, met haar uyt eene plaats, daar haare tegenwoordigheid maar quaad zou doen, te doen verhuyzen. Tot het uyttrekken van de tanden, die vast in haare holletjes zitten, worden Instrumenten vereischt, die bequaam zijn om de poogingen, die tot die uyttrekking aangewend worden, te helpen. Zoodaanigen zijn de *Tandetrekkers*, en de *Pelikaanen* die ik ul aanstonds gaa toonen. *Wanneer deze uittrekking moejelyk te doen is.*

Ten vierde, als een tand gebrooken is, en dat 'er niet meer van overig is als de wortel, of als ze uitgeknaagt is, zoo dat 'er maar een stuk meer van gezien word, dan zijn het de voorvallen daar een Operateur blyk moet geven van zijne handigheid. Het zou hier belachelyk zijn, indien hy beloofde geen zeer te zullen doen: want hy kan 't niet myden, van pyn aan te doen, als 'er een stuk van de tand, daar geen vat aan is, diep in het vleesch zit. Maar het meeste deel van zoodanige Operateurs maaken weinig zwarigheid van het gemeene spreekwoord te bevestigen: *Hy liegt als een Tandetrekker.* De Chirurgyn moet dan al zijn vernuft inspannen om het overige van de tand uyt te trekken; waar toe hy eenen *Uytstooter* zal gebruiken, zoo 'er noch een punt van het gebroke stuk buyten het tandvleesch uytsteekt; of een *Ravenbek*, of noch een andere tang die ik ul straks gaa vertoonen, en die de gedaante heeft van een honde muyl. *Wanneer de pyn hier onverdraagelijk is.*

Ten vyfde, als de tanden voor uyt steeken, moeten ze uyt gerukt worden: want eene tand die uyt

haare ry wykt, verveelt den Lyder zeer, en veroorzaakt eene groote mismaaktheid; zoo dat alle die geene die den Lyder aan zien, daar vies van zijn. Zoo de tand niet merkelyk grooter was als de andere tanden, zou men het overtollige konnen afvylen, of met snytangen afsnyden. Maar zoo het platte, dat naa den binnemond moet zien, naa buyten toe omgeboogen was, en de tand uyt den mond stak, zou men liever eene tand te kort moeten hebben, als 'er een laaten zien die den Persoon mismaakt zou maaken; diensvolgens moet ze met een Instrument, dat de Operateur daar het bequaamste toe zal oordeelen, uytgetrokken worden.

Overtollige tanden. Ten sesde, als 'er een tand boven het behoorlyke getal gegroeit is: want men ziet vry dikwils eene tand die in een van beide de kakenbeenen binnenwaarts of buytenwaarts uytsteekt, en die tot het getal van de andere niet behoort, nogte ook geplaatst is als de anderen. Sommige menschen krygen 'er verscheiden boven het behoorlyke getal, en in sommige anderen groeit 'er een dubbelde ry van tanden. De goede geluk-zeggers voorspellen duyzenderley gelukken aan zoodanige menschen: wat my belangt, ik agt ze ongelukkig, om dat ze dikwils meer tanden als goed om te eten hebben, dat dit overtollige getal van tanden haar maar in de weeg is, en dat ze wreede pynen moeten uytstaan, om door het uyttrekken van die zelve tanden berooft te worden van deze gunst der natuure, daar men haar zoo gelukkig om achte. *Aanmerking.* Mijnheer de Hertog van Berry kreeg op zijn achtste jaar een overtollige tand, die hem niet noodig was, om zijn geluk te voorzeggen: want behalven dat hy alle de voorregten van eene zeer doorlugtige geboorte heeft, zijnde de Zoon van den grootsten Koning der Wereld, zoo heeft hy van zijnen eigen Persoon al wat eenen Prins volmaakt kan maaken: zoo dat het geene volgens de huydendaagsche Profeeten een aanstaande geluk in jemand anders moest beteekenen, voor hem eene oorzaak is geweest van ongeluk, vermits hem die tand uytgetrokken, en vervolgens pyn moest aangedaan

daan worden; dewyl 'er geen kans was om hem in zoodanige gelegentheid van pyn te bevryden.

In deze soort van Operatie gebruikt men veelerhande Instrumenten; want men moet 'er van allerley slag hebben, om 'er zich, volgens de verscheidentheid der tanden, die men uit trekken wil, van te bedienen. Ziet hier de geenen die men niet kan ontbeeren. *Gereedschappen tot deze uittrekkinge noodzakelyk.*

1. Een Ondschoeijer, wordende in 't Latyn *Dentiscalpium*, of *Denticulum*, en in 't Grieks *Perichabactir* genoemt, van 't woord *peri*, rondom, en van *charasseein*, *scarificeren*, of snyden, dewyl het een Instrument is, met het welke het tandvleesch rondom van de tand, die men uittrekken wil, afgescheiden word. *Van den Ondschoeijer.*

2. Een Tandetrekker, in't Latyn *Denticeps* of *Denticulum*: dit is een soort van eene tange, wiens eind dat de tand omvat omgekramt, en als een vorkje gekloost is, om de tand met meer vastigheid te houden. Het kan zoo wel dienen in de tanden van het bovenste, als van het onderdste kakenbeen; en 't is een van de oudste Instrumenten van de Heelkonst, 't welk altyd in gebruik is geweest. *Gebruik van den Tandtrekker.*

3. Een Pellicaan, in 't Latyn, *Pellicanus*, om dat hy een Pellicaans-bek gelijkt: en in 't Grieks *Odontagra*, van *odous*, tand, en *agreuein*, uitrukken: want vermits het een Instrument is met verscheide armen, dewelken altemaal door een schroef op malkanderen vastgedraait zyn: de twee einden van 't vastgedraaide blad zyn wat rondagtig, op dat ze beter op de wortel van de bedorve tand zouden steunen: en van de twee armen is de eene regt, de andere bogtagtig, als hebbende yder sijn bysonder gebruyk volgens den eisch van de verscheide gelegentheden. *Van den Pellicaan.*

4. Een soort van een Heftuyg E, op sijn Handbooms gemaakt, wiens een einde plat is, om op het tandvleesch onder aan de tand te steunen; en 't andere eind bogtagtig, gelijk de eene arm van den Pellicaan, om in den tand te haaken. Daar is een dik handvat aan, daar de twee armen op vast geklonken zyn. Als een van de onderdste tanden door dit *Van het Heftuyg, een nieuw Instrument*

tuig gevat is, heeft men het handvat maar neer te douwen, om de tand uyt haare plaats te trekken. 't Is het gemakkelykste van allen, en pas onlangs uytgevonden: ik heb het niemand noch zien gebruyken als den Heer du Bois, die het opzigt had op de tanden van den Koning.

Nut van den Uitstooter. 5. Een Uitstooter, in 't Latyn *impulsorium*: dit is een Instrument, wiens eind gespleeten is als de voet van eene Hinde. Daar is een handvat aan, om wel gevat te konnen worden, en dient om de boter- en de honds-tanden, die maar eene wortel hebben, uyt haare huysjes te ligten, en om de stukken van de gebroke tanden, als het daar vat aan krygen kan, uyt te haalen.

6 Een Tande-wortel-trekker, die by Guillemeau beschreven staat, en in 't Grieks den naam heeft van *Risarga*, van twee woorden, die samen wortelen uyttrekken betekenen. Het is een soort van eene tang, wiens twee einden bynaa puntig zijn, om in de huysjes van de tanden te konnen komen, en 't overige van eene wortel, die daar vast mag zitten, te vatten. Dit Instrument is de Tandetrekkers zeer noodzakelyk.

Gebruik vande twee Tangen. 7 Eene Tang, die wegens haare gedaante den naam heeft van Ravenbek: zy dient om de stukken van de gebrooke tanden uyt trekken, en de einden daar van, als die te lang mogten zijn, af te snyden.

Het is niet genoeg deze Instrumenten te kennen; men moet die op zijnen tyd, en met behendigheid weten te gebruyken. Men doet den geene, wien men een tand wil uyttrekken, ter aarde op een kussen zitten; de Operateur gaat agter hem staan, en houdende zijn hoofd tusschen zijne twee dyen, doet hy hem zijn hoofd wat om hoog ligten: als de mond des Lyders dan open is, ziet hy na de bedorve tand, om de eene niet voor de andere te nemen; daar na scheid hy het tandvleesch met den Ontschoeijer van deze tand af, en vat dezelve dan met het Instrument dat hy 'er het bequaamste toe oordeelt; dit wipt hy dan op, om 'er de tand uyt te

Plaatsing van den Lyder.

Manier om deze Operatie te doen.

lig-

ligten. Als men niet gemist heeft, zal de Lyder voor over bukkende sijne tand met het bloed, dat uyt het tandvleesch loopt, uyt spuwen: men laat dit bloed tot eenige lepels toe uytloopen, eer dat men den mond met eekwater spoelt: men nypt het tandvleesch, daar de tand uytgehaalt is, met twee vingeren toe, om de van een geweeke deelen weer te vereenigen, en men blyft den gheelen dag door eekwater of laauwen wyn gebruiken.

Wat men na de Operatie doet.

Deze Operatie bestaat maar in de kragt die de vuyst doen moet om den tand uyt te rukken: men verdubbelt zelfs deze kragt, als de tand wederstand bied, en men laat de tand niet los, voor dat ze uytgerukt is. Daarom moeten de Chirurgyns, die veele aderlaatingen te doen hebben, en die altyd eene vaste en ligte hand zoeken te houden, nooit geene tanden uyt trekken, op dat zy door het geweld, dat daar toe vereischt word, geene bevende hand zouden krygen. Men zal dit ampt dan aan de Operateurs laten, die 'er hun dagelyks werk van maken, en die geen ander ambagt kennen om de kost te winnen.

Dat ik den Heelmeester raade, van deze Operatie af te sien, is niet alleen om het nadeel dat sijne hand daar uyt zoude krygen, maar ook om dat ze, myns oordeels, eenigsins na de manieren van de Quakzalvers en Jan-pottagien schynt te aarden. Inderdaad het meeste deel van die Operateurs misbruikt haare gaven om het volk te bedriegen, doende de menschen gelooven dat ze niet anders als haare vingeren, of het einde van eenen degen van noode hebben, om de tanden, al zaten die nog zoo vast geworelt, uyt te trekken. Maar een Chirurgyn moet die gaauwe en behendige streekjes niet kennen: en vermits de vroomigheid de regel van alle sijne werken moet zyn, zoo moet hy zich van de geenen, die eenen ander zoeken te bedotten, zien te onderscheyden.

De sevende en laatste Operatie die aan de tanden gedaan word bestaat in nagemaakte tanden in de plaats van de verloorene te zetten. Daar worden

Van de herstellinge der verloore tanden.

twee redenen bygebragt om te toonen dat dit eene goede manier van doen is; de eerste steunt op het cieraad dat deze nagemaakte tanden aanbrengen; want een qualyk gestofferde mond, daar eene of meer tanden ontbreeken, is leelyk om te zien: de tweede is gegrond op de nootzakelykheid van de stem te fatsoeneeren: want die eenige tanden missen, konnen sommige woorden zoo plaam niet uytspreeken, als of ze alle de tanden hadden. Om deze twee ongemakken te helpen, doet men yvoore tanden maken die omtrent van dezelve groote met de verloore tanden zyn: zy worden doorboort Y, om 'er een of twee goud-draatjes door te steeken, met dewelke zy aan de naastgelege tanden vastgemaakt worden: dit draadje word om dezelve tanden omgedraait, en houd de nagemaakte tanden alzoo vast, als of ze daar uyt de natuur in stonden. Men doet 'er zoo veele maken als 'er ontbreeken, twee, drie, vier Z, enz. die met goud-draadjes aan malkanderen vast-gehegt, en aldus tusschen de overgeblevene natuurlyke tanden geplaatst worden. Men kent oude wyven die met eene heele ry van valse tanden gaan, en die het hart niet zouden hebben van haaren mond te openen, op dat men deze inzetting niet gewaar zou worden. Maar dit ongemak is 'er by dat het yvoor binnen korten tyd in den mond geel word; daarom raad Fabricius dezelven van het scheenbeen van eene Koe te maken: en Guillemeau leert ons, om dezelve te maken, een deeg te bereiden op de volgende wyze: men moet neemen witten gekartelden honing, en op het vuur met wat Gom *Elemi* laaten smelten, doende daar by de poejers van Mastik, van wit Koraal en van Paarlen. Hy geeft voor dat men van dit deeg konstige tanden kan maaken die nooit geel zullen worden; en dat het zelve ook zeer bequaam is om de gaten van de uitgeholde tanden te vullen.

Hoe de nagemaakte tanden ingezet worden.

Daar worden twee geschillen over de tanden verhandelt: het eerste is of, als men een kind zyne melktanden uittrekt, eer dat ze op het uytvallen staan, de tweede tanden daar door mooijer en regter

ter zullen opkomen. Het andere is, of een tand uyt haar huysje getrokken, en daar weer ingezet, daar weer vast kan groejen, en herleven, even eens als of ze niet aangeraakt waar geweest.

Het is eene dwaaling, te gelooven dat de eerste tanden eene quaade gedaante konnen geven aan de tweede: zy zyn beide gaar van de geboorte af in 't klein geformeert geweest binnen haare holletjes, alwaar zy beentjes worden. Die eerst opkomen, worden na dat ze vyf of ses Jaaren gedient hebben, door de lesten uytgestooten, die haare plaats daar op dan inneemen. En staat te merken dat de eerste schier niet anders hebben als het platte deel; want de tweede al dikker en dikker wordende hebben aan de eersten den tyd niet gegeven om haare volmaaktheid te bekomen, of in haare wortelen de hardigheid van beenen te verkrygen; zoo dat de ouden de gedaante van de volgenden niet konnen veranderen. Ik heb 'er de ondervinding van gesien in eene jonge dogter, aan dewelke haare moeder alle haare tanden, wel een geheel jaar eer dat ze moesten uytvallen, had laaten uyttrekken, zich inbeeldende dat de volgende beter en schooner zouden wezen: maar zy wierd in haare verwagtinge bedroogen, want ze quamen wat lelyker op als de eersten geweest waren. Eene zekere Juffrouw van staat, wiens Godvrugtigheid buyten de maat ging, deed dezelven aan haare dogter uyttrekken; doch door een gansch contrary insigt; dit kind had zeer schoone tanden; en de moeder, vreezende dat het zich naderhand over deze mooijigheid zou verheffen, wilde die allemaal uytgetrokken hebben, op dat de gene die in de plaats van de eersten zouden groejen, zoo mooy niet zynde, geen beletsel zouden stellen aan haar dogters zaligheid.

Opmerking die tegens de gemeene dwaaling stryd.

Ik geloof niet dat eene tand, die t'eenemaal uytgetrokken is geweest, weer in haar huysje zoude konnen vast groejen, en herleven. M. *Verduc* verhaalt hier over, gehoort te hebben, dat als M. *Carmeline*, die een gaau Operateur op de tanden was, eens eene tand had uytgetrokken die niet bedorven

Zonderling geval.

was,

was, hy dezelve vliegens in haare holligheid herplaatste; alwaar ze zoo wel vast groeide, dat hy het volgende jaar, als dezelve persoon om het wederkeeren van de pyn weer by hem gekomen was; moeite had om ze uit te trekken. Doch deze geschiedenis komt my niet geloofwaardig voor; gelijk ze ook niet aangenomen wierd door den zelven *Verduc*; dewelke ook staande houd dat, als alle de zenuw-draadjes en bloedvaatjes, die het leven en het voedzel na de tand voerden, afgebroken zyn, de tand die eens van die zenuwtjes en voetjes gescheiden is, geene wortel meer kan vatten, nog zig aan 't lighaam hereenigen.

Van de Tong en de Lel.

Van de Operatien die op de Tong, op de Lel, de Amandelen, en de Keel gedaan worden.

DE Tong vereischt eenige byzondere Operatien; waar van de eerste is het af knippen van den Tongriem; dit word in tweederhande voorvallen bevolen; ten eerste als 'er een tongriem te veel is; ten tweede als de gene, die daar natuurlyk is, te dik of te kort is.

Gevaar dat'er in 't scheuren van de Tongriem gelegen is.

De kinderen komen dikwils ter weereld met een vliesje, dat onder de tong aan den natuurlyken tongriem vast zit en 't welke maakt dat de tong niet over de lippen kan gestoken worden nog haare gewoonlyke bewegingen doen. De Vroedvrouwen willen zig hier dikwils insteken, en dit vlies met haare nagelen afscheuren; het welke niet altyd zonder ongemakken toegaat: om dat zy dit velletje, dat al vry sterk is, zoo niet konnen afbreeken, zonder groote pyn te verwekken, en dikwils eene zinking op het deel te veroorzaaken, dewelke het kind in zijn zuigen belettende, het zelve wel haast levenloos zoude maaken. Derhalve moeten zy zig niet bemoeijen met het zelve weg te snyden of te scheuren, dewyl deze Operatie buiten haar bestek is, en den Chirurgyn toebehoort, die dezelve ge-

mak-

makkelyk zal verrigten, mits dat hy geene noodzakelyke omstandigheden verwaarloost.

Ongemakken van de tongriem. Zoo de overtollige tongriem klein is, zou 't konnen zyn dat hy geen letzel deed: maar als hy groot is, en tot het einde van de tong toe strekt, zoo kan het kind de pram niet vatten: het lebbert maar zoo wat; en al de arbeid die het doet om de tepel te nypen, is vergeefs, om dat deze riem die onder de tong is, de tong tegen houd, en maakt dat het kind 't einde van de pram niet tegen sijn gehemelte kan drukken, om 'er de melk aldus uyt te persen. Dit kind zou dan verlooren gaan by gebrek van zuygen, zoo de Meester het niet te hulp quam. *Van 't snyden van de tongriem.* Hy moet dan met sijne slinker hand nemen het Vorkje A, en met de regter de Schaar B: daar na zal hy het kind na den dag toe draayen, en sijne tong opligten; dewelke hy om hoog zal houden met het gemelde vorkje, dat den tongriem ook bevat; dan snyd hy met de Schaar alles weg, dat daar natuurlyk niet behoort te wezen. By gebrek van 't vorkje, zou men zig konnen bedienen van twee vingeren, die alzoo bequaam zyn als het vorkje. Het schreeuwen van het kind heeft hier sijn nut, want daar door laat de tongriem zig gemakkelyker zien. *Behandeling van de wonde.* Zoo ras als die riem afgeknipt is, legt men een weinigje Zouts op de plaats, en men strykt 'er zyne vingeren verscheide reizen over; niet, gelyk sommigen zeggen, om het weder aangroejen van den riem te beletten; want de geduurige beweegingen van de tong beletten deze aangroeijing genoeg: maar op dat de vinger, ingevalle dat de tongriem niet tot op sijnen grond uitgesneeden was, het overige zoude afscheuren; het welke zeer ligt om te doen is: en als de Voedster daar op aanstonds de borst aan het kind geeft, is het vliegens gestilt.

De gemakkelykheid, met dewelke men het kind daar op ziet zuygen, geeft ons te verstaan dat de tongriem wel gesneeden is, en diend ons tot een bewys van de nootzaakelykheid der Heelkunde, als men ziet dat de mensch deze kunst somtyds van sijne geboorte af van nooden heeft. Daar moeten niet meer

meer als twee of drie droppeltjes bloeds uit komen; want zoo het deel zeer bloede, zou het een teken zyn dat de punt van de Schaar een van die twee adertjes, die onder de tong leggen, geraakt hadde, 't wek met groote zorg moet gemyd worden. Doch ingevalle dat dit ongeluk gebeurt was, zou men het moeten helpen en het bloed stelpen, 't zy door het opleggen van eenige bloedstelpende middelen, als van samentrekkende Poejers; 't zy met den vinger eenigen tyd op de opening te houden, of met daar een klein compresje in stoppend water gedoopt op te leggen. Als 'er een van deze adertjes geopent is, en men het gewaar word, heeft men weinig te vrezen, om dat het bloeden ligtelyk gestut word: maar zoo men het verzuimde te helpen, zou het een quaal van gevolg konnen worden, zoo als wy te Parys omtrent over vyftien jaaren gezien hebben. Zie hier het geval.

Hoe het bloeden hier gestut word.

Geschiedenis.

Een vermaard Heelmeester van Parys had een kind van de tongriem gesneeden, het welke als een ryke erfgenaam met ongeduld verwagt, en met groote blydschap ontfangen was geweest: maar de Ouders hebben deze vreugde niet lang genoten, dewyl het kind niet lang in 't leven bleef: dit quam hier by toe, dat de Chirurgyn geene gedagten hebbende van eene Kikvorsch-ader in het snyden van den tongriem geopent te hebben, ten eerste heene ging, als hy het kind gemakkelyk had zien zuygen: als de Minne dan het kind, na dat het genoeg gezogen had, in sijne Wieg had gelegt, bleef het sijne lippen even eens verroeren als of het nog zoog; daar men egter niet op en paste, om dat verscheide kinderen deze beweeging onder het slaapen uit gewoonte doen: 't was egter het bloed dat uit de ader liep, en dat hy inzwelgde, na maate dat hy het in sijnen mond gevoelde: dit uitloopen van het bloed wierd nog bevordert door het zuigen, dat hy bleef doen tot dat 'er geen bloed meer in sijne bloedvaten was; en men wierd het niet gewaar als door de bleekheid en de zwakheid van het kind, het welke weinig uuren daar na overleed. Men opende het

na zijne dood, en men vond dat het al zijn bloed ingezwolgen had, vermits 'er zijn maagje nog vol van was. Ik verhaal deze aanmerking maar tot eene waarschouwing voor de Chirurgyns, op dat ze in geene diergelyke onoplettendheid zouden vallen.

Van de insnydinge in den tongriem. Indien de gewoonlyke toengriem te dik of te kort was, zou men die zonder schroom moeten snyden. Men ziet sommige kinderen op haar vierde op vyfde jaar stamelen, om dieswille dat haare tong zig niet vryelyk kan bewegen, om de woorden klaar en bescheidentlyk uit te spreken: men moet 'er dan met de punt van de Schaar B twee of drie sneedjes op verscheide plaatzen in geven om den riem los te maken, en door dit middel de vryheid aan de tong te geven van den ganschen mond onverhinderd te doorwandelen. Men bespeurt dat het deze riem is die de tong wederhoud, als de Lyder zijne tong niet uit den mond kan steeken. Men heeft uit deze snydinge van den tongriem niet te vrezen, als men zig maar wagt van de kikvorsch-aders, die hier omtrent leggen te steeken.

Van de kikvorsch-gezwelletjes. Onder de tong komen somtyds kleine gezwelletjes, die den naam van kikvorsch-gezwelletjes hebben, en wat na de papgeswellen aarden. Zy zitten doorgaans vol van een vetagtige vogt, en als ze haar eens hebben laaten zien, krygen ze in korten tyd eene groote dikte; ja sommigen zouden tot eene gevaarlyke dikte aangroejen, indien 'er niet voor gesorgt wierd. De vogtigheyd, daar ze uit bestaan, is doorgaans in een sakje opgesloten: en daarom willen verscheide Schryvers dezelve open gesneden, en met haar vliesjes met al uitgehaalt hebben. Dog vermits deze raad zoo ligt niet kan uitgevoert worden, om dat 'er zoo veel tyds vereischt zou worden om dit geswel te scheiden, en als een ongelgeswel weg te nemen; en dat 'er zoo ligt geen Operatie te doen is in een zoo moejelyke en zoo gevoelige plaats als de mond is, sou het geraadsamer sijn, na een gemakkelyker en sekerder middel te soeken, het welke sal bestaan in eene enkelde insnyding op het geswel te doen; waar door de

beslote stoffe ontledigt zijnde, de quaal volkomentlyk zal genezen. Want de Geneesmiddelen, die anders bequaam zijn om diergelyke gezwellen te doen verdwynen; konnen in den mond niet gebruykt worden: te meer om dat 'er onder de tong twee quylvaten leggen, dewelke zonder op houden quyl in den mond storten, die de werking der Geneesmiddelen zouden beletten. Men zal dan nemen dit Schei-mes C, met het welke men, als de mond geopent, de tong opgeligt zal zijn, een sneedje zal geven in 't midden van 't gezwel: zoo ras als 'er de etter zal uitgeloopen zijn, zal men den grond van de zak afvaagen met Rosen-honing, en een weinigje Geest van *Vitriool*: ten dien einde zal men in dien honing een doekje steken dat aan een takje uit een bezem gebonden is, en daar mee het binnenste van het zakje ruwtjes afwryven, om het door deze handeling, die eenige dagen moet duuren, te doen afschilferen en te verteeren. Men zal den mond dikwils omspoelen met azyn-honing; en daar naa met wrangen wyn daar wat aluyn in gedaan zal wezen. Ik heb die gezwelletjes wel zien wederkeeren, om dat men zig vergenoegt had met dezelven enkelyk met het lancet te openen, om 'er de stoffe uit te laaten loopen: de wonde groeide toe, en het gezwel quam weer vol etterstoffe: men verdreef het weer door het ontledigen van de vogtigheid; maar het liet niet allengskens weder aan te groejen, tot dat eindelyk het zakje op de voorgemelde wyze verteert wierd.

Tuyg dat gemakkelyk is tot deze Operatie.

Vermits men het binnenste van den mond wegens de tong niet kan zien, heeft men een Instrument uitgevonden dat als een zeer breede Spatel, met een heft daar aan is gemaakt, en aangewezen word door E: het is dienstig om het gemelde beletzel weg te nemen, met de tong neder te drukken, en onder bedwang te houden ter tyd toe dat men alles dat men wilde bezigtigen, onderzogt heeft. Indien de Lyder zijnen mond niet genoeg opende, om alles daar men naa zoekt, te ontdekken, zoo ziet gy hier een ander tuyg, met naame Mond-spiegel, met

het welke men niet alleen de tong onder bedwang houd, maar ook de tanden, zoo wyd als noodig is, opent. Nogtans moet men deze Inftrumenten niet gebruiken als by gebrek van eenvoudiger middelen: want indien men de tong met het heft van een Lepel, gelyk dagelyks gedaan word, kon nedergedrukt houden, zou men met zoodanige gereedfchappen niet moeten pronken, welkers gefigt alleen de Lyders verfchrikt.

Gebruik van de Lepel.

Onder de tong vergadert zig fomtyds eene witagtige en lymige vuyligheid, waar door ze onbequaam word om de fmaaken te proeven. Die op haare nettigheid ftaan, behooren de tong dagelyks van die vettigheid te reinigen. Sommigen fchrappen die alle morgens met een mes af; maar 't is beter een lepel G daar toe te gebruiken, dewelke al zoo bequaam is als het mes tot het wegnemen van de vuiligheid, die de tepeltjes, daar de geheele tong mee doorzaait is, bezet, en dewelke dezelve tepeltjes niet kan befchadigen gelyk het mes doet, wiens fcherpte altyd eenige deeltjes in het fchrappen vernielt of wegfchrapt; waar door de fcherpgevoeligheid, die de tong in het proeven van de verfcheide fmaaken der fpyzen moet hebben, beledigt en te niet gedaan word.

Quaalen van de Lel.

De Lel is dat vleeffige en kraakbeenige uitfteekfeltje, dat in den grond van 't verhemelte op de wortel van de tong hangt: in het Latyn word het *Uvula* genoemt; in 't Grieks *Gargareon* en *Kioon*, welke naamen op des zelfs gebruik fien, als ook de gedaante die het heeft van een deur, van een colom enz. die door deze Griekfche woorden betekent worden. Zy is aan tweederley quaalen onderworpen, die des Heelmeefters hulp van noode hebben, te weeten aan de uitrekkinge, in welken gevalle hy haar moet opligten: en aan de bedervinge, wanneer hy haar dient uit te fnyden.

Van haare verflappinge.

Die de Lel verflapt en uitgerekt hebben, gevoelen als een brok, die haar agter in den mond fchynt te hangen: en die zy telkens meenen te zullen inflikken. Als zy by den Chirurgyn om raad komen,

ſpreken zy hem met de gemeene taal aan, ſeggende dat haar de lel neergeſchooten is, en verzoekende dat hy dezelve op het ſpoedigſte herſtelle; want ze beelden zich in dat daar ook eene ontleding geſchied, gelijk in de andere ingewrigte deelen. De Heelmeeſter moet dezelve eerſt bezigtigen, eer dat hy iets begint: indien ze rood, dik, en ontſtoken is, zal hy den Lyder verzagtende en verkoelende gorgeldranken doen gebruiken: dog zoo ze witagtig en langer als na behooren is, zou hy die met dit Lepeltje H, dat daar exp es toe gemaakt is, en daar wat poeder van Granaatſchillen en van Peper in gedaan is, moeten opligten. Na dat men de Tong neergedrukt heeft, houd men de lepel tegen het eind van de lel aan, douwende de lel wat opwaarts, en houdende de lel aldus eenigen tyd in de lepel. Het poejer van Granaatſchillen trekt de al te uitgerekte ſpiervezelen ſamen; en de Peper drinkt de ſlym, die de lel door en door bevogtigt heeft, door haare warmte in. Maar men moet zig wel wagten van dit hulpmiddel te gebruiken, als ze verlengt is door ontſteking, zoo als ſomtyds onvoorſigtelyk gedaan word, zonder de oorzaak van de quaal, die een heel contrary Geneesmiddel vereiſcht, in agt te nemen. Daarom heeft men zig dan niet te verwonderen, indien 'er eene keel-ontſteking, en eene zinking op alle de omtrent gelegene deelen komt op te volgen.

Hulpmiddelen tegen deze quaal.

Operatie die op een gezwel aan 't eind van de Lelle gedaan word.

In ſommige quaade geſteltenisſen ziet men aan 't einde van de Lel een klein gezwelletje, dat doorſchynend en wit is, als of 'er een Paarel aan zat: dit ontſtaat uit een ſlym, dat uit de bovenſte deelen neer druypt, en tot op het uyterſte tipje van dit uitſteekſel komt te zakken: indien dit weyagtige vogt door de Peper, en door andere opdroogende middelen niet kan verdreven en verdroogt worden, zal men na het neerdrukken van de tong deze Schaar I nemen, wiens bladen lang genoeg zyn om in 't diepſte van den mond gebragt te worden, en aldaar dit tipje dat vol ſlym zit, af te knippen. De Lel dus ontlaſt zynde, gebruikt men ſamentrekkende gorgel-

geldranken, om de spiervezelen van dat deel by een te trekken, en het in zynen eersten staat te herstellen.

In koude Landen, als in Noorwegen, zyn de Inwoonders onderworpen aan eene Zinkinge, ontstaande uit een slym, dat haar geduurende den Winter op de Lel druypt, en dezelve zoo dik maakt, dat de Lyders zouden stikken, indien ze niet geholpen wierden. Maar deze Ziekte is zoo dringende dat ze na geene Geneesmiddelen wagten om haare gezondheid weder te krygen; daarom nemen zy haaren toevlugt tot de Operatie, en snyden dat deel zoo spoedig af als haar mogelyk is. Deze quaal is 'er zoo gemeen, dat ze altyd Instrumenten tot het doen van deze Operatie by der hand hebben. Het vermaardste van alle zoodanige Tuygen is uitgevonden geweest door eenen Boer van *Thirber* in Noorwegen. Het snyd de Lel op eenen ogenblik af door het middel van eene spanveder, dewelke zoo ras als het Instrument wel geplaatst is, ontspannen word; en dit Tuyg is door alle de Heelmeesters van dien tyd goedgekeurd geweest. *Johan Scultetus*, Geneesheer en Chirurgyn van de Republyk van Ulm, heeft 'er eene beschryving van gegeven in sijn *Wapenhuys der Chirurgie.* *Affnyding van de Lel.*

Deze Operatie word hier maar zelden gedaan; ten deele om dat men niet onderworpen is aan zoodanige Zinkingen; ten deele om dat men in 't gevoelen is dat de Lel dient om de lugt, die na de Longen gaat, te temperen; en dat degeenen aan dewelken de Lel afgesneden is engborstig en kortaamig worden, hoewel *Scultetus* ons verzekert dat 'er geen ongemak ter wereld uit ontstaat. Maar als men genoodzaakt is deze Operatie te doen, heeft men genoeg aan deze Schaar I, na dat men de Tong met het Instrument L neer gedrukt heeft: Ja sommigen willen geen Nyptang gebruikt hebben om 'er de Lel mee te vatten, zeggende dat men als dan drie handen zou moeten hebben, of 'er de hand van een Knegt toe gebruyken, 't welk zeer ongemakkelyk zou toegaan. Ik ben verwonderd dat sommige Au- *Ongemak van deze Operatie.* *De binding*

en het daadelyke brandmiddel konnen daar niet te pas komen.

teurs hier het binden van de Lel, en anderen het dadelyke brandmiddel voorgesteld hebben: al kon de lel al gebonden worden, zouden de einden van den draad, die zoo lang in de Keel zouden hangen tot dat de lel afgesneeden was, zeer lastig vallen: en zoo men het gloejende yzer in 't diepste van den mond zou willen steeken, zoo zoude de Lyder en de Omstanders, wat voor een Pyp men ook gebruikte om 'er het yzer door te steeken, daar voor schrikken; en 't zou fijne moeite hebben, de Korst, die 'er na volgen moet, op de lel alleen te maken. Men zal zich dan vergenoegen met de snydinge, dewelke geen quaad gevolg heeft: want dewyl de adertjes daar zeer klein zyn, zoo komt 'er maar weinig bloed uit; en met samentrekkende en afvaagende gorgeldranken word de genesing in zeer korten tyd te weeg gebragt.

Opzwelling der Amandelen.

Bezyde de lel leggen twee dikke ronde Klieren, die Amandelen genoemt worden, om dat ze de gedaante van gepelde Amandelen hebben. Op deze Klieren vallen somwylen eenige Zinkingen, die dezelve zoodanig doen opzwellen, dat men groote moeite heeft om te zwelgen. De aderlaating word in dusdanige ziektens niet gespaart, tot voorkoming van de verstoppinge, dewelke in de bloedvaten, zoo deze Klieren buyten maate opswollen, zou volgen. Als ze met bloed opgepropt zyn, gedyen zy zekerlyk tot veretteringe, om dat de vogtige warmte van den mond dezelven wel haast ryp maakt. Zoo ras als men daar eenige schommeling gevoelt, moet men dezelven zonder uytstel openen met het Lancet K, het welke zoo als gy ziet, omwonden zal zyn met een klein windseltje, stierende de punt van 't lancet op het gezwel, om daar eene opening, ter wydte van twee aderlaatingen, in te maken. Zoo ras als 'er de etter uytgeloopen is, gevoelt de Lyder zig verligt; dog het gezwel zit somtyds vol van een soort van gebrand bloed, het welke zig zelf eene opening maakt, en eene merkelyke korst na laat, die men dan moet doen afvallen. Men gebruikt daar toe afvagende gorgeldranken, gemaakt van Gerst, Agri-

Operatie in deze quaal.

Van de zuiverende middelen.

Agrimoni, Braam, roode Roozen, en groote Waalwertel, in witte wyn gezoden. Roozen-honing met eenige droppelen van Vitriool-geest gemengt, zuivert deze deelen volkomentlyk. In dat mengzel steekt men een doekje, dat aan 't einde van een stokje vast gemaakt is, en daar mee vryft men al wat ruwtjes tegen de korst aan, die wel haast voor dit Genees-middel moet wyken.

Eenige Ouden spreken van deze klieren af te scheiden en uit te rukken; zy stellen deze Operatie zeer ligt, en verzekeren ons dat ze dan in 't gevolg geen hinder meer zullen doen. Ik zend ul. naa de middelen dewelke zy tot het verrigten van deze Operatie voorstellen, en die my zeer wreed voorkomen. Ik zou ook eene andere verzekering van den goeden uitslag willen hebben als haar enkeld zeggen: want vermits het ampt van deze klieren is, de tong, het strottenhoofd, en den slokdarm te bevogtigen, zoo zouden die deelen dezen douw moeten missen, die haar zoo dienstig is om de lugt in de longen te temperen, en de spyzen naa de maag te doen glijen.

Uytsnyding van de Amandelen.

In de keel konnen somtyds eenige vreemde lighaamen blyven steken: als beentjes, vischgraatjes, naalden, of spelden. Het eerste dat men doet om deze buis te redden, is den vinger diep in den mond te steken, om het geene daar vast zit, zoo men 'er by kan, uit te haalen. Zoo ze al te diep gedaalt waren, zou men een kruimel broods moeten nemen, en half gekaauwt door zwelgen; zoo een brok sleept dezelven dikwils mee naa de maag toe. Ingevalle dat die dingen niet kosten zakken, en den slokdarm prikkelden, zou men den Lyder aan 't braaken moeten helpen, 't welk het allerzekerste middel is om al 't gene in dezen doortogt zit uit te dryven. Maar zoo men het door dit middel nog niet te weeg kon brengen, zou men de tong met een Lepel G, of met de Mond-spiegel F moeten neerdrukken, en alzoo de oorzaak, daar de benauwtheid van de keel uit ontstaat, tragten te ontdekken. Zoo men dezelve gewaar word, moet men een van deze twee Instrumenten, L en M, gebruiken, dewelke zeer ge-

Middelen om de keel te redden.

gemakkelyk en expres gemaakt zijn, om al 't geen in de keel vast zit, te vatten, en uit te haalen Het eene, L, heeft regte bladen, en het andere, M, halve-maans-wyze, om een van beiden te kiezen, volgens de plaats daar het vreemde lighaam vastzit.

Gebruyk van de Porrey, de Spons, en 't Wasch-ligt.

Maar indien het zoo diep in den slokdarm gezakt was dat het niet gevoelt noch gezien kon worden, zou men een geschilde, en met oly bestreke porrey moeten nemen, die men in de keel zou steken, en voor by de plaats, daar men dit lighaam gevoelt, douwen. Sommigen maaken een stukje van eene Spons O, ter dikte van een hazelnoot aan 't einde van een dikken draad N vast, en naa dat zy het in oly gedoopt hebben, geven zy het den Lyder in te zwelgen, om het zelve, als het voor by het vast zittende lighaam gepasseert is, met dien draad weer uit te trekken. Deze Spons moet naar hun zeggen dat lighaam met zig mede sleepen. Andere Practizyns verwerpen het gebruik van de Porrey, om dat ze, zoo als ze zeggen, moet buigen om zich naar de figuur van de keel te voegen, en alzoo ligtelyk kan breeken: ze houden ook niet van de spons; want behalven dat het schier onmogelyk is dezelve te doen verzwelgen; zoo loopt ze gevaar van in den slokdarm te blyven steken, te weeten als de draad van haar af zou glijen, het welke ligt zou geschieden, om dat de spons wegens haar zastigheid zoo ligtelyk kan opscheuren. Zy houden meer van een dikke wasch-kaars, want die buigt zoo als men wil, en men is verzekert dat men ze weer kan uittrekken. De Heelmeester zal nemen 't geen hem best te pas komt: en hoe gaauw dat hy mag zijn, staat hy hier dikwils zeer verlegen.

Van de Operatien op de Ooren en de naastgelegene deelen.

HOewel dat de Ooren onder alle de deelen minst aan de Operatie onderworpen zijn, zoo zijn 'er evenwel twee gevallen, daar zy dezelve niet konnen ontbeeren: 't eene is, als ze uit de natuur toegestopt zijn; en 't andere, als 'er eenige vreemde stoffe in gekomen is. *Van de Operatien op de Ooren, de Oorklieren, Halsgezwellen, ende Kropzweeren.*

Daar zijn kinderen die met gestopte ooren ter weereld komen: zoo men daar geenen raad tegen deed, zouden zy niet alleen doof, maar ook stom wezen; want vermits zy niet zouden verstaan 't geen haar gezeid wierd, zouden ze niet konnen leeren spreken. Deze doovigheid heeft tot haare oorzaak doorgaans een klein vliesje dat de oor toestopt, en dat somtyds uiterlyk, somtyds in de grond van het gehoorgat by de trommel is gelegen. Als het uitwendig is, kan het ligtelyk doorgesneden worden met dit Instrument A. Als de opening gemaakt is, steekt men daar eene loode pyp in, of alleenlyk een dotje, tot dat het litteken voltrokken is. Maar als het een dik vlies is, en het aan 't trommelvlies vast zit, kan het zeer bezwaarlyk geholpen worden: zoo men 't 'er op toe leit om het te doorsteken, loopt men gevaar van ook door het trommelvlies te steken: wil men brandmiddelen gebruiken om het weg te byten, heeft men de zelve zwaarigheid om het branden van 't trommelvlies te myden; 't geen ontstaat uit de moeijelykheid van de Geneesmiddelen juist regt op de quaal te brengen, dewyl het gehoorgat zoo naau is. Al dat men kan doen, is, dat men daar zagtagtige hulpmiddelen insteekt die niet en byten, maar die dit vlies zouden konnen verdunnen, en af slyten. *Verstopping der Ooren, en hoe te helpen.*

Men neemt zijnen toevlugt tot de Heelkonst, als 'er iet in 't oor gekomen is: zoo het een mugge of bloedeloos beestje is, en men 't zelve niet kan zien *Verscheyde manieren om 't geen*

in 't oor gekomen is, daar uit te baalen.

trekt men het uit met deze Nyptang B: en zoo het al te diep sat, 'sou men het met dit Oorlepeltje C moeten opsoeken, draajende het Instrument gins en herwaarts in 't oor om, gelijk als men 'er de vuyligheid, die 'er vergadert is, wil uit haalen. Zoo het een keytje, een kersse-steentje of iet diergelyks was, dat men daar al speelende had ingesloken, of dat 'er by geval ingekomen was, zou men eerst beginnen met eenige droppels van zoete Amandel-oly in het oor te gieten, dan zal men den Lyder op de zelve zyde leggen, en hem een weinigje daar na zijn hoofd gins en weer schudden, om 't geen 'er in 't oor gekomen is, daar aldus uit te schudden. Indien 't 'er aldus van zelfs niet uit wil, zal men het uittrekken met het Nyptangetje D, of wel met het oorlepeltje dat men ter zyde het steentje insteekt, om het met de holte van het oorlepeltje te vatten, en aldus buiten te brengen. Zoo deze middelen niet gelukten, zal men zich met voordeel bedienen van een Engelsch stopzeltrekkertje, dat men in het steentje als in een stopsel zou steken, en met het zelve steentje weer uit trekken. Verscheide Meesters gebruiken een bodem-trekker, als of men een kogel uit een musket wonde wilde uithaalen. Eindelijk geven sommigen den raad van eene halve-maans-wyze snee agter het oor te doen, om deze vreemde lichaamtjes te ontdekken, en door de opening uit te haalen; doch dit laatste middel moet niet bezogt worden, ten zy dat het onmogelyk is die lichaamtjes daar anders uit te krygen; want men zou hier door eene wonde maken, die daar na zou moeten toegenaait worden, en die zoo ligt niet te genezen is, wegens het kraakebeen van 't oor, daar men noodzakelijk zou moeten in snyden.

De Vrouwen en de Vrysters doen zich de ooren doorbooren, daar zy dan Paarlen of Diamanten in steeken, om daar door schoonder te schynen, en zwieriger voor den dag te komen. Deze kleine Operatie verdient de aandagt van den Heelmeester niet; en die moet aan de Kuyve-zetsters gelaaten worden, die 'er dikwils aan te werk komen.

De

Verhaal wegens het afsnijden van een Oor.

De Heer en Ridder de *Nantouillet* heeft ons eene geschiedenis beschreven, die men gelooven kan, als men wil. Hy verhaalt dat, als hy in slavernye by de Turken was, sijn Patroon een zwaare sinking aan 't eene oor kreeg: dat hy daar op, om sijne gedienstigheid by dien Turk te doen gelden, hem den raad gaf van het oor te laaten affnyden: zoo gezeit, zoo gedaan: 't oor wierd afgesneden, de Turk genas. Zijn Patroon hem voor een ervaaren Chirurgyn aansiende, handelde hem beter na deze Operatie, als hy te vooren gedaan had. Deze Operatie is tot nu toe door niemand noch in Vrankryk gedaan geweest, als door Beulen: en wy genezen dagelijks allerhande sinkingen en andere quaalen die aan de ooren komen, sonder het uitterlyke gedeelte van deze deelen af te snyden.

Van de gezwolle Oorklieren.

De * *Parotides* zyn ronde klieren, gelegen by de ooren, tusschen den agtersten hoek van het kakenbeen, en het † *Apophysis Mastoides.* Haar gebruik is, quyl van het bloed te scheiden, en na den mond te zenden. Als de buisjes van deze klieren gestopt zyn, komt daar eene vergadering van vogten, die dezelven doet opzwellen, en daar eene zeer smertelyke pyn veroorsaakt: de kinderen zyn zeer onderworpen aan deze quaal, die bekend is onder den naam van Oorklieren. Om die te genezen, wryft men ze met heeten olie van Lelien, en men leyt'er wol op, die men daar toe van een Schaap heeft geschooren. De oly verdunt en verzagt de vogtigheid, die deze klieren doortrokken heeft, en de warmte van de wol dient om ze te verteeren. Egter gedyen deze quaalen al dikwils tot verettering, gelijk dezen Zomer byna aan alle de Juffrouwen van S *Cyre*, die gezwollene oorklieren gehad hebben, is gebeurt: want deze gezwellen eindigde door een klein abscesie, dat men genoodzaakt was te openen; zoo nogtans dat men daar maar kleine openingen op het laagste van de plaats in maakte, om den etter alleen uit te laaten loopen; 't geen

* Oorklieren.

† Mamswyse Uitsteekzel.

't geen in alle kinderen, doch byzonderlyk in de dogters moet in acht genomen worden, om de mismaaktheid van een groot litteken te voorkomen.

Behandeling van deze quaalen in volwasschene persoonen. Daar is een groot onderscheid tusschen de gezwellen, die aan de oorklieren van de kinderen komen, en tusschen de opzwellinge van de zelve deelen in bejaarde menschen. Die van de eersten ontstaan uit een zoete vogtigheid, die ligt komt te kooken, ze rypen in korten tyd, en genezen zo ras als 'er de etter uit geloopen is. Maar in volwasschene menschen is het vogt; dat de zwelling maakt, veel vinniger, het verwekt heviger pynen, en maakt een korst als de * *Anthrax* doet: dierhalve moet hier eene genoegzame opening gedaan worden, om het afvallen van de korst te bevorderen; de brandmiddelen zyn 'er ook noodig, om de hardigheden van deze Klieren te verteeren. Daar op moet de wonde gezuyvert, met vleesch gevult, en tot een litteken, dat zoo weinig mis staat als mogelyk is, gebragt worden.

Van het kropgezwel. Het kropgeswel is een dik geswel dat voor aan den hals komt, het is zagt, neerhangende, en beweeglyk. Meest alle de Savoyaards zyn deze quaal onderhevig, als ook de geenen die op de bergen woonende, genootzaakt zyn gesmolte Sneeuwater, of uit koude Bronnen te drinken. Doch dusdanige Lyders, die over geene pyn klaagen, sien ook na geene Geneesmiddelen om. Zy sien deze geswellen opkomen, aangroejen, en uytermaate dik worden zonder daar eenig verdriet in te stellen, of eenige ongerustigheid over de gevolgen die 'er uit te vreezen staan, te hebben. Zy noemen dit ongemak *gozza*, 't welk een Italiaansche naam is, en een dikke Keel betekent: Sommigen hebben het gelykenisbalve den naam gegeven van *Broncbocele*, 't welk zoo veel te zeggen is als longe-pyps-breuk: de Grieken noemen het ook *Bronchokele*, van *bronchos*, dat de longepyp betekent, en van *kele*, breuk, om dat de zwelling, die aan deze deelen komt, de gedaante heeft van een Breukgeswel. Doch deze naam is on-

* Kool.

oneigentlyk aan dit ongemak toegepaſt; want de breuken ontſtaan uit deelen die uit hunne plaatſen geweeken zyn, daar het Keelgeſwel door een zagt en ſlymig vleeſch, dat in zyn eigen vlies beſlooten legt, gemaakt is.

Schoon men zich in Savoye over het opkomen van deze quaal niet ontſteld, zoo is het hier alzoo niet gelegen. De Vrouwluy voornamentlyk konnen haare ongeruſtheid niet verbergen zoo ras als ze de minſte zwelling aan haare keel gewaar worden: en haar ongenoegen word des te grooter, hoe dat dit geſwel dikker word; niet om dat het haar pyn veroorzaakt, dewyl het doorgaans zonder pyn is; maar om dat het de natuurlyke geſteltenis van haare Keel, die een van haare fraaiſte cieraaden is, verandert. Men zal deze dikte dan in 't begin trachten te verdryven door de pleiſter *Diabotanum*, die langen tyd gedragen zynde, en alle agt dagen vernieuwt wordende, daar zeer uitſtekend tegen is. Dog zoo het gezwel daar egter tegen aan groeide, en gevreeſt wierd dat het tot eene onmaatige dikte zoude uitwaſſchen, zal men voorſigtig doen met het zelve uit te ſnyden. *Geneſing van deze quaal.*

De Lyder is ligtelyk te bewegen om deze Operatie uit te ſtaan, dewyl zy zoo pynelyk niet is, als men ſich wel zou inbeelden. De pyn is op haar hoogſte als men de huyd na de lengte van 't geſwel met het Mes E, opſnyd; en hier mee word de Operatie ook begonnen. Daar op worden de lippen van deze wonde, de eene ter regter, de andere ter ſlinker zyde, van een geduwt, om het geſwel met dit Tangetje F te konnen omvatten, en in de rondte los te ſnyden, op dat het aldus in zyn eigen vlies ſittende, geheel en al zou konnen weggenomen worden. De bloedvaten, die het bevogtigen, zyn zeer klein; en de weinige pyn die in 't geſwel is toond genoeg dat 'er geen merkelyke Zenuw door loopt. Deze Wonde behoeſt niet toegenaaid te worden: 't is genoeg dat ze afgewaſſchen word, en dat de kanten by een gebragt worden door den vereenigenden band, die agter in den nek begint, *Hoe die uytgeſneden werd.* *Verband van deze wonde.*

gint, en met zyne twee einden over de Wonde geslagen word. Indien deze Operatie met behendigheid gedaan word, blyft 'er maar een litteken van over, dat qualyk gemerkt kan worden; en de Lyder is daar door van een geswel verlost, dat hem al sijn leven lastig zou gevallen hebben.

Oorsprong van de kropzweeren. De Kropzweeren worden in 't Latyn *Scrophulæ* genoemt, en in 't Grieks *kirades*, van *kiras*; 't welk een Varken betekent; om dat 'er eenige gelykenis is tusschen de geswellen van deze verharde Klieren in den Mensch, en tusschen den Hals van de gemelde Beesten, die met dusdanige Klieren bezet is. Zy worden voortgebragt door een dik slym, 't welk somwylen, te weeten in de pynelyke Kropzweeren, stekend en zoutagtig is. De kinderen zyn 'er meer aan onderworpen, om dat zy gulsig zyn, en dikwylder eten. En die kinderen, dewelken van Peulvrugten, Ooft en onverteerde spyzen leven, zyn meest altemaal met Kropzweeren geplaagt: want vermits de Chyl, die daar uit voortkomt, raauw is en beswaarlyk verdunt kan worden, zoo blyft ze in de zeefgaatjes van de Klieren vast zitten, en maakt daar dusdanige geswellen. Daarom siet men, dat 'er van hondert, die zich vertoonen om van den Koning aangeraakt te worden, meer als de drie vierde parten Boeren Kinderen zyn, die de Kropzweeren uit een voedsel, dat byna sonder geesten is, gekreegen hebben.

Wat voor levenswyze, Geneesmiddelen, en Operatien dat hier dienstig zyn. De Kropzweeren worden genesen door eene goede levenswyse, en door algemeene en bysondere Geneesmiddelen. Door het gebruik van de *Panacea*, van 't zoete Quik, van een verteerende *Opiaat*, en door de Pleister de *Vigo* op de lydende Klier gelegt, siet men dagelyks Kropzweeren genesen. Maar zoo het vogt wederspannig was, zoo 'er zoutigheid en scherpte by was, en zig tot veretteren zette, zou de Kropzweer, na dat men haare hardigheid door alle bequaame middelen verzagt had, moeten geopent worden: men zal in 't verbinden bytende en korstmaakende Zalven gebruiken; want men moet op geen Vel maaken denken voor dat de Klier ten eenen maale verteerd is.

In-

Indien 'er maar eene of twee opgesfwolle klieren mogten zijn, en dezelve uitwendig en wat beweeglyk waren, zou men die liever door het snyden moeten wegnemen als door de brandmiddelen, dewelke eene geduurige pyn veroorzaaken, en een merkelyken tyd van noode hebben. Indien de Lyder dan kloekmoedig genoeg is, en zoo een groot betrouwen in zijnen Heelmeester stelt dat hy zig tenemaal aan des zelfs goedvinden wil onderwerpen, zal men hem in een zeer helder ligt op eenen leenstoel, en wat agter over hellende moeten plaatzen, zoo dat sijn hoofd door eenen dienaar, en sijne handen door eenen tweeden vast gehouden worden: dan zal men met dit *Schalpel* G eene langwerpige insnyding op de klier maaken, doch niet verder als in de huyd, zonder dat de insnyding dieper als de huyd gaan mag: dan zal de Operateur met zijne slinker hand dit puntige omgekromt Yzertje H nemen, en daar mee de klier vasthaaken, om dezelve des te spoediger uit te haalen, snydende met zijn *Schalpel* alle de draaden weg, die de klier aan de omleggende deelen vast maaken. En om dit uitsnyden gemakkelyker te konnen doen, zal hy de eene lip van de wonde door eenen knegt laaten vasthouden met dit platte haakje 't welke het vel boven van de klier afhaalt. Als de eene zyde van de klier dus los gemaakt zal wezen, zal men het platte Instrument aan de andere zyde moeten plaatzen, om die zyde even als de eerste los te snyden; en op die wyze zal men de geheele klier uithaalen. De wonde ter deeg afgedroogt zijnde, zal men daar met eene penne wat balsem van Peru in doen: dan zal men beide de lippen by een brengen, en de wonde bedekken met de platte Wiek K, leggende daar over heen de Pleister L, en vorders alles vastmaakende met den vereenigenden band, den welken ik ul. in 't verhandelen van 't Keelgeswel getooont heb. Men verbind deze wonde niet alle dagen, om de huyd aan de nabuurige deelen weer te laaten vastgroejen, het welke te weeg gebragt word door den balsem, als die door de rust die men aan 't gequetste deel geeft, geholpen word.

Behandeling van de wonde die men gemaakt heeft.

De

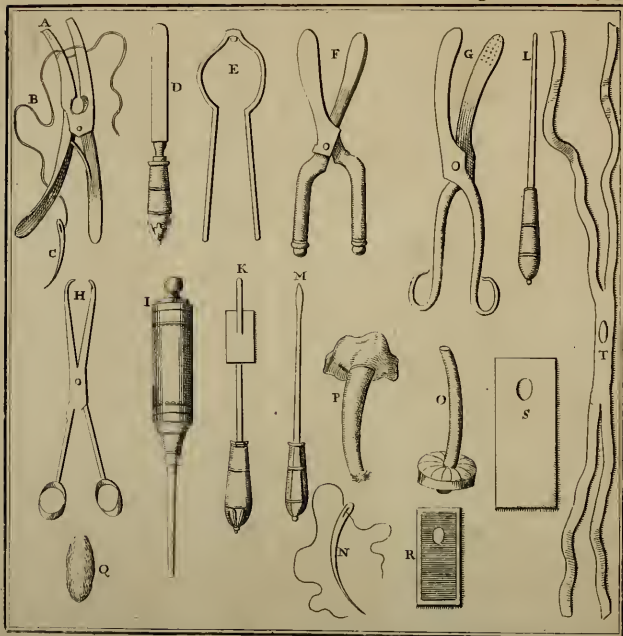
Genezing van deze quaalen door 't geloof.

De Koning is gewoonl de kropfweeren vyf maal in 't jaar, te weten op zijne devotie-dagen, aan te raaken. Ydere reis komen 'er wel feven of acht hondert Lyders om aangeraakt te worden: en veele van die menfchen zeggen dat ze door dit aanraaken genezen zijn: daarom raade ik eenen yder, die deze quaalen heeft, eerst dit geestelyke middel, dat zoo zagt is, tot het bekomen van haare gezondheid te befoeken, eer dat ze zig onder de handen van de Chirurgyns begeven, dewelken daar, zonder veele pynen aan te doen, niet konnen aan meefteren, dog die altyd gereed zullen ftaan om hen door zoodaanige Operatien als ik daar befchreven heb, te helpen.

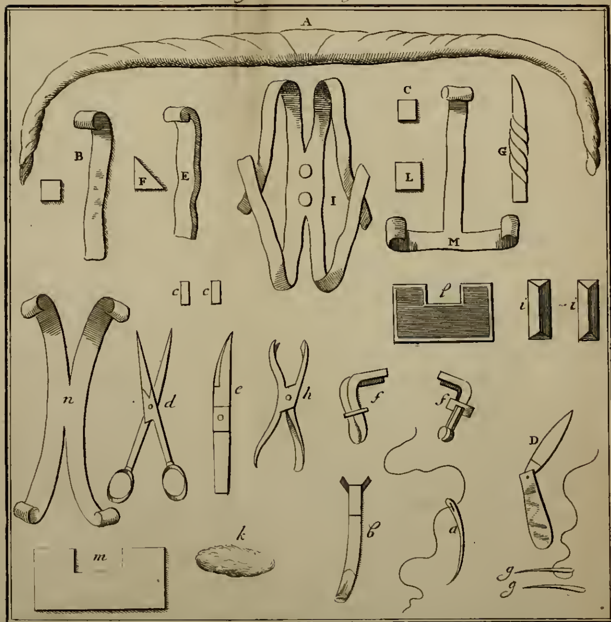

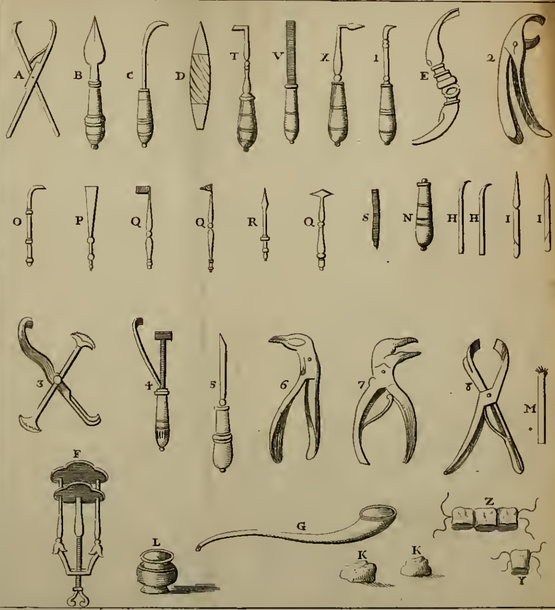
Instrumenten tot de Operatie van het Polypus.

N.25.

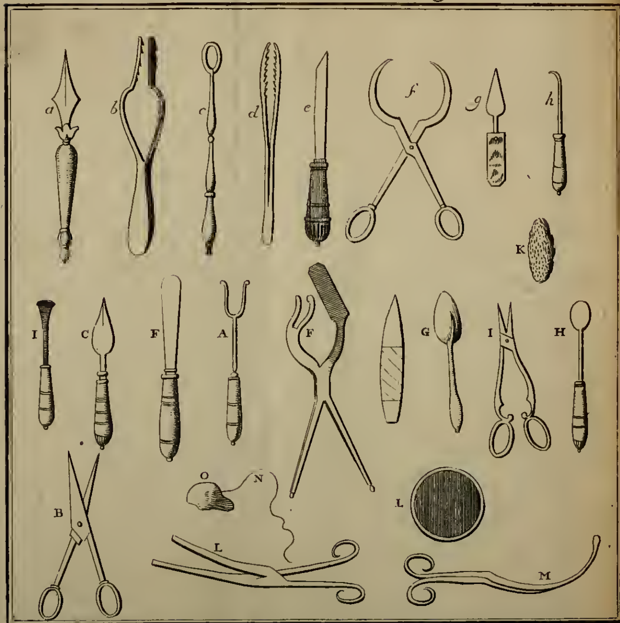

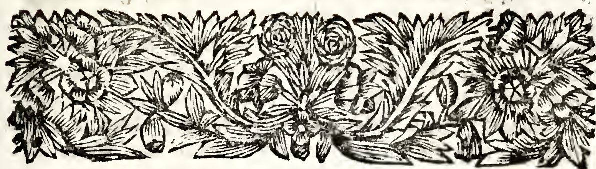
Instrum: tot de Aderlating aen het hooft en tot de hasemondt N°26.

A
B
C
D
T
V
X
1
E
2
O
P
Q
Q
R
Q
S
N
H
H
I
I
3
4
5
6
7
8
M
M
F
G
L
K
K
Z
Y

Instrum. tot de Tong. Pel. de Oorn. ende Naestgelegen deelen. N.28.

CHIRURGICALE OPERATIEN,

ACHTSTE AANTOONING.

Van de Operatien die op de bovenste Ledemaaten gedaan worden.

HEt is ul. bekend, Myn Heeren, dat het Lighaam in twee gedeeld word, te weeten in de Romp, en de uyterste Ledematen: de Romp bevat het Hoofd, de Borst, en den Buyk; in de seven voorgaande Vertooningen hebt gyl. alle de Operatien gesien dewelke op deze deelen gedaan worden. Nu moet ik ul. de Operatien gaan toonen die op de uyterste Ledemaaten gedaan moeten worden. Van daag zal ik ul. de geene vertoonen die op de bovenste te pas komen; morgen zult gyl. de andere, te weeten die op de onderste gedaan worden, sien doen.

De bovenste Ledemaaten bestaan uit de armen, de voorarmen, en de handen. Deze deelen vereisschen elk haare byzondere Operatien, die ik ul.

altemaal, zonder 'er een over te slaan, gaa uitleggen. Ik begin met de Aderlaatinge.

Deftigheid van de Aderlaatinge. Het deftigste Geneesmiddel, dat 'er in de Geneeskunde is, is zonder tegenspraak de Aderlaating: men kan ze niet genoeg pryzen; want alle de goede uitwerkingen, die zy voortbrengt, spreken zoodaanig tot haar voordeel, dat yder een moet bekennen, dat 'er tot noch toe niets uitgevonden is, 't welk boven de Aderlaating gaat. Laat ons aan de geene, die de gaaf van welsprekendheid tot haar deel hebben, de zorg bevolen laaten van haaren lof uit te galmen; en ons maar te vrede houden met onze behendigheid te toonen in het doen van deze Operatie, dewelke op eenige armen de moejelykste is van de gansche Heelkunst.

In wat geval deze Operatie moejelyk is. Het geen ik hier zeg, zal alle de gene verwonderd doen staan, dewelke gelooven dat 'er niet ligter is als een ader te openen. Ik beken met hen dat het de gemakkelyste Operatie is, als men dikke aders vind om open te steken. Maar zy moeten met alle de genen, die in de daaggelykse oeffeninge van het aderlaaten zijn, toestaan dat 'er armen gevonden worden die zoo kleine aders hebben, dat ze schier onmogelyk gezien of gevoelt konnen worden, en dat het zeer zorgelyk is de opening daar van te waagen. Volgens de eenpaarige toestemming van alle de Heelmeesters, zijn 'er geene Operatien, hoe groot en moejelyk dat ze ook schynen, daar ze niet liever aan zouden willen, als aan sommige aderlaatingen, in dewelken, naa dat zy langen tyd gezogt, en alle noodige voorzorg om bloed te krygen genomen hebben, de ader wegglyt, en aan de punt van 't lancet ontsnapt.

Ongemakken daar van. Het grootste ongeluk is niet, als men eene witte aderlaating gedaan heeft, (aldus worden die aderlaatingen genoemt, daar geen bloed voor den dag komt) maar als men eene slagader geopent, of in eene pees gestoken heeft. Daar is dan geene de minste vergiffenis voor den Heelmeester: men let niet op de onverwinnelyke moejelykheden die zig in verscheide armen opdoen, noch op het gevaar

daar

daar hy zig zelven inſteekt, met zoodanige aderlaatingen te onderneemen: valt de aderlaating niet wel uit, hy word 'er over gelaakt: miſt hy in eene aderlaatinge, niemand zal hem verſchoonen; niemand, wie het zy, heeft medelyden met zijne verlegendheid. En tot vergrooting van zijn ongeluk, de genen die 't voor hem behoorden op te nemen, gevoelen 'er dikwils eene heimelyke vreugd over; en zy zijn 'er, door eenen geeſt van jaloersheid niet bedroefd over, dat hem dit verdriet over komt.

Men zal 't miſſchien niet goedkeuren dat ik den jongen Heelmeeſter zoo eene vervaarlyke verbeelding van het laaten geef, met hem de ongelukken, die 'er aan vaſt zijn, voor te draagen: dog ik doe dit niet om hem daar af te ſchrikken, maar om hem de verkeerde bevatting, die de menſchen doorgaans over de ligtigheid van het laaten hebben, te benemen, en om te beletten dat hy alle de aderlaatingen, die 'er maar voorkomen, niet met eene reukelooze onbeſuiſtheid zou gaan ondernemen; als ook op dat hy naarſtiglyk zou ſtudeeren op al het geene deze Operatie betreft, en op dat hy ſijn beſt zou doen om die met de vereiſchte bevalligheid, naauwkeurigheid en handigheid te doen, nemende alle noodige voorzorg om zig voor de droevige gevolgen van quaade aderlaatingen te hoeden.

Bepaaling en verdeeling van de Aderlaatinge.

Door het woord, *bloed-laaten* in 't algemeen genomen, word verſtaan eene uitlooping van 't bloed uit wat voor een bloedvat dat het ook zy. De Grieken hebben het laaten genoemt *Angiotomia*, van *angion*, vat, en *temnein*, ſnyden. Als 'er bloed uit eene ſlag-ader getapt word, noemen zy het *Arteriotomia*; maar als zulks uit eene ader word gedaan, hebben zy het den naam gegeven van *phlebotomia*, welk woord gemaakt is uit *phlebs*, ader, en *temnein*, ſnyden. 't Is van deze laatſte dat ik ul. te ſpreken heb.

De Aderlaating is eene opening die met een Lancet in de ader gemaakt word om 'er bloed uit te haalen; en zulks min of meer, na dat de kragten van den Lyder, en 't inſigt om 't welke zy gedaan word, het vereiſchen.

Haare Oudheid. Deze Operatie is zoo oud als de Geneeskunde zelf. Ze wierd al in 't werk gesteld voor de tyden van *Hippocrates*: en wy sien dat die groote Man haare nuttigheid wel gekent heeft, dewyl hy die als een allerdeftigste Geneesmiddel in verscheide Ziekten aanraad, en daar by bekent dat hy zelf de ader dikwils met goeden uitslag geopent heeft. By sijnen tyd sloegen de Geneesheeren de handen zelver aan 't werk: de Genees- en Heel-kunde wierden door dezelve persoonen geoeffent: maar tegenwoordig heeft men daar twee verscheide bedieningen van gemaakt: de Geneesheeren hebben de gansche bespiegelende wetenschap voor haar deel genomen; en hebben aan de Chirurgyns de Praktyk en Operatien der handen gelaaten.

Praktyk der Ouden omtrent de aderlaating. Ten tyde van *Hippocrates* waren de Aderlaatingen zoo gemeen niet als wel tegenwoordig: dog men tapte toen meer bloed af als 'er nu gedaan word; want de Ouden deeden zoo rykelyke aderlaatingen, dat zy dezelven by ponden rekenden, en wy meten die met kommetjes van drie *oncen*: zy lieten het bloed uitloopen tot dat de Lyder in flaauwte viel: maar daar tegen deeden zy hunne Lyders niet meer als eens of twee maalen laaten. Wy doen dezelven wel dikwylder laaten, maar twaalf van onze aderlatingen bedraagen zoo veel niet als twee van dien tyd. Dit dient tot verdediging van *Hippocrates*, als hy zegt dat eene zwangere Vrouw die gelaaten word eene miskraam krygt: hy sprak van eene aderlaatinge van sijnen tijd, als men twee of drie ponden bloeds aftapte; maar niet van eene aderlaatinge daar men maar twee of drie kommetjes vol, elk van drie oncen, laat uitloopen; want zoo eene aderlating verzekert het zwanger gaan, en belet het miskraamen, verre af van 't zelve te bevorderen.

De aderlaating is in duyzenderley gelegentheden dienstig. Indien men alle de gelegentheden zou willen aanwyzen, daar de ader moet geopent worden, zou men eene lyst dienen te maaken van schier alle de Ziektens; zoo van de geenen die onder 't bereik van de Geneeskunde staan, als van de geenen die tot de Heelkunst behooren. Daar zyn 'er weinige bekend

daar

daar deze Operatie niet toe vereischt word. Ik word in dit gevoelen des te meer bevestigt, om dat ik zie dat meest alle de Geneesheeren het laaten aan alle haare Lyders voorschryven; 't geen zy niet zouden doen, indien zy 't laaten niet noodig oordeelden om de Zieken te geneezen. En dewyl het den Heelmeester niet toekomt over de Ziektens, die onder 't bewind van de Geneeskunde staan, te redenkavelen, zoo laat ons binnen de paalen blyven die ons voorgeschreeven zyn, en alleenlyk spreeken van die aderlaatingen, dewelken in de Ziektens, daar de Heelkunst kennis van neemt, te pas komen.

Men zou met eenige reeden konnen zeggen dat, ter plaatsen daar geene Geneesheeren zyn, de Chirurgyn alle de Ziektens diend te kennen, daar het laaten toe vereischt word: dat 'er zelf op die plaatsen, daar wel Geneesheeren zyn, eenige hoogdringende gelegentheden voorvallen, in dewelke eene aderlaating, zonder uitstel gedaan, den Lyder behoud; ja dat de Chirurgyn dikwils, om eene aderlaating volgens het oogwit van den Geneesheer te konnen doen, de reeden dient te weeten, om dewelke zy gedaan word. Maar dat zou buiten ons bestek getreeden, en al te hoog gevlogen zyn. Wy onderstellen dan dat 'er over al Geneesheeren zyn; en wy bekennen dat de Chirurgyn in veele Ziektens maar de uitvoerder moet zyn van haare ordonnantien.

De Apostemen, de Wonden, de Zweeren, de Beenbreuken, en de Ontwrigten, welke quaalen altemaal tot den Chirurgyn behooren, en daar hy altyd de eerste by gehaald word, konnen niet geneezen worden zonder de aderlaatinge. Zy is daar zoo noodzakelyk, dat de genesing, indien men het laaten zou willen voor by gaan, onmogelyk zoude worden, en de Lyder gevaar zou loopen van 'er zyn leven by in te schieten. Dit moet ik ul. met korte woorden bewyzen.

De gelegentheden daar ze noodzakelyk is.

Door het woord *Aposteum* worden verstaan allerhande tegen-natuurlyke gezwellen, waar van 'er vier

Waarom dat ze

noodzakelyk is in de Apostemen. vier voornaame foorten zyn; de 1. *Phlegmone*, die uit het bloed ontftaat: 2. de *Roos*, die van de Gal komt; het 3. *Oedema*, dat door het flym voort gebragt word; en de 4. *Scyrrus*, die door de zwarte Gal veroorzaakt word. Alle deze gezwellen ontftaan volgens de Ouden uit eene overvloedigheid van vogten die op eenig deel vallen. Overzulks moet men de vaten noodzaakelyk ontledigen, op dat het lydende deel niet zou overftolpt worden: en daar toe is niets bequaamer als het laaten.

In de Wonden. In geene Wonden, voornamentlyk in die van het hoofd en van de borft, mag het laaten verzuimt worden: als 'er een adertje in de herffenen, of in eenig ander deel des lighaams geopent is, zou 'er het bloed geduurig uitfypelen, indien men de aders niet langs een anderen weg ontledigde. Dit moet door de aderlaating gedaan worden, zoo om het bloeden te ftutten, als om de al te groote toevloeijing van vogten op het gewonde deel te beletten.

In de Zweeren. Alle de foorten van Zweeren, zoo de voortknagende als de kankeragtige en de fiftelagtige, vereifchen het aderlaaten: want een bytend en knagend wey, het welke ligtelyk van het bloed fcheid, dringt tot in de zweerende deelen, en helpt daar alles in wanorder. Om deze Zweeren te geneezen, moet het bloed verzagt worden: en om zulks te weeg te brengen, moet 'er eerft een gedeelte van het bloed door de aderlaating ontledigt worden: zonder het welke het onmogelyk zoude zyn, aan 't overgebleven bloed fijne natuurlyke zoetigheid, en die balfemagtige kragt, die alle de wonden moet helpen heelen, wederom te geven.

In de Beenbreuken. In alle Been-breuken, hoedanig dat ze zyn, moet de ader, zoo ras als de breuken gezet zyn, geopent worden, om de toevloeijing van vogten na het lydende deel, dat door het fcheuren van de vezelen, fpieren en vliezen mishandeld is, te beletten. Daar is

1. Ontfteeking.
2. Slymgezwel.
3. Knurfgezwel.

is altyd eene uitstorting van bloed by, dewelke nog grooter zoude zyn, indien ze door het laaten niet gestut wierd: vermits de aderlaating dan grooter baat in deze voorvallen doet, en haare nuttigheid yder een bekend is, moet ze liever twee maal als eens gedaan, en niet gespaart worden.

In de ontledingen. Alle Ontledingen, of Ontwrigtingen konnen niet hersteld worden zonder eene geweldige uitrekkinge, dewelke niet gedaan kan worden zonder groote pyn te veroorzaaken: en nademaal de pyn gewoon is eene Zinking op het deel te doen vallen, zoo zou hier zekerlyk eene groote Zinking in een vollyvig Mensch ontstaan, zoo 'er niet voor gezorgt wierd door de aderlaating, dewelke de Vaten ontledigende, het bloed op dat deel belet te vallen.

Zy moet voor de andere Operatien gaan. Met het laaten van de Lyders word niet gewagt tot dat de andere Operatien gedaan zyn: wy beginnen altyd met eene of meer aderlaatingen om hen tot de Operatien te bereiden, behalven dan noch de geene, die wy hen na de Operatie goedvinden te doen. Wy hooren de Steensnyders immers zeggen, dat ze haare Lyders nooit beter genezen, dan als ze hen de ader dikwils hebben doen openen. De Oogmeesters spaaren ook geen aderlaaten in de Lyders daar zy aan meesteren. Alle groote Chirurgyns tellen geene aderlaatingen: zy doen 'er zoo veel als nodig is, om de geneesing van de Ziektens, 't welk het oogwit is daar zy op doelen, te bekomen. Eindelyk mag de aderlaating genoemt worden het hoofden-eind rapier van de Heelkunst, dewyl zy haar dient om haare vyanden te overwinnen en te verdelgen; welke vyanden zyn allerhande quaalen die den Mensch tragten te vermoorden, en die hun oogwit ook zouden bereiken, zonder de hulp die de Heelkunst ter aller uure uit dit wonderbaare Geneesmiddel komt te trekken.

Vergelyking tusschen de aderlaating en de purgatie. Het is buiten tegenspraak dat het laaten en de purgatie de grootste van alle Geneesmiddelen zyn: het eene ontledigt het bloed, en 't andere de vogten die den Mensch zouden konnen beschadigen: maar dewyl dat men de Meester van de aderlaatinge is,

en 't bloed kan ſtutten als de Lyder het laaten niet kan verdragen, of in flaauwte valt; en dat het geweld van eene purgatie, die eens ingenomen is, niet geſtut kan worden, wat voor onheilen dat 'er ook uit volgen, zoo heeft men met reeden de hoogſte plaats aan de aderlaatinge toegeweezen; en zy heeft met goed regt den voorrang, dewyl men haaren lof niet genoeg kan roemen wegens de goede uitwerkingen die wy daar dagelyks uit ſien volgen.

Over het menigvuldig laaten. De geenen die van natuursweege knibbelagtig en hekels-geſind zyn, en die vlakken in de Zon zoeken, konnen wel niet ontkennen dat ze 't beſte van alle Geneesmiddelen is: maar zy hebben 't op het al te meenigvuldig laaten gelaaden, zeggende dat het een misbruik is in allerhande Ziektens de ader open te ſteeken; en dat men eenen Lyder vermoord, met hem agtien en twintig reizen in eene ziekte te laaten.

Tegenwerpingen en oploſſingen. Op 't eerſte voorſtel word geantwoord dat alle ziektens haaren eerſten oorſprong in het bloed hebben, om dat het ſamen geſteld is uit de vermenginge van ontallyke vogten die onophoudelyk het lighaam in 't rond doorloopen; en die, 't zy door de vreemde giſten die uit de Spyſen in die vogten over gaan, 't zy by gebrek van de ademhaalinge, of van eenige andere natuurlyke werkinge zeer ligtelyk bedorven worden: en by gevolg dat dezelve ſiektens niet t'onder gebragt konnen worden ten zy dat men tot den oorſprong gaat, en dit bloed met deze vogten, daar de ziekte uit ontſtaat, verminderd. Op het tweede voorſtel antwoorden wy, dat men meer of min laat volgens den aard van de ſiekte, en de kragten des Lyders. Indien men zonder onderſcheid allerhande ſieken, en zonder agt op deze twee omſtandigheden te geven, de ader liet openen, dan zou men dit geneesmiddel misbruiken, met het zelve zonder kennis van de oorzaak in 't werk te ſtellen. Dog daar is geen vaſt getal voor elke ſiekte, noch voor elken Lyder: zoo eene ſiekte zal zich laten t'onder brengen door twee aderlaatingen, zoo eene andere zal 'er na geen twaalf vragen: en indien men ſomtyds agtien of twintig aderlaatingen ge-

gedaan heeft, dat is geschied aan Persoonen die zoo bloedryk waren dat 'er zoo groot een getal vereischt wierd om de sickte te overwinnen, en die na alle die aderlaatingen zoo slap niet waren als 'er anderen na drie of vier zouden geweest zyn.

History van eenen berisper van het aderlaaten.

Van tyd tot tyd doen zich Vyanden van het laaten op, dewelken, om wat byzonders te schynen hebben, op het laaten schrollen. Over vyf en twintig jaar quam 'er aan 't Hof een zeker M * * *, die een grooten naam te Parys had gekreegen: 't was een droog zwaargeestig Mensch, die weinig sprak, en die zich voor eenen Man van aansien uit gaf. Sijne Aanhangers zeiden dat hy zeer ryk was: en ze verbreiden dat hy de Geneeskunde maar oeffende, om de wonderbaare geheimen, die hy door sijn studeeren en blokken bekomen had, niet in de aarde te begraven. Mevrouw de *Montespan* deed hem haalen by den Hertog van *Maine* die ziek was; en hy had zelf een mondgesprek met den Koning. Maar dewyl al sijne begaaltheid maar bestond in de afkeerigheid die hy tegen het laaten toonde, zoo was sijn ryk van korten duur: hy ging weer na Parys: alwaar sijne roem na dien dag hoe langer hoe meer afnam, zoodanig dat 'er na 't verloop van twee jaaren geen gewag meer van hem wierd gemaakt.

Wat de aderlaatingen bepaalen moet.

Een opregt Heelmeester moet sijnen gang altyd maar gaan: hy moet de Hekelders van de aderlaatinge maar laaten schreeuwen: dat ze maar wat aan raazen, men heeft altyd gelaaten, en men zal altyd laaten; dewyl dat 'er niets in de gansche natuur is, dat by dit Geneesmiddel te pas kan komen. Een wys Chirurgyn moet met voorsigtigheid te werk gaan; hy moet bloedryke menschen dikwylder laaten, als die van eene andere getemperdheid zyn: de ouden minder als de anderen: de geenen die dagelyksen arbeid doen minder als de geduurige leeggangers: de getrouwde luiden minder als die in onthoudinge leven: minder in den Somer en in den Winter, als in de Lente of in de Herfst-tyd; dog voor al zeer weinig die menschen die anders veel

bloed verlooren hebben, 't zy door de Ambeijen, 't zy door eene Wonde, 't zy door de Maand-ſtonden. Eindelyk moet hy de ſommigen niet boven de twee kommetjes (of ſes oncen) aftappen, daar hy anderen wel drie of vier zulke kommetjes moet afhaalen, want over het laaten zoo min als over alle de andere Operatien der Heelkunde, konnen geene algemeene regels voorgeſchreeven worden.

De geenen die zig verwonderen dat 'er in Vrankryk, en voornamentlyk te Parys, meer gelaaten word als ergens anders in de ganſche wereld, konnen ligtelyk voldaan worden: 't is om dat daar meer bloed gemaakt word, dewyl 'er getemperder landſtreek, dikker lugt, en beter voedſel is. De groote verquiſting van bloed, die in heete Landen geſchied, ſtryd tegen het laaten: en de noodzakelykheid die 'er in koude Landen is om de natuurlyke warmte te bewaaren, is daar ook tegen: dierhalve is het laaten in beide deze ongelegentheden ondienſtig. Maar hier ter plaatſe, daar al het voedſel tot bloed gedyt, en daar wy ſien dat ſchier alle de ſiektens uit volheid ontſtaan, vinden wy ons genoortzaakt om dit bloed te ontledigen, zullen wy de ſicktens genezen. 't Is de ondervinding die wy daar in volgen; en wy konnen niet doolen, als wy die tot onze leidſter neemen. Ik heb hier noch by te voegen, dat 'er zulke goede cier te Parys gemaakt word, en dat 'er zoo veele nieuwe Lekkernytjes uitgevonden worden om den appetyt te verwekken, dat het geen wonder is, indien daar meer bloeds als elders gemaakt word.

Plaatſen daar de aderlaating gedaan wort. De Aderlaating word in verſcheidene deelen des lighaams gedaan, aan het hoofd, in den hals, op den arm, en aan de voeten. Ik heb ul. alle de aderlaatingen getoond die op het hoofd en aan den hals gedaan konnen worden: Van daag gaa ik ul. de geene, die op de armen gedaan worden, en morgen die van de voeten vertoonen.

Hoedanigheden van een gaau- Gyl. weet dat een Perſoon die een Heelmeeſter ſoekt te worden, eenige byzondere bequaamigheden dient te hebben, om zoo eene gewigtige bediening,

ning, als de Heelkunst is, wel te konnen beklee- *wen ader-*
den. Maar die in de kunst van aderlaaten wil uitstee- *laater.*
ken, moet die begaafthedenhebben dewelken in alle
de gene die van zijn ampt zijn, doorgaans vereischt
worden. Hy moet wel gemaakt zijn, om den Ly-
der niet te mishaagen: hy moet verstand hebben om
't geen hy zegt te doen aannemen: hy moet een
helder en scherp gezigt hebben, zoo dat hy geene
zwakheid in zijne oogen heeft, en niet genootzaakt
zy digt by te zien: hy moet ook geen dikke hand
hebben, want die zou al te zwaar zijn, maar zijne
vingers moeten liever lang en dun, en 't vel van de
hand blank en fyn zijn, want dan zijn de vingers
veel zagter in 't aanraaken. Hy moet niet genegen
zijn tot den drank; want het mogt gebeuren, dat
hy wat wyn op hebbende geroepen wierd om een
van die moejelyke aderlaatingen te doen. Hy moet
ook geene tanden trekken, geene spykers in klop-
pen, geen hout hakken, niet kaatzen, niet met de
klooten of met de maalie speelen; want alle die oef-
feningen konnen hem eene losse hand geven: ein-
delyk hy moet met alle zorg op het bewaaren van
zijne hand letten, indien hy wel, en langen tyd wil
Aderlaaten.

Het is niet genoeg een goed gezigt, en een vaste *Keur der*
hand te hebben, daar moeten ook goede Instrumen- *Instru-*
ten zijn om de ader zonder pyn te openen. De *menten.*
keur van goede *Lancetten* is van geene kleine hulp
om wel te laaten. Als het *Lancet* eenigsins bot, of
de snee rouw is, hoe weinig dat het zy, moet het
naa den Messemaaker gezonden worden: op dit
stuk komt geen deunigheid te pas. Al had een Heel-
meester een van de allerligtste handen, zoo zal hy
met een slegt *Lancet* pyn veroorzaaken. Hy moet
die van de allervermaardste Messemaakers, het koste
wat het koste, zien te bekomen. Zederd meer als
vyftien jaaren gebruik ik geene andere *Lancetten* als
die van eenen *Corsyn*, Messemaaker te Lyons, daar
ik my zoo wel mee bevind, dat ik my met geene
andere zou konnen behelpen. Ook ben ik genoot-
zaakt mijne Lancetten aan hem over te zenden om

ze

ze te wetten uit zorg dat een ander Messemaker de snee uit jaloersheid mogt bederven. Een Heelmeester moet hier op letten dat hy zijn tuig noit in andere handen geeft, als van de eige Meesters die het gemaakt hebben; want hun eigen belang vereischt dat zy 't zelve zoo goed als 't eerst geweest is bewaaren.

Een Chirurgyn die zijn werk van het laaten maakt, als hy de gemelde hoedaanigheden al heeft, en van goede Lancetten voorzien is, moet 'er daarenboven van verscheide lengte en breedte hebben, om de zelve volgens de verscheide aders, die hy te openen krygt, te gebruiken. Schoon dat deze Operatie in korten tyd afgedaan is, en een van de ligtste van de Heelkunst schynt te wezen verdient zy daarom niet minder in haare drie byzondere tyden aangemerkt te worden. Dierhalve, zoo hy die wel wil doen, staat hem te overleggen wat hy voor, onder, en naa het laaten in acht dient te nemen.

Geval daar het aderlaaten moet uitgesteld worden.

Indien het een Aderlaating is, die door den Geneesheer is voorgeschreven, zoo valt 'er niet te onderzoeken; dan heeft hy zich maar klaar te maaken om dezelve op het spoedigste te doen: maar zoo de Zieke zelf het aderlaaten ordonneert, moet de Chirurgyn hem naa de redenen vraagen, om dewelke hy wil gelaaten wezen, en ook zien of hy wel in staat is om gelaaten te worden: want zoo hy van een groot maaal quam, of zoo hy in langen tyd niet gegeten had, indien hy in de koude, of in de hitte van eene verheffende koorts lag, of nog lag en zweette naa de verheffing, indien hy zijne zaaken zoo even verrigt had, indien hy door gramschap ontstoken, of indien hy koud was, of eenige andere overdaad begaan had, dat waren allemaal goede redenen om het laaten uit te stellen. Maar zoo 'er niets in de weg is daar de aderlaating om behoeft agter gelaaten te worden, dan moet de Chirurgyn alles, dat daar toe vereischt word, gereed maken.

De Chirurgyn moet beginnen met een waschligt of een kaars te ontsteeken. Daar zyn 'er die meer

van de kaars als van 't waſchligt houden; om dat, zeggen zy, zoo 'er waſch op den arm quam te vallen, het grooter pyn zou veroorzaaken als het ſmeer zou doen Ik heb nu al ſes-en-dertig jaar aan 't Hof gelaaten; ik heb my altyd van waſchligt bedient, dog dit ongeval is my nog nooit over gekomen Een eindje waſchligt is beter als een geheel waſchligt, dat wegens zyne lengte niet geplaatſt kan worden daar men 't hebben wil Het lemmet van 't waſchligt moet redelyk dik zyn, om beter te ligten. De groote waſchligten, die men in de Kelders gebruikt, zyn hier dienſtiger als alle anderen, om dat men ze kan buigen zoo als men begeert.

Hoedanig de zwagtel en de compreſſen moeten zyn.

Men maakt een Zwagtel gereed van lywaat, dat niet al te oud noch te nieuw moet zyn: ze moet eenen duim breed, en anderhalve elle lang zyn. Ik houde de manier voor goed van aan beide de einden een klein lintje aan te naajen, zoo als ik in Vlaanderen in de Nonne-kloooſters, als ik 'er moeſt aderlaaten, wel geſien heb. Dat is gemakkelyk om den knoop te leggen, die dan zoo dik niet is als of hy met de zwagtel gedaan wierd. Men maakt twee compreſſen ter breedte van eenen duim in 't vierkant, van lywaat dat tien of twaalf dubbeld gevouwen is, om dik genoeg te zyn tot het drukken van de ader. Men maakt 'er twee, om ingevalle dat het bloed quam uit te berſten, een tweede compres gereed te hebben. Daar moeten geene neggen nog zoomen aan de zwagtel zyn: de laatſte zyn zeer ongemakkelyk, en drukken de compres niet genoeg, en de eerſte doen de teere armen zeer.

Van de pannetjes of kommetjes.

Men zet drie kommetjes op drie verſcheide taljooren: als ze alle drie gelyk in eene ſchotel gezet worden konnen zy niet gelyk ſtaan, en vervolgens niet volkomentlyk gevult worden. Men zet 'er drie gereed, al maakte men maar ſtaat om 'er twee vol af te tappen, om dat het bloed ſomwylen zoo wel loopt, dat men goed vind het derde ook te vullen.

De kommetjes hebben yder een oor, om ze, des noodig zynde, daar by vaſt te houden. Ze moeten yder drie oncen bevatten, om de hoeveelheid

van

van 't uitgeloopen bloed niet te weten. De Heer *du Chene*, , eerste Geneesheer van Mynheer den Hertog van *Bourgonje*, wil niet als in zoodaanige kommetjes gelaaten hebben, om dat hy geen minder nog meerder bloed wil afgetapt hebben als hy geordonneert heeft Als men den tyd naar zijn goeddunken mag kiezen om de ader te openen, raad hy het liever s'avonds te doen. Ik heb nog niemand anders als hem gezien, die meer houd van s'avonds als van s'ogtends te laaten. De Heelmeesters bevinden dat men s'avonds verkoelt is, dat de aders zoo wel niet opzwellen, en dat 'er het bloed bezwaarlyk uit wil springen.

De bequaamste tyd om te laaten.

Voorbereidingen.

Men doet water by der hand brengen, daar men een glas mee vult: men doet azyn of water van de Koninginne van Hongarye gereed zetten, ingevalle dat de Lyder vreesde in flaauwte te zullen vallen. Men doet hem na de kant van de Bedstee naderen, met den arm, die gelaaten moet worden, voor aan: men legt een zit- of een oor-kussen tegen sijne rugge, op dat hy dus ondersteunt zynde, over eind zou konnen sitten: men doet het bedde met een laken of deken bezorgen, om het bloed na de opening van de ader te ontfangen. Indien de Heelmeester vreest dat het ligt van den dag hem mogt in de weg zyn, doet hy de gordynen van het bedde toe haalen Hy moet het waschligt aan iemand vast te houden geven, die eene vaste hand heeft, en die niet beschroomd is om te zien aderlaaten: want indien zoo een persoon zyn hoofd begon om te draaijen als de steek gegeven zal worden, zoo zou hy door deze beweeging sijnen arm ook doen beweegen, waar door het ligt dan weg getrokken, en ligtelyk een missteek zou gegeven worden. Daarom moet de Heelmeester in de aderlaatingen van belang een knegt mede nemen, op wien hy staat kan maken, zoo om het waschligt vast te houden, als om den arm van den Lyder te ondersteunen, op dat hy den zelve onder het steeken niet te rugge zou konnen trekken.

Voorzorg die men in agt moet nemen.

Omstandig-

Als de Koning, of iemand van de Koninklyke Familie

Familie gelaaten word, zoo houd de eerste Geneesheer het ligt vast: hy rekent het zich tot een eer, dezen dienst aan den Koning te doen, gelyk ook den Apteker doet met de kommetjes te houden. Indien 'er iemand in de kamer was, den welke de Chirurgyn verdagt hield van zyn vriend niet te zyn, zou hy hem konnen doen vertrekken, want hy moet niet bekeeken worden van Menschen die hem door haare tegenwoordigheid zouden konnen ontrusten en quellen. De Chirurgyns gebruikten voor dezen dit voorregt: en als de Heer *Felix* den Koning eens zou laaten, belaste hy den Poortier dat hy een van de in dienst zynde Chirurgyns die sijn vriend niet was, zou doen vertrekken: maar dit is niet meer in 't gebruik. Zoo dikwils als ik Mevrou de Dolfyne, of iemand van de Koninklyke Princen gelaaten heb, was de kamer vol volk; en zelfs voegden zig Myn Heer de Dolfyn en de Princessen onder de Gordynen, zonder dat zulks my belemmerde.

Heden in het laaten van eenen Prins.

De Chirurgyn moet nog sien of 'er niets aan sijn lyf is dat hem in de weg kan zyn: zyn sijne mouwen al te lang zoo moet hy die opslaan: hangt hem sijn Paruyk in de weg, zoo moet hy die met een lint opknoopen. Eindelyk hy moet alles zoo schikken dat hy nergens door belemmert zy in het verrigten van de aderlaatinge. Doch hy moet ook niet doen gelyk een Heelmeester hier te Parys, dewelke wel een van de voornaamste Chirurgyns is die meest tot het aderlaaten gebruikt worden: hy doet deuren en vensters sluyten: hy wil niet dat 'er iemand zal spreeken of over de kamer gaan: hy maakt zoo groote bereidsels, en neemt zoo veel voorzorg om eene ader te laaten, als of hy eenen arm of een been ging afzetten. Het is goed de noodige middelen in 't werk te stellen om sijn werk wel te doen: maar onmatige voorzorg is onnut, jaa zorgelyk: want zy jaagt den Lyder een schrik op het lyf, en belet daar door het bloed met dezelve vryheid, als het anders gedaan zou hebben, uit te loopen.

Uitterlyk gelaat van den Chirurgyn.

Daar

Onvoorſigtigheid van eenige zieken. Daar zyn eenige zieken, en wel meeſt Vrouwluy, dewelken als een Chirurgyn haar voor de eerſte reize zal laaten, beginnen hoog op te geven hoe moejelyk dat ze te laaten zyn. Dog 't zy dat ze waarlyk moejelyk te laaten zyn, 't zy dat een Chirurgyn, die haar voor dezen gelaaten heeft, haar zulks heeft wys gemaakt om ſijne behendigheid te doen gelden, zoo is dit een onvoorſigtig ſpreeken, dewyl het eenen vreesagtigen Heelmeeſter zou konnen verſchrikken: de Lyder moet ſijnen arm maar uitſteeken, zonder zich over deze moejelykheden te bekommeren: en de Heelmeeſter moet die te boven komen, zonder zig aan alle de redeneeringen van den Lyder te ſtooren.

Hoe nodig de ſtoutbartigheid in eenen Heelmeeſter is. Eindelyk het wezentlyke punt om een gooden naam in het aderlaaten te verkrygen beſtaat hier in, dat men zoo ligt geen plaats geeft aan de vreeze. Als men eene aderlaating gaat doen, hoe moejelyk men ook denkt dat ze wezen zal, zoo moet men in zyn ſpreeken een groot betrouwen toonen van de zelve wel uit te zullen voeren: de Heelmeeſter moet deze redeneering maaken, en zich zelven aldus toeſpreeken: Heeft hy van anderen kunnen gelaaten worden, waarom zou ik hem niet konnen laaten? hy moet gelooven dat 'er wel armen zyn die zeer moejelyk, maar geene die onmogelyk om te laaten zyn. Het goed gevoelen van zich zelven is toe te geven op het ſtuk van het laaten: zelfs moet een Chirurgyn wat goed gevoelen van ſig zelven hebben om daar in uit te munten. En hoewel dat men den Heelmeeſter als eene wet wil opleggen, dat hy den middelweg moet houden tuſſchen het vertrouwen en de vrees, zonder meer ter eener als ter andere zyde over te zwigten; zoo moet hy egter, wil hy een goed laater worden, liever misdoen door al te groot betrouwen, als door al te groote bevreesdheid.

Hy moet regts en ſlinks zyn. De Heelmeeſter moet ook regts en ſlinks zyn, en zoo wel met de ſlinker als met de regter hand konnen laaten: want hy moet de aders van de regter armen met de regter hand, en die van de ſlinker armen

armen met de flinker hand openen. Hy moet fig daar toe gewennen, zoo ras als hy het laaten begint te leeren. Die de flinker hand zoo behendig niet konnen gebruiken, als de regter, myden het laaten op de flinker armen. Zy zyn te beklaagen; dewyl zy het laaten op die armen niet konnen voorby gaan, en 'er meer gelegentheden voorvallen om op den flinker, als op den regter arm te laaten. Want behalven dat de ziekten, daar het laaten vereifcht word, zoo wel aan de eene als aan de andere zyde komen, zoo word de aderlaating fomtyds uyt voorzorg gedaan; als wanneer men den flinker arm aanbied, om dat men den regter liever vry heeft, om te fchryven of om fijne andere befigheden te doen. Ook zyn 'er perfoonen dewelken uit vreeze van in eenen pees of flagader geftooken te worden, niet willen gelaaten zyn als op den flinker arm; zeggende voor reeden dat, zoo hun het ongeluk over quam van een ftyven arm te krygen, zy ten minfte de voldoening zouden hebben van den flinker arm maar ftyf te hebben.

Na dat alle deze voorzorg voor het laaten genomen is, moet de Heelmeefter den arm des Lyders in fijne hand neemen, om tot de uitvoering te komen: en hoewel dezelve maar in een fteekje beftaat, zoo zyn 'er egter eenige wezentlyke en noodzaakelyke omftandigheden in agt te nemen, dewelke niet mogen verzuimt worden, zal men eene goede aderlaating doen. Wy gaan deze omftandigheden de eene voor, en de andere na onderzoeken, en ul. met een aanwyzen hoe deze Operatie beft gedaan word.

Het eerfte dat men te doen heeft, als men den arm heeft gevat, is den zelve ter breedte van vier vingeren boven den elleboog te ontblooten: indien de mouw van het kamizool of van 't hembde te naauw om den arm floot, zou men die moeten laten onttarnen; want dat zou een tegenband zyn, dewelke aan 't bloed zyne vryheid benemende om voort te loopen, de aderlaating zou doen mislukken. De Vrouwluy draagen tegenwoordig zeer ongemakke-

lyke linten, maar hoe weinig dat ze den arm nypen; moet de Heelmeester order geven om ze af te leggen. Vorders neemt hy een Servet A, dat hy den Lyder onder sijnen arm vast speld; en spreid het dan over sijne schouders en borst, op dat hy door het bloed, dat uit de ader zal springen, niet besmet zou worden. Deze omstandigheid moet vooral niet vergeeten worden in de Mevrouwen van den eersten Rang, als zy in haar zwanger gaan, of uit voorzorg gelaaten worden, want op die dagen schikken zy haar op, zelfs voor het laaten, om het bezoek van haare vrienden te ontfangen. En zoo 'er dan eenige druppelen bloeds haare optooisels by geval quamen te besmeuren en te ontplaatsen, zouden zy het den Chirurgyn nimmermeer vergeven.

Gebruik van het Servet.

Hoedanigheden van den band.

Den arm ontdekt, en 't Servet omgedaan zynde, neemt de Chirurgyn een laaken Band B om 'er den arm mee te binden: hy moet rood zyn om door het bloed niet bedorven te worden; drie vierendeelen of meer lang, om op allerhande armen te passen; en eenen duim breed, om zonder pyn toegebonden te worden: want een smalder band zou in den arm snyden, en een breeder zou niet styf genoeg sluyten. Hy moet van geen al te fyn, nog al te grof laken zyn; want 't eene zoo wel als 't andere zou zyne ongemakken hebben. Eer hy den band legt, moet hy op twee dingen letten; het eene, dat de arm uitgerekt, en in dezelve gestalte moet zyn gelyk als hy gestooken moet worden; en 't andere dat de hand open en uitgestrekt moet zyn, en dat de palm van de hand tegen de borst van den Chirurgyn moet leunen, op dat de spieren van den voorarm niet op en zwellen, en de plaatsing van de aderen niet veranderen. Men neemt den band omtrent by zyn midden: dit midden legt men twee vingeren breed boven de bogt van den arm: het eind van den band, dat binnens arms hangt, moet wat langer zyn als het andere, om dat dat einde moet dienen om eenen strik te leggen: men doet de twee einden over malkanderen agter op den arm kruyssen: men strikt den band op het buitenste gedeelte van den arm

Manier om den band te leggen.

arm met een enkelde ſtrik toe, zoodanig dat de bogt van den ſtrik om hoog is, en de twee einden agter den arm neer hangen. Men haald den band voor deze eerſte maal niet ſtrakker toe, als noodig is om de ader te drukken, en het bloed dat daar in is, in den voorarm op te houden, zonder nogtans de ſlagader te drukken, die het bloed om de ader te doen zwellen, moet aanbrengen. Zelfs op dat dit bloed te beter na de ader zou loopen, doet men den arm weder onder het dek leggen, en indien 't nodig is, ſlaat men daar een heet ſervet om.

Geduurende deze tuſſchenpoos haald de Chirurgyn uit zyn Koker C het Lancet, dat hy het bequaamſte oordeeld voor de ader, die geopent moet worden; want hy heeft 'er breeder en ſmalder om yder, daar ze beſt paſſen, te gebruiken: hy heeft 'er ook die zeer fyn van punt zyn voor de geene die eene zeer fyne huid hebben; en anderen die gerſtgraane punten genoemd worden, voor die hard en droog van vel zyn. Als hy het Lancet uitgekipt heeft, opent hy het, niet met een ſcherpen hoek, maar wat wyder, zoo als dit D geopent is; hy ſteekt het in ſijn mond, met het punt na ſijne ſlinker hand gekeert als hy op den regter arm moet laaten, of na ſijne regter hand, als hy den ſlinker arm moet open ſteeken; het welke hy aldus doet, om het lancet gemakkelyker te vatten. Daar op neemt hy den arm weer, die hy even als te vooren weder doet uitrekken, en tegen ſijne borſt leunen. Hy doet den Lyder ſijne hand ſluiten, den duim tuſſchen ſijne vingeren ſteeken, op dat de ſpieren daar door opzwellende, de aders meer na buiten toe dryven. Ik geef den Lyder myn Koker, als ik 'er het lancet, dat ik gebruiken wil, uitgehaald heb, in de plaats van hem den duim tuſſchen ſijne vingers te doen ſteeken; want het heeft de zelfde uitwerking: men zou hem dien Koker maar na de gedaane opening behoeven te geven om in ſijne handen om te draajen; maar dit is zoo veel tyds uitgewonnen; want de Lyder draaid den Koker ten eerſten om zoo ras de ſteek gegeven is, zonder dat hy daar hoeft na te vragen.

Andere bereidingen.

Die het ligt houd moet aan de slinker hand van den Chirurgyn aan 't hoofdeneind van 't bedde staan: zoo de aderlaating op den regter arm geschied, moet hy het met de slinker hand houden; en een taljoor met een kommetje daar op in sijne regter hand, die hy onder den arm des Lyders houd, om het bloed, zoo ras als het zal uitloopen, te ontfangen. 't Is des Heelmeesters werk het ligt te plaatsen: gy ziet 'er hier van tweederley soorten: een dik en omgedraaid Waschligt E, en een ander in 't waschligt-Kokertje F, die beidegaar even goed zyn; hy zal 'er een uit kiezen, en binnens of buitens arms plaatsen na dat het hem best in 't gesigt zal staan. Voorts zal hy de aders onderzoeken en de geene die hem de bequaamste tot de opening schynd, uitkiezen.

Aders die geopent konnen worden. Daar zyn vier aders in den arm die geopent konnen worden: de eerste is de 1 *Cephalica*, aldus genaamt om dat ze hooger legt, en dus nader by het hoofd is; de tweede is de *Mediaan*, om dat ze midden op den arm geplaatst is: de derde is de 2. *Basilica*, die den naam van *Basilica* heeft, om dat ze op het onderste of de *basis* van den arm gelegen is: de vierde is de 3. *Cubitalis*, om dat ze de naaste aan den elleboog is. Van deze vier aders worden de *Mediaan* en de Lever-ader doorgaans geopent, om dat ze dikker en gemakkelyker zyn, zoo wel om te openen, als om 'er het bloed uit te tappen: maar ze zyn ook de gevaarlykste: de Lever-ader of *Basilica* legt somwylen zoo digt by de slagader dat 'er te vreezen staat dat dezelve wel met de ader mogt gestoken worden: en de *Mediaan*, die op de pees van den 4. *Musculus biceps* leit, moet door den Chirurgyn op het allervoorsigtigste gestooken worden, zal hy de pees ontwyken: want de slagader en de pees zyn de twee klippen daar de ongelukkige Chirurgyns tegen aan zeilen.

De pees en, de slagader die hier gemyd moeten worden.

De hoofd- De plaatsing van de Hoofd-ader laat het bloed zoo met

1. Hoofdader.
2. Lever-ader.
3. Elleboogsader.
4. Tweehoofdigen spier.

en elleboogs-ader zyn niet gemakkelyk om te laaten maar zyn de zekerste.

met geen boog uitspringen, gelyk het uit de andere aders doet. Om zulks te doen, zou het moeten een scheur geven als een fontein, 't welk het bloed uit deze ader, die op het hoogste van den arm gelegen is, bezwaarlyk kan doen. Om de Elleboogs-ader te openen, moet men den Lyder sijnen arm doen draaijen op eene manier, die hem zoo wel lastig en ongemakkelyk is als den Chirurgyn. Daarenboven dewyl de huid hier harder is, als in de bogt van den arm, zoo moet men ook grooter pyn veroorzaaken. Om deze redenen worden deze twee aders allerminst geopent, hoewel dat ze zonder gevaar zyn, en dat men in geen perykel is van daar een pees of eene slagader te steeken, dewyl 'er geen omtrent leggen. Als egter een jong Chirurgyn maar de minste vrees heeft van een pees of slagader, door het openen van de *Mediaan* of de lever-ader te steeken, zou ik hem raaden liever een van de twee gemelde aders te kiezen, als iets te wagen. 't Is beter dat hy eene aderlaating doet, die in 't oog van de Omstanders juist zoo bevallig niet is, en zoo zeer van hen niet gepreezen word, als dat hy zich in gevaar zou stellen van den Lyder voor geheel sijn leven een styven arm aan te zetten.

Onderscheid tusschen eenige armen.

In alle armen zyn altyd geen vier aders die geopent kunnen worden. Sommigen hebben 'er maar drie, andere maar twee: en somtyds is men maar al te gelukkig als men 'er maar een in zekere armen kan vinden. Zy hebben altemaal wel 't zelfde getal; maar als ze zoo diep sitten dat ze niet gesien noch gevoelt konnen worden, zoo is 't even eens voor den Heelmeester als of 'er geen aders waren; hy moet sig dan voegen na de gesteltenis van den arm: hy moet sig behelpen met de aders die hy dan vind, en sijn best doen om 'er met eere uit te komen. En als ik gesprooken heb van de hoofd- of de elleboog-ader te kiezen, heb ik dat van zulke armen verstaan daar wat te kiezen viel.

Verkiezing van de plaats die

Het is nog niet genoeg de ader gekoozen te hebben, men moet de plaats ook kiezen daar men de ader wil openen. Maar dat moet altyd gedaan wor-

men moet open steken. den op de plaats die best gezien word, en onder de littekens van de voorgaande aderlaatingen. Indien men daar boven wilde steken, zou het bloed zoo wel niet uitloopen; want vermits de littekens de ader naauwer gemaakt hebben, kan het 'er zoo vry niet uit loopen, als het daar onder zou doen, daar de ader wyder is. Daarom moet een Heelmeester om eenen arm, daar hy gewoon is op te laaten, bequaam tot het laaten te houden, eerst beginnen met de ader zoo hoog als hy kan open te steken: daar na gaat hy hoe langer hoe laager, en plaast de steeken digt by malkanderen: aldus doet hy gedüurig goede aderlaatingen; en houd een open veld, daar hy by tyd en gelegendheid weer aan kan gaan.

Hoe men zig van dese plaats verzekert. Als een Heelmeester de plaats, die hy steken wil, heeft afgezien, moet hy die met zijnen nagel door twee schrappen, te weten een boven en een onder de ader, en zoo wyd van malkander, als hy oordeelt dat de ader dik is, af tekenen; om de opening tusschen beide de schrappen in te maaken. Daar naa moet hy den band styver toehaalen, om de huyd van den arm vaster te houden; en daar is dan weinig aan gelegen of de slagader daar door gedrukt word dewyl de ader genoeg gezwollen is. Vervolgens strykt hy den voorarm met zijne regterhand van onderen opwaarts aan, om het bloed dat in de ader is, na de plaats toe daar hy steken wil, voort te duwen: ten zelven tijde vat hy den arm met zijne slinker hand, en zet den slinker duym op de ader, op dat het bloed niet weer naa de hand zou zakken, en eindelijk eer hy het lancet, dat hy nog in den mond houd, in zijne handen neemt, voelt hy met zijnen voorsten vinger op de getekende plaats, om te weten of de ader door alle de bewegingen, die hy zoo even gedaan heeft, niet van plaats is verandert.

Hoe men het lancet moet houden en insteeken. Indien hy de ader in dezelve gestelteniße vind, dan moet hy, zonder zijne oogen van de getekende plaats af te keeren, het *Lancet* nemen, dat hy met den duym en den voorsten vinger by 't midden van 't lemmet houd om het des te vaster te hebben: als hy

het

het dan by den arm gebragt heeft, zet hy de einden van de andere vingeren op den arm, om alzoo te beletten dat zijne hand, terwijle dat hy de steek doen moet, niet zou waggelen. Als hy zyne hand aldus verzekert heeft, brengt hy het *Lancet* tot aan de plaats die hy voornemens is te openen: hy zet het op de onderste schrap, dat het onderste gedeelte van de ader is, en steekt het zoo diep in, tot dat hy gelooft of verzekert is dat hy in de ader is: in het uithaalen van 't lancet maakt hy eene opligting; dat is, hy snyd de huyd zoo verre op als hy noodig oordeelt om een goede aderlaating te doen; het bloed volgt het lancet; want als hy het lancet uithaalt, springt het bloed ter ader uit, en dat snelder of loomer, naar de dikte van de ader, en naar de hitte en de levendigheid van het bloed.

Drie manieren van de ader open te steeken.

De opening van de ader kan op drie manieren gedaan worden: te weeten naar de lengte, overdwars, of schuins: de leste moet voor de beste gehouden worden, zoo om dat zy de gemakkelijkste is voor den Operateur, als om dat zy de voordeeligste is voor den Lyder, dewijl de opening daar door grooter valt, 't geen het bloed gemakkelijker doet uitloopen. Om de ader wel te openen, moeten de twee vingers, die het lancet houden, alleen werken: zy zijn gebogen als ze het lancet tot aan de ader brengen: en dewijl de hand alsdan ondersteunt word door de andere vingers die op den arm des Lyders rusten, zoo gaat het lancet in den ader door de enkelde verlenging van den duym en van den voorsten vinger, en komt 'er op de zelve wijze weer uit. Indien de Heelmeester zijne geheele hand gebruykte, om zoo eene geringe opening te doen, zoo zou men met reeden van zoo eenen Heelmeester mogen zeggen dat hy eene zwaare hand hadde.

De opening geschied in twee tyden.

De opening heeft twee tyden, die van de insteekinge, en die van de opligtinge. De eerste tyd is de geene die nodig is om van buyten na binnen te gaan, en de tweede die vereischt word om weer van binnen buyten te komen: als het lancet ingaat, snyt het met beide zijne scherptens; maar als 't 'er

weer uit gaat, snyd het maar met de bovenste scharpte, die men al opligtende uit de ader haald. Sommigen voegen daar nog by eenen tyd van insnydinge, den welke zy tusschen beide de andere tyden in stellen: maar dat is eene vermeenigvuldiging van zaaken zonder noodzakelykheid, dewyl de steeking en de opligting niet konnen geschieden zonder insnydinge.

Wat men na de opening moet doen met het lancet en het waschligt.

Zoo ras als het bloed ontsprongen is, buigt de Heelmeester zyn Lancet voor toe, en legt het op den kant van het taljoor daar 't eerste kommetje op staat, om het gemakkelyk weer te vinden: als men het op het bedde legt, kan het vallen en bedorven worden; of wel men heeft moeite, om het zelve in het deken dat de Knegts zullen afgenomen en weg gebragt hebben, op te zoeken. Zoo het ligt binnens arms staat, moet men het onder den arm niet weg nemen, uit vreeze van den arm te branden; maar men moet het na vooren toe, en in 't midden van 't bedde zetten, om het uitloopende bloed te ligten. Sommige Lyders willen het zelver houden, dat de Heelmeester niet moet beletten, zoo om dat hy zelf des te beter siet wat dat hy doet, als om dat het eenig weerwerk aan den Lyder geeft, die dan zoo ras niet in flaauwte zal vallen.

Wanneer men den band moet los maken.

Indien het bloed na sijnen eersten sprong niet boogsgewys meer uit loopt, dan ontstaat deze verzwakking hier uit, dat de band de slagader al te zeer toedrukt: deze band moet dan aanstonds losser gemaakt worden, en aanstonds siet men het bloed weer even eens loopen als te vooren. Dit punt alleen moest den Ouden de oogen geopent hebben omtrent den omloop van het bloed.

Blykelyk bewys van den omloop des bloeds.

Nademaal het onmogelyk is dat de voorarm al het bloed, dat 'er door 't laaten afgetrokken word, zou bevatten, zoo moet dit bloed dan door de eene of de andere buis aangevoerd worden: door de ader kan het niet komen, dewyl haare weg door den band gestopt word; zoo moet het dan door de slagader aanvloeijen, dewyl het deze vaten alleen zyn die het bloed door 't gansche lighaam rond voeren.

De

De Heelmeester moet het zoodanig sien te maken dat het bloed boogsgewys uit komt; en dat alleenlyk om den Zieken en de Omstanders te vergenoegen, want de aderlaating is even goed als het bloed langs den arm afloopt. Ik heb Myn Heer *Daquin*, eerste Geneesheer des Konings, meer als twintig maalen gelaaten: maar hy begeerde nooit dat het bloed al springende uit quam; maar dat het langs den arm liep: en meende dat het laaten daar des te beter om was. Nogtans moet de Heelmeester sig voegen na de algemeene gevoelens, en de huid opligten of neerdrukken om de openingen van de huid en van de ader regt over malkander te doen staan, om het bloed aldus als eene fontein voor den dag te doen komen: hy moet den arm van den Lyder wat bugen, op dat de huid niet te veel op de opening zou drukken, waar door het bloed beter zal uitloopen. Ook moet hy den arm ondersteunen, die anders vermoeid en zwaar zou worden: hy moet den Lyder ook beletten sijn bloed te besien, indien hy van die bloohartigen is die door eenen druppel bloeds verschrikt worden. Hy zal den Lyder iets dat rond is in de hand geven, om het om te draaijen, zonder het egter al te sterk te nypen; want hy moet maar eene geregelde beweeging doen, om het bloed des te raffer na de opening te doen loopen.

Daar zyn eenige Chirurgyns te Parys, die in een sakje, dat daar expres toe gemaakt is, een stokje by sig dragen: het is anderhalve of twee voeten lang, met fluweel bekleed, en zelfs geborduurd: zy geven het den Lyder in de handen zoo ras als de steek gedaan is: zy geven voor dat dit stokje niet alleen zeer bequaam is om het met de hand om te draaijen, maar dat het eind van dit stokje op het bedde steunende diend om den arm van den Lyder te onderstutten. Ik heb my van deze hoflykheid niet bediend: ik gaf maar myne Koker aan den Lyder, zelfs voor de steek, zoo als reeds gezeit heb. *Wat men den Lyder in de hand moet geven.*

Men kan zig in het laaten zonder Knegts niet behelpen: daar moeten 'er op zyn minste twee zyn, de *Pligt der dienaaren.*

de eene om het l gt met de eene hand, en het kommetje, terwyle dat het vol loopt, met de andere hand te houden: de tweede om de ledige kommetjes aan te brengen, en de volle op de tafel te zetten, om de zwagtel en de compres op zyn tyd aan te geven, en om al het nodige, ingevalle dat de Lyder van ſig zelven viel, toe te reiken.

Regel van de hoeveelheid van 't bloed dat men aftappen moet. De hoeveelheid van het bloed dat men aftappen moet is niet even groot in alle lighaamen. Indien het eene aderlaating is die door den Geneesheer is voorgeſchreeven, dan vind de Heelmeeſter zyne Wet geſchreven; hy moet geen eene *dragma* meer aftappen als hem belaſt is: indien het eene aderlaating is die uit voorzorg gedaan word, zoo zal hy zich hebben te voegen na de kragten en de geſteltenis des Lyders: en zoo dezelve het aderlaaten wel uitſtaat, zal hy het bloed wat rykelyker laaten uitloopen: zoo hy bleek en qualyk begint te worden, zal hy 'er aanſtonds mee op houden. Eindelyk daar zyn ontelbaare omſtandigheden die ik hier niet alle kan bybrengen, en die ook niet behoeven opgeteld te worden. Ik heb gemerkt dat, als ik de mans heb gelaaten in de tegenwoordigheid van haare vrouwen, de vrouwen hen niet veel bloeds wilden afgetapt hebben: dog als ik de vrouwen quam te laaten in de tegenwoordigheid van haare mannen, dat de mans niet te vreede waren voor dat ik eene groote en rykelyke aderlaating had gedaan. Zy hebben beide haare redenen, die niet moejelyk te raaden zyn.

Order der kommetjes. Als het eerſte kommetje H byna vol is, doet men het tweede I aanbrengen, en men plaatſt het onder het eerſte; op dat het bloed, als het eerſte weggenomen word, in het tweede zou vallen. Zoo doet men ook met het derde K; en terwyle dat dit laatſte vol loopt, doet men de zwagtel en de compreſſen aanbrengen. Die de kommetjes met bloed van het bedde op de tafel brengt, word belaſt zagjes te gaan, om geen bloed op de tafelborden te ſtorten; hy moet ze ook op dezelve order zetten, zoo als ze gebruikt zyn geweeſt. Om het bloed

te ſtutten, moet men den band los maaken, zich wagtende van de zwagtel in het leſte kommetje te laaten hangen; dit kommetje word ook niet weg gebragt eer de band afgenomen is, en men zig meeſter van het bloed heeft gemaakt. En om zig meeſter van het bloed te maaken, zet men twee vingeren van de ſlinker hand, te weeten den duym met den voorſten vinger, ter zyde van de openinge: dan doet men door 't middel van die twee vingeren de huyd een kleine en half ronde beweeging doen, waar door het bloed dan geſtut word, zonder dat 'er een droppel meer uit komt. Vorders doet men het derde kommetje op de tafel brengen om het op zyn order by de anderen te zetten.

Daar op neemt de Heelmeeſter met ſijne regter hand een compresje L; en eer dat hy het op legt, kan hy de twee vingers, daar hy de opening mee drukte, wel weg neemen, om een weinigje bloeds uit die openinge te laaten loopen: dan zet hy 'er dezelve weder op, en houd het bloed voor de tweede maal tegen; en aanſtonds legt hy de compres op de opening, en daar over heen een tweede en breeder compres M: en terwyle dat hy die met de ſlinker hand vaſt houd, veegt hy het bloed, dat den arm kan bemorſt hebben, met een hoekje van een nat fervet af: dan legt hy over de compreſſen eene zwagtel N, beginnende ſes vingeren breed van 't eene einde, dat hy agter den arm laat hangen: hy draait de zwagtel in 't rond om den elleboog, en na dat hy die weer over de opening gebragt heeft, draait hy ze in 't rond om den voorarm, daar hy dan aldus mee voortgaat, kruyſſende geduurig over de compreſſen, zoo dikwils als het de langte van de zwagtel toelaat. Hy bind de twee eindens O O agter op den voorarm toe; en op dat de compreſſen 's nagts niet zouden weg glyen, ſpeld hy die aan de zwagtel vaſt. Hy haald de mouw van het kamizool en van 't hembde om laag, om den arm te bedekken; en na dat hy den Lyder ſijnen arm heeft doen buygen, legt hy die op het bedde, en belaſt hem den zelve aldus geboogen op ſijne Maag te hou-

Van den band.

den

den leggen, op dat het bloed, indien hy sijnen arm verroerde, daar niet mogt uit komen loopen.

Nuttigheit van de twee compressen. Dat ik 'er twee compressen raade op te leggen, dat is tot meerder zekerheid: want 't is klaar dat een compresje, 't welk boven door eene grooter compres gedrukt word, veel beter op de opening zal drukken, waar door dezelve veel eer toegaat. Dog ik weet wel dat men 'er doorgaans maar een gebruikt, en ik heb het zelf ook dikwils alzoo gedaan. Vorder by aldien men het bloed afgeveegt had met het compresje dat men op het vleesch gaat leggen, zou men het niet moeten opleggen aan die kant daar bloed aan is, want dat zou een eelt op de wonde konnen maaken; maar men zou het moeten omkeeren.

Men pleeg de compres van ouds nat te maken; en sommigen doen het nog; als ik leerde aderlaaten, wierd my ook bevoolen dezelve nat te maken: maar ik heb deze manier laaten vaaren, ik leg 'er de compres maar droog op, en ik bevind my daar wel mee. Dit heb ik gemeen met meest alle de goede aderlaaters, die dezelve tegenwoordig nergens mee bevogtigen. Als een compres die nat gemaakt was opdroogt, dan word ze hard, en bequaam om

Wanneer de compressen moeten nat gemaakt worden. de plaats daar ze opgelegt word, te kneuzen. Ze moet maar nat gemaakt worden als 'er een *trombus* is, 't welk is een klein gezwelletje dat zig rond om de opening, als die te naauw is, vertoond; of als men glooft dat 'er eenig bloed tusschen de huid en het vleesch sit; doch deze toevallen gebeuren niet, als 'er eene genoegsaame opening gemaakt is geweest.

Hulpmiddelen voor den Lyder als hy in flaauwte valt. De aderlaating gedaan, en den arm verbonden zynde, zoo heeft de Heelmeester met sijne Operatie nog niet gedaan: indien het gebeurt dat de Lyder van sig zelven valt, zoo moet hy hem aanstonds doen verkomen met de kussens onder sijn hoofd weg te neemen, en hem plat neer te leggen, met sijn aangesigt met water te besproejen, met hem azyn, water van de Koninginne van Hongaryen P of iet anders dat zeer kragtig is, te rieken te geven, met

hem

hem in fijne handen te kloppen, en met de gardynen van fijn bedtleede, en de vensters open te trekken, om hem lugt te geven, en om hem aldus gemakkelyker te doen ademen. Als de Lyder tot sich zelven gekomen is, kan men hem een halven romer half water en half wyn, te drinken geven; maar indien hy de koorts had, zou men hem een gerstendrankje geven. Daar na legt men fijnen arm weer te deeg, en men laat hem rusten.

Opmerking. Als alles dat 'er by den sieken te doen was, afgedaan is, gaat de Chirurgyn na de tafel toe om het bloed te bezien. Sommigen blaazen de schuym van 't bloed af, of doen die met een kaarteblad of met een penne weg; zy meenen dat men de oppervlakte van het bloed dus ontdekt hebbende, deszelfs goede of quaade gesteltenissen beter kan zien. Wat my aangaat, ik heb de moeite nooit genomen van deze schuym weg te doen; want ik meen dat deze kleine beweging, als konnende de oppervlakkige vezelen des bloeds door malkanderen verwarren, daar door kan beletten de gesteltenissen van 't zelve bloed gewaar te worden; te meer om dat de schuym het geheele kommetje niet bedekt, zoo dat men uit het onbedekte deel fijn oordeel over den aard van het bloed genoegsaam kan stryken. Als de Geneesheeren den zieken komen bezoeken, vragen zy schier altyd of de aderlating goed geweest is, en of het bloed fraaitjes heeft geloopen: Zoo men de schuym daar op laat leggen, is het een onwedersprekelyk bewys dat het bloed boogs gewys en met snelheid heeft geloopen; zoo dat men daar door al dat vragen en al dat maken van gevolgen kan spaaren: dewyl zy hunne oogen maar op het bloed hebben te werpen, om te weten hoe 't met het aderlaaten is toegegaan.

Onderscheid tusschen de kommetjens. Men moet niet nalaten de kommetjes te tekenen, leggende een stukje papier op het eerste, twee op het tweede, en drie op het derde: zoo een gering verzuim zou den Chirurgyn voor een misdaad gerekend worden, als men zijn oordeel over het bloed zou komen geven; hoewel het van zeer klein belang zou zijn, dat men in twyfel zou staan over

het

het eerste of tweede kommetje. Sommige kommetjes zijn afgetekend met het getal een, twee, drie; maar die moeten dan in haar order aangebragt worden; en dewyl het ligt kan gebeuren, dat de knegt daar in mist, en dat het teken, dat op de kant van het kommetje staat, met bloed bedekt is, zoo is het wel zoo zeker dezelven met papiertjes te onderscheiden.

Hoe de aderlaater altyd een gunstig oordeel moet stryken over het afgetapte bloed.

Een van de dienstbooden bied den Chirurgyn een Bekken R aan om sijn Lancet af te wasschen: hy giet 'er water op uit de Lampet-kan S, en hy droogt sijne handen en sijn Lancet met het Servet T af. Vervolgens moet hy een praatje met den Zieken maken, en hem toonen hoe noodzakelyk dat hem deze Aderlaating was: indien het bloed met levendigheid en rykelyk uitgekomen is, moet hy hem de noodzaakelykheid aanwyzen van het zelve te verminderen, en hem zeggen dat de overvloed van bloed, die hy had, hem eene zorgelyke en doodelyke sickte kon veroorzaakt hebben: indien hy in flaauwte gevallen is, of moeite genoeg gehad heeft om de aderlaating uit te staan, verzekert hy hem dat de aderlaatingen die het hert treffen, de beste zyn: indien 'er het bloed lelyk en bedorven uit siet, zal hy hem zeggen, dat het afgetapte bloed middel en bequaame ruimte zal geven aan 't geene in 't Lighaam gebleeven is, om zig door de hulp van sijne rondomloopinge te zuiveren. Indien 't 'er mooy en hoogrood uit siet, zal hy sig daar over met den Lyder verblyden, en hem zeggen dat het een onfeilbaar bewys is dat het geene in de aderen over blyft, van den zelven aard met dit afgetapte bloed is; en dat zoodanig een bloed eene langduurige gezondheid belooft. Eindelyk hoedanig dat het in 't laaten toegegaan is, zoo moet hy 'er voordeelige gevolgen voor den Lyder uit trekken.

Het is goed dat de Lyder een glas water na het laaten drinkt.

Het ontbreekt hier dikwils ook aan geene vragen. Indien de Lyder by voorbeeld vraagt of hy aanstonds na het laaten een romer water mag drinken, zoo moet de Chirurgyn, verre van dat tegen te spreeken, zulks zelfs aanraaden; dewyl dit hem geen quaad;

quaad, maar in tegendeel goed kan doen; want dewyl dat water ten eerste na de bloedvaten trekt om de plaats van het afgetapte bloed te vullen, zoo moet het 't overgebleven bloed bevogtigen en ververschen, 't welk het inzigt is daar het om gegeven word. Ik heb eenige Mevrouwen gezien, die een emmer vol zeer kout putwater in haare kamer deeden brengen, en die haar bloed, zoo ras als het afgetapt was, in dit water deeden gieten: zy waanden dat het bloed 't welk zy behouden hadden daar door uit kragt van de verborge * *Sympathia*, verkoelt wierd. Ik laat eenen yder oordeelen, of ze gelyk hadden ofte niet: maar ik sprak haare meening niet tegen, dewyl ik overtuigt was, dat zoo dit water het verwagte voordeel niet te weeg bragt, het haar ook geen leed kon doen.

Bygelovige manier van doen.

Nog is 'er een vraag die dikwils van de zieken gedaan word; te weten, of zy na het laaten mogen slapen. Ik heb dit tot nog toe altyd zien verbieden; maar ik heb'er de reden niet van konnen agterhalen, of het moest uit vreeze zyn dat de arm onder het slapen los zoude gaan: is 'er eenige andere reden, die is boven mijn verstand: maar zoo 'er geene andere was als die, zoo moet de Lyder om dezelve van de aangenaame en zoete rust, die het laaten hem bezorgt, niet berooft worden. Over zulks, na dat de Lyder een romer met water gedronken heeft, verbied ik hem het slapen niet, dat hem doorgaans na het laaten komt bekooren.

Het slapen is geoorloft, na dat men water gedronken heeft.

Het afgetapte bloed moet niet in de opene lugt, nog in de zonne staan, maar in de schaduwe, op eene taafel, en in eene plaats die niet te heet noch te koud is; op dat het allengskens maar verkoele, en dat daar door de vogten daar het uit bestaat zoodanig van een mogen scheiden, datze elk haar plaats naar haare dikte of ligtigheid nemen. Eyndelyk raad de Chirurgyn den Lyder een uur daar naa wat vleeschnat in te nemen, 't welk wel het bequaamste voedzel na het aderlaaten is: en na dat hy daar op het loon voor zyne moeite, 't welk be-

Waar dat het bloed moet staan rusten.

* Overeenkominge.

hedensdaags zeer gering is, heeft ontvangen, neemt hy zijn affcheid van 't gezelfchap.

Indien de Chirurgyn den Lyder daags daar aan komt bezoeken, moet hy ten eerfte het bloed gaan bezien, om alle de vraagen die de Lyder hem over de goede en quaade hoedanigheden van zijn bloed zal voorftellen, te konnen beantwoorden. Hoedanig dat hy het bloed geftelt vind, zoo moet hy hem altyd trooftelyk antwoord geven; en al was 'er al zoodanige een verrotting by, dat 'er voor eene zorgelyke ziekte te vreezen ftond, zoo moet hy hem niet ongeruft maken over het toekomende: hy moet hem maar van ter zyde te kennen geven dat hy geene middelen moet verzuimen, om zijn bloed te verbeteren, en van de quaade geffelteniffen, die 'er in zyn, te zuyveren; dewyl dezelve zig anders metter tyd voor goed zouden konnen openbaaren, en zorgelyke ongelegentheden veroorzaken.

Gemeen misverftand over de hoedanigheid van het bloed, dat door eene kleine of wyde opening uitgekomen is.

Het is een misverftand dat 'er door eene kleine opening niet als het mooye bloed uit komt: het volk is tot dwaasheid toe met deze verkeerde bevattinge ingenomen; en dit is haar uit het hoofd niet te brengen. Wel is waar dat het bloed, 't welk met een kleine draad uit loopt, hoogrood is en de kleur van Vermilioen heeft, want dewyl het meer tyd van noode heeft gehad om het kommetje te vullen, zoo heeft de lugt ook meer tyd gehad om het te verkoelen; en het is geftolt eer dat de vogten van een hebben konnen fcheiden: maar het is egter niet beter als het geene in 't lighaam gebleven is: en het bloed loopt zonder onderfcheid van groote of kleine openinge even eens uit de ader, als het in zyne vaaten is, gelyk als men door een kleine of groote zwik even zulken Wyn aftapt, als 'er in de heele ton is.

Waar de verfcheide kleur van het bloed uit ontftaat.

Indien men het bloed in de holte van de taljooren laat loopen, zal 't 'er zeer fchoon uit fien: want dewyl het daar wyder verfpreid legt, is het eerder verkoelt, en vervolgens geftolt eer dat des zelfs zwaare en ligte deeltjes van een gefcheiden zyn: of om na den huidendaagfchen trant te fpreeken, het

word

word meer getroffen door de lugt, dewelke daar meer van haare Salpetrige deeltjes in drukkende, het bloed met zoo een hoogroode kleur, als men ziet, vercierd. Maar zoo men het in holder en naauwer kommetjes laat loopen, dewyl het dan langer warm blyft, zoo heeft het grofste gedeelte des bloeds tyds genoeg om na onder toe te zakken, en 't gene niet wel zoo grof is om de middelste plaats in te nemen, gelyk ook het weyagtigste gedeelte, om boven op de oppervlakte te zwemmen. Dit word onwederspreke-lyk bewezen als een kommetje al te vol is en over-loopt; want het bloed dat op het taljoor gestort is, is zeer schoon van kleur, en 't geen in het kom-metje is gebleven, is dikwils zoo leelyk, dat men het voor tweederhande bloed zoude aanzien, schoon dat het een en 't zelfde bloed is.

Men kent het bloed aan de vlakken die het maakt en aan de quaade reuk die het van zig geeft.

Het word den Chirurgyn niet toegelaaten, al te veele redeneeringen over de verscheide hoedanighe-den van het bloed te maken: daarom zal ik 'er hier ook niet van spreken, hoewel dat zy de eersten zijn die 'er hun oordeel over stryken. Zoo ras als het bloed na de steek op het laken gesprongen is, ken-nen de Chirurgyns aan de vlakken, die het daar in gemaakt heeft, of het goed of quaad bloed is; daar-en boven als het onder het laaten in de komme valt, ryst 'er een damp uit, dewelke in de neusgaten van den Heelmeester vliegende, hem gelegendheid geeft om van de goede en quaade gesteltenissen des bloeds te oordeelen. Maar ik laat het overige aan 't oor-deel van de genen die 'er hun vonnis als opperreg-ters over moeten vellen; en ik verzoek maar dat zy den Chirurgyn het regt doen van hem de schuld niet te geven, als het afgetapte bloed juist zoo quaad niet gevonden word, als men geoordeelt had dat het zoude moeten wezen.

Toevallen na de aderlaating.

Schoon de aderlaating de gemeenste Operatie van de Heelkonst is, en ook de eenvoudigste schynt te wezen, zoo is 'er egter geen eene Operatie daar zoo veele toevallen op volgen. Sommigen van deze toevallen konnen gebeuren door de schuld van den Chirurgyn, gelyk het steken van eene pees en zenu-

we, of van de ſlagader; maar daar zijn ontelbaare andere ongelukkige toevallen die op de aderlaating volgen, hoewel dat ze wel gedaan is geweeſt, en daar men egter den Chirurgyn aanſpreekelyk over wil maken. Die de meeſte aderlaatingen doet, is meeſt in 't gevaar van zulke toevallen: want dewyl hy den naam heeft van wel te laaten, zoo vallen hem de moeyelykſte aderlaatingen ten deel. Alle de Chirurgyns bekennen dat deze Operatie de allergevaarlykſte is, en hun de meeſte redenen van hertzeer geeft: zy verlangen allemaal om 'er maar hoe eer hoe liever van ontſlagen te worden: en zoo haaſt als ze te Parys genoeg te doen krygen, laaten zy de aderlaating met vreugde vaaren, en meenen dan dat ze van een grooten doorn uit hunnen voet verloſt zijn.

Van de zoogenaamde witte aderlaatinge. Het geringſte toeval van allen is dat de aderlaating miſt: 't is ſomwylen voorzigtiger gedaan dat men zijn Lancet uittrekt zonder bloed te hebben, als dat men 't zelve, het koſte wat het koſte, zou zoeken te krygen, en ten dien einde met het punt van 't Lancet in den arm zou leggen wroeten: en 't is beter een witte aderlaating, zoo als men zeit, gedaan, als zig in gevaar geſtelt van eene ſlagader of zenuwe te ſteken, zoo als ligt gebeuren kan in armen, alwaar de ader met vet, dat haar geene vaſtigheid kan geven, bezet zynde, voor de punt van 't Lancet komt te wyken. Indien de gene die het ligt vaſthoud, het zelve verdraait als de ſteek gegeven word, of zoo de Lyder op den zelven ſtond zynen arm uit bloohartigheid te rugge trekt, dat zijn al redenen om mis te ſteken: en alhoewel de Chirurgyn hier geene ſchuld aan heeft, zoo laat men egter niet na hem de ſchuld te geven; 't welk uit die quaade geſteltenisſe voorkomt dat men hem aanſpreekelyk wil maken voor alle de toevallen.

Waar de Ecchymoſis uit ontſtaat. Indien 'er een * *Ecchymoſis* rondom de opening komt, of indien het bloed dat onder de huid verſpreid is een gezwelletje maakt dat door de opening komt uit te etteren, zoo komt zulks altyd toe by ſchuld

* Blaauwe ſtee.

ſchuld van den Lyder die ſijnen arm al te vroeg gebruikt heeft, en door die beweeging het bloed uit de ader heeft doen loopen: dit bloed dat ter oorzake van de zwagtel niet heeft konnen buyten loopen zal gaan zitten zijn tuſſchen de huid en de ader, zoo als gebeurt is aan eene kamerjuffer van eene zeer aanzienlyke Mevrouw, die ik 's ogtens had gelaaten, en die een uur daar na haare vrouw ging kammen en kleeden, willende voor haar niet weten dat ze gelaaten was. Zy liet my haalen, om dat ze groote pyn aan haaren arm gevoelde: en hoewel dat zy het gaarn voor haare Mevrouw verborgen had gehouden, ging ik het haar op ſtaande voet aandienen, op dat zy de regte oorzaak zou weten. De Mevrouw bekeef haar ook ten hoogſte om dat zy zig buiten haar weten had doen laaten, en dat ze zig, indien 't al noodzakelyk was geweeſt, niet ſtil had gehouden.

Op den voorarm is een breede * *Aponeuroſis* die den arm omkleed, en die tot nu toe gehouden is geweeſt voor 't algemeene vlies der ſpieren: als men een *Mediaan*, die zig wat verre uitſtrekt, moet openen, kan men het ſomtyds qualyk doen zonder dit zenuwvlies te raaken, waar uit dan eene yzing ontſtaat, die men tot het einde der vingeren toe gevoelt: daarom moet men diergelyke aderlaatingen zoo veel myden als men kan: maar zoo men op geene andere plaats had konnen laaten, en dit vlies geraakt was, zouw 'er zinking, pyn, hardigheid, en dikwils een *Abſces* opvolgen, het welke geen kleine oorzaak van ongenoegen voor den Heelmeeſter is.

Dog ſchoon deze toevallen niet toegekomen waren door de ſchuld van den Chirurgyn, zoo moet hy die egter zien te helpen, uit vreeze dat ze eenig quaad gevolg mogten hebben, en dat de genen die niet te regt weten hoe de zaak bygekomen is, hem mogten bezwaaren en op het lyf vallen. Indien het een enkelde *Ecchymoſis* of blaauwe ſlee is, zoo hoeft men die maar, om ze te genezen, met Brandewyn of met voorloop van Brandewyn te ſtooven:

* Zenuw-vlies.

indien 'er bloed is dat tot verettering wil komen, zoo helpt men het zelve daar in met een pleister die van wat Wyn en *Basilicum* gemaakt is: en als de etter door de opening van de aderlaatinge uitgeloopen is, droogt men die vorders op met een pleister van gebrande Ceruys. Indien het eene zinking op den voorarm is, ontstaande uit het steeken van 't gemelde zenuw-vlies, zoo laat men verscheide reizen op den anderen arm, om de vogten die den weg na het gestooken deel anders inslaan, af te wenden: men stooft en bedruipt de plaats lustig met olyen van Rozen, Kamillen, Meloten, en Aardwormen, en men gebruikt pynstillende en doordringende pappen.

Genezing van de sinkingen die na den gestoken arm toe zakken.

Somtyds schieten 'er eenige vogten na den geopenden arm, zonder dat 'er de Operatie het minste deel aan heeft. Dit gebeurt aan quaadsappige menschen, die het lighaam vol vogten hebben, welke vogten als gereed staan om op eenig deel te vallen. Indien die menschen dan regt op dien tyd gelaaten worden, dan worden die vogten daar door als bepaald, om haare koers na het deel, daar door de aderlaating geledigt is, te nemen. 's Anderendaags vind men den arm opgezwollen en pynelyk, en wel zoo dat hy nog al gedurig aan opzwelt dat men 't siet: en hy zou uittermaate dik worden, zoo men dezen stroom niet tragte af te wenden door groote aderlaatingen op den anderen arm, door het ingeven van hartsterkende middelen, en door het opleggen van plaatsmiddelen die de kragt hebben van den vloed dezer vogten te stremmen, de reeds toegevloeide vogtigheden te verdryven, en den arm tegens dezelven te beschermen. De woede van deze vogten is by wylen zoo groot, dat ik 'er het vuur al den tweeden dag heb in gesien, en den Lyder den derden dag heb sien sterven. Zoodanig een ongeluk is gebeurt aan de vrouw van een Officier der Koninginne, dewelke van hertzeer over het verlies van haaren eenigen Zoon siek geworden was: ik moest haar 's anderendaags laaten, maar zy veranderde van sinnen, en wilde zich liever na een Lusthuys, datze omtrent Versailles had staan, begeven;

ven; aldaar gekomen zynde deed zy zich op den voet laaten; doch daar quam zoodanige eene toevloeijing van vogten op het been en de dye dat 'er het vuur toesloeg, en zy het binnen drie dagen bestorf. Over eenige maanden is de Hertog van *S. Simon* te Parys gelaaten geweest door een van de vermaardste Heelmeesters, daar schoot eene zinking op sijnen arm, ontstaande uit sijne quaade gesteltenisse; deze zinking eindigde door een *Absces*; 't welk geopent wierd, en daar hy binnen de drie weeken van genezen is geweest, zonder daar eenen styven arm van te houden. De Chirurgyn wierd niet minder beschuldigt, als van de pees of de zenuwe gestoken te hebben: al de weereld maakte hem sijn proces: maar eene zoo spoedige geneesing heeft sijne onschuld beweezen, met te toonen dat geen van beide die deelen bezeert waren geweest; want als die bezeert zyn, heeft men 'er maanden werk aan om ze te geneezen.

Van het steken van eene pees of zenuwe.

Het kan gebeuren dat een Chirurgyn by ongeluk in eene pees of zenuwe zal steeken: maar zoodanige steekingen zyn juist niet doodelyk; hy moet 'er de Geneesmiddelen toe gebruiken die de opregte Heelkunde hem voorschryft; en ik meen tot sijne onderrigting niet beter te konnen doen, als de Histofy van den Koning Karel den Negenden, wien dat ongeluk over gekomen is, alhier te verhaalen. Ik voeg ze hier by, zoo als ze door *Ambrosius Paré*, sijnen eersten Chirurgyn, en een van onze vermaardste Auteuren, beschreeven is geweest. „Als de Koning de koorts had, hebben de Heer *Chapelain*, „sijn eerste Geneesheer, en de Heer *Castelan* insgelyks sijn Geneesheer, en daar by eerste Geneesheer van de Koninginne sijne Moeder, geordonneert dat hy gelaaten zou worden. Om zulks te „doen, wierd een Chirurgyn ontboden die den „naam had van wel te laaten; deze meenende de „ader te openen, stak in de zenuwe; het welke „den Koning aanstonds een schreeuw deed ge„ven, zeggende dat hy een zeer groote pyn ge„voelt had; waarom ik overluid zeide dat men

„den

„ den band zou hebben los te maaken, of dat de „ arm anders geweldig zou opzwellen: dit geschiede ook zeer schielyk met inkrimpinge van den „ arm, zoo dat hy den zelven niet vry kon buigen „ nog uittrekken; en daar was een geweldige pyn „ by, zoo op de plaats van de steekinge, als door „ den geheelen arm. Voor 't eerste en spoedigste „ Geneesmiddel leide ik daar een klein pleistertje „ *Basilicum* op, op dat de wonde niet zou toegaan; „ leggende vorders op den geheelen arm compressen „ in eekwater gedoopt, met een uitdryvenden band „ dien ik aan de voorhand begon, en aan de schouder eindigde, om alzoo het bloed en de geesten „ na het midden van 't lighaam te dryven, dewyl „ het anders te vreezen stond dat 'er eene al te groote sinking, ontsteeking, en meer andere toevallen „ op de spieren zouden komen. Dit aldus besteld „ zynde, gingen wy aan een kant om samen te „ overleggen wat voor Geneesmiddelen men daar „ best op leggen zou, om de pyn te stillen, en om „ de toevallen die doorgaans na het steeken der zenuwen volgen, voor te komen. Ik bragt te berde dat 'er oly van Terpentyn, die vry heet was, „ met wat overgehaalden Brandewyn in de openinge moest gegooten worden; en dat men dan „ over den geheelen arm de pleister *diachalcitidos* „ in Azyn en Roozen-olie ontdaan moest leggen, „ en den gemelden uitdryvenden band blyven gebruiken. Myne redenen waren, dat de gemelde „ Oly en de Brandewyn de kragt hadden om in het „ diepste der opening te dringen, en de vogtigheid, „ die uit de zenuwe lekte, op te droogen; als ook „ om door haare dadelyke en mogelyke warmte de „ pyn te stillen. De gemelde pleister *diachalcitidos* „ heeft insgelyks de kragt om de vogtigheid, die „ reeds door den arm verspreid is, te ontdoen, en „ het toevloeijen van andere vogten te beletten. De „ band dient om de spieren te versterken en samen „ te trekken, om de reeds toegevloeide vogten uit „ te persen, en na de bovenste deelen te dringen, „ en om het afzakken van nieuwe vogtigheden te

Raad van Paré in diergelyke voorvallen.

„ be-

„ beletten: de gemelde Geneesheeren hebben dit „ alles goedgekeurt, en gesteint dat de gemelde Ge„ neesmiddelen voordeelig en noodzaakelyk daar toe „ waren. Hier door hield de pyn op: dan om de „ vogten nog meer te verdryven, en de geene die „ reeds in het deel waren op te droogen, heeft men „ naderhand verdryvende en opdroogende middelen „ gebruikt; als by voorbeeld dit: Neemt gersten„ meel, en meel van *Orobus*, van elk twee oncen; „ Kamil- en Meloote-bloemen, van elk twee uit„ gegreepen: versche Boter, anderhalve once: Bar„ biers Loog, zoo veel als nodig is tot eene pap. „ De Koning bleef drie maanden en nog langer, „ zonder sijnen arm wel te konnen buigen of uit te „ rekken: hy is egter, God lof, volkomentlyk ge„ nezen, zonder dat het gebruik van sijnen arm „ eenigsins gekrenkt is geweest.

Van het onvoorsigtig open steken van eene slagader.

Indien de Chirurgyn, in de plaats van eene ader, eene slagader, of die alle beiden geopent heeft (het welke hy aanstonds zal gewaar worden door 't geweld met het welke het bloed ontspringt) zoo moet hy sijn oordeel niet verliezen, noch aan den Lyder laaten blyken dat hy in 't naauw is; want het is geene onmogelyke zaak zulks te helpen, ja zelfs zonder dat het de Lyder gewaar word. Om myn zeggen goed te maaken, en den jongen Heelmeester met eene te onderregten, zal ik hier verhaalen wat dat ik mynen Leermeester in diergelyke gelegentheid heb sien doen. Hy ging eenen Kostganger in 't Collegie van *Harcourt* laaten, en nam my mee om het ligt te houden. Hy opende de slagader; en het bloed vloog tot aan de andere zyde van de Bedstee, als of 'er een voetboog los ging; het maakte een groote boog; het quam 'er al huppelende uit, en op de schotel dreef een groote menigte van schuim die Oranje-rood van kleur was. Als hy dan merkte dat de slagader geopent was, ontstelde hy zig niet: hy zeide tot den Lyder dat sijn bloed, dewyl het zoo verhit was, rykelyk afgetapt moest worden, om die groote hitte door deze aderlaating te verminderen: hy eischte eene tweede schotel, en

Middel om dit ongemak te helpen in eene geschiedenisse aangeweezen.

liet het bloed uitloopen tot dat hy merkte dat de Lyder in flaauwte begon te vallen. Terwyle dat het bloed uitliep, had hy een stuk gelds in de compres gedaan, en een tweeden band doen geven. Hoe de Lyder flaauwer wierd, hoe de boog, die het bloed maakte, kleinder en laager wierd. Als hy den band losgemaakt had, en de Lyder van zich zelven lag, hield het bloed met loopen op; dit ogenblik nam hy waar om de compres op te leggen, en den arm te bezwagtelen, haalende den knoop digter toe als men anders doet: hy sloeg twee zwagtels om den arm: en na dat hy den arm op sijne maag geboogen, en aan sijn kamizool vastgebonden had, op dat hy die niet zoude uitsteeken, besprocide hy sijn aangesigt met water, deed hem azyn ruiken, en hielp hem alzoo uit sijne flaauwte: eer dat hy weg ging, deed hy het bloed uitgieten; en hy belaste den Lyder wel ernstig dat hy sijnen arm niet moest verroeren; want sijn bloed, zeide hy tot hem, was zoo heftig, dat hy, indien hy sijnen arm los woelde, een dood man zou wezen, eer dat men hem zou konnen helpen. 's Avonds geliet hy sig als of hy by eenen zieken in de buurt ontboden was, en ging hem eens bezoeken; hy vond dat hy zoo gehoorzaam geweest was, dat de arm nog in dezelve gestalte was zoo als hy die geplaatst had: 's Anderendaags ging hy hem nog eens bezoeken; en hoewel de Lyder klaagde dat sijn arm zeer styf gebonden was, liet hy sig egter gezeggen om 'er niet aan te raaken voor den derden dag; en als hem de Heelmeester toen ontzwagtelt had, leide hy evenwel tot meerder zekerheid noch eene nieuwe compres op den arm, en eene andere zwagtel daar over heen. De opening groeide toe, gelyk die van eene ader gedaan zou hebben: en de Lyder wist niet beter, of hy was nooit noch zoo wel gelaaten geweest.

History van eenen Quakzalver die een

Ik zal het Kapittel van de Aderlaatinge eindigen met de Historie van een Karel die den naam van *Damascenus* voerde, en die in 't jaar 1669 aan 't Hof was gekomen. Gyl. zult daar uit sien dat zich ten

al-

allen tyde menschen opgedaan hebben, die dit groo- te Geneesmiddel tegenspraken; en dat alle de poogingen, die zy aangewend hebben om het te vernietigen, maar gedient hebben om des zelfs nuttigheid en noodzakelykheid nog meer bekend te maaken. Deze *Damascenus* was persoonshalve wel gemaakt, en van eene schoone gedaante: hy was zeer netjes gekleed en ging op sijn Doctors met een Tabberd aan: hy was wel ter taale, en daar by zeer stout, om my niet harder uit te drukken. Hy begon eerst met de aderlaating af te keuren, zeggende dat men een mensch vermoorde, met hem te laaten; om dat men hem, zeide hy, van het bloed, dat de schat des levens was, beroofde. Hy gaf voor dat de Maan onze lighaamen regeerde; dat men by haar raad moest zoeken in alle onze ziekten: en dat 'er geene zieken waren, of hy kon die genezen met haar eenige *Opiaten*, *Tegengiften* en *Elixirs* op zekere tyden van de Maan in te geven. Hy deed een boekje drukken om sijne Leering gangbaar te maaken: hy vertoonde sich op het middaginaal van den Koning, en zwetste daar van de wondere Genesingen die hy uitgevoert had: hy volgde de Koningin op haar namiddags ontbyt in den Hof van *Boulaingrin*, alwaar hy 't zoo druk had, dat hy als een orakel wierd aangehoort. Een Aptekers knegt van Mr. *Stuart*, die zig daar eens tegenwoordig vond, nam het woord op, en zeide tot de Koningin dat hy niet kon lyden dat deze Quaksalver haar dus misleide: dat hy maar een Janpotagie en een weetniet was: dat hy hem te Rennes en te Nantes op het toneel had sien staan, en dat hy niet een van alle de planten, daar hy 't zoo druk van had, kende: en om dit waar te maaken, ging hy in een bygelegen boschje, en plukte daar zeven of acht kruyden, die hy de Koninginne vertoonde, en daar *Damascenus* geenen naam aan kon geven. Hy liet daarom niet veele aanhoorders te hebben; want het ontbreekt nooit aan menschen, voornamentlyk aan het Hof, die op die nieuwigheden verzot zyn. Maar dewyl het gevolg sijne belofien, in verscheide zie-

vyand van 't aderlaaten was.

ken die sich onder sijne handen begeven hadden, niet beantwoordde, zoo heeft de Koning, verstaan hebbende, dat 'er niet als verwaantheid en onbeschaamtheid in al sijnen handel te vinden was, order gegeven, om hem uit het Hof te jaagen, naa dat hy daar vier maanden geweest was. Twee dienaars van de roode Roede greepen hem op eenen ogtend vast, en geleiden hem buiten, tot op een uur van S. *Germain* af, en als ze daar van hem scheiden, zeiden zy hem, dat de Koning hem op straffe van de galleyen verbood van ooit weer aan 't Hof te verschynen.

Van de Aneurisma of *Slagader-breuk.*

Van de Operatie op de Slag-ader-breuk.

DIt woord *Aneurisma* komt van het Grieksche woord *Aneuruno*, 't welk is te zeggen verwyden, uitzetten: want het is een kloppende, zagte en in 't aanraaken wykende zwelling, ontstaande uit de verwydinge van de slagader, of uit de buitenvatinge van het slagaderlyke bloed.

Twee soorten van slagader-breuken.

Deze bepaaling leert ons dat 'er tweederhande slag-ader-breuken zyn: de eene ontstaat uit de verwydinge van de slagader, dewelke zich allenskens uitrekkende en wyder wordende eenen zak maakt, dewelke dan gevult word met een slagaderlyk bloed: de andere ontstaat uit het doorsnyden of uit het bersten van de Slagader, als wanneer het zelve bloed uit zyn vat loopende zich tusschen de naaste deelen verspreid.

Oorsaaken van het verwyden van de slagader.

Die uit verwydinge ontstaan, hebben twee oorzaaken, eene inwendige, en eene uitwendige. De eerste is als een bytend vogt de inwendige vliezen van de Slagader ten deele doorknaagt heeft, zoo dat de uitwendigen, den aandrang des bloeds niet konnende wederstaan, genootzaakt zyn zich uit te rekken,

ken, en voor de geduurige kloppingen van het ſlagaderlyke bloed te wyken. De tweede is, als het punt van 't lancet uiterlyk de ader geſchrapt heeft; want deze zelve kloppingen de ſlagader alsdan op deze plaats zoo ſterk niet vindende, dwingen de inwendige vliezen om zig uit te rekken; dewelke dus wyder geworden zynde een gezwel maaken, dat buiten de buis van de ſlagader uitwykt.

Oorzaaken van de ſlagaderbreuk die uit het doorſnyden of berſten van de ſlagader ontſtaat.

Die uit het doorſnyden of berſten ontſtaan, hebben altyd een uitwendige oorzaak; als eene wonde die met de punt van een degen of van een lancet gemaakt is, dewelke eene opening in de ſlagader maakende, den weg voor het bloed open zet, het welke zich dan tuſſchen vel en vleeſch verſpreid. Het berſten kan ontſtaan uit het doen van een groot geweld, of uit het ſchreeuwen der baarende Vrouwen; want hier uit konnen al zoo groote ongemakken ontſtaan als uit het doorſnyden van eene ſlagader.

Plaatſen daar ze voorvallen.

De ſlag-ader-breuken vallen op alle de deelen des lighaams voor, als aan het hoofd, aan den hals, aan de borſt, op den buik: Ze worden op die plaatſen dikwils van eene wonderlyke dikte geſien: dog dewyl ik hier maar voor heb van de geene te ſpreeken die na eene aderlaating volgen, zal ik maar handelen van de Operatie die tot deze laatſte vereiſcht word.

Haar tekenen.

Men merkt onder het laaten dat men eene ſlagader geopent heeft aan 't geweld met het welke het bloed uit zyn vat komt ſpringen, en aan de andere tekenen die ik ul. in het verhandelen van de aderlaatinge heb aangeweezen. Men moet zyn beſt dan doen om zich niet verleegen te toonen, en op dezelve manier te werk gaan gelyk ik ul. verhaald heb dat myn Leermeeſter in diergelyke gelegentheid gedaan heeft.

Dog zoo de Lyder of de Omſtanders het gemerkt hebben, of zoo het bloed met geen volle pyp uit de ſlagader ſpringt, en de Chirurgyn aan de hoogte, die zich rondom de opening begint te vertoonen, gewaar word dat het bloed zig tuſſchen het

vel en vleesch versspreid, zoo moet hy sijnen misslag ter goeder trouwe bekennen, en den duim op de opening zetten eer dat daar noch veel bloed is gaan sitten. En zonder den Lyder al te zeer te ontstellen, moet hy hem het perykel daar hy in is, bekend maken, om dat hy des te bereidwilliger en te onderdaniger mag zyn, om alles dat tot het voorkomen van de quaade gevolgen vereischt word in 't werk te stellen.

Instrumenten om de slagader toe te sluiten. Terwyle dat de Chirurgyn de slagader met sijnen slinker duim onder bedwang houd, maakt hy den band met de regterhand los; en doet zwagtels, compressen en nat papier tot het maaken van een dot, (indien hy de helft van een gedroogden Boon daar toe niet kan bekomen,) klaar maaken. Hy doet *Plaatsing van de op een gehoopte compressen.* eene dikke compres op den arm langs de slagader leggen, en daar weer een andere rondom gaande compres over heen: daar op legt hy dan den band, denwelke hy met den *Draayer* doet toehaalen. Als hy dan gelooft dat de drukking sterk genoeg is, om het loopen van het bloed in de geopende slagader te beletten, ligt hy sijnen duim op: en terwyle dat het bloed dus tegen gehouden word, legt hy eenen dot van nat papier op de steek; of hy doet een halven boon of een stukje gelds in de eerste compres, daar op legt hy eene tweede en wat grooter compres, en daar nog een derde over heen, op dat dog de slagader door deze opstapeling van compressen wel te deeg gedrukt zoude worden: daar op legt hy dan twee zwagtels die hy styver toehaald als men in de gewoonlyke aderlaatingen doet. Den arm dus wel bezwagteld hebbende, zet hy den duim weer op alle de compressen eer dat de draayer afgenomen word: hy legt nog een dikke, smalle en langwerpige compres langs den arm op de slagader, en daar over eene zwagtel drie vingeren breed, die met verscheide rondomwindingen van den elleboog tot de schouder opklimt. En door dit middel zal hy het bloed stutten, zonder dat 'er eene slag-ader-breuk op volgt.

Behande- Dit verband dus opgelegt zynde, moet de Lyder ver-

verſcheide reizen uit den anderen arm gelaaten worden. De opgeſtooken arm moet van paſſen geplaatſt worden, niet al te zeer gebogen, noch al te veel uitgerekt, en de voorarm met de hand hooger als de elleboog, dewelke op oorkuſſens moet leggen, zonder hem in eenige manieren te bewegen. Het verband moet niet afgenomen worden als eenige dagen daar naa, ten waar dat de arm al te zeer opzwol; of dat men uit cenig teken bemerkte dat het bloed, zonder naa het verband te vraagen, uit de ader bleef loopen: want alsdan zou men de Operatie moeten vaſt ſtellen, die dan ook niet uitgeſtelt mag worden, zonder den Lyder in gevaar van ſijn leven te ſtellen.

ling van den Lyder na het opleggen van 't verband.

Men moet niet doen, gelyk een zeker Chirurgyn deed, dewelke de ſlagader aan eenen Officier des Konings geopent hebbende, geloofde dat 'er geen quaad uit zou volgen, om dat hy den arm wel bezwagtelt, en zich meeſter van het bloed gemaakt had: wel is waar dat het bloed niet buiten uitliep, om dat het door den band geſtut wierd; maar het drong evenwel uit de ſlagader, en kroop binnen in den arm naa om hoog toe; vullende den arm zoodaanig dat hy uitermaate dik wierd. Dit was vier uuren van Verſailles te doen; ik wierd daar gehaalt om de Operatie te verrigten; en ik was genootſaakt den huid langs den arm op te ſnyden, om daar boven de vier ponden bloeds uit te haalen, het welke van den elleboog af tot de ſchouder toe, tuſſchen vel en vleeſch, rondom den geheelen arm geſtolt was.

Als de ſlag-ader-breuk ontſtaat uit de verwydinge van de ſlagader, is 'er zulken haaſt niet met de Operatie, dan als ze uit het doorſnyden van de ſlagader ontſtaat. Zelfs wyſt de Heelkunſt ons eenige middelen aan om die Operatie dan te ontgaan, dewelken ook moeten bezogt worden eer dat men de Operatie in 't werk ſtelt.

Geval daar de Operatie op de ſlag-ader-breuk de meeſte haaſt heeft

Een Chirurgyn kan gemerkt hebben dat hy in 't lichaam van de ſlagader geſtoken heeft, als hy in 't openen van de *Baſilica* eenigen wederſtand, dien hy

doorgaans niet gewaar word, aan de punt van 't lancet heeft gevoelt. Als dat gebeurt is, moet hy voor eenig gevolg bedugt zyn: en om dat voor te komen, moet hy 'er een compres, die wat dikker zy, op leggen, den arm eenige dagen gezwagteld houden, den Lyder verbieden eenig geweld met sijnen arm te doen, en de compres, tot meerder zekerheid, in eenig stoppend water doopen.

Tekenen van een Slagader-breuk. De Lyders hebben dikwils het geduld niet van al te lang gezwagteld te gaan: dan geschied het, zoo de slagader geschrapt is, dat het bloed door sijne geduurige kloppingen de verzwakte plaats doet uitrekken, en dat daar een klein gezwelletje aan komt; het welke in den beginne niet dikker is als een klein erwetje, maar dagelyks grooter en grooter wordende, zoo dik word als een hazel- of een okker-noot. Indien de Chirurgyn by tijds, en zoo ras als het begint, gewaarschouwt word, kan hy het ligter helpen dan als het zoo dik geworden is. Hy merkt dat dit gezwel een slagader-breuk is, door het aanraaken: want hy gevoelt daar eene klopping, even gelyk de pols klopt: en als het noch eene kleine slagader-breuk is, zoo verdwijnt ze als 'er op gedrukt word, om dat men het bloed door het drukken in de slagader dryft. Sommigen geven voor dat men de slagader-breuk genezen kan, met daar zeer koud water op te gieten, of met ieds, dat zeer koud is, op het gezwel te leggen. De bloedstelpende en zamentrekkende plaatsmiddelen zyn daar goed tegen, om dat de spiervesels van de al te zeer uitgerekte vliezen der slagader moeten samen getrokken worden; doch zy zouden weinig baaten, indien ze niet geholpen wierden door de zwagtel, die men jaaren lang moet dragen.

De Heer *Bourdelot*, eerste Geneesheer van Mijnheer den Prins vond zelver eene zwagtel uit, om zich van eene slagader-breuk, die hy na eene aderlaating gekregen had, te genezen: hy noemde sijnen band een *Ponton*, het bestond in een schildswys Plaatje A, zynde van staal, rond, en expres daar toe gemaakt, het was ook met katoen en leer voorzien.

zien, gelijk de breukbanden. Aan dit plaatje ſtaan banden B, die onder en boven den elleboog omgedraait worden, en die men binnens arms op het midden van 't platte gedeelte van 't plaatje vaſt maakt. Daar zyn kleine gaatjes C in deze banden om het plaatje los te laaten, of ſtyver toe te haalen, als men maar wil. En hoewel dit plaatje gemaakt is om het geſwel te drukken, zoo is 'er een groefje in, om aan het bloed van de ſlagader de vryheid te laaten van daar onder door te vloejen. Hier van heeft het den naam van een *Ponton* gekregen, dewyl het gelijk was aan eene brugge, dewelke het rivierwater niet belet ſijnen weg te vervolgen. Hy droeg dien band een jaar lang, en dewyl het geſwel dagelyks verminderde, bequam hy eindelyk ſijne volkome geneſing.

De uitvinding is noodzakelijk voor eenen Heelmeeſter.

Dit exempel leert den Chirurgyn dat hy vaardig moet zyn om ied uit te vinden; dat hy ſijn beſt moet doen om zwagtels en konſttuigen te verzinnen, die bequaam zyn om de ſicktens ſonder Operatie te geneezen: en dat hy, zoo hy de oude Inſtrumenten al wil gebruiken, daar moet by voegen of af doen, naar dat de geſteltenisſen der ſicktens het vereisſchen. Maar als hy 'er al ſijn vernuft aan beſteed heeft, en het geſwel voor alle ſijne hulpmiddelen niet heeft willen wyken, moet hy tot de Operatie komen, dewelke hy met alle noodige voorzorg moet uitvoeren om ſich meeſter van het bloed te maaken; op dat de Lyder, gelyk dikmaals gebeurd is, geduurende de Operatie niet kome te ſterven.

Hy moet op zich zelven niet betrouwen.

Hoe ervaaren dat een Chirurgyn zy, en al heeft hy deze Operatie reeds meermaalen gedaan, zoo moet hy op ſijne eige kennis en behendigheid niet betrouwen; want op dien tijd als het geſwel geopent is, zou hy ſich ligt konnen ontſtellen door het uitborrelen van het bloed, dat met geweld voor den dag komt ſpringen. Hy kan op dat oogenblik die vaardigheid des verſtands verliezen, die hem in eenen tijd, als hy de woede des bloeds op het ſpoedigſte moet tegen houden, zoo noodzakelyk is. Daarom zou ik hem raaden deze Operatie niet te beginnen,

zon-

zonder daar iemand van sijne Ampigenooten by te haalen, die bequaam zy om hem in eene zoo teere en hachelyke Operatie, des noodig zynde, met raad en daad te helpen.

Toestel tot de Operatie op de Slagader-breuk. Voor de Operatie moet alles, dat daar noodig toe is, klaar gemaakt worden, zoo de Instrumenten, als 't geene tot het verband vereyscht word, om alles gereed te hebben, en om niet genootzaakt te zyn na het eene of 't andere te vraagen of te wagten: te weten een *Tourniquet*, bestaande uit eenen band die tweemaal om den arm kan gewonden worden, en uit een of twee kleine houtjes die de dikte en de lengte van eenen vinger hebben: een absces-lancet, een regte en kromme schaar, een snymes, een trekyzer, kromme naaldens met draaden daar door, een kleine en met wasch bestreeken draad, Vitriool-steentjes voor de schielyke noodzakelykheid, verscheide kleine compresjes van allerhande lengte, een deel plukzel, zamentrekkende poejers, een pleister, groote compressen, twee zwagtels, en eindelyk zoodanig een toestel als gesneeden staat op de vier en veertigste plaat.

Plaatsing van den Lyder en van de omstanders. Voor de Operatie zal men den Lyder op een leunstoel, en in de gestalte die de gemakkelykste voor den Operateur is doen sitten, plaatsende hem regt over het ligt van den dag, met het hoofd wat agter over hellende, en met den arm uitgerekt gelijk of hy eene aderlaating zou doen: dan zal men de knegts ook op haare plaats doen staan: ze moeten ten minsten vier in getal zyn; en zoo de slagader-breuk op den regter arm is, zal hy den eersten, en daar hy 't meest op betrouwt, aan sijne slinker hand zetten; deze zal den arm van den Lyder omvatten, om de slagader, als 't 'er op aan zal komen, te drukken: den voorarm van den Lyder zal hy door den tweeden knegt laaten vasthouden, die met sijne eene hand de hand des Lyders zal vasthouden, en met de andere sijnen voorarm omvatten, op dat hy den zelve onder de Operatie niet zou agter uit trekken of verroeren: deze knegt zal aan de regterhand van den Operateur staan, de derde zal voor hem staan

om het bekken vast te houden, daar al de toestel op zal leggen, om 't geen hy van noode zal hebben naar zijn welgevallen daar uit te nemen, en 't geene hy gebruikt heeft daar weder op te leggen: de vierde zal gereed staan om op de beveelen van den Operateur te passen. Daar moet op de tafel een brandende kaars of waschligt gereed staan, om zoo ras als 'er de Operateur na vraagt, aangebragt te konnen worden.

Dit alles aldus geschikt zijnde, moet men eer dat men het gezwel opent, overleggen hoe men zig best meester van het bloed zal konnen maaken, en beletten dat 'er niet meer uitkomt als men begeert. Daar zijn drie middelen om dit te weeg te brengen; het eerste geschied door het binden met een snoertje, het tweede door de handen van eenen dienaar, en het derde door het *Tourniquet.* *Drie middelen om het bloed in bedwang te houden.*

De Ouden namen eene dikke kromme naalde daar een sterk snoertje doorgeregen was, zy staken die dwers door den arm heen, duwende dezelve eerst onder de slagader door, tot by het been; en lieten haar in 't midden van den tweehoofdigen spier weer uit komen: als zy de slagader aldus in den bogt van het snoertje begreepen hadden, haalden zy dat op eene compres zoo styf toe, dat het bloed daar door genoegsaam belet wierd in de slagader te dringen. Dog de Chirurgyns, die naderhand gekomen zijn, hebben deze manier voor zoo wreed aangesien, dat zy die hebben laaten vaaren, en zig beholpen hebben met de handen van eenen dienaar, dewelke zy in de plaats van eene zoo pynelijke en smertelyke bindinge gestelt hebben. *De oude manier.*

Die zig met de handen van eenen knegt beholpen hebben, koozen 'er een die styf en sterk van handen was: zy deeden hem den arm omvatten met de twee duymen van boven, en met de acht vingeren van onder, zoodaanig dat de einden der vingeren de slagader op haare geheele lengte quamen te drukken, en zich aldus op dezen knegt verlaatende, openden zy het geswel. Zy gaven voor dat deze manier zeer gemakkelyk was; want als de slag- *Hoe het bloed opgehouden word door de handen van eenen dienaar.*

ader ontdekt was, bevoolen zy hem zijne vingeren wat te laaten ruſten, om door het bloed dat 'er quam uitſpringen de plaats van de openinge te zien, en dezelve met het Vitriool-ſteentje aan te raaken, of toe te binden: dan deeden zy hem met zyne vingeren weer op de ſlagader drukken, en gingen met de Operatie voort. Deze manier is wel de eenvoudigſte, maar niet de zekerſte, want de handen konnen door het lang drukken, en door de langduurigheid van de Operatie vermoeit worden: en eer dat men iemand anders in ſijne plaats geſteld had, zou de Lyder veel bloeds konnen verliezen, en de Operatie zou 'er door geſtoort worden. Hierom is het *Tourniquet* door de hedendaagſche Heelmeeſters uitgevonden, en word tegenwoordig zoo wel in de ſlagader-breuken als in de Afzettingen gebruikt.

Van den Draaijer. Deze ſoort van Band D heeft den naam van *Tourniquet*; of Draaijer gekreegen, om dat men den zelven door het omdraaijen van twee ſtokjes E E, die tuſſchen den arm en een Lus F van gaaren band gemaakt, ingeſtoken worden, zoo digt ſluyt als men begeert. De voetluy zijn gewoon aldus de touwen, die de baalen op haare karren vaſthouden, met een ſtok toe te haalen. Men zet hem op deze rondgaande Zwagtel G, om de huyd zoo zeer niet te doen, en minder te kneuzen, als hy genoeg omgedraait is, doet men hem door eenen knegt vaſt houden, die hem na het goeddunken van den Chirurgyn kan vaſter toehaalen of los laaten. Dit tuig is over dertig jaar in de belegeringe van Beſançon in 't Graafſchap van Bourgonje door een Leger-Chirurgyn uitgevonden geweeſt, en is naderhand altyd in gebruik gebleven.

Opening van 't gezwel. Als de Draaijer dan ter breedte van twee of drie vingeren boven de bogt van den elleboog geplaatſt is, ſteekt de Heelmeeſter het gezwel in ſijne geheele lengte met het *Lancet* H open, beginnende van onderen af aan. Indien het met het lancet niet genoeg na ſijn oordeel geopent is, geeft hy 'er na boven of na onder toe, na dat het beſt te pas komt, eenige ſneedjes in met deze regte Schaar I, of

of met deze kromme K. Daar na ſteekt hy eenen vinger of twee in het gezwel, en haald 'er al het geronnen bloed uit: hy ſnyd alle de vezel-bandjes die 'er aan zyn af; en na dat hy alles, dat 'er in de weeg is, weg geſneeden heeft, doet hy den Draaijer door den Knegt die den zelven vaſt houd, een halven draay los draaijen, om de plaats van de geopende ſlagader te ſien, dewelke haar zelve genoeg openbaard door het bloed dat 'er ſchielyk uitloopt. Als de Heelmeeſter de plaats van de openinge te regt weet, moet hy ſig bedenken hoe dat hy het bloed beſt zal ſtutten; en van de drie middelen, die daar toe gebruikelyk zyn, moet hy dat verkiezen, 't welke volgens de geſteltenisſen van het deel het beſte en bequaamſte is.

Manieren van het bloed te ſtutten.

Het eerſte is, dat men gekaauwt Papier neemt, daar men twee dotjes L L van maakt, en op de opening van de ſlagader legt: of dat men een klein compresje M, in ſtoppend water gedoopt, regt op het lighaam van de ſlagader legt, leggende daar over heen verſcheide andere compresjes, het eene wat grooter dan het andere, om het bloed aldus tegen te houden.

1. Door gekaauwt papier.

Het tweede is, dat men op de geopende ſlagader een brandmiddel, of een van deze Vitriool-ſteentjes N N N legt, 't welk het bloeden door de korſt, die het komt te maken, opſtopt: dus doet men in eenige Gaſthuyzen na het afzetten van armen of beenen; alwaar men, om eer gedaan te hebben, zich niet kreunt aan de ongemakken die uit deze plaatsmiddelen konnen volgen.

2. Door de Vitriool-ſteentjes.

Het derde is dat men de buis van de ſlagader met een Scalpel O, of met een Ondſchoejer P door en door ſnyd: en als men dezelve met een Haakje Q opgeligt heeft, een van deze Naaldens R R, daar een dikke Wasdraad S door geregen is, daar onder door ſteekt, en dien draad op de opening van de ſlagader toeknoopt, en zoo ſtyf toehaald dat het bloed door deze buis niet meer kan vloeijen. Men laat de einden van den draad lang genoeg, om ter langte van vier vingeren uit de Wonde te hangen.

3. Door het binden.

Het is onnodig een compresje onder de knoopen van den draad, of noch een tweeden band op de wonde van de slagader te leggen: de Ouden, die zulks deeden, willen den omloop van 't Bloed nog niet. Maar de zekere kennis, die wy daar tegenwoordig van hebben, doet ons verscheide onnutte en overtollige omstandigheden der Operatien afschaffen, waar door dezelven hoe langer hoe volmaakter worden.

Keur van deze drie manieren. Onder deze drie manieren van het bloed te stelpen is de eerste de beste, want zy behoud de slagader in haar geheel, en haar insigt is maar een litteken op de gemaakte wonde te bezorgen: doch zoo deze niet te pas kon komen, zou men het binden voor de brandmiddelen moeten kiezen; en deze manier word ook door de beste Practisijns van dezen tyd gevolgt.

Van 't verbinden van den Lyder. Als de Operatie op een van die drie manieren gedaan is, moet de Lyder verbonden worden. Zoo men de eerste of tweede manier gevolgt heeft, moet de wonde wel gedrukt worden met deeze proppen T T, en met deze platte wieken V V, zonder de samentrekkende Poeders, die in dit doosje X zyn, te spaaren, om het uitloopen van 't bloed doch zekerlyk te stutten: doch zoo men het binden in 't werk gesteld heeft, behoeft hy maar enkelyk verbinden te worden, dewyl men verzekert is dat het bloed niet meer kan uitloopen. Evenwel laat men de eerste dagen niet na eenige platte wieken, met zalf daar samentrekkende Poeders in komen, bedekt, op de wonde te leggen: daar over legt men langwerpige compressen Y Y, en noch andere Z, die om des te beter te drukken, kruisgewys als een X over malkander leggen: dan volgt 'er een lange Pleister *a*, hebbende beide zyne einden gespleeten, voorts eene compres *b* van dezelve gedaante; en daar weer over heen eene zwagtel *c*, *d*, die boven en onder den elleboog rondom den arm geslingert, en kruisselings op de wonde gelegt moet worden. Dit verband is byna het zelve als in de aderlaatinge, behalven dat de zwagtel breeder en langer is, en met geen

knoop

knoop eindigt. Nog legt men twee rondgaande compressen, in eekwater gedoopt, de eene *e* op den voorarm; en de andere *f* op den arm; en daar op eene zwagtel *g*, die rondom de voorhand gewonden, en voorts tot de schouder toe om den arm geslingert word, en eindelyk komt te eindigen met eene omwindinge rondom het lighaam. Ook moet men niet vergeeten eene langwerpige en dikke compres op den arm, langs de slagader te leggen: op dat de drukking daar sterk zijnde, het slagaderlyke bloed zou beletten van niet al te snel tegen den band van de slagader aan te dringen.

Dan helpt men den Lyder te bedde, daar hy wat hoog met zijn hoofd gelegt word, plaatsende zijnen arm half toegeboogen op een Oorkussen: en alhoewel dat hy voor de Operatie gelaaten is geweest, zoo word hy noch eenige reizen na dezelve gelaaten, om den geweldigen loop van het bloed na het lydende deel te voorkomen. Men zet eenen knegt by den Lyder, die by dag en nagt met zijne hand op de plaats van de Operatie drukt, om den aandrang van het bloed te beletten: en dewyl een knegt alleen daar niet tegen zou konnen, zoo moeten 'er twee of drie zyn om dit Ampt by beurten waar te nemen. *Plaatsing van den Lyder in zyn bedde.*

Men doet den Lyder de eerste dagen eene zeer sobere levenswyze houden, om niet al te veel bloed te maaken: men geeft naauwe agt op alles dat 'er zou konnen overkomen: en men neemt het verband eerst drie dagen daar na af. En als men dit al doet, laat men de compressen of de proppen, dat is al 't geen aan de slagader raakt, daar op blyven; en men siet het zoo lang in, tot dat die compressen en dotten van zelfs afvallen. Men moet 'er ook op letten, van ydere reis als men den Lyder verbind, zijnen arm door eenen knegt te laaten omvatten, om de slagader, zoo als gezegt is, te drukken. *Levenswet van den Lyder, en hoe dat hy daar na op gepast moet worden.*

Men moet zyne oplettendheid in de slagader onder bedwang te houden niet laaten verslappen; want als men van dien kant zeker en gerust meend te zyn, dan kan het bloed, gelyk dikwils gebeurt is, schic-

lyk voor den dag komen springen, het welke den Heelmeester noodzaakt om de Operatie op nieuw te beginnen, en den Lyder in gevaar kan stellen van sijn leven, eer dat hy geholpen word, te verliezen. Dierhalve moet men niets verzuimen, en ook niets voor vast belooven voor eene volkome genesing. Na maate dat deze geneesing nadert, en de wonde met vleesch begroeit, moet men den Lyder sijnen arm dagelyks wat meer laaten uitsteeken; want zoo men de wonde liet toegroejen als de arm noch geboogen is, zou hy den zelve naderhand niet meer konnen uitsteeken; en hoewel dat hy van de slagader-breuk geneezen was, zou hy een styven arm behouden.

Het is een wonder om te sien hoe ingenomen dat het volk is, meenende dat de Chirurgyns verpligt zyn om aan alle de geenen, daar zy een quaade aderlaating aan gedaan hebben, een jaarlykse teerpenning toe te leggen.

Het openen van eene Slagader is niet wel te myden. Een vermaard Heelmeester, die over drie en dertig jaaren is gestorven, wiens naam by ons in eene hoogagtinge is, en die op het stuk van het laaten grooter naam als eenig Meester voor sijnen tyd had verkreegen, heeft bekend dat hy eens in den tyd van een jaar elf Slagaders geopent heeft: men kon hem niet beschuldigen dat het hem aan behendigheid ontbrak; want daar was niemand die beter kon laaten als hy: maar hy deed zoo meenige en zoo moejelyke aderlaatingen (dewyl hy door geheel Parys gehaald wierd, om de armen, daar de andere Meesters geen kans toe zagen, te openen) dat hy deze ongelukken niet kon myden; en een ander, wie het ook was, zou dat ongeluk nog dikwylder gehad hebben. Had hy dan jaarlykse renten aan die Menschen moeten geven, zou hy met al het geld, dat hy door een en veertig-jaarigen arbeid verdiend had, niet volstaan hebben.

Verhaal wegens het steken van eene Pees. Als wy in 't jaar 1703 met Myn Heer den Hertog van Bourgonje na Duitsland reisden, passeerden wy door Reims; alwaar aan den Heer *du Chesne* en aan my eene dogter, omtrent dertig jaaren oud, wierd ge-

getoond, die door gantsch haar lighaam stuiptrekkende beweegingen had, dewelken, zoo als gezegt wierd, gevolgt waren op eene aderlaating, en daar men den Chirurgyn, die deze aderlaating gedaan had, aanspreekelyk over wilde maaken. Eenigen van sijne Confraters, zynde door sommige Geneesheeren ondersteund, zeiden dat deze dogter regt had om hem eene jaarlyksche Inkomst af te vorderen: en ten dien einde was hem een Proces aangedaan, en de punten van de aanklaaginge luiden dat hy eene Pees gestooken had. Ik onderzogt den arm; en dewyl ik bevond dat de huid over de pees waggelend en beweeglyk was, verzekerde ik hen dat de pees niet gestooken was; dewyl dat een pees afschilfert, even eens als een ontbloot been; waar op dan een vleesch komt te wasschen, het welke aan de huid groejende, dezelve aan de pees vast maakt; gelyk als 'er uit een afgeschilferde hoofdpan een vleesch groeid, het welke aan de hairige huid vast groejende, de pan aan de huid vast hegt. Niet tegenstaande het berigt dat de Heer *du Chesne* over den toestand van deze zaak gegeven had, wierd het Proces voortgezet, en eindelyk voor het Parlement van Parys getrokken: ik gaf 'er myn berigt over; het welke gelykvormig wierd bevonden met het berigt dat de Geneesheeren en de Chirurgyns, door het Hof daar toe benoemt, gegeven hadden. De Chirurgyn won dan sijn Proces; en was door deze uitspraak verlost van het gequel van eenen hoop Quezels, dewelke de zaak voor de gemelde dogter opgenomen hebbende, samen gerot waren om hem uit liefde te bederven.

De Chirurgyns zyn dikwils verschoonbaar.

Ik zoek niet te dryven dat de Chirurgyns geen misslag konnen begaan. Wie is 'er die zig niet kan vergissen? Waar is 'er een hanteering, daar geene misslagen bedreeven worden? En waarom zyn 't de Chirurgyns alleen, die men de schade en 't verlet daar van wil doen betaalen? Daar zyn wel andere hanteeringen, welkers misslagen door de aarde bedekt worden, en daar geen woord van gerept word. Gebeurt het niet dat de Regters zelfs, die met de op-

opperste magt over het lot der menschen vonnissen, zig vergrypen en doolen, met den eenen het Proces ongeregtelyk tegen te wyzen, of den anderen tot sijne onschuld te veroordeelen? Dewyl 'er dan niemand is die geene fouten kan begaan, waarom dan geen medelyden gehad met het ongeluk van eenen Heelmeester? Word hy nog niet genoeg gestraft, als hy een misslag begaan heeft, met sijne agting en Kalanten te verliezen? Moet hy nog vervolgt worden van Menschen, die sijne Loontrekkers tegen sijnen wil en dank willen worden?

Van de Peesbegtinge.

Van de Peesbegtinge. DE Peesbegtingen geschieden meest op de hand, om dat de hand vol peezen is, zoo om haar eige beweegingen te doen, als om de vingers te beweegen. Het is ook dit deel dat de Mensch als eenen schild aanbied tegen al 't geene hem aanrand: en daarom ontfangt de hand ook meer wonden als de andere deelen, dewelken de Operatie, die ik ul. gaa vertoonen, zoo dikwils niet van noode hebben.

Vernieuwing van deze Operatie. Als Mr. *Bienaise*, een van de vermaardste Chirurgyns van Parys, deze Operatie over vyftig jaaren begon te doen, meende men dat ze van hem uitgevonden was: hy had 'er al de eer van, en zy had al de bevalligheid van de nieuwigheid. Maar als men de zaak nader onderzogt, heeft men bevonden dat 'er meer als twee duizend jaaren voor sijnen tyd al van gesprooken was geweest; en dat ze maar vernieuwt en van de Grieken ontleend was. *Guido*, en meer andere met hem, hebben dezelve in 't werk gesteld. Doch 't is ook waar dat ze niet meer na de mode was: hy is de man die dezelve weer op de baan gebragt heeft: en wy moeten 't hem dank weeten dat hy die eerst op de honden bezogt, en daar na op de menschen gedaan heeft; en ons aldus heeft

aan-

aangemoedigt om eene Operatie, waar door menige gequetsten van eenen styven arm bevryd worden, in 't werk te stellen.

Hy deed de Peeshegting zoo wel in de oude als in de verse wonden, dat is te zeggen in wonden van vyftien of twintig dagen, maar niet in de wonden die teenemaal toegeheelt waren, zoo als sommigen ons hebben willen diets maaken: want dan zou het onmogelyk zijn de einden der peezen by malkander te brengen, dewyl ze aan de naastgelegene deelen vastgelymt, en met dezelven vereenigt zijn.

Insnydingen die voor de Operatie moeten gaan.

De Peezen zijn zoo ligt niet te hegten als de andere wonden, daar de lippen maar by een gebragt, en door een gerege naalde vereenigt moeten worden. Maar in de wonden der peezen moet men, eer dat men aan't hegten kan gaan, een begin maaken met eene insnydinge, om het einde van de pees, dat zyd aan 't lighaam van de spier vast is, op te zoeken: want het andere eind, dat aan't been vast is, kruypt niet verre weg. By voorbeeld, in eene overdwerze wonde op de rugge van de hand, daar de uitrekkende pees van den middelsten vinger zal doorgesneeden zijn, 't zy dat het eene nieuwe of eene oude wonde is, moet men eerst met het punt van deze Schaar A eene kleine langwerpige insnydinge aan 't bovenste gedeelte van de wonde maaken, om de pees op te zoeken, die door het lichaam van de uytrekkende spier bovenwaarts getrokken is, en dezelve met het Tangetje B te rugge trekken en by 't andere eind brengen, om beide de einden samen te konnen hegten. Om deze vereeniging gemakkelyker te konnen doen, moet men de hand uitgerekt houden met een klein Spalkje C, dat aan de palm van de hand vastgemaakt word, om de hand altyd open te houden.

Twee middelen om deze hegting te moeten doen.

Daar worden twee middelen voorgestelt om de hegting te doen: de eerste is dat men eene Naalde D neemt, daar een enkelde bewaste draad E doorgestoken is, dat men die naalde aan 't eene einde van de pees van buiten binnewaarts, en aan 't andere binnen buitenwaarts steekt: dat men vorders maar eene steek gedaan hebbende, gelyk in de

omgedraaide hegtinge geschied, de twee einden van den draad op een klein rond kompresje vast knoopt. Deze hegting is wel rasser gedaan als de andere; maar zy word van sommigen niet goedgekeurt, om dat men, zoo als zy zeggen, wegens het klein kompresje, daar de knoop op gelegt is, niet kan zien of de twee einden van de pees wel te deeg vereenigt zijn. Zy houden 't dan met de andere manier, hier in bestaande, dat men eene naalde F gebruikt, daar een dubbelde draad G doorgestoken is, wiens einde een bogt of lus maakt: dat men deze naalde, even gelyk de voorgaande door de twee einden van de pees steekt: dat men een kompresje in de bogt van den draad legt, gelyk in de gepende hegtinge gedaan word; en eene tweede kompresje tusschen beide de draaden in, daar de knoop dan op gelegt word. Dan kan men tusschen die twee kompressen zien of de twee einden van de pees wel vereenigt zijn: en men is verzekert dat de Lyder, als die twee einden dus samen groejen, geen styve hand zal houden.

Derde manier die noch zekerder is. Daar is nog eene derde manier, volgens dewelke ik Mr. *Bienaise* de pees heb zien hegten, die ik voor zekerder houde als de twee voorgaande. Volgens de zelve neemt men twee naaldens HH, daar een en dezelve draad II door geregen is: men steekt ze alle beiden, beneffens malkanderen, van buiten binnewaarts, en dan weer aan 't andere eind van de pees van binnen buitenwaarts: als men dan ziet dat de twee eindens digt genoeg by malkanderen zijn, bind men de draaden op een van deze kompresjes K K toe. De reden waarom deze manier boven de twee anderen gesteld moet worden, is, dat twee draaden de pees veel beter by malkander haalen, en by een houden, als eene draad alleen; en dat vervolgens de toeheeling veel beter kan geschieden.

Hoedanigheden van de naaldens en van den draad. Om deze hegting te doen, moet men kleine ronde naaldens nemen, om maar zeer kleine wonden in de pees te maaken: de platte naaldens zouden daar al te wyde wonden in steeken. Als men door de einden der peezen steekt, moet men die vast houden

den door het einde van een krom pypje L: de draad moet met wafch beftreeken, en niet dikker zyn als de gaaten door de naaldens gemaakt, om daar zonder geweld door getrokken te konnen worden. Als men den draad knoopt, moet men beide de eindens van de pees wat over malkanderen heen fchuiven, op dat ze niet van malkanderen zouden wyken, al wierd de hegting wat loffer door de kleine en onwillige beweegingen, die de fpier mogt komen te doen.

Waar dat men in het knoopen van den draad op letten moet.

Als de hegting gedaan is, legt men daar over heen een kleine platte wiek M, met balfem van *Arçæus*, of van *Peru*, zoo men den zelven bekomen kan, beftreeken; en vorders de pleifter N, de compres O, en de zwagtel P, die men eenige reizen om de hand flingert: men bediend zig in deze wonden van balfemagtige Geneesmiddelen, om de al te groote veretterin te beletten; dog voor al draagt men altyd dit Spalkje C onder de hand, tot dat de wonde volkomentlyk toegeheeld zy.

Van het verband.

Na de toeheeling blyft 'er fomtyds eene kleine vereeltheid op de hegting: die moet men maar bestryken met wat olie van zoete Amandelen, of met olie van Aardwormen. Men moet de hand allenskens buigen, en haar fomtyds tot haare natuurlyke beweeging fien te brengen, zonder haar egter geweld aan te doen: men moet den Lyder ook eenigen tyd een Handfchoen laaten dragen, om de hand voor de koude te bewaaren.

Behandeling van de vereeltheid die 'er over blyft.

Van de Operatien op de Vingers.

DAar worden vier verfcheide Operatien op de vingeren gedaan: de eerfte om de famen gegroeide vingeren te fcheiden: de tweede om de kromme en omgebogene regt te maken; de derde, om

Vierderhande Operatien op de Vingeren.

om de *Vyt* op te snyden: de vierde, om verpletterde of verstorvene vingeren af te zetten.

Van de vereeniginge of vastgroeijnge der vingeren.

De Vingers zijn op twee manieren aan malkanderen vast; door vereeniging, of door samengroeijing: vereeniging word genoemt, als een kind ter weereld komende, bevonden word de vingeren aan malkanderen vast te hebben: dit geschied in de eerste schikkinge der lighaamelyke deelen, door de gesteltenis der stoffe, of door de kragt der moederlyke inbeeldinge, gelyk meer andere dingen, met dewelken de kinderen ter weereld komen. Vastgroeijing word genoemt als men de vingeren naa eenige zweeren, of naa eene groote branding door dewelke het vel van de handen gegaan is, uit verzuim aan malkanderen laat groeijen en vereenigen.

Wat voor eene Operatie dat men hier doen moet.

Beide die quaalen moeten geholpen worden; 't welk gedaan word met de vingeren door het Scheimes *a* van een te scheiden, zig wagtende van den eenen vinger iets af te nemen om het aan den anderen te geven. Indien de vereeniging zoodanig was, dat 'er weinig tusschen-ruimte tusschen beiden waar; zoo moet de Heelmeester zijne behendigheid toonen, met het geene de vingeren aan malkanderen houd, en niet meer, met geduld af te snyden. Maar indien ze door een vlies, zoo als de Ganze-pooten, vereenigt waren, zou men het vlies, dat haar vereenigt, tusschen beide de vingeren in moeten uitsnyden, en weg nemen, op dat 'er naa de toeheeling niets over zoude blyven dat de vingeren in haare werkingen zoude konnen belemmeren

Verband

Als de vingers gescheiden zyn, moet men maaken dat zy niet weer aan malkander groejen; en ten dien einde worden 'er kleine doekjes tusschen in gelegt. Men kan den band gebruiken, die de handschoen genoemt word: maar dewyl 'er lange tyd aan gaat om den zelven te leggen (want met eene zwagtel die vyf ellen lang is, moet men elken vinger, een voor een, dikwils omwinden) zoo is het geraadzaamer deze linne vingerhoedjes *b b*, in wondewater, of in eenig ander opdroogend vogt gedoopt, te gebruiken, en vorders deze zwagtel *c* om ydere vinger te winden.

Eene

Van de kromme vingeren. Eene hand, die kromme of omgebogene vingeren heeft, ziet 'er zeer mismaakt uit, behalven dat zulks zeer ongemakkelyk is voor den geenen die zulke vingers heeft, want dewyl hy dezelven niet kan uittrekken, noch genoegsaam buigen, zoo kan hy die in zeer veele gelegentheden niet gebruiken: en als hy 'er al eenige werken mee kan doen, zoo doet hy dezelve op eene zeer misselyke en onbevallige manier.

Middel om die te regten. Indien de Chirurgyn aangesproken word om deze mismaaktheid te verbeteren, en om aan eenen of meer kromme vingeren haare natuurlyke beweging wederom te geven, zoo is het sijn pligt, eer dat hy iets belooft, of daar aan gaat meesteren, de gesteltenis der vingeren te ondersoeken; want zy zouden zoodanig konnen gestelt zyn, dat 'er onmogelijk geen regt maken aan en was. Indien het eene *Anchilosis* * in de gewrigten is, moet men dat geswel zien week te maken, en ten dien einde met pensnat stooven, of met de zalf van *Althea* of andere verzagtende middelen bestryken. Indien het een qualyk gemaakt litteken is, het welke den vinger krom houd, moet men de vezelen die den zelve vast houden door verscheide sneedjes met het Snymes *d* af-knippen, en vorders twee regte opgespouwe en houte spalkjes *e*, het eene boven, het andere onder op den vinger te leggen; den zelve voorts met de zwagtel *f* omwinden, en hem alle dagen naauwer en naauwer toebinden, tot dat hy sijne natuurlyke gestalte weder gekregen heeft.

Van de Vyt. De *Vyt* word van de Grieken genoemt *Paronychia*, van *para*, tegen, en *onyx*, nagel: Het is een gezwel dat op 't einde der vingeren komt, en van 't volk een *absces* genoemt word; het is veroorzaakt door eene brandende, scherpe en bytende vogtigheid, dewelke het beenvlies, de uitterste einden der zenuw-draaden, en het vleesch doorknaagt, en aldaar eene korst maakt. Zy is te kennen aan eene groote spanninge, eene diepe kloppinge, eene scherpe pyn, eene brandende hitte, en eindelyk aan eene heete koorts die dusdanige gezwellen altyd vergeselschapt.

De

* Een gezwel, ontstaande uit het zamengroejen van beenderen eeniger gewrigten.

De Ouden verdeelden de *Vyt* in twee soorten, de eerste zoude zyn, wiens stoffe tusschen het vel en het beenvlies zit; de tweede, wiens vogtigheid geplaatst is tusschen het beenvlies en het been. Doch deze laatste soort is verziert; want het is tenemaal onmogelyk dat 'er zoo veel etterstoffe, als men daar uit siet komen, zou begreepen zyn in eene plaats, die geen twee linien breed is. Zy zit altyd tusschen de huyd en het beenvlies; en het einde van den vinger is 'er geheel door bevogtigt. En dat men het been dikwils ontblood vind, dat spruyt hier uit, dat niet alleenlyk het beenvlies, maar ook de banden, die het been van de derde ry aan de tweede ry vast hegten, door de scherpigheid van de materie doorknaagt is, waar door het gemelde leste been door de ettermaking komt uit te vallen.

Gevolgen van de Vyt.

Van de pyn die met de Vyt verzelt is.

Onder alle de ettergeswellen is de *Vyt* de allerpynelykste; want dewyl het einde der vingeren zich niet genoeg kan uitrekken om al de materie, die daar na toe sakt, te bevatten, zoo ontstaat daar eene onmaatige spanning, daar eene onlydelyke pyn op volgt: en dewyl dat deze pyn noch vermeerdert word door het knaagen van den etter, en dat ze de einden der zenuwen, die daar tot malkanderen loopen, aandoet, zoo laat ze sich met zulken geweld voelen, dat de Lyders geen oogenblik rust hebben, en dat men sich niet kan wederhouden van haar wegens de groote pyn die men haar siet lyden, te beklaagen.

Ze moet tot verettering gebragt worden.

Deze gezwellen moeten ten eerste door de allersterkste ryp makende middelen tot verettering gebragt worden; als by voorbeeld, door Zuuring, Lely-bollen, Deessem, Duyve-drek, *Basilicum*, waar van men kleine pleistertjes maakt, die van tyd tot tyd vernieuwt worden, om dat ze door de groote hitte, die in het deel is, ten eersten opdroogen. Het vuur slaat 'er somtijds toe, om dat het slagaderlyke bloed, wegens de ongemeene spanning die in het deel is, daar niet uit kan geraaken. Daarom moet 'er op het spoedigste eene opening gemaakt worden, zelfs eer dat men daar een schommeling gevoelt,

voelt, zoo om de versterving te voorkomen, als om aan den Lyder de verligting, daar hy met zulken ongedult na verlangt, te bezorgen.

Men neemt een Laatvlym *g*, die grooter moet zyn als die tot de aderlaating gebruikt worden: daar mee maakt men een langwerpige insnyding in het zydelyke gedeelte van den vinger, om geen gevaar te loopen van de pees te steken, het welke ligtelyk zou geschieden, byaldien men in 't midden van den vinger ging snyden Hoewel dat 'er na de opening somwylen niet anders uit komt loopen als bloed, en een weyagtige vogt, zoo laat de Lyder egter niet merkelyke verligtinge te gevoelen, doordien dat het deel daar door ontlast, de onlydelyke spanning van het deel vermindert, en aan den etter gelegentheid gegeven word om daar, na sijne rypwording, niet vast te blyven sitten, en daarenboven de vervuilde materie eene opening krygt om, naar maate dat ze los raakt, daar uit te loopen. *Hoe dat ze geopent word.*

Naar dat de *Vyt* geopent is, houd men niet op met rypmakende middelen te gebruiken; en indien het gebruik der pappen niet meer noodig geacht word, legt men op de opening eene platte wiek *h* met *Basilicum* besmeert; en daar over heen een sappleister met gommen, geknipt als een kruys van Malta *i*, om de stoffe volkomentlyk te rypen: daar op legt men een compres *k* van de zelve figuur; dan word alles vastgehouden door een zwageltje *l*, dat rondom den vinger gaande, en boven aan den vinger vastgehegt zynde, gestoken word in een vingerhoedje van leer, expres daar toe gemaakt, en met twee lintjes *n n* voorsien, om op de voorhand gebonden te worden. Vervolgens moet de hand in een gevoerde handschoe, of in een mof gestoken worden, om de rypmaking van het vogt door de warmte te verhaasten; en vorders word de arm door een sjarp ondersteunt, met de hand wat hooger als de elleboog, op dat 'er, zoo de hand om laag hing, geen sinking na het lydende deel mogt zakken. *Hoe dat ze na de opening behandelt moet worden.*

Men hoeft sich niet te verwonderen, indien men daags daar aan eenig vleesch vind dat door het sny- *Waarom dat het*

vleesch opzwelt. snyden bolagtig opgezwollen is. Dit toeval volgt hier altyd op; want dewyl dit vleesch, met vogten doortrokken zynde, al te zeer gedrongen word wegens de kleinte van den vinger, zoo zoekt het buitenwaards uit te wyken; en doet dat ook zekerlyk door de opening die in de huid gemaakt is. Het is paars van kleur, en komt somwylen wel door de verettering te verdwynen. Maar indien het voor de Geneesmiddelen niet wilde wyken; en de wonde bleef toestoppen, zou men het met de schaar moeten wegsnyden, 't geen op staande voet verrigt word, en veel ratser gedaan is dan of men het door brandmiddelen zou willen verteeren.

Als de etter het beenvlies doorgebeeten heeft, moet het been van de leste ry afschilferen; en vermits het klein is, valt het daar dikwils geheel uit; 't welk niet kan geschieden, of het einde van de pees, dat daar aan vast is, moet 'er van gescheiden, en door het zelfde vogt verandert en bedorven zyn geweest. 't Is de natuur, die door de hulp van balsemagtige en geestryke Geneesmiddelen, in de wonde gegoten, het bedorven gedeelte van de pees van het gezonde afscheid. Men moet zich dan niet meer bedienen van de pleister *Diachilon*: maar het *unguentum divinum* is daar uitstekend toe, met het welke deze wreede quaal tot eene volkome genesing gebragt word.

Hoe deze quaal tot eene volkome genee-sing gebragt word

Van het afzetten der Vingeren. Het afzetten van een vinger komt in driederhande voorvallen te pas; ten eerste als hy by eenig toeval vermorselt en verplettert is: ten tweede als hy verstorven is; en ten derde als een kind met een of meer overtallige vingeren gebooren is.

De Ambagtsluy die aan de gebouwen werken, zyn dagelyks in gevaar dat haare handen en vingeren door gehouwe steenen, die 'er op konnen vallen, verplettert konnen worden; of dat ze die tusschen twee stukken houts konnen klemmen: de Jagers loopen gevaar van de zelven door het bersten van een roer te verbryselen, zoo als ik menigmaal heb zien geschieden. Het eerste oogwit van den Chirurgyn, die daar by gehaalt word, moet zyn de

hand

de hand en de vingeren te bewaaren, en dezelven niet af te snyden voor dat men geene kans siet om het vuur anders te stutten: want indien 'er noch de eene of d'andere slagader over was om het leven daar na toe te brengen, en de eene of d'andere ader om den omloop van het bloed gaande te houden, zou men daar niet al te jagtig mee moeten zyn: men zal daar altyd noch vroeg genoeg toe komen, als men bespeurt zal hebben dat 'er geene natuurlyke warmte meer aan het deel medegedeelt word. Maar genomen dat de vinger noch maar aan een lapje van de huid, of aan eene van de peezen houd, zou hy van de hand moeten gescheiden worden: want de trekking, die daar door aan de pees zoude komen, zou zorgelyke toevallen konnen veroorzaaken. Deze afzetting kan door eene snee met de schaar gedaan worden en de Lyder word aanstonds met Geneesmiddelen die op de wonde passen verbonden.

Wanneer men dat afzetten kan ontgaan.

Het vuur kan in een vinger komen door overvloedigheid der vogten, die de natuurlyke warmte zullen versmagt hebben, als in de *Vyt*: of door eene zwaare koude die dezelve verstikt heeft, als in eene zwaare vorst. De Heelmeester moet de warmte daar weer sien in te krygen met eenige schervingen ter zyde in den vinger te doen, doch niet boven op, om de peezen niet te raaken; en met daar gekamferde Brandewyn, en meer andere kragtige en doordringende Geneesmiddelen op te leggen: doch zoo hy bevind dat het gevoelen door het vuur of door eene volkome versterving t'eenemaal verlooren is, moet hy den vinger afzetten. Sommige Ouden zeggen dat men den vinger op een houten blok moet leggen, en den zelven met een beitel *o*, daar men met dezen hamer *p* een slag op geeft van de hand scheiden. Anderen stellen dit sny-tangetje *q* voor om den vinger met eene snee af te snyden. Doch beide deze manieren worden huidensdaags afgekeurt, om dat ze beter eenen Vleeschhouwer als eenen Heelmeester schynen te passen: en men wil met veel meer reden dat men den vinger met een regt Snymes *r*

Oorzaak en genesing van het vuur in de vingeren.

Verscheide manieren om die af te zetten.

zal afzetten, met hem in een van zijne inwrigtingen door te snyden: de toestel daar toe is zoo vervaarlyk niet, en men heeft het al zoo ras gedaan.

Verband van de wonde. Na dat men het stopje van den vinger genoegzaam heeft laaten bloeden, legt men daar op een platte wiek *s* met een samentrekkend heelmiddel bedekt; en daar over heen een pleister *t*, en een kompres *v*, beide kruisgewys gesneeden; 't welk alles door een zwagtel *x*, op de stomp van den vinger passende, word verzekert en vastgehouden.

Van de overtallige vingeren, en hoe men daar mee handeld. Men ziet dikwils kinderen met meer als vyf vingeren ter weereld komen: de gene die boven het behoorlyke getal zijn, zijn noyt zoo wel gemaakt als de anderen: ze staan doorgaans buiten aan de hand by den kleinen vinger: ze hebben gemeenlyk geene beenderen, en somtyds ook geene nagels. Het zijn als vleessige bywasschen die aan de hand hangen. Over ses maanden wierd my een kind getoont, dat zoo een overtolligen vinger aan elke hand had: ik sneed hem den eenen aanstonds met de schaar af; dog ik stelde het afsnyden van den anderen tot een anderen dag uit, en deed het niet eer voor dat hy van de eerste wonde genezen was, om hem niet al te veel pyn gelyk aan te doen. Indien deze vingeren door eenig beenagtig of kraakbeenig gewasch sterk aan de hand vast gehegt zaten, zou men zich alsdan konnen bedienen van een klein sny-tangetje, waar mede men alles seffens, en zoo digt aan de hand als mogelyk was, zou konnen afsnyden. Dan worden ze vorders verbonden als enkelde wonden, voor al zorg draagende van daar geene mismaaktheid aan te laaten.

Van het overtappen van 't bloed. DAar is nog eene Operatie, die *Transfusie*, of overtapping van Bloed genoemt word, en die over veertig jaaren veel gerugts te Parys gemaakt heeft: en alhoewel dat deze Operatie eene nieuwe uitvinding is, en al in haare eerste opkomst afgekeurt is geweest, zo moet een Chirurgyn egter weten wat dat het is. Overzulks eer dat ik de Operatien van den arm, daar deze nieuwe Operatie op gedaan wierd,

wierd, gaa eindigen, heb ik goedgevonden ul. daar eenige onderregting over te geven; doch niet om ul. de zelve in 't werk te leeren stellen, maar om ul. eene regtmaatige schroom tegen zoo eene Operatie in te drukken.

Van den oorsprong en van de gewaande voordeelen van deze Operatie.

De overtapping bestaat in het uitvinden van middelen om bloed, of eenig ander vogt in de bloedvaten van eenig dier te brengen. Op het verhaal dat *Etmuller* doet van een overgroot getal ondervindingen, door dewelke hy verscheidene vogten in de aders van eenen hond had doen loopen, ging de Geneesheer *Denys*, (aan wiens huyse verhandelingen over de Natuur-en Genees-kunde gehouden wierden) zich inbeelden dat, indien men Bloed in dezelve aders wist te krygen, en het Bloed dat 'er in is op den zelven tyd daar uit kon haalen, de geheele bloedplas aldus vernieuwt zou worden: ja dat het dier, zoo men jong Bloed in de plaatze van het oude in de aders bragt, weer jong zou worden. Na dat hy zyne gedagten aan eenige liefhebbers van dusdanige samenhandelingen geopenbaart had, wierd dezelve door eene algemeene toejuiging beademt en goedgekeurt. Het wierd dan op verscheide dieren, 't zy van dezelve 't zy van eene onderscheide soort, bezogt: En men hoorde ten dien tyde in alle byeenkomsten nergens anders van spreeken en roemen als van de wonderbaare uitwerkingen van deze uitvindinge. Zy beloofden den mensch al voor uit dat ze hem door dit middel van allerhande ziektens zouden behouden; dat ze hem zoo lang zouden doen leven als hy begeerde; en dat ze hem altyd in den zelven staat zouden bewaaren daar hy zig in bevond, als deze overtapping in hem begonnen was.

Middel om dezelve uit te voeren.

Het quam 'er nu op aan om dit door eenige ondervindingen op menschen te bezoeken. Daar wierden eenige slegt-hoofden gevonden die zulks voor een stuk gelds wel wilden onderstaan. Zy openden de slagader van eene Koe; zy staken eene pyp met het eene einde in de geopende slagader, en met het andere eind in een ader van een Mensch, en lieten aldus het Bloed uit de Koe in sijne ader loopen:

op den zelven tyd tapten zy den Mensch aan den anderen arm zoo veel bloeds af, als zy gisten dat 'er uit de Koe in sijne eerste ader liep. Zy deeden verscheide diergelyke Operatien, dewelke na hunne meening een zeer gelukkigen en wonderbaaren uitslag moesten hebben. Maar het deerlyke einde van deze ongelukkige Menschen, die hun leven voor de nieuwigheid opofferden, deed al den ophef en alle de hooge verbeeldingen, die zy van die Operatie hadden, op eenen dag in duigen vallen; want die Menschen wierden gek en dol, en bestorven het eerlang. Het Parlement van 't geen 'er gepasseert was verwittigt zynde, heeft zyn gezag daar tegen gebruikt, en het doen van deze Operatie door een Raadsbesluit op zwaare straffen verboden.

Uitkomst van de beproevingen die daar omtrent gedaan wierden.

Deze half-geleerden gaven het niet ligt gewonnen: maar vermits zy genoodzaakt wierden hooger beveelen omtrent de overtapping van het bloed te gehoorzaamen, leiden zy 't nu alleenlyk toe op de ingieting van verscheide vogten in de aderen. Zy bezogten het met verscheide soorten van vogten, en lieten een lyst van de ziektens uitgaan die door dit middel genezen moesten worden. Zelfs gaven zy voor dat men met vleeschnat in de bloedvaten, na eene groote bloedloosing, te spuiten, het verlies van 't uitgeloopen bloed veel eer zou herstellen, dan of het door de gewoonlyke wegen passeerde. Zy bleeven al geduurig staande houden dat, zoo een Mensch deze ingieting van vogten wilde onderstaan, alle ziektens, van wat slag dat ze ook mogten zyn, eerder en zekerder zouden genezen worden als volgens de gemeene regels van de Geneeskunst.

Van het ingieten der vogten, dat in de plaats van het overtappen des bloeds in 't werk gesteld wierd.

Nooit is 'er regtvaardiger Raadsbesluit genomen, als 't geen op dit stuk uitquam om de hardnekkige inbeelding van deze Voorstanders der nieuwigheid te vernietigen, en om den loop van deze Operatie te stutten, dewelke van een schadelyk gevolg tegens de liefde des Evennaastens en tegens den Godsdienst zou geweest zyn, indien men hen had

laa-

Instrumenten tot de Aderlatinge N29

Instrum̄ tot de Slag. Aderbreuk N.30.

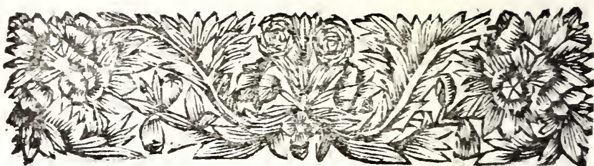

A
B
L
q
p
d
a
r
o
P
c
c
b
b
t
v
i
k
g
n
n
m
C
M
N
O
G
F
l
x
h
s
c
f
I
H
H
I
E
D
K
K

laaten begaan met dezelve van den eenen mensch op den anderen in 't werk te ftellen, 't welk het oogwit was daar zy op doelden.

Doch de geene die deze schroomelyke onderneming uitgebroed hadden, zyn al dood; en ze legt nu schier al in de vergetendheid begraven. Indien ik 'er van daag van spreek, dat is maar om dezelve onder die Operatien, die nimmermeer uitgevoerd moeten worden, te plaatzen.

CHIRURGICALE OPERATIEN,

NEGENDE AANTOONING.

Van de Operatien die op de onderste Ledematen in 't werk gestelt worden.

Van de Afzettinge.

U heb ik UL. Mynheeren, noch maar te vertoonen de Operatien die op de onderste Ledematen gedaan worden. Dezelve bestaat uit drie deelen; de Dyen, de Beenen, en de Voeten. De Operatien die tot deze deelen vereischt worden zijn van geen minder noodzakelykheid, en verdienen niet minder uwe aandagtigheid, als alle de gene die gyl. tot nu toe gezien hebt.

Schrik die men in deze Operatie moet over winnen. Onder alle de Operatien is 'er geen een, die zulken schrik aanjaagt, als het afzetten van een Dye, van een Been, of van eenen Arm. Als men gereed staat om een zeker deel van zyn geheel te scheiden, en als men zyne gedagten laat gaan over de wreede mid-

middelen die men ten dien einde in 't werk gaat ſtellen, zoo is 'er geen Chirurgyn die niet ſtaat en beeft, en die geen medelyden heeft met den armen Lyder, die door een droevige noodzaakelykheid voor al ſijn leven berooft moet worden van een voornaam deel ſijns lighaams.

Deze Operatie word *Acrotiriaſmos* genoemt, van het Griekſe woord *Acrotiriaſein*, 't welk te zeggen is, de uiterſte Ledemaaten des lighaams afzetten, om dat ze beſtaat in de volkome afzettinge van de armen of beenen, die de uiterſte ledemaaten onzes lighaams zyn. Dit kan niet uitgevoerd worden, zonder den Lyder zeer geweldige pynen aan te doen, die met geene woorden konnen uitgedrukt worden. Daarom vermyd de Heelmeeſter deze Operatie zoo veel als hy kan; en hy ſteld die maar eindelyk voor na dat hy, om dezelve te ontgaan, alle de middelen bezogt heeft die de opregte Heelkunde hem heeft voorgeſchreeven. *Griekſche oorſprong des naams.*

't Gemeene gevoelen is dat de Heelmeeſters niets zoo zeer zoeken als te ſnyden: en dat zy op het hoogſte van haare vreugde zyn, als zy met de ſchaar in de hand in een heel Laken, zoo als men zeit, mogen ſnyden. Deze verkeerde opvatting is zelfs tot de grootſte Heeren voortgekroopen; en ik heb den Koning zelf hooren zeggen, als hy van de onder-Chirurgyns des Legers ſprak, dat ze zeer driftig waren om deze Operatie te doen, en dat ze hunne heldendaaden van eenen Veldtogt rekenden by het getal der armen en beenen die zy afgezet hadden. Ik verzekerde den Koning dat 'er geene Operatie was, daar een Heelmeeſter meer tegen ſchroomde, en zoo hy al eenigen drift liet blyken om ſijne gauwigheid te toonen, dat zulks maar was in de Operatien daar behendigheid toe vereiſcht word, maar niet in eene wreede Operatie, die eer door eenen Vleeſchhouwer als door eenen Chirurgyn diende gedaan te worden. *Quaad gevoelen dat men tegens de Chirurgyns opgevat heeft.*

Als men eenige andere Operatien doet, zoo ſtrekt die om het deel, daar ze op gedaan word, te behouden. By voorbeeld, zoo men op het oog werkt,

doet men zulks om des zelfs gebreken te verbeteren, en natuurlyke werking te herstellen. Maar deze Operatie geschied, om het deel te vernietigen, met het zelve van 't geheel af te scheiden; als zynde niet alleen onnut, maar ook verderfelyk, dewyl het zyne verrotting en vordere quaadaardigheden aan 't lighaam zou mededeelen. Vervolgens word in deze Operatie niet beoogt de behoudenis van het deel daar de Operatie op geschied, maar die van 't geheele lighaam, het welke zonder deze hulp verlooren zoude gaan. Dierhalve is een Chirurgyn dikmaals genoodzaakt een been tegens syne genegentheid af te zetten, om het leven van den Lyder te behouden; want 't is noch beter met drie ledemaaten te leven als met vier te sterven.

Oogwit van deze Operatie.

Als de versterving eenen arm of een been bevangen heeft, en dat de natuurlyke warmte t'eenemaal uitgeblust is, kan men de afzetting van zoo een deel niet ontgaan, dewyl dat 'er geen middel meer overig is om het leven daar weder te ontvonken; en dat de quaal, indien men de afzetting uitsteld, noodzaakelyk moet voortkruipen. Maar in de verstervinge moeten twee trappen aangemerkt worden; de eerste word *Gangræna* of het heete vuur genoemt, als het deel begint te rotten: de tweede heeft den naam van *Sphacelus*, of het koud vuur, als het deel t'eenemaal bedorven is. Tegens het heete vuur is noch hoop, door het gebruik van de Geneesmiddelen, die ik ul. aanstonds gaa aanwyzen: maar tegens het koud vuur is geen andere raad als de afzetting.

Geval daar deze Operatie nodig is.

Het heet en het koud vuur, twee quaalen die maar by min en meer verschillen, hebben eene en de zelfde oorzaak, te weeten, de stutting van de rondomgaande omloopinge des bloeds: zoo lang als deze omloop stand houd, ende de voedende en geestryke sappen door des zelfs middel na eenig deel gevoert worden, zoo behoud dat deel zyne warmte, zyne kragten, en zyn leven. Maar zoo ras als de omdeeling van deze sappen; door wat oorzaak het ook zy, komt op te houden of gestremt te worden, dan word daar geen warmte, nog beweging, noch

Oorzaak en onderscheid van het heet en koud vuur.

noch leven meer bespeurt. Zoo dat het de tegenwoordigheid van het bloed en van de levendmakende geesten is, die het leven in eenig deel onderhoud, en dat het in tegendeel de afwezentheid van het zelve bloed en geesten is, die het deel vernietigt, en doet versterven.

Deeze omdeeling van het bloed, die het lichaam alleen in stand houd, en die t'eenemaal noodzakelyk is, om alle des zelfs deelen levend te maken, kan door eene ontelbaare meenigte van ziektens onderschept en gestremt worden. Dikke gezwellen, Roozen, groote ontstekingen, groote koude, harde nypingen en drukkingen, schielyke toevloeijingen van eene quaadaardige weyachtigheid, en beeten van fenynige beesten konnen den omloop van het bloed na eenig deel stremmen, of ook maaken dat het bloed, het welke aldaar is, niet weer na sijnen oorsprong kan keeren, om aldaar, in het passeren door de Forneyzen des herte, eene nieuwe warmte te gaan haalen. Diervoege dat zoo een deel, geen gemeenschap met den oorsprong des levens meer hebbende, door het heete vuur aangegreepen word, en weinige dagen daar naa volkomentlyk versterft.

Ik zal my niet ophouden met ul. uit te leggen hoe dat het vuur uit alle de gemelde quaalen ontstaat. Zeer gaauwe Geneesheeren hebben de moeite genomen van ons deswegen door nieuwe Leerstellingen te onderregten; welke stellingen, volgens hun zeggen, zeer ligt zyn om te begrypen: het waar maar te wenschen, dat de Heelmeester het vuur zoo gemakkelyk kon stutten en genezen, als een Geneesheer daar over kan redenkavelen. Ik zal my vergenoegen met ul. noch twee andere oorzaken van deze quaalen voor te draagen, te weten de zwaare Kneusingen, en de groote wonden; om dat dezelve den Heelmeester dikwylder noodzaaken om tot de afzetting te komen.

Twee andere oorzaken van deze quaalen.

De Kneusing is een scheiding des geheels in de vleessige deelen, sonder quetsinge van de huyd: ze geschied door een zwaren val, of door een harden

den ſlag, waar uit ontſtaat een ſcheuring van de vleeſſige ſpiervezelen, of van de hairige vaatjes, dewelke dan eenig bloed in de tuſſchenruimten der ſpieren komen uit te ſtorten. Indien 'er een bloedvat, dat eenigſins aanſienlyk is, onder de huid gescheurt of geopent is, zoo volgt daar een uitſtorting van bloed, het welke zig over het deel verſpreid, en aldaar een dikke zwelling met eene groote ſpanninge veroorzaakt; waar door het deel onbehoorlyk opzwelt, en de levendmakende geeſten belet worden daar na toe te vloejen; waar op het vuur dan vorders kan volgen.

Gevolgen van de Kneuzinge.

Genees-middelen tegen het vuur.

Om de gevolgen van eene Kneuſinge te voorkomen, moet de Lyder dikwils gelaaten worden, en een romertje Wonde-water in nemen, in 't welke een halve lepel vol Balſem van *Fioravanti* gedaan is: of men zal twee *dragmaas* van *Confectio Hyacinti* of *Alkermes* in een *once* Brandewyn laaten ſmelten, en den Lyder ten eerſte in geven. Daar en boven moet men eenige geurige Kruiden, als Sali, Rosmaryn, Hyſſoop, Venkel, en Mariolein in Wyn opzieden, en daar eenige drukdoekken in nat maaken, die heet op het deel gelegt, en zeer dikwils vernieuwt moeten worden.

Scarificeeringen, en afwaſſchingen.

By aldien het buitengevaate bloed door deze middelen niet begint door te waaſſemen, en te verdwynen, indien het deel geſpannen, dof en zwaar is, en de kleur begint te veranderen, moet men 'er met dit *Lancet* A ligte kerfjes in ſnyden, en 'er het bloed, tot ontlaſting van het deel, laaten uitloopen. Jaa om dit uitloopen te bevorderen, moet men de geſneede plaatſen waſſchen met laauw Zee-water, en daar een Pap op leggen die gemaakt is van de verdryvende Meelen, in Meede opgekookt, daar dan Terpentyn, poeder van Roozen, Brandewyn, en een luttel *Theriakel* by gedaan moet worden.

Indien men het deel 's anderendaags nog gezwollen vind, en het niet levendig genoeg word, moeten daar met het Snymes B noch grooter en dieper inſnydingen, als de kerfjes van den voorgaanden dag waren, in gedaan worden. Indien de Lyder

der onder het snyden pyn gevoelt, en 'er bloed uit komt loopen, is 't een teken dat 'er nog leven in het deel overig is; het welke men dan zal tragten aan te wakkeren; en ten dien einde het deel met gekamferde Brandewyn, daar *Egyptiacum* in gesmolten is, betten, leggende daar over heen de gemelde pappen.

Zoo men 's avonds, in de plaats van het deel ontzwollen te vinden, daar een slymig gezwel, met * *Phlyctenæ*, en met weinig pyn gewaar word, moet men met dit *Schalpel* C diep in 't vleesch snyden, zoo dat de Lyder van pyn moet schreeuwen, en de insnydingen wasschen met Brandewyn of met het geele water, het welke gemaakt is uit kalkwater en *sublimaat*: en vorders moet men de hartsterkende en zweetverwekkende middelen verdubbelen, die hem in wyn, als het alderbeste hartsterkende middel, konnen te drinken gegeven worden. Eindelyk, indien men ter kamer inkomende een zoetagtige reuk gewaar word, indien 'er onder het verbinden van den lyder een krengagtige damp uit zijn lichaam ryst, en het deel paars en ongevoelig is, is het een teken dat de versterving volkomen is: en dewyl 'er dan geen hoop meer is om dezen arm of dit been, te behouden, moeten de vrienden wegens het gevaar des Lyders gewaarschout worden, en men moet zijn besluyt nemen om de afzetting te doen, dewyl 'er geen kans meer is om die te ontgaan.

Hoogste trap van deze quaal

De gelegendheden om deze Operatie te doen, vallen zeer dikwils voor in de Gasthuizen van de Legers, onder het belegeren van eene Stad, of naa eenen veldslag. De kanon-of musket-schooten, de stukken van de bomben en granaaten vermorselen zoodaanig de armen of beenen der gequetsten, dat men haar die deelen zeer bezwaarlyk kan behouden: en indien men zoo menige Soldaaten met een arm, of met een been minder ziet t' huys komen, dat is niet om dat men hun dezelven uit een ligthartigheid en uit vermaak heeft afgezet; maar 't is de grootte van

In wat gelegenthe-den de afzetting meest voorvalt.

* Waterpuisten.

van hunne wonden die zulks vereischt heeft. Ik kan dit met volkome kennisse betuigen, dewyl dat 'er in de laatste veldtogten in de Legers des Konings daar Mynheer de Hertog van Bourgonje het gezag over had, en daar de Heer *Bessieres*, de Heer *Hanstome*, en ik de plaats van de raadgevende Chirurgyns bekleeden, geen eene afzetting, zonder het voorgaande overleg van die Heeren en van my, wierd gedaan.

Hoe dat de ledemaaten die door vuurwapenen afgeschooten zyn, moeten behandeld worden.

Een arm of een been word dikwils door een kanonkogel afgeschoten: dan valt 'er geen beraad te nemen over de Operatie, dewyl ze reeds volbragt is. Des niet tegenstaande heeft de Heelmeester nog twee zaaken te verrigten; de eerste is het afzagen van 't been, het welke noyt zoo pertinent afgeschoten is, of daar zijn noch eenige punten aan gebleven, die 'er afgesneden moeten worden, op dat het been niet buiten het vlees zou uitsteken: de tweede is de bloedstorting te voorkomen of te stutten, door het binden der bloedvaten, of door het opleggen van Vitriool-steentjes, of van andere stop-middelen, die hier na verhandelt zullen worden. Want alhoewel het bloed doorgaans welgestut word door het vuur van de kogel, zoo zou het egter, als de korst eenige daagen daar na komt af te vallen, in grooten overvloed komen uit loopen; en de gequetste zoude het konnen besterven zoo de Heelmeester niet op zijn hoede was. Als het deel niet t'enemaal afgescheiden is, en nog door eenige lappen vleesch aan 't lichaam vast is, moet men die lappen met een Snymes of met een schaar afsnyden, en den gequetsten even eens verbinden, als of 'er een bloedstorting te vrezen was.

Hoe de verbryzelde ledemaaten moeten gehandeld worden.

Indien de beenderen van den arm of van het been door een musketkogel verplettert, en in verscheide stukjes gebroken zijn, als of men een okkernoot gekraakt had, kan men de afzetting qualyk ontgaan: of zoo de kogel in een hand of in een voet gedrongen is, en daar veele beenderen gebroken heeft, konnen die deelen ook zeer bezwaarlyk bewaart worden. De Chirurgyns zouden den voet van een

Offi-

Officier onder de Ruitery, die in den ſlag van Spiers gequetſt was geweeſt, gaarne geſpaart hebben: maar eenige dagen daar na wierden ze genootzaakt het been, en kort daar aan de dye af te zetten, ter oorzake van het vuur dat 'er in korten tyd toeſloeg, en daar hy ook van geſtorven is.

Andere quaalen daar de afzetting toe vereiſcht word.

Ik vind noch een andere quaal die ons ſomwylen nootzaakt tot de afzetting te komen, te weten, een *Beenvreeter*, dewelke niet tegenſtaande alle Genees-middelen de beenderen uithold, als of ze door de wormen opgegeten wierden. Over tien jaaren wierden wy genootzaakt het been van een knegt op het Kaſteel te Verſailles af te zetten, ter oorzaake van een oude Beenvreeter, die niet te ſtutten was, en die alle ſijne beenderen vermolſemt maakte: hy is 'er wel van genezen, en is noch tegenwoordig zeer wel te pas. Wanneer een ſcherpe en bytende weyachtigheid, gelijk als ſterk water, tuſſchen de beenderen van de voorhand of van de voorvoet indringt, is ze daar niet uit te krygen, voor datze die beenderen by ſtukken heeft doen uitvallen. By deeze weyagtigheid is ſomtyds gemengt een vervuilde en quaadaardige vochtigheid, van de natuur der kropzweeren, dewelke gezamentlyk met de gemelde weyagtigheid op de beenderen vallende, dezelve zoodaanig ontramponeren, dat men daar jaar en dag aan gemeeſtert hebbende, eindelyk gedwongen is tot het uitterſte middel, te weten de afzetting, te komen.

Noodzakelykheid van eene raadplegинge.

Ten laatſte, indien men om een van de gemelde redenen genootzaak is ſijnen toevlugt tot deze laatſte hulp te nemen, moet een Heelmeeſter de Operatie niet ondernemen, eer dat hy ſich door den raad van eenige ſijner Medebroederen geſterkt en geſtyft heeft; om niet alleen in te moeten ſtaan voor het gevolg, en om t'avond of morgen niet ten doele te ſtaan voor de verwytinge van den Lyder, dewelke zich voor al ſijn leven van eenen arm of een been berooft ſiende, ſich zou kunnen inbeelden en laaten verluiden, dat ſijn Heelmeeſter dezelve zonder eene uitterſte noodzakelykheid had afgezet.

De

Plaats daar het deel best afgezet word. De Operatie vastgestelt zynde, eer dat de Chirurgyn zich gereed maakt om dezelve uit te voeren, moet hy met de andere Chirurgyns eens wezen over de plaats, daar ze gedaan moet worden: tot nu toe heeft men voor eenen algemeenen regel gehouden dat, zoo het een dye is, dezelve zoo na aan de knie, als doenlyk is, moet afgezet worden: maar zoo het een been is, dat het altyd moet afgezet worden op de plaats van de kousseband, schoon dat 'er niets verplettert was als de voet, om geen lange stomp over te laaten, die den Lyder anders geheel sijn leven belemmert en in de weeg is: doch zoo het een arm is, dat die zoo laag, als 't wezen kan, moet afgezaagt worden, om een groote stomp te laaten, waar van de Lyder zich noch eenigsins kan bedienen, en waar door de mismaaktheid zoo groot niet is. Dit waren regels van de Practyk, die tot noch toe niet betwist waren geweest

Keur van tweederbande manieren. Men is wel eens over de manier van de dye en den arm af te zetten, maar niet over de afzetting van een been. De manier der Fransen, die een been digt by de kniesschyf afzetten, schoon dat de voet alleen verlooren is, word onder anderen gehekeld door *Van Solingen*, een vermaard Hollands Practizyn, dewelke zegt dat het geheele been moet bewaart, en de voet alleen boven de enkel, afgezet worden; en dat men 'er vervolgens eenen voet van sijne uitvindinge moet aanzetten, den welke hy vast maakt door twee kleine, dunne en gladde staale spalkjes, die hy ter zyde op het been met schroeven toehaalt en vast toesluit: hy zeit dat dit tuyg wel aan gedaan en gepast zynde, zoo styf is, dat men al zoo gemakkelijk kan gaan en staan, als of men sijnen natuurlyken voet hadde. Wat my aangaat, ik houde het met de laatsten; en ik raade een been zoo laag af te zetten als mogelyk is, mits dat men de beweging van de knie kan behouden. Want indien het been altyd gebogen moest blyven, zou het moeten afgezet worden op de plaats van de kousseband, om de stomp niet langer te laten als noodig is om op het houten been te steunen. Maar

als

als men de beweging van de knie behoud, en maar een gemaakten voet aan het been zet, zoo word die groote mismaaktheid van het houten been voorkomen, en de Lyder kan met minder gevaar en ongemak gaan.

Sommige Auteurs stellen de manier voor, van het been in het gewrigt van de knie af te zetten: Zy brengen deze redenen in, dat de Operatie veel eerder gedaan is, om dat men 'er zoo veel tyds niet behoeft toe te besteeden, als 'er vereischt word om de beenderen door te zaagen. Dog de huidendaagsche Praktizyns keuren deze manier af, en wyzen de ongemakken aan, die 'er in steken: Zy zeggen dat, zoo het deel gezwollen is, de wrigting niet wel gevonden kan worden; dat men ook genootzaakt is de kniescbyf in haar geheel te laaten, die daar na maar in de weeg is; dat de twee hoofden van het dye-been: vermits zy ontbloot zyn, moeten afschilferen, en niet ligt weer bedekt worden, om dat 'er geen vleesch van beduyen aan de knie is: en eindelyk dat 'er geen houte been kan aangepast worden, als met groote moeite, en met groot ongemak van den Lyder.

Deze afzetting van de knie afgekeurt.

Fabricius wil niet dat een been in het gezonde vleesch afgezaagt word, te weeten twee vingeren breed boven het verstorven deel: hy wil het twee vingeren breed beneden de plaats, daar het vuur eindigt, dat is in het verstorven deel, afgezet hebben, en dat men het overige van de verstervinge door het opleggen van verscheide gloejende brandyzers zal hebben weg te nemen, welke versterving dan in 't gevolg als een korst by brokken zal afvallen, en dit alles om hier door de pyn en de bloedstorting te myden. Maar als al dit verstorve en gebrand vleesch afgevallen is, blyven de einden van de twee beenderen ontbloot, daar dan voor een tweede reis aan gezaagt moet worden; en dewyl men geene verzekering heeft dat de versterving niet voort zal kruypen, en dat men 'er een deel van aan 't been gelaaten heeft, het welke voort kan loopen dat men 't ziet, zoo zyn 'er geene Heelmeesters die het hart

Ongemakken die in de manier van Fabricius steeken.

zou-

zouden hebben, om de uitvoering van deze manier aan te raaden.

Drie manieren om het bloed te stelpen. Het is niet genoeg dat men voor de Operatie de plaats vastgesteld heeft, daar een been moet afgezet worden; men moet nog daar en boven zyn besluit genomen hebben over de manier van het bloed te stelpen: want het moejelykste is niet, een been af te scheiden; een Vleeschhouwer zou dat al zoo wel klaaren: maar 't voornaamste is, zich meester van het bloed te maken, en 't zelve met vaardigheid en zekerheid tegen te houden: als dan moet de Heelmeester blyken geven van fijne kennisse en gaauwigheid, zoo wel door het verkiezen van de beste manier, als door de behendigheid met dewelke hy die manier in 't werk steld. De Heelkunde wyst ons drie middelen aan om het bloed tegen te houden: eerstelyk het vuur, ten tweede het vitriool-knopje, ten derde de binding.

Manier der Ouden. Het vuur was zoodaanig in gebruik by de Ouden, dat ze zig bynaa in alle de Operatien daar van bedienden, even gelyk gyl. de smids ziet doen in alle de Operatien die zy op de paarden in 't werk stellen. Zy lieten brandyzers in 't vuur gelocjend worden, waar van de sommige knopsgewys, sommige olyfgewys, andere plaatsgewys gemaakt waren. Zy duwden die, zoo gloejend als ze waren, tegen de monden der bloedvaten aan, zoo ras als het lidmaat afgezet was; en doordien de vaten en het nabuurige vleesch aldus geschroeit wierden, quam 'er een korst aan, die het uitloopen van het bloed belette. Dog deze wreede manier was niet zeker; want als de korst quam af te vallen, quam het bloed al immers zoo geweldig uitborrelen, als den eersten dag van de Operatie. En om deze reden is men op zagter middelen, als het vuur is, bedagt geweest.

Opzetting van het Vitriool-knopje. Daar op is dan het Vitrioool-steentje uitgevonden: het word gemaakt van een stukje gebroke Vitriool, dat met een weinigje katoens omwonden word. Men past 'er drie of vier klaar te hebben, die men op de monden der afgesnedene bloedvaten neffens

mal-

malkanderen zet: als dit Vitriool door de vogtigheid des bloeds komt te smelten, dan schroeit en brand het alles daar 't aan raakt, en houd het bloed tegen door de korst, die het gemaakt heeft. Dit is de manier die in 't Gasthuys van Parys in gebruik is, alwaar men zig in alle afzettingen met die Vitriool-steentjes behelpt. Dog deze korst is 't zelve lot onderworpen gelyk die door het vuur gemaakt word; want als ze komt af te vallen, kan het bloed insgelyks komen uitborrelen. Daarom word dit afvallen zoo lang belet als mogelyk is, en de Chirurgyns die zig van dit middel bedient hebben, moeten ydere reis als zy den Lyder verbinden zulke Vitriool-steentjes gereed hebben, om dezelve, ingevalle dat het bloed uitberste, op het deel te leggen.

Vande binding der bloedvaten die tegenwoordig in gebruik is. Dewyl men zig op deze twee eerste manieren niet volkomentlyk kan betrouwen, zoo hebben de huidendaagsche Chirurgyns het binden der vaten uitgevonden; en zy hebben deze manier door verscheide ondervindingen, die hun wel gelukt zijn, bezogt, zoodaanig dat het bloed met een naalde, daar een draad door geregen is, nu veel zekerder gestut word, als te vooren door het vuur en 't vitriool, die de korst niet kosten maaken zonder geweldige pyn te veroorzaken, van dewelke de arme Lyders, die anders evenwel genoeg te lyden hebben, nu bevryd worden. *Hoe die gedaan word.* Dit binden word op twee manieren verrigt, volgens de eerste nypt men het eind van de slagader met een *rave-bek*, of met een nyptangetje daar een ring aan is om het toe te haalen; daar op laat men langs dit instrument een draad, die daar toe bereid en gestrikt is, tot de slagader toe glijen, die dan met een dubbelden knoop toegestrikt word; en op dat deze draad door de gedurige klopping van het slagaderlyke bloed niet over het eind van de slagader heene zou afgeschoven worden, zoo moet 'er aan des zelfs einde een naalde met een draad daar door, vast gemaakt wezen, dewelke dwers door de slagader gestoken word, en vervolgens worden 'er tot meerder vastigheid eenige knoopen

op den band gelegt. Volgens de tweede manier moet men twee regte naaldens hebben, daar een en dezelve draad, te deeg met wasch bestreken, doorgestooken is: een van die naaldens moet van boven en ter zyde van de slagader, en de andere van onderen, en ook ter zyde ingesteoken worden: dezelve moeten dan onder de kniesschyf, twee vingeren breed boven de gemaakte insnyding, en een halve vinger breed van malkanderen, weer uitgehaalt worden. De twee einden van dezen draad worden digt by een op een klein drukdoekje vastgeknoopt, zoodaanig dat de bloedvaten, door de kring of bogt van dien draad gesloten zijn, en het bloed met alle veiligheid gestut word: dog staat te letten dat men de afgesnedene zenuwen niet in den kring van dien draad moet bevatten; want vermits zy door den draad genepen zouden worden, zouden zy zeer pynelyke stuyptrekkingen en schuddingen veroorzaaken.

Ik twyfel niet of gyl. zult onder deze drie manieren van het bloed te stelpen, die ik ul. zoo even beschreven heb, de leste voor de beste houden, als zynde de veiligste, en met de minste pyn vergeselschapt. Ik zal my ook van dezelve bedienen in de afzettinge die ik ul. gaa vertoonen; en zal met eene, gelyk in de andere Operatien, onderzoeken wat 'er voor, onder, en na de Operatie te doen staat.

Klaarmaking van de toestel. Voor de Operatie moet men de toestel klaar maken, dewelke bestaat in alles dat tot de Operatie noodig is: deze toestel moet men klaar hebben leggen op een groote schotel, om niets te moeten eisschen, en om alles dat men van node heeft, te konnen nemen, de bereidzels zijn menigvuldig, dewyl de platte wieken, de bloedstelpende middelen en de drukdoeken dubbeld in getal moeten zijn, om nergens in te kort te koomen: en dewyl 'er tyd vereischt word om dat alles klaar te maaken; moet men alles buiten 't gezigt van den Lyder vervaardigen; want het zien van zoo veele Instrumenten, plukzels, drukdoeken en zwagtels zou hem eenen schrik op zijn lyf konnen jaagen.

Waar de Onder dezen toestel zijn drie dingen begrepen: eer-

eerstelyk de instrumenten om het been af te zetten, ten tweede, alles dat noodig is om het bloed te stelpen, ten derde, al dat vereischt word om den Lyder te verbinden. Aangaande het eerste worden vereischt twee drukdoecken om onder den draad te leggen; te weten eene langwerpige, en eene ronde: daarenboven een dubbelde draaijer om des te vaster te drukken: een styve band, om een vingerbreed boven de plaats, daar de insnyding gedaan moet worden, geleit te worden; een groot krom mes, dat geen snee op zijn rugge moet hebben, op dat 'er de Chirurgyn met zijne slinkerhand op zou konnen drukken, om des te vaardiger te snyden; een groot scheirmes, om het vleesch dat tusschen de twee beenderen zit, en het beenvlies door te snyden, ingevalle dat het kromme mes zulks niet gedaan heeft: een goede, wel gesleepe, en met een weinigje vet bestreeke zaag, om de beenderen op het spoedigste door te zaagen. Ten tweede om het bloed te stelpen, worden vereischt een nyptang op zijn ravebeks gemaakt, daar een draad die van zelfs toegaat, aan vast is: nog een nyptangetje met een ring, om het zelve, als men het eind van de slagader gevat heeft, toe te trekken; naaldens, een draad met wasch bestreeken, kleine drukdoekken, bloedstelpende middelen gemaakt van *Bolus Armenus*, *gezegelde Aarde*, *Drakenbloed*, enz. dewelke tot poejer gestooten en met het wit van eijeren gemengt zynde, op de wieken moeten gestreken worden, en daar by drie of vier vitriool-steentjes, om des noodig zynde te gebruiken. Ten derde, om den Lyder te verbinden, past men klaar te hebben drie kleine vierkante drukdoekjes om op de einden der bloedvaten te drukken; twee platte wieken met brandewyn doortrokken om op de afgezaagde beenderen te leggen; verscheide platte wieken, met samentrekkende middelen bedekt, om op de geheele wonde te leggen: Stopwerk met samentrekkende poejers bedekt, en van werk gemaakt ter groote van de holte van een tafelbord, om den geheelen stomp te omvatten; een blaas wiens grond insgelyks met bloedstelpende poejers

toestel in bestaat.

Bereiding van de bloedstelpende middelen.

jers voorzien is, en die midden door gespleten is, om 'er den stomp in te steken; een groote pleister, en een drukdoek als een kruis van Malta geknipt; vier langwerpige drukdoeken, die een half elle lang, en twee vingeren breed zijn; een opgerolde zwagtel met een einde; een andere zwagtel vier of vyf ellen lang, vier vingeren breed, en naa beide zijne einden toe opgerolt, om den band, die de hoofdband genoemt word, te leggen; en vorders verscheide servetten om des noodig zynde te gebruiken.

Plaatsing van den Lyder en van de omstanders. Men doet den Lyder zoodanig plaatzen, dat hy op de kant van het bedde of aan het voeteneind gezeten is; een knegt moet op het bedde knielen, om den Lyder van agteren vast te houden, en hem tegen zijn borst laaten steunen. Nevens den Lyder, op dezelve zyde daar de Operatie gedaan word, moet een tweede knegt zitten, dewelke het onderste van de dye met beide zijne handen vattende, de huid zoo veel als hy kan om hoog trekt, terwyle dat de Heelmeester de zwagtel om het been slaat: men bewind het been met een Servet D, tot omtrent de plaats toe, daar de Heelmeester de insnyding gaat doen; een derde knegt, regt over den Lyder geplaast, en op zijne eene knie leggende, houd het been vast, en in eene bequaame hoogte; een vierde staat by den Operateur, en houd de Instrumenten vast; een vyfde houd de toestel gereed om den Lyder te verbinden. Men kan den sesden knegt ook niet missen, die op de bevelen van den Operateur moet passen. Dierhalve is het groot getal van knegten in diergelyke gelegendheden nootzakelyk.

De Operateur moet den Lyder een hart in 't lyf spreken; en naa dat hy hem, om de pyn des te beter te verdragen, een half glaasje wyn heeft doen geven, moet hy zig tusschen zijne twee beenen in plaatzen; want vermits hy beide de beenderen gelyk moet doorzaagen, zoo is deze plaatzing de gemakkelykste, 't zy dat hy het regter, of het slinker been moet afzetten. Indien hy buitenwaarts geplaast was, zou hy eerst het scheen-been moeten door-

doorzaagen, en daar naa het kuyt-been, het welke zeer zwak zynde, zou konnen breeken of splyten eer dat het afgezaagt was: daarenboven als men de twee beenderen, het eene voor en 't andere naa, zou afzaagen, zou de Operatie des te langer vallen, en de Lyder des te langer gepynigt worden. Alles dus dan beschikt zynde, staat ons te zien hoe men zig in de Operatien moet gedragen.

Hoe men sich in de Operatie moet gedragen.

Men begint met een Kompres E, een halve voet lang, smal en dik, die onder de knieschyf gelegt word, en die men laat daalen ter plaatze toe daar een tweede band geleit moet worden: drie vingeren breed boven de knie legt men een andere rondgaande Kompres F, dewelke over 't bovenste deel van de langwerpige kompres hene gaat, om de bloedvaten te drukken. Op deze laatste kompres legt men den Band G, die den *draajer* moet uitmaaken: onder door dezen band steekt men twee kleine Stokjes H H, het eene binnen, het andere buiten de dye, die men zoo lang om draait tot dat de dye genoegzaam gedrukt is, en men laat deze twee stokjes door den zelven knegt vast houden, die de dye omvattende de huid om hoog heeft getrokken. Men neemt een tweeden Band I, die men drie vingeren beneden de knie legt, om de huid en de spieren ten tyde van de insnydinge vast te houden. Men ligt de einden van dezen band op, naa dat hy twee of drie maal om het been geslagen en vast geknoopt is, passende het onderste eind van de langwerpige kompres onder die eindens vast te maaken, want zoo men die liet hangen, zouden zy onder het snyden in de weeg konnen zijn. Aanstonds neemt men met de regter hand het kromme Mes K, dat men onder het been doorsteekt; men zet het op de scherpte van het scheen-been, en men drukt op des zelfs rugge met de slinker hand; dan daalt men met het mes onder het been, en men klimt weer van binnewaarts op, tot aan de plaats daar men eerst heeft beginnen te snyden, zoo dat men een rondgaande snyding maakt; en aldus snyd men al het vleesch weg, tot op het been toe: dan legt men het mes uit zijne

handen, en men neemt het Scheimes L, met het welke men het vleesch dat tusschen de twee beenderen in zit, wegsnyd; en men haalt het scheimes rondom het scheenbeen, om het beenvlies indien het niet door sneeden was, te doorsnyden; want indien de tanden van de zaag het beenvlies, en het vleesch dat tusschen de twee beenderen in zit, moesten van een scheuren, zou het een verdubbeling van pyn zijn voor den Lyder.

Zonderling kunsje in de Praktyk. Sommige Praktizyns willen dat men een stuk lywaat zal nemen: dat men dit aan een van zijne einden zal splissen, zoo dat 'er drie einden aan zijn: dat de twee gesplitste einden tusschen de lippen van de wonde gestoken werden, terwyle dat het ongespliste einde nederwaarts hangt, en dat men deze drie einden bands onder het zaagen door eenen knegt om hoog laat trekken. Zy meenen dat dit kunsje ons twee voordeelen geeft; het eene zoude zijn dat men het vleesch aldus opschuyvende, het been des te hooger zoude afzaagen, het welke dan zou maaken dat de einden van het been na de Operatie niet buiten het vleesch zoude uitsteeken: het andere, dat vermits de zaag door dezen doek belet word aan het vleesch te raaken, men daar door den Lyder van veel pyn bevryd; het welke, zeggen zy, des te meer in agt moet genomen worden, om dat de Operatie hier door niet een minuut veragtert word.

Manier van te zagen. Als men deze Zaag M op de beenderen gezet heeft, stelt men zig in staat om dezelve op 't spoedigste door te zaagen; men leunt met de slinker hand op het been, en men zaagt maar zoetjes aan, tot dat ze wat gevat heeft; men zaagt harder, als men gevoelt dat ze in 't been begint te haaken, en men zaagt zeer snel als ze in 't lichaam van het been is. Indien de knegt die het been vast houd, het op dezen tyd opligte, zou hy de zaag drukken, en beletten haaren gang te gaan; daarom moet hy vermaant worden het been wat te laten zakken, om dat de zaag gemakkelyker zoude gaan, en zonder eenig belet heen en weer getrokken worden.

Als

Als het been afgezet is, maakt men den band die onder de knie is aanstonds los, en men neemt een nyptang op zijn raven-beks gemaakt N, of dit nyptangetje O daar een rug aan is, om het toe te nypen als men het bloedvat vast heeft. Op ydere nyptang is een geknoopte draad Q Q, die al klaar is om het bloedvat toe te binden; en aan 't einde van ydere draad is een naalde R R vastgemaakt; men belast den knegt, die den draaijer vasthoud, den zelve wat los te laaten, om uit het schieten van 't bloed de plaats van de slagader te weten; agt gevende van niet recht over de stomp, maar wat ter zyde te staan, indien men geen bloed in zijn aangezigt wil krygen: als men de bloedvaten vastgenepen heeft, geeft men het Instrument aan een knegt over, en men bind de vaten toe op die manier dewelke ik ul. reeds heb aangewezen. Indien men by de slagader niet kon komen, dan zou men zich daar meester van zien te maken door deze twee naaldens S S, daar een en dezelve draad T doorgeregen is, die men bezyde het bloedvat zou insteeken, en onder de knieschyf uithaalen, bindende de twee einden van den draad op de kompres V, gelyk als ik boven aangewezen heb. Of wel men zou zig op een derde manier meester van de slagader konnen maaken, nemende een groote kromme naalde met een draad daar door, die men aan de eene zyde van de slagader zou insteeken, en aan de andere zyde uithaalen, vattende met eene wat vleesch, en de twee einden van den draad op een kompresje toeknoopende. Op die wyze word het bloed in korten tyd gestelpt, gelyk ik in de Gasthuyzen van de Legers gedaan heb, en dikmaals heb zien doen. Als de band wel verzorgt is, gebied men den draaijer weer wat los te laaten; en zoo het bloed niet uit komt schieten, is men gerust voor zijne Operatie: doch indien de band by ongeluk haperde, zou men zijnen toevlugt moeten nemen tot deze drie Vitriool-knopjes X X X.

Wat dat'er na de Operatie van het been gedaan dient

Het is eene onnutte zorgvuldigheid te belasten, dat men eene zekere maat bloeds moet laaten uitloopen

Het bloed moet op het

spoedigste geholpt worden. pen om het deel te ontlasten; daar loopt altyd maar al te veel van zelfs uit, wat naarstigheid dat men ook aanwend om het tegen te houden. Al het bloed dat in het been was, gaat verlooren; en het bloed dat in de dy-aderen was, loopt bynaa allemaal weg zoo onder als na de Operatie, zonder dat men het kan beletten. Dierhalve word de Lyder bloeds genoeg quyt, zonder hem alwillens noch meer bloed te laaten afloopen, het welke noodzakelyk slagaderlyk bloed zou moeten wezen, dat hem eer zou verzwakken als verligten. Men moet het dan zoo ras als doenlyk is, door het binden van de vaten tegenhouden, en aldus de kragten van den Lyder bewaaren.

Van het verbinden van den Lyder. Na de Operatie moet men den Lyder verbinden, het welke met alle mogelyke naarstigheid gedaan moet worden, dewyl alles daar toe gereed staat. Men belast den knegt, die den draayer houd, den zelve onder het verbinden altyd naauw gesloten te houden, op dat de drang van het bloed den band niet af zou schuyven; want de band is niet magtig genoeg om dit aandringende bloed te wederstaan; voor dat hy door al den toestel van het verband gestyft is: en om zulks te weeg te brengen, worden 'er eerst en voor al twee kleine vierkante kompresjes Y Y op geleit, om den band tegen de kloppingen van het slagaderlyke bloed te verzekeren. Op de eindens van de twee beenderen worden twee kleine platte wiekjes Z Z, die in brandewyn nat gemaakt zijn, gelegt: al het omleggende vleesch word bedekt met de platte wieken *a a a a*, die heel dik, en ter deeg met bloedstelpende poejers bedekt zijn: daar over hene word gelegt het stopwerk *b*, dat de geheele stomp bedekt, en de stomp word gestoken in een blaas, die ten dien einde opgesneden en met samentrekkende poejers voorzien is: vorders legt men de pleister *e* in vier deelen gesneden, zoo dat het middelste op de stomp leit, en de vier einden de geheele knie omvatten, daar op volgt de groote kompres *f* van de zelve gedaante, en voorts de vier langwerpige kompressen *g g g g*, doch zoo

dat

dat het middenste van de drie eersten op de stomp leit, daar zy eene ster verbeelden, en de vierde eenige reizen rondom de stomp gewonden word, en de zes einden van de drie eersten omvat.

Oplegging van de zwagtels. Eer men de zwagtels oplegt, doet men de knie wat buigen, op dat de stomp een bequaame gestalte zou hebben om op een houten been te steunen: dan neemt men de opgerolde zwagtel met een hoofd, die men vier of vyf maalen om de stomp slaat; dan haalt men ze onder de knie door, en men laat ze weer over de stomp henen daalen; en men gaat aldus voort met dezelve beurteling opwaards en nederwaards te haalen, tot dat ze geëindigt is, en dan maakt men het einde met een spelde vast. Dan neemt men de opgerolde zwagtel met twee einden △; men houd in elke hand een einde, en men legt het middenste op de stomp; de twee einden wind men opwaards aan, en men laat het eene om hoog blyven om daar eenige reizen rondom het deel geslagen te worden; men laat het daar door een knegt vast houden, terwyle dat men het andere weer na de stomp toe brengt, en rondom de knie slingert, daar het door een nieuwe omwinding vast gemaakt word; dan komt men weer na de stomp, en men gaat aldus voort tot dat men aan 't einde van de zwagtel gekomen is: en vermits deze band een soort van een hoofdband is, heeft hy by de Fransen den naam gekregen van *Capeline*, dat van *Caput*, hoofd, afkomstig is. Dus verre met het omwinden gekomen zynde, neemt men den *drayer* weg: doch dewyl het hoofd van de zwagtel, dat rondom de knie geslingert is, zoo ras niet ten einde toe uit gedraait is, als dat om de stomp is gewonden, wind men het zelve eenige reizen rondom het onderdste van de dye; na dat 'er eerst een zeer dikke compres onder geleid is geweest, dewelke op de bloedvaten drukkende, den geweldigen aandrang van het bloed na de ligatuur toe vermindert. *Rondomgaande omwindingen.*

Hoe men den Lyder in sijn bedde bezorgt. Na dat de zwagtels met verscheide spelden vast gemaakt zyn, legt men den Lyder weer in sijn bedde, en men legt onder de holte van sijn knie een

of twee oorkussens, om de stomp in eene hooge gestalte te houden. Men laat eenen knegt, eenige dagen agter malkanderen, met eene hand op de stomp, en met de andere op de knie drukken, om door dit drukken het uitdringen van het bloed, en het losgaan van de zwagtels te beletten, en om te waarschouwen, indien het bloed quam uit te loopen, en door de banden heen te dringen. Men geeft den Lyder eenig vleeschnat in; men opent hem twee of drie uuren daar na de ader; en men doet hem een goede levenswyze onderhouden.

Van het afligten van 't verband. Dit verband word in de eerste twee of drie dagen niet afgeligt: men zou 'er zelfs noch langer mee moeten wagten, indien men bedugt was dat 'er onder het vernieuwen van 't verband een bloedstorting mogt ontstaan: men moet de platte wieken zagjes opnemen, om dat de draad van de ligatuur daar vast kan aangebakken wezen: men heeft de blaas dan niet meer van noode; ook is het niet meer noodig de platte wieken met zamentrekkende poejers te bedekken; maar in haar plaats moet men nu andere platte wieken gebruiken, die met een *Digestyf* bedekt zyn, om de ettermaking te bevorderen. Indien het vuur in het deel gekomen is, moet men het *Digestyf* kragtig maken, en zich van geestryke Geneesmiddelen bedienen, om de wonde te verquikken, en van alle verrottinge te zuiveren: men gaat aldus met het verbinden voort, door het gebruik van zuiverende, vleeschmakende, en opdroogende middelen.

Vervolg van het verbinden. Men legt geen zalf op de einden der beenderen, maar platte wieken in brandewyn bevogtigt, ter tyd toe dat de afschilfering geschied is. Als die dan volbragt is, tragt men de wonde met vel te overtrekken, het welke zoo gemakkelyk niet toe en gaat; want vermits de wonde rond is, moet het litteken van den ommetrek af na het middelpunt toe allenskens naderen.

Van de pynen die de Lyder in een litmaat Byna alle de geene, aan dewelken een arm of een been afgezet is, klagen dat zy in het deel, het welke zy niet meer hebben, pyn gevoelen. Nu zullen zy aan den grooten, daar na aan den kleinen toon

de schuld geven dat ze niet hebben konnen slaapen. Ik heb 'er zelfs sommige hooren klaagen dat dusdanige pynen haar onverdraagelyker waren, als die van haare wonden. Dit ontstaat hier uit, dat de hersenen geduurig een zeker getal diergelyke geesten van 't bloed afzonderen, dewelken door de zenuwen vloejen, om de natuurlyke werkingen des lighaams te helpen bevorderen: en dat de geene, die tot de bewegingen, en tot het gevoelen van dit vernietigde en afgezette deel geschikt waren, geen werk vindende, noodzakelyk weer te rugge na de herssenen moeten vloejen. 't Is die rampzalige te rug vloejing, dewelke de oorzaak is van alle deze pynen, van alle deze ongeregelde schuddingen en schokkingen, en van alle deze onwillige trekkingen, dewelke den Lyder meer afmatten als de pyn, die door de wonde zelfs veroorzaakt is. *daar hy van berooft is, schynt te gevoelen.*

Daar zyn 'er die het gebruik van de varkensblaas verachten, zeggende dat men wegens dezelve niet kan gewaar worden als het bloed uit de vaten dringt, om dat zy al het bloed ophoud. Anderen zeggen, dat dit het einde is, om het welke zy gebruikt moet worden, om dat dit uitgeloopen en opgehouden bloed met de zamentrekkende poejers vermengt zynde, een soort van een *mastik* maakt, die de vaten toestopt, en de bloedstorting belet. *Verschillende gevoelens omtrent het gebruik van de verkensblaas, en van eene naalde na de afzetting.*

Eenige Schryvers willen, dat men na de Operatie een naalde, met eenen draad daar door, dwers door de huid van 't bovenste deel van de stomp zal steken, en dat men dezelve naalde ook alzoo zal steken door het onderste deel, om beide de einden van dezen draad alzoo vast te knoopen: dat men vorders het zelfste zal hebben te doen van de regter na de slinker zyde, zoo dat deze draaden kruisgewys over de wonde gaande, de huid by een trekken en toehaalen, op dat het vleesch niet al te zeer ontbloot zoude zyn. Deze manier van doen behaagt alle de Chirurgyns niet, ten eersten om dat, als de Operatie wel verrigt is, de huid, het vleesch, en de beenderen gelykelyk doorgesneden zyn; ten tweede om dat men den Lyder door deze vier steeken

van

van de naalde eene nieuwe pyn aandoet; ten derde om dat, zoo het vleesch al te veel buiten de huid uitstak, een bequaame band genoeg zoude zyn om dit letzel te helpen.

Het afsnyden met een gloeijend mes. Een van de Ouden heeft zich ingebeeld dat hy het wonder wel getroffen had, met ons de afzetting door een groot gloeijend mes aan te raaden: dus doende, zeide hy, zoude men, om zoo te spreeken, twee slagen gelyk doen; want men zou de insnyding doen, en met eene de bloedvaten toeschroeijen. Maar deze manier is door niemand goedgekeurt of besogt geweest.

Botal beschryft ons eene andere manier om een been af te zetten. Hy wil het been gelegt hebben tusschen twee groote messen, die als beenhouwers messen gemaakt, en in twee houte blokjes vast gemaakt zyn: als het been dan op de scherpte van het onderste mes geleit is, wil hy dat men het andere mes door 't middel van een heiblok op het been laat vallen: en hy geeft voor dat deze twee messen het vleesch en de beenderen veel vaardiger zouden doorsnyden als de zaag: hy voegt 'er by dat 'er verscheide beenen op die wyze afgezet zyn geweest, en dat 'er de gequetsten zeer wel van genezen zyn, en maar een zeer ligte pyn onder de Operatie gevoelt hebben.

Mijn oogwit is niet ul. door het verhaal van deze verscheide gevoelens aantemoedigen, om dezelven in 't werk te stellen, maar ul. alleenlyk kennis te geven van de verschillende gesindheden, die zich van tijd tot tijd in de Heelkunst, zoo wel als in de andere Kunst-oeffeningen, opdoen. Ik gaa dit Kapittel besluiten met een verhaal van 't geene over twintig jaaren in 't Gasthuis der verminkten ter gelegendheid van een afgezet been is voorgevallen.

Een karel met naame *Rabel*, daar ik ul. reeds van gesproken heb, quam aan de Koning, en aan Mynheer de *Louvois* een bloedstelpend water opgeven, het welke naar sijn zeggen wonderbaar en onfeilbaar was om alle bloedstortingen te stutten: met dit water zou voortaan geen eene gequetste in de

Legers meer ſterven door verlies van bloed. Hy verzogt verlof om het te mogen beproeven, en hy talmde zoo lang aan de ooren van Mynheer de *Louvois*, dat hy eindelyk verlof kreeg om het aan een Soldaat van 't gemelde Gaſthuys, wiens been afgezet moeſt worden te beproeven. De Heer *du Chêne*, eerſte Geneesheer der Prinſen, en verſcheide andere Geneesheeren en Heelmeeſters waren tegenwoordig by de Operatie, dewelke door den Heelmeeſter van 't Gaſthuys verrigt wierd. Daar op wierd de Lyder overgelevert aan *Rabel*, die het verband op zyne wyze klaar gemaakt had: hy gebruikte zijn watertje zoo als hy 't by zig zelve overleit hadde, en hy bewond het deel met zodaanige windzels als hy noodig agte om het bloed te ſtelpen: maar hy had naauwlyks gedaan, of men zag het bloed door alle de windzels door dringen. Hy vond zig genoozaakt om het verband af te nemen, om 'er een ander op te leggen; hy verdubbelde zijn watertje, en hy deed zijn beſt om het deel met proppen te bezetten: maar het bloed ging al zijnen gang, en de Lyder ſtorf onder zijne handen in de tegenwoordigheid van alle de omſtanders. Al het gepaſſeerde wierd den Koning, en Mynheer *Louvois* aangedient, en 't wierd *Rabel* onder zwaare ſtraffen verboden zijn watertje meer te gebruiken.

Schoon dat een Chirurgyn, die eenen dye of een been, tot behoudenis van den Lyder, heeft moeten afzetten, denzelve nu volkomentlyk heeft genezen, zoo is zoo een menſch nu egter onbequaam om te gaan en te ſtaan, zynde berooft van een deel dat hem ten dien einde nootzakelyk was. De Heelmeeſter heeft dan nog niet genoeg gedaan, met hem uit het graf te haalen; hy moet hem daarenboven noch door zijn vernuft een gemaakt deel aanzetten, 't geen in maakzel en gebruik overeenkomt met het afgezette deel.

Van de Protheſis.

Deze Operatie behoort tot de vierde en laatſte ſoort van de Heelkundige Operatie, en word genaamt *Protheſis* of *Protaſſis*; 't welk afkomſtig is van *pros*, voor, en van *titein*, ſtellen, om dat 'er door deze Ope-

Operatie een zeker Instrument aan 't lighaam gezet, en bygevoegd word, in de plaats van het verlooren deel. Uit deze byvoeginge heeft men twee nuttigheden; voor eerst voor het cieraad, gelyk als men een gemaakt oog, of gemaakte tanden inzet; ten tweede voor de noodzakelykheid, gelyk als men eenen houten arm, of een houten been aanzet. Deze laatste byvoeginge is voor al noodzakelyk, dewyl een mensch zonder dezelve sijn werk niet zou konnen verrigten.

Yder een weet hoe dat een houten been gemaakt moet zyn, om 'er op te gaan: de laatste Oorlogen hebben verscheide menschen tot het dragen van dergelyke beenen genootzaakt. Ik heb ul. dit maar te zeggen, dat het moet passen op de groote van het andere been, dat het bovenste eind hol moet wezen, om het onderste van de dye te bevatten; dat 'er linten aan moeten zyn, om het te binden, en aan de dye vast te maken; dat het op de plaats, daar de knie op rust, voorsien moet zyn van een kussentje, op dat de knie niet zoude bezeert worden door de hardigheid van 't hout, het welke niet bros moet zijn, maar vast en buigzaam, tot meerder zekerheid van den Lyder.

Van het houte been, en des zelfs gebruik. Als men de mismaaktheid van dit been wat wil verbeeteren, laat men 'er een snyden van een Beeldsnyder dat van dezelve gedaante, groote, en dikte is als het andere; men trekt 'er een kous over heen, en men doet 'er een schoen aan, gelyk aan 't andere, en by-aldien het tot de dye toe quam, door dien de knie afgeschoten was, zou men het ook konnen doen buigen als men ging zitten, met 'er den yzeren ring af te nemen, denwelke men daar weer aan zou doen als men zogt uit te gaan. Zeker Officier van 't Leger kon zodaanig omgaan met zijn houten been, dat hy 'er te paard mee klom, en zig in alle de gevaarlykste gelegentheden liet vinden. Het zelve been wierd in een gevegt door een musketschoot aan stukken gebrooken; waar op hy den vyand toe riep dat hy leelyk bedot was, om dat hy nog een ander been in zijn male had.

Ze-

Zederd een jaar of daar omtrent heeft de Eerw: *Pater Sebaſtiaan*, een Karmelyt, die een eer-plaats in de Academie der Wetenſchappen heeft, een gemaakten arm van zijne uitvindinge vertoont: dezelve was gemaakt van blank yzer, en vervult met eene menigte van bewegende werktuigjes: als deze arm aan de ſtomp gehegt is, zal men door die werktuigjes, zoo als hy belooft een paard konnen mennen, ſchryven, en alle andere werken doen, even of men een natuurlyke arm had. Hy verzekert dat de beweegingen alleen van de ſtomp die werktuigjes gaande maaken, en dat men vervolgens de vuyſt en de vingeren zoodanig zal konnen bewegen als men begeert. Dit konſtwerk had zijne volmaaktheid nog niet, als hy het vertoonde: indien het uitvalt, zoo als hy belooft heeft, zullen de gene, die maar eene hand hebben, hem niet genoeg konnen pryzen.

Van

Van de Operatie op de Ader-breuken.

Van de Operatien op de Ader-breuken. DOor het woord *Ader-breuken* worden verstaan verwydde aders ; tot welkers genezing vereischt word een Operatie, die den naam heeft van *Kersotomia*, dewelke afkomstig is van *Kirsos*, dat zoo veel te te zeggen is als aderbreuk, en van *temnein*, het welke betekent, snyden, om dat ze bestaat in eene openinge, die in deze ader-breuken of verwyde en dikgezwolle aders gemaakt word.

Twee oorzaken van deze quaal De Schryvers stellen tweederley oorzaaken van de ader-breuken ; de eene is inwendig, als het bloed al te grot en te dik geworden zynde, door de aders niet kan vloeijen, en in een van haare takken blyft zitten, alwaar het komt te stollen en aan 't volgende bloed geen doortogt verleent; het welke dan geduurig aandringende en persende om eenen doortogt te zoeken, de aders doet wyder worden. De tweede en de uiterlyke oorzaak is, als het bloed door eenig zwaar werk ; of door geweldige persingen de vliezen van een ader heeft uitgerekt, en genootzaakt om een klein zakje te maaken, daar het dan in alle vryheid kan blyven stil leggen. Indien de ader-breuken zoo dikwils in mans-persoonen als in vrouwen voorvielen, en indien wy niet bemerkten dat ze alleenlyk gevonden worden in de dyen en in de beenen der vrouwen die gekraamt hebben; zo zouden wy deze twee oorzaaken aannemen. Maar nademaal de ader-breuken gevolgen zijn van het zwanger gaan ; zoo hoeft men 'er geene andere oorzaak van op te zoeken als de zwelling van een bevrugte baarmoeder dewelke op de heup-aders drukkende, maakt dat het bloed, 't geen van de onderste deelen opklimt, niet in de holle ader kan komen.

Veelvuldige klapvliesjes in de dy-aders In de dye-en been-aders zijn veel meer klapvliesjes; als in de aders van de andere deelen; het zijn als zoo veele ladder-sporten, om het bloed te helpen

pen opklimmen, en om het na zijn oorſprong te helpen wederkeeren. Als de loop van dit bloed door de dikte van de lyfmoeder geſtremt word, zoo drukt het op de klapvliesjes, het verwyd die, en geeft aan deze kleine gezwelletjes een paarſe kleur: deze gezwelletjes ziet men van plaats tot plaats langs de onderſte ledemaaten ſtaan, en die worden dan ader-breuken genoemt.

Tekenen der aderbreuken. Men kent haar aan haare bruyn-paarſe kleur, en met zijn vinger op het gezwel te drukken. Als zoo een gezwelletje uit bloed beſtaat, zoo verdwynt het aldus gedrukt zynde, om dat het bloed langs de ader hene ſchiet; doch het gezwel komt aanſtonds na het op ligten van den vinger wederom. Zy zijn s'avonds altyd dikker gezwollen als 's morgens, om dat het bloed, als men op is, meer moeite heeft om langs eene regte linie op te klimmen, dan als men te bedde legt, want in deze laatſte geſtalte kan het veel ligter zijne koers vervolgen. Indien 'er een van die ader-breuken, als al te veel door het bloed verwyd zynde, begint zeer te doen, of door eene geweldige ſpanning geborſten is, moet men 'er de genezing van betragten.

Driederlei raad daartegen. De Heelkunſt wyſt ons drie middelen aan om dit ongemak te helpen. Het eerſte is, de oplegging van ſamentrekkende middelen, dewelke de kragt hebben van de al te zeer uitgerekte vliezen van een ader toe te zuygen, als ſtuyfmeel, boonemeel, poeders van *Bolus Armenus*, van drakenbloed, en van gezegelde aarde, gemengt met het wit van een ey, en gelegt op dit ſtukje lywaat A, het welke rondom het been gewonden, en daar langen tyd, zonder af te nemen, op gelaaten moet worden: of wel de Breuk-pleiſter die zeer ſamentrekkende is.

De tweede manier beſtaat in 't binden, 't welke ook op twee manieren gedaan word, eerſtelyk met een opgerolde zwagtel B, drie vingeren breed, en drie ellen lang, die eerſt op de manier van een ſtegelreep om den voet geſlagen, en ſchuyns opwaarts tot de knie toe om het been gewonden word, na dat men alvoorens een groote drukdoek C, die in

bloedſtelpend water D gedoopt is, op de heuveltjes van de ader-breuken geleid heeft, op dat die plaatſen meer gedrukt zouden worden als de andere. De tweede manier is, een ſoort van een Laars E, van grof linnen of van honden vel te maaken, dewelke van de enkelen af tot de knie toe moet gaan, en na de dikte van het been geſneeden en gepaſt moet zijn, met oogjes F daar aan, om de laars buitens beens met dit ſnoertje G toe te rygen. Als zoo een zwagtel netjes en wel gemaakt is, kan men 'er by dag een kous over heen trekken, en 's nachts kan ze ſonder ongemak aangehouden worden. Ik houde deſe zwagtel voor beter als de eerſte, om dat ze gelykelyk drukt, en niet los kan gaan, en om dat men die maar hoeft te vernieuwen als 't ons luſt, als ook om dat de omwindingen van de eerſte, ſchoon dat ze wel gelegt zijn, altyd van haare plaats ſchuyven in het aan of uittrekken van de kouſſen; om welke reden het been dikwils moet verzwagtelt worden.

Het derde middel is de opſnyding, beſtaande in eene openinge die in de ader-breuk gedaan word om dezelve ledig te maken: en dit word noch op tweederlei wyſen uitgevoert.

Eerſte manier om het derde middel in 't werk te ſtellen. Volgens de eerſte manier word de ader-breuk geopent met een laat-vlym H, de opening word gemaakt volgens de lengte van de ader, maar grooter als in eene aderlaatinge; al het bloed, dat in de ader is, word 'er uit gelaaten; en zoo 'er geronnen bloed zit, zoo word dat weggedaan: op het deel legt men eenig ſamentrekkend middel, of wel een loode plaat I; dan word het wel verbonden, en daar word in langen tyd, dat is in eenige maanden, niet aan geraakt, indien 'er de Lyder geen ongemak aan gevoelt.

Tweede manier die heden weinig in gebruik is. De tweede manier is zeer oud, maar weinig in gebruik: ze word aldus uitgevoert; de huyd die over de ader-breuk is word met inkt ter breedte van drie vingeren getekent; deze huyd word dan al nypende opgeligt, en aan de eene zyde vaſt gehouden, terwyle dat een dienaar de andere zyde vaſt

hond

houd; dan word de huyd op de getekende plaats met dit Snymes L doorgesneden; de huyd los gelaaten hebbende, snyd men met het scheimes M of met een Ondschoejer N door de geborste ader: men steekt een naalde O, daar twee draaden P P door gestoken zijn, onder de aderbreuk door; dan snyd men deze draaden digt aan de naalde af, men haalt 'er een boven over de aderbreuk hene, en men steekt 'er een onder door: men bind deze twee draaden toe, ruym eenen duym breed van malkanderen om de vryheid te hebben van de ader tusschen de twee draaden met deze Schaar Q op te snyden, of van dezelve, indien men zulks goed vind, geheel te laaten. Deze wonde word even eens verbonden als de anderen, want den eersten dag word 'er een platte wiek R, met een *defensyf* bedekt, opgelegt; en dan een pleister S, een kompres T, en daar over heen een zwagtel met twee einden, om des te beter te drukken. Men bevordert de ettermaking door een *digestyf*; men wagt na het afvallen van de draaden, en dan maakt men zijn werk van de wonde te zuyveren, met vleesch te vullen, en met vel te overtrekken.

Ik ben verwondert dat de Ouden ons geen daadelyk brandmiddel voorgeschreven hebben, om deze aders te schroejen gelyk als men aan de paarden doet, en dat zy zig vergenoegt hebben met ons het *Cauterium potentiale* aan te raaden; want zy willen een groote Vitriool-steen op de aderbreuk gelegt hebben; en als de korst afgevallen is, gebieden zy de aangroeijing van nieuw vleesch te bevorderen, om de leegte of de zak van de aderbreuk te vervullen: en dit is volgens haar een gewis middel om dezelve te genezen.

Onder alle deze middelen is de zwagtel, laarsgewys gemaakt, de beste: al had men schoon groot betrouwen op de samentrekkende middelen; en al begeerde men dezelve te gebruiken, zoo zouden die egter kleine uitwerking doen, indien ze door geen zwagtel of band ondersteunt wierden. Dat meer is, *Keur van alle deze middelen.*

al was een been als geheel doorzaait met aderbreuken, zoo zoude een wel geleide zwagtel dezelven gelykelyk neder houden; ja een zwagtel alleen kan dezelven genezen, zonder andere hulp van nooden te hebben.

Het Lancet is gemakkelyker om de geborste ader te openen.

Dog indien een aderbreuk zoodaanig is, dat ze noodzaakelyk moet geopent worden, zoo raade ik de opening enkelyk te doen met een Lancet, zonder tot die wreede en pynelyke Operatie, die door de Ouden voorgeschreven en in 't werk gestelt is geweest, te komen. Eene enkelde insnyding bewaart het gebruik van de ader; en zy kan, als de opening weer toegegroeit is, het bloed weer door zijnen gewoonlyken weg laaten loopen. Maar dewyl de ader volgens de oude manier door het binden doorgesneden word, zoo word 'er een buys voor het bloed afgesneden; welk bloed nogtans alle sijne gewoonlyke wegen van noode heeft om weder na sijnen oorsprong te keeren; zoo dat deze afsnyding noodzakelyk gevaarlyke gevolgen moet hebben.

Van de Aderlaatingen op den Voet.

Daar is onderscheid tusschen de aderlaating op den voet en die op de band.

Gisteren heb ik getragt ul. te onderregten omtrent al het geene de aderlaating in 't algemeen aangaat. Ik heb ul. getoont hoe dat die op den arm gedaan moet worden; dat ik ul. niet gesproken heb van het laaten op den voet, en dat ik zulks tot van daag toe uitgestelt heb, daar heb ik twee redenen toe gehad; de eene is, om dat ze geschied op een deel dat het onderwerp moet zyn van de Operatien die wy van daag zullen verhandelen; en de andere is, om dat deze aderlaating met andere omstandigheden, als die van den arm, vergezelschapt is, dewelke overzulks wel een Kapittel op haar zelve mogten hebben.

Het eerste daar deze aderlaatingen in verschillen, is omtrent den tyd datze gedaan moeten worden: want die op den arm dient s'ochtens, en die op den voet s'avonds gedaan te worden; de eerste vereischt rust voor dat ze gedaan word, en de tweede beweging; 't welke verstaan word, als men meester is om den tyd te kiezen: want in eene hoogdringende noodzakelykheid word de eene zoo wel als de andere op alle uuren van den dag in 't werk gestelt. Het is niet zonder reden dat men tot de aderlaating op den arm den morgenstond verkiest; het laaten is 'er te beter om. Want dewyl het bloed, terwyl men te bedde leid, vry en onverhinderd door het lighaam rond loopt, zoo zwellen de aders beter op, en het bloed komt levendiger uit de geopende ader voor den dag springen. Het is ook geraadzamer iemand in zijn bedde te laaten, dan als hy op gestaan is, dewyl men door de warmte van het bedde bequaamer is om wel gelaaten te worden, dan als men door het opstaan verkoelt is geworden. Maar die in den voet gelaaten moet worden, die moet voor af gaan en wandelen, op dat de aders, door het nederzakken van het bloed dikker geworden zynde, beter gezien worden, en dat het bloed overvloediger zou uit loopen, als het na de rust zoude doen. De daagelyksche ondervinding maakt mijn zeggen waar; een yder een, als hy zijne kousfen s'avonds uit trekt, vind de aders van zijne voeten dikker gezwollen, als ze s'ochtens in het opstaan waren.

Verkiesing van de uuren om te laaten.

Deze aderlaatingen verschillen nog in de manier, op dewelke zy gedaan worden; men laat den voet in warm water, het welke op den arm niet gedaan word: dit geschied om de aders beter te doen zwellen, want dewyl zy verder van het hart afleggen, zoo zijn ze ook dunder als die van den arm. 't Is met de aders gelyk met de takken der boomen, de welke des te dikker zijn hoe zy naarder aan de stam staan, en allensken dunder worden, naar mate dat zy 'er verder af wyken. Daarom gebruikt men warm water in het laaten van den voet, om de klei-

nigheid der aders, en haare afgelegendheid te vergoeden.

Omstandigheid in acht te nemen omtrent het laaten van den voet. Zoo ras als men in de kamer van den Zieken gekomen is, moet men last geven om wat water te heeten, indien 'er voor de komst van den Heelmeester niet voor gezorgt is: terwyl het water heet, moet 'er een ander vat gereed gezet worden, om 'er de aderlaating in te doen; in 't zelve moet voor de nettigheid een servet gelegt worden, op dat de voeten niet aan 't vat zouden raaken, 't welk doorgaans van hout of van koper is, als by voorbeeld een emmer of een ketel: tot grooter nettigheid moet 'er nog een tweede servet op het vat gelegt worden, om 'er het water al stortende door te gieten, en de vuiligheden, die 'er uit de schoorsteen onder het warmen mogten ingevallen zijn, af te scheiden. Men moet de aderlaating in den zelfden ketel niet doen daar het water in geheet is, want doordien die over het vuur gehangen heeft, zou hy de voeten of de beenen des Lyders branden. Daar zijn geen gemakkelyker vaten toe als deze porceleine emmer *a*, die de Juffrouwen gebruiken om haare voeten in te wasschen behalven dat ze zeer net zijn, en dat men 'er geen servet behoeft in te leggen, zoo zijn ze zoo diep dat 'er de beenen tot de plaats van de kousseband toe in konnen weeken.

Waarom men den Lyder beide zijne voeten in 't water doet steken. Als 'er het water in gegoten is, moet de Chirurgyn, eer dat hy den lyder naadert, zien of het heet genoeg is, acht gevende dat het wat heeter zy als 't behoort te wezen; om dat het somwylen tyds genoeg heeft om wat te verkoelen, eer dat 'er de Zieke zijne voeten insteekt; en met een weinigje koud water kan hy het altyd een bequaame graad van warmte geven. Hoewel de eene voet maar gelaaten word, moet evenwel beide de voeten in 't water gezet worden, en dat om drie redenen: ten eerste om dat het den Zieken gemakkelyker valt met beide zijne voeten, als met een alleen, in 't water te zitten: ten tweede om dat het bloed ligter na de onderste ledemaaten zakt, als die beidegaar verwarmt zijn, dan als het eene maar alleen warm is: ten der-

derde, om dat de Chirurgyn, zoo hy den eenen voet al te moejelyk vind om te laaten, den anderen aanstonds by der hand heeft: en zoo kan hy den gene kiezen die hem de gemakkelykste schynt, zonder dat hy den anderen weer in 't water behoeft te doen steken, en zoo lang te wagten tot die warm genoeg is.

Het is een dwaaling, zoo men gelooft dat de aderlaating in sommige ziektens beter op den eenen als op den anderen voet gedaan word. De groote slagader, die het bloed uit het hart ontfangt, om het door het gansche lichaam te verspreiden, word boven het heilige been in twee takken gedeelt, dewelke door de dyen en van daar door de beenen loopen: diensvolgens vermits het bloed zoo wel van den eenen als van den anderen tak uit den zelven oorsprong komt, is het even eens uit welken voet dat het afgetapt word. Als de Geneesheer dan, die de aderlaating voorschryft, door den sieken ondervraagt word, op wat voor een voet dat ze zal geschieden, moet hy maar antwoorden, op dien voet daar 't den Heelmeester zal believen; want anders, zoo de voet, daar de aderlaating op geordonneert was, al te moejelyk bevonden word, om 'er op te laaten, zoo wil de sieke den anderen niet in de plaats laaten nemen, of zoo hy het, om de redenen, die de Chirurgyn bybrengt, al toestaat, zoo doet hy 't met een tegenzin: en indien hy dan alle de verwagte voordeelen uit de aderlaatinge niet en trekt, wyt hy zulks aan deze veranderinge. Somtyds ook als men de aderlaating op den geordonneerden voet moet doen, is die zoo goed niet, en daar komt geen bloeds genoeg uit, om dat 'er de aders al te klein zyn: daar de Chirurgyn in tegendeel, zoo hy op den anderen voet, daar de aders misschien dikker zyn, had mogen laaten, den sieken door eene redelyke aderlaating veel meer genoeging zou gegeven hebben.

Als de voeten van den sieken in 't water staan, moeten zy 'er eenigen tijd in blyven, om warm te worden: en geduurende dien tijd, moet men iemand

last geven om ander water in een keetel of panne te heeten, om altyd warm water by der hand te hebben, indien men al te lang na de ader moest zoeken, of om het eerste weer warm te maaken, indien de zieke al te kreen zynde, het water de eerste reize zoo warm niet heeft willen gedoogen, als het moet wezen om de ader te doen zwellen. De Chirurgyn eischt eenen stoel om regt over den Zieken te gaan zitten; en hebbende een dik gevouwe tafellaken over zijne knien gespreid, wryft hy de beenen des Lyders na beneden toe, op dat het bloed des te gemakkelyker na den voet toe zou zakken.

Als de Chirurgyn denkt dat de aders genoegzaam opgezwollen zyn, neemt hy den voet, daar hy op meent te laaten, uit het water; hy legt hem op zijn slinker knie, zoo het de regter voet is, of op zijn regter knie, zoo het de slinker voet is: hy droogt hem met het tafellaken, dat op zijne knien leit, af; daar na slaat hy een band *b* om het been, twee vingeren breed boven de enklauwen, en haalt den zelve maar tamelyk vast toe; hy wind hem tweemaal om het been, en bind hem na de buitenste enklauw met een strik toe: en als hy daar na met zijne vingeren gevoelt heeft of de aders vast leggen, steekt hy die weer in 't water, om ze daar noch eenigen tyd in te laaten.

Van den band. Als ik van de aderlaatinge op den arm handelde, heb ik ul. gezegt dat de band van laken moest wezen; maar wat die van de voet aangaat, die dient van gebreid band, of van scharlaken zy te zijn, om dat het laken, als het nat word, los gaat, en 't gebreide band niet; en dat een band van laken, als men die sterk moet toehaalen altyd zou breeken, het welke de aderlating belemmert en veragtert, terwyle dat men na een anderen band moet zoeken. Als de voet dan voor de tweede maal in 't water staat, zwellen de aders vorder op: en ondertusschen neemt de Chirurgyn een lancet *c* uit de koker, het welke hy open doet en in zijn mond steekt, even gelyk in het laaten op den arm.

Verkiesing. Hy neemt den voet weder in zijn hand, en legt hem

hem op zijn knie; hy haalt den band, die 'er omgeslaagen was, noch sterker toe, om de huyd en de ader onder bedwang te houden. Hy neemt dezelve voorzorg omtrent het ligt, zoo als ik elders belast heb, en zet het regt in zijn gezigt binnens of buitens beens, zoo als 't hem best ter hand staat: en na dat hy de aders onderzogt heeft, kiest hy de geene die best gezien word, en valter leit als de andere, dewelke doorgaans de *Saphœna* is: hy opent dezelve onder of boven de enkel, zonder al te diep in te duwen, om in het beenvlies, dat 'er niet verre van daan is, niet te steken *van de ader.*

Als de ader geopent is, doet men den voet weder in 't water zetten. Zoo men denkt dat de band al te styf toegehaalt is, maakt men den zelve wat losser: doch zoo het bloed mooytjes en boogsgewys om hoog springt, raakt men den band niet aan, want dit is een teken dat hy niet al te styf toegehaalt is. Men laat 'er zoo veel bloeds uitloopen als door den Geneesheer geordonneert is: en dit gist men uit den tyd dat het geloopen heeft, uit de kleur van 't water, naar dat het hooger of slapper geverwt is, en uit de verwe van een hoek van 't servet, dat men in 't water gestoken heeft. Op het einde van de aderlaatinge ziet men op het waater kleine witte bobbeltjes dryven: dit zijn de vezelen van het bloed, wiens roodigheid door het water afgeweekt is; deze vezelen zien 'er uit als slymagtige vlokken, en dryven heen en weer als bobbelen, gaande eindelyk aan 't been vast zitten. Als men dezelve gewaar word, is 't een zeker teken, dat 'er bloeds genoeg afgetapt is, en dat 'er ten minste drie volle kommetjes, of negen oncen zijn uitgeloopen. Dan maakt men den band los, laatende den voet nog eenige oogenblikken in 't water staan, om de ader van 't vervuilde bloed te zuiveren. *Tekenen dat 'er bloeds genoeg uitgeloopen is.*

Daar op haalt men den voet uit het water, en men droogt hem af: men legt op de opening een klein vierkant en dikagtig kompresje *d* of *e*; en met de zwagtel F, die wat langer moet zijn als die voor den arm, legt men 'er een band om, die wegens *Handeling na het aderlaaten.*

zijne gedaante de ſtegelreep genoemt word, en op de vierde Plaat van de eerſte Aantooninge ſtaat afgebeeld door G. Dan droogt men vorders den anderen voet af, en men helpt den zieken te bedde, na dat men hem aanſtonds na de aderlaating een romertje water heeft laaten drinken.

Inbeelding over de verborge overeenkomſt.

Men moet het bloed bewaaren, op dat de Geneesheer, den Zieken komende bezoeken, zijn oordeel mag geven over de hoedaanigheid en hoeveelheid van 't geen 'er afgetapt is. Aangaande de luiden, die geloof ſtellen in de verborge overeenkomſt der vogten, die kan men een Lampet vol koud water *b* in hun bloed gieten; want zoo het bloed dat in de aderen blyft, volgens dezen regel, kan verwarmt worden door het gieten van warm water op het afgetapte bloed, zoo kan het ook volgens den zelven regel verkoelt worden, met koud water op dat afgetapte bloed te gieten. Men kan hun daar ligt in voldoen; en hunne inbeelding word aldus zonder veele onkoſten genezen. Vervolgens droogt men zijn lancet met het ſervet af, en men gaat heene.

Waarſchouwing ontrent deze aderlating.

Ik zal dit Kapittel van de aderlaatinge op den voet eindigen, met den jongen Heelmeeſter te waarſchouwen, dat hy dezelve aan geene dogters of getrouwde vrouwen moet doen, als volgens den raad van den Geneesheer. Daar zijn 'er, die eene opſtopping van haare maandſtonden, of eenige andere ziekte veinzende, den Heelmeeſter ontbieden om haar op den voet te laaten, en aldus haare vrugt af te dryven. Maar de Heelmeeſter moet zig in dit netje niet laaten vangen, noch 't geen op hem verzogt word, door al te groote ligtgeloovigheid in 't werk ſtellen. Sommige Chirurgyns zijn daar door in groote zwarigheden geraakt, want men wilde hen, ſchoon dat ze onnozel waren, handdaadig houden aan de misdaad van eenige dogters, die na diergelyke aderlaatingen een miskraam kreegen. Dierhalve moet hy noyt in eene verdagte gelegendheid de ader openen, ten zy dat hy alvoorens voorzien zy van eene goede ordonnantie des Geneesheers.

Van

Van de mismaakte Voeten.

Men ſiet ſommige menſchen die mismaakte en leelyke voeten hebben; dit gebrek veroorzaakt niet alleen mismaaktheid, maar het is ook zeer hinderlyk in 't gaan. Sommige hebben dezelve buitenwaards gedraait, en die worden in 't Latyn *Valgi* genoemt.: in de anderen ſtaan zy binnenwaards gebogen, en die hieten *Vari*: by den gemeenen man zyn ze bekent onder den naam van *Horlevoeten.* *Vande mismaakte voeten, en vande verſtuikinge.*

Dusdanige verdraaijingen der voeten komen van driederhande oorzaaken; ten eerſte van de geboorte, als een kind met verdraaide voeten ter wereld komt: ten tweede by eenig toeval, als door ontwriging, door eenen ſlag, of door een toevloed van vogten die daar een gezwel zullen veroorzaakt hebben: ten derde, door de gewoonte, gelyk als het kind ſich aanwend ſijne voeten binnewaards om te buigen. *Oorzaaken van het verdraaijen der voeten.* Als deze verdraaijingen met de geboorte gekomen zyn, is 'er qualyk helpen aan: maar als ze gekomen zyn door een quaade aanwenning van het kind, zyn ze te helpen: men legt 'er een ſtukje bortpapier A op, om den voet regt te zetten, en men maakt het vaſt door een klein zwagteltje B, ſtyfjes toegehaalt. *Hulpmidelen als deze gebreken van de geboorte komen.* De Minne moet ook zorg dragen, als zy het kind verroert, van ſijne voetjes in eene regte geſtalte te zetten, en daar in te houden door de zwagtels, die zy ſtyver om de voeten moet toehaalen als op de andere deelen des lighaams. Maar als de voet van de eerſte vorminge af qualyk gedraait is geweeſt, dan worden allerhande hulpmiddelen te vergeefs gebruykt; gelyk aan een van mijne bloedverwanten is gebleken, wiens Moeder van hem zwanger gaande ſcherp op eenen bedelaar had gekeeken, die de voeten binnewaards gedraait had; want hy quam ter wereld met even zoo eenen voet als de bedelaar had; en daar hy tegenwoordig al dertig jaaren oud is, is ſijn voet noch even eens geſtelt, als toen hy ter wereld quam.

Andere hulpmiddelen, als dezelve by toeval komen. Als een voet sijne natuurlyke gestalte door eenig toeval verlooren heeft, als by voorbeeld door eene verstuiking, door eene wonde met vuurwapenen gemaakt, waar door des zelfs beenderen vermorselt zyn; of door eene * *Anchilosis*, die uit een slymige verdroogde vogt ontstaan is, en de beweging van de beenderen der voeten vernietigt, dan moet de Chirurgyn de quaade gesteltenis, die hy daar vind, wel te deeg ondersoeken, en sich bedienen van Geneesmiddelen, die de kragt hebben van de banden en de littekens, als de oorzaaken van deze quaade fatsoeneeringe, te verzagten; als zyn, menigvuldige stoovingen met pens-nat, vette en olyagtige wryvingen, en pappen van weekmakende en slymagtige kruiden en wortelen, als van Heemstbladen, Fenegriek, Lynzaat in verse boter of oly van lelyen gekookt. Geduurende het gebruik van deze middelen, doet men dagelyks een zagt geweld aan den voet om hem te bewegen en om te draaijen, en men legt 'er een sterk bort-papier, houte spalken, of kleine yzere plaatjes op, die 'er met een zwagtel op gebonden worden, om den voet in die gestalte te houden, daar men hem zoekt toe te brengen.

Gebruik van Laarzen. Indien men vreest dat men sijn oogwit door dit middel niet zal bereiken, neemt men sijnen toevlugt tot konst-tuygen, te weten tot leere of yzere Laarzen C, dewelke men doet maken naar de gesteltenis van den voet, dien men zoekt te herstellen: maar dewyl het dikwils gebeurt, dat men moeite heeft om een mismaakte voet in een laars, die van een stuk gemaakt is, in te krygen; of dat hy, als hy 'er al in is, niet gelykelyk en niet sterk genoeg gedrukt word, om in sijne natuurlyke gestalte herstelt te worden, dan moet de laars van twee stukken D D gemaakt worden, gelyk die kokers of bussen, in dewelken een stuk gemaakt zilverwerk van ongelyke dikte gesloten word; die kokers worden na dat zilverwerk gepast, zynde in haar midden, naar de lengte in twee deelen gedeelt, en worden met

* Een gezwel ontstaande uit het zamengroejen van de beenderen eeniger gewrigten.

met haakjes toegehegt. Men zet den voet in een van deze halve laarsen, en dan past men 'er de andere helft aan, die met haakjes vastgemaakt word; en dus sit de voet rondom vast besloten, zoo dat hy metter tijd sijne natuurlyke gestalte wederom moet krygen. Eindelyk indien de vereeltheden en de inkrimpinge der banden door deze Geneesmiddelen en konst-tuigen niet te helpen zyn, moeten de Zieken gezonden worden na de wateren van *Bourbon*, of van *Barege*, welkers slyk met een balsemagtige kragt begaaft is, waar door de beweging van deze deelen hersteld worden. Men heeft 'er goede uitwerkingen van gezien in verscheide Officiers van 't Leger, dewelke zwaare wonden in haare ledemaaten gekregen hebbende, en na die plaatzen gereist zynde, ten minste met groote baat zyn wedergekeert, als zy 'er geene volkome genesing hadden konnen bekomen.

Kragt van het slyk van sommige wateren.

Men siet somwylen kinderen die de gewrigten dikker hebben als ze behoorden te wezen: het zyn de einden der beenderen, daar de inwrigtingen geschieden, deze einden zyn volder van lugtgaatjes als het overige van 't been, en die lugtgaatjes sitten vol van een mergagtig sap: dezelve einden zyn in de eenen zoo ras niet opgedroogt geweest als in de anderen, 't zy dat zulks door slappigheid, 't zy dat het door de zwakheid der natuurlyke warmte is by gekomen. En daar door blyven deze gewrigten zoo dik, tot dat de warmte de overhand gekregen hebbende, deze deelen in beenen verandert, en zo hard heeft gemaakt, als ze moeten wezen. Deze beenderen zyn dan van den zelven aard, als de beenderen van een kalfs knie, die vol van een mergagtig sap zitten, en zoo teer en volgaatig zyn, dat ze ligt met de tanden aan stukken gebeten worden: daarom moet men niet verwondert zyn, dat de beenderen van sommige teere kinderen zoo langzaam haare behoorlyke stevigheid krygen.

Van al te groote dikte der gewrigten.

Men ziet noch kinderen, welkers dy- en scheenbeenen krom wasschen, en de gedaante van eenen boog krygen: als zulks gebeurt, is het de schuld

van

van de Moeders of van de Minnen, dewelke begeerig zynde om haare kinderen vroeg te zien gaan, de zwaarte van 't gantsche lichaam aan deeze deelen te draagen geven, en dezelven met een zwaarder gewigt belasten, als ze wegens haare kragten kunnen draagen: hier door worden de beenderen van de dyen en van de beenen genootzaakt onder de last te zwigten, en allenskens om te krommen, als men het kind met geweld wil doen gaan, eer dat het de kragten daar toe heeft. Men bemerkt dan dat die arme kindertjes met haare knietjes tegen malkanderen aan steunen, om staande te blyven, waar door haar beenen voor gantsch haar leven verdraait worden.

Als een kind zoo dik van gewrigten is, en als men eenige kromte in sijne beenderen bespeurt, behoeft 'er geene Operatie aan gedaan: het kind moet maar blyven leggen, of op eenen stoel zitten, en niet gepraamt worden om te gaan: men moet wagten tot dat deze gewrigten haaren natuurlyken staat, en deze beenderen de volkome hardigheid van beenderen gekregen hebben: 't is de tyd die zoo wel het eene als het andere door de hulp der natuurlyke warmte te weeg moet brengen. Dierhalve moet men niet ongerust zyn over het gaan van 't kind, eer dat deze beenderen haaren eisch volkomentlyk hebben, en dat ze sterk genoeg zyn om het gewigt van 't ligchaam te draagen; want men moet haar niet meer afvorderen als zy konnen uitvoeren.

Beschryving van de Verstuikinge.

De Verstuiking is een geweld dat op de inwrigting van de voet gedaan word, door eene geweldige en pynelyke verrekking van de banden die de voet aan het schenkel-been vasthegten.

Zy is van tweederley soorten; de eene als de banden van de buitenste enkel, en de andere als die van de binnenste verrekt zijn. De eerste geschied als de voet binnewaarts, de tweede, als hy buitenwaarts gezwikt is geweest; de laatste valt zelden voor, maar de eerste zeer dikwils.

Ze

Ze ontstaan beidegaar door het mistreden, 't zy al gaande, al loopende of al springende: als men dan weer op zijne voeten neerkomt, en de voet geen gelyken en effen grond vind, dan buigt hy, en hy zwikt om na de afhelling van de grond; zoo als te Bordeaux is gebeurt aan eenen Overste van de honderd Zwitsers, die in 's Konings dienst waren, want zoo als hy uit de schuit op de have sprong, trefte hy eenen ongelyken en afhellenden grond, 't welk hem eene zoo geweldige verstuiking veroorzaekte, als ik ooit, zoo oud als ik ben, gezien heb. De zwaarte van sijn lighaam, dat al van 't grootste slag was, hielp ook veel om de verstuiking grooter te maaken; daar was een buitenvating van bloed door den geheelen voet, en 't geheele been, 't welk my noodzaakte om hem tot vyf maalen toe te gaan laaten: ik vreesde zelf voor eene verstervinge, om dat het gantsche been zoo vol was van vuil bloed. Hy was genootzaakt te *Bordeaux* te blyven, en quam maar weer by ons te *Toulouse*. ***Haare oorzaaken.***

Sommige doen voor 't eerste verband den voet in een emmer vol koud putwater steken, zeggende dat 'er geen kragtiger te rugdryvende middelen zyn als dat water, en dat de koude van 't zelve water de uitgerekte banden zamentrekt, en den toevloed van vogten op het deel belet: andere raaden dit voor een onfeilbaar Geneesmiddel aan, dat men een gezouten haring in een vyzel moet stampen, en papsgewys op de verstuiking leggen. Wat my belangt, ik bedien my van een klein *defensyf*, dat uit wit van eijeren, roozen-oly, en poeder van aluyn gemaakt is; dit leg ik op een linnen doek E, leggende de twee eerste dagen daar over hene een compres E, en een zwagtel F, die ik styfjes toehaal. ***Hulpmiddelen tegen de verstuiking.***

Den derden dag bereid ik een kruidigen en zamentrekkenden wyn, nemende daar toe zwaaren Wyn, Roozen, Alsem, Rosmaryn, Granaatschillen, Galnooten, Aluyn, en gemeen Zout. Ik stoof den voet met dezen wyn, wel geheet, en ik leg 'er een compres op die in den zelven wyn nat gemaakt is, met een zwagtel daar over heen, die ik noch styver toehaal als den eersten dag.

Het

Nuttigheid van de compres en van de zwagtel. Het opleggen van de compres en van de zwagtel helpt al zoo veel tot het genezen van de verſtuikinge, als de Geneesmiddelen; daarom dient het met order gedaan. De compres moet vier dubbeld gevouwe, vier vingeren breed, en een half elle lang zijn. Men legt ze met haar eind tegen de zool van den voet; dan gaan de twee einden kruiſſeling over malkanderen op 't bovenſte van den voet, en eindigen beide met een rondgaande omwindinge, die de enkelen omvat. De zwagtel moet twee vingeren breed, en twee ellen lang zijn: men legt het eerſte eind regt over de plaats van de verſtuikinge, op dat het onder den voet doorgehaalt zynde, den zelve zou opligten, en in eene gemakkelyke geſtal- *Manier om dezelve op te leggen.* te houden. Men gaat al voort met de omwindingen te doen, dewelken allemaal op het dikke van den voet over malkanderen kruiſſen; en men eindigt met een rondgaande omwindinge boven de enkelen. En op dat deze bezwagteling netjes gedaan zy, moet zy den hoofdband *Spica* op den voet verbeelden.

Als men dezen wyn tien of twaalf dagen gebruikt heeft, legt men op het deel een ſamentrekkende waſchzalf H, op een ſtukje leer geſmeert, en daar over heen eene enkelde zwagtel I, die zoo lang nog zoo dik niet is als de voorgaande, dewelke men op de zelve wyze om den voet wind, en wiens leſte einde men vaſt naait, om 'er de zwagtel zoo lang op te laaten, tot dat de Lyder gevoelt, dat zijn voet niet meer behoeft gezwagtelt te zijn.

Dit geſcheid juiſt altyd zoo ras niet als men wel zou wenſchen; want als de verſtuiking groot is geweeſt, heeft men 'er het gevoelen ſomtyds nog jaaren daar naa van: en hoe weinig dat men op een afhellenden grond komt te gaan, voelt men zynen voet altyd genegen, om weer aan dien kant daar hy eens om gebogen is geweeſt, om te zwikken: overzulks moet men wel toezien waar dat men zynen voet zet, tot dat hy zijne eerſte kragten metter tyd weder heeft gekregen.

Van

Van de Vereeltheden en Lyk-doorens.

DE nagel van den grooten toon wascht somwylen aan zyne kanten zoodaanig uit, dat hy in 't vleesch dringt, en 't zelve stekende aldaar eene geduurige pyn veroorzaakt, zoo dat men niet kan gaan zonder pyn: op dit gequetste vleesch komt dan een uitwasch, 't welk over den nagel heene klimt. De Lyders hebben het geduld van dit overtollige vleesch allengskens te verteeren met gebranden Aluin; leggende daar dan op opdroogende pleisters, en tragtende het vorders toeteheelen. Maar 't is verlooren gearbeid, zoo lang als de punten van den nagel in wezen blyven; en daar is geen genezen aan zonder het wegnemen van die lighaamen, dewelke zoo wel wegens haare grootte (te weten als die de natuurlyke grootte te boven gaat) als wegens de onlydelyke pyn die zy in deze deelen veroorzaaken, voor vreemde en overtollige deelen moeten aangezien worden.

Schadelyke uitwassing van den nagel van den grooten teen.

Dit ongemak ontstaat ook uit een al te groote styfte van 't voorste van de schoen, 't welk den grooten teen tegen de zool van den schoen dringende, den eenen hoek van den nagel, of alle beiden in het vleesch duwt. Dit geduurig dringen dan doet die kanten in 't vleesch wasschen, en grooter worden; en hier uit ontstaat dan dit ongemak, 't welk van anderen voor zeer gering aangezien word, dog naar de getuigenis van de Lyders onverdraaglyk is. Om dit kleine ongeluk te voorkomen, moet men schoenen dragen, daar een zagt en hoog boven-leer aan is: het welke de genen voor al in acht moeten nemen, die den nagel van den grooten toon hard en dik hebben, op dat hy niet al te zeer gedrukt zou worden. Men bevind dat de ongeschoeide Monniken aan dit ongemak niet onderworpen zijn; want dewyl de groote nagel door geenen schoen geperst word, heeft hy de

Eene oorzaak van deze ongemakken.

vryheid van zoo veel buiten uit te groejen, als hy wil.

Van de Operatien die daar op gedaan worden. Alle de remedien van de Heelkunst konnen dit ongemak niet genezen zonder de Operatie; dit is hier het eenigste middel om 'er van verlost te worden; het bestaat in al het gene in 't vleesch gedrongen is, van den nagel af te knippen. Men laat den voet eerst eenigen tyd in warm water weiken, om den nagel daar men aan snyden wil wat zagter te maaken. De Lyder moet op een stoel zitten, die wat hooger is als die van den Chirurgyn, dewelke zig regt over den Lyder zet met een servet op zyne knie: hy legt des zelfs voet op zyne knie, en met een klein sny-mesje A, dat de gedaante van een penne-mes heeft, snyd hy in de lengte dat gedeelte van den nagel weg, dat hy oordeelt afgesneden te moeten worden: als hy het van den nagel gescheiden heeft, vat hy het met het nyptangetje B, en tragt het zagjes af te trekken, uit vreze van door het hard trekken pyn te verwekken. Zoo het nog al te vast was, zou hy het, eer dat hy het uittrok, zagjes moeten afscheiden.

De schaar is hier bequaamer toe als het snymes. Ik vind de schaar C gemakkelyker als het snymes; ik heb 'er verscheide afgesneden, stekende de eene punt van de schaar onder een nagel, en de andere daar op zettende; ik sneed 'er tot verscheide reisen toe in, tot dat ik tot de wortel gekomen was, en dit deel van 't overige van den nagel had afgesneeden, het welke ik dan, al zagjes trekkende, wegnam.

Van het verbinden na de Operatie. Deze Operatie, hoewel dat zy klein is, is egter zeer pynelyk; de Lyders staan die niet uit sonder te schreeuwen. Dog de Heelmeester moet zig daar niet aan kreunen; hy moet zijnen gang gaan, en de Operatie spoedig afvaardigen; want zoo r s als het stuk van den nagel uitgesneeden is, houd de pyn op; en de Lyder gaat van eenen staat van lyden over tot eenen staat van gerustigheid, die hem de voorgaande pyn doet vergeeten. Men legt op de plaats van den gesneeden nagel een van deze propjes D D, in kalkwater of in eenige andere op-droo-

droogende vogt nat gemaakt, een *ceruys-* of *mini-* pleister E, een kompresje F, en een zwagteltje G dat eenige reizen om den toon gewonden word. Men raad den Lyder zig eenige dagen stil te houden zonder te gaan, om den toevloed van vogten te voorkomen, en men verbind hem dagelyks, ter tyd toe dat 'er een litteken gekomen zy, 't welk de plaats van den uitgesneeden nagel vervulle. Indien 'er een kleine uitwassching van vleesch by quam, zou het met gebranden Aluyn, die in dit doosje H is, moeten verteert worden.

Het is niet genoeg het tegenwoordige quaal genezen te hebben; men moet er ook voor zorgen dat het niet weerkomt, het welke nooit zal missen als de nagel maar weer uitwascht. Daar is een onfeilbaar middel om dit wederkomen te beleten, het welke by sommigen voor een geheim gehouden is geweest: het bestaat hier in dat men den nagel eens om de maand met een stuk van een glas afschrapt en aldus verdunt, tot dat men gevoelt dat hy buigzaam geworden is: dit kunsje steunt op de reden en op de ondervinding; want als de nagel in 't midden verzwakt is, dan naaderen beide de kanten na het middelpunt toe, en wyken aldus van het omleggende vleesch af, daarenboven word het voedzel van den nagel dan besteed om 't geen door het glas afgeschrapt is weer te herstellen, maar niet om hem aan zyne kanten te doen uitwasschen; en dus word hy belet van het bygelegen vleesch te bezeeren. En 't geen dit middel des te meer in 't gebruyk behoort te brengen, is, dat alle de geenen die het onderhouden getuygen dat zy voor dat gebruik van tyd tot tyd genootzaakt waren haaren toevlugt tot de Operatie te nemen, maar dat zy, zedert dat ze haare nagels afschrappen, daar geen ongemak meer aan lyden.

Van de Vereeltheden.

De Eelten die onder aan den voet komen worden niet aangezien als ziektens, maar als ligte ongemakken, die den mensch in 't gaan verveelen en vermoejen: het zijn harde lighaamtjes, als of ze van hoorn waren, en vertoonen zich op verscheide plaat-

zen onder aan den voet: de Mevrouwen die in karossen ryden hebben daar geen nood van: maar die veel voeteeren, zijn 'er dikwils mee gequelt: en gelyk die dikwils komen aan de billen der geenen die veel te post ryden, zoo komen ze insgelyks en om de zelve reden aan de voeten der geenen die in de gewoonte sijn van geduurig te gaan.

Als deze eelten dik geworden zijn, en als ze opgedroogt en verhard zijn als hoorn, dan veroorzaken zy pyn onder het gaan, om dat sy het omgelegen vleesch (door de swaarte van 't lighaam, dat op die eelten steunt) verkneuzen. Op die pyn, die uit deze verkneuzinge of drukkinge ontstaat, heb ik wel sinkingen sien volgen, vergeselschapt met zwellinge, roodigheid, en ook wel met een etterbuil; voornamentlyk onder de inwrigting van den grooten toon met het eerste been van den ondervoet, 't welk de plaats is daar deze eelten wel het meest komen.

Van de Operatie, die daar tegen in 't werk gestelt word. De Operatie die daar tegen dienstig is, is seer gemakkelyk, dewyl een yder die aan sig zelven kan doen: zy bestaat maar in deselven met een scheermes I of met een klein mesje K, dat daar expres toe gemaakt is, uit te snyden, na dat men eerst de voeten in laauw water heeft laaten weiken, of als men uit het bad komt. Die daar zoo veel moeite niet willen tegen doen, snyden sig zelf die eelten uit, of laaten ze sig uitsnyden als ze haare kousen s'avonds uittrekken; want dewyl de voet als dan vogtagtig is, kan het dan gemakkelyker gedaan worden als s'morgens, wanneer hy opgedroogt is. Men moet het eelt zagjes en blaadje voor blaadje uitsnyden, gelyk de smits doen als zy het eelt van het paard sijn voet afsteeken; men moet sig wagten van al te diep te snyden, want behalven dat zulks zeer zou doen, zoo zouden daar moejelyke toevallen uyt konnen volgen, zoo als men maar al te dikwils gezien heeft in menschen die tot bloedens toe in haaren voet gesneeden hadden.

Vernieuning van Als men eens begonnen heeft het eelt uit zyne voeten te snyden, moet men dat van tyd tot tyd her-

herdoen, om dat deze eelten, even als de nagels *deze Operatie.* aangroeijen en wederom komen. Men kan den tyd niet bepaalen: dat moet vroeger of laater gedaan worden, naar dat ze korter of langer tyd weggebleven zijn. Men word haare wederkomst gewaar aan de pyn die men onder het gaan begint te gevoelen: deze pyn vermeerdert naar maate dat de eelten harder worden; en men kan haar niet doen ophouden als met dezelven op nieuw uit te snyden. Ik zou raaden dat men deze eelten liever altyd door eenen Chirurgyns-knegt, die de handeling van het scheer- en sny-mes heeft, liet uitsnyden, als dat men 't zelver zou bestaan te doen; want dewyl men sig in perykel stelt van sig zelven te quetsen, zoo stelt men sig reukeloosslyk bloot voor de jammerlyke gevolgen die men daar door heeft sien gebeuren.

Van de Lykdoorens. Deze eelten komen niet alleen onder aan den voet, maar ook aan de toonen, en worden dan *Lykdoorens* genoemt; die daar mee geplaagt zijn, zeggen dat ze *Exter-oogen* hebben: het zijn kleine harde en eeltagtige hardigheden, die met het eene gedeelte buiten uitsteeken, en met het andere in de toonen gewortelt zitten; zy verwekken pyn als ze gedrukt worden, dog meer op den eenen als op den anderen tyd. Daarom zegt men dat zulke menschen, die met dat ongemak gequelt zijn, eenen Almanak aan haare voeten hebben, die hun de veranderingen van het weer te kennen geeft en voorspelt.

Ik heb ul. zoo even gezeit dat de vrouwluy die weinig gaan, geene eelten onder haare voeten hebben; maar dewyl zy sin hebben in fraaije en spitstoeloopende schoenen, die de toonen zeer klemmen, soo krygen sy daar verscheide exter-oogen aan, die haar pyn aandoen, dewelke zy liever willen lyden als dat ze een lompe schoe zouden dragen. De manlui die ook naauwe schoenen hebben willen draagen, zijn daar niet vryer van als de vrouwluy: die ruime schoenen hebben weten van dit ongemak niet, het welke alleenlyk komt als de voeten al te veel geklemt zijn geweest. Dit blykt klaar in de Monnikken die barrevoets gaan, want die krygen geene exter-oogen.

Verscheide remedien tegen deze ongemakken. Daar zijn wel zoo veele hulpmiddelen tegens de lykdoorns, als 'er menschen zijn die lykdoorns hebben. Elk heeft het zijne daar hy meer van houd: als van de anderen. Men bezoekt doorgaans alle de voorgestelde middelen, en men houd zig aan 't geene, daar men de beste baat meent uit getrokken te hebben. Dog in 't algemeen, al wat dezelven kan verzagten, is daar goed voor, om dat ze dan gemakkelyker konnen uitgetrokken of uitgesneeden worden, en dat het maar hardigheid is die de pyn veroorzaakt: de bladeren van gouds-bloemen, van galeyn, of van eenig ander plant, zagt watch, de pleister de *mucilagine* of van *diapalma* om dezelve te verzagten, en de pyn te stillen.

Waar dat men zich voor wagten moet als men die wil uitsnyden. Ik heb menschen gezien die een gedeelte van de lykdoorens met haare nagels uittrokken. Als de lykdoorn na verloop van eenigen tyd weer even groot geworden was, gingen zy daar weer op nieu aan. Maar ik zou die liever door een handigen, en op deze Operatie afgerigten Chirurgyn met het mesje K laaten uitsnyden, dewyl dit snyden niet tenemaal zonder gevaar is; want als de exteroog op het gewrigt van eenen toon zit, indien men dan te diep sneed, zou men de toon-buygende pees konnen bezeeren; waar uit dan zorgelyke toevallen zouden konnen volgen. Daarom is het beter daar niet al te veel van te snyden, en het eens te meer te doen, als zig in gevaar te stellen van de pees te raaken, 't welk van een gevaarlyk gevolg zoude konnen zijn. De Pleister M, het drukdoekje N, en het zwagteltje O worden 'er eenige dagen agter malkander opgelegt.

Van een lykdoorn-uittrekker. Ik heb voor dezen een mensch te *Parys* gezien, die den geheelen dag by de straat liep, en geduurig riep: Ik trek de lykdoorns uit zonder ongemak of pyn. Ik weet niet of hy zijne beloften volbragt; maar zoo hy het deed, wierd hy zeer qualyk geloont, want hy was zeer slegt gekleed, en zag 'er zeer arm uit. Ik meen dat die mensch gestelt mag worden onder het getal van de tandetrekkers, dewelken altijd belooven dat ze geene pyn zullen aandoen;

doen, ſchoon dat ze wel beter weeten; waarom ook gemeenlyk gezeit word: *Hy liegt als een tande-trekker.* Want had hy de gaaf of de behendigheid gehad van die exteroogen, zoo als hy zwetſte, zonder pyn uit te haalen, had hy in eene karos moeten ryden.

DEwyl dat wy nu van die groote beloovers ſpreeken, zal ik ul., tot een beſluit van deze Aantooninge, iets zeggen van de genen die zich zederd eenige jaaren herwaarts opgedaan hebben. Behalven de genen, daar ik ul reeds in de voorige Aantooningen van geſproken heb, zijn 'er nog tien of twaalf overig.

Caretto verdient de eerſte plaats, om dat hy zich den tytel van *Marquis* aanmatigde. Hy was een Italiaan, en hebbende een wonderbaar Geneesmiddel van zijn maakzel, dat hy voor twee goude Louyzen de droppel verkogt, afgekondigt; wilde hy dan de genezing van Mevrouwe de *Dophine* onder handen nemen, en ging ook over Mynheer den Maarſchalk van *Luxemburg*; hy belette dat deze Maarſchalk niet gelaaten wierd in eene ontſtekinge van de borſt, daar hy van geſtorven is: en om dat hy zijne benaaudheid door het ingeven van twee oncen *diacoaium* voor eenige uuren wat geſtilt had, begon men al te zeggen dat men ter zijner eere een ſtaande beeld van goud behoorde op te regten: maar de dood, die 'er na volgde deed de menſchen wel haaſt van taal veranderen. *Hiſtorie van zekeren Caretto*

Toen quamen 'er twee Kapucynen op de baan: zy deeden den Koning aandienen, dat zy uit de vreemde landen, daar zy gereiſt hadden; eenige geheimen hadden medegebragt, die aan niemand bekend waren. De Koning gaf hun een vertrek op de *Louvre*, en deed hun 's jaarlyks vyftien honderd gulden toetellen om hunne Geneesmiddelen te bereiden. De bekoorlykheid, die 'er altyd in de nieuwigheid ſteekt, deed geheel Parys na hun toe loopen: zy deelden verſcheidene Geneesmiddelen uit, daar men *Van twee Quakzalvers die Kapucynen waren.*

geene mirakulen van zag komen. Eenigen tijd daar na begaven ze sich in de order van *Cluny*; de eene heeft den naam van den Abt *Rousseau* aangenomen, en heeft liever kloekmoediglyk willen sterven, als sich de ader te laaten openen; dewyl hy de party gekoozen had van lustig tegen de aderlaating uit te vaaren. De tweede is Mynheer de Abt *Aignan*, dewelke den naam heeft van een deftig Geneesmiddel tegens de kinderpokjes te hebben, het welke volgens sijn zeggen geheel zeker zou zyn om het opkomen van puisten te beletten, en om van de pokjes niet getekent te worden. Doch twee persoonen van den eersten rang, die zedert vyftien maanden de pokjes gekreegen hadden, hebben het zelfde Geneesmiddel gebruikt; maar het is haar niet even eens bekomen; de eene, te weten Mynheer de Hertog van *Roquelaure*, is 'er van opgekomen; de andere, te weten Mynheer de Prins van *Epinoy*, is het bestorven; hoewel ze het alle beide met alle oplettendheid, en volgens een gedrukt briefje, dat gemelde Abt aan sijne Lyders ter hand stelt, hadden in genomen.

De Koe-dokter vermaart door de kennis van het pis bekyken.

De Koe-dokter dus wierd genoemt zeker Geneesheer te Segnelai in Bourgonje) gaf voor dat hy door het bezien van de pis allerhande siektens kon kennen. De booden quamen hem van alle kanten flessen met pis toebrengen; daar wierden hem verscheide zulke flessen van Parys toegezonden, met het geld daar by, tot betaalinge van de *consultatie*. Hy antwoorde een yder, naar dat hy het goed vond: en gelijk de geenen, die uit het bekyken van de handen goed geluk voorzeggen, het wel eens raaden, zoo had hy ook altijd zoo veel te zeggen, dat hy het in sommigen nu en dan eens quam te treffen. 't Was genoeg dat hy de waarheid somtijds eens gezeit had, om voor een Orakel aangezien te worden. Ik heb hem te Parys gesien, maar hy trok ten eerste weer weg, met kleine voldoeninge over de Parysenaars. Na deze togt reisden de wateren zoo dikmaals niet meer; ze begosten den weg allenskens te vergeten: naar het voorbeeld van Pa-

rys

rys wierden 'er van andere plaatzen ook weinige meer gezonden; en eenige jaaren daar naa wierd 'er van hem niet meer gesproken.

De *Pater Guiton*, een Minnebroeder, leerde in een boek, dat van de *Chymie* handelde, Geneesmiddelen toe te maken: hy zogt dezelven uit te deelen: en sijne Oversten gaven hem verlof om die te verkoopen, en het profyt dat 'er van quam, voor zich zelven te bewaaren, mits dat hy die aan sijne Kloosterbroeders, die dezelven van noode mogten hebben, voor niet zoude leveren. Dewyl dat het hem aan geen verstand ontbrak, en dat hy stout was, maakte hy eenige vrienden, die hem behulpzaam waren om in de order van *Cluny*, daar hy 't oog op had, te geraaken. Weinig tyds daar na zag men hem, op sijn Abts gekleed, voor den dag komen. Mynheer de Prins van *Isenghien* en verscheidene anderen beproefden sijne Geneesmiddelen; maar 't is bekend met wat uitslag. Hy bleef de Geneeskunde te Parys oeffenen onder den naam van den Abt *Guiton*. ***De Pater Guiton Minnebroer.***

Zeker Apteeker uit het Graafschap *Avinjon*, quam zich over eenige jaaren, met koekjes van sijne uitvindinge te Parys vertoonen. Het was, zoo als hy zwetste, een geheim daar hy sijne fortuin mede zou maken: daar was geene siekte of zy zou voor de kragt van dit Geneesmiddel moeten zwigten. Hy verkreeg verlof om het uit te deelen; hy deed door geheel Parys briefjes aanplakken, en verkogt 'er in 't eerste eene groote menigte van, om dat hy het stuk voor vyf stuivers gaf. Maar dewyl dit koekje toegemaakt was uit een weinigje suiker, gemengt met een greintje rotte-kruid, 't welk het kragtigste vergif is dat 'er te vinden is, zoo heeft het aan verscheide menschen, die 'er van gebruikt hebben, deerlyke toevallen veroorzaakt: te meer om dat hy, tot het maaken by voorbeeld van duizend koekjes duizend greinen Rotte-kruid gebruikte, dat hy met zoo veel zuiker, als 'er tot het maken van duizend koekjes vereischt wierd deed kooken. Maar dit poejer wierd zoo gelykelyk niet verdeelt, of daar waren 'er eenigen onder daar zeer weinig rotte-kruid ***Een Apteker van Avinjon.***

in quam, daar sommige andere twee greinen en noch meer gevat hadden. Die menschen dan, wien het koekje met het minste vergift te beurt gevallen waren, hadden 'er weinig letzel van: maar die de andere koekjes, daar meer als een grein vergift in was, ingenomen hadden, waaren 'er byna door vergeven: en zy waren maar al te gelukkig als zy met geweldige braakingen, tot bloedspouwens toe, vry raakten. Deze geweldige uitwerkingen hebben de oogen aan de menschen geopent, die 'er wel haast uitscheidden met het koopen en innemen van die koekjes.

Van Frater Angelus. *Frater Angelus*, een Kapucyn uit het Klooster dat in de Voorstad van *S. Jacob* staat, was voor deze Chirurgyns knegt geweest: al sijne wetenschap bestond maar in het toemaken van eenige Geneesmiddelen, en voornamentlyk van een Syroop, die hy * *Syropus Mezentericus* noemde, en die hy yder een, die by hem om raad quam, deed innemen. Deze Syroop had het verstand, indien men op sijn zeggen zou aangaan, van juist die vogten, die ten lyve uitgedreven moesten worden, door de purgatie af te jaagen. Hy had daarenboven een † *Sal vegetabile*, dat hy boven alle de Geneesmiddelen der gantsche Geneeskunde verhefte. Hy was een goed mensch, die ter goeder trouwe sprak; want hy geloofde het zelf zoo als hy het zeide. Door deze twee Geneesmiddelen had hy den naam van een gaauw man in sijne Voorstad verkreegen: Van daar wierd sijne roem door Parys verspreid, en quam eindelyk ook aan 't Hof; alwaar Mevrouw de *Dophine*, die onpasselyk was, en de deftigheid van sijne Geneesmiddelen had hooren roemen, hem begeerde te zien. Hy maakte geene zwaarigheid van de kruiden, daar sijne Geneesmiddelen uit bestonden, aan de Geneesheeren bekend te maken; en dezelve Geneesheeren stelden sich ook niet tegen het voornemen, dat Mevrouw de *Dophine* genomen had, van dezelven te gebruiken. Zy gebruikte die vyftien dagen lang; en de-

* Syroop tegen de quaalen van het Darmscheel.
† Een groeizaam Zout.

dewyl zy'er geen baat uit gevoelde, ſtelde zy hem verſcheide vragen voor, die hem buiten poſtuur ſtelden; waar op zy hem afdankte. Hy vertrok dan eindelyk weer na zijn Klooſter, zeer t'onvrede zijnde dat Mevrouwe de *Dophine* zoo veel betrouwen op zijne Geneesmiddelen niet geſtelt had, als de goede luydjes van zijn quartier daar op ſtelden.

Hiſtorie van den Abt Belzé.

De Abt *Belzé* was een Prieſter uit Normandye, die de luſt kreeg om zig voor eenen Geneesheer uit te geven; hy wierd door Mynheer de *Bellefonds* by Mevrouw de *Dophine* ingeleid; hy deed haar in den tyd van twee maanden twee-en-twintig maal purgeeren; en zelfs op dien tyd als het ongeoorloft is de vrouwen Geneesmiddelen in te geven, handelde hy met haar volgens zijnen trant. Hy ſpeelde teffens voor Geneesheer en Apteeker, zonder ooit met iemand raad te plegen: eindelyk heeft hy haar na vier maanden in veel erger ſtaat gelaaten, als hy haar gevonden had, toen hy haar onder handen nam. Hy wierd dan afgedankt, en kreeg egter nog vyf hondert piſtoolen. Juffrouw *Beſola*, en Juffrouw *Patocle*, die beide kamer-juffers, en de boezemvrindinnen van Mevrouwe de *Dophine* waren, bezogten zijne Geneesmiddelen, om haare gedienſtigheid aan de gemelde *Dophine* te betoonen: maar zy raakten daar van aan 't quynen, en kreegen een geduurigen buikloop, daar zy kort na den dood van Mevrouwe de *Dophine*, dog de eene wat vroeger als de andere, van geſtorven zijn.

Zijne quade manier van doen.

Uitwerkingen van de Geneesmiddelen van zekere kraambewaarſter.

Juffrouw *Barriere* kraambewaarſter te Parys wierd ook aan Mevrouwe de *Dophine* voorgeſtelt: deze vrou wierd dan ontboden; zy bediende zig vyftien agter een volgende dagen van eenige ſtoovingen, en andere Geneesmiddelen die eigen zijn aan de kraambewaarſters; maar dewyl haare Geneesmiddelen meer verhit, als baat gedaan hadden, wierd zy met twee honderd piſtoolen hene gezonden.

Andere Hiſtorie van een Quakzalver.

De Heer .... was een Geneesheer die de ervarendheid alleen volgde; altans hy gaf zig te Parys daar voor uit: en met een olytje of uittrekſel van * *Guaiacum*,

* Pokhout.

cum, daar hy een geheim van maakte, zou hy de menschen, indien zijn zeggen waar was geweest, onsterfelyk moeten gemaakt hebben; want 't zy dat men het inwendig innam, 't zy dat men zig daar uitwendig mee bestreek, zoo was 'er geene ziekte, of die moest'er vliegens voor gaan stryken. Hy wierd aan Mevrouwe de *Dophine* door een van haar Aalmoessseniers voorgestelt als een man die haar zonder twyfel zoude genezen. Mynheer de *Dophin* begeerde hem te zien; en na dat hy hem had hooren spreeden, liet hy Mevrouwe de *Dophine* weten dat hy haar niet zou raaden zig van dezen mensch te bedienen. Egter twee maanden daar na, zijnde de sterfdag van gemelde *Dophine*, zag men hem weer verschynen; hy deed zig door den zelven Aalmoessenier weer binnen geleiden, en na dat hy de vrypostigheid gebruikt had van de pols en de buik van Mevrouwe de *Dophine* te bevoelen, zeide hy tot haar, dat hy 'er wel geneezen had die zieker waren als zy: en dat hy alle de vuiligheden, die in haaren buik op een gepropt zaten, door en *klisteer*, daar hy wat van zijn uittrekzel ging indoen, zou afdryvee. Hy ging dan deze *klisteer* by Mr. *Riqueur* gereed maken: maar als hy wederom quam, om haar de *klisteer* in te doen spuiten, vond hy haar zieltoogende leggen; en twee uuren daar na gaf zy den geest. Hy keerde weder na Parys, en zeide opentlyk dat zy niet gestorven zoude zijn, had zy zijn Geneesmiddelen konnen gebruiken. De menschen hebben het voordeel van dit zeldzaame Geneesmiddel, dat haar onsterfelyk moest gemaakt hebben, niet lang genooten; want, als hy drie maanden daar na zekere persoon uitleide, is hy van de trap gevallen; en dewyl hy gevaarlyk gequetst was, is hy 'er kort daar aan van gestorven.

De Dokter van Chaudrais. De Dokter van *Chaudrais* heeft al zoo veel gerugts gemaakt, en is immers zoo zeer naar de mode geweest als iemand van alle de genen die voor hem geweest zijn. *Chaudrais* is een klein gehugtje by *Mante*, bestaande uit vyf of ses huizen: aldaar woonde een boer die al vry goed van oordeel was,

en

en die aan de andere boeren somtyds eenigen raad in hunne sickten gaf, en hun nu eenig kruid, dan weer een wortel; volgens den eisch van hunne quaalen, voorschreef: en vermits ze sich niet qualyk met sijne ordonnantien bevonden, vereerden zy hem met den naam van Doktor, en hy wierd niet anders meer genoemt als de Doktor van *Chaudrais.* De lof van sijnen naam verspreide sich door dat geheele Gewest, en vloog wel haast tot Parys toe; van waar de menschen met geheele hoopen na *Chaudrais* liepen, zoo dat daar huizen moesten getimmert worden om de menschen te bergen. De geenen die maar ligte siektens hadden, wierden door het gebruik van sijne Geneesmiddelen, die in fyngestampte planten en in gedroogde wortelen bestonden, geholpen, doch de hardnekkige en diepgewortelde quaalen weeken voor sijne Geneesmiddelen niet. Deze toeloop van Zieken heeft drie of vier jaaren geduurt; maar is daar na te mets verminderd, wegens de geringe baat die zy daar van kreegen: en zoo allengskens is de Doktor van *Chaudrais* tot niet geworden. Men heeft geene reden om over dezen goeden man te klaagen; hy heeft zich niet hooger opgegeven als hy was; hy heeft de Zieken niet gaan opzoeken; hy heeft sijne Geneesmiddelen niet rugtbaar gemaakt door aangeplakte briefjes; en hy heeft niet meer belooft als hy kon uitvoeren. 't Is het volk, dat hem uit hoogachting voor sijnen persoon zoo hoog opgetilt heeft: 't is het zelfde volk, dat nu beter door de ondervinding onderregt zynde, hem tegenwoordig verlaat.

Hoe 't met hem afgeloopen is.

Het is omtrent tien jaaren geleden, dat 'er een persoon te *Versailles* quam, dewelke voorgaf dat hy eenige sonderlinge geheimen, en onder anderen eenige Purgeermiddelen had, die allerhande siektens, van wat aard dat zy waren, wegnamen; hy wierd opgedragen door eenige persoonen van den eersten rang, die hem eene woonplaats op *Cheni* bezorgden, en sijne begaaftheden verkondigden, en die 'er eindelyk den Koning zelf met grooten lof van spraaken. Dit gelukkig begin hielp hem aan Kalanten,

Van eenen anderen Doktor met geheimen.

de-

dewelke niet veel reden hadden om zig over zijne Geneesmiddelen veel te belooven, dewyl de uitwerkingen der zelven zeer flegt waren. Maar 't geen zijn zaaken in korten tyd t'enemaal verbrodde, was een Purgatie die hy aan Mevrouwe *Durafort*, voornaamste Staatjuffrouw van Mevrouwe de *Dophine* ingaf tegens de pynen van eenen verkoudheid, na dat ik haar twee dagen te voore daar tegens had gelaaten. Deze Mevrouw was wel gezet, diklyvig, en zoo gezond dat ze het Grafschrift van alle levende menschen had konnen maaken. Deze Purgatie veroorzaakte haar een geduurigen afgang, met schrikkelyke pynen in den onderbuik, zoo dat haar zuyver bloed afliep. Zy loosde een soort van eenen darm ter lengte van eene halve elle, dewelke door de Geneesheeren en Chirurgyns van 't Hof onderzogt wierd. Daar wierd geoordeelt dat het 't inwendige vlies van den endeldarm, en een stuk van den kronkeldarm was, het welke door de kragt van dit Purgeermiddel afgescheiden en los gescheurt was. Zy storf eindelyk, na dat ze als eene Martelares had geleden; waar op deze uitdeelder van Geneesmiddelen weggejaagt wierd, met verbod van ooit meer voor Dokter te spelen.

Quaade uitkomst van sijn Genees-middel.

Historie van Mr. Chambron.

Mr. *Chambron*, voor dezen Apteeker van de Galeijen te *Marseilje*, en naderhand Geneesheer in *Polen*, daar hy gereist had, quam eindelyk te *Parys*, en begon daar eenige Geneesmiddelen voor een laagen prys uit te deelen. Dog, 't zy dat het by louter geval toegekomen was, 't zy dat 'er sommige menschen waarlyk door geholpen waren, zoo waren 'er eenigen die hem haar leven meenden schuldig te wezen, en die over al zoo wel zijne persoonlyke vroomigheid, als de uitsteekendheid van zijn Geneesmiddel uitgalmden. Zijne kalanten vermeerderden hoe langer hoe meer: men quam hem van alle kanten raad vragen; hy kon de helft van de Zieken, daar hy by ontboden wierd, niet bezoeken; en het leed geen jaar of zijn naam klonk door geheel *Parys*. Maar weinig tyds daar na begon zijne roem te daalen; hy wierd gevangen gezet;

en

en daar wierd niet meer van hem gesproken.

De Heer *Boutet* is de laatste die op het Tonneel verscheenen is. Het is nu omtrent een jaar dat hy te *Versailles* aan quam met eene toemaakinge van Pillen, die volgens zijn zeggen van eene wonderbaare kragt tegen allerhande ziektens waren. Eenige luiden van aanzien, die 'er van ingenomen hadden, spraken 'er met lof van. Men ging 'er den Heer *Fagon* over spreeken, dewelke tot antwoord gaf, dat het billijk was, indien de Pillen zoo goed waren als gezeid wierd, dat de Koning eene vereering aan den Heer *Boutet* deed, om de toemaaking van zijne Pillen bekend te maaken. Hy wierd zelf voor den Koning geleid, dewelke hem beval de toemaaking van zijne Pillen aan zijnen eersten Geneesheer te openbaaren, met toeseggingе van hem te zullen beloonen. Maar hy vreesde voor het onderzoek van zoo een schrander verstand, als dat van den eersten Geneesheer is: hy volbragt niet 't geen hem door den Koning belast was, en hy bewaarde zijn geheim. Het rouwde hem wel haast; en terwyle dat hy door zijne vrienden tragte te verkrygen het geen hy eerst geweigert had, wierd hy te *Versailles* ziek aan eene ontsteekinge van den onderbuik: en vermits hy zeer zwaarlyvig was, en de koorts had, wierd hem de raad gegeven van zig te doen laaten. Hy begeerde het niet te doen, nog ook eenig ander Geneesmiddel in te nemen, als dat hy dagelyks eenige van zijne Pillen innam, dewelke de ontsteeking van zijne ingewanden zoodaanig vermeerderden, dat hy den vierden dag van zijne ziekte is gestorven, en aldus zijn geheim na de andere weereld heeft medegenomen.

Van den Heer Boutet, die insgelyks de ondervinding alleen volgde.

Dit zijn de eenigste niet daar wy van zouden konnen spreeken; daar zijn 'er nog eenige anderen die wy voor by gaan. Maar uit het verhaal dat ik ul. zoo even, wegens die opgevers van geheimen getrouwelyk gedaan heb, kan men bespeuren hoe gevaarlyk het is, dat men zig onder de handen van zoodaanige menschen begeeft, dewelken alles wat 'er voorkomt blindelings onder handen nemen. Men moet

In wat gevaar men zich steekt, als men sig onder de handen van Quakzalvers begeeft.

moet

moet altyd tot den oorsprong gaan; de Geneesheeren en Heelmeesters, die geheel hun leven besteed hebben om den mensch en de ziekten die hem aantasten te bestudeeren, zijn bequaamer om dezelve ziekten te genezen als menschen die in zoodaanige wetenschappen t'enemaal onbedreven zijn.

Daar zijn ook nog Geneesheeren of Chirurgyns, dewelken eenigen naam in haare Provintiën verkregen hebbende, zig inbeelden dat ze te Parys of aan het Hof met eene groote luister zullen uitmunten. Zy luisterden na het zeggen van hunne vrienden, dewelken hen wys maakten dat zy, indien ze maar bekend waren, den roem van alle de genen die ter dier plaatzen zijn, zouden verdooven. Met dezen waan gaan zy op reis, en komen dan op deze plaatzen hun hooft te stooten, zoo als men al vry dikwils gezien heeft, en nog tegenwoordig door eenige voorbeelden gewaar word. Ik zal 'er ul. drie of vier gaan verhaalen, en dezen dag daar mee besluyten. Dog wy zullen alleenlyk van de dooden of afweezigen spreeken, en de anderen daar laaten.

Historie van Mynheer Rainsant. De Heer *Rainsant*, Geneesheer te *Reims*, wierd aangezien als de *Hipocrates* van gansch *Champagnje*; hy wierd in alle voorvallen ontboden en om raad gevraagt; hy quam te *Parys*, en begon daar eenige Zieken te bezoeken: maar die man, die een held geweest was in zijne eige Provintie, wierd alhier naaulyks aangezien: niemand durfde hem zijn leven betrouwen. Daar op quam het ampt van opzigter op 's Konings Medaalien open te staan: Mynheer de *Louvois* gaf hem deze bediening, die hem beter paste, en die hy zoo lang als hy leefde heeft waargenomen; en na zijne dood was men al vergeeten dat hy ooit Doktor was geweest.

De Heer Pailleux. Dewijl de Heer *Pailleux*, vermaard Doktor van *Languedoc*, een grooten naam in zijne Provincie had verkreegen, wierd hy door eenen brief verzogt zijn gevoelen over de ziekte van Mynheer den Marquys van *Seignelai* te zeggen. Door het antwoord, dat hy daar op gaf, maakte hy de geneezing van deze ziekte zoo ligt, en hy stelde een ontwerp op dat

zoo

zoo gemakkelyk scheen om uitgevoert te worden, dat de gansche familie een besluit nam van hem te onbieden, om zelver over den zieken te gaan; te meer om dat de Geneesheeren van 't Hof eene geheel andere voorzegging gedaan hadden. Hy ging dan op reis, met de hoop van hem te zullen genezen: zijn Geneesmiddel, om zulks uittevoeren, bestond in het gebruik van Vrouwe-melk, die hy hem aanstonds na zijn overkomst aanraade. Mynheer *Fagon*, die eenige reizen in gesprek met hem raakte, begon hem de geschapendheid van de ziekte, zoodaanig als ze was, voor te stellen, en daar by eenige vraagen, die hem niet weinig belemmerden, voor te dragen. De Heer *Pailleux* antwoorde maar dat hy goede uitwerkingen van Vrouwe-melk gezien had, en dat hy geloofde dat het hier even eens zoude gaan; hy uitte zig niet vorder, en hy deed daar ook best aan; want hy zag wel dat hy met schranderere Geneesheeren te doen had. Eindelyk als de melk niet en hielp, zeide hy anders niet als dat hy, nu dat dit Geneesmiddel miste, geen anderen raad wist te geven. Etlyke dagen daar na verzogt hy zijn afscheid; en als hy het verkreegen had, vertrok hy zoo ras als 't hem mogelyk was, met een vast voornemen van zig nooit weer voor zoo eene harde proef bloot te stellen.

Van Mr. Donat.

De Heer *Donat*, Chirurgyn te *Cesteron* in *Provence*, alwaar hy geagt en voor een zeer gaauw Meester gehouden wierd, verscheen over tien of twaalf jaaren aan het Hof; hy begon met Mevrouwe de Maarschalkinne van *Rochefort*, aan dewelke hy eenige Geneesmiddelen ingaf tegen een soort van een graveelig kolyk: hy gaf 'er ook eenige aan sommige andere Juffrouwen; hy was eenigen tyd na de mode, en genoot het plaisier van de nieuwigheid: maar dewyl zijne Geneesmiddelen tegen de ziekte van Mevrouw de Maarschalkinne van *Rochefort* en van veele andere niet geholpen hadden, was hy te *Parys*, na dat hy 'er zig agt maanden opgehouden had, al zoo ongeagt, als hy 'er eerst gezogt was geweest. Hy dogt dan dat het hem beter in 't

Krageeloosheid van zijne Geneesmiddelen.

Leger zou gelukken als by de Juffrouwen, en verzogt verlof om 'er na toe te gaan; zijne vrienden verkreegen voor hem het ampt daar hy na ſtond; maar hy bevond dat 'er geen een Chirurgyn in de Gaſthuizen des Legers was, die voor hem in de Heelkunde behoefde te wyken; en de opzigter van 't Leger, die een opregte rekenſchap doet van 't gene daarom gaat, ſprak niet tot zijn voordeel. Zijnde dan niet wel te vreede, quam hy op 't einde van de Veldtogt wederom, en wiſt geen beter raad als weder na *Ciſteron* te keeren, klaagende over het verkeerde oordeel van de menſchen dezer eeuwe, die hem het regt niet deeden, dat hy meende te verdienen.

Het verhaal dat gyl. daar gehoort hebt, wyſt ons het beſluit aan, dat wy daar uit moeten trekken; te weten dat een yder moet blyven daar hy is: en, als men het geluk heeft van ergens, daar men zijn geryf en nooddruft heeft, onder de anderen uit te munten, dat men zig daar moet houden, en de poſt daar men zig geplaatſt vind, met geruſtigheid bezitten. De *Faculteit* der *Medicyne* beſtaat te *Parys* uit meer als hondert Geneesheeren, dat altemaal zeer gaauwe Mannen zijn: en het genootſchap van S. *Coſmus* uit meer als tweehonderd Meeſters Chirurgyns, die altemaal blyken van haare bequaamigheid gegeven hebben door een proef-ſtuk van vyf-en-twintig *Actens*, dat zy moeten doen in de tegenwoordigheid van Mynheeren de Hoofluiden. Deze twee genootſchappen, die zoo vrugtbaar zijn in geleerde en ervaare Mannen, hebben onder alle de anderen van Europa altyd uitgemunt: en alle de genen die zig uit eenen geeſt van verwaandheid tegen haar hebben durven vermeeten, zijn genootzaakt geweeſt haar de prys van geleerdheid toe te ſtaan.

CHI-

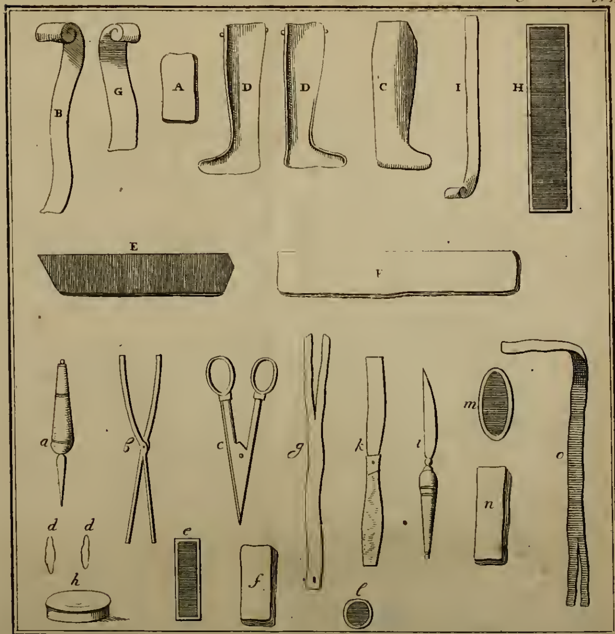
Instrumenten tot de Afzetting.

Instrum: tot de Aderbreuken ende Aderlating op de Voet. N°33

Instrum: tot de Mismaakte Voeten, de Vereeltheden en Lykdoorens. N.31

CHIRURGICALE OPERATIEN,

Tiende Aantooning.

Van de Operatien die op alle de deelen des Lighaams in 't werk gestelt worden.

Van het uittrekken der vreemde Lighaamen.

IN de voorgaande Aantooningen, Myne heeren, hebben wy alle de Operatien gedaan, die op elk deel in't byzonder passen. Van daag gaan wy ul. in deze tiende en laatste zittinge die gene aantoonen, die op alle de deelen in 't algemeen gedaan worden. Voor dezen plagt men die onder de byzondere Operatien te mengen: maar ik heb geraadzaamer geoordeelt, daar eene Aantooning op haar zelve van te maaken, om dat de andere Aantooningen vol-

vol genoeg zijn geweest: behalven dat deze order my leerzaamer, en gemakkelyker voor de jonge gasten die op de Heelkonst studeeren, heeft gescheenen.

Menigvuldigheid van de algemeene Operatien. De algemeene Operatien zijn menigvuldig genoeg, om ons voor meer als eene Aantooninge werk te beschaffen: maar nademaal ik geschikt heb binnen het getal van tien Operatien te blyven, en dat het lichaam 't welk wy onder handen hebben niet langer kan bewaart worden, zal ik die allemaal in deze eene Aantooninge besluiten, zonder eenige noodige omstandigheid te vergeten. Ik begin dan met ul. aantewyzen hoe dat die dingen uit het lichaam moeten getrokken worden, dewelke daar dikwils na de gevegten in blyven steken, als punten van degens, musket-kogels, splinters van bomben en handgranaaten.

Hoe de wapenen van den ouden tyd uitgetrokken wierden. Onze eerste Chirurgyns hebben ons maar gesproken van pylen, schichten en zwaarden, om dat deze Wapenen by hunnen tyd in het voeren der Oorlogen in 't gebruik waren; dierhalve heeft men zig niet te verwonderen dat zy geen gewag maaken van kanonnen, musketten, bomben en handgranaaten: deze Oorlogstuygen waren hun onbekend, en de dolligheid der menschen had dezelven nog niet uitgevonden; maar zederd hebben de menschen, als of ze nog geen middelen genoeg hadden om malkanderen te vermoorden, noodig geoordeelt deze laatste moordtuygen te smeeden, die de helft der menschen om hals brengen.

Hoewel dat de pylen en schichten niet meer in gebruyk zijn in onze Legers, moet de Chirurgyn evenwel onderregt zijn hoe dat hy die moet uithaalen; want hy kan na vreemde landen reizen, daar de Barbaaren dezelve, by gebrek van andere Wapenen, gebruiken: en hy moet weten dat de yzers van deze Oorlogs-tuygen, die in eene wonde zijn blyven steken, daar moejelijker uit te haalen zijn als een musket-kogel of een splinter van een handgranaat, dewyl deze laatste door het eige gat, daar zy door ingekomen zijn, konnen uitgetrokken worden;

daar

daar de eersten ter oorzaake van haare driekantigen figuur niet konnen uitgehaalt worden als door eene nieuwe wonde, die regt over de plaats daar zy in gekomen zijn gemaakt moet worden.

De pylen worden van verre geschoten door 't middel van eenen boog; de schichten worden van naby met de hand geworpen. Als iemand met een van beide deze instrumenten gewond is, moet men zijn best doen om het door dezelve plaats, daar het in gegaan is, uit te trekken: maar door 't geweld dat men doet om het uit te haalen, komt de pyl te breeken, of het yzer van de schicht gaat van het houtje daar het aan gehegt was af; want deze yzers zijn zoodaanig gemaakt dat ze doorgaans door dezelve plaats daar ze ingegaan zijn, niet konnen uitkomen. Het staat den Chirurgyn te zien of hy die door de wonde kan uit krygen; en dan moet de wonde geopent worden met het Snymes A, zonder welke openinge hy niet te regt zou raaken; dog zoo dit vreemde lichaam aan de overzyde moet uitgehaalt worden, moet hy daar eene nieuwe wonde maaken, en als die groot genoeg is, het zelve door dezen Uitstooter B daar uit duwen. Als het in eenen arm of dye is, moet men geene zwaarigheid maaken van het daar dwars door van den eenen kant na den anderen te stooten; daar op steekt men een *Seton* in de wonde, waar door de wonde rasser genezen word als of het lichaam door de wonde uitgehaalt was; want hier door moet in zulken gevalle eene opscheuring der spieren geschieden, dewelke in 't gevolg gelegentheid geeft tot ettergezwellen.

Waarom de wonde moet geopent worden.

Als 'er een pyl in de holligheid van de borst of in den buik zit, kan hy 'er bezwaarlyk uit gehaalt worden: by aldien de gequetste den zelven maar stil liet zitten, en wachte tot hy eenen Chirurgyn kreeg om hem te helpen, dan zou den Chirurgyn den pyl door het verwyden van die wonde zagjes daar konnen uit krygen: maar door de onverduldigheid van den gequetste, die den pyl aan alle kanten draait en herdraait, geschied daar eene scheuring in

Moejelykheid om dezelve binnen uit de hollighedén te haalen.

die deelen, waar door dusdanige wonden doodelyk worden. In de voor-vertooninge van zeker ry-spel te *Versailles* wierd een jonge door eene schicht, die na een *Medusaas-hoofd* geworpen wierd, gequetst. Een Chirurgyn opende aanstonds de wonde, en trok 'er de schicht uit; en hy was in korten tyd genezen.

Men geeft de Wilden na, dat ze het yzer van hunne pylen vergiftigen: en daar word verhaalt dat 'er geweest zouden zijn die zich in eenige Veldslagen van vergiftigde kogels bedienden. Ik geloof wel dat de Wilden daar bequaam toe zijn: maar ik kan niet gelooven dat 'er andere menschen van zoodanige boosaardigheid zouden zijn, dat ze hunne verwoedheid zoo verre zouden involgen. Indien de Chirurgyn uit de wonde en uit de toevallen oordeelde dat 'er vergift by was, zou hy den gequetsten hartsterkende middelen moeten geven, en de wonde verbinden met Thriakel, Terpentyn, en oly van S. Jans kruid.

Hoe de punt van een degen uitgetrokken word. Het gebeurt dikwils dat de punt van een degen breekt, als hy op een been komt te stuiten. Indien de gebroken degen te krygen is, doet de Heelmeester den zelve voor den dag brengen, om daar uit te oordeelen hoe groot dat het stuk is, 't welk in de wonde is blyven steeken, dog indien het naa eenen Veldslag is, moet hy zijn oordeel zonder deze hulp stryken. Indien hy het stuk van den degen met het tentyzer voelt, moet hy vooreerst de wonde verwyden, en het met een nyptangetje daar zien uit te krygen: indien het in 't eene of 't andere been steekt, moet hy het met een Ravenbek grypen, en in eene regte linie uithaalen, op dat het in 't uithalen niet ergens aan een bloedvat of aan een zenuwe zoude raken. Als het vreemde lighaam daar uitgetrokken is, word de wonde op de gewoonlyke manier verbonden.

Uitvinding van het buskruid. Zederd eenige eeuwen is 'er door de hel een monster opgeworpen, 't welk op zijn Monniks gekleed was; deze Monnik in de *Chımy* arbeidende, heeft een mengzel uitgevonden van Salpeter en Zwavel, 't welk

't welk buskruid genoemt word. Deze duivelsche uitvinding heeft te weeg gebragt dat de menschen allerhande Vuur-wapenen hebben gaan maaken: en niet te vreede zijnde met pistoolen, snaphaanen en musketten, die maar eenen mensch teffens dooden, hebben zy kanonnen gaan gieten, dewelke bequaam zijn om tien of twaalf menschen gelyk te dooden, en om de muuren, die zy tot hunne veiligheid opgehaalt hadden, onder de voet te schieten. Doch zederd een jaar is 'er nog een ander Monnik aan 't Hof verscheenen, dewelke meende dat het niet genoeg was tien menschen te gelyk met een kanonkogel om hals te helpen, maar dat 'er ten minste dertig teffens behoorden te sneuvelen; daarom is hy expres gekomen om een nieuw maakzel van kanonnen te toonen; 't welk bestaat in drie kanonnen aan een te gieten, dewelken dan drie kogels op eenen tyd konnen schieten.

Van de musketkogels die in 't lyf gebleven zyn.

De roers, musketten en karbynen worden met kogels van allerhande grootte en dikte gelaaden, volgens de wydte van de loop: als het musket of roer van naby afgeschoten is, dan gaan die loode koogels dwers door eenen arm of been hene, ten zy dat ze door een been gestut worden. Maar als ze van verre komen, blyven zy in die plaatzen van het lighaam zitten daar zy in gekomen zijn. Dan moet de Heelmeester zijn best doen om dezelve daar uit te krygen; want zoo lang als het vreemde lighaam in de wonde zal blyven, is het in zijne magt niet de wonde te genezen, dewyl dat lichaam een beletzel stelt aan de toeheelinge, 't welk het einde is, daar men in het behandelen van allerhande wonden op doelt.

Egter moet het geen ik daar gezegt heb niet na de letter genomen worden: ik weet dat 'er sommigen genezen zijn, hoewel dat de kogel in hun lyf gebleven is: maar dat geschied zoo zelden, dat wy mogen zeggen, nemende voor een algemeenen regel 't geen doorgaans geschied, dat alle de vreemde lichaamen die in de wonde blyven, de genezing der wonden beletten, en dat men alle de middelen die door

de Heelkunst aangewezen worden in 't werk moet stellen om dezelve op het spoedigste daar uit te krygen; want zoo men daar mee wagt, zwelt het deel op, en men heeft 'er veel grooter moeite mee, dan of men daar ten eerste na de quetzing aangegaan was. Zoo moet het vremde lighaam dan voor het op leggen van het eerste verband uit de wonde gehaalt worden, ten zy dat men daar al te groote beletzelen ontmoet, of dat de Heelmeester voor dien tyd onvoorzien is van noodige Instrumenten.

De Heelkonst, geholpe door algemeene leeringen, wyst ons aan hoe dat men deze vreemde lighaamen uit de wonde moet krygen, en zy heeft veelerhande tuigen van verscheide maakzels uitgevonden, om dezelve uit te trekken. De Heelmeester moet zig zoo wel op de eene als op de andere verstaan; dog voornamentlyk moeten de gene die tot de Legers geschikt zijn daar eene volkome kennis van hebben, en dat nog meer tegenwoordig als op eenige andere tyden, nu dat 'er dagelyks gelegendheden voorvallen om deze Operatien te doen, ter oorzaake van het groote getal der Veldslagen en Belegeringen der Steden, alwaar zoo menige dappere Fransen hun leven voor den dienst en de glorie des Konings wagen. Maar wat al onderregtingen dat de Chirurgyn in de Schoolen gekreegen heeft zoo leert hy noch meer in de Legers: en hy moet dikwils meer aangaan op zijn eigen vernuft als op het geene hem voorgestelt is geweest; want daar komen zoo veelerhande en ongewoone wonden voor, dat hy in zulke gelegendheden geen beter leidsman kan volgen als zijn eigen oordeel en vernuft.

Een Heelmeester moet vernuftig in het uitvinden zyn.

Waar hy na vernemen moet.

Het eerste dat den Heelmeester te doen staat, is dat hy moet verneemen hoe verre dat de vegtende partyen van malkanderen af waren, om zijn oordeel over de diepte van de kogel te stryken; hy moet den Lyder ook in dezelve gestalte plaatzen in dewelke hy was als hy gequetst wierd, om de *Sonde* langs den zelven weg, die door de kogel gemaakt is, in te voeren; dan moet hy het deel dat regt over het gewonde deel is met de hand betasten, of hy mis-

schien daar de kogel kon voelen; want het gebeurt dikwils dat ze het deel doorboort hebbende, onder de huid blyft zitten, die zy maar wat doet uitpuylen, zonder de kragt gehad te hebben van dezelve te doorbooren. Indien men dan de kogel op die plaats voelt, die regt over den ingang van de kogel gelegen is, zoo moet men met het Snymes C eene insnyding op de kogel maaken, die naar de dikte van de kogel geschikt zy, en vervolgens de kogel met een Nyptangetje D uithaalen. Op den ingang van de kogel geeft men twee sneedjes met het Snymes, het eene opwaarts, 't andere benedewaarts om de ronde figuur van de wonde in eene langwerpige te veranderen, men steekt eene *Seton* door de wonde, en men verbind ze op de gewoonlyke wyze.

Indien de kogel in het vleesch is blyven zitten, en met de *Sonde* gevoelt word, moet voor eerst de wonde verwyd worden, zonder het welke de kogel langs den zelven weg niet zoude konnen uitgehaalt worden. Deze verwyding is daarenboven nog noodzakelyk om het Instrument, dat de kogel moet uithaalen in de wonde te brengen. Daar zijn verscheide soorten van dusdanige Instrumenten, die den naam van kogel-trekkers hebben. Ziet hier twaalfderhande diergelyke Instrumenten die ik op de Plaat No. 35. heb doen snyden.

Verscheide tuigen om de kogels uit te trekken.

De eerste is de verwyder of opspanner E, dewelke tot twee gebruiken dient: ten eerste om de wonde te verwyden en grooter te maaken, 't welk ten deele gedaan word om te zien wat dat 'er in de grond van de wonde steekt, ten deele om eenig ander tuig in de wonde te steecken, en het vreemde lichaam daar mee gemakkelyker uit te haalen: ten tweede om zelf voor een kogel-trekker te verstrekken; want hy kan dezelve vatten, toenypen en buiten brengen zonder de hulp van eenig ander tuyg; dog met dit onderscheid, dat de twee armen die buiten steecken, in de andere kogel-trekkers moet toegeneepen, maar in de verwyder van een geduwt worden.

1. De Opspanner.

2. De lepelswyze Kogeltrekker. De tweede is een lepelswyze Kogeltrekker F, aldus genoemt om dat hy de gedaante van een lepel heeft: aan dit tuyg is een heft om het vaster te houden; het is lang om het vreemde lichaam te konnen bereiken: en als men de kogel in des zelfs holligheid, die wat omgekromt is, heeft zien te krygen, brengt men dezelve buiten, zonder zig in het uithaalen van de kogel te overhaasten.

3. Van de ringswyze Kogeltrekker. De derde is de ringswyze Kogeltrekker G, zijnde aldus genoemt om dat het einde, 't welk de kogel gaat opzoeken, rond en als een ring gemaakt is: deze ring omvat de kogel en trekt dezelve na buiten toe, en dat met dezelve ligtigheid als ze in 't lighaam gegaan is.

4. Kogeltrekker met een stompe haak. De vierde is een Kogeltrekker met een stompe haak H, dewelke de kogel vastgehaakt hebbende, dezelve na buiten toe geleid. Hy is lang om de kogel te bereiken, en met een hegt voorzien om gemakkelyker gehandelt te konnen worden.

5. Met een gespleete haak. De vyfde is een Kogeltrekker met een gesplitste haak I, wiens punten stomp zijn om geene deelen te quetzen. Hy kan te pas komen om de stukken van 't hembde of van 't kleed, dewelken doorgaans door de kogels na de grond van de wonde medegesleept worden, uit te haalen.

6. Ravebek. De sesde is een tuyg, voerende den naam van Ravebek K, wiens bladen, die in de wonde gaan om het vreemde lichaam op te zoeken, zeer lang zijn, om in allerhande gelegendheden gebruikt te konnen worden.

7. De Kraanebek. De sevende heeft den naam van Kraanebek L, om dat hy naar den bek van een Kraan gelykt, daar is een veer aan om hem, als hy in de wonde is, te konnen verwyden, op dat hy de kogel gemakkelyk zoude vatten en buiten brengen.

8. Eendebek. De achtste word een Eendebek of wydmond genoemt M, zijne einden zijn getand om de kogel zoo styf en vast te houden dat ze niet kan ontglijen.

9. Eendebek met een schroef daar aan. De negende is een Eendebek met een schroef daar aan N, dewelke de kogel, als ze gevat is, door hulp van deze schroef zoodaanig nypt, dat ze noodzake-

zakelyk met het Instrument buiten moet komen.

De tiende hiet Eigdisse-bek O, om dat hy naar het hoofd van een Eigdisse gelijkt, zijn eene eind kan maar open gaan door 't middel van een veer die ten dien einde voortgeduwt word; en als men dat einde weer toe wil sluiten, trekt men de veer maar agter uit; deze veer is binnen in het Instrument in een uitgeholde pyp gesloten. **10. Eigdisse-bek.**

De elfde is het tuig dat den naam heeft van *Alfonsyn* P, om dat het uitgevonden is door *Alfonsus Ferrier*, Geneesheer te *Napels*: het heeft drie bladen of armen, dewelke toegesloten worden door eenen ring die de drie bladen omvat. Het tuig dus toegesloten zijnde word in de wonde tot op de kogel gebragt: als men den ring dan na het hegt toe te rugge trekt, dan wyken die bladen van malkanderen, en vatten het vreemde lighaam; dan word de ring weer opwaarts aan geschoven, dewelke de drie bladen toesluitende, de kogel zoo wel verzekert dat zy noodzaakelyk met het tuig moet uitgaan. **11. De *Alfonsyn*.**

De twaalfde is de Steekboor of de Bodemtrekker Q, aan wiens punt een schroefje is 't welk men in de kogel indraait met een spille, die in een pypje dat door het geheele Instrument loopt, ingestoken word. Deze is eigen voor de kogels die in de beenderen zitten, maar komt niet te pas omtrent de kogels die in het vleesch zijn, want ze moeten vast zitten, op dat de schroef gemakkelyker een gat in de kogel zou konnen maaken. **12. De *Steekboor*.**

Men kan geene wet stellen welk van deze tuigen den voorrang moet hebben: zy hebben allemaal hun byzonder voordeel, volgens de verscheidendheid der plaatzen daar de kogels moeten uitgetrokken worden. Het staat aan den Heelmeester, na dat het de hoedaanigheid van 't vreemde lighaam, en de plaats daar het zit, overwogen heeft, zoo een Instrument te kiezen, dat hem best te pas zal komen.

Hoewel dat de Heelkunst rykelyk voorzien is van Instrumenten, als blykt uit het groote getal dat zy ons aanbied, zoo vallen 'er egter gelegendheden *Deze Instrumenten zyn niet*

voor

altyd genoeg. voor, daar zy ons weinig dienst doen: alsdan moet 'er een Heelmeester nieuwe uitvinden, en daar schetzen van teekenen om die van den Messemaaker te laaten maaken, en dat van zoodaanige grootte en gedaante dat ze bequaam zijn om de kogels uit alle de deelen des lighaams, waar dat ze ook zouden mogen zitten, uit te haalen; want een Chirurgyn moet den moed niet opgeven van dezelve uit te krygen, ten waar dat het eene volkome onmogelykheid was.

Noodzakelykheid om de vreemde lichaamen ten eerste uit te haalen. Men moet niet alleenlyk zijn best doen om eene kogel of een andere vreemd lighaam uit te trekken; maar men moet daar ten eerste aangaan. Men vind de gequetsten veel onderdaaniger in het eerste verband als in 't vervolg: zy laaten alsdan alle de insnydingen op haar lighaam doen, die de Heelmeester dienstig oordeelt. Ik heb Soldaaten in de Legers gezien, dewelken niet alleenlyk geen eene schreeuw gaven, maar die hunne wynbraauwen niet eens vertrokken, wat pyn dat haar ook aangedaan wierd om eene kogel of granaatsplinter uit haar lighaam te trekken, of om de noodige insnydingen aan haar te doen. De Heelmeester moet dan zijn voordeel doen met deze gestelteniss; want het gebeurt dikwils dat de Lyder s'anderendaags of een van de volgende dagen zoo overgegeven niet gevonden word aan den wil des Heelmeesters.

Gevaar van het uitstellen. Het uitstellen kan ook nog schadelyk zijn uit dezen hoofde, dat de kogel dan zoo ligt niet uit te haalen zal wezen. Als men kort na de quetsing haaren weg maar volgt, kan ze ligt gevonden worden: maar zoo de gequetste gegaan of iets gedaan heeft, kan zy van plaats verandert zijn: en indien ze in eenen arm of in eene dye zit kan zy door haare eige zwaarte nederzakken; en dan is men genoodzaakt grooter insnydingen te doen, dewelke ook wel door het lang wagten onnut zouden konnen worden, als de kogel eene ruimte tusschen twee spieren gevonden heeft, om daar in te zakken.

Daar is nog een derde reden om dewelke de Chirurgyn met het uithaalen van 't vreemde lighaam niet

niet mag ſukkelen, hier in beſtaande, dat het vreemde lighaam, vermits het deel den eerſten dag noch niet gezwollen is, dan gemakkelyker gevonden, en zonder groote moeite uitgehaalt kan worden: maar als men dat tot daags daar aan, of tot eenen anderen dag uitſtelt, vind men het deel zoodaanig op gezwollen door de zinking die daar op gevallen is, dat men het ſpoor 't welk door de kogel gemaakt is niet wel kan volgen, vermits de ingang enger geworden, en het vleeſch opgeblaazen is: en indien men dan genoodzaakt is eenige inſnydingen te doen, zoo zijn die dan veel pynlyker als ze in 't eerſte verband zouden geweeſt zijn.

Daar zyn geene uittrekkende plaats-middelen.

Het is een misverſtand te gelooven dat 'er plaatsmiddelen zijn die de kragt hebben om vreemde lighaamen uit te trekken. Daar zijn egter Auteurs die 'er tweederhande ſtellen; doende de eene door eene openbaare kragt, en de andere door eene verborge kragt werken: tot den eerſten behooren pik, *Galbanum*, en verſcheidene andere gommen: van de tweede ſoort zijn geele Amber, de Zeilſteen, en eenige anderen. Een goed Heelmeeſter moet geene hulp van deze Geneesmiddelen verwachten, maar meer betrouwen hebben op de Inſtrumenten als op alle de Apteek-middelen.

Men moet niet wagten na de verettering.

Daar worden Heelmeeſters gevonden, dewelken, zonder daar veel zwaarighgid in te ſtellen, het uitkomen van de kogel verwachten van de toevallen die op de wonden van de vuurwapenen volgen. Ze meenen zelfs dat ze haare dingen wonderlyk wel gedaan hebben, als ze daar hefdeeg, duivedrek en andere rotmaakende middelen opgelegt hebben; welke middelen daar ter plaatze dan eene groote verettering of een ettergezwel veroorzaaken; waar in zy voor hebben dat de etter, die ter wonde uitloopt, de kogel met zich zal ſleepen, met haar den weg te baanen, door den welke zy daar uit moet komen. Ik houde deze manier voor gevaarlyk, dewyl dat 'er geene ettergezwellen komen zonder geweldige pynen, dewelke dan de koorts veroorzaken, en de genezing langzaam en moejelyk maaken;

ken; welke genezing dan evenwel noch niet te hoopen ſtaat zonder het maaken van oopeningen, om uittogt aan den etter en aan het vreemde lichaam te geven. Dierhalve moet deze manier gemyd worden; en ze kan ook niet gevolgt worden als door bloohertige Chirurgyns, die meer bevreeſt zyn om inſnydingen te doen, als de ſieke om dezelve uit te ſtaan.

Als men een kogel uit gehaalt heeft, heeft men ſomwylen daar mee alles noch niet gedaan: als de ſoldaaten hunne musketten laaden, doen zy 'er ſomtijds twee of drie kogels op. Ik heb 'er gezien, dewelke al te dikke kogels hebbende, dezelve in vier deelen ſneeden, en alle vier die deelen op hunne roers deeden. Daarom moet men, eer dat men den Lyder verbind, onderſoecken of 'er geen meer kogels als een zitten. Een Zwitzers Officier wierd in het beſtormen van het ſlot van Cameryk door een musketſchoot gequetſt in het voorſte en middelſte gedeelte van ſijne dye. De Chirurgyn hebbende de kogel in het achterſte gedeelte van de dye gevoelt, daar zy zonder de huid te openen was blyven ſitten, maakte eene kleine inſnyding op de kogel, en haalde haar ter zelve plaetze uit. Om dat 'er maar een gat was, geloofde hy dat 'er ook maar eene kogel was; maar daar waren 'er twee, waar van de eene het dye-been in haaren weg vindende, niet was doorgegaen gelijk de eerſte gedaan had: de tweede zakte dan allengskens na het onderſte van de dye, en quam 'er maar zes maanden daar na uit door een *abſces*, dat ſich op de knie vertoonde.

Aenmerking.

Vreemde lichaamen die na het uittrekken van de kogels uit de wonde moeten gehaalt worden.

Als alle de kogels uitgetrokken zyn, zyn 'er noch andere vreemde lichamen in de wonde, die men daar ook moet uit krygen: het zyn ſtukken van het kleed of van het hembde, die de kogels medeſleepen, en voor haar tot in den grond van de wonde dryven. Als men het kleed van den gewonden beſiet, en bevind dat 'er een ſtuk uit is dat de figuur van een kogel heeft, is men verzekert dat het in de wonde zit; en dat moet 'er dan op het ſpoedigſte uitgehaalt worden; want anders zou die niet genezen.

zen konnen worden. Dit is gebeurt aan Mr. *de Ponti*, dewelke in Ierland in het beleg van *Londonderri* door een musketſchoot gequetſt wierd, waar door een ſtuk van ſijnen rok in de wonde was gevoert. De kogel uitgehaalt zynde, koſt men niet bedenken waar ſijne genezing aan haperde; daar quamen van tijd tot tijd ettergezwellen aan ſijn lichaam, dewelke ſijne kragten uitputtende, hem tot eene vervaarlyke magerheid hadden gebragt: waar op een Chirurgyn uit Vrankryk aanquam, dewelke nieuwe inſnydingen gemaakt hebbende, het ſtuk ſtoffe, dat al dat ſpels gemaakt had, uit het lichaam haalde, en hem binnen korten tijd genas.

Als men een roer laad, zet men boven op het kruid een prop van papier, en de kogel daar boven op. Zoo iemand dan van na-by geſchoten word, zal de kogel dwers door het gequetſte deel hene gaan, en de prop, die na de kogel volgde, kan in de wonde gebleven zijn. Dit is eene omſtandigheid daar een Heelmeeſter wel op moet letten, om dat dit geval menigmaal gebeurt is, en de wonde onmogelyk genezen kan worden zoo lang als dit vreemde lichaam in de wonde blyft. En niet alleen moet al het geen van buiten in de wonde gekomen is, daar uit gehaalt worden, maar ook de been-ſplinters, dewelke, als ze los zijn, in het vleeſch ſteeken, pyn verwekken, de wonde tergen, en de toeheeling van dezelve beletten.

De bloedſtorting gebeurt zelden in Vuurwonden.

Uit de Vuurwonden komt weinige bloeds loopen, en het gebeurt zelden dat 'er eene bloedſtorting op volgt; want vermits de kogel de geraakte deelen toeſchroeit, zoo maakt ze daar eene korſt, dewelke het uit loopen van het bloed belet, al had zy ſchoon eenig bloedvat geraakt. Maar als de korſt afvalt, komen'er ſomwylen bloedſtortingen, dewelke, ten zy dat ze ten eerſte door den Chirurgyn geſtut wierden, den gequetſten om hals zouden helpen. Overzulks moet hy op zijne hoede zijn, en geene verzekering geven voor dat de korſten volkomentlyk geſcheiden zijn, dewelke digt by groote bloedvaten een gevaarlyk gevolg konnen hebben.

Daa

Daar komen groote sinkingen by de Vuurwonden.

Daar komen altyd grooter zinkingen en verdgaeringen van vogten op de deelen die door Vuurwapenen gequetst zijn als op de quetzuuren die door snydende wapenen zijn gemaakt. De lesten doen niet anders als dat ze de deelen doorsnyden en van een scheiden; maar de eersten breeken en scheuren de spiervezelen, en verwekken alzoo omtrent de wonde geduurige trekkingen, waar door de vogten genoodzaakt worden op het deel te vallen, en ettergezwellen te veroorzaaken; 't welk de genezing der wonde zeer moejelyk maakt. Men moet zig dan niet laaten voorstaan dat men een musket-scheut zoo ras zal genezen als een houw of steek met het rapier gedaan; en men moet nauwer agt geven op de toevallen van de eersten, die altyd zeer zorgelyk zijn.

Van het uittrekken van een kogel die in een been sit.

Indien 'er eene kogel in een been gedrongen was, zou men die daar met een steekboortje of met een bodemtrekker moeten sien uit te haalen: maar ingevalle dat ze daar zoo vast ingeklonken was, moet men ze liever laaten zitten, als den gewonden door het doen van al te grooten geweld te veel forceren. In zulken gevalle zou men na het afschilferen van het been moeten wagten; want als de geraakte deelen van het been afscheiden, sleepen zy de kogel mee.

Indien een been, als door eene kogel getroffen word, lynregt is ten aanzien van de kogel, dan stut het de kogel: maar zoo het wat helt, en schuins staat, dan glyd de kogel langs het been heen; zoodaanig dat ze opwaarts klimt of na beneden toe glyd volgens de helling van het geraakte deel. Wy hebben hier twee doodelyk voorbeelden van gezien: het eene in Mynheer den Prins van *Rohan*, die in zijne knie geschoten was, in wien de kogel langs het dye-been opwaarts aan gleed: het andere in Mynheer de *S. Mars* die in den voet geschoten was, en in wien de kogel langs het scheen-been opklom. Zy zijn het beide gaar bestorven: en schoon dat de Heelmeesters zig uitsloofden om hen van de dood te bevryden, zoo wierd hun egter de dood van

bei-

beide deze Heeren geweeten, om dat ze de kogels niet gezogt hadden ter plaatzen daar ze na hunne dood gevonden zijn geweest.

Van de gene die door een kogel in haar hoofd getroffen worden.

De geene die door een kogel in hunne hoofdpan getroffen zijn, krygen eene bedwelmdheid in de hersenen. Het getal der geenen die 'er van sterven is grooter als der genen die'er van genezen: want de schudding die daar alsdan geschied, doet altyd eenig bloed uit de kleine adertjes loopen, die in dat deel zeer teer zijn. Daar is geen ander midddel om dit bloed weg te krygen, en vervolgens den gequetsten van de dood te bevryden, als de trepaneering. Dierhalve als de hoofdpan maar ten minste door de kogel geraakt en ontblood is, moet 'er getrepaneert worden: en alhoewel ik gezegt heb dat deze wonden zeer zorgelyk zijn, zoo hebben wy verscheidene voorbeelden van gequetsten die 'er van zijn genezen.

Van de wonden die door de splinters van bomben en handgranaaten gemaakt zyn

De splinters van bomben en handgranaaten doen ook een schrikkelyk quaad met alle den genen die zy raaken te dooden of te quetzen. Ik zal hier niet spreeken van de splinters der bomben, want die daar door gequest zijn behoeven niet verbonden te worden; de dood volgt zoo ras na deze wonden, dat ze geen baat van de Heelkonst konnen hebben. Maar aangaande de splinters van handgranaaten, heb ik 'er verscheidene gemeestert die daar door gequetst waren, en ik heb hen de splinters uit het lyf getrokken, dewelke in alle de deelen des lighaams konnen vast haaken; dog hier van zonder ik de hoofd-wonden uit; want alle die door deze splinters in het hoofd gewond worden besterven het, ter oorzaake van de groote verpletteringe die zy in de hoofdpan maaken, en van de schuddinge die zy den hersenen aandoen; want de hersenen zijn in dus aanige wonden zoodaanig bedwelmt en verbystert, als of ze een zwaaren slag met een knotze gekreegen hadden.

Als de bombe berst, breekt ze in verscheidene stukken, en de splinters vliegen dieper of ondieper in het vleesch, naar dat ze groot of klein zijn, of dat

men van de plaats, daar ze geborsten zijn, verder af stond. In het beleg van Kameryk heb ik 'er een uitgetrokken die zoo groot was als de palm van de hand, en die zoo diep in de bil van eenen Officier gedrongen was, dat ze niet gezien wierd. Mr. *Bessiere* heeft my verhaalt dat hy 'er een in het klootzakje heeft zien zitten. Maar eindelyk in wat plaatze dat 'er zoo eene splinter zit, moet de Lyder daar aanstonds van verlost worden. Ten dezen einde moeten 'er insnydingen gedaan worden, die wy hier niet in 't byzonder konnen uitdrukken, maar die de Chirurgyn zal doen volgens de plaats der woude, en de hoedaanigheid van het vreemde lighaam.

Van de kanonkogels. De kanon-kogels worden niet gestelt onder de vreemde lighaamen die uit het lyf moeten getrokken worden: zy zenden alle de genen, die zy treffen, na het graf toe; en men heeft 'er geene voorbeelden van gezien, dat 'er ooit een in iemands lighaam is blyven zitten die den Heelmeester van noode heeft gehad. Het is als een geluk voor de genen die zig in haaren weg vinden, dat ze hun maar een arm of een been afnemen. Wy hebben gisteren van dusdaanige wonden gesproken, in het verhandelen van de Afzettinge.

Waar dat men voor het verbinden op moet letten. Als men eene kogel of ander vreemd lichaam uit het lyf gehaalt heeft, moet men, eer dat men aan het verbinden gaat, acht geven op twee of drie omstandigheden. Ten eersten, dat men de ronde figuur van de wonde in een langwerpige moet veranderen, en ten dien einde met het snymes R twee sneedjes, een om hoog, en 't andere om laag, naar den loop der spiervezelen, in de wonde geven. Ten tweede, dat men een afloop van de wonde moet maaken met dezelve van onderen te verwyden, op dat 'er de etter gemakkelyk uit mag loopen, en dat men naderhand niet genoodzaakt zy die verwyding te maaken. Ten derde, dat men eene naalde S, daar een Seton T doorgestoken is in de wonde moet steken, ingevalle dat ze dwers door het deel gaat, om 'er de Geneesmiddelen gemakkelyk in te konnen brengen.

In

In de eerste beginselen gebruikt men een *digestyf* om het afvallen van de korst te helpen: maar dat moet met kragtiger middelen vermengt, en zoo rotmaakend niet zijn, als 't geen in de gekneusde wonden gebruikt word, om geen al te groote ettermaaking te veroorzaaken. Na het afvallen van de korsten word het *digestyf* agtergelaaten: men tragt de wonde op te droogen met wonde-water, dat in deze soorten van wonde uitsteekend is, en 't welk om die reden den naam heeft gekreegen van 't water tegen de wonde der Vuur-wapenen.

Watertje tegen de wonden van Vuur-wapenen.

Als de nood het vereischt, steekt de Chirurgyn deze steekwiek V van plukzel gemaakt, in de wonde: maar als hy 'er een Seton doorgestoken heeft, bedient hy sig geensins van de steekwiek. Op de wonde word gelegt een platte wiek X met het *digestyf* bedekt; daar na een pleister Y, en eene kompres Z in het wonde-waater, of in kruidigen wyn gedoopt: en men eindigt met de zwagtel *a*, of met een vereenigenden band, die van deze aan beide haare einden opgerolde zwagtel *b* gemaakt word; en men gaat daar na met het verbinden voort volgens de regels van de goede Heelkonst.

Verband van de wonde.

Van het zetten van een Seton, of Etterdragt.

DE Etterdragt of *Seton* is eene Heelkundige Operatie, in deweike door het middel van eene dikke gereege naalde twee gaten in de huid gemaakt worden: de naam *Seton* komt van het Latynsche naamwoord *Seta*, 't welk een varkens-borstel beteekent, om dat de eerste Chirurgyns een varkens-hair gebruikten, om het zelve door de twee wonden van de naalde te steken.

Die na de eerste uitvinders van deze Operatie gevolgt zyn, meenden het beter getroffen te hebben

Verscheide stoffen tot als de Seton.

als zy daar paarde-hair toe gebruikten, om dat dit langer, en vervolgens gemakkelyker is. Die naderhand gevolgt zijn, hebben het paarden-hair ook agter gelaaten, zeggende dat het al te hard in eene wonde was, en dat het de kleinzing der vogten, dewelke het einde van deze Operatie is, niet genoeg bevorderde. Zy hebben dan in des zelfs plaats gestelt een katoen lemmet, als zijnde veel zagter en bequaamer om 't geen zy beoogden uit te voeren. Eindelyk zijn 'er weer andere Chirurgyns gevonden die het katoen lemmet ook afkeurden, onder dit voorwendzel dat het kleine puntjes heeft, dewelke de wonde geduurig prikkende dezelve lastig vallen en verveelen, en willen daar getwynt, ongebleikt garen, toe gebruikt hebben

Plaatzen daar de Seton gezet word.

Een *Seton* kan op verscheidene deelen des lighaams gezet worden: maar de Ouden sneeden die doorgaans in den nek of den hals, verwagtende daar zonderlinge voordeelen van: zy hielden die voor uitsteekend tegen de vallende ziekte, voor het hoofdwater, en voor allerhande zinkingen op alle de deelen van het aangezigt: en *Fabricius Hildanus* verhaalt dat hy daar genezingen mee gedaan heeft die voor mirakelen konnen aangezien worden.

Hoe men de huyd van ouds plagt te doorsteken om een Seton te zetten.

Van ouds wierd een gloejend yzer gebruikt om de huid te doorsteken: en dat op dusdaanige manier. Men deed den Lyder op eenen stoel zonder rugge zitten, en zijn hoofd wat agter over buigen, op dat de Chirurgyn de huid van den nek zou konnen vatten: die wierd dan gezet tusschen de twee plaatjes van deze nyptang A, die als een wafelyzer gemaakt was, en die plaatjes hadden een gaatje in hun midden, om daar eene naalde door te konnen steken Als men dan de huid dus met de slinkerhand tusschen het tangje gesloten hield, nam men met de regterhand een gloejend brandyzertje B, 't welk door de gaten van het tangetje hene gestoken wierd, en op die wyze twee gaten in de huid maakte. Als het brandyzer de gaten groot genoeg gemaakt had, wierd het te rugge gehaalt en aan eenen knegt gegeven, en de Heelmeester nam met de zelfde hand

eene

eene groote naalde C, gelykende naar een schoenmaakers naalde, daar een katoenen draad D door gestoken was, en hy stak die door de gemelde gaten, eer dat hy de tang los liet. Als 'er de katoenen draad doorgestoken was, wierd de tang en de naalde weggenomen, en men liet den draad in de wonde steken, na dat hy alvoorens bestreeken was met een hulpmiddel, gemaakt van oly en het doyr van een ey, om het scheiden der korsten te bevorderen: op deze wonden wierd dan gelegt een van deze twee platte wiekjes E E, in het zelfde smeersel nat gemaakt; en vorders de pleister F, de kompres G, en de zwagtel H, met dewelke een rondomgaande band om het hoofd gemaakt wierd. Deze katoenen draad wierd dagelyks wat voortgetrokken, om het gemelde Geneesmiddel in de wonde te brengen. Na het afvallen van de korsten ging men al voort met den draad voort te trekken; en als hy gesleeten was wierd 'er een nieuwe aan des zelfs einde geknoopt; en dit wierd zoo lang gedaan, als het uitsypelen der vogten noodig geagt wierd tot genezing van de ziekten daar de *Seton* tegen gezet was.

Verband van de wonde.

Daar is verschil geweest tusschen de voorstanders van deze Operatie, of de huid naar de lengte of naar de breedte moest gevat worden; dat is, of de twee gaten bezyde malkanderen, of boven malkanderen moesten staan. Dit geschil is van zoo kleinen belang, dat het de moeite niet waard is, daar breeder van te spreeken, te meer om dat deze Operatie tegenwoordig in geen gebruik meer is. Als de noodzakelykheid vereischt dat deze vogten, die alle die quaalen van het hoofd veroorzaaken, eenen aftogt krygen, dan zetten wy maar een kautery-steentje in 't putje van den nek; en door dat middel geven wy uittogt aan die vogten, dewelke dan geduurig affypelende al zoo wel helpen tot het genezen van gemelde ziekten als een *Seton* zou konnen doen.

Onnuttigheid der Seton.

De Italiaanen zijn groote liefhebbers van deze Operatie geweest: maar ik heb gezien dat sy 'er op verre na zoo seer niet meer op en staan; want als

ik in Italie was, heb ik 'er verscheidene gesien die een fontanel op den arm droegen. De *Seton* word niet alleenlyk op eene wreede manier gezet, maar is in 't gevolg ook zeer lastig: de *fontanel* vereischt zoo veel voorbereidens niet, word met veel minder pyn geset, gemakkelyker verbonden, en men heeft 'er het eige nut van; zoo dat het niet zonder reden is dat de Italiaanen en de Fransen dezelve in de plaats van de *Seton* gebruiken.

Naaldens om deze Operatie te doen. Eindelyk, of 'er iemand was die soodanig met de *Seton* was ingenomen dat hy die boven de *Fontanel* stelde, en 'er een in sijnen hals begeerde gezet te hebben, zou ik den Heelmeester alsdan raaden geen tang nog gloejend yzer te gebruiken, maar sig alleenlyk te bedienen van deze breede en snydende naalde I, daar dit snoertje K doorgestoken is, stekende dezelve dwers door de huyd van den nek, die hy met de vingeren van zijne slinkerhand opligt. Op deze manier word deze Operatie op eenen oogenblik verrigt, daar zijn geene korsten die afvallen moeten, en de Lyder trekt 'er het zelve voordeel uit.

Gebruik van het bandje. Door het woord *Seton* word noch verstaan een zeer dun linne bandje, dat door de hulp van een naalde dwers door de wonden, die eenen in-en uitgang hebben, word gestoken. Ik heb ul. flus gezeit dat 'er zoo een gestoken moest worden in de wonden, daar men de kogels of andere vreemde lighaamen regt aan de over zyde van de wonde had uitgehaalt.

Men neemt deze *Seton*-naalde L, die aan 't einde stomp is om niet te quetzen, en daar het bandje M doorgestoken is: dit bandje word met een bequaam Geneesmiddel bestreeken, en dwers door de wonde gestoken: zie hier eene andere naalde N N die wat langer is, en uit twee stukken bestaat, om des te gemakkelyker gedraagen te konnen worden, welke twee stukken aan malkanderen gevoegt worden door een schroef; en deze naalde word gebruikt in de wonden der dyen die dwers door en door gaan: de *Seton* geplaatst zijnde word de naalde weggenomen, en men gaat met het verbinden voort zoo als reets aangewezen is.

Van

Van het openen van een Ettergezwel.

DE opening van een *abſces* word in 't Grieks genoemt *Onkotomia*, van *onkos*, 't welk is eene ettervergaaring, en van *temnein*, ſnyden; zoo dat deze Operatie beſtaat in eene inſnyding op de plaats daar etter vergadert is, te maaken.

Zy is van de allergemeenſte Operatien.

't Is de Operatie die 't allermeeſt door den Chirurgyn gedaan word; want hy heeft dagelyks gelegendheden om een gezwel of een Abſces te openen. Ik zal my hier niet inlaaten om de oorzaaken van de tegennatuurlyke gezwellen in 't byzonder aan te haalen; ik onderſtel dat de jonge Chirurgyn gelezen moet hebben 't geen zoo veele vermaarde Auteuren daar over geſchreven hebben, en dat hy onderregt is omtrent al het geen dezelven in 't algemeen raakt, als ook omtrent de Geneesmiddelen dewelken dienen in 't werk geſtelt te worden om dezelven door verdryvende middelen te doen vedrwynen. Ik ſal hier alleenlyk handelen van 't geen 'er te doen ſtaat als ſy niet anders als door de verettering konnen geneſen.

Wat dat'er voor deze Operatie ſtaat te onderzoeken.

Als een Chirurgyn een gezwel onder handen neemt, 't welk door de ettermaaking ſtaat te eindigen, moet hy wel acht geven op de tekenen dewelke te kennen geven in wat voor ſtaat dat het gezwel zig bevind: ſommigen van deze tekenen toonen dat de etter gemaakt word, andere dat hy gemaakt is.

Tekenen van den etter die aan 't rypen is.

De tekenen die te kennen geven dat de etter aan 't rypen is, zijn, zwelling, pyn en roodigheid in het deel, de Lyder gevoelt eene klopping in het gezwel, hy ſlaapt niet, en hy heeft koorts: *Hipocrates* zegt dat, als de matery aan 't rypen is, daar pyn en koorts by komen. Indien de Heelmeeſter het gezwel aanraakende, daar geene ſchommeling gevoelt, is het een teken dat de etter nog niet ryp is: en dan moet hy het rypen van den etter helpen door rypende en

rota

rotmaakende middelen: indien het een klein gezwelletje is, zal hy daar maar de pleister *diachilon cum gummis*, met een weinigje *Basilicum* opleggen: maar indien het gezwel groot en hard is, en het zich nog tot geen rypen stelt, moet hy kragtiger Geneesmiddelen in 't werk stellen, en zig bedienen van pappen gemaakt van Zuuring, Leli-bollen, Heemst-wortelen, Zuurdeessem en Duivendrek, alles opgekookt met Varkens-reusel.

Tekenen dat de etter ryp is. De tekenen dat de etter ryp is, zijn deze, vermindering van spanninge, van roodigheid en van pyn; het gezwel verheft zich met een punt, dewelke de plaats schynt aan te wyzen door dewelke de etter zoekt uit te loopen. Als men 'er de twee voorste vingers op zet, en dezelven by beurten op het gezwel drukt, voelt men den etter in 't gezwel schommelen, 't welk een ontwyfelbaar teken is dat hy ryp is, en dat het gezwel hoe eer hoe liever moet geopent worden.

Twee manieren om de ettergezwellen te openen. De goede Practizyns stellen ons twee manieren voor om de *abscessen* te openen, te weten met de kauteri-steenen, of met het lancet; beide deze middelen zijn gelykelyk goed: maar daar zijn gezwellen daar het eerste noodzakelyk is, en daar zijn andere daar het lancet dienstiger is. Ik sal ze ul. in korte woorden aanwyzen.

In wat geval de opening moet uitgestelt worden. Als het gezwel uit koude vogten bestaat, en langzaam ryp word, moet de opening zoo lang uitgestelt worden als mogelyk is; daar staat geen quaad uit het wachten te vrezen, want de etter die uit koude en zagte vogten bestaat, kan geene korsten maaken, nog zulke ongelegendheden veroorzaken als een etter uit heete vogten zou doen. Dat meer is, indien men zoodaanige gezwellen ten eerste opende, als men eenige schommeling in het midden gevoelt, zou daar eene hardigheid blyven, die men naderhand qualyk zoude weten week te maaken: overzulks moet men zoo lang wagten tot dat alles in staat zy om outledigt te worden; want etter maakt etter, en 't geen reeds gekookt is helpt het andere dat 'er nog overig is insgelyks kooken; 't welk

welk gedaan zijnde, moet 'er op de geheele lengte van 't gezwel brandmiddelen gelegt worden, en dat om twee redenen; ten eerste om dat de hitte der brandmiddelen de kooking der vogten bevordert; ten tweede om dat 'er na het afvallen van de korsten eene genoegzaame opening is tot het inbrengen van bequaame middelen, om de hardigheden, die door de ettermaaking niet hebben konnen verzagt worden, te ontdoen en te verteeren. Men moet zig daarenboven nog van kauteri-steenen bedienen in diepe ettergezwellen, om dat zy eene wyder opening maaken als het lancet, en aldus gelegendheid geven om de plaatsmiddelen gemakkelyker in de geheele holligheid van het *Abjces* in te brengen.

Waar toe de brandmiddelen hier dienstig zyn.

Maar als het geswel ten eerste rypt, en men aan deszelfs zagtigheid bespeurt dat de etter volkomentlyk gekookt is, moet men niet wachten tot dat hy de huyd doorknaagt heeft, om van zelfs eenen uitgang te zoeken; want hy zoude door zijn verblyf quaad konnen doen, en de spiervezelen, die teerder zijn dan de vezelen van de huyd, doorknaagen: dan moet men het lancet gebruiken, en zonder uitstel eene genoegzaame opening maaken, om al den etter die in het gezwel zit uit te laaten loopen

Sommige Auteurs hebben eenen ring uitgevonden, daar een klein snymesje in vast gemaakt is; dit gebruikten zy om ettergezwellen door te snyden aan bloode kinderen, en aan anderen persoonen die zy niet gewillig genoeg vonden om alles te lyden dat de Heelmeester noodig oordeelde. Dezen ring staken zy aan een van hunne vingeren; en zig gelaatende het gezwel aan te raaken, staken zy het zelve met dit Snymesje door, en bedrogen aldus hunne Lyders door eene behendige streek Deze manier van doen schynt my wat Quakzalverachtig te staan; en ik zal niemand ooit raade dezelve in 't werk te stellen. Indien het een kind is daar deze Operatie aan gedaan moet worden, moet men het maar wel te deeg vast laaten houden: indien het een volwassche persoon is, die zoo bloo zy dat hy de oplyding niet wil uitstaan, die moet men maar daar laaten,

Van een snymesje dat in eene ring vast gemaakt is.

ten, en aan zijn eigen noodlot over geven, zonder de moeite te doen van eenige listige streek op te zoeken om hem te verrassen.

Hoe het brandmiddel gebruikt word.

Indien men voornemens is het kautery te gebruyken, neemt men de pleister *a*, en men legt die midden op het gezwel: ze is in haar midden gespleten ter lengte van de openinge die men voorheeft te maaken; in de spleet van de pleister zet men twee of drie kauteri-steenen *b b b*, en daar over heen legt men het langachtige kompresje *c*, dat alvoorens nat is gemaakt om de steentjes des te eerder te doen smelten; daar over legt men een tweede pleister die men met eene kompres bedekt, en men houd het geheele verband met eene zwagtel vast. Men laat de kauteri-steentjes twee of drie uuren lang weeken: zoo men begeert dat ze eene diepe holligheid maaken, laat men ze noch langer op leggen. Als men dan alles opgeligt heeft, maakt men met het lancet eene insnyding midden op de korst tot de plaats van den etter toe, daar men zoo veel van laat uitloopen als 'er voor den dag komt, en zoo veel als 'er in 't gezwel is. Want men is niet meer in de doolinge der Ouden, dewelken hunne Lyders vreesden te verzwakken met een ettergezwel eensslags te ontledigen. Wy bevinden in tegendeel dat zy des te meer verlicht worden hoe dat men meer etter laat uitloopen, voor al zoo de etter volkomentlyk ryp is. De ondervinding omtrent de waterzuchtigen dient ook tot wederlegging van hun gevoelen: want de Ouden lieten het water maar in vier of vyf reizen uitloopen, zeggende dat men van eene uiterste vervullinge niet moest overgaan tot eene uiterste ontlediging, en hedensdaags worden hun de wateren tot den laatsten droppel toe afgetapt, zonder dat ze het minste teken van verzwakkinge geven: en wy zien 'er sommigen die tot den Chirurgyn gebragt worden om de buikopening uit te staan, en die zoo fris na huys keeren als ze voor dezen aan het huys van den Chirurgyn quamen, toen ze de kragten hadden om zelver derwaarts te gaan; want in het meeste part der waterzugtigen wacht men doorgaans tot

Het ettergezwel moet geheel ontledigt worden.

op

op het uiterste, eer dat men het besluit neemt van de Operatie uit te staan.

Manier om de opening met het Lancet te doen.

Indien men van zins is het gezwel met het lancet te openen, moet men dit nemen dat door *d* afgetekent staat, 't welk langer en breeder is als de lanteten die tot de aderlaating gebruykt werden; daarom heeft het ook den naam van Absces-lancet: als men het dan geopent en half toegebogen heeft, houd men het in den mond, en men ondersoekt de plaats daar de etter zit: als men die dan afgekeecken heeft, spant men de huyd met den duym en met den voorsten vinger van de linkerhand op; op dat ze onder de Operatie niet zoude verschuyven: en met de regterhand vat men het lancet, dat men tot op den etter toe induwt; men ligt het lancet in het induwen wat op, en daar door maakt men de opening groot genoeg om vryen uittogt aan den etter te geven; den welke men dan aanstonds voor den dag ziet komen, en die men in een kommetje of in eenig ander vat, dat ten dien einde gereed gezet is, laat loopen; dan drukt men van weerskanten wat op het gezwel om het te ontledigen. Als men dan uit de menigte van den uitgeloopen etter oordeelt dat 'er een groote leegte moet zijn, tracht men door middel van deze holle *Sonde e*, die men in de wonde steekt, te vernemen aan welke kant de leegte grooter is; en daar op maakt men met deze kromme schaar *f* eene breeder opening aan de leedige zyde; en wel voornamentlyk als die leegte na beneden toe is; dermaate dat deze holle *Sonde* hier tot twee inzigten gebruykt word, ten eerste om de wydte en de hoedaanigheid van de holte aan te wyzen; ten tweede om de punt van de schaar, die de holte moet verwyden, te geleiden. Eenige Meesters die zoo zeer niet op de nettigheid staan steken hunnen vinger, na dat de eerst opening door het lancet gemaakt is, in het ettergezwel, om des zelfs wydte en diepte te weten: en indien de openinge van 't zelve *Absces* door eenige insnyding moet verwyd worden zoo bedienen zy zich van dezen vinger, die het ampt van de *Sonde* doet, tot eenen leidsman om de punt van de schaar te bestieren.

In

Omstandigheden in acht te nemen. In deze soorten van openingen moeten drie hoognoodige omstandigheden waargenomen worden: de eerste is, dat ze altyd moeten gedaan worden volgens den loop der spiervezelen, maar nooit overdwers, om de Lyders niet styf van leden te maaken; de tweede, dat ze altyd moeten gedaan worden aan het afnellende of onderste gedeelte van het gezwel, op dat 'er geene zakken of holligheden zouden blyven, en de etter aldus van zelfs zoude konnen uit loopen; de derde, dat ze den eersten dag al groot genoeg moeten gemaakt worden; zoo om in 't gevolg niet genoodzaakt te zijn om nieuwe insnydingen te maaken, als om de noodige Geneesmiddelen gemakkelyk in de gansche holte van 't ettergezwel in te brengen.

Van het verband. De opening op de aangeweze manier gemaakt, en den etter geloost zynde, moet de Lyder verbonden worden. In 't eerste verband gebruykt men maar droog plukzel om de overblyfzels van den etter beter op te droogen: men maakt daar proppen van die op de wydte van de holligheid passen. Aan de prop g die op den grond gelegt word moet een draad *h* vast zijn, op dat men in het verbinden van den Lyder, na het uithaalen van die prop verzekert zy dat 'er geen meer in de wonde steeken; dan legt men 'er deze andere twee *i i* op, en bedekt ze met deze platte wiek *k*, en met deze pleister *l*, die van *Diachylon* toegemaakt is om het overige van de verharde vogtigheid te ontdoen; daar over legt men weer de kompres *m*, en eindelyk de zwagtel *n*, die men rondomgaande maakt, en 't geheele verband vasthoud.

s' Anderendaags bedekt men de proppen met zuiverende zalven, als met het *unguentum de Apio*, of *Apostolorum*, daar men wat *Ægyptiacum* onder doet, indien 'er eenig verrot vleesch weg te byten is. Men tragt den heelen grond van 't *Absces* te zuyveren en af te vaagen, dewelke men vorders met vleesch laat begroejen: als 'er vleesch genoeg in gegroeit is, gebruykt men opdroogende middelen, om alles netjes met vel te laaten bewasschen, 't welk het einde is daar

daar men van den beginne op gedoelt heeft. De *Abſceſſen* die aan 't aangeſigt komen, geven den Heelmeeſter niet weinig moeite, dewyl hy genoodzaakt is daar inſnydingen te doen, om uitgang aan den etter te beſorgen; deze inſnydingen laaten dan littekenen na, dewelke eenige mismaaktheid in dat deel veroorzaaken Men vond ſich in diergelyke verlegendheid ten aanſien van Mynheer den Hertog van *Berry*, dewelke den derden October 1706 van de jagt quam met eene zeer opgezwolle koon. Hy wierd gelaaten, daar wierden pappen op ſijn aangeſigt geleit, om de vogtigheid die deze opzwelling veroorzaakte te verdryven; hy wierd voor de tweede maal gelaaten: maar dit gezwel, 't welk voortquam van zeer menigvuldige kneuſingen die het roer tegen de wang ruſtende veroorzaakt had, luiſterde na geene hulpmiddelen, en men beſpeurde dat het ſich tot veretteren zette, zoo als gemerkt wierd uit de vermeerdering van pyn, uit de opzwelling van ſijn oog, neus en lippen, en om dat 't hem zeer weinig ruſt gaf: en in der daad Mynheer de Hertog van *Berry* had geduurende de drie maanden voor deze quaal zoo dikmaals met ander geſelſchap uit jagen geweeſt, daar hy ſijn roer wel vier of vyf honderd maalen afſchoot, en daar hy doorgaans tot 250 ſtukken wilds opdeed, dat ſijne wang zoodanig gekneuſt was, dat 'er weinig kans was om het verdryven der vogten te verwagten. Dingsdaags den 12 van de zelve maand gevoelde de Heer *Marchal* ſchommeling in het gezwel; en na dat hy 't gezwel ook had laaten bevoelen, waren wy eens omtrent de noodzakelykheid van de openinge, en omtrent de plaats daar ze gedaan moeſt worden; den tijd beſtemt zynde tegen twee uuren na den middag, wierd Mynheer de Hertog van *Berry* in eenen leunſtoel geplaatſt, dewelke de gemakkelykſte plaatſing was; en terwyle dat ik hem het hoofd vaſt hield, duwde de Heer *Marchal*, in het bywezen en met goedvinden van Mynheer *Fagon*, een lancet in het onderſte van 't gezwel; en door de opligting die hy deed opende hy het zelve ter lengte

van

van eene ſpelde; de etter quam 'er aanſtonds uit loopen, en wel zoo veel dat 'er genoeg was om eene groote eyer-ſchaal te vullen. De Heer *Marchal* ſtak eenen vinger in de wonde, die hy door de geheele holte rond draaide, om te vernemen of 'er geene beenderen ontblood waren; en dewyl hy bevond dat het beenvlies vaſt was aan 't juk-been, en aan de vordere beenderen van 't bovenſte kakebeen, verbond hy hem; de eerſte dagen wierd daar op gelegt een zagt wiekje met de pleiſter de *Mucilagine*: men vervolgde de geneeſing met afvaagende inſpuitingen, die den grond van het ettergezwel gereinigt hebben; en 't zelve is in korten tyd met goed vleeſch begroeid, dewyl hy binnen de twintig dagen volkomentlyk genezen is; en dewyl men de opening zoo klein gemaakt had als 't immers wezen kon, en zoo digt aan 't oor als 't gezwel het eenigſins toeliet, zoo is 'er maar een klein langagtig littekentje overgebleven, 't welk door de rand van de paruik bedekt zal blyven.

Van de Karbonkel en de Anthrax.

DE *Karbonkel* die by den gemeenen man een kool genoemt word, heeft dien naam gekregen om dat daar eene brandende pyn gevoelt word; en dat de uitwerkzels die daar op volgen gelyk zijn aan de gene die men voelt als men een brandende kool op eenig deel gelegt heeft. Meeſt alle de Schryvers geven de kool en de *Anthrax* voor eene en dezelve quaal op, zeggende dat ze beidegaar veroorzaakt worden door een zwartgallig en ziedend bloed; dat ze maar by trappen en in eenige omſtandigheden verſchillen: en dat het naamwoord *Anthrax* uit het Grieks vertaald zynde, in 't Neerduits een *Karbonkel* of *Kool* betekent. Dog door de beſchryving die ik ul. van beide die quaalen zal doen, zult gy bevinden dat ze tot twee verſcheide ſoorten behooren, en tot haare genezing onderſcheide Geneesmiddelen en Operatien van noode hebben.

Beſchry-

De *Kool* word aldus beſchreven: eene zwarte aſch-

aſchverwige puyſt, met roodigheid, pyn, brand en hitte in haare rondte, die zig als een blaar opheft, brandende de plaats daar ze ſtaat, en als ze komt te berſten, even eens eene korſt nalaatende gelyk de brandmiddelen en gebrandheden doen.

ving van de kool.

Ze beſtaat in twee ſoorten; de eene is enkelvoudig en goedaardig, ontſtaande uit een ſcherp wey van een zwartgallig en ziedend bloed, 't welk indrukking doet op de huid daar het door paſſeeren moet, en 't welk zig onder de opperhuid vergaarende aldaar even zoo eene dikke puyſt maakt, gelyk de gebrandheden doorgaans maken. De andere is quaadaardig en peſtachtig, ontſtaande uit een brandend wey, als of het ſterk water was, makende een dieper korſt als de eerſte; deze vertoont zig in de peſt, en is doorgaans doodelyk.

Haare ſoorten.

Ik zal hier niet ſpreeken van de algemeene Geneesmiddelen, die moeten door de Geneesheeren voorgeſchreven worden; nog ook van 't geen 'er in eene peſtagtige *Kool* gedaan moet worden; daar over heeft men de Auteurs die van de peſt geſchreven hebben maar na te zien; dezelve hebben ons desaangaande genoegzaam onderregt. Ik zal hier maar aanwyzen hoe dat de *Koolen*, die geneeſſelyk zijn, door de Heelkonſt moeten gehandelt worden.

Opening die in deze puyſt gemaakt word.

Indien de puyſt niet open is, moet ze ten eerſte geopent worden, op dat het wey de huid door een langer verblyf niet erger zou beledigen: al het geen dat 'er peersachtig en zwart uit ziet moet met een lancet tot op het levende vleeſch toe doorſneeden worden. Terwyle dat het wey en bloed dan uit de wonde loopen, moet men een weinigje Thriakel in baandewyn ſmelten, en daar een plumezool in nat maaken, om 'er de inſnydingen mede te bedekken; dit plumezoolkje moet alle ſes uuren vernieuwt, en de Lyder gelaaten worden: indien hy vollyvig en ſterk is, moet de aderlaating eenige reizen op nieu gedaan worden; vorders moet men hem hertſterkende middelen ingeven, en eene goede levenswyze doen onderhouden.

Indien de Lyder s'anderendaags geene pyn aan het

de l gevoelde, en de swartigheid grooter wierd, zouden de insnydingen verdubbelt en zoo diep gemaakt moeten worden, dat de Lyder dezelve levendig gevoelde; daar zou men dan op moeten leggen dat * *Aqua phagadenica*, 't welk het geele water genoemt word, en gemaakt is van kalkwater en *sublimaat*; dit is een kragtig middel om de versterving tegen te gaan. Mynheer *Lulli*, die groote Musikant, is na eene diergelyke puyst die hy aan een van zijne toonen gekreegen had, gestorven.

Tekenen van de natuurlyke warmte des deels. Maar zoo men een rond kringetje rondom het zwarte ziet komen, is het een teken dat de natuurlyke warmte nog in het deel is, en dat 'er de korst af wil scheiden; dan moet deze scheiding geholpen worden door vette Geneesmiddelen, dog die altyd gemengt moeten zijn met eenige kragtige middelen, om geene al te groote ettermaaking te veroorzaaken. Na het afvallen van de korst, moet men zuiverende, vleeschteelende, en volmaakende middelen gebruiken; dog voor al moet de Lyder na de genezing wel gepurgeert worden, om dit brandende wey af te jagen, en vervolgens het weder in storten te beletten.

Van de Anthrax. DE *Anthrax* of *antrakion* is een gezwel in de vleeschagtige deelen, ontstaande uit eene brandende vogtigheid die dezelven opblaast, en buitenwaarts duwt, als of het een handgranaat of bombe was, die zoo stond te borsten.

Oorsprong van den naam. De naam *Anathrax* komt van twee Griekse woorden: van *ana*, om hoog, en van *thorein*, springen: zoodaanig dat het gezwel 't welk door den *Anthrax* veroorzaakt word, als vervult zijnde met heete en ontvlammende vogten, een brandende hoogte vertoont, op de manier van eenen berg, dewelke gereed staat om het vuur, de vlammen en de vordere stoffen die 'er in besloten zijn, op te werpen.

De

* Bytend watertje.

De vogten die tot *abscessen* gedyen maaken doorgaans maar een gat, als men haar den tyd daar toe laat, om uittogt aan de materie te geven: maar het vogt daar de *Anthrax* uit ontstaat, is zoo bytend dat het verscheide gaten opknaagt om een vryen uitloop te hebben. Ik heb 'er somtyds wel seven of agt gaten in gezien. Dit vogt is zoo heet dat het [illegible] het vleesch, daar het door loopt, verbrand; [illegible] halve behoeft men zig niet te verwonderen [illegible] Lyders niet konnen slaapen, dat ze onverduldig zijn en dat ze geduurig schreeuwen; want onder alle de gezwellen is de *Anthrax* buiten tegenspraak de allerpynelykste.

Plaatzen daar de Anthrax sig gewoonlyk is te vertoonen.

Deze quaal kan aan alle de deelen des lighaams komen. Als ze plaats grypt digt by eenige peesachtige of vliesachtige deelen, is ze pynelyker als in de vleesachtige deelen, indien ze aan den hals komt, is ze nog pynelyker als ergers anders, zoo als ik gesien heb aan drie persoonen van het Hof, die ik van eene *Anthrax* heb genezen; de eerste was de Heer *Chamarante*, eerste Hofmeester van Mevrouwe de *Dauphine*; de tweede was Mynheer de Ridder *Dudicour*; en de derde Mynheer *du Chêne*, gewoonlyk opzigter van 's Konings voorraad-kamer. Deze drie *Anthraxen* stonden agter aan den hals digt by het onderste van het bekkeneel: en dewyl zy daar geene ruymte hadden om zig zeer uit te breiden, veroorzaakten zy eene onlydelyke spanning.

Hoe men de Operatie daar in 't werk moet stellen.

Dewyl het gezwel de eerste dagen hard, rood en hoog opgerezen was, leide ik daar rypmaakende middelen op; maar de etter toefde niet lang met sig een vryen uitloop door verscheide gaten, die hy in de huyd geknaagt had, te maaken. Van alle deze gaaten maakte ik 'er maar een: en ik ging al voort met groote kruyswyze insnydingen te maaken, om al dat gebrande vleesch te ontdekken, en om 't zelve met groote brokken uit te doen vallen; zoo als het dagelyks ook deed, en zoo als het bleef doen, zoo lang tot dat het by stukken afscheide en uitviel. Zoo haast als de insnydingen gedaan waren, was de pyn zoo groot niet meer: en zy ver-

minderde hoe langer hoe meer, naar maate dat deze afscheiding geschiede. Als de korsten afgevallen waren, was 'er eene holte, daar men een ey zou ingeleit hebben: ik liet die met vleeſen begroejen; en ik volbragt deze genezingen even eens als andere *abſceſſen* genezen worden.

Wy hebben hier nog een gedenkwaardig voorbeeld van in den perſoon des Konings: In 't jaar 1697 kreeg hy een *Anthrax* op dezelve plaats: en vermits men omtrent perſoonen van zulken rang zeer ſpaarzaam in het ſnyden is, wierden de inſnydingen zoo lang uitgeſtelt als mogelyk was: maar dewyl de etterbrokken, die ſig uit den grond van 't gezwel opgaven, niet uit koſten komen door de gaatjes, die de fynſte deeltjes van den etter gemaakt hadden, wierd men eindelyk genoodzaakt de noodige inſnydingen te doen, 't welk gelukkiglyk is uitgevallen. Ik verhaal ul. deze gevallen maar om ul. te toonen dat een *Anthrax* niet genezen kan worden zonder ſnyden.

Van de gezwellen in haar eigen vlies beſloten.

DE gezwellen in haar eigen vlies beſloten zijn de zoodaanigen, welkers ſtoffe beſloten legt in een blaasje of vliesje, die den naam heeft van *cyſtis*, 't welk een blaas betekent, komende van het Griekze woord *knein*, verbergen, om dat dit blaasje de ingeſlote ſtoffe voor ons verbergt.

Verſcheide ſoorten van Wennen. Deze gezwellen zijn ook wel bekend onder den naam van *Wennen*, dewelke van veelderhande ſoorten zijn, en meeſt altemaal Griekze naamen gekregen hebben, dewelken zoodaanige zaaden betekenen daar deze *Wennen* eenige overeenkomſt mee hebben. Als zy aan peesagtige deelen, als aan de hand, aan den voorarm, en aan de voeten komen, worden

den ze een *Ganglion* of *Zenuwknoop* genoemt. Als ze vol zijn van een papagtige materie, hebben ze den naam van *Atheroma*, of pap-gezwel: als ze een materie bevatten die 'er als honing uit ziet, voeren ze den naam van *Meliceris* of *honing-gezwel*; en als de beslote stoffe dikagtiger is, en de steevigheid van smeer heeft, worden ze *Stereoma*, of *Smeergezwellen* genoemt; dog als ze verhard zijn, en de gedaante van eene groote Kastenie hebben, worden zy voor verharde klieren aangesien.

Sommigen geven voor dat dit vlesje, 't welk deze verscheide stoffen besluit, gemaakt is door de verwydinge van eenig watervaatje, alwaar de *lympha* komende te stollen, in verscheide soorten van stoffen verandert volgens haare verscheide vermenging met andere vogten. Maar 't is waarschynlyker dat deze gezwellen tot haar beginsel hebben een klein kliertje; want nademaal dat het ampt van deze klieren is geduurig en zonder ophouden eenige vogtigheid door te kleinzen, indien het * *vas excretorium* gestopt is, dan is de vogtigheid genoodzaakt in de klier te blyven; welk vogt de klier allengskens doende opzwellen, het vlies van de klier ook uitrekt, en in zoo een vliesje, daar wy nu van spreeken, verandert. De ondervinding bevestigt dit gevoelen; want indien men een van deze gezwellen opsnyd, en na het ontledigen der ingeslote stoffen, het vliesje daar die stoffen ingezeten hadden, niet door bequaame middelen doet wegbyten, zoo zypelt daar eene nieuwe vogtigheid in, dewelke metter tyd eene nieuwe *Wen* veroorzakt. *Oorsprong van deze gestwellen.*

Deze vyf soorten van gezwellen daar ik zoo even van gesproken heb, veroorzaaken geen pyn, om dat de stoffe daar ze uit bestaan, zagt en zoet van aard is; en om dat ze niet heet nog scharp is, en vervolgens geene ontsteking nog jeukzel veroorzaakt. Daarom is het dat men zijn geheel leven lang met dezelven kan gaan, zonder daar ongemak van te lyden; indien ze maar geene onmaatige dikte krygen; *Ongevoeligheid van deze gezwellen.*

* Uitwerpende vaatjes.

gen, of op geen plaats zitten daar ze eenige natuurlyke beweging konnen verhinderen. Nogtans, meest alle de gene die zulke gezwellen hebben, zijn ongerustig en ongeduldig dat ze deze geringe mismaaktheid altyd moeten zien: zy willen, het koste wat het wil, daar van verlost wezen; en ten dien einde nemen zy haaren toevlugt tot den Heelmeester.

Vier middelen om dezelven te genezen. De Heelkonst draagt ons vier middelen voor om de gezwellen in hun eigen vlies besloten te genezen. Het eerste geschied door ontlossing, als men dezelve verdryft; het tweede door ettermaking, wanneer zy geopent worden; het derde door afbinding, als ze een smallen grond hebben; en het vierde door de uitsnyding.

Verdryvende middelen. De verdryving is wel het zagtste en het beste middel om deze gezwellen te verdryven, als het vogt naar de Geneesmiddelen wel wil luisteren; daarom moet men dezelve altyd bezoeken eer dat men tot de andere middelen komt. Men zal ten dien einde verzagtende en ontlossende pappen en stoovingen gebruyken, gemaakt van Kaasjes-bladeren, Alsem, Byvoet, Sali, en Jenever-beyen: zoo het gezwel zeer hard is, zal men het bestryken met olien van Lelien, van Kamillen, van Slakken, van Aardwormen, of van Vleer-bloemen: Men zal 'er op leggen de pleisters *de Cicuta*, *de Labdano*, *de Sapone*, *de Ranis cum Mercurio*, of wel het *Divinum*, of het *Diabotanum*, welke gemaakt is uit de allerdoordringenste kruyden, en uitgevonden door Mynheer *Blondel*, vermaard Geneesheer van de Faculteit van *Parys*: ze is te vinden by Mr. *Balduc*, Apteeker in de Halstraat, in de Voorstad van *S. Germain*, het is een deftig Geneesmiddel om deze gezwellen te ontlossen. Sommigen willen dat men daar met de vingeren op zal drukken, of dat men 'er dikwils met een bordetje op zal smyten om het vliesje te breeken: dat men 'er dan zal op leggen een lood plaatje met quik bestreeken, en dezelve vorders met eenen band zoo vast toe nypen als men kan.

Als

Als ik de verettering als een middel voorstel om de *Wennen* te genezen, moet men hier zoodaanige ettermaaking niet verwachten, gelyk als 'er in de gezwellen die uit heete vogten ontstaan, geschied, in de welken die vogten in een goeden en wel gekookten etter veranderen. Men wil maar zeggen dat men, na dat het gezwel met het Lancet A geopent, en het vogt ontledigt is, het vliesje moet doen uit vallen door de ettermaaking, zonder 't welke de geneezing onvolkome zou zijn. Men legt daar dan vorders op dit plumezooltje B, bestreeken met Geneesmiddelen die bequaam zijn om het zelve vliesje weg te byten: en zoo de opening niet groot genoeg mogt zijn, moet die verwyd worden met dit Snymes C, of met de Schaar D, dewelke een van beide gebruykt worden naar dat ze daar best toe te pas komen. *Van de verettering*

Te *Parys* is een zeker Heer *Gervasi*, die den naam heeft van allerhande *Wennen* te genezen met een bytend middel dat hy op het gezwel legt: Hy byt de huyd van 't gezwel daar mee op: indien de stoffe, die 'er in zit, vloeibaar is, en het vliesje of zakje door dat plaatsmiddel ook opengebeten is, laat hy 'er de vogtigheid uitloopen, en hy verteert het zakje zoo als de anderen doen. Is het een peesknoop, of een verharde klier, zoo ontwortelt hy dezelve allengskens met zijn Geneesmiddel, en doet die dan eindelyk uitvallen, als of het een neut was die daar afgenomen wierd. Eindelyk naardien dat hy zijn werk maar maakt van dusdanige quaalen, meestert hy 'er meer als de andere Chirurgyns, en heeft vervolgens dien aangaande meer ondervindinge.

Als zoo een gezwel een smallen grond heeft, en even eens hangt als een paarel aan een oor hangt, is de afbindig een zeker middel om 't zelve te genezen. Sommige Auteurs willen daar een paardehair toe gebruykt hebben, zeggende dat het zelve 't gezwel in korten tyd doorsnyd: maar men kan styver binden met dezen draad E, waar mede men den grond van 't gezwel digt by de huyd toebind, en 't gezwel aldus doet versterven. Men zou veel *Van het afbinden met een paarden-hair, of met een draad.*

raffer gedaan hebben, indien men 't zelve met dit Schalpel F in eene reis affneed, zoo als ik aan verscheidene menschen op het hooft en op de andere deelen van 't lighaam gedaan heb: men waar dan vry met een oogenblik pyns; daar men de pyn in het afbinden verscheide dagen achter een moet uitstaan; dog de vrouwluy en de teere manspersoonen houden altyd nog meer van 't binden als van 't snyden.

Van het uitsnyden. Het vierde middel is de uitsnyding, dewelke in 't werk moet gestelt worden als de weekmaakende en ontlossende middelen geen voordeel gedaan hebben, voornamentlyk als 't geswel een breeden grond heeft, en diep in het vleesch gewortelt zit. Deze Operatie bestaat maar in het doen van eene langwerpige insnydinge, indien het een klein en lang geswel is; dog zoo het zelve dik en rond is, moet 'er eene kruys-snee gedaan worden. Men sal het Scalpel F gebruyken, om de huyd alleen, die over 't geswel is, zoodaanig te snyden; dan sal men de lippen van de huyd met deze twee haakjes G G van een houden, en het geswel met de Nyptang H vatten, om het zelve te konnen scheiden en los te snyden met dit Mirteblad I, dat aan sijne eene einde een Ondschoejer heeft, om het des noodig zynde, te konnen gebruiken. Indien de draaden, die het geswel vast hegten zoo hard waren dat ze door het Mirteblad of den Ondschoejer niet kosten doorgesneeden worden, zou men dit Scheimes K daar toe moeten gebruiken, sich wel wagtende van het sakje te openen, dewyl de behendigheid van den Chirurgyn bestaat in het gantsche geswel, en de stoffe die in het sakje besloten is, teffens weg te nemen. De omsigtigheid met dewelke deze Operatie moet gedaan worden, en de pyn die zy veroorsaakt, hebben de Lyders vervaart gemaakt, en zyn de oorsaak geweest dat verscheidene sich onder de handen van Mr. *Gervasi*, of van iemand anders, die ook groote ondervindingen omtrent deze quaalen hadden, hebben begeven. *Van het verband.* Als het geswel weggenomen is, legt men op de wonde deze plumesool L, en daar

over

over de pleister M; en daar weder over de kompres N: en met de zwagtel O word dan het gansche verband verzekert. Indien men bytende poeders van noode mogt hebben, die staan in dit doosje P; dewelke dan onder de zalf gemengt worden om het vliesje weg te byten: daar na tragt men de lippen van de wonde zoo naau te vereenigen als mogelyk is, op dat het litteken te minder zou misstaan.

Van deze vier middelen is het laatste wel het zekerste en het vaardigste; en de Chirurgyns zouden het zelve gebruiken, indien de Lyders gezeggelyk genoeg waren. Ik heb 'er sommigen volgens die manier genezen, dewelke rasser genezen waren, en minder pyn uitstonden als of ze door de brandmiddelen gemeestert waren geweest. Een knegt van Mynheer *Chateauneuf* had zoo een gezwel, waar door zijne wang opgezwollen was: ik sneed het met de punt van een Scalpel van binnen in den mond los, en haalde het daar gansch en geheel uit; het was zoo dik als een okkernoot: en het vorder genezen ging heel gemakkelyk toe; want hy genas met zynen mond dikwils door den dag met laauwen Wyn, daar wat Roozen-hooning in gedaan was, te spoelen.

Van de Cauterien en Fontanellen.

HEt woord *Cauterie*, word op twee manieren genomen: ten eerste eigentlyk voor allerhande brandmiddel, dat bequaam is om eene opening in de huid te maaken, 't zy dat het dan een Instrument, of eene brandende stoffe zy: ten tweede oneigentlyk, voor die openinge of de *Fontanel* zelf, 't zy dat ze door een yser of door een potentiaal brandmiddel gemaakt zy. Zoodanig dat wy den naam *Beschryving en onderscheiding van de Cauterien.*

van *Cauterie* zoo wel geven aan 't geene dat de huid brand, als aan de wonde die door dat branden gemaakt is: en in dezen lesten zin word het aldus beschreven: een zweertje dat door het vernuft van den Chirurgyn met brandmiddelen in de huid gemaakt is, om de inzigten daar hy op doelt daar door te bekomen.

Ik heb hier niet voor alle de quaalen, die eene uitlekking van vogten tot haar genezing van noode hebben, in 't byzonder op te tellen; deze kennis behoort tot de Geneeskunde. Ik zal my houden binnen de paalen van het gebied der Heelkunde, en ul. alleenlyk aanwyzen hoe dat men tot het verrigten van deze Operatie te werk moet gaan.

Verdeeling van de Cauterizen in dadelyke en mogelyke.

De brandmiddelen zijn ten allen tyde verdeelt geweest in *actuale* of daadelyke, en *potentiale*: de eerste zijn heete en gloejende yzers, die alles daar zy maar aanraaken op staande voet schroejen en branden; de andere zijn toebereidzels van brandende Geneesmiddelen, daar men kleine steentjes van maakt, dewelke op eenig deel gelegt zynde aldaar eene korst maaken; deze korst afvallende laat een diep zweertje na, uit het welke, zoo lang als het open gehouden word geduurig vogten uitzypelen.

Eenige Geneesheeren hebben willen dryven dat dit maar een ingebeeld onderscheid was, en zeiden dat 'er geene *potentiale* brandmiddelen waren; en dat elk kauteri eene zekere zaak is: wiens werking in 't branden bestaat. Maar wy Chirurgyns, die zoo veel niet behoeven te weeten, wy, zeg ik, hebben daar altyd een onderscheid tusschen gemaakt; om dat het *potentiale* brandmiddel niet aanstonds in de huid brand, gelyk als het daadelyke doet, maar eerst eenigen tyd daar na, als het komt te smelten: en men zal ons de vryheid gelieven te laaten van ons aan dat onderscheid te houden, dewyl dat het door 't gebruik is aangenomen, en dat de redeneering die daar tegen gemaakt word zoo filosoofs is, dat verscheidene Chirurgyns moeite souden hebben om dezelve te begrypen.

De eerst Chirurgyns hebben de gemelde brand-

yzers: of dadelyke brandmiddelen, op verscheide manieren doen smeeden: en hoewel dat zy ons daar een groot getal van nagelaaten hebben, zoo hebben zy ons egter de vryheid gelaaten, om 'er noch nieuwe volgens de verscheide gelegentheden uit te vinden. Ik zal 'er ul. maar zes van vertoonen, dewelke genoeg zullen zyn om ul. eene verbeelding van de oude praktyk te geven.

Het eerste *a* is het degenswyze brandyzer, aldus genaamt om dat de punt na de punt van een degen gelykt.

Het tweede *b* is het olyfswyze brandyzer, zynde aldus gedoopt om dat deszelfs punt als een olyfje gemaakt is. *Zes soorten van brandyzers.*

Het derde *c* is het knoopswyze brandyzer, om dat het de gedaante van eenen knoop heeft, hebbende in sijn midden een klein puntje.

Het vierde *d* is het meswyze brandyzer, zynde gemaakt op de wyze van een mes, dat maar aan de eene zyde snyd.

Het vyfde *e* is een brandyzer met een rond plaatje, 't welk men gebruikt om de verrotting des deels na het affnyden van eenig lit, weg te nemen.

Het zesde *f* is een groot brandyzer met een achtkante plaat, 't welk heel gloeyend gehouden wierd digt tegen het deel daar een kanker uitgesneeden was, om de knaagende vogtigheden des deels op te droogen, en ten zelven tyde het bloed van de opengesneedene bloedvaten te sluiten.

Uit deze zes kond gy ook oordeelen van de anderen, die alleenlyk in de figuur verschillen, maar al even wreed zyn: ik zie geen eenen Chirurgyn meer die dezelve gebruikt; en indien ik dezelven hier heb laaten snyden, dat is meer geweest om ul. daar eenen schrik van te geven, als om ul. het gebruik der zelve aan te raaden.

De *potentiale* brandmiddelen zyn meer in gebruik: wy trekken daar groote voordeelen uit in verouderde sicktens, na dat men verscheide andere Geneesmiddelen te vergeefs in 't werk heeft gestelt; als in sinkingen, jigten, sinkingen op de oogen, en in *De mogelyke brandmiddelen zyn meer in gebruik.*

in alle de geene die doorgaans bekend zyn onder den naam van *Catarren*.

Waar dat ze gezet worden.

Deze *Cauterien* worden op verscheide deelen des lighaams gezet; maar de gewoonlykste plaatsen zyn, voor eerst in den nek tusschen het eerste en tweede wervelbeen van den hals: ten tweede het bovenste deel van den arm, in een hollertje dat sich tusschen den * *Deltoides* en † *Biceps* vertoont: ten derde het binnenste deel van de knie, een weinigje laager, als daar de beenbuygers vast zijn.

Eer dat men *Cauterien* zet, moet men steentjes hebben welkers kragt ons te regt bekend zy, en op welkers uitwerking wy staat konnen maaken: want als men die by dezen en geenen koopt, en nu de eene dan de andere gebruikt, kan men geene verzekering geven van den uitslag, nog van de werking die zulke steentjes zullen doen: zy konnen al te groote, zy konnen ook al te kleine holte in het vleesch byten; en dan is men genoodzaakt om daar anderen op te zetten. Het is noch erger indien ze vogtig en op geen drooge plaats bewaart zyn; dan zullen ze zekerlyk zoo wel niet werken. Om daar dan niet in bedrogen te worden, dient een Chirurgyn die zelf te maaken, en voor het gebruik te bewaaren; sie hier eene zeer gemakkelyke toebereiding.

Gemakkelyke toebereiding van een brandmiddel.

Doet in een halven emmer water een vierling asschen van eikenhout, twee pond pot-as, een pond levendige kalk, en een half pond zout: Laat dit alles drie of vier dagen staan weiken, roerende het dagelyks met een stokje om: Als alles wel gesakt is, moet het doorgesegen worden, zoodanig dat 'er niet als zeer helder water door de teems loopt: Dit zal men dan in eenen ketel over het vuur hangen, en zoo lang laaten sieden tot dat het water in een swartagtige steen veranderd is: dezen steen neemt men dan uit den ketel, en men maakt 'er kleine steentjes van, die men in een digt gestopt glas op eene warme en drooge plaats bewaard.

Van het

Daar zyn eenige omstandigheden in acht te nemen

om

* Drichoofdigen.
† Tweehoofdigen.

om een kauteri wel te fetten. Men maakt eerst een rond pleistertje *g*, zoo groot als een rijksdaalder, hebbende in sijn midden een gaatje: dit word besmeert met eene zeer kleevende zalve, op dat het vast aan de huid zou kleeven, en de korst aldus niet grooter zou zyn, als het gaatje dat in 't midden van de pleister gemaakt was; want dat gaatje moet even zoo groot zyn als het brandsteentje dat men op de huid gaat leggen. Dit pleystertje word dan gelegt op de plaats daar men het kauteri wil setten; maar men moet wel toesien dat het wel geplaatst zy.

Zetten van een potentiaal Cauteri.

Zoo 'ras als het pleistertje op sijn plaats legt, opent men het kauteri-flesje, om 'er een steentje *h* uit te haalen, en met dit Nyptangetje *i* op de huid te leggen. Eer dat men het steentje zet, maakt men de huid wat vochtagtig met een droppeltje waters, op dat het steentje eerder smeltende, sijn werk ook te eerder zou doen: daar over legt men dan dit vierkante, en ten zelven einde natgemaakt kompresje *k*, 't welk met een groote pleister *l*, en vervolgens met deze kompres *m* overdekt word. Over dit alles legt men een rondgaanden band, gemaakt van de zwagtel *n*, die wat styfjes toegehaalt word, om op het kauteri-steentje te drukken, en te beletten dat het verband niet verschuive.

Wat ongelegentheden zy te verwagten hebben die de kragt van de Cauteri-steenen van dewelken zy sich bedienen, niet en kennen.

Als men de kragt van het Kauteri-steentje dat men gebruikt heeft, wel kent, is men verzekerd wanneer dat het verband moet opgeligt worden; en men valt in de ongelegentheid niet van het verband op te ligten eer dat de steen sijnen korst gemaakt heeft: en vervolgens is men niet genootsaakt twee uuren daar na wederom te komen, of 'er een ander steentje op te leggen, zoo als meermalen gebeurt is. Het moet 'er ook niet al te lang op gelaaten worden: want zoo het steentje goed is, zou het in een kind of in eene vrouw, die sagter van huid zyn als de manluy, al te diep konnen inbranden, dewyl dat het meer of min werkt, naar dat het een teerder of harder huid vind. Als men de korst van passen groot vind, word het geheele verband

hand afgenomen, en met het Lancet *o* twee kleine kruiswyse sneedjes op de korst gegeven: op de korst word vorder gelegt dit kleine doekje *p* met wat *Basilicum* of verse boter gestreeken, en daar over heen word dan weer deselve kompres en de selve band gelegt.

Van het dotje dat in de openinge moet gesto- ken worden

Men gaat met dat selve Geneesmiddel al voort tot dat de korst afgevallen is: en dan steekt men in het gat een dikke erwet *q*, of een rond, of een ronde dot van liesch-wortel *r* gemaakt: Sommigen steeken daar maar een balletje *s* van wasch in: maar de erwet of lieschwortel zyn daar beter toe; want dewyl zy de vogtigheden van het *Fontenel* gat indrinken, worden zy 'er altyd dikker uitgehaalt als zy 'er ingestoken waren; waar door het selve gat, dat anders maar soekt toe te gaan en vol te wasschen, in eene bequaame wydte word gehouden.

Van het verband.

Men legt dan daar op een stukje wit linnen *t* hebbende een gaatje ter plaatse daar het op de erwet moet leggen; en daar over heen legt men een blaadje van klim *v*, dewelke bysonder goed word geacht om eene bequaame ettermaking te besorgen: men eindigt weer met dese kompres *x*, en met den selven band die daags te vooren was gelegt. Men moet sorg dragen van de *Fontenellen* tweemaal daags te verbinden, en wit gebleikt Lywaat te gebruiken, wil men sich tegen de quaade reuk behoeden. En soo het vleesch te weeldrig groeit, en over de kanten van de *Fontenel* heene wascht, moet het weggebeten worden met poeder van gebrande Aluyn,

Verkiesing van de plaatzen daar de Fontenellen gezet worden.

Als dese *Fontenellen* aan bejaarde persoonen geset worden, geschied sulks doorgaans op de armen of beenen, op dat de Lyder sich selven sou konnen verbinden: en dan maakt men kleine swagteltjes op de wyze van Stegelbeugels *y z*, dewelken zeer gemakkelyk zyn voor de armen en beenen. Maar aan kinderen worden de *Fontenellen* in de nek gezet, om drie redenen, ten eerste om dat de *Fontenel* op zoo een plaats geset zynde in de geene die

dik

dik van hoofd zijn, of zinkingen op de oogen of op het aangezigt krygen, bequaamer zijn om de overtollige vogtigheden van deze lydende deelen, daar zy om gezet worden, te ontledigen, ten tweede om dat hunne Moeders of de kinder-meisjes zorg draagen voor het verbinden, en dat de zwagtel die om het hoofd gaat door de muts van het kind bedekt word: Ten derde, om dat de *Fontenellen* aan de kinderen maar voor eenen tyd gezet worden: als de quaal voorby is, laat men het *Fontanel* gat, na dat de lyder genoegzaam gepurgeert is, weer toe loopen: maar als men over de veertig jaaren oud is, moet men de *Fontenel* al zijn leven dragen, wil men geen gevaar loopen van de eene of andere zorgelyke ziekte op zynen hals te haalen, de welke naderhand ligtelyk zoude ontſtaan uit deze vogtigheid, die haaren uitloop door de *Fontenel* gewoon was te hebben.

Van de Koppen.

Hoe en waar van dat de koppen gemaakt worden.

DE Kop is een ſoort van een busje, rond van gedaante, en zoo dik als een vuyſt, zijnde naauwer van hals als van buyk. De Koppen worden gemaakt van glas, van hoorn, of van koper: maar tegenwoordig gebruykt men maar glaaze koppen, om dat ze netter zijn: en vermits ze doorſchynend zijn, zoo ziet men wat dat'er binnen in de kop omgaat en daar door weet men of 'er bloeds genoeg uitgeloopen is, eer dat men de koppen op ligt.

Ze worden nu in zoo veele quaalen niet gebruikt als van ouds.

Het gebruyk der koppen is zoo oud als de Heelkonſt zelfs, dewyl dat *Hipocrates* daar gewag van maakt, en ons het gebruyk der zelven aanpryſt, en dat *Galenus* de goede uitwerkingen ophaalt, die deſelve ter geneſing van veelerhande quaalen, te weeg brengen. Daar word niet aan getwyfelt of het koppen heeft ſijn gebruyk en ſijne voordeelen: maar

maar wy zijn niet verpligt om de koppen in alle die qualen te gebruiken, daar ze van de ouden toe gebruikt wierden; en zy hebben aan de woorden, die *Hipocrates* en *Galenus* ons by geschrift nagelaaten hebben al te breeden zin gegeven. Wy behoeven by voorbeeld niet te gelooven, dat ze op de kruin van het hoofd gezet zijnde de kragt zouden hebben om de verslapte lel op te ligten: dat ze langs de pisleiders gezet zijnde eenige steen uit de nieren zouden konnen haalen, en in de blaas voeren, en ontelbaare diergelyke inbeeldingen meer.

Naar mate dat men beter kennis van het menschelyke lighaam heeft gekregen, is het gebruik der koppen zeldzaamer geworden: Zy zijn in alle die quaalen afgekeurt daar ze bevonden wierden geen nut te doen: dog zy zijn in die quaalen in gebruik gebleven daar zy baat doen, of ten minste konnen doen, als in de Beroerdheid, in de slaapziekte, en in alle de zinkingen van het hoofd die de oogen en het aangezigt aandoen.

In wat Landen dat de koppen gemeener zyn.

In Italie en Duitsland heeft men de oude dooling zoo wel nog niet afgeleid als in Vrankryk. In die landen vind men vogtige stooven of kachel-kamers daar men dikwils na toe gaat om de nettigheid: als ze al te diklyvig zijn, en oordeelen dat zulks voortkomt uit de al te groote overvloedigheid van bloed, doen zy een deel van die kleine kopjes op verscheidedene deelen van hun lighaam zetten; en door dat middel laaten zy zoo veel bloed uitloopen, als ze tot hunne verlichting noodig achten. Deze manier van doen behaagt de Fransen niet, dewelken zich laaten voorstaan dat men met twee of drie kommetjes bloeds door de aderlaating af te tappen het lighaam kragtiger ontlast, als door die kleine sneedjes, dewelke maar een dun bloed, dat met geweld uit de oppervlakte van 't lichaam gehaalt word, konnen ontledigen.

Als ik in Italie reisde ging ik hunne stooven zien: de luiden van aanzien hebben zulke stooven in hun eigene huizen tot haar gebruik: en in de steden zijn openbaare stooven, daar elk voor zijn geld kan gaan. Zy

heb-

hebben kleine kopjes A A, die hoorntjes genoemt worden, om datze van hoorn gemaakt zyn: Zy doen dezelven in zulken getal, en op zoodanige deelen van het lighaam zetten, als ze dienstig oordeelen, want men is geheel naakt in die stooven. Om dezelve te zetten, leggen zy die eerst in een bekken met heet water: dan nemen ze de eene voor, en de andere na; en om ze op te zetten, stellen zy maar een eind van een brandende lamp B in het hoorntje, het welke vol rook zynde, en aanstonds op het deel geset wordende, daar vast aan blyft kleeven: kort daar na ligten zy het weer op, en met het vlymtje C geven zy daar prikjes in; en zetten 'er het hoorntje even eens weer op; en aldus haalen zy door verscheidene hoorntjes zoo veel bloeds af als ze voor haare gesondheid noodig achten.

Maaksel van de kachels in Duitsland.

Ik heb de nieuwsgierigheid ook gehad van de stooven in Duitsland te besigtigen. Het zyn groote overwelfde zaalen, met banken van weerskanten gelyk in de schoolen van de *Collegien*: daar zyn twee kachelkamers: in de eene ontkleeden zig de manluy, eer dat ze na de stoove gaan; en de andere dient voor de vrouwluy. De vrouwluy zoo wel als de manluy zijn gansch naakt, op een linnen doek na die van 't middenlyf tot halfwege de dyen hangt. Als ze inkomen, gaan ze maar eene plaats nemen, de manspersoonen aan de andere zyde. Als ze gezeten zijn komt 'er een knegt die hun de hoorntjes zet ter plaatze daar ze wyzen dat ze die begeeren gezet te hebben. Ik zag 'er byna op alle de deelen van het gansche lighaam zetten. Ik sag iemand die 'er een op het dikke van sijnen voet liet zetten, en vraagde hem na de reden daar van: hy gaf tot antwoord dat hy het tegen de Jigt liet doen; en hy verzekerde my, dat hy, zedert dat hy de plaatzen van tijd tot tijd had laaten koppen, geen nood van de Jigt had gehad. De gene die in de gemelde plaatsen oppassen, zijn aan dat opzetten van de hoorntjes gewend, dat ze het met eene wonderbaare vaardigheid weten te doen: ze maaken de prikjes met eene vlijm die zy in de eene hand houden; en ze geven

Bysonder nut van de koppen.

ven met de andere hand daar maar eenige knippen op, waar door zy zoodaanige figuur aan die prikjes geven als ze begeeren: alle die prikjes ſtaan ordentelyk bezyde malkander; ſommigen verbeelden een liefdensband, ſommigen een hart, andere de cyfernaamen van haare lieflten, zoo als de gene die gekopt word maar begeert. Eindelyk zy hebben zulk betrouwen op de kragt van hunne ſtooven dat ze liever alles zouden miſſen als die ſtooven. En in derdaad de Vrouwen die daar gewoon zijn te gaan hebben een zeer ſchoone kleur, om dat het zweet de vuiligheden, die de huid ontcieren, afdryft.

Hoorntjes die te Bourbon gebruikt worden. Daar is nog eene andere ſoort van kophoorntjes D D die te Bourbon gebruikt worden: het zijn kleine cindjes van hoornen, zijnde wat langagtig, en aan het puntige einde doorboort: het wydſte eind word op de plaats gezet die men wil koppen: en dan zuigt men door het naauwſte eind om de huid in de holte van het hoorntje op te haalen. Die dit ſuigen doet, heeft in ſijnen mond kleine balletjes van waſch E E, met dewelken hy door hulp van ſijne tong het gat daar hy door geſogen heeft, toeſtopt: dan gaat hy aan een ander hoorntje, en ſet 'er zoo veel als dienſtig is.

Drooge en natte koppen. Daar ſijn tweederhande koppen: de eerſte ſijn drooge koppen, om dat ze maar beſtaan in het opſetten van de kop zonder iets uit te haalen dat het de huid bevogtigt: de andere worden vogtig of ſcarificeer-koppen genoemt, ter oorzaake van het ſcarificeeren dat 'er gedaan word om bloed uit te haalen. De Heelmeeſter moet 'er ten minſte van tweederhande grootte hebben: te weten kleine F F, voor de kinderen, of als 'er maar eene kleine optrekking te doen is; en andere wat grooter G G voor volwaſſchene menſchen, of als de huid kragtig moet opgetokken worden.

Voorbereiding van den Lyder. Om de koppen te zetten moet de Lyder bequaamelyk geplaatſt worden; en dit hangt van de plaats daar ſy gezet moeten worden. Maar dewijl dat ze ſchier nergens anders als op de ſchouders gezet worden, zullen wy hier onderſtellen dat de Chirurgyn

rurgyn dezelve aldaar moet zetten. Indien de Lyder in staat is om op te staan, kan men hem op eene stoel doen zitten, met het hoofd voor over, en op een kussen, dat op de tafel geleit is, rustende: indien hy de slaapziekte of de beroerdheid had, zou men hem op zynen buyk moeten leggen: en na dat men zyne schouders ontdekt had, zou men die lustig moeten wryven met verscheide zeer heete Servetten; om de deelen te verwarmen, en 'er meer bloed uit te konnen krygen: daarom moet men de voorzigtigheid gebruyken, van een helder vuur te doen aanleggen, om de Servetten dikwils op nieuw te konnen verwarmen.

Gewoonlyke manier van de kop te zetten.

Men laat de kaars door eenen knegt houden, zoo om wel te sien wat dat men doet, als om de bosjes van werk I I, of de waschligtjes K K aan te steken. Sommige nemen fijn werk, en zetten dat in den buyk van de kop, om het daar aan te steeken: dan zetten zy de kop op de beraamde plaats, en die blyft 'er dan aanstonds op zitten: dan zetten zy weer eene andere kop, en plaatzen die naast de eerste: Daar na doen zy een zeer heete en dikwils toegevouwen Servet langen, en leggen dat over de koppen heen; een weinigje daar na neemt men een ander Servet; waar mede men zoo lang voorgaat, tot dat het tyd is om de zelve op te ligten, en aan 't scarificeeren te gaan.

't Gebruik van de waschligtjes.

Het is beter, in plaats van werk, waschligtjes te gebruyken die op een rond stukje van een kaarteblad vastgemaakt zijn: zy maaken voor eerst grooter vlam als het werk, en vervolgens trekt de kop sterker: en daar is geen perykel van den Lyder met deze waschligtjes te branden, gelyk het werk kan doen. Ook moet men, als men eene dochter of eene vrouw kopt, de koppen laager zetten als aan de manluy; want het scharificeeren laat kleine littekentjes na, die de schouders ontcieren; en daar de vrouwluy, indien dezelve op eene plaats stonden, daar ze gezien konnen worden, zeer gemelyk over zouden wezen; want het scheelt de vrouwluy niet of

ze gebreeken hebben, als die maar verborgen zijn.

Hoe dat men de koppen moet opligten en scarificeeren. Om de kop op te ligten, drukt men een weynigje met den vinger op de huyd, om 'er de lugt in te doen komen: dan neemt men het lancet L, en men geeft daar mee verscheide sneedjes op de plaats daar de kop gestaan heeft, men begint eerst aan 't onderste van de rondte, men snyd daar drie kerfjes in; dan gaat men hooger, en men snyd 'er vier, en al weer hooger vyf; dan weer vier, en eindelyk op 't allerhoogste drie, op soo een wyze datze ordentlyk tusschen malkander als gevlogten zyn, gelyk als ze hier vertoont worden door M M: dan ontsteekt men de waschligtjes die op de gesneede plaats gestelt worden, en daar over heen word dan de zelve kop gestolpt: 't zelve doet men met de tweede kop, en men bedektze met een zeer heet Servet: als men deze Servetten dan verandert, siet men na de koppen of ze vol bloed raaken. Als men dan gelooft dat 'er bloed genoeg is, doet men een pot langen, om 'er het bloed, dat in die koppen is, in te gieten.

Hoe de koppen voor de tweede maal gezet worden. Indien de Geneesheer, (die 'er doorgaans by is als de ziektens eene spoedige ontlediging vereisschen,) geraadzaam vind dat de koppen voor de tweedemaal gezet worden, dan moet men andere waschligtjes hebben, om dat de eersten, die door het bloed nat geworden zyn, niet zouden konnen ontstoken worden Men gaat dan in deze tweede koppinge even eens te werk als in de eerste; en men zou het voor de derdemaal konnen hervatten, indien de nood het vereischte.

Verband. De Operatie ge-eindigt zijnde, moet het bloed te deeg afgevaagt, en de schouders met laauwe wyn gewasschen worden, en dan worden deze pleisters N N op de gesneede plaatsen gelegt: zy zyn maar gemaakt van gebrand *ceruis*, om dat hier anders niet te doen staat als op te droogen: die pleisters worden eenige dagen daarna vernieuwt, waar mede men aldus voortgaat tot de volkome genezing toe.

Van

Van de Bloedzuigers en bladder-makende Pleysters.

DE Bloedſuigers zyn kleine waterwormtjes die in poelen en rivieren gevonden worden. Deze beeitjes blyven ſomtyds hangen aan de beenen van de zwemmers, en aan de voeten van de paarden als men die gaat wateren: ſe worden Bloedſuigers genoemt, om dat ſe het bloed van de dieren daar ſe op ſitten, uitſuigen.

Keur van de goede en quaade Bloedzuigers. Daar ſijn 'er tweederley, goede en fenynige: de goede ſijn die in ſtroomende wateren gevonden worden: deſe ſijn lang en dun: zy hebben een kleyn hoofdje, een groene rugge met geel doorſtreept, en een roodagtigen buik: en men moet ſig van geene anderen als van deſe bedienen, a a. De fenynige worden gevonden in de ſtilſtaande wateren der gragten en moeraſſen: ſy hebben een dikke kop, en de rugge blaau geſtreept: deſe moet men verwerpen.

Op wat deelen dat ze gezet worden. De Bloedſuigers worden op die deelen geſet die geene aderlaating nog koppen konnen verdragen, als op het aangeſigt, de lippen, den neus, de gewrigten, de vingeren, en den aars: op dit leſte deel worden ſy geſet om de ſpeenen te ontledigen. De Bloedſuigers doen het ampt van de aderlaatinge, want haar angel verſtrekt voor een Lancet.

Haare voorbereiding. Men moet geene onlangs gevangene Bloedſuigers ſetten; men moet ſe eerſt eenige dagen in verſch water verwateren. Als men die dan gebruiken wil, moet men ſe uit het water haalen en van s'avonds tot s'morgens, of van s'morgens tot s'avonds in een doosje geſloten houden, om haar aldus hongeriger, en graager tot het ſuigen te maaken.

Voorbereiding van het deel. Eer dat ſe opgeſet worden; moet het deel beſtreeken worden met een doekje in warm water ge-

doopt, op dat se vaardiger en sterker souden kleeven. Het kan ook gewreven worden met een doekje in melk nat gemaakt. Sommigen willen met eene spelde in het deel gesteken hebben, om 'er een dropje bloeds of twee uit te doen komen: maar 't is beter het deel te bestryken met een weinigje duiven-bloed, of met het bloed van eenig ander dier, 't welk men ten dien einde by der hand sal geset hebben.

Hoe dat ze werken. Dewyl het gebeuren kan dat de Bloedsuigers, als men se met de hand op de huid wil setten, aan de hand blyven kleeven, en somtyds niet willen toebyten, is het beter dat se met een linnen doekje *b* op de huid gehouden worden tot dat se daar aan kleeven, en soo gaat men al eveneens voort, om de tweede, derde en soo veel als 't noodig is op te setten. Als dese Bloedsuigers dan aldus op het deel kleeven, steken sy uit haar kopje eenen angel, die niet anders is als de punt van haar bekje, 't welk de gedaante heeft van een gootje, en soodaanig is gemaakt dat het sig toeplooit om sig in te haalen, en sig weer ontvouwt om sig uit te rekken: soodaanig dat de Bloedsuiger, als hy bloed uit eenig dier wil suigen sijne bek uit rekt, en ergens een sweetgaatje in de huid soekt, om 'er het gemelde bekje soo diep in te konnen booren dat hy het bloed vind; 't welk dan in de holte van het bekje klimmende, vorders binnen het lighaamtje van den Bloedsuiger loopt.

De Bloedsuigers laaten niet los voor dat ze versaadigt zyn: indien ze al te vroeg los lieten, souden 'er weer andere op de selve openingjes geleit moeten worden: als ze nu vol zyn, en men niet begeert dat ze los gaan, knipt men haar staartje maar met een schaar af; daar men dan al het bloed, dat ze gelaaden hadden, siet uitloopen, soodaanig dat ze al het bloed, dat ze met haar bekje, als met een lugt-pomp, ingesogen hadde, weer door haar staartje ontledigen; en op die wyse kan een Bloedsuiger alleen meer bloeds uithaalen als ses anderen die zoo niet ontstaart zyn geweest. Als men nu denkt dat'er bloeds genoeg uitgeloopen is, moet men den de Bloedsui-

zuigers niet afrukken, op dat ze haare angels niet in de huid mogten laaten steeken. Maar om haar van zelfs los te doen laaten, heeft men maar wat salpeter of zout op haar rugge te leggen, dan laaten ze vliegens los. Dan moet men een weinigje bloed laaten uitloopen, op dat 'er geene fenynigheid in het deel mogt blyven: men wascht de steekjes met zout water af; en zoo het bloeden van zelfs niet ophoud, heeft men daar wat geraspt plukzel *c*, of gebrand linnen *d* op te leggen. Men kan 'er vervolgens op leggen deze pleisters *e e*, een kompresje *f*, en de zwagtel *g* aan beide haar einden opgerolt.

Hoe dat men ze moet afnemen.

Verband.

HEt *Vesicatorium*, of de bladder-maakende Pleister is een hulpmiddel, gemaakt van Spaanse vliegen, het welk op de huid gelegt zynde, daar door zyne scherpte bladders in trekt; en daar van heeft het ook zynen naam gekreegen.

Van de blaarmaakende pleister.

Het word gemaakt van gedroogde en fyn gestampte Spaanse vliegen, die met wat zuurdeeg en een weinigje azyn omgeroert worden, om die tot eene klomp te maaken. De Schryvers die daar azyn willen onder gemengt hebben, zeggen dat de gisting, die uit de menginge van den azyn met het *alcalische* zout van de Spaanse vliegen moet volgen, de kragt van de bladder-pleister vermeerdert. Dog anderen houden 't daar voor dat het zuur van den asyn de werking van de bladder-pleister eer moet versswakken als opwekken, dewyl dat suur het vlugge sout der Spaanse vliegen, daar al haar kragt in bestaat, moet verslappen. Ik weet niet wie dat ik gelyk moet geven; maar ik houde my aan de ondervindinge daar ik door gewaar worde dat se de verwagte uitwerking seer wel doen, als 'er wat asyn by gemengt word.

Hoe die toegemaakt word.

Men gebruikt de bladder-pleisters in veelderhande fiektens, daar de spiervesselen kragtig geprikkelt, en de weyagtige vogten met geweld buiten gehaalt moeten worden; als in de beroerdheid, vallende siekte,

Het gebruik van dese pleister en hoe dat

 schee-

ze moet op gelegt worden.

scheele hoofdpyn. In zulken gevalle worden zy in de nek gelegt, en men maakt 'er een groote Pleister H van, die tusschen beide de schouders gelegt word. Het is een goed hulpmiddel tegen de beeten der fenynige beesten, en tegen de jigt; men bestrykt 'er een stukje lywaat I mee, dat dan op de beet gelegt word. Zy zijn daarenboven uitsteekend tegen de zinkingen die op de oogen en ooren vallen: men maakt 'er dan een halve-maanswyze Pleister K van, die achter het oor gelegt word; en het helpt tegen de tandpyn, als 'er zoo een klein rond pleistertje L op de slaap-slagader gelegt word.

Verscheidendheid van die pleisters.

De Chirurgyn moet zijne Pleister sterker of slapper maaken volgens den aard van het deel en van de ziekte: Hy moet 'er minder Spaanse vliegen in doen voor eene vrouwe of vryster, om dat ze teerder van vel zijn, voornamentlyk zoo de pleisters op de slaap van 't hoofd, of achter de ooren gelegt worden: maar daar moeten 'er meer komen in de Pleisters voor bejaarde menschen, om dat die een hard vel hebben. Indien men Spaanse vliegen wil leggen tusschen de schouders tegen de beroerdheid en vallende siekte, of op de dyen tegen de jigt, zal men 'er genoeg moeten nemen om een grooter getal blaaren, en eene grooter uitlekking van vogten te verwekken.

Voor het opleggen van de Spaanse vliegen, moet het deel zagjes gewreven worden, op dat de pleister te vroeger zou werken. Deze pleister word vier of vyf uuren, of ook wel langer, volgens de teerheid en gesteltenis der persoonen, op het deel gelaaten. Als de opperhuid met blaaren opgetrokken staat, is de pyn zoo groot niet meer: en dewyl die bladders dan vol weyachtige vogtigheid zitten, moeten ze open geknipt worden, om 'er het vogt uit te laaten loopen: zelfs houd men deze uitsypeling van vogten eenige dagen gaande door het opleggen van een beete-blad M; en hoe dat men meer vogtigheid uit laat loopen, hoe de Lyder grooter verligtenis gevoelt, en sich eer voor het dreigende gevaar bevryd; en dit is 't oogwit daar men in deze Opera-

tie op doelt. Als zy den tyd van twee of drie dagen genoegzaam geloopen hebben, gebruikt men opdroogende middelen om de wonden toe te heelen.

Een ander soort van een blaartrekkende pleister.

Men vind tegenwoordig by alle Aptekers eene toebereiding van een blaartrekkende pleister, die gemakkelyker is als de bovengemelde. Als men zoo veele bladders niet wil maaken, strykt men wat van die toebereide zalf op een stukje lywaats of taf, om het agter de ooren of op de slaap van 't hoofd te leggen. Door deze Pleister is eens eene dogter leelyk bedroge geweest, zoo als ik ul. gaa verhaalen.

Geschiedenis dien aangaande.

Eene Mevrouw van aanzien in de kraam gekomen zynde, belaste aanstonds na haare verlossing aan haare kamer-juffer, dat ze haar een pleister zou toemaaken van Juffrouw *Fouquets* zalf, die ze haar in bewaaring had gegeven, willende dezelve op haaren navel leggen. Twee of drie uuren daar na liet de gemelde Mevrouw my haalen, om my een groote brok geronnen bloeds, die zy geloost had, en voor een Suiger aanzag, te toonen; en wist my niet genoeg in te stampen hoedaanig dat ze aan deze pleister verpligt was, en wat al goeds dezelve pleister deed aan de kraamvrouwen die dezelve kort na de baaring gebruikten. Weinige uuren daar na liet dezelve Mevrouw my weder ontbieden, zynde zeer ontstelt over eene dikte die zy op haaren navel had gekreegen, en zeggende dat haare darmen uitgeschoten waaren. Ik bevond dat het eene groote bladder was, doch die niet veroorzaakt was door de pleister van Juffrouw *Fouquet*, maar door het opleggen van eene blaartrekkende pleister. Ik stak het blaasje door; en dewyl dat hier geene uitsypeling van vogten bevordert moest worden, om dat de vogtigheid die de bladder en al die ongelegendheid veroorzaakt had van zelfs aanstonds uit liep, zoo leide ik daar maar een heelmiddel op om de opening ten eerste op te droogen. De Kamer-juffer had eenige van beide die pleisters in haare koffer leggen, en had zig vergist met de bladdermaakende pleister in de plaats van de pleister

van Juffrouw *Fouquet* te nemen; welke laatfte noch in de koffer gefloten zynde, het leven aan de gemelde Mevrouw had behouden.

Van de Ecchymofis, en van de Wratten.

In 't Nederduits blaauwe plekken. ECchymofis is een Grieks woord, komende van *ec*, buiten, en *chimoein*, bezoedelen, een vuile kleur aanzetten, om dat deze quaal niet anders is als eene uitftorting van bloed onder de huid, 't welk dezelve vuil en bruin maakt.

Oorzaak. Zy ontftaat uit eene verkneuzing of blutzinge, dewelke de kleine fpiervezeltjes en hair-vaatjes verbreekende, de oorzaak is dat het bloed buiten zijne vaten loopt, en de huid met eene paarfe en gemarmerde kleur verwt.

Verfcheide foorten der zelve. Daar zyn geringe *Ecchimofes*, gelyk als men de huid maar geneepen heeft; of als 'er eenige droppelen bloeds na de aderlaating onder de huid gefchoten zyn; daar zyn zwaarder *Ecchimofes*, ontftaande uit eenen val, of uit eenen flag met een fteen of met een ftok: en daar zyn zeer groote en zwaare *Ecchimofes*, zoo als ik 'er eene gezien heb aan zekere perfoon, die over eene gragt willende fpringen zyn been zoodaanig bezeert had, dat 'er een bloedvat door open geborften was; daar zoo groot eene uitftorting van bloed door het ganfche deel op volgde, dat het 'er tenemaal van opzwol, en geheel zwart wierd.

Gevaar van de Echimofis. De ligte *Ecchimofes* zyn dikwils met geene of met geringe pyn: zy zyn niet gevaarlyk; zy ontcieren alleenlyk de huid, en bezoedelen die met eene paarfe en gemarmerde kleur: als 'er maar weinig bloeds uitgeftort is, verdwynt het allengskens van zelfs; maar als 'er veel uitgeftort is, komt 'er een *abfces* van, die door de ettermaaking moet eindigen. Indien

dien 'er eene zeer groote menigte uitgestort was, zou het heet vuur, en de versterving daar op konnen volgen; want dat bloed al te zeer op het deel drukkende, zou de natuurlyke warmte konnen beletten daar door te straalen. Men bespeurt dat de kneuzingen en blutzingen van de beenen en voeten moejelyker te genezen zyn als die van de andere deelen; want dewyl de huid daar dikker en vaster is, zoo sit het bloed daar vaster, en kan moejelyker doorwaassemen.

De *Ecchimoses* komen altyd van uiterlyke oorzaaken, als van eenen slag die men gekreegen, of van eenen val die men gedaan heeft; want als 'er iet zwaars op ons lighaam komt te vallen, of daar met geweld tegen te stooten, zoo worden de bloedvaten, die door de krakt van den slag gedrukt worden, genootzaakt zich op malkanderen te dringen, en malkanderen als te klemmen; waar door het bloed dan uit de monden van die vaatjes moet loopen in die deelen daar deze vaatjes eindigen. *Haare oorzaaken.*

De ligte *Ecchimoses* worden genezen door het opleggen van laauwe wyn, brandewyn, voorloop van brandewyn, water van de Koninginne van Hongarye, of van witte ballem van *Fioravanti*, die in deze kruik I staat; de paarsigheid die 'er nog op de gekneusde plaats overblyft word verdreeven door het opleggen van geraspte ons Lieve Vrouws Zegel. In de kneusingen der oogen, die men onder het kaatsen door de slag van de bal krygt, word voor eerst koud water op het deel geleit, 't welk een goed te rugdryvend middel is om de al te groote zwelling te beletten; dusdaanige kneusing word doorgaans een blaauw oog genoemt. Het koude water is den eersten dag daar goed op; maar in 't gevolg moeten 'er ontlossende middelen op gelegt worden. Ten dien einde maakt men een oogwatertje van Venkel- en Oogentroost-water, daar men wat saffraan, kamfer en eenige droppelen Geest van *Salarmoniak* onder mengt. *Geneesing.*

Indien het eene groote kneusing is, is alsem in wyn gezooden daar goed tegen, of men laat wat bloe- *Tegen de groote kneusingen.*

bloemen van *S. Jans* kruid, Noote-muskaat, Kruidnagelen, Granaatschillen in brandewyn weeken, daar men het deel dan mee wryft. Daar konnen ook pappen op gelegt worden, gemaakt van de vier soorten van meel, van wilde Wyngaards wortel, Rooze-bloemen, Kamil-bloemen, bloemen van Melooten en van vloeibaare *Styrax*: men kan zig ook bedienen van wyn, daar allerhande geurige planten, die het buitengevaate bloed konnen verdunnen en vloeibaar maaken, in opgezooden zyn.

De eerste gequetste dien ik in het beschieten van Nimwege in 't jaar 1702 verbond, als ik Mynheer den Hertog van Bourgonje in 't Leger volgde, was een Lyftrawant, die eene zwaare kneusing aan zynen schouder had gekreegen, waar uit eene groote *Echymosis* was ontstaan. Dit was geschied door eenen kanon-kogel, dewelke in 't voorby-vliegen een stuk van zyne rok en van zyn hembde had mede genomen, en die zynen schouder zoodaanig had gekneust dat hy 'er qualyk eenig gevoelen aan hadde. Ik deed'er verscheide insnydingen tot op het levendige vleesch toe; en daar goot ik dan brandewyn in, daar ik wat zout had in gesmolten: Hy wierd na Kleef gevoert daar het Gasthuis van 't Leger was; en daar bleef ik hem meesteren tot dat hy genezen was.

Van de Operatie die daar gedaan word.

Wanneer de kneuzing zoo groot is, dat 'er gevaar by is van het vuur of van de versterving, moet ten eerste opengesneeden worden, en men moet 'er verscheide in doen, zoo om de groote spanning weg nemen, als om het deel van het bloed en van al de wey, die de natuurlyke warmte uitdooven, te ontlasten. Als deze opstopping niet merkelijk is, doet men daar maar eenige kerfjes met het lancet 2: zoo dezelve wat grooter is, maakt men dieper kerven: dog zoo het van 't grootste slag van kneuzingen waren, dan komt men tot braave insnydingen, die men den lyder moet doen gevoelen, en ten dien einde tot op het leven snyden. In deze kerven zal men dan gekamferden Brandewyn doen, die in deze andere kruik 3 staat; en vorders

alles

alles dat het deel kan begeestigen en levend maaken: daar op zal men dan leggen de kompres 4, en de zwagtel 5 in den zelven Brandewyn natgemaakt.

DE Wratten zijn kleine, ronde en oneffe hoogtens die op de huyd, dog voornamentlyk op de jonge luyden komen. De Franſen geven haar ook den naam van Preyen, om dat ze uit verſcheide puntjes beſtaan, die naar de wortelen van dat gewaſch gelyken; of om dat ze ook zoodanige wortelen hebben als de preyen: en waarlyk zy hebben wortelen die onder de huyd verſpreid leggen; waar door het geſchied dat ze dikwils weer uitwaſſchen, na dat men ze heeft doen uitvallen. *Van de Wratten.*

De gemeene man ſchrijft de oorzaak van de *Wratten* aan de vuyligheid toe daar men zijne handen mee laat begroejen, zeggende dat de geene, die net op haare handen zijn, en dezelven daagelyks waſſchen, geen nood van *Wratten* hebben: maar de geleerde zoeken de oorzaak der *Wratten* in de voedende vogten die al te ſcherp geworden zijn. *De oorzaak der Wratten.*

Zy zeggen dat de *Wratten* niet anders zijn als vleeſchagtige uitwaſſchen, ontſtaande uit de buitenvatinge van het voedende Sap, 't welk de hairvaatjes van de huyd door zyne ſcherpte heeft doorgeknaagt. Daar zijn groote, middelbaare en kleine *Wratten*; en het getal van deze laatſten is ſomwylen zoo groot dat 'er naauwlijks tellen aan is. *Haar onderſcheid.*

De doolingen van 't gemeene volk zijn ontelbaar omtrent het genezen der *Wratten.* En dezelven zijn allegaar zoo uitſporig dat ze niet waard zijn op het papier gezet te worden. Ja ſommigen gaan zoo ver, dat ze ſig inbeelden, dat zoo iemand eens anders *Wratten* telde, hy een gelyk getal van *Wratten* zou krygen. *Dooling van 't gemeene volk.*

Sommige meenen dat ze de *Wratten* konnen doen afvallen met ze dikwils hard te wryven. Anderen wroeten die op met de punt van eene ſpelde; en 't geen 'er dan na dat opwroeten overblyft, ſteken zy in eene brandende kaars hoopende dezel-

ven door dat branden uit te doen vallen. Andere branden die met eene gloeiende naalde: dog deze manieren zijn niet veilig, en konnen pyn met ontsteekinge veroorzaaken. De drie beste middelen om die te genezen bestaan in dezelven af te binden, uit te snyden, of door knaagende middelen te doen weg byten.

Genees-middelen tegens de Wratten.

Van de afbindinge. Het afbinden komt maar te pas in de dikke *Wratten* die een smallen voet hebben, dit word gedaan met een paards-hairtje, of met een zyden draadje 6: Sommige steeken 't zelve eerst in Arsenik-water, op dat het spoedig zou doorsnyden, maar dit is niet zonder gevaar. Dog die *Wratten* hebben vraagen den Chirurgyn dikwils om geen raad, en doen die zelfs door het binden afvallen.

Van het snyden. Daar zijn 'er, dewelke niet konnende harden dat ze eenige *Wratten* aan haar lighaam sien, dezelven met de Schaar 7 afsnyden: maar zy doen sig zelven eene pyn aan zonder voordeel, ten zy dat zy 'er eenige knaagende middelen by gebruyken om de wortelen te doen wegbyten; want het mist anders nooit of deze *Wratten* schieten op nieuw weer uit, en komen grooter voor den dag als ze eerst geweest waaren. Overzulks als ze afgesneden zijn, moeten ze aangeraakt worden met *oleum tartari per deliquium*; of men kan 'er de poejers van gebranden Aluin of van roode *Precipitaat* op leggen.

Hoe dat ze uitgebeten worden. De derde manier bestaat in dezelve door bequaame middelen uit te doen byten: als by voorbeeld door geest van *Vitriool*, door sterk water, door geest van zout, door het *Butyrum Antimonii*: doch deze middelen moeten niet als met groote omzigtigheid gebruykt worden; anders zouden zy diep in branden en diepe korsten maaken. Men moet de menschen zelf met het opleggen van deze byt-middelen niet laaten begaan: en om zulks met veiligheid te doen, moet men een pleistertje 8 maaken, hebbende in 't midden een gaatje zoo groot als de *Wrat* die men wil aanraaken. Dan steekt men een opgespouwen strootje in het vogt dat in deze fles 9 staat, en men raakt 'er de *Wrat* mee aan. Het pleistertje

dat

dat in 't rond tegen de *wrat* aan leit, beschut de omleggende deelen tegen het Geneesmiddel, ingevalle dat 'er een dropje in het opleggen quam te storten, en het maakt dat het niet vorder kan loopen, noch iets buiten de *wrat* byten. Ik heb 'er verscheide af sien vallen die met den geest van zout aangeraakt waren: en ik houde meer van dien geest als van de andere Geneesmiddelen, schoon dat hy zoo bytend niet is: ik wil de *wrat* liever eens te meer met dien geest aanraaken, als my in perykel stellen van die ongemakken die ik uit het sterk water heb sien ontstaan.

De brandmiddelen zyn de bequaamste daar tegen.

Als men de moeite wel wil nemen van het gebruik der brand- of byt-middelen wel te bestieren en aan te leggen, dan is deze manier beter als de andere, om dat zy de *wratten* met wortel met al uitbyten, zoo dat dezelve niet weer uitschieten; voornamentlyk zoo dezelve brandmiddelen gebruikt konnen worden in de *wratten* die zoo klein zyn dat ze niet afgebonden of gesneeden konnen worden; en dan worden ze vorder volkomentlyk genezen door de pleister 10.

Van eenige andere uitwaschjes.

Buiten op het lighaam komen somtyds kleine uitwassen met een smallen grond, gelykende naa kleine haanekammetjes of platte paareltjes, dewelke zeer groot zouden worden, zoo men daar niet voor zorgde. Zy wasschen op alle de deelen van de huid, doch voornamentlyk op de ooglitten. De Operatie die daar tegen gedaan word bestaat hier maar in, dat ze met de punt van een schaar uitgesneeden worden: zy zyn zoo klein dat ze geen bloed geven, en geen verband van noode hebben. De Koning heeft 'er verscheidene van tyd tot tyd gekreegen, die altemaal op die manier door Mr. *Felix* zyn afgesneeden; de pyn in 't snyden is zoo gering, dat de Koning het qualyk gevoelde, en de plaatsen daar ze afgesneeden waaren heelden van zelfs, sonder hulp van de Heelkonst.

Van

Van het openen van een Lighaam.

TOt nu toe hebben wy alle de Operatien vertoont, die op den levenden mensch gedaan worden: laat ons nu komen tot de geene die op een dood mensch in 't werk worden gestelt. Daar zyn 'er twee; de eerste is het openen, en de tweede het balsemen van een dood lichaam. Hoewel dat deze twee Operatien niet verzelt zyn met het schreeuwen van den Lyder; en dat de geene daar zy op gedaan worden over den Heelmeester niet klagen, zoo moeten ze egter met kunst gedaan worden: de Operateur moet hier geen minder blyken geven van fijne behendigheid, als in de andere Operatien. Ik gaa ul. dezelve met alle de vereischte naauwkeurigheid vertoonen; en met deze twee Operatien zullen wy dan de tegenwoordige Verhandeling van de Operatien besluiten.

Behendigheid die tot deze Operatie vereischt word

Daar zyn verscheide redenen, om dewelke een dood lichaam somtyds moet geopent worden; by voorbeeld, als 'er in een huis vol kinderen een komt te sterven, konnen de ouders het zelve laaten openen, om daar door de oorsaak van deszelfs dood, zoo het mogelyk is, te ontdekken, en de dood van de andere kinderen te voorkomen.

Redenen om dewelke de doode lichaamen somtyds dienen geopent te worden.

Een haastige en schielyke dood, daar een geheel huishouden over verbaast staat, en die de nieuwsgierigheid der Geneesheeren en Heelmeesteren opwekt, is somtyds de oorzaak dat een lichaam naa de dood geopent word, gelyk gebeurt is aan twee persoonen die te *Versailles* zyn gestorven. Een van de opsigters van 's Konings voorraad-kamer viel schielyk dood, zoo als hy Mynheer den Hertog van *Bourgonje* ter tafel diende: en binnen 't zelve jaar, vier maanden daar naa, viel een lyfknegt van den Koning insgelyks dood, terwyle dat hy sich in de voorkamer des Konings warmde. Ik opende beide die

die lichaamen in de tegenwoordigheid van de eerste Geneesheeren des Hofs, en door die openingen wierd men verzekerd dat de ophouding van de rondloopinge des bloeds de oorsaak was geweest van beide die schielyke dooden.

Als men iemand vermoord of verdronken vind, moet het lichaam geopend worden, om een naauwkeurig berigt van de gesteltenisse der beledigde deelen op te stellen; 't welk dan dikwils gedaan word tot uitvoering van de raadsbesluiten en ordonnantien die zulks beveelen. Indien 'er vermoed word dat iemand vergeeven is, word de waarheid door het openen des lichaams opgehelderd. Als de opsigter van de Staatjonkers der Koninginne te S. *Germain* overleden was, ging de dienstmeid, die eenig misnoegen tegen haare juffrouw opgevat had, aan den Halsrigter zeggen, dat zy de gedagten had dat haare juffrouw hem had vergeeven. De Halsrigter deed de weduwe in hegtenis nemen, en gaf den Koning kennis van de zaak. De Heer *Felix* en ik kreegen 'sanderendaags bevel om het lichaam te openen; en dewyl wy geen schyn noch teken van vergift vonden, wierd de vrouw op ons berigt vrygesproken en ontslagen: en de dienstmeid pakte sich weg, om de kastyding, die zy door zoo eene aanklaging verdiend had, te ontvlugten. *Geschiedenis.*

Ook worden by naa alle persoonen van hoog aansien, en voornamentlyk de Koningen en Princen, geopent, om hunne lichaamen, eer dat ze in de graven hunner voorouderen gebragt worden, eerst te balsemen. Doch om welke van de gemelde redenen deze openingen gedaan moeten worden, zoo moet de Heelmeester die op zoo eene manier en order, als ik ul. gaa aanwysen, verrigten.

De tyd die tot het openen der ligbamen vast gestelt is.

Den tyd op den welke deze openingen moeten gedaan worden, is doorgaans 24 uuren naa het overlyden; deze tyd is door de wetten vastgestelt; en men moet deze openingen niet beginnen voor dat die 24 uuren verstreeken zyn, al had men al zekere tekenen dat de mensch zekerlyk dood was; en dat om het verwyt en de opspraak van 't volk te myden

't welk

't welk den Heelmeester van al te groote voorbaarigheid zou beschuldigen; en om ook genoegen te geven aan de geene dewelke zeggen dat ze hunne nazaaten of erfgenaamen zullen belasten van hen niet te begraven voor dat 'er 24 uuren verstreeken zyn, op dat ze niet met levenden lyve mogten begraven worden, 't welk zy door alle de vertellingen die zy daar van gehoort hebben, meenen dat al dikwils gebeurt is.

Voorbereidzels. Eenigen tyd voor het gestelde uur moet de Chirurgyn syne knegts met de noodige Instrumenten voor uit zenden, te weten met een zaag, met scheimessen van verscheide grootte, met schaaren, heftuygen, naaldens, touwtjes, sponsen, eenige hoopjes werk, en eindelyk met al het geen op de 60 plaat uitgedrukt staat.

De knegts ten huize van den overleden gekomen zynde, zullen in 't midden van de kamer eene tafel zetten die lang genoeg zy om het lighaam daar op te leggen: zy zullen een laken over de tafel spreiden, en het lighaam daar boven op leggen, 't welk zy met een servet, dat drie of vier dubbeld naar de lengte toegevouwen is, zullen omwinden, om de teeldeelen, voornamentlyk zoo het een vrouws-persoon is, eerbaarheids-halve te bedekken. Daar over heen zal een ander laken gespreid worden om het lighaam te bedekken. Onder de tafel zullen zy een groot bekken zetten, om 'er de ingewanden, zoo als ze uit het lighaam genomen worden, in te leggen: en daar zy een emmer met water om de sponsen af te wasschen. Zy zullen vorders het noodige lywaat eisschen, waschligt gereed zetten, en de gene die de opening by moeten woonen afwachten.

Toestelling van den Operateur, en van de knegts. Als het gezelschap aangekomen is doet de Operateur en de knegts die hem moeten helpen, yder een servet voor haar lyf, om zig niet te besmullen. Wat my belangt, die dikmaals ontledingen en zoodaanige openingen gedaan heb, ik had voorschooten en linne mouwen die daar expres toe gemaakt waren; en daar ik my gemakkelyker van bediende als van servetten.

Als

Als de Operateur het lighaam ontdekt heeft, zal hy met het hoofd beginnen, en met de borst en den buyk eindigen; deze order is zoo ongemakkelyk niet, dan of men eerst met den buyk begon; want dewyl dat men genoodzaakt is het hoofd om te draajen om de hersenen te sien, zullen alle de deelen die in den buyk bevat zijn, indien de buyk eerst geopent is, daar uit rollen, en zeer in de weeg zijn. Dit is te verstaan ingevalle dat men alle drie die deelen wil ondersoecken; want by-aldien dat 'er een wonde in den buyk of in de borst was, om dewelke de opening gedaan wierd, zou men deze plaats maar moeten openen om de wonde te bezigtigen, en zijn berigt daar over te geven; zonder dat men alsdan op het hoofd zou behoeven te werken. *Met wat deel dat men beginnen moet.*

De Operateur zal dit Schalpel A, dat als een mes, of dit andere B dat als een snymes gemaakt is, in de handen nemen, en daar mee eene langwerpige insnyding in het hoofd doen, van de wortel van den neus af, tot den nek toe; dan zal hy een tweede overdwerse insnyding van het eene oor tot het andere toe doen, snydende door de hairige huyd en door het panvlies heen; want de snee van het Instrument moet tot de hoofdpan toe gaan, en op deze twee insnydingen drukken, zo dat het een kruys op de kruyn van het hoofd maakt. Dan zal hy deze vier deelen opligten, en van de pan scheiden; dewelke van de pan afvallende, dezelve bloot laaten. Dan zal hy de zaag C op het voorhoofds-been, al vry digt by de wynbraauwen zetten, en aan 't zaagen gaan, doende het hoofd door eenen knegt vasthouden op dat het niet zou waggelen. Als het voorhoofds-been doorgezaagt is, zal hy de zaag allengskens op het eene slaapbeen, en vervolgens op het andere brengen; en als die doorgezaagt zijn, keert men het lighaam om, om het agterhoofds-been even eens door te zaagen. *Uitvoering van de Operatie.*

Als de hoofdpan in de rondte afgezaagt is, neemt men dit heftuyg D, wiens eene eind ter plaatze daar de zaag gegaan heeft, ingestoken word, om eenige uitsteekzels, die van binnen buiten de dikte van de *Van 't gebruik van 't Heftuig.*

 pan

pan uitgeweeken, en door de zaag niet tenemaal weggenomen zijn, af te breeken. Indien men met het heftuyg niet te rege kan raken, zal dit Instrument E, dat als een *Foret* gemaakt is, dewyl het grooter kragt heeft, het wel klaaren. Het is ook met voordagt ten dien einde gemaakt; want als men het platte gedeelte in de opening van de zaag steekt, en met de hand gins en weer omdraait, zal men al't geen dat vast zit, af doen splinteren: 't geen men wel haast gewaar word door de klank die het maakt, en die sig onder dat afbreeken laat hooren. Daar op laat men dit Instrument F, dat als een groote Spatel met een hegt daar aan gemaakt is, tusschen de pan en het harde hersenvlies inglijen, om 'er alle de draadjes, die dat vlies ter plaatze van de naaden aan de pan vast maaken, van af te scheiden.

Afscheiding van het harde hersenvlies

Als de pan afgeligt is, plaatst men die ter zyde by 't hoofd, om 'er alle de stukken van de hersenen die men daar uitsnyd, in te leggen: men vaagt het harde hersen-vlies af, 't welk door het bloed, dat uit de gebrokene hairvaatjes geloopen is, is bevogtigt; dan snyd men het met deze kromme schaar G in sijne geheele rondte los, en men ligt het met sijne twee zyden na 't bovenste van 't hoofd toe op, daar het niet meer aan vast is als door het punt van 't 1 *apophysis* van het 2 *ethmoides*, 't welke den naam gekreegen heeft van *Crista Galli* of hanekam: men snyd met dezelve schaar dit punt van het harde hersenvlies af, en dan ziet men dat de verdubbeling van het zelve hersenvlies, dewelke de hersenen in een regter en slinker zyde scheid, de gedaante heeft van een zeissen, waar van het den naam ook gekregen heeft. Als het geheele hersenvlies dus opgeligt is, smytmen het agter over na het agterhoofd toe: en dan word men het dunne hersenvlies gewaar, 't welk het brein in alle des zelfs omkrullingen en plooijen bekleed.

Openingen van de hersenen en van het agterbeen.

Als men de hersenen naaukeurig wil vertoonen, snyd men die deel voor deel op, om de drie onder-

1 Uitsteekzel.
2 Zeefbeen.

derscheide substantien, daar ze uit bestaan, aan te wyzen: maar in deze Operatie, na dat men het regter deel der hersenen van het slinker deel afgezondert heeft, vergenoegt men sig met de twee bovenste holligheden of buykjes, die de gedaante van een halve maan hebben, met het hegt van 't Scalpel in het 1 *Corpus callosum* open te duwen. Voorts snyd men het grootste deel van 't brein door, om de derde holligheid te ontdekken, en men ligt het 2 *Fornix*, op drie pylaaren steunende, op; 't zy dat men dat van vooren, daar maar eene pylaar op te ligten is, of van agteren, daar 'er twee op te ligten zijn, wil doen; waar in de Operateur te werk moet gaan naar zijne gewoonte, en naar de handigheid die hy tot het doen van diergelyke Vertooningen gekreegen heeft. Als het gewelf opgeligt is, ziet men de vierde holte; en vervolgens word men het agterbrein gewaar, daar men met dit Scalpel H; of met dit andere I een snee in geeft, om 'er de substantie uit te haalen. En indien 'er iets byzonders door te snyden was, zou men sig bedienen van dit Scalpel K, 't welk twee lemmets heeft, te weten aan yder eind een, en van het haakje L, met het welke men de vaten, die men wil doorsnyden, vast houd en op ligt. Eindelyk ligt men het geheele brein op, om te sien of 'er geen bloed uitgestort, of yets byzonders omtrent des selfs bodem te sien is. Alles wel ondersogt hebbende, legt men deze geheele substantie weer in haare plaats; en men sluyt ze in de pan; dan neemt men de naalde M, daar een snoertje N doorgehaalt is, en men naait 'er de vier hoeken van de hairige huyd, die men opgeligt heeft, mee vast, om 'er de hoofdpan mee te bedekken, en alles in zijne natuurlyke plaats te houden.

De Operateur doet het lighaam door zijne knegts omdraajen en weer op de rugge leggen, en na dat hy een servet op het aangezigt gelegt heeft, om het

Xx 2 zelve

1 Eelachtig lighaam.
2 Gewelf

zelve voor de omstanders te verbergen, doet hy een langwerpige insnydinge in het lighaam van den hals af, tot op het schaambeen toe, en nog een overdwerse van de slinker lenden-zy, tot de regter toe. Door deze insnyding snyd hy de dekfels, de spieren en de borst teffens door; 't welk de deelen in den onderbuyk besloten aanstonds ontdekt. Het eerste van die deelen is het Net, dat over de darmen heen dobbert: men gaat dan aan 't ondersoeken van de maag die in de slinker bovenbuyks zyde gelegen is, van de dunne darmen, die de geheele navelstreek beslaan, van de dikke darmen, die de dunne allerwegen omringen, en van het * ***Mezentenium***, 't welk de algemeene plaats van de darmen is: vorders ondersoekt men de lever, die de regter bovenbuyks zyde beslaat, en de milt die in de slinker zyde by de maag gelegen is.

Opening van den onderbuik.

Hoe de ingewanden van dat deel bezigtigt worden.

Indien het noodig is deze deelen weg te nemen, om de ingewanden daar zy over heen leggen te ondersoeken, moet men eerst de darmen op twee plaatsen toebinden, te weten by de maag en by den aars, op dat 'er de ingeslotene stoffen niet uit souden loopen. Dan legtmen dezelve in het bekken dat onder de tafel staat: het bloed en de vogten, die in de holte des buyks gestort zijn, worden opgdroogt met deze sponsien O O, die men van tyd tot tyd in een emmer met water, dewelke ten dezen einde gereed gezet is, uitwascht. Dan bezigtigt men de nieren, de groote bloedvaaten, de teel-deelen, en de blaas: en indien daar iet byzonders te bezien was, zou men het waschligtje P daar digt by brengen, 't welk in diergelyke vertooningen zeer bequaam is om ook de allerkleinste deeltjes te ontdekken.

Opening van de borst.

Om de borst te openen, moeten de spierachtige deelen die dezelve bedekken van het borstbeen gescheiden, en de krakebeenen, die wederzyds aan elke ribbe zyn, met eene sterke Scalpel doorgesneeden worden. Als men dan het eerste been des borstbeens van de twee einden der sleutelbeenen, daar het zeer vast

* Scheil.

vaſt aan gehegt was, geſcheiden heeft, moet men het geheele borſtbeen opnemen, zoo als ik in myne *Anatomie* getoont heb, om de deelen die daar onder beſloten leggen gemakkelyker te beſchouwen

Onderzoek van de ingewanden daar in beſloten.

De deelen die zich het eerſt vertoonen zyn de longen, dewelke dikwils eenigſins bedorven gevonden worden; want dewyl dat zy de teerſte deelen van het lichaam en altyd in beweginge zyn, konnen zy hun leed zoo wel niet wederſtaan als de andere: en dit is de reden dat het grootſte deel der menſchen door die plaats vergaat. De longen worden geſcheiden door een langwerpig vlies, 't welk het middelſchot is: aan dit vlies is een groote zak vaſt, die het *Pericardium*, of herte-zakje genoemt word. Dit herte-zakje word ook geopent; in 't welke zeer dikwils, zoo wanneer de menſch met geweld om hals geraakt is, eenig water word gevonden, daar het hert in zwemt. Vervolgens geeft men twee ſneeden in het hert, de eene in de regter, de andere in de ſlinker zyde, om te zien of 'er niets in de holligheden of in de oortjes van 't hert te zien is; want daar worden meenigmaal ſmeerachtige lichaamen gevonden, die polypuſſen des herte genoemt worden. De vogten die in de borſt gestort leggen, worden met de meergemelde ſpouſien opgedroogt: en als men bezien heeft of 'er geen letzel in het borſt-vlies zit, legt men alle deze deelen weer in haare plaats. Dan neemt men deze bosjes werk Q Q, die men uitſpreid, leggende het eene over de deelen van de borſt, en het andere over die van den buik: men legt het borſtbeen daar over heen, en men haalt de dekzels aan malkanderen, gevende den knegt order om het lighaam weer toe te naayen; dewelke dan met deze naalde R, daar het lintje I doorgeſtoken is, de bontwerkers hegting doet, zoo aan de langwerpige als aan de overdwerſe inſnydinge.

Hoe dat de deelen weer in order geſchikt worden.

Ik zal hier in 't byzonder niet optellen alle de quaade geſteltenisſen die in alle deze deelen konnen gevonden worden; daar had ik een werk zonder einde aan. Dit zal ik ul. alleenlyk zeggen, dat de

Chirurgyn wat dat hy daar ook gevonden mag hebben, alles op den zelven dag in zijn kamer moet aantekenen; want daar zijn altyd eenige byzondere omstandigheden by, dewelken zouden konnen vergeten worden.

Hoe dat de Heelmeester zyn berigt moet opstellen.

Indien het een vader of moeder is, die haar kind hebben willen geopent hebben, om door de kennis van 't gene dat dit kind om 't leven gebragt heeft, haare andere kinderen in 't leven te behouden, zoo moet de Heelmeester van alles dat hy ontmoet heeft een getrouw verhaal opstellen, en het hun overleveren, op dat zy sich naar het zelve in de ziektens van haare andere kinderen mogen voegen.

Indien de opening gedaan is op 't bevel van het Geregt, dan moet de Heelmeester ook een getrouw berigt daar van geven; en de beschuldigden niet al te veel bezwaaren, nogte de misdaadigen al te veel verschoonen.

Van de Aanmerkingen die men in 't ligt wil geven.

Indien het lighaam geopent is, om de oorzaak van een byzonder voorval, van een haastige dood, van een wonderbaare ziekte te ontdekken, zoo moet de Heelmeester daar een verhaal van opstellen, om het aan 't gemeen mede te deelen: want wy moeten ons niet alleen benaarstigen, om zelver gaauw en bedreven in onze hanteeringe te worden, maar wy zijn ook verpligt voor de onderregtinge van de andere menschen te arbeiden.

Na dat men de lighaamen der persoonen van den eersten rang geopent heeft, is het de gewoonte dat 'er een klaar en beknopt verhaal opgestelt word van de byzonderheden die daar gevonden zijn, zonder daar lange redeneeringen, die dikwils van geen nut zijn, in te lasschen. Dit geschiede aldus als het lighaam van Mynheer de Markgraaf van *Louvois*, die den 16 July 1691 gestorven was, wierd geopent. Dit verhaal wierd tot den Koning gebragt, zynde onderteekent door vier Geneesheeren die de opening bygewoont hadden, te weten de Heeren *Daquin*, *Fagon*, nu eersten Geneesheer, *du Chêne* en *Seron*: en door vier Heelmeesters; te weten Mr. *Felix*, Mr. *Gervais*, Mr. *Dutertres*, en My, die door de

bloed-

bloedverwanten gekoozen was om de opening te doen.

Ambrosius Paré die de eerste Chirurgyn van verscheide Koningen geweest is, heeft ons in zyne werken medegedeelt de berigten die over de openingen van de lighaamen der Koningen, die hy gedient had, opgestelt zyn geweest. Deselven zyn alle ondertekent door de Geneesheeren en Heelmeesters die 'er tegenwoordig waren geweest; maar wy sien niet dat ze door eenig Apteeker ondertekent zyn. En nog tegenwoordig, in alle de openingen van de lighaamen der persoonen van 's Konings huyze, dewelke ik ooit gedaan of bygewoont heb, hebben de Heelmeesters, die in dienst waaren, de berigten altyd beneffens de Geneesheeren ondertekent, 't welk de Apteekers nooyt gedaan hebben, hoewel dat ze dikwils in deze openingen tegenwoordig waren geweest.

Door wie dat de Berigten moeten ondertekent zyn.

Van het Balsemen der Lighamen.

HEt Balsemen is eene operatie die byna zoo oud is als de Weereld; en zy is van allen tyden in gebruyk geweest. De ouden waren zeer yverig om de dooden te bewaaren, 't zy dat dit uit eerbiedenis tot haare ouders voortquam, 't zy dat het een punt van haaren godsdienst was. Arabie en Egipte hebben ons hier ontelbaare voorbeelden van gegeven: maar tegenwoordig worden de grooten en ryken, welkers bloedverwanten deze onkosten wel willen dragen maar gebalsemt.

Van de gewoonte van de lichamen te balsemen.

Mr. *Penicher*, Meester Apteeker te Parys, heeft eene verhandeling van het balsemen volgens de oude en nieuwe manier in 't ligt gegeven, alwaar verscheide fraaie dingen desaangaande onderzogt en opgeheldert worden. Hy verhaalt daar hoe dat David,

Verhandeling van het balsemen, in 't ligt gegeven door Mr. Penicher.

vi . Alexander, en meer anderen, gebalsemt zyn geweest. Daarom wys ik ul. na zyn boek toe, om uwe nieuwsgierigheid te voldoen. Maar als een gaau Apteeker stelt hy ons zo vele soorten van balsem-poeyers voor, dat men schier niet zou weeten wat dat men zou moeten kiezen, ten waar dat men genoeg zag dat ze meest altemaal by na op het zelfde uitkomen. Vorders houd hy staande dat de Apteeker het opperbewind in het balsemen heeft, dat de bereiding en de oplegging van den balsem hem toekomen; en dat de Chirurgyn daar maar by is, om de insnydingen en banden, die de Apteeker hem belast, te maaken. Maar 't geen 'er dagelyks geschied, wederlegt het zeggen van dezen Schryver. 't Is de Heelmeester die het balsemen alleen verrigt, en op alles moet letten. En na dat de Apteeker, 't geen van hem ge-eischt was, klaar gemaakt heeft, bemoeyt hy zig nergens meer mee; ten waar dat hy als een van de Chirurgyns knegten den Operateur de noodige dingen, die hy eischte, zou willen toereiken.

Wiens ampt het balsemen is.

Dikwils bereiden de Heelmeesters zelfs, 't geen zy tot het Balsemen van noode hebben, voornamentlyk in de Legers, als men een lighaam moet bewaren om het in het graf zyner voorouderen te brengen: maar by de persoonen van s'Konings-huys, dewelken altyd een Apteeker in dienst hebben, word al het noodige door hem altyd gereed gemaakt, volgens het berigt dat de eerste Geneesheer hem gegeven heeft over de hoedaanigheid van den balsem, en volgens de hoeveelheid die de Heelmeester hem heeft opgegeven, en die hy uit de grootte van het lighaam, dat gebalsemt moet worden, afmeet. 't Is waar, zoo als Mr. *Penicher* aanmerkt, dat de Apteeker betaalt word door den Schatmeester van 't Zilverwerk dewelke boek houd van de onkosten der begraafenisse, en die hem voor zyne geleverde waaren betaalt, zoo als hy de Bidders ook betaalt voor 't behangzel van de kamer, de waschkoopers voor het geleverde wasch, de Loodgieters voor de doodkist, en verscheidene anderen meer. Maar indien

Ampt des Apteekers.

hy als een koopman betaalt word, zoo geeft het geld, dat hy voor zyne geleverde waren ontvangt, hem het minste regt niet om zich boven den Chirurgyn te stellen, noch om hem, zoo als hy doet, voor te schryven wat voor Instrumenten dat hy gereed moet houden, wat voor insnydingen dat hy moet doen, en wat voor banden dat hy moet klaar maaken.

Het is waar dat de Geneesheer niets geniet voor zyne tegenwoordigheid, noch de Heelmeester voor zyne moeite: maar Mr. *Penicher* mist hier in als hy zegt dat de Chirurgyn voor het loon van zynen arbeid niet anders heeft als de kleederen van den overledenen, en het linnen dat in het openen van het lichaam, en in het balsemen gebruikt is geweest: hy behoorde te weten dat dit linnen tot de regten van de Chirurgyns-knegten behoort, die wel zorg draagen dat 't zelve niet te loor gaat; dat Mr. *Felix* 't zelve linnen aan de knegten altyd gelaaten heeft; dat ik even eens doe; en dat geene Chirurgyns, ten waar dat het smeer-rokken waren, dit regt aan hunne knegten ontnemen. *Regten van de Chirurgyns knegten in het balsemen.*

Tot een voorbeeld om een lichaam te Balsemen, brengt Mr. *Penicher* de manier by, op dewelke het lichaam van Mevrouwe de *Dauphine* gebalsemt is geweest. Het is geen wonder dat het verhaal, 't welk hy daar van doet, in verscheide omstandigheden gebrekkelyk is, dewyl dat hy het geschreven heeft op een schriftelyk berigt, 't welk de Apteeker van de gemelde Princesse hem ter hand had gestelt; welke Apteeker, zich inbeeldende dat de Apteekers bediening zoo verre boven de Heelkunde verheven was, dat deze haar den voorrang geensins kon betwisten, door dit berigt alle de voordeelen heeft doen gelden, dewelke hem bequaam scheenen om zyn gevoelen staande te houden. Maar dewyl dat ik dit balsemen zelf verrigt heb, zoo kan niemand daar ook met zoo veel zekerheids van spreeken als ik. Ik zal ul. daar geene histony van beschryven, om eene zaak niet tweemaal te verhaalen; want de manier, op dewelke ik ul. gaa toonen dat een volmaak- *Van 't verhaal dat wegens het balsemen van Mevrouwe de Dauphine uitgegeven is.*

te Balſeming gedaan moet worden, zal ul. ook aanwijzen hoe het Balſemen van Mevrouwe de *Dauphine* in zyn werk gegaan is.

Na dat het lichaam geopent, en het verhaal omtrent de byzondere omſtandigheden die daar gevonden zyn, opgeſtelt en getekent is, vertrekken de Geneesheeren en de Apteekers, en laaten aan de Chirurgijn, die 'er aan werken moet, de zorg van te Balſemen, en de manier om het uit te voeren. Overzulks vermits alles op hem aankomt, doet hy in de kamer van den overledenen alles brengen dat hy tot het Balſemen van nooden heeft, 't welk, zoo als bekend is, in drie dingen beſtaat, ten eerſte in 't geene door den lootgieter gedaan moet worden: ten tweede in 't geene den Chirurgijn aangaat; en ten derden in 't geene den Apteeker te doen ſtaat.

Drie zaaken noodig tot het balſemen.

Het ampt van den Lootgieter. De lootgieter gewaarſchouwt zynde, komt de beveelen van den Chirurgijn ontvangen omtrent de grootte van de kiſt; want indien hy de maat van het lichaam maar nam, zou de kiſt te klein wezen, als het lichaam gebalſemt zoude zyn: de Chirurgijn belaſt hem een tonnetje van loot te maaken om 'er de ingewanden in te leggen; als ook een loode doos uit twee ſtukken beſtaande om 'er het hert, na dat het gebalſemt zal zyn, in te ſluiten: hy ſtelt hem een uur om alles in de kamer van den overledenen te brengen.

De toeſtel van den Chirurgyn. De voornaamſte toeſtel van den Heelmeeſter beſtaat in zwagtels; wat de inſtrumenten belangt, dat zyn dezelve die hy gebruikt heeft om het lichaam te openen. Hy moet vyf zwagtels klaar maaken, waar van 'er twee drie vingeren breed, en vier ellen lang moeten zyn, om de armen te omwinden: twee moeten 'er vier vingeren breed, en ſes ellen lang zyn om de beenen en de dijen te bewinden; en de leſte moet langer en breeder zyn om de noodige omwindingen rondom het lichaam te doen.

Het ampt van den Apteeker. Het geen de Apteeker te bereiden heeft beſtaat in drie dingen: 1. in een poeder van geurige planten, dewelke zeer fijn in eenen vijzel geſtampt zyn: 2. in een

een tweede poejer van welriekende gommen en kruiden, insgelyks fijn gestampt: 3. in een smeersel, om 'er het gantsche lichaam mee te bestryken.

Planten daar deze poeders uit bereid worden.

Het eerste poeder, dat het grofste is, en 't welk dient om de groote holligheden te vullen, en by de ingewanden te doen, bestaat uit vier- of vyf- en twintig verscheide planten; doch zoo dat men van sommigen de bladen, van de anderen de wortelen of de bloemen, en weer van anderen de schillen of de zaaden zal nemen. De volgende zyn de beste, en die gemakkelykst gevonden worden. De bladen van Laurier, van Mirtus, van Rosmaryn, van Sali, van Balsemkruid, van Wynruyd, van Alsem, van Mariolein, van Hyssoop, van Thym, van wilde Thym, van Basilicum; de wortelen van Lisch, van Angelica, van Acorus, van Kalmus: de bloemen van Roosen, van Kamillen, van Meloten of welriekende Klaveren, van Lavendel: de schillen van Citroenen en Oranje-appelen: de zaaden van Anys, van Venkel, van Coriander, van Komyn. By alle deze fijn gestampte planten moeten noch gevoegt worden eenige ponden gemeen zout, zoodanig dat alles te zamen dertig pond gewigt uitmaakt.

Van het andere poeder dat fijnder is, moeten 'er tien ponden wezen; en het moet bestaan uit tien of twaalfderlei geurige Apteekwaaren, die de kragt hebben om de lichaamen geheele eeuwen gaaf te houden; zoodanige zyn, Mirre, Aloe, beste Wierook, *Benion*, *Styrax Calamita*, Nagelen, Nootemuskaat, Kaneel, witte Peper, Zwavel, Aluin, Zout, Salpeter, 't welk alles zeer fijn gestampt en gesift moet zyn.

Bereiding van het smeersel.

Het smeersel zal gemaakt zyn van Terpentyn, Laurier-oly, vloeibaare *Styrax*, Balsem van *Kopayva*; want wat den Balsem van *Peru* belangt, die is zoo zelden te bekomen, en daar by zoo duur, dat die alleen meer zou kosten als al het andere dat tot het balsemen gebruikt word. Drie ponden van dit smeersel zyn genoeg om de noodige bestrykingen te doen.

Behal-

Behalven deze driederley dingen zal de Apteeker daar noch doen brengen drie of vier pinten brandewyn, vyf of ses dikke bosſen werk, katoen, twee ellen lywaad met waſch beſtreeken, van het breedſte dat 'er is, en een kloen dik bindgaren. Als alle deze voorbereidſels gereed zyn, is de Chirurgyn in ſtaat om aan 't balſemen te gaan, 't geen hy op de volgende wyze uitvoert.

Wat dat de Chirurgyn in de loode pot doet.

Na dat hy de loode pot *a* digt by hem heeft doen brengen, neemt hy eenige handen vol van het grofſte poeder, 't welk in dit groote bekken *b* is, en ſtrooit die op den bodem van de pot, daar hy een gedeelte van de ingewanden over heen ſpreid: daar legt hy weer een laag van de poeder op, en dan weer wat ingewanden; en dus gaat hy van laag tot laag voort, tot dat hy alle de deelen, die in het hoofd, in de borſt, en in den buik beſloten zyn geweeſt, in de pot gelegt heeft; behalven nogtans het hert, 't welk hy in een porceleine kom in brandewyn laat weeken, tot dat hy het balſemen afgedaan hebbende, het hert op ſich zelve balſemt. Hy moet maken dat hy met een laag poeders eindigt; en indien de pot ten naaſten by vol was zou hy 'er boven op maar een bosje werk moeten leggen, om de pot tenemaal vol te maken: maar indien de lootgieter de pot al te groot gemaakt had, zou men hem dezelve, zoo veel als ze te hoog was, moeten laaten afſnyden, op dat 'er in de pot, als 'er het dekſel op geſoudeert is, geen leegte zou blyven.

Het balſemen vande drie groote holligheden des lighaams, en voor eerſt van het hoofd.

Als men die drie groote holligheden geledigt heeft, moet men dezelve ſchoon waſſchen met brandewyn, die in deze fles *c* ſtaat: om dezelve te vullen, gaat men eerſt aan 't hoofd, en men vult de hoofdpan met poeders en werk onder een gemengt: en na dat men 'er zoo veel ingeſtrooit heeft, als 'er in kon gaan, zet men de hoofdpan weer op haare plaats; en eer dat men de hairige huid daar weer over toenaait, ſtrooit men tuſſchen de huid en de pan van dit fijne balſem-poeder, 't welk in de pot *d* is. Dan giet men den mond vol brandewyn om den zelve uit te ſpoelen, en men ſteekt hem met wat

katoen

katoen vol poeder; 't zelve doet men aan de neusgaten en ooren. Vorders steekt men het pinceel *e* in het smeersel *f*, en men bestrykt 'er het geheele aangezigt, het hoofd en den hals mee; en als men deze deelen dan met fyne poeder bestrooit heeft, maakt dat alles samen een korst op het buitenste van 't lichaam. Dan steekt men het hoofd in dit lywaat *g*, 't welk als een nachtmuts gemaakt is, daar bandjes *h h* aan staan, met dewelke de muts digt om den hals gesloten word, op dat het hoofd dus naaukeurig rondom bewonden zou zyn.

Hoe dat het hoofd vorder afgedaan word.

Men vult de borst en den onderbuik ook met poeders: dit is samen nu maar eene groote holligheid: want in het uitligten van de darmen heeft men het middelrift, 't welk haar van een scheide, weg genomen. Hier moeten dan geene poeders gespaart worden; maar zy moeten hier schier alleen te pas komen; en het werk word maar gebruikt om dezelven vast en by een te houden. Dan legt men het borst-been weer op zyne plaats, men bestrooit het met het fynste poeder, 't geen men ook tusschen de ribben en de dekzels in duwt, en met de naalde *i*, daar de draad *k* doorgestoken is, naait men de huid toe, van den hals af tot het schaambeen toe.

Het balsemen van de borst en de onderbuyk.

Rondom op den arm maakt men met dit Scalpel *l* vier groote insnydingen tot op het been toe, en yder een halve voet lang; het zelfde doet men op den voor-arm; men wascht die insnydingen met brandewyn af, en men vult ze met het welriekende poeder: men smeert de zalf met het zelve pinceel op den arm, en men bestrooit den arm met de gemelde balsem kruiden, die daar ter oorzaake van de zalf ligt op blyven zitten. Dan neemt men de zwagtel *m*, en begint eerst van de hand die men door zeer styve omwindingen bezwagtelt, en men gaat daar mee voort tot de schouder toe, daar de zwagtel moet eindigen. Terwyle dat de Operateur den eenen arm aldus bewind, belast hy zynen knegt het zelfde aan den anderen arm te doen; dewelke daar op den arm met de zwagtel *n* even eens bewind, gelyk als hy den Operateur ziet doen.

Hoe de bovenste ledematen gebalsemt worden.

Men

Van het balſemen der onderſte ledematen. Men gaat al even eens te werk omtrent de dyen en beenen, behalven dat de inſnydingen hier langer, dieper, en in grooter getal moeten zyn, als in de armen: als die deelen dus geſneeden zyn, zien zy 'er uit, als of het Zwitſers broeken waren. Men giet 'er eerſt brandewyn in, en dan vult men ze met geurige poeders. Als het ſmeerſel daar op geſtreeken, en de poeders daar over geſtrooit zyn, bezwagtelt de Operateur de eene dye met de zwagtel *o*, terwyle dat een knegt de zwagtel *p* om de andere ſlaat. Deze twee zwagtels beginnen aan de voeten, en eindigen aan de lieſen.

Van het toeſtellen der agterſte en voorſte deelen des lichaams. Dan draait men het lichaam om, om diergelyke inſnydingen in de rugge, omtrent de plaats der nieren, en in de billen te doen: en indien het een vet lichaam was, zou men diergelyke ſnydingen ook rondom den buik en de borſt moeten doen; daar op volgen dan vorders de waſſchingen, beſtrykingen, en het opleggen der poeders. Dan neemt men de zwagtel *q* die zeer lang en breed is, en van het onderſte des buiks afbeginnende, bezwagtelt men het ganſche lichaam zoo naaukeurig dat 'er niet een deel onbedekt blyft.

Hoe het lichaam gepakt word. Als het lichaam dus bezwagtelt is, word het in lywaat *r* met was beſtreeken geleit, en daar geheel en al in beſloten, met het lywaat zoodaanig te ſnyden dat 't zelve het lichaam van alle kanten kan omvatten zonder ergens een plooi te maaken; dan neemt men het bindgaren *s* dat tien of twaalf ellen lang moet zyn, en men bind het laken eerſt en voor al om den hals toe, om de figuur van het hoofd te fatſoeneeren, op dat het op de figuur van de doodkiſt zou paſſen: men gaat zo al voort met het lighaam verſcheide reizen in 't rond, en op ydere halve voet wydte te binden, zoodaanig dat het zeer vaſt moet ſluiten, even als een baal die men by den boode beſtelt.

Vervolgens word het in een laken of waade gelegt; wiens twee einden aan de twee uiterſte einden des lichaams met een ſnoer vaſt gebonden worden, diervoege dat de waade aan beide haar einden

een

een greep heeft: men doet de doodkist *t* digt by de tafel zetten daar het lighaam op leit; en indien het een Mevrouw van Koninklyken bloede is, neemt haare Staat-juffer de greep van de waade die by 't hoofd is, en haare eerste Kamer-juffer de greep die by de voeten is, en leggen haar aldus in de doodkist, dewyl zy amptshalve gehouden zijn haar dezen laatsten pligt te bewyzen.

Waar toe de poeders en geurige kruiden, die 'er over schieten gebruikt worden.

Indien de Heelmeester eenige van de gemelde kruyden over heeft, zoo strooit hy die in de doodkist; en hy vult de ledige holte der kist met bosjes van welriekende planten die hy ten dien einde moet gereed gemaakt hebben. Daar op legt de Loodgieter het dekzel op de kist, en soudeert het rondom zoo vaardig en zoo digt toe als mogelyk is.

Hoe dat het hert gebalsemt word.

Onderwyle dat de doodkist gesoudeert word, balsemt de Chirurgyn het hert; hy neemt het uit de porceleine komme, daar hy het in gelegt had, hy wascht het verscheide reisen met brandewyn af, hy vult de holligheden van het hert met het fynste poeder dat hy met voordagt daar toe bewaart heeft; en hy wind het in een stuk lywaats met was bestreeken, na dat hy dit lywaat alvoorens met het gemelde poeder bestrooit heeft om het hert rondom te omvatten. Daar op bind hy het vast met dun bindgaren, en geeft aan dit pakje de figuur van een hert; vorder legt hy het in dit halve loode doosje *v*, en stolpt 'er deze andere helft *x* over heen; en hy doet die twee halve doosjes door den Loodgieter in zijn bywezen rondom vast soudeeren.

De doodkist gesoudeert zynde word in 't midden van de kamer op twee schraagen gestelt, en met een rouw-kleed overdekt. Het doosje daar het hert in is, word op de doodkist gestelt, en met floers bedekt. En het eene zoo wel als 't andere word daar gelaaten ter tyd toe dat de overledene in het graf zyner voorouders, dat hem toegeschikt is, gebragt word.

Manier van balsemen van

Eenige Ouden hebben voorgegeven dat ze eene manier aan Balsemen uitgevonden hadden die beter was als alle de andere manieren; volgens dewelke al het

eenige Ouden. het vleesch in 't algemeen weggenomen wierd, en niet als het vel en de beenderen gelaaten: en in de plaats van 't vleesch namen zy poeders en welriekende Apteek-waaren. Dog dat is geen manier om het lighaam; maar alleenlyk om de huyd en 't geraamte van de verrottinge te bewaaren.

Eenige nieuwgevonde manieren. Sommige huydendaagsche Schryvers hebben eenige gemakkelyker manieren voorgestelt. Daar zyn 'er van verscheide soorten, daar Mr. *Penicher* zyn boek mee opgevult heeft, daarom zal ik die hier ter plaatze niet aanhaalen. Dit zal ik ul. maar zeggen, dat de manier van balsemen, die ik daar beschreven heb, de zelfde is die ik omtrent Mevrouwe de *Dauphine*, en omtrent meer andere persoonen van den eersten rang in 't werk heb gestelt, en dat ze mijns oordeels de beste van allen is.

Van het bewaren der lichamen door de kalk. Ik heb wel hooren zeggen dat ze in oude tyden graven van pleister-kalk maakten, daar de lighaamen dan in geplaast en ook met pleister-kalk bestreeken wierden. Dat de lighaamen in diergelyke graven langen tyd goed blyven, zonder eenige quaade reuk op te werpen, om dat het salpeter, 't welk in de kalk is, de verrotting tegenstaat, en dat de kalk de stinkende vogten die uit het lighaam uitwaasemen, inzuygende, het opryzen van vuyle dampen belet.

Hoe zulks zou konnen gedaan worden. Dit verhaal zou iemand de gedagten konnen geven om deze manier in 't werk te stellen: en myns oordeels zou men het aldus konnen bezoeken. Men zou een loode of houte doodkist, naar de grootte van het lighaam, laaten maaken; en als het lighaam daar gansch naakt in leit, zal men drie of vier bakken gezifte kalk gereed hebben staan; dewelke eerst beslagen zynde aanstonds in de kist gegoten zullen worden; zoodaanig dat de kist tot de rand toe vol zijnde, het lyk tenemaal onder de kalk begraven leit: door dit middel kan men een lyk verscheide dagen in 't huys bewaaren, en men kan het ook in de kelders laaten staan, daar de doode lighaamen gezet worden, zonder dat men voor eenigen stank te vrezen heeft. Volgens mijn begrip is 'er geen gemakkelyker nog onkostelyker manier om een lighaam te Balsemen.

Uit

Uit de manier van Balſemen die ik ul. daar in 't algemeen aangewezen heb, kunt gyl. wel beſeffen wien van beide het opperbewind in het Balſemen toekomt, den Chirurgyn of den Apteeker. De eerſte doet alles dat 'er te doen is, en werkt onmiddelyk op het menſchelyke lichaam; en de tweede doet anders niet, als dat hy wat planten en gommen tot poeder ſtampt. In de raadpleegingen over de Chirurgicaale ziektens en quaalen teekenen de Heelmeeſters de Ordonnantien beneffens de Geneesheeren; en de Apteekers maaken die maar gereed. De berigten en de verhaalen dewelke wegens het openen der lichaamen opgeſtelt worden, worden door Geneesheeren en Heelmeeſters, maar nooit door Apteekers ondertekent. Daags na S. *Lucas* gaat de Heelkunſt en de Artzeny-maakkunſt 's jaarlyks haare eerbiedigheid en onderdaanigheid aan de Geneeskunde betuigen; dog de Heeren van de Faculteit ontbieden 'er de Apteekers niet by. Men heeft bemerkt dat in de lyſten, daar de inkomſten en uytgiften der Koninklyke Huizen aangetekent worden, de Geneesheeren ook aan te boek ſtaan, en daar aan de Chirurgyns, waar op dan de Apteekers volgen. Eindelyk als de Koning aan de huisbedienden van Mevrouwe de Hertoginne van *Bourgonje*, die haar tot aan de brugge van *Beauvoiſin* ingehaalt hadden, eenige vereeringen zou geven, heeft hy op de lyſt die hem daar van aangeboden wierd, duizend ryksdaalders voor Mynheer *Bourdelot*, Geneesheer, vyftien-hondert gulden voor my, als Chirurgyn, en duizend guldens voor Mr. *Riqueur*, Apteeker, met eige handen getekent. Hoe konnen dan de Apteekers, daar de Chirurgyns zoo veele tekenen van onderſcheid en voorrang tot haar voordeel hebben, nog de gedagten hebben van de voortogt aan dezelve Chirurgyns te betwiſten? Maar het zy hun geoorloft zig met deze ydele waan te kittelen; want die doet geen leet aan de Heelkunſt, nademaal zy de eenigſte van hun gevoelen zyn.

Verhevendheid van den Heelmeeſter boven den Apteeker.

Zoo zyn wy dan, Mynheeren, aan het einde gekomen van deze Verhandelinge van de Heelkundige

Beſluit.

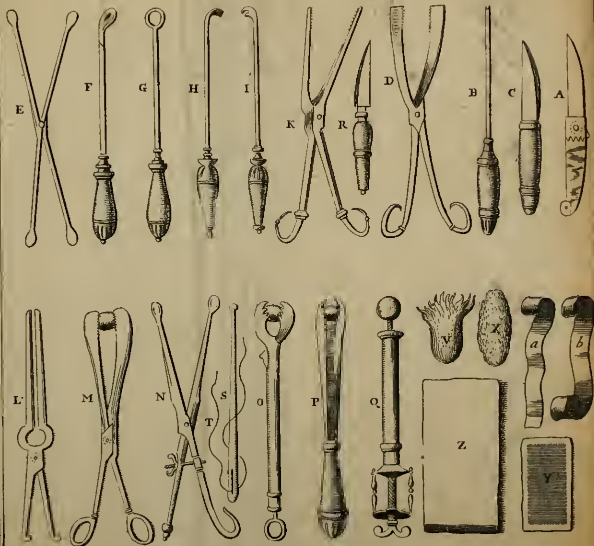
Operatien, die ik van zins was ul. te vertoonen. Ik heb myn best gedaan om geen eene Operatie over te slaan, die de Heelkunst tot behoudenis van 't menschelyke lichaam gehouden is in 't werk te stellen. Ik heb den mensch onder handen genomen van het eerste oogenblik zyner geboorte af, als ik ul. eerst en voor al de manier heb aangewezen om de navelstreng te binden, 't welk de allereerste Operatie is die hy, zoo ras als hy den dag aanschouwt, genoodzaakt is uit te staan: en dewyl ik daar na alle de deelen van zyn lichaam doorloopen heb, toonende ul. alle de Operatien die tot yder deel vereischt worden, en de geheele Verhandeling met het openen en het balsemen van zyn lichaam besluitende, zoo ziet gyl. wel dat ik hem niet verlaaten heb, voor en al eer dat hy in 't graf besloten is geweest.

E I N D E.

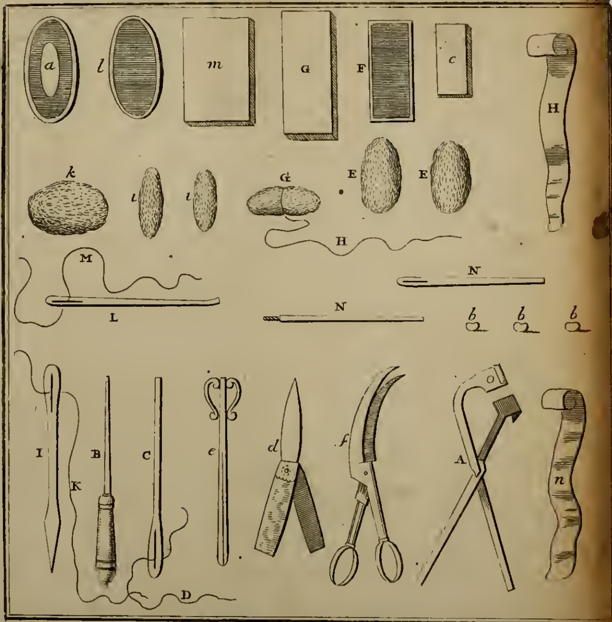

RE-

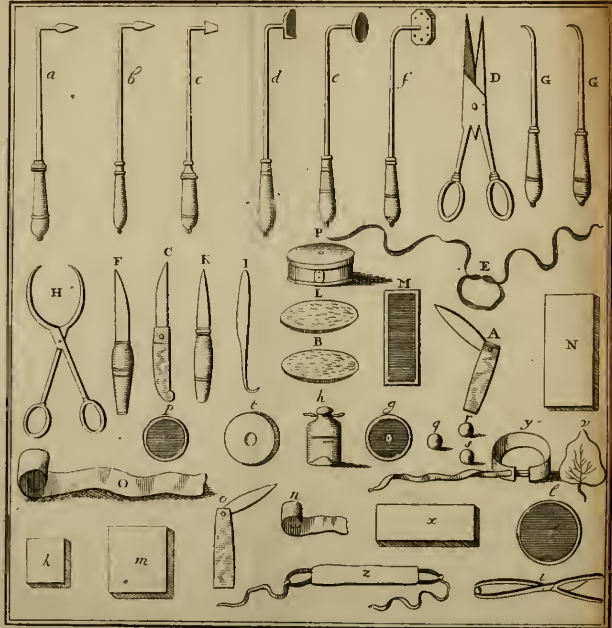
Instrúm: omde tegen natúrlijke dingen uit te halen. N.35.

Instrum tot het Setten van een Etterdragt en tot het Openen van een Ettergas...

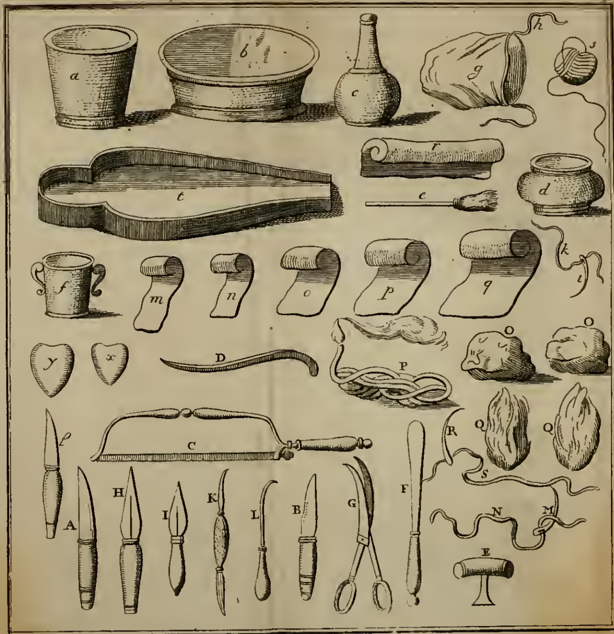
Instrúm tot de geswellen in haar eigen Vlies besloten, tot de Cauterien en Fontenellen

Instrum. tot het Koppen het Bloetzuygen de Echymosis ende Wratten. N.38.

Instrum tot het Openen en het Balsemen der Lichamen N.39

REGISTER

Van de voornaamſte

ZAKEN

In dit Werk verhandelt.

A.

B.

ze

Con-

F.

Ver-

G.

H.

I.

K.

Kom-

N.

O.

R.

S.

T.

deze

V.

nemen

W.

Z.

RE-

REGISTER
Van verſcheide
BOEKEN
In de Medicynen, die by JAN vander DEYSTER gedrukt of te bekomen zyn.

Johan Palfyns Heelkonſt/ twee deelen in 4.
- - - - - Oog-Ziekten/ in 4.
- - - - - Ontleding de Vrouwelijke deelen/ in 4.
- - - - - Heelkonſtige Ontleding/ groot 8.
- - - - - Beſchrijving van de Beenderen/ tweede druk/ in 8.
Dionis Chirurgicale Operatien/ groot 8.
- - - Algemeene Verhandeling der Kraamkunde/ groot 8.
Alle de Werken van R. des Cartes/ 4 deelen in 4.
Alle de Medicinale Werken van C. Bontekoe/ twee deelen in 4.
- - - - Van H. Overkamp/ twee deelen in 4.
Alle de Vervolgen der Brieven van A. Leeuwenhoek/ in 4. ook ieder deel apart.
H. van Houten over de Doorſigt-kunde/ in 4.
Amſterdamze Apotheek/ in 12.
De Haarlemze/ in 12.
De Leeuwaarder/ in 12.
De Rotterdamze in 8.
De Leydze/ in groot 8.
C. Viſſers Heelkonſtige Aanmerkingen/ in 8.
Alle de Werken van P. Barbette/ in 8.
Blankarts Anathomie/ groot 8.
- - - Herbarius/ in 8.
- - - Konſtkamer/ in 8.
- - - Nieuw ligtende Practyk/ in 8.
- - - Leger en Scheeps-ziekte/ in 8.
- - - (Arents) Scheeps Genees-oeffening/ in 8.

Ga-

Garengeots Verhandeling over Instrumenten en Heelkonst.
Bonte Examen der Chirurgie / in 8.
Alle de Medicinale Werken van R. de Graaf / groot 8.
P. van Courts Remedien voor de siektens der Paarden / in 8.
Digby Theatrum Sympateticum / in 8.
- - - - - - Chimicum / in 8.
Lemmery Chimiste Stookhuys / in 8.
Fenius Handgreepen der Heelkonst / in 8.
Het nieuw Hollands Kookboek /. in 4.
Kouwenburg Zee-Chirurgie of Matroosen troost / 8.
Lyste der Medicamenten om op Vlessen te plakken.
La Mort zijn Chymy of Scheykunst / 8.
- - - Pharmacie / 8.
- - - Ligt der Natuurkunde / 8.
Job van Meekerens Heelkunstige Aanmerkingen / 8.
S. van Bustingens Geneeskonst / 8.
- - - - Heelkonst / 8.
- - - - Veld-Medicyne en Chirurgie / 8.
- - - - Bedenkinge op de Werken van Blankart en Daalmans / 8.
L. Schagt Medicinale Collegien / 8.
W. Schoute van 't gewonde Hoofd / 8.
- - - - van de Gezwellen / 2 deelen in 8.
Van Gron / de Heelkonst in haar volmaaktheid.
Conhausens nieuwe Thee-tafel.
St: vander Wiels Heelkonstige Aanmerkingen.
H. Overkamp van de Pokken / in 8.
Belofte Heelkonstige Verbandhuis / in 8. 2 deelen.
De list en het bedrog der Medicyne / in 8
De nieuwe uitvindinge van Schoorsteenen die niet en rooken.
Hoogvlied over het schouwen der Wonden.
Senius / Handgreepen der Heelkonst / 8.
Helvetius van de Kinders-pokjens / 8.
- - - - Ontleedkunde / 8.
Sadenhams onderwijsinge om Ziekte te genezen.
Burzens Practyk der Geneeskonst.
Dangion / Heelkonst in haar volmaaktheid.
Bybelsche Historien in vyf taalen / fol.
H. vander Burg / Schriftuurlyke Klinkdigten / met plaaten / in 4.

Men

- - - - Mengel-Poëzy / 2 deelen / groot 8.
- - - - Mengel-Zangen op Nooten / 8.
- - - - dito groot papier.
De beschryving der Stad Aaken / en haar Badstoven. 4.
Dito groot papier.
Boetius / Troost der Wysbegeerte / vertaalt door M. Cargon / 8.
Minutius Felix gevolgt op Boetius / door Cargon.
L. Bidloo Pan Poeticum Batavicum / of Cabinet der voornaamste Digters / groot 4.
- - - - de verwoesting des Padsche Volk / 3 deelen.
Des Cartes / Reize door de wereld / 8.
P. Brakel over het lyden Christi in Rym / 4.
Alle de Werken van P. C. Hooft / 4 deelen / fol.
Alle de Gedigten van J. Vos / 2 deelen met plaaten / nieuwe druk / 4.
- - - - Dito groot papier.
- - - - van Joh. de Haas / 2 deelen.
- - - - van Juffr: vander Maale / 4.
- - - - van Jeremia de Dekker.
- - - - Dito groot papier.
- - - - van J. van Geel / met plaaten / in 4.
F. Halma / Beschryving van het Land Canaan / 4.
- - - - Heylige Feestgezangen / 4.
- - - - Psalmen Davids op dubbeld Muzyk / twee deelen / in 4.
- - - - Gereformeert Gezangboek / in 8.
- - - - Dito in 12.
- - - - Psalmen Davids / in 12.
Leti / het leven van Cromwel / 2 deelen / 8.
- - - van Elisabeth / 2 deelen / 8.
- - - Heldendeugden / 8.
- - - Van Paus Sixtus de 5de. 2 deelen.
Het leven Jesu Christi in Rym / vol plaaten.
De gevallen van Thelemachus.
Mahomets Alcoran met deszelfs leven / groot 8.
Reland / Beschryving van Palestina / groot 8.
C. Tuinmans Hemelwerk en Zedezangen.
J. Vondels Vaderen of Abrahams Offerhande.
- - - - Tonneel-Schild.
Brouwerus Analecta of noit gedrukte Kronyk / groot 8.
De Bruin 100 Zinnebeelden / in 8.

En veel andere soorten meer.